جالالدین به‌هرام

مەھرىگىياھ

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

بھیڑ کا بچہ

ISBN 978-7-228-04932-5

شنجیاڭ خەلق نەشرىياتى

جالالدین بەهرام

مپەرگیپاه

(رومان)

شنجاڤ خەلق نەشریاتی

图书在版编目(CIP)数据

灵芝草 ：维吾尔文/加拉力丁·巴合拉木著；— 乌鲁木齐：新疆人民出版社，1999.2 （2015.5重印）
ISBN 978-7-228-04932-5

Ⅰ.灵… Ⅱ.加… Ⅲ.长篇小说 — 中国 — 当代 — 维吾尔语(中国少数民族语言) Ⅳ.I247.5

中国版本图书馆 CIP 数据核字(2007)第155533号

责任编辑	巴力江·孜帕尔
编　　辑	苏里坦·阿西木，艾则孜·吐尔迪
责任校对	阿依古丽·沙比提
封面设计	克拜尔·沙力
出版发行	新疆人民出版社
地　　址	乌鲁木齐市解放南路348号
电　　话	0991-2827472
邮　　编	830001
印　　刷	北京顺诚彩色印刷有限公司
经　　销	新疆维吾尔自治区新华书店
开　　本	880×1230毫米 32开本
印　　张	13
插　　页	12
版　　次	1999年2月第1版
印　　次	2015年5月第7次印刷
印　　数	24001 - 27000
定　　价	36.00 元

جالالدین بەهرام

(1962 ـ یلی)

مۇندەرىجە

مۇقەددىمە 1
بىرىنچى باب تاغ يوللىرى 11
ئىككىنچى باب جىلغا تۈلكىسى 40
ئۈچىنچى باب ئەنسىز يىللاردىكى دوستلۇق 54
تۆتىنچى باب تاغ بالىلىرى 76
بەشىنچى باب ئىككى تاغلىق 93
ئالتىنچى باب ھەمدۇلنىڭ «دەردى» 118
يەتتىنچى باب گۈلنارنىڭ جىلۋىسى 147
سەككىزىنچى باب ھەمدۇل ھەربىكەتتە..... 177
توققۇزىنچى باب زۇلمەتلىك يىللار 205
ئونىنچى باب خورلۇق..... 254
ئون بىرىنچى باب سىرلىق گاچا 283
ئون ئىككىنچى باب مۇئەللىم ئۈچۈن 342
ئون ئۈچىنچى باب شادىمان كۈنلەر..... 378
خاتىمە 401

مۇقەددىمە

— قاراڭغۇ تاغ شۆبە سىنىپىغا ئوقۇتقۇچى بەلگىلىدىڭلارمۇ؟

— بەلگىلىدۇق، ئالىي مەكتەپنى پۈتتۈرۈپ ئىككى يىل چېنىققان بىر قىز، بىر ئوغۇل ئوقۇغۇچى كەپتىكەن، بىرىنى ناھىيىلىك نۇقتىلىق ئوتتۇرا مەكتەپتە ئىپادىلىپ، بىرىنى قاراڭغۇ تاغ شۆبە سىنىپىغا بەردۇق.

— پىرىنسىپ بويىچە ئوتتۇرا سىنىپقا ئىككى يېرىمدىن ئوچكىچە ئوقۇتقۇچى بەلگىلىنىدۇ. بۇ قانداق بولغىنى؟

— بۇنىڭ يولى قىلىندى. قاراڭغۇ تاغ باشلانغۇچ مەكتەپتىن بىر ئوقۇتقۇچىنى ئۆستۈرۈپ ئىشلىتىدىغان بولدۇق. بۇنداق قىلمىساق ھېچكىم ئۇ يەرگە...

— قاراڭغۇ تاغنىڭ يايلاقلىرى تارقاق، بالىلار بىر ـ ئىككى كۇنلۇك يىراق يەرلەردىن كېلىدۇ. جاپاسى تولا. شۇڭا، كەلگەن ئىككىلا ئوقۇغۇچىنى شۇ يەرگە بەرسەڭلار بوپتىكەن.

— كەلگەن ئوقۇغۇچىلارنىڭ بىرى ئوتتۇرا مەكتەپ مۇدىرىنىڭ قېينىسىڭلىسى گۇلنار ئىكەن. ئۇ...

ناھىيىلىك مائارىپ ئىدارىسى جۇيجاڭنىڭ ئاخىرقى دۇدۇقلاشلىرى ئابدۇرېشىت ھاكىمنىڭ سەپرايىنى ئۆرلىتىپ قويدى. ئۇ قولىدىكى ئىستاكاننى ئۈستەلگە «جاققىدە» قويدى ـ دە:

— مۇدىرنىڭ قېينىسىڭلىسى بولسا نېمە بوپتۇ؟... ئۇنىمۇ ئەۋەتىش كېرەك! ...— دېدى.

ئۆلكە ئازاد بولۇپ خېلى يىللارغىچە قاراڭغۇ تاغدا مەكتەپ يوق ئىدى. كېيىن ناھىيىلىك ھۆكۈمەت بىر سىنىپلىق باشلانغۇچ

مەكتەپ قۇرۇپ بەردى . لېكىن ، ئارىلىق يىراق ، قاتناش قۇلايسىز بولغانلىقتىن ، ئوقۇغۇچىلار باشلانغۇچ مەكتەپنى پۈتتۈرۈپلا ئائىلىسىگە قايتاتتى ، بىرىمۇ ئالىي - ئوتتۇرا مەكتەپلەرگە كىرەلمەيتتى . شۇڭا ، قاراڭغۇ تاغقا ئۇچ يىل ئىچىدە ئىككى نۆۋەت ئوتتۇرا سىنىپ قۇرغان بولسىمۇ ، بىر يىلغا بارماي تارقىلىپ كەتتى . چۈنكى ، قاراڭغۇ تاغنىڭ ئىسمى چىقىش بىلەنلا ئوقۇتقۇچىلارنىڭ چىرايى ھېلىلىدەك قورۇلۇپ كېتەتتى . ئۇلارنىڭ بەزىلىرىگە : «مائاشىڭنى ئۆستۈرۈپ بېرىمىز... » دەپ يالۇرۇپ ، ھەتتا ۋاقتىلىق ئىشلەۋاتقان ئوقۇتقۇچىلارنىمۇ «بىرىيل ئىشلەپ بەرسەڭ شتات بېرىمىز... » دەپ ئەۋەتكەن بولسىمۇ ، ئۇلار ئۇزاق ئۆتمەيلا كۆدە - كۆرپىلىرىنى تاشلاپ قېچىپ كېلىشكەنىدى .

— مەنمۇ شۇنداق ئويلىغان ھاكىم ، — دېدى جۇيجاڭ مەنىلىك كۈلۈپ ، — چۈنكى ئۇلار مۇھەببەتداش ئىكەن . شۇڭا ، باشقا ساۋاقداشلىرى بىرەر يىل چېنىقار - چېنىقمايلا خىزمەتكە تەقسىم قىلىنغان بولسىمۇ ، لېكىن ئۇلار بىر - بىرىگە تارتىشىپ دېھقانچىلىق مەيدانىدا ئىككى يىل تۇرۇپ قاپتۇ . قاراڭغۇ تاغ شۆبە مەكتەپتە ئايالار ياتقى يوق . ئوقۇتقۇچىلار ياتقى دەپ پەقەت بىر ئېغىزلا ئۆي سېلىنغان . ئۇ ھەم ياتاق ، ھەم ئىشخانا ، ھەم ئامبار...

ئۆي مەسلىسىدە ئابدۇرېشىت ھاكىم ئويلىنىپ قالدى . ئۇنىڭ ئۇستىگە يېڭى ئوقۇش پۈتتۈرۈپ كەلگەن بىر قىزنى تەرەببال تاغقا ئەۋەتىپ قويۇشمۇ ئانچە كۆڭلىگە سىغمىدى .

— تاغقا باردىغان ئوقۇغۇچى ئۆز رازىلىقى بىلەن قوشۇلدىمۇ ؟

— قوشۇلماي ھەددىمۇ ؟

— نېمە ئۇچۇن ؟

— ئۇ بىر ئوڭچىنىڭ بالىسىكەن ئەمەسمۇ !

— بۇ گەپچە قالپاقنى قامچا قىلىپ ، ئۇنى تاغقا پالاپسىز - دە ؟

— يا... ياق... بۇ... ناھىيىلىك ئوتتۇرا مەكتەپ مۇدىرى

بىلەن مەسلىھەتلىشىپ قىلغان ئىش . لېكىن ، ئۇنىڭ ئوقۇشى ياخشىكەن ، — دېدى جۈيجاڭ تارتمىدىن دىپلوم ۋە رەسمىيەتلەرنى ئېلىپ ، — مانا كۆرۈپ بېقىڭ !

ھاكىم دىپلومدىكى ئىلمىي نەتىجىلەرگە بىرقۇر كۆز تاشلىغاندىن كېيىن ، «سەلىمجان قۇربان» دېگەن ئىسىمغا بىرھازا تىكىلىپ قالدى .

— بۇ ئىسىمنى بىر يەردە كۆرگەندەك قىلىمەنغۇ ، — دېدى ھاكىم ئويلىنىپ ، — توغرا ، كىچىك قىزىم بىر ژۇرنالدىن ئوقۇپ بېرىپتۇ .

— سەلىمجان ئوڭچىنىڭ بالىسى بولغىنى بىلەن خېلى تۇزۇك بالىدەك قىلىدۇ ، — دېدى جۈيجاڭ ھاكىمغا تاماكا سۇنۇپ ، — ئۇ ھازىر كەلمەكچى ، ئۆزىڭىزمۇ بىر پاراڭلىشىپ باقارسىز .

ئىشىك چېكىلدى . ھاكىم سۆزىنى توختىتىپ جۈيجاڭغا قارىدى . جۈيجاڭمۇ : «ئۆزىمۇ كېلىپ قالدى بولغاي» دېدى - دە ، ئىشىكنى ئېچىش ئۈچۈن ئورنىدىن تۇردى...

ئابدۇرېشىت ھاكىم بىلەن جۈيجاڭنىڭ سۆھبىتى باشلىنىشتىن سەل ئىلگىرى خەلق سارىيىنىڭ كىچىك باغچىسىدا گۈلنار تۇمشۇقلىرىنى ئۈچلاپ قەھر - غەزەپى بىلەن سەلىمگە چېچىلىۋاتاتتى :

— زادى ئۆزىڭىز ياۋاش . ئىككى ئېغىز گەپنى قاملاشتۇرۇپ قىلالمای ، قىزىرىپ - تاتىرىپ ئولتۇرىسىز . سىزدەك ئالىي مەكتەپنى ئەلا پۈتتۈرگەن قىزىل دىپلوملۇق ئوقۇغۇچىغا شەھەردە ئورۇن يوقمىكەن ؟ پايتىمىسىنى سۆرەپ يۈرگەن كۇرمىڭ ئەپەندىلىرى بار ، شۇلارنىڭ بىرىنى ئەۋەتسە بولمامدىكەن ؟ ياكى قاراڭغۇ تاغ سىزنىڭ ئوقۇش پۈتتۈرۈشىڭىزنى ساقلاپ تۇرۇپتىكەنمۇ ؟

قىپقىزىل ، ساپسېرىق ، قوڭۇر تاۋلانغان ياپراقلار ئارىسىدىكى ئورۇندۇقتا خۇددى يەرگە كىرىپ كېتىدىغاندەك ، جەينەكلىرىنى تىزىغا قويۇپ بېشىنى ساڭگىلىتىپ ئولتۇرغان سەلىم ئالدىدا

خورازدەك ھۇرپىيىپ تۇرغان قىزغا قاراشقىمۇ پېتىنالمىدى .

— گۈلنار ، بۇ تەقسىمات تۇرسا...

— تەقسىمات دېگەن قانۇن ئەمەس ، — دېدى گۈلنار ئالىقانلىرىغا ئۇرۇپ ، — «ئانام قېرى ھەم كېسەل ، بەش ئۇكام ماڭا قاراشلىق» دەپ يالغان ئېيتسىڭىز ، ئاغزىڭىزنىڭ بىر قات تېرىسى ئۇپراپ كېتەمتى ؟ باشقىلار تۆت چامدام ئارىلىقتىكى يېزا مەكتەپلىرىگە بېرىشنى رەت قىلىۋاتسا ، يەنە كېلىپ نەدىكى بىر ياۋايىلار ماكانلاشقان تاغقا...

گۈلنار «سەلىم ئىككىمىز ناھىيىنىڭ شەھەرگە ئورۇنلاشقان نۇقتىلىق ئوتتۇرا مەكتىپىگە تەقسىم قىلىنىدۇق» دەپ تولىمۇ خۇشال بولغانىدى ، لېكىن ئارىدىن بىر كۈنمۇ ئۆتمەي سەلىمنىڭ قارا ئاڭغۇ تاغقا قۇرماقچى بولغان شۇبە سىنىپقا تەيىنلىنىشى ئۇنىڭ ئۈچۈن كۈتۈلمىگەن زەربە بولدى . ئۇ تۆت يىل ئوقۇش ، ئىككى يىل چېنىقىش جەريانىدا سەلىمدىن پەقەتلا ئايرىلىپ باقمىغان . توغرا ، بىر يازلىق تەتىلدە گۈلنار ئائىلىسىدىن كەلگەن پۇل بىلەن يۇرتىغا قايتتى . سەلىم بولسا ئۆزىگە ئوخشاش ھېچنېمىسى يوق يېتىم ۋە كەمبەغەل بالىلار بىلەن ئوتتۇرا مەكتەپ قۇرۇلۇشىدا ئىشلىدى . لېكىن ، گۈلنار يۇرتىغا كېلىپ ئىككى ھەپتە ئۆتمەي ، زېرىكىپ ئۆزىنى قويىدىغان يەر تاپالمايلا قالدى . ئاخىر ئۇ تەتىل ۋاقتىنى توشمايلا مەكتىپىگە قايتقانىدى . مانا ئەمدىلىكتە ، باغچە يوللىرىنى بىللە ئايلانغان ، قولۇاقلاردا بىللە ئۇزۇشكەن ، خىلۋەت جايلاردا مۇڭداشقان ، ھەتتا تەنەپپۇس ئارىلىقلىرىدىمۇ سىنىپىدىن چىقىپ پىچىرلىشىۋالىدىغان ئاشۇ مۇلايىم يىگىتنىڭ ئۆزىنى يالغۇز تاشلاپ كېتىپ قېلىشى دەرۋەقە ئۇنىڭ ئۈچۈن دەپ ئېيتقۇسىز ئازاب ـ دە...

— ئاۋۇ بۇتەك ئولتۇرامسىز ؟ — دېدى گۈلنار باغچە فونتانىنىڭ ئوتتۇرىسىغا ئورۇنلاشتۇرۇلغان ھەيكەلنى ئىما قىلىپ ، — يۇرۇڭ ، مائارىپ ئىدارىسىگە بارىمىز...

— توغرا ، جۇيجاڭ تۇنۇگۈن : «ئەتە سائەت ئون بىرلەردە ماڭا

بىر يولۇقۇڭ» دېگەندى . پەقەتلا ئۇنتۇپتىمەن .

سەلىم بىلەن گۈلنار مائارىپ ئىدارىسىنىڭ تال بوستانلىق سالقىن هويلىسىغا كىرگەندە ، جۈيجاڭ ئىشخانىسىنىڭ ئالدىدىكى ئورۇندۇقتا ئېگىز بويلۇق ، قارىمۇتۇق بىر كىشى ئولتۇراتتى .

— يولداش ، جۈيجاڭ بارمىكىن ؟ — دېدى سەلىم ئەدەپ بىلەن .

— بار ، هاكىم بىلەن سۆزلىشىۋاتىدۇ ، سىلەرمۇ جۈيجاڭنى ئىزدەپ كەلگەنمۇ ؟

يۆلەنچۈكلۈك ئۇزۇن ئورۇندۇقتا ئولتۇرغان بۇ كىشى سەلىم بىلەن گۈلنارغا ئورۇن بوشتىپ بېرىغا سۈرۈلدى ـ دە ، كىمگىدۇر ئاچچىقلىغاندەك «چىرت» قىلىپ ئالدىغا تۈكۈردى .

— سىلەرمۇ خىزمەت يۆتكىلىش تۇغرۇلۇق كەلگەنمۇ ؟ — دېدى قارىمۇتۇق يىگىت .

— ياق ، بىز ئوقۇش پۈتتۈرۈپ يېڭىدىن كەلگەن . ئۆزىڭىز چە ؟

— هەي ... — دېدى يىگىت بۇرنىنى ئايىغى ئاستىغا «تىرت» قىلىپ قېقىپ قويۇپ ، — بىر يىلدەك بولدى خىزمەت تاشلاپ ياتىمۇق .

— نېمە ئۈچۈن ؟

— ئەسلىدە مەن ناهىيىلىك ئوتتۇرا مەكتەپتە يالالانما ئوقۇتقۇچى ئىدىم . «شتات بېرىمىز ، مائاشىڭنى ئۆستۈرىمىز» دەپ قاراڭغۇ تاغ دېگەن كۇن چۈشمەس زىندانغا ئەۋەتىشتى ، تۈمشۇق تىرەپ ئىككى ئاي ئاران چىدىدىم . كېيىن پېشىمنى قېقىپ يېنىپ كەلدىم .

— مائارىپ ئىدارىسىدىن نېمە دېدى ؟ — سورىدى گۈلنار سەلىمگە مەنىلىك قاراپ قويۇپ .

— نېمە دەيتتى ، مۇزاكىرە قىلمىدۇق ، ئويلىشىپ باقايلى ، ئەتە كەل ، ئۆگۈن كەل بىلەن بۇگۈنگىچە سۆرىدى ، — دېدى ئوقۇتقۇچى قوللىرىنى يېيىپ ، — بولدى ، ماڭا شتاتىمۇ بەرمىسۇن ،

مائاشمنمۇ ئۆستۇرمىسۇن . شەھەردە بىرەر مەكتەپنىڭ ئىشچىلىقىنى بەرسۇن . تەرەتخانا ئادالىساممۇ مەيلى . لېكىن ، قاراڭغۇ تاغنى خۇدا كۆرسەتمىسۇن . كالا تېزىكى چوغىغا كۆمگەن ئارپا كۆمەچنى يېسەڭ ، قورسىقىڭنى كۆپۈرۈپ ، كىشىلەر ئالدىدا ئىشەنچلىك ئولتۇرالمىساڭ... قوتۇرماق دېگەن بىرنەرسىسى بار ، ئۇنى يېسەڭ پۇتۇن كىرىپ پۇتۇن چىقىدۇ . تېخى باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ ئاجرىتىپ بەرگەن سىنىپى بىر گۇندىخانا ، ئادەملىرىنى دېمەمسىز ، تۇرغان تۇرقى بىر ياۋايىلار... قىسقىسى ، ئانىسىنىڭ ئەمچىكىنى قاتتىق چىشلىگەن ئادەم قاراڭغۇ تاغقا باردۇ .

گۇلنار سەلمگە «ئاڭلىدىڭمۇ ؟» دېگەندەك ، زەردە بىلەن بىر ئالىيۇالغاندىن كېيىن ، جۇيجاڭ ئىشخانىسىنى ئىشارە قىلىپ ، ئۇنى جەينەكلەپ قويدى .

— ئۇلار سۆھبەتلىشىۋاتقان تۇرسا ، — دېدى سەلىم ئاستا پىچىرلاپ .

— ھېچنېمە بولمايدۇ ، كىرىۋېرىڭ ، ھاكىم بولسا تېخى ياخشى .

— بۇنداق قىلساق... سەت ئەمەسمۇ ؟

— ۋىيەي ، نېمانداق قىلىدىغاندۇ ئادەمنىڭ جېنىنى چىقىرىپ... بېرىڭ !...

نائىلاج ئورنىدىن تۇرغان سەلىم دېرىزە ئالدىغا كەلدى . ئۇ ئىشخانا ئېچىدىن ئۇنلۇك ئاڭلىنىۋاتقان جۇيجاڭ بىلەن ھاكىمنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ قالدى ـ ده ، يا ئالدىغا ، يا كەينىگە ماڭالماي تۇرۇپ قالدى . يۇرىكى ئامبۇردا قىسىۋاتقاندەك ئاغرىۋاتقان سەلىم ئۆز جايىدا ئۇن ـ تىنسىز جىم تۇراتتى ، لېكىن گۇلنارنىڭ زەردە بىلەن «سەلىم» دېگەن ئاگاھلاندۇرۇشىدىن چۆچۈپ قايرىلدى . ئۇ گۇلنارنىڭ تۇرۇلۇپ كەتكەن قاپاقلىرىغا قارىغانچە ئىشكنى چەكتى .

جۇيجاڭ سەلىمنى قىزغىن قارشى ئالدى . سەلىممۇ ئورنىدىن تۇرغان ھاكىم بىلەن قول ئېلىشىپ كۆرۈشتى .

جۇيجاڭ سەلمنى كرېسلوغا تەكلىپ قىلغاندىن كېيىن ، ئىستاكانلارغا جاي قويغاچ ، تەكەللۇپ بىلەن ھاكىمنى تونۇشتۇردى .

— بۇ كىشى ئابدۇرېشىت ھاكىم بولىدۇ . ناھىيىمىزنىڭ مائارىپ ۋە چارۋىچىلىق ساھەلىرىگە مەسئۇل .

سەلىم مۇرىسى كرېسلو يۆلەنچۈكى بىلەن تەڭلا تۇرغان ئېگىز بوي ، چوققا چاشلىرى چۈشۈپ ، چېكىلىرى سۇۋارى ئاقىرىپ كەتكەن كىشىنىڭ مۇلايىم تەبەسسۇم جىلۋىلىنىپ تۇرغان يۈزلىرىگە قارىدى .

— خوش ، قېنى چاي ئىچىڭ ، — دېدى ئابدۇرېشىت ھاكىم كۈلۈمسىرەپ ، — ئىسىم ـ فامىلىڭىز «سەلىمجان قۇربان»غۇ دەيمەن ؟

— شۇنداق .

— سىز ئانچە ـ مۇنچە شېئىر يازامسىز ؟

— قۇلاقلىرىغىچە قىزىرىپ كەتكەن سەلىم بېشىنى بىلىنەر ـ بىلىنمەس لىڭشىتتى .

— پاھ ! دۇرۇس ، دۇرۇس ، فىزىمات فاكۇلتېتىنى پۈتتۈرگەن بىر ئوقۇغۇچىنىڭ ئەدەبىياتىمۇ كۆزگە كۆرۈنۈشى تېگىل ياخشى ئىشقۇ . ئىككى بىسلىق پېچاق مەن دەڭە ؟

— ئانچە ـ مۇنچە ھەۋەس قىلىپ...

— گۇلنار قىزمۇ سىز بىلەن بىر سىنىپتا ئوقۇغانمۇ ؟

— ياق ، ئۇ ئەدەبىيات فاكۇلتېتىدا ئوقۇغان...

ئابدۇرېشىت ھاكىم ناھىيىنىڭ مائارىپ ئىشلىرى ، قاراڭغۇ تاغقا قۇرۇلۇۋاتقان شۆبە سىنىپ ، بۇ چاغقىچە ئۇ يەردىكى بالىلارنىڭ ئوتتۇرا مەكتەپ قارىسىنى كۆرمەي كېلىۋاتقانلىقىنى تەپسىلىي سۆزلىدى ، ھەتتا قاراڭغۇ تاغنىڭ تەبىئىي شەرت ـ شارائىتى ، قاتناشنىڭ قۇلايسىزلىقىدىن گېزىت ـ ژۇرناللارنىڭمۇ بىرەر ئاي كېچىكىپ بارىدىغانلىقى ، ھازىرغىچە سىم تۈزۈكلىرى ئورنىتىشقىمۇ مۇمكىن بولماي ، سىمسىز تېلېفون بىلەن

ئالاقىلىشىدىغانلىقىغا قەدەر ھەممىنى يوشۇرماي چۈشەندۈردى .

— شۇنداق سەلىم ، — دېدى ھاكىم ئېغىر تىنىپ ، — بىر مىللەتنىڭ راۋاج تېپىشى ياكى خارابلىقىغا يۈزلىنىشى شۇ مىللەت مائارىپىنىڭ گۈللىنىش ـ گۈللەنمەسلىكىگە چەمبەرچاس باغلانغان . بەلكىم مېنىڭ بۇ تونۇشۇم مۇكەممەل ئەمەستۇ ، لېكىن مەن شۇنداق قارايمەن . خەير ئۆز سۆزۈمگە كېلەي ، قاراڭغۇ تاغ ۋەتىنىمىزنىڭ ئەڭ چەت چېگرا رايونى . ئۇ يەردىكى ئۆسمۈرلەر بىلىمگە تاشنا . ۋەتەن تۈپرىقىدا بۇنداق بىر ئاق چېكىتنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشى ھەرقانداق ۋىجدانلىق كىشىنى ئېچىندۈرىدۇ . ئەسلىدە گۈلنارنىمۇ بارسۇن دېگەنىدىم ، لېكىن تۇرمۇش شارائىتى تۈپەيلىدىن جۈيجاڭ قېتىلمىدى .

سەلىم جۈيجاڭ ، ھاكىملار بىلەن خوشلىشىپ چىققاندا ، چۈشلۈك تاماق بولۇپ قالغانىدى . ئۇ گۈلنارنىڭ چىرايىغا تىكىلىپمۇ قارىيالماي ئاسفالتلىق كوچىلاردا بىرەم ئايلاندى ، كېيىن قىزىق دەرۋازىدىكى كىچىك بىر ئاشخانىغا كىرىشتى . يېڭىدىن پەيدا بولغان بۇ كىچىك ئاشخانىلار تولىمۇ ئاۋات ئىدى . بىر ـ ئىككى ئايالنىڭ تارسىلدىتىپ لەغمەن سېلىشى ، ياش يىگىتنىڭ مانتا سانىشى ، خېرىدارلارنىڭ ۋاڭ ـ چۈڭلىرىنى ئۇنىئالغۇدىن چىقىۋاتقان داڭلىق خەلق سەنئەتچىسى مەڭلىكخانىنىڭ جاراڭلىق ناخشىسى بىسىپ چۈشمەكتە ئىدى .

سېرىق سۆگەت سىيرىلدى ،
سىيرىلىشنى كىم بىلگەن ؟
بىز ئىككىمىز ئامراقتۇق ،
ئايرىلىشنى كىم بىلگەن ؟

گۈلنار ئېغىر ئۇھ تارتىپ قويدى . ئۇ كۆڭلىدىكى گەپ ـ سۆزلىرىنى قانچە ئېزىپ ئىچۈرسىمۇ سەلىمنى جۈيجاڭ قېشىغا قايتا كىرىشكە كۆندۈرەلمىدى .

— «كەلمىگەن تەلەيدە ئاناڭنىڭ ھەققى بارمۇ» دەپ ئەجەبمۇ تەلەيسىز ئىكەنمەن ، — دېدى گۈلنار زەردە بىلەن پىچىرلاپ ، — قوتۇرماچمۇ يەپ باقارسىز ، ئارپا كۆمىچمۇ— ... گۈلنار پوسۇقىدە كۈلۈۋەتتى ، — ئۇ چاغدا پىداكارلىقىڭزمۇ توزغاقتەك توزۇپ كەتمىسە...

— بولدى ، — دېدى سەلىم خورسىنىپ ، — ئەمدى جۈيجاڭنىڭ قېشىغا ھەرگىز كىرمەيمەن...

سەلىم گۈلنارنىڭ دوق بىلەن ئېيتقان سۆزلىرىنىمۇ ، مەسخىرىلىك كۈلۈشلىرىنىمۇ ئاڭلىمىدى . ھامان ئۇ جۈيجاڭنىڭ «قوشۇلماي ھەددىمۇ ، سەلىمجان ئوڭچىنىڭ بالىسىكەن» دېگەن سۆزلىرىنى ئىچىدە تەكرارلايتتى . ئۇ بۇ سۆزلەردىن بىر ئۆمۈر پىشانىسىگە پۈتۈلگەن ئېغىر قىسمەتنى ، تەقدىرنىگە بېسىلغان قارا تامغىنى كۆرگەندەك بولغانىدى . «قالپاقنى قامچا قىلىپ ئۇنى تاغقا پالاپسىز ـ دە» دېگەن بۇ سۆز ئۇنىڭ مىسكىن قەلبىنى ئاۋۇندۇرغان بولسىمۇ ، يەنىلا ھازىرغىچە تارتىپ كەلگەن دەرد ـ ھەسرىتى ئېسىدىن چىقمىغانىدى .

— ئادەم بىر دەملىك يۈزىنى ئايغان بىلەن ، كېيىنچە ئارپا مونكى گالدىن ئۆتمىكى تەسكە چۈشسە ، پۇشايمانىنى ئالىدىغان قاچا تېپىلماس . بولمىسا ئابدۇرېشىت ھاكىمنىڭ ئۆيىگىلا كىرىڭ .

— ھاكىمنىڭ ؟ ئۇ... ئۇ سىزنىمۇ بارسۇن دېگەن ، جۈيجاڭ قوشۇلمىدى .

— مېنى ؟ !

گۈلنارنىڭ چوققىسىدىن كىرگەن تىترەك تاپىنىدىن چىقىپ كەتتى . ئۇ مۇدىر قىيناغىسىغا ، جۈيجاڭغا «شەھەردە تۇرغۇم بار» دەپ ئالدىنئالا ئەسكەرتىپ قويغانلىقىغا ، قىسقىسى ئۆزىنىڭ دانىشمەنلىكىگە ئىچىدە ئاپىرىن ئوقۇدى . لېكىن ئۇ بۇ سوغۇق خەۋەرنىڭ زەربىسىدە ئۇنى ئىچىگە چۈشۈپ ، خۇددى يامغۇردا قالغان چۈجىدەك تۇگۈلۈپلا قالغانىدى .

— نېمە بولدىڭىز ؟

— ھېچ... ھېچنېمە ، قۇلاق سېلىڭ ، — دېدى گۈلنار ئۇنئالغۇنى ئىما قىلىپ ، — ئەجەب قىزىق...

مەكتەپخانىڭ ئاجايىپ شوخ ناخشىسى ئاشخانىنى كۆتۈرۈۋەتكەندى :

ئىشىك ئالدى جۇسەيلىك ،
سەيلىمىسەكمۇ سەيلەكلىك .
سەن قارىمىساڭ ياريم ،
يېنىمدا بىرى پەيلەكلىك .

بىرىنچى باب

تاغ يوللىرى

ئۇزۇندىن ـ ئۇزۇنغا سوزۇلغان ساي... پەقەت گۈڭگا تاغلار تەرەپتىن كېلىۋاتقان سەلكىن شامال يۈمىلىتىپ يۈرگەن قامغاقلارنى بىرەر ھايۋان ياكى جەسەتمىكىن دەپ ئاسمانىنىڭ قەھرىدە لەيلەپ يۈرگەن بىرنەچچە قارا تازنى ھېسابقا ئالمىغاندا ، بۇ زېرىكەرلىك سايدا نە بىر تال گىياھ ، نە بىر تال تاش كۆرۈنمەيتتى .

قوتاز ئۈستىدە چوقچىيىپ ئولتۇرغان سەلىم كارۋان بېشىنىڭ : «بۇرۇن ئۇلاغ بىلەن ئون بىر كۈنلۈك يول ئىدى . ھازىر

گۈڭشىغا ماشىنا قاتنىيالايدىغان بولغاندىن بېرى ئىككى كۈنلۈك بولۇپ قالدى» دېگەن سۆزنى ئويلاپ ۋە يول بويلىرىدىكى ئاقىرىپ كەتكەن ئات ـ ئېشەك سۆڭەكلىرىنى، يېتىمسىراپ چوقچىيىپ تۇرغان مۇساپىر قەبرىلىرىنى كۆرۈپ، ئېغىر خىياللارغا پاتتى. لېكىن، تۆشۈك ۋە تورۇملىرى تەييارلىنىپ چاتسىلا بولمىغان پارتىلار ئارتىلغان قوتازلار گويا سەلمىگە: «ھەيران بولما، ئاتا ـ بوۋىلىرىڭ بۇ يوللاردىن ئاز ئۆتكەنمۇ؟ قارىغىنا يوللارغا! تېخى قۇرۇمىغان تېزەكلەرمۇ تۇرۇپتىغۇ!» دېگەندەك، كولدۇرمىلىرىنى جاراڭلىتىپ خىيالىي مېڭىشاتتى.

كۈن قايرىلىش بىلەن، كارۋان بىر داۋان ئالدىدا توختىدى.

— ئىنى، — دېدى يۈزىنى خۇددى تارىغاتا تارىغاندەك قورۇق بېسىپ كەتكەن كارۋان بېشى، — پەلەك داۋىنىغا كەلدۇق، قارىسىلا...

— سەللەم داۋانغا قارىۋىدى، بېشى ئايلانغاندەك بولدى. چۈنكى، داۋان غوللىرىدا تۈتەكلىشىپ، ئېسىلىپ تۇرغان بۇلۇتلار داۋاننىڭ چوققىسىنى كۆرسەتمەي قويغانىدى...

— نېمىگە ھاڭۇبقىپ تۇرىدىلا، چۈشۈپ ئۆزلىرىنى تەڭشىۋالسىلا. قاراڭغۇ چۈشكۈچە جىنكۆچتىگە بېرىۋالايلى...

سەلىم قوتازدىن چۈشۈپ ماڭالمايلا قالدى. ئۇنىڭ يوتىلىرى سىرقىراپ ئاغرىپ، بېشىمۇ چىڭقىلىپ كەتكەنىدى.

— ئىنى، — دېدى كارۋان بېشى بىر سىقىم قارىئۆرۈك قېقىنى سەلمىگە بېرىپ، — داۋانغا ياماشقاندىن كېيىن شۇمۇپ ماڭسىلا، بولمىسا ئىسلاپ قالىدىلا.

— ئىسلاپ؟

— ھە ئىسلاپ، ئادەم بوغۇلۇپ، بىر يولىلا ئەرشكە چىقىپ كېتىدىغان ئىش بار.

دەرۋەقە قوتازلار كۆتۈرۈلگەنسېرى سەلىم نەپەس ئالالمای بوغۇلۇشقا باشلىدى. ئۇنىڭ پۇت ـ قوللىرى چېقىپ تاشلىۋەتكەندەك بوشىشىپ، ھالسىزلىنىپ كەتتى. ئۇ يۇمىلاپ

كەتمەسلىك ئۈچۈن قوتازغا چىقىپ چاپلىشىۋالدى .

جەڭگىۋار تۈنەپ قالغان كارۋان ئەتىسى سەھەردە قوزغالدى . سەلىم ئارتىق ئارتىلغان قوتازلارنى كۆزدىن كەچۈرۈپ ، پارتىلارنىڭ ساق ئىكەنلىكىگە كۆزى يەتكەندىن كېيىن ، قوتازغا مىندى .

سەلىم قوتاز ئۈستىدە كېتىۋېتىپ سىرلانغان پارتىلارغا قارىۋىدى ، كىچىك چېغىدىكى بىر ئىش ئېسىگە كەلدى ، گۈلنارنىڭ «تەقسىمات دېگەن قانۇن ئەمەس» دېگەن سۆزى كۆڭلىدىن كەچتى .

ئۇنىڭ باشلانغۇچ مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان چېغى ئىدى ، سىنىپتىكى يېڭى پارتىلار يېتىشمەي كونا پارتىدىن بىرنى ئەكىرىشتى . لېكىن ، ئوقۇغۇچىلار سەپلىپ ئولتۇرۇشقا رازى بولمىدى ، ئۇلارنىڭ بىرىمۇ كونا پارتىغا چىققىلى ئۇنىمىدى . مۇئەللىم ئاخىر نېمىلا دېسە ئۇن ـ تىنسىز ماقۇل دەيدىغان سەلىمگە قاراپ دېدى :

— سەلىم ، سەن چىقامسەن ؟

سەلىم ئۇن چىقارماي پوپكىسىنى كۆتۈرگىنىچە كونا پارتىغا بېرىپ ئولتۇردى .

— مانا ، ياخشى ئوقۇغۇچى دېگەن تەقسىماتقا بويسۇنىدۇ ، — دېدى مۇئەللىم .

شۇنداق ، سەلىم كىچىكىدىن تارتىپ «ياق»نى بىلمەيتتى . بۇ بەلكىم ئەتىرەتتە يۈرەكئالدى بولۇپ قالغان مومىسىنىڭ ئۇنىڭغا قالدۇرغان مىراسىدۇر . ئۇ ئالىي مەكتەپتىكى ئوقۇتقۇچىسى ئابدۇقادىرغىمۇ : «ۋەتەننىڭ ئېھتىياجىلىق يېرىگە بارىمەن . پارتىيە ـ خەلق بىلەن سودىلىشىپ ئولتۇرمايمەن» دېگەنىدى .

— ئىنى ، — دېدى كارۋان بېشى ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ ، — مىڭكېچىككە كېلىپ قالدۇق . مەزمۇت ئولتۇرسىلا !

«مىڭكېچىك» خۇددى ئوتتۇرىدىن تىلغاندەك كۆرۈنىدىغان تىك ئىككى تاغ ئوتتۇرىسىدىكى جىرا بولۇپ ، ئۇ جىرادا ئادەم بېلىدەك سۇ يىلان ئىزىدەك تولغىنىپ ئاقاتتى ، قوتازلار ئۇزۇلمەي سۇ

كېچىپ ، بىر ئوتۇغا ، بىر سولغا ئۆتەتتى .

— تاغا ، بۇ راستتىنلا مىڭكېچىكمۇ ؟

— ئۇنىسى نامەلۇم ، لېكىن ئىنى ، كېچىك دېگەن بۇ يەردە ئىتتىنىڭ قۇرۇتمەك كۆپ . سۇ هازىر ئاز ، ئەمما ئالتىنچى ، يەتتىنچى ئايلار كېلىپ باقسۇنچۇ ، ئەجدىهادەك سۇرەن سېلىپ كەلگەن كەلكۇن بۇ جىرانى لىقمۇ لىق قاپلايدۇ . ئۇ چاغدا بۇ جىرادىن ئادەم تۇرماق ، ئىنس ـ جىنمۇ ئۆتەلمەيدۇ .

سەلىم كەڭلىكى بار ـ يوقى ئىككى غۇلاچلا كېلىدىغان ، لېكىن ئىككى ياندىكى تاغنىڭ چوققىلىرىنى كۆرگىلى بولمايدىغان بۇ سۇرلۇك جىرانىڭ كەلكۇن ۋاقتىدىكى هۆركىرەشلىرىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈۋېدى ، ۋۇجۇدى سىلكىندى . ئۇ قورقۇنچلۇق مەنزىرىنى كۆز ئالدىدىن هەيدەش ئۈچۈن ، كېچىكلەرنى ساناشقا باشلىدى :

— بىر... ئىككى ... ئۈچ...

ئىككى يۈز يىگىرمە يەتتە دېگەن ساناق ئۇنىڭ ئاغزىدىن بىلىنەر ـ بىلىنمەس هالدا چىقتى . چۈنكى ، ئۇ قوتاز ئۈستىدە مۈگدەپ قالغانىدى .

— «خارت ! ... » قىلىغان قاتتىق ئاۋاز سەلىمنى چۆچۈتۈۋەتتى . ئۇ كۆزىنى ئېچىپ ، ئۆزلىرىنىڭ ئاجايىپ هەيۋەتلىك قارا تاغ باغرىدا تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ ، بېشى ئايلانغاندەك بولدى ـ دە ، قارا دۈۋەدەك هۆرپىيىپ تۇرغان بۇ تاغلارنىڭ كۆز يەتكۈسىز چوققىلىرىغا قارىدى . ئۇنىڭغا ئاسمانىنىڭ كۆك روجەكلىرى ئالقاندەكلا كۆرۈندى . ئالدىدىكى تېگى كۆرۈنمەس هاڭدىن بولسا بىر ئۆرلەپ ، بىر پەسىيىپ تۇرغان ئاپئاق تۇمانلار ئىچىدە لەپەڭشىپ تۇرغان ئاسما كۆۋرۈك ئايان بولاتتى . «خارت» قىلغان ئاۋاز ئەنە ئاشۇ هاڭدىن كېلىۋاتاتتى .

— ئىنى ، — دېدى كارۋان بېشى يەرگە چۈشۈپ ، — كۈلا كۆۋرۈكىكە كەلدۇق . يەرگە چۈشسىلە ، كۆزلىرىنى تېڭىپ ئۆتكۈزمىز...

— نېمىشقا؟ — سەلىم قورقۇپ كەتتى.
— باشلىرى ئايلىنىپ، ھاڭغا ئۇچۇپ كېتىدىلا!
— ياق!— دېدى سەلىم كەسكىن رەت قىلىپ، — مەن... مەن... ئۆتەلەيمەن!
— ئۇنداق بولسا ئەكەلسىلە قوللىرىنى!
كارۋان بېشى سەلىمنىڭ قولىنى تۇتۇپ يېتىلەپ ماڭدى. ئەينەكتەك سىلىق ئىككى تاغنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى بۇ تېگى كۆرۈنمەس ھاڭدا تاغ ئېقىنى غەزەپ بىلەن گۈلدۈرلەيتتى، ئېقىننى بىر قىزىل تاغ توسۇپ تۇرغاچقا، يول تاپالمىغان سۇ قاپقانغا چۈشكەن يىرتقۇچتەك شۇنداق شىددەت بىلەن پىرقىرايتتىكى، ئۆركىشى ھەتتا كۈلا كۆۋرۈككىچە كۆتۈرۈلەتتى ۋە «خۇرت... خۇرت... خارت!» قىلغان قورقۇنچلۇق ئاۋاز بىلەن تەڭ قىزىلتاغ ئۆڭكۈرىگە قاپلىشىپ كىرىپ كېتەتتى...
— يۈتمىغا قارىمىسىلا، زىيىنى بار، — دېدى كارۋان بېشى سەلىمنى ئەسكەرتىپ.
كارۋان كۈلا كۆۋرۈكتىن ئۆتۈپ بولۇشى بىلەن سەلىم ھاڭ ئاستىغا ئېڭىشىپ قارىدى. ئەمدىلىكتە قورقۇنچلۇق قاينام ھاسىل قىلغان سۇ كۆرۈنمەيتتى. «خارت - خۇرت» ئاۋازلارمۇ ئاڭلانمايتتى. پەقەت كۈمۈش رەڭ تۇمانلار ئارىسىدىن تاغ يۈتمىسى غۇۋا كۆرۈنۈپ تۇراتتى. ئەگەر يۈك ئارتىلغان بىرەر ئۇلاغ ياكى ئادەم چۈشۈپ كەتسە قۇتۇلدۇرۇش ئۈياقتا تۇرسۇن، قايرىلىپ قاراشقىمۇ بولمايدىغانلىقى، ئۇلارنىڭ يۈتمىنىڭ قانداقتۇر قاراڭغۇ ئۆڭكۈرلىرى ئىچىدە غايىب بولىدىغانلىقىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرگەن سەلىمنىڭ تېنى شۇركۈنۈپ كەتتى.
قۇياش خۇددى ھەرە چىشىدەك قاتمۇ قات تاغ تىزمىلىرىنىڭ ئارقىسىغا چۆككەندە، كارۋان قاراڭغۇ تاغ ئېتىكىگە يېتىپ كەلدى. قوتازلار قاراڭغۇ تاغ جىلغىلىرىدا پەس يانباغىرنى بويلاپ، خۇددى قازان ئىچىگە چۈشۈپ كېتىۋاتقان چۈمۈلىلەردەك كېتىپ باراتتى.
يول بويلىرىدىكى قىزىل مارجاندەك غۇژمەك - غۇژمەك

ساڭگىلىشىپ تۇرغان ئالىقاتلار ، ھەرخىل ئېچىلىپ كەتكەن گۈل - گىياھلار سەلىمنىڭ كۆڭلىنى لاپىلدە يورۇتقاندەك بولدى . ئۇ توپ - توپ بولۇپ ئوتلىشىۋاتقان قوتاز ، كالىلارغا ، ئانىسىنىڭ ئەمچەكىنى تىزلىنىپ تۇرۇپ زوق - شوق بىلەن ئېمىۋاتقان قوزىلارغا ۋە ئوت بىلەن قاپلانغان يانباغىرلارغا ، قاراڭغۇ قاپتاللارغا تويماي قارايتتى . تاغ شامىلى ئۇنىڭ يۈرەك تارىلىرىنى تىترىتىپ ، قايسىدۇر بىر جىلغىدىن راۋابنىڭ مۇڭلۇق ئاۋازى بىلەن پادىچىنىڭ سوزۇپ ئېيتقان ناخشىسىنى ئۇچۇرۇپ كېلەتتى :

ھوي...
ياردىم يوقلاپ كەلدىيا ،
پىنھاندا كۆمەچ بەردىيا .
جادۇ كۆزىدە جان ئېلىپ ،
ئوتقا تاشلاپ كەتتىيا...

كۆز باغلىنىش ئالدىدا ئۇلار يۇلغۇن چۈشىگىلىرىدا ، توغراق شاخلىرىدا توقۇلغان قاشىلار ، پاخال ساتمىلار بىلەن چىتلانغان پاكار ئۆيلەر تارقاق ئورۇنلاشقان مەھەللىگە كىرىپ كېلىشتى .

يول ئاغزىدا تاغلىقلارغا خاس كىيىنگەن ، قارا قوتاز تېرىسىدىن تىكىلگەن چورۇقى ئۇستىدىن تىزلىرىغىچە چىڭ قىلىپ يۇڭ جاۋا يۆگىگەن ، جاۋا تۆگىچىدىن ئىككى تال كۆك مارجان ساڭگىلاپ تۇرغان بىر كىشى تۇراتتى . ئۇ پور رەڭ چىبەرقۇت چاپىنى ئۇستىدىن باغلىۋالغان قارا پوتىسىنى تۇتقان ھالدا يوغان گەۋدىسى ، ئېگىز بويى ، قامەتلىك بەستىنى نامايان قىلغاندەك تىك تۇراتتى . بىر قوينىڭ تېرىسىنى پۈتۈنلا ئارتىۋالغاندەك كۆرۈنىدىغان يوغان سالۋا تۇمىقى ئۇنىڭ سېرىق ساقال بېسىپ كەتكەن مىس رەڭ چىرايىنى قوشۇقتەك كۆرسىتىپ تۇراتتى . كارۋان بېشى قوتازنىڭ چۇلۇۋىرىنى تاشلىۋېتىپ ، ئۇنىڭ ئالدىغا يۈگۈرۈپ باردى .

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم ، دادۇيجاڭ ...

— ئاللا ئانكىسى ، كېلىش سايما[1] ؟ئىككى كۈن بولدى كۆزۈم يولدا . قانداق مۇئەللىم ، بالا تىنچ ـ ئامانلىقمۇ ؟

دادۇيجاڭ سەلىمنى قولتۇقلاپ قوتازدىن يەرگە چۈشۈردى .

— ھىم ، مۇئەللىم بالا ، ساق كەلدىڭمۇ ؟ — دېدى دادۇيجاڭ سەلىمگە سىنچىلاپ قاراپ ، — ۋۇي سەن تېخى سېرىق تۇكىدىن ئايرىلمىغان باچكا ئىكەنسەنغۇ ؟ ھە ، بوپتۇ كېيىنچە ساقال ـ بۇرۇتىمۇ چىقىپ قالار . قېنى ، ھەركەتلەن ، سۆڭەكلىرىڭ قاراسلىسۇن ، ئات ـ جۇنۇڭ سەلىمغۇ دەيمەن ، ئابدۇرېشىت ھاكىم ماڭا تېلېفون سوققان .

سەلىم بۇ تاغلىق مەھەللىگە ئاياغ قويار ـ قويمايلا ئۆزىنى سەنلەپ تۇلۇمدىن توقماق چىققاندەك گەپ قىلىۋاتقان قوپال دادۇيجاڭغا ئاچچىقى كەلدىمۇ ياكى ئۆزىنى گويا قارا كوزىنىڭ ئىچىگە چۈشۈپ قالغاندەك ھېس قىلدىمۇ ، ئاسمان تىرەپ تۇرغان ھەيۋەتلىك تاغلارغا ، ھېلىلا ئۆرۈلۈپ كېتىدىغاندەك كۆرۈنىدىغان ، تاشلار بىلەن قىڭغىر ـ قىيسىق قوپۇرۇلغان تاملارغا ، كالا تېزىكى ھىدىنى دىماغقا ئۇرۇپ خۇش ياقمىغاندەك چىقىۋاتقان ئىسلارغا قاراپ مۇڭلىنىپ تۇرۇپ قالدى .

— ھە ، گەپ قىلمايسەنغۇ ؟ بۇ يەرلەر شەھەرگە ئوخشىمامدىكەن ؟ نېمىگە قورقاتتىڭ ، كېيىنچە كۆنۈپ قالىسەن .

دادۇيجاڭ قولىنى كاناي قىلىپ كىنىدۇر چاقىردى . ئۇنىڭ دەز كەتكەن تەشتەكتەك جىغىلداپ چىقىدىغان بوم ئاۋازى بۇ تاغ مەھەللىسىنى كېزىپ ئۆتتى .

— ھا... ي چوقال ! ئىدىرىس دەيمەن !

قايسىدۇر بىر ئىشىك خۇددى تاختايدىن داتلاشقان مىخنى سۇغۇرغاندەك «غىچ» قىلىپ ئېچىلىپ ، «ئو !» دېگەن ئاۋاز كەلدى . ئارقىدىن كۆڭلىكىنىمۇ كىيمىگەن ، ئېڭەكتىن تارتىپ تاكى تامبال بېغىغىچە چاڭگا تۈك بېسىپ كەتكەن ، ئۆزى توپتەك يۇمىلاق بىر كىشى ھاسىراپ چىقىپ كەلدى . ئۇ يېتىپ كەلگۈچە ،

---

① كېلىشىڭ ھازىرمۇ ، كېلىشىڭ ئەمدىمۇ ؟

دادۇيجاڭ «ھەي بۇ كاتىپنى !» دەپ قويدى .
— قارا ئىدىرىس ، — دېدى ئۇ ئېيىقىقا ئوخشايدىغان كاتىپقا ، — بۇ بىزگە كەلگەن مۇئەللىم بالا . بۇ لاقا ـ لۇقمانرىنى بىزنىڭ ئۆيگە ئاپىرىشىپ بەر .
— خوش...
— مەكتەپكە بارمايمىزمۇ ؟ — دېدى سەلىم ھەيران بولۇپ .
— بۇگۈنچە بىزنىڭ ئۆيدە تۇنەيمىز . مەكتەپكە خۇدا خالىسا ئەتە بارىمىز . پېقىرنىڭ غەمخانىسىنى كۆرۈۋال . مېنىڭ ئېتىم داۋۇت ، لەقىمىم گوندار .
داۋۇت گوندار چامادانىنى قۇچاقلىغىنىچە يول باشلاپ ماڭدى . ئۇ ئىشىك ئالدىنى ئاپئاق ئازغان گۈللىرى قاپلاپ كەتكەن ھويلا ئالدىدا توختىدى ۋە ئىشىك زەنجىرىنى شاراقلاتقىنىچە ۋارقىرىدى :
— ھاي تۇمەن ! تۇمەن دەيمەن...
ھويلا ئىچىدىن «ئو» دېگەن ئالدىراپ قايتۇرغان جاۋابتىن كېيىن ئون ئۈچ ـ ئون تۆت ياشلاردىكى بىر ئوغۇل بالا يۇگۈرۈپ چىقتى . ئۇ سەلىمگە چەكچەيگىنىچە قاراپ قالدى .
— نېمە يانچۇقلىرىڭنى دوۋساقتەك كۆپتۇرۇۋالدىڭ ؟ قاچانلا بولسا تاش يىغسەن ، ھاماقەت . بۇ شەھەردىن كەلگەن مۇئەللىم بولىدۇ .
بالا سەلىمنىڭ قولىدىكى سومكىسىنى تارتىنىپقىنا ئالدى ـ دە ، ھويلىغا قاراپ يول باشلاپ ماڭدى .

سىرلىق تۇگۇن

قاراڭغۇ تاغ مەھەللىسى «تىكىلەك مەھەللىسى» دەپمۇ ئاتىلاتتى . بۇ نام بەلكىم قۇم توپلىق ، ئەگرى ـ بۇگرى بۇ كوچىنىڭ ئوتتۇرىسىدا «تىكىلەك قورام» دەپ ئاتالغان قارا تاشنىڭ چوقچىيىپ تۇرغانلىقىدىن كەلگەن بولسا كېرەك . داۋۇتنىڭ ئازغان گۈللىرى قاپلاپ كەتكەن ھويلىسى كوچىنىڭ ئاياغ ئۇچى بولۇپ ،

بۇ يەردىن مەھەللە باشلىناتتى...

ئەتىگەنلىك ناشتىدىن كېيىن ھويلىدىن چىققان داۋۇت گونداز سەلىمگە ئۆزى باشقۇرۇۋاتقان دۇنيانى كۆرگەزمە قىلغاندەك، مەھەللىدىكى ھەربىر ئۆي ۋە قورۇنى تونۇشتۇرۇپ ماڭدى.

— مانا بۇ دۇكان، — دېدى داۋۇت ئانچە ئۇزۇن ماڭمايلا قوش قاناتلىق بىر ئىشىكنى كۆرسىتىپ، — نەرسە - كېرەك ئالغۇڭ كەلسە، «ئابدۇللا پرىكازچىك» دېسەك ئىچكەركى قارىنىقىدىن يۇگۇرۇپ چىقىدۇ.

— دۇكان سائەت نەچچىلەردە ئېچىلىدۇ؟

— ئۇنىڭ سائەت - پائەت بىلەن چاتىقى يوق ... — دېدى داۋۇت ئىشكىلىرىگە كىگىز مىخلۇۋېتىلگەن بىر ئىشىك ئالدىدا توختاپ، — بۇ بولسا ئاخشامقى ئىدىرىس چوقالنىڭ تېلېفونخانىسى ھەم دادۇي ئىشخانىسى. ئۇنىڭ يېنىدىكى غارال بېكىتىلگەن ئىشىك ئاتخانا. ئۇلاغ لازىم بولسا، ئات باقاردىن سورا!

سەلىم تېلېفونخانىنىڭ ئۆگزىسىدىكى ئاپتاپتا ئاقىرىپ كەتكەن قوپال ياغاچقا ئورنىتىلغان ئىككى ئاچماق ئانتېننىغا ۋە ئىشىكتىكى ئۆڭۈپ رەڭگىنى يوقاتقان كىگىزلەرگە قاراپ قالدى.

— مانا بۇ دوختۇرخانا، لېكىن ئۇچ يۈز ئاتمىش كۈن مۇشۇنداق قۇلۇپلاقلىق تۇرىدۇ.

— نېمە ئۈچۈن!

چۈنكى، دوختۇرىمىز يايلاقلارنى ئارىلاپ يۈرىدۇ، تاسادىپىي يامغۇر - يېشىن، شۇرغانلاردا قېلىپ ئۆيىگە كېتەلمەي قالغاندا، بۇ يەردە قونۇپ قالىدۇ.

سەلىم قۇلۇپلانغان ئىشىك ئالدىدىكى قۇم توپىغا چۈشكەن قوي — كالىلارنىڭ تۇياق ئىزلىرىغا، قۇرت - قوڭغۇزلارنىڭ ھەرخىل گۈلدار يوللارنى سىلىۋەتكەنلىكىگە قاراپ، يازدىن بېرى بۇ ئۆيگە بىرەر ئادەم قەدەم باسمىغانلىقىنى جەزم قىلدى.

داۋۇت تىكىلەك قورامنىڭ يېنىدا توختاپ، مەھەللىنىڭ ئۇ چېتىدىكى دۆڭلۈكتە چوقچىيىپ تۇرغان ئۆينىڭ مەسچىت

ئـــكـەنـلىكىنى ، ئۇ يەردىن قوتۇلۇق مەھەللىسىدىكى باشلانغۇچ مـەكـتەپـكە بارغىلى بولمىغانلىقىنى ئېيتقاندىن كېيىن ، ئوڭغا بۇرۇلۇپ مەھەللە بىلەن تاغ باغرىغا يېڭى سېلىنغان شۆبە سىنىپ ئـوتـتـۇرىسىدىكى پەس تاشلىق سايغا چۈشتى . بىر تەرىپى تاغقا يانداشقان بۇ تاشلىق سايى تاساي جىلغىسىدىن باشلىنىپ تىكىلەك مـەھەللىسىدە ئاياغلىشاتتى . داۋۇت بىلەن سەلىم سايدىن ئۆتۈپ زەڭگەر بۇلاققا كەلگەندە ، بىردەم ئارام ئالدى .

— مانا بۇ زەڭگەر بۇلاق ، — دېدى داۋۇت سۇيى ئاچ ھاۋا رەڭ جۇلالىنىپ تۇرغان بۇلاقنى كۆرسىتىپ ، — كۈن تـاغدىكى قار ـ مۇزلار ئېرىگۈدەك دەرىجىدە قىزىمىغۇچە ، بىر مەزگىل سۇ قىس بولىدۇ . ئۇ چاغدا تاغلىقلار كۆمۈۋالغان مۇزلىرىنى ئېرىتىپ ئـىچىدۇ . شۇڭا ، مەكتەپ سۈدىن قىسىلمىسۇن دەپ بۇ يەرگە سـېلىنغان . بۇ زەڭگەر بۇلاق قىشمۇ ياز مۇشۇنداق شىرىلداپ تۇرىدۇ .

داۋۇت گونداز سەلمىنى مەكتەپكە باشلاپ كەلگەندە ، ۋاقىت خېلى بىر يەرگە بارغان بولسىمۇ ، كۈن تېخى تاغلار ئارقىسىدىن كۆتۈرۈلمىگەنىدى . مەكتەپ شېغىل توپلىق تاغ باغرىغا جايلاشقان بولۇپ ، بۇ يەردىن پەستىكى مەھەللىنىڭ رەتسىز كوچىلىرى ۋە ھويلىلاردا قەد كېرىپ تۇرغان قورام تاشلار كۆرۈنۈپ تۇراتتى . ئارقا تەرىپى چېپىپ چۈشۈرۈلۈپ تەبىئىي ھويلا شەكىللەنگەن بىر پارچە يالاڭلىققا سېلىنغان سىنىپ ـ ياتاق ، ئاشخانا ۋە ئىشخانىدىن (بـۇلار ئـىشـخـانـا ، ياتاق ، ئامبار ، تەجرىبىخانا ۋەزىپىسىنىمۇ ئۆتەيتتى) ئىبارەت بىر يۈرۈش ئاددىي قۇرۇلۇش ئالدىدا ئىككى كىشى پارتىلارنى چېتىۋاتاتتى .

— تونۇشۇۋېلىڭلار ، — دېدى داۋۇت سەلىمنىڭ مۇرىسىگە يوغان ۋە كۈچلۈك قولىنى قويۇپ ، — يېڭى كەلگەن مۇئەللىم — سەلىم .

ئۇلار سەلىم بىلەن قورۇنۇپقىنا كۆرۈشۈپ قويدى .

— بـۇ كـىشى ، — دېدى داۋۇت ئورا كۆز ، بۇرنى بىلەن

ئېغىزىكى بەس تالاشقاندەك ئۇچلۇق ، ئوتتۇرا ياشلىق كىشىنى كۆرسىتىپ ، — شەھەردىن چىققان ياغاچچى ئۇستام سېيىت . ئوقۇش باشلانغاندا ناۋاي ھەم ئاشپەز . قىسقىسى ، ھەممىلا ھۇنەرنى يامىدايدۇ . بۇ كىشى ، — دېدى ئۇ ئېگىز قاسقانلىق كۆرپە تەلپەك ، قارا چىببەرقۇت شىم ـ پاچان كىيگەن ، بۇغداي ئۆڭلۈك يېشى ئوتتۇزلار ئۆپچۆرىسىدىكى كىشىنى تونۇشتۇرۇپ ، — باشلانغۇچ مەكتەپتىن ئۆستۇرگەن مۇئەللىم — قادىر .

ئۇلار سىنىپنى كۆزدىن كەچۈرگەندىن كېيىن ، ياتاقلا كىرىشتى . ئەسلىدە بىر ئېغىزلىق سېلىنغان بۇ ياتاق ئوتتۇرىدىن بۆلۈپ ئىككى قىلىنغانىدى . كارىۋات ئورنىغا قوپال تىلىنغان تاختايلاردىن سۇپا ئورنىتىلغان بۇ ئوغۇل ـ قىزلار ياتاقلىرىنىڭ قۇرۇمىغان تام سۇۋاقلىرىدا سېرىق ۋە نەمجان ئارپا مايسىلىرى بىخلىنىپ تۇراتتى .

— ھازىرچە بۇ ئىشخانا سېنىڭ ياتقىڭ بولىدۇ ، — دېدى داۋۇت ئوقۇغۇچىلار ياتقىغا يانداش سېلىنغان ئۆيگە كىرىپ ، — قادىرنىڭ بولسا ئۆز ئۆيى بار .

— بالا قوبۇل قىلىشنى تېزرەك باشلىمىساق ، كېچىكىپ قالىمىز ، — دېدى سەلىم ئۆي ئوتتۇرىسىدا تۇرغان ئۇستەلگە يۆلىنىپ .

— ھە توغرا ، بالىلارنى تىزىملاپ چىقتىڭمۇ ؟ — دېدى داۋۇت قادىرغا قاراپ .

— ئۆزلىرى دېگەندەك ، — دېدى قادىر چەت ـ چۆرىسى تىتىلىپ كەتكەن خاتىرىسىنى داۋۇنقا كۆرسىتىپ ، — ئىككى يىل ئىچىدە ئوقۇش پۈتتۈرۈپ چىقىپ كەتكەن بىرقەدەر ياخشى ئوقۇغۇچىلاردىن قىرىق بەشنى تىزىملاپ چىقتىم .

— قوغاق ، ئومشالاردىن بىرمۇ بالا تىزىملانماپتىغۇ ؟ — دېدى داۋۇت تىزىملىكىنى قولىغا ئېلىپ .

— ئىككى ـ ئۈچ كۈنلۈك تاغ ئارىسىدىن كېلىپ بولالماس ؟

— بۇ ياتاقلارنى نېمىگە سالدۇق ئەمىسە ؟ — دېدى داۋۇت

ئۇلارنى باشلاپ ، — بىزنىڭ ئۆيگە بېرىپ بالىلارنى قايتىدىن بىر تاسقاپ كۆرەيلى .

ئۇلار مەھەللىگە كىرىپ كەلگەندە ، ئالدىدىن قارا يوللۇق مەللە تون كىيگەن ، بېشىدىكى سەللىسىنىڭ ئېغىرلىقىدىن بېشى سەل سىڭايان بولۇپ قالغان ، شالاڭ چارساقاللىق بىر كىشى چىقىپ كەلدى . ئۇ داۋۇنقا چوڭقۇر سالام بەجا كەلتۈرگەندىن كېيىن ، سالاپەتلىككىنە يۆتىلىپ قويدى .

— ھە ، ھەمدۇل موللا ، نەدىن كېلىشىمىز ؟ — دېدى داۋۇت بۇرۇنىنى سىلاپ قويۇپ .

— ھازىلخان شامال دارىپ ئالتاغىل سۆزلەپ قاپتىكەن ، ئايەت سۈيى تەييارلاپ ، بىر دانە تۇمارمۇ پۈتۈپ بەردىم ، شۇ يەرگە بارغانىدىم .

— شامال دارىپ قاپتۇ ؟

— بىھەمدۇللا ، بۇ ئاي ـ بۇ كۈنلەردە پىنھان كەنتىمىزگە بىرىدىيانەت كىشىلەر كېلىدىغان بولۇپ قالدى . ئادىمىي شەيتان يامان . بۇ شامال شۇ ئىنس ـ جىنلاردىندۇر ، — ھەمدۇل سەلىمگە كىچىككىنە چېقىر كۆزلىرىنى ئۆچمەنلىك بىلەن تىكتى . سەلىمۇ ئۇنىڭ خۇددى كونا مەسىنىڭ قونچىدەك قورۇق بېسىپ كەتكەن سوزۇق يۈزىگە ، قۇش تىرنىقىدەك ئىلمەك بۇرنىغا تىكىلىپ قاراپ قالدى .

ئۇلار ئىدرىس كاتىپنىڭ تېلېفونخانىسى ئالدىغا كەلگەندە ، ئېتىنىڭ ماڭلىيىغا قىزىل كرېست بەلگىسى چۈشۈرۈلگەن ئاق لاتا ئېسىلغان ، دورا ساندۇقىنى غاجۇغىلىۋالغان يالاڭ ئاياغ دوختۇر ئاتتىن چۈشۈپ داۋۇت بىلەن سالاملاشتى .

— ئۇزۇن بولدى ، سايىمىز كۆرۈنمەيدىيا ؟

— تاغ ئارىسىنى ئايلىنىپ بولغۇچە ، — يىگىت خىجالەت بولۇپ بېشىنى قاشلىدى .

— ھازىلخانىڭ كېسىلىنى تەكشۈرۈپ ، ياخشى دورىلىرىدىن بەر . ھەمدۇل تۇلكە يەنە قاتراپ قاپتۇ .

سەلىم داۋۇتنىڭ ئۆيگە كەلگۈچىلىك ئۇنچىقمىدى . چۈنكى ، ئۇنىڭ كۆڭلىگە بىلىنمەس بىر تۈگۈن چىگىلىپ قالغانىدى . ھەمدۇلنىڭ سىرلىق ۋە نەشتەردەك سۆزلىرى ، داۋۇتنىڭ ئۇنىڭغا خەنجەردەك تىكىلىشى ، بولۇپمۇ ئۇنىڭ «ھەمدۇل تۇلكە يەنە قاتراپ قاپتۇ» دېگەن سۆزى سەلىمنىڭ كۆڭلىدىكى بۇ تۈگۈنچىنى تېخىمۇ چىگىتىپ قويدى .

داۋۇتنىڭ غەزىپى

سەلىم بىلەن داۋۇتنىڭ تاغ ئارىلاپ ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىپ يۈرۈۋاتقىنىغا ھەپتە بولۇپ قالدى . ئۇلار بىردە جىلغىنىڭ تار ، قىستاڭ يوللىرىدا ، بىردە كەڭ ئارپا ئېگىزلىقلىرىدا ئاتلىرىنى قاتارلاشتۇرۇپ ماڭاتتى . داۋۇت سەلىمنىڭ كۆرگەنلىكى ئەرسىنى سوراۋېرىشىدىن زېرىكتىمۇ ياكى كۆڭلىدە يېشىلمەي تۇرغان بىر ئىش بارمۇ ھەر ھالدا ئۇنچىقمايتتى . ئۇ ئورۇلماي قالغان ئارپىلارغا ئېرىنچەكلىك بىلەن ئورغاق سېلىۋاتقان كۆسەيدەك قارا كىشىلەرگە قاراپ قويياتتى ـ دە ، يەنە جىمىپ كېتەتتى .

دەرۋەقە ، داۋۇت دۈيجاڭنىڭ تاغ ئارىلاپ ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىشى بىرىنچى قېتىم بولۇۋاتقىنى يوق . ئۇنىڭ سەلىم بىلەن تاغ ـ داۋانلارنى ئاتلاپ ، يايلاق كېزىپ يۈرگىنىگە ھەپتە بولغان بولسىمۇ ، تېخىچە ئېچىلىپ ـ يېيىلىپ كېتەلمىگەنىدى . ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىش ئىشىدا بۇرۇن بولۇپ ئۆتكەن ساۋاقلار ئۇنىڭ ئېسىدىن كۆتۈرۈلمىگەن... نامرات چارۋىچىلارنىڭ بەزىلىرىگە بالىلىرىڭنى يۇقىرى مەكتەپتە ئوقۇتقىن دەپ ، بىر كۈن كاسىلداپمۇ بىرنەرسىنى چۈشەندۈرەلمەيسەن . ئۇلارغا «ئاسماندىكى يۇلتۇزنى قوينۇڭغا سېلىپ بېرىمەن» دېيىشتىن باشقا نۇرغۇن نەرسىلەرنى ۋەدە قىلىسەن . لېكىن ، ئۇلار : «كىيىم ـ كېچىكى يۇپقا ، بىر كىگىزدە بىرنەچچىمىز ياتىمىز . مېنىڭ جۇۋامنىڭ ئىچىدە بالام ياتىدۇ» دېيىشەتتى ، ھەتتا بەزىدە : «بالىكىمزنىڭ بويى سوزۇلۇپ

قالدى . قورسقىنى دومبايتىپ كەلسە ، دادىكىسى سىلى بولاملا ؟ » دەپ ۋارقىرىشاتتى . قىسقىسى ، بەزى ئائىلىلەردىن بالا ئېلىش قېدام كەكىگە ساپ تاپماقتىنمۇ تەس ئىدى . لېكىن ، بالىلارنىڭ سېنىڭ يېڭىپ چىقىشىڭنى ۋە ئەكېتىشىڭنى كۈتكەندەك تەلمۈرۈپ قاراشلىرى يۈرىكىڭنى ئېزىۋېتەتتى .

مانا مۇشۇنداق مۇشكۈل - قىيامەتتە ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىپ تەشكىللەنگەن ئوتتۇرا سىنىپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ بىرنەچچە ئايغا بارمايلا چۈۋۈلۈپ چاڭگىسىدىن ئايرىلغان قۇش بالىلىرىدەك بوينىنى قىسىپ قېلىشى كىمنىڭمۇ يۈرىكىنى ئېچىشتۇرمەسۇن ! داۋۇت مەكتىپىدىن مېھرىنى ئۈزەلمەي ، مۇئەللىمىنىڭ ياتقىنى ، سىنىپىنى ئۇدا نەچچە كۈنلەپ چۆرگىلەپ يۈرگەن بالىلارنى كۆرگەندە ، ھېلىقى بىر كېچىدىلا تەلپىكىنىڭ ئۇچۇپ كېتىشى ، كەشىنىڭ چۈشۈپ قېلىشىغا باقماي قۇيرۇقىنى خادا قىلىپ تىكىۋەتكەن لەنتىلەرگە غەزەپلىنەتتى .

داۋۇت ئۇ چاغدا بەزىلەرنىڭ «بىز شەھەرلىكلەرگە سېمىز قوي ، قوتاز ، ئىسسىق جۇۋا يەتكۈزۈپ بېرىمىز . ئەمما ، ئۇلارنىڭ بىزنىڭ نېمە بولۇشىمىز بىلەن كارى يوق » دېگەن سۆزلىرىگە تەنبىھ بەرگەن بولسىمۇ ، لېكىن ئۆز كۆڭلىدە : «پۈتىدىكى خورۇم بەتىنكىلەر ، ئۇچىسىدىكى ئېسىل يۇڭ رەختلەرنىڭ نەدىن كېلىدىغانلىقىنى ئويلىمايدۇ ئۇلار ! » دەپ خاپا بولاتتى . شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئۇ ئوغلى تۇمەننى تېخىچىلا تىزىملىككە كىرگۈزمىدى . تىكىلىك ۋە قوتانلىق مەھەللىسىدىكى بالىلارنى تىزىملاشقا مەسئۇل بولغان قادىرغا :

— تۇمەننى تىزىملىما ، مەن ئۇنى شەھەردە ئوقۇتىمەن ، — دېدى .

— دادۇيجاڭ ، گۇلسارە ئاچام : «بىر تال جىگىرىم ، مۇشۇ يەردە ئوقۇسۇن » دەپ زار - زار يىغلاۋاتسا ، — دېدى قادىر ھەيران بولۇپ .

— قايسى ئانىنىڭ بالىسىدىن ئايرىلغۇسى كېلىدۇ ؟ كېيىنچە ،

«دوستۇمنىڭ كۆڭلىنى دەپ قورسقىمدا قالدى» بولمىسۇن...

داۋۇت گەرچە شۇنداق دېگەن بولسىمۇ، يەنە نېمە ئۈچۈندۇر كۆڭلى غەش ئىدى. ئۇ ئۆز بالىسىنى بەرمىسە، مۇنۇ ئەتراپىغا تويماي قاراپ، ئاغزى بېسىقماي سۆزلەپ كېلىۋاتقان يىگىت نېمىدەپ ئويلاپ قالار، باشقىلارچۇ؟

— داۋۇت ئاكا، قارىڭا، بۇ يەرنىڭ ئىسمى نېمە؟ — دېدى سەلىم ئالدىدىكى ئىككى تاغ ئېغىزىنى كۆرسىتىپ.

داۋۇتنىڭ قاينامغا چۈشكەن خازانەك پىرقىراپ يۈرگەن خىياللىرى بىردىن چېچىلىپ كەتتى. ئۇ زورغا بېشىنى كۆتۈرۈپ ئالدىغا قارىدى.

— قىسلىغا كەلدۇق.

— بۇ يەردە ئىككى بالا بار ئىكەن، — دېدى سەلىم ئات ئۈستىدە خاتىرىسىنى ئېچىپ، — هۆرلىقا، نودەر...

داۋۇت بىلەن سەلىم هۆرلىقانىڭ غارالار بىلەن قورشالغان هويلىسى ئالدىغا كېلەر ـ كەلمەيلا، تۆكلىرى ئۆسكىلەڭ ئىككى پاخما ئىت يىراقتىنلا قاۋاپ كەلدى ـ دە، ئاتلار ئەتراپىدا داپشىنىپ سەكرەشكە باشلىدى.

— هاي «بودەك»، «مارجان»، ئۆت بۇ ياققا، — دېدى ئۆيدىن چىقىپ كەلگەن بىر قىز. ئۇنىڭ ئۈششاق ئۆرۈۋالغان چېچىغا ۋە بوينىغا ئېسىۋالغان بىرنەچچە قاتار مارجانلىرى ئاپتاپتا پارقىرايتتى.

— هە، هۆرلىقا شەپشەك، ئىتلىرىڭغا تالاتقىنىڭدىن تېخى هېساب بېرىسەن، — دېدى داۋۇت ئاتتىن چۈشۈۋېتىپ.

— ۋاي ئاللا ئانىكام، دادۇيجاڭغۇ بۇ، ئۆزلىرىنى قانداق شامال ئۈچۈرۈپ كەلدى؟

— مېنى ئۈچۈرۈپ كەلگەن شامال، سېنىمۇ ئۈچۈرۈپ ئەكېتىدۇ. قانداق ئاتاڭ بارمۇ؟

— ئاتام مال هەيدەپ چىقىپ كەتتى، ئانام بار.

سەلىم قاراڭغۇ ئۆيگە قاراپ قەدەم ئېلىۋىدى، بۇرنىغا

قانداقتۇر قاڭسىق بىر ھىد گۈپلا قىلىپ ئۇرۇلدى . كونا تور رومالنى بويۇنلىرىغچە يۆگىۋالغان ئايال ئۇلارنى تۆرگە تەكلىپ قىلدى ۋە ئالمان ـ تالمان تالما داستىخاننى سالدى .

سەلىم ئۆيگە كىرىپ ، بىرھازادىن كېيىنلا ئۆيدىكى نەرسىلەرنى پەرق ئېتەلىدى . ئۆي تورۇسىغا باغلاپ ئېسىپ قويغان ياغاچقا جۇۋا ، چاپان ـ چاۋلار ئارتىۋېتىلگەن بولۇپ ، تام ئويۇقىدا كاساك ، ئاياغ ، جاملار قالايمىقان يېيىلىپ ياتاتتى . مورا ئالدىدا بولسا ، تۆگۈلۈۋېلىشقان يېرىم يالىڭاچ ئوچ بالا سەلمگە يەر ئاستىدىن قاراپ ئولتۇرۇشاتتى .

داۋۇت ئارپا نېنىنى سېرىق ماي سېلىنغان سۈتلۇك چايغا تۆگۈرۇپ يەپ ئولتۇرۇپ ، ئوتتۇرا مەكتەپ ۋە ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىش قاتارلىق ئەھۋاللارنى چۈشەندۈرۈپ بولار ـ بولمايلا ، ئۆي ئىگىسى بېشىنى لىڭشىتقىنىچە : «بىلمەن ، ئاڭلىغان» دەپ قويدى . سەلىم كۆڭلىدە : «بۇ تاغ رايونىدا خەۋەر ئەجەب تېز تارقايدىكەنا» دەپ ئويلىدى .

— ئاخشام ، — دېدى ئايال بېشىنى كۆتۈرمەي ، — قوشنىمىز نىياز كىرىپتىكەن . ھەمدۇل موللا ئوني چۆچۈتۈپ قويغان چېغى ، «ئوغلۇم نوەرنى بەرمەيمىكەن» دەيدۇ . لېكىن ، بىزنىڭ ھۆرلىقانىڭ ئوتتەكلا ئوقۇغۇسى بار .

— ھەمدۇل ؟ — داۋۇت گېپىدىكى نانىنى يۇتماي قاشلىرىنى ھىمىرىدى ، — ئۇ نېمە دەپتۇ ؟

— بىلمەيمەن ، موللامنىڭ قەدىمى يەتمەيدىغان يېرى يوققۇ . نىياز ئوغلىڭ بىلەن جام ئايمىقىدا ئوچراشقان چېغى .

سەلىم ھەمدۇلنىڭ ئىسمى چىقىشى بىلەن : «ئوغلىڭ بۇ ئاي ، بۇ كوڭلەردە پىنھان كەتتىمىزگە بىدىيانەت كىشىلەرنىڭ قەدىمى يېتىپ قالدى ، ئادىمىي شەيتان يامان··· » دېگەن سۆزى ۋە سۇرلۇك ئوچقۇنلار چاچراپ تۇرغان قىيىسىق كۆزلىرىنى ئەسلىدى .

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم داۋۇت ، — ئۆيگە ئېگىز بويلۇق ، كەڭ يالپا يۈزلۈك نىياز ئوغلى نوەرنى يېتىلەپ كىرىپ كەلدى .

— كەل نىياز ، يۇقىرى ئۆت ، — دېدى داۋۇت ئۇنىڭغا ئىلتىماس كۆرسىتىپ ، — يايلاقتىن قاچان چۈشتۇڭ؟ قوتاز بۇقىلىرىنى يەنىلا ئايرىپ بېقىۋاتامسىلەر؟

— ياق ، ھازىر قېتىۋەتتۇق .

— شۇ ، ۋاقتى بولۇپ قالدى . قانداق بۇغاقاچتى يايلىقىدا يەنە جېدەل ئوينىمىغانسىلەر؟

— مۇشۇ بىرنەچچە كۈندىن بېرى جام ئايمىقىدىكىلەرنىڭ پۇچقىقىغا پىت چۈشكەندەكلا ئەدەپلا كەتتى . بىزنىڭ مالچىلارنى بۇغاقاچتىدىن قوغلاپتۇ ، تاس قاپتۇ ئىككى تەرەپ كالتەكلىشىپ كەتكىلى !

داۋۇت بىرھازا جىمىپ كەتكەندىن كېيىن ، بېشىنى لىڭشىتىپ «ھىم» دەپ قويدى . ئۇ باشقىلارنىڭ ئۆزىگە تىكىلىپ تۇرغانلىقىنى سەزدى بولغاي ، نىيازدىن تومتاقلا قىلىپ :

— بالاڭنى مەكتەپكە بېرەمسەن؟ — دەپ سورىدى .

— بەرسەك بەرگۈلۈك ، بەرمىسەممۇ نودەر قېچىپ كەتكۈدەك ، — دېدى نىياز قېلىن قارا ساقاللىرىنى تاتىلاپ . لېكىن ، داۋۇت ، سەلىمەر ئۇزاپ چىقىپ ئاتلىرىنىڭ ئۇزەڭگىسىگە پۇت قويغاندا ، ئۇ نېمە ئۈچۈندۇر دۈدۈقلاپ سوراپ قالدى :

— ھوي داۋۇت ، بۇ··· بۇ يوغان مەكتەپتە ئوقۇغانسېرى بالىلار ئاتا ـ ئانىسىنى تونۇمايدىغان ، مېھىر ـ شەپقەتسىز ، تاش بېغىر بولۇپقۇ كەتمەس؟

— يوق گەپنى قوي ، قاپتالدىكى زىخنىڭ مېۋىلىگەنسېرى ئېگىلىپ كېتىدىغانلىقىنى كۆرمىگەنمىدىڭ؟

— ئۇغۇ شۇنداق ، لېكىن «ئات ئىزى»[1] دەمدۇ ، خۇدايىم بار ، بىر ئوقۇش بارمىش . ئۇنى ئوقۇغانسېرى بىدىيانەت ، قارا كۆڭۈل بولۇپ قالارمىش ، دەپ ئاڭلايمەن .

— ھەمدۇل شۇنداق دەمدا؟

داۋۇتنىڭ چاپچىپ تۇرغان ئېتىنىڭ تىزگىنىنى سىيرىپ

① «ئات ئىزى» — ئاتېلىزم دېمەكچى .

تۇرۇپ مىخ قاققاندەك ئېيتقان بۇ سۆزى نىيازنى بەكمۇ ھەيران قالدۇردى بولغاي ، ئۇنىڭ يوغان ئېچىلغان كۆزلىرىنىڭ ئەستەر پاختىسى خۇددى ئازغان گۈلدەك ئاپئاق ئېچىلىپ كەتتى .

— يوقسۇ ، يوقسۇ ، ئانچىكى دېگەن گەپ ـ دە...

داۋۇت قورۇدىن چىققاندا ، ئۇلارغا دادۇي ئۇقتۇرۇش قىلغاندا ، بالىلارنى دەرھال يولغا سېلىۋېتىڭلار ، دەپ ئېيتتى . سەلىم داۋۇنقا سوڭدىشىپ كېتىپ بېرىپ ، ئۇنىڭ مىس رەڭ چىرايىنىڭ قاردىاپ ، تىكەندەك يىرىك قاشلىرىنىڭ ھۇرپىيىپ قالغانلىقىنى كۆرۈپ ، جام ئايىقىدىكى ھارامزادىلەرنىڭ يولسىزلىق قىلىپ يايلاق تالىشىۋاتقانلىقىغا ياكى ھەمدۇل موللىنىڭ ئوت قۇيرۇقلۇق قىلىۋاتقانلىقىغا ئاچچىقى كەلگەنلىكىنى بىلەلمىدى .

كەينىگە يانغان ئاتلار سىلىق يورغىلاپ كېتىشتى . ئۇلار يېشىل مەخمەلدەك قەد كۆتۈرگەن تاغلار بىلەن قورشالغان چاقار جىلغىسىغا قايرىلغاندا ، ئۇ قىردىن ـ بۇ قىرغا قوغلىشىپ ئۇچۇشقان كەكلىكلەرنىڭ چاڭىلداپ سايراشلىرىدىن كېلىۋاتقان ئەكس سادا سەلمىنىڭ قۇلاقلىرىنى ۋاڭىلدىتىۋەتتى . تىكچېقىل باغرىلىرىدا تۇيىقى ئارانلا پاتقۇدەك تاشلارنى دەسسەپ تاغ يېرىقلىرىدا ئېسىلىپ تۇرغان تاتلىق ئوت ، گۈللەرنى يالماۋاتقان ساقاللىق تېكىلەرگە ، گويا نەچچە مىڭ غۇلاچ ئېگىزلىكتىن ھېلىلا ئۇچۇپ كېتىدىغاندەك ئالىقاندەك چوققىدا ئۇسۇشۇۋاتقان سۇرلۇك قوتازلارغا قاراپ ، ئۇنىڭ كۆڭلى ئەيمەندى . لېكىن ، تاغ قاپتاللىرىنى جاراڭلىتىپ كېلىۋاتقان شوخ ناخشا ئاۋازى ئۇنى ئىختىيارسىز ئۆزىگە تارتىۋالدى .

ھوي...
سېكىلەك ـ سېكىلەك ،
تاغقا چىقتىم يېتىلەپ .

ئەمدى ھەرگىز كەتمىگىن ،
مەيلى كۈندۈز - كېچىلەپ .

— داۋۇت ئاكا ، — دېدى سەلىم ئېتىنى تېقىمداپ قويۇپ ، — نېمە ئۈچۈن بۇغاقاچتىدا يايلىقتىكىلار بولۇپ قالغان ؟

— بۇنىڭ ئۇلىنى كولىساڭ ، كونا گەپ ، — داۋۇت غەزەپ بىلەن ئېتىغا بىر قامچا ئۇرۇۋەتتى . يات جىلغىغا قەدەم بېسىشى بىلەن يورغىسى ئاستىلاپ قالغان چىلان تورۇق تۈيۈقسىز چۈشكەن قامچىدىن بىرلا چاپچىپ ، تاش - شېغىللارنى شاراقلىتىپ ئۇزاپ كەتتى .

ئەسلىدە قاراڭغۇ تاغلىق چارۋىدار زايىت زەڭگى جام ئايمىقىدىكى بىر چارۋىداردىن ئىككى تاغ بىر قاپتالنى ئوراپ تۇرغان يايلاقنى توقسان سەر يامبۇغا سېتىۋالغان بولۇپ ، ئازادلىقتىن كېيىن ئۇ جايىنى كوللېكتىپ ئۆتكۈزۈۋالغاندى . جام ئايمىقىدىكىلەر بۇنىڭدىن تۆت - بەش يىل ئىلگىرى بۇ يايلاقنىڭ غەلۋىسىنى قىلغان بولسىمۇ ، داۋۇت زايىت زەڭگىنىڭ ئەينى زامانىدىكى پۈتۈشكەن مۆھۈرلۈك خەت - چەكلىرىنى ئاپىرىپ ، ئۇلار بىلەن چىرايلىقچە پۈتۈشۈپ قايتىپ كەلگەنىدى . ئۇلارنىڭ باشقىدىنلا ھۆرمەتىپ بۆرە جۈۋىسىنى كېيىپ قوپۇشنىڭ تېگىدە سىرلىق بىر شۇملۇقنىڭ شەپىسى بارلىقىنى سەزگەن داۋۇت ئۆزىمۇ تۈيمىغان ھالدا : «خەپ ھەمدۇل» دەۋەتتى .

— ھەمدۇل ؟ — سەلىم ھەيرانلىقتا داۋۇتقا سوئال نەزىرىنى تىكتى .

— چاقارغا كەلدۇق ، — دېدى داۋۇت ئېتىنى يورغىلىتىپ كېتىۋېتىپ ، — ئاڭلاۋاتامسەن ؟ نېمىدېگەن مىسكىن - ھە ؟ ! بۇ بىز قوبۇل قىلماقچى بولغان سەمەننىڭ چالغان نېيى . ئۇ سازغا بەكمۇ ئامراق .

— بۇ بەشتە كاپالەتلىك ئائىلە ئىكەن ، — دېدى سەلىم ئات ئۈستىدە خاتىرجەمسىنى ۋاراقلاپ ، — مۇشۇ بالا بىلەن بىزنىڭ قوبۇل

قىلىدىغان ئوقۇغۇچىمىز ئاياغلىشىدىكەن .

— ھازىر بىز مەكتەپتىن قانچىلىك يىراقلاپ كەتكەن بولىمىز ، مۇسەللەپ كۆرگىنە !

— ھەپتىدىن بېرى ئالدى - ئارقىمىزغا مېڭىۋېرىپ بېشىم ئايلىنىپلا كەتتى .

— مانا مۇشۇ تاغنىڭ ئۇ تەرىپىدىلا مەكتەپ بار . پىيادە بىر ئاش پىشىمدا بارغىلى بولىدۇ .

— ئۇنداقتا قايتقاندا شۇنداق كېتىلى .

— ھا ... ھا ... ھا ...— داۋۇت تۇنجى قېتىم قاقاقلاپ كۈلدى ، — بۇ يول يېقىن بولغىنى بىلەن ئەزرائىل يولى . ئات - ئۇلاغ ماڭالمايدۇ . ئادەممۇ «چاپلاشماق» ، «ساڭگىلىماق» تىن جېنىنى ئالىقىنىغا ئېلىپ ئۆتىدۇ .

ئۇلار غارال ئورنىدا يۇلغۇن ، قاقشاللاردا چىتلانغان ئۆي ئالدىغا كېلىپ ، ئاتتىن چۈشتى . داۋۇت ئەگرى مومىغا ئاتلارنى باغلىدى . ئۇلاغ تۇياقلىرى بۇ موما ئەتراپىدىكى يېشىل ئوتلارنى ئۈچۈرۈپ تاقىر قىلىۋەتكەنىدى .

ئۆي ئالدىدا جۈۋا يېپىنچاقلىغان بىر بوۋاي بۇلارنى كۆرمىدىمۇ ياكى كۆرمەسكە سالدىمۇ ، قۇرۇپ ئولگۇرمىگەن شىرشىم تېزەكلەرنى گىرەلەشتۈرۈپ تىرىۋاتاتتى .

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم جەپەر تاغا ، قانداق ئەھۋالىڭ ؟ ئۆيۈڭگە مېھمان كەلسە خىرامان تۇرىسىنا ؟ !

داۋۇتىنىڭ بوم ئاۋازىدىن چۆچۈپ بېلىنى رۇسلىغان بوۋاي قولىنى سايىۋەن قىلىپ گۈنسىز كۆزلىرىنى چىمچىقلىتىپ سەپسالغاندىن كېيىن ، ھاسىسىنى داۋۇتنىڭ مەيدىسىگە نوقۇپ كۈلۈپ كەتتى .

— ھوي ، سەن گوندازمۇ ، ھە راست ، گونداز ئىكەنسەنغۇ ؟ يۇر ئۆيگە ، ئۆيگە كىرىلى .

ئۆي ئوتتۇرىسىغا سېلىنغان بىر پارچە كىگىز ئاستىغا قۇرۇق ئوت سېلىنغاچقا ، يۇمشاق بولۇپ ، دەسسىگەن ھامان پىرىسلايتتى .

مورا ئالدىغا تاشلاپ قويۇلغان كۆل رەڭ بۇغا تېرىسىمۇ بوۋاينىڭ تۇكلىرى سارغىيىپ ، توخۇ كۆزى چوڭلۇقىدا كۆيۈك ئىزلىرى بىلەن تولغان جۇۋىسىدەك ئۆتمىتۆشۈك ئىدى . سەلىم تامدىكى يۇلغۇن قوزۇقلارغا ئېسىپ قويغان راۋاب ۋە گەردىشگە يېڭىلا كەرگەن داپلارنى داۋۇنتا ئىما قىلىپ كۆلۈپ قويدى .

— ھە ، بالىلىرىڭ تىنچ ـ ئامانمۇ ، — دېدى بوۋاي ئوچاقتا قۇرۇق تېزەكنى تاشلاپ ، — ئەمەلدار دېگەنغۇ شۇنداق بىرنەرسە ، بىزدەكلەرنى ئۇنتۇپلا كەتتىڭ .

— ئەتىرەتىسىڭ ئىشى قوتاز تۇكىدىنمۇ تولا . يايلاقلارنى چۆرگىلىمەك ، ماللارغا تۇز ، يەم ـ خەشەك تەييارلىماق ، ياز ۋە قىشنىڭ غېمى . بۇ ئىشلار ساڭا زەڭگەر بۇلاق سۇيىدەك سۇزۇكتۇ . قېنى ئۆزۈڭ قانداق تۇردۇڭ ، ھېلىمىخانچۇ ؟

— بىچارە كېلىن بالام ، ئۆيگە كىرسە ئايال ، سىرتقا چىقسا ئەر ، يايلاقتىن كېلەلمەيدۇ . ئوغلۇم كازىم بولغان بولسىمۇ بۇنچە رىيازەت چەكمەس ئىدى . سەمەن بولسا راۋابىنى جاراڭلىتىپ ، نېيىنى چىرقىرىتىپ ، سېغىن ئۆچكىنى باقمدۇ .

كازىمنىڭ ئىسمى چىقىشى بىلەن داۋۇت ئېغىر خورسىنىپ قويدى .

بۇنىڭدىن ئوتتۇز ئۈچ يىل ئىلگىرى داۋۇت بىلەن كازىم زايىت زەڭگىنىڭ مېلىنى باقاتتى . بىر كۈنى ئۇلار چېقىل ئۇستىدە چېلىشىپ ئويناپتۇ . ئوتقا تويغان قوتازلار ئۆزلىرىنى چاتقال سايىلىرىگە ئالغاندى . ئىككى دوست چېلىشا ـ قوغلىشا چېقىل ئۇستىگە چىقىپ قالدى . ئۇلار قاقاقلىشىپ كۈلۈشۈپ ، پومىداقلىشىپ قانداق قىلىپ نەچچە يۈز غۇلاچ ھاڭدىن ئۇچۇپ كەتكەنلىكىنى تۇيمايلا قالدى . لېكىن ، «خۇدا ساقلىغان يەردە بالا يوق» دېگەندەك ، ئۇلار تاش ئارىلىقىدىن شاخاراپ ساڭگىلاپ تۇرغان ئەگرى قارىغايغا ئىلىنىپ قالدى . ئاچماق ئارىلىقىغا قىسىلىپ قالغان كازىم داۋۇتنىڭ بىلەكلىرىنى قامالالاپ تۇتۇۋالغاندى .

داۋۇت شۇ كۈنكى ئەينەك قىيىندىلىرىدەك تاشلارغا

چاپلىشىپ ، يىلتىزلارغا ئېسىلىپ ، كۆڭلەك ـ ئىشتانلىرىنى بىر ـ بىرىگە باغلاپ چېقىلدىن چۈشكەنلىكىنى ھېلىمۇ ئۇنتۇيالمىغاندى .

— خوش ، بۇ ياقتا قەدىمكى يېتىپ قاپتىغۇ . بۇ غوجام كىم بولىدۇ ؟ — بوۋاينىڭ سوئالىدىن بېشىنى كۆتۈرگەن داۋۇت نەچچە كۈندىن بېرى تولا تەكرارلاپ ياد بولۇپ كەتكەن سۆزنىنى ئالدىرماي ئېيتتى .

— سەمەنغۇ بىزگە يامبۇ چىچىپ بەرمەيدۇ . لېكىن ، بۇ غوجاممۇ ، — دېدى بوۋاي سەلمگە قاراپ ، — ھاڭگا ئېشەك تەخىنىگە ئىگە بولمىغىنىدەك ، ئەتە ـ ئۆگۈن پېشىنى قېقىپ كېتىپ قالسا ، بالىلار غېرىبسىنىپ قالارمىكىن . گۆھەر قىزىمۇ «مۇئەللىم ـ مۇئەللىم» دەپ ئاخىر نېمە بولدى ؟

داۋۇتنىڭ يۈرىكىنى ئۆرتەۋاتقان بۇ سوئالنىڭ يەنە تەكرارلىنىشى ئۇنىڭ ئېغىزىنى ئاچۇرمىدى . دەرۋەقە شۇ يىلى تۇمانلىق چوققىدىن كۆتۈرۈلگەن شۇنچىلىغاندا پىتىراپ كەتكەن قويلارنى قوتقۇزۇش يولىدا توڭلاپ ئۆلگەن كازىمنىڭ يىل نەزىرىسى بېرىلىپ ئۇزۇن ئۆتمەيلا ، گۆھەرنىسانىڭ ھاڭدىن ئۇچۇپ كېتىشى بۇ ئائىلىنى ئېغىر مۇسىبەتكە مۇپتىلا قىلغانىدى .

بوۋاي سىرتتىكى نەي ئاۋازىنى ئاڭلاش بىلەن ئالمان ـ تالمان چاپىنىنىڭ يېڭىدە كۆزىنى سۈرتۈۋەتتى . شۇ ئەسنادا ئۆيگە «ئاق دادا ، ئاق دادا »[1] دەپ ۋارقىراپ سەكرەپ كىرىپ كەلگەن سەمەن داۋۇت بىلەن سەلمنى كۆرۈپ قىزىرىپ كەتتى . سەلىم ئۇنىڭ چۆرىلىرى تىتىلىپ كەتكەن شاپاق دوپپىسىغا ، سىيادان سېپىلگەن گىرده نانده‌ك ئۇششاق قارا سەپكۈنلۈك ئاق چىرايىغا ، پوتىسىغا قىستۇرۇۋالغان قومۇش نېيىگە زوقلانغىنىچە تىكىلىپ قالدى .

— سەمەن ، — دېدى داۋۇت كۈلۈپ ، — قارا ، بۇ سېنىڭ مۇئەللىمىڭ بولىدۇ . ئىسمىمۇ سېنىڭكىگە ئوخشىشىپراق كېتىدۇ .

— ھارماڭ مۇئەللىم ، — دېدى سەمەن ئېگىلىپ سالام

---

① ئاق دادا — بوۋا .

قىلىپ .

— ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇيدىغان بولدۇڭ ، بارامسەن ؟

— ھازىرلا ماڭامدۇق ؟... — بالىنىڭ كۆزلىرى شادلىقتىن ئويناپ كەتتى .

— ھەي داۋۇت ، تاماقلىشىپ ، ماكانلىشىپ ئوقۇسا بۇ... بۇ... — دېدى بوۋاي بىر پارچە كىگىزگە تىكىلىپ .

— خاتىرجەم بول ، بەشتە كاپالەتلىك ئائىلىلەرنى دۆلەت ئۈستىگە ئالىدۇ . بۇ چاغقىچىمۇ شۇنداق بولۇپ كەلمىدىمۇ ! دادۇي تەشكىلىمۇ قاراپ تۇرمايدۇ ـ دە .

بۇ زادى كىم

داۋۇت بىلەن سەلىم ئاتلىرىنى سالقىن قاتىرىتىپ گۈگۈم بىلەن تەڭ قاراڭغۇ تاغ مەھەللىسىگە كىرىپ كەلدى . نېمىدىنىدۇر تۇيۇقسىزلا ئۇركۈپ كەتكەن ئات «خارت» لا قىلىپ قاچماقچى بولدىيۇ ، لېكىن سەلىمنىڭ تىزگىنىنى قاتتىق سىيرىشىدىن يەتمىش ـ سەكسەن قەدەم ئارىلىقتا ئېغىزدۇرۇقىنى تاراسلىتىپ توختىدى ـ دە ، پەس سايلىقتا سوغىدا سۇ كۆتۈرۈپ كېتىۋاتقان قىزغا كۆزلىرىنى تىكتى .

— سەرۋەر ، — دېدى ئارقىدا قالغان داۋۇت پەسكە قاراپ ، — ھازىلخان خان ئاناڭنىڭ[1] ئەھۋالى قانداق ؟ دوختۇر باردىمۇ ؟

— باردى ، — دېدى قىز سوغىسىنى تاش ئۈستىگە قويۇپ ، — لېكىن دوختۇر بەرگەن دورىلارنى يېمەي ئويۇق بېشىغا دۈيلەپ قويدى .

— نېمىشقا يېمەيدىكەن ؟

— «ئادەم گۆشىدىن ياسالغان ، ھارام» دەيدۇ .

— ھىم ، — داۋۇتنىڭ ئېڭەك گۆشلىرى لىپىلداپ

① خان ئانا — ئانىسىنىڭ ئاچىسى .

كەتتى ، — بولىدۇ ، مەن كەچتىلا باراي .
— بەگ دادا[1] ، پاتراق كىيلىك ، مەن سىزدىن بەكمۇ خۇش بولاي .
گۈگۈم پەردىسى قاپلاپ تۇرغان نازۇك بەدەنلىك ، زىلۋا قىز ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن تەلمۈرگىنىچە قاراپ قالدى .
داۋۇت ئىشىك ئالدىغا كېلىپ ئاتتىن چۈشكەنگە قەدەر ئۇنىچىقمىدى . لېكىن ، ئات تۇياقلىرىنىڭ دۈپۈرلىگەن ئاۋازىنى ئاڭلاپ يۈگۈرۈپ چىققان گۈلسارە ئاغزى ـ ئاغزىغا تەگمەي ۋارقىراپ كەتتى :
— كېلىشلىرى سايما دادىسى ، ياڭاللا بۇغاقاچتىدىكى مالچىلار بوسۇغىنى تېشىۋەتكۈدەك تولا كېلىپ زېرىكتۈرۈۋەتتى .
— بولدى ، چالۋاقاۋەرمەي ئانىكىسى ، قورساقتا بىرنېمە بەر ، — دېدى داۋۇت زەردىسى بىلەن ۋارقىراپ . ئۇنىڭ بايىقى ئاچچىقى گويا خېمىرتۈرۈچ قوشقاندەك تېخىمۇ ئۆرلەپ كەتكەنىدى .
سەلىم يۈك ـ تاقلىرىنى بۇ ئۆيدىن تېخىچىلا يۆتكىمىگەچكە ، نەرسە ـ كېرەكلىرىنى يىغىشتۇرۇپ مەكتەپكە كەتمەكچى بولدى . ئەمما ، داۋۇتنىڭ «نېمانچە ئۆندۈرەيسەن ، مەكتەپ قېچىپ كەتمەيدۇ» دېگەن سۆزىدىن كېيىن گەپ قىلالمىدى . ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۆزى خېلىلا چارچاپ قالغانىدى .
ئۇلار داستىخان ئۈستىدىمۇ سۆزلەشمىدى . لېكىن ، بۇ جىملىقنى يۈگۈرۈپ كىرگەن تۇمەن بۇزۇۋەتتى :
— ئاتا ، قادىر مۇئەللىم مېنى تىزىملىغىلى ئۇنىمىدى ، ئۇ : «ئاتاڭدىن سورا» دەيدۇ . مەن مۇشۇ يەردە ئوقۇيتتۇم .
— نېمىشقا تىزىملىمايدىكەن ، — دېدى سەلىم ھەيران بولۇپ .
— بىلمەيمەن ، مەھەللىدىكى سەككىز بالا تىزىملاندى . قادىر مۇئەللىم : «سىلەرگە ئوتتۇرا مەكتەپتە ھارۋا چاقىدەك ئاق نانلارنى يېقىپ بېرىمىز . كىيىم ـ كېچەكلەرنى كىيگۈزىمىز ، مەنمۇ ئوتتۇرا مەكتەپكە مۇئەللىم بولۇپ ئۆستۈم···» دېدى .
— بولدى ، تولا چاراڭشىماي ئاغزىڭغا ئاش ئىچ ، — دېدى

① بەگ دادا — ئانىسىنىڭ پاكى دادىسىنىڭ ئاكىسى . بۇ يەردە ھۆرمەتلەش يۈزىسىدىن قوللانغان .

داۋۇت تۇمەنگە ئالىيىپ .

سەلىمنىڭ بۇ كېچە تۇن نىسبىغچە ئۇيقۇسى كەلمىدى . ئۇ ھەمدۇلنىڭ گېپى چىقىشى بىلەنلا داۋۇتنىڭ چىرايى ھېلىلىدەك قورۇلۇپ ، قاپقىنىڭ قارا بۇلۇتتەك تۇتۇلۇپ ، جۇدۇنى ئۆرلەپ كېتىشىنى تۇرلۇكچە تەسەۋۋۇر قىلاتتى . ئۇنىڭ ئوغلىغا ، ئايالىغا قىلغان ئورۇنسىز قوپاللىقى شۇ ھەمدۇل تۇپەيلىدىن بولۇۋاتامدۇيا ؟ ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا كېلىشەلمەيدىغان قانداق ئاداۋەت باردۇ ؟

سەلىم تۇمەننىڭ يېلىنىپ ـ يالۋۇرۇشلىرى ، داۋۇتنىڭ زۇۋان سۇرمەي ئولتۇرۇشلىرىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈردى ، ئۇنىڭ كۆڭلىنى تۇيۇقسىزلا قاراڭغۇلۇق چىرمىۋالدى .

سەلىم سەھەرلىكى ئونىدىن تۇرغاندا ، داۋۇت يوق ئىدى . چۆگۈندە ئىلمان سۇ ، چىلاپچا ، لۆڭگە ئەكىرگەن گۇلسارە ئۇنىڭدىن ئۆزرە سورىدى .

— كۆڭۈللىرىگە ئالمىسىلا ، بىزنىڭ ئادەم ئېيىقتەك قوپال بولغىنى بىلەن ، كۆڭلى تاياقتەك تۇز كەتكەن ئادەم . ۋار ـ ۋۇر چاراڭ سالىدىيۇ ، يەنە بىر دەمدىلا ئازغان گۇلدەك ئېچىلىپ قالىدۇ . ھەي— ... دېدى گۇلسارە ئېغىر تىنىپ ،— بۇ ئادەمنىڭمۇ پىشكەللىكلىرى كۆپ .

— داۋۇت ئاكام كۆرۈنمەيدىغۇ ؟

— ئۇ سىلىنى ئۇخلاپ ئارام ئېلىۋالسۇن ، ئويغاتمىغىن ، دەپ قويۇپ ئاي تۇغۇش بىلەنلا بۇغاقاچتىغا يۇرۇپ كەتتى . ئۇ يەردە جېدەل چىقىپتۇ ئەمەسمۇ .

بۇغاقاچتىغا ؟

— ھەئە ، قېرىشقانىنىڭ ئانىسىنى ئال دەپ ھەمدۇل بۇنىڭ پېيىدا ، بۇ ئۇنىڭ...

— ئۇلار ئۇرۇشۇپ قالغانمۇ ؟

— ھەي... ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى قۇسۇمەت قىيامەتكىچە تۇگىمەيدۇ . ھە راست ، ئۇنتۇپ قالغىلى تاسلا قاپتىمەن ، تۇمەننى سىلىنى تىزىملاپ قويسۇن ، دېۋىدى .

— تۇمەننى؟ — سەلمنىڭ كۆڭلى ۋللىدە ئېچىلىپ، ئاخشامقى ئېغىر ئويلىرى قاياقتدۇر ئۇچۇپ كەتكەندەك بولدى.

سەلىم تامىقنى يەپ بولۇشىغا قادىرمۇ يېتىپ كەلدى. ئۇ ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئانكىتى توشقۇزۇلغان جەدۋەلنى سەلىمگە كۆرسىتىپ كىگىزگە يايدى.

— ئەسلىدىكى تىزىمىكىزدا توققۇز بالا بار ئىدى. بىرى قېنى؟ يەنە كېلىپ داۋۇت ئاكامنىڭ ئوغلىنىڭ ئىسمى كۆرۈنمەيدىغۇ؟

— ئۇ... ئۇ... — قادىر يالت قىلىپ گۇلسارەگە قارىۋالدى. گۇلسارەمۇ كۆزىنى غىل - پال قىلىپ ئويناتقىنىچە ئىچكىركى ئۆيگە كىرىپ كەتتى.

— بۇمۇ سىزنىڭ ئورۇندىغان ۋەزىپىڭىزگە كىرىشۇن، تۇمەننىڭ ئانكىتىنى توشقۇزۇڭ.

— دادۇيجاڭ ئۇ...

— ئۇ ئۆزى ئېيتتى.

— ھە، ئۆزى ئېيتتىما، مۇنداق دەڭ...

سەلىم بىلەن قادىر تۇمەننىڭ ئانكىتىنى توشقۇزۇپ بولۇپ مەكتەپكە مېڭىشتى. ئۇلار ئىدىرىس كاتىپنىڭ ئىشخانىسىدىن ئۆتۈپ مەھەللە ئوتتۇرىسىدا قارا تۆگىدەك چوقچىيىپ تۇرغان «تىكلىك»تىن قايرىلغاندا، ھەمدۇل موللىغا دوقۇرۇشۇپ قالدى. قادىر ئۇنىڭغا «ئەسسالامۇئەلەيكۇم» دەپ چوڭقۇر تەزىم قىلدى. ھەمدۇل بىلىنەر - بىلىنمەس كىبىر بىلەن بېشىنى ئەگدى. لېكىن، ئۇ ئۆز خىيالى بىلەن ھېچقانداق تەكەللۇپسىز كېلىۋاتقان سەلىمگە يەر ئاستىدىن غەلىتىلا ھومايدى. سەلىمۇ ئۆزىمۇ سەزمىگەن، لېكىن نېمىگە غەزىپى كېلىۋاتقانلىقىنى بىلمىگەن ھالدا قاپقارا قاشلىرى ئاستىدىكى چوڭ كۆزلىرىنى ھەمدۇلغا مىختەك قادىدى ۋە ئىچىدە قادىرنىڭ ھەمدۇلغا قورققاندەك تەبەسسۇم بىلەن ئېگىلىپ سالام بېرىشىگە غىجىنىپ قويدى.

— بۇ زادى نېمە ئىش قىلىدىغان ئادەم؟ — دېدى سەلىم

تېتىك دەسسەپ تىكىلەكتىن ئايلىنىپ ئۆتۈپ كەتكەن ھەمدۇلغا قاراپ .

— مەسچىتنىڭ ئىمامى ، داخانلىق ، پېرىخونلۇقمۇ قىلىدۇ .

ئۇلار مەكتەپكە بارغۇچە جىم مېڭىشتى . مەكتەپ مەيدانىدا سېيىت ئۇستام گارنىڭ يۇزلۈك تاختىيىغا رەندە سالغاچ غىڭشىپ ناخشا ئېيتىۋاتاتتى .

— سېيىت ئاكا ، يالغۇز زېرىكمىدىڭىزمۇ ؟ — دېدى سەلىم ئۇنىڭغا كۈلۈپ قويۇپ .

— زېرىكسەكمۇ - تېرىكسەكمۇ ئامال يوق - دە ئۇكا ياكى قانىتىمىز يوقكەن كەكلىكتەك پۇرراپ ئۇچۇپ كەتكىلى .

سەلىم بىلەن قادىر زەمبىل بىلەن سىنىپ ، ياتاق ۋە ئاشخانىلاردىكى پارچە كېسەك ، تاش - توپىلارنى توشۇشقا باشلىدى . ھاسىراپ ۋە تەرلەپ كەتكەن تۇمەن سەمەنىڭ قولىدىن يېتىلەپ يېتىپ كەلدى . سەلىم نېيىنى چىڭ سىقىمدىۋالغان سەمەنگە زوقلانغىنچە سورىدى :

— سەن بالدۇرلا كېلىۋاپسەنغۇ ؟

— كېچىدىن زادى ئۇخلىيالمىدىم . مەكتەپنى بىر كۆرەي دەپ «چاپلاشماق» ، «ساڭگىلىماق» تىن ئۆتۈپ كەلدىم .

مەكتەپ تازىلاش تېخىمۇ قىزىپ كەتتى . ئۇلار ئەخلەت ، تاش - توپىلارنى لاي ئەتكەن كارىزلارغا تىقىپ تولدۇردى . دېرىزە ئەينەكلىرىنى يۇيۇپ تازىلىدى .

— مۇئەللىم ، — دېدى تۇمەن كۆزلىرىنى ئوينىتىپ ، — توپ ئوينايدىغان گارمۇ بېكىتمىز - ھە ؟

— شۇنداق ، — دېدى سەلىم تۇنجى قېتىم بالىلار تەرىپىدىن «مۇئەللىم» دەپ ئاتالغانلىقىدىن خۇشاللىنىپ ، — تېخى سەكرەيدىغان ئورەك ھەم تورنىكلارنى بېكىتمىز .

— تورنىك دېگەن نېمە ئۇ ، ئۇنىمۇ ئوينىغىلى بولامدۇ ؟

— تورنىك دېگەن ئېسىلىپ ، موللاق ئېتىپ ئوينايدىغان تەنتەربىيە تۈرى . تېخى ئەتىياز كېلىشى بىلەن تۆت ئەتراپقا قارىغاي

كۆچەتلىرى سالىمىز...

— ئاتام ئالدىغا تام قويۇرۇپ ، ئەگۈن[1] بېكىتىپ بېرىمىز ، دەيدۇ تېخى — دېدى تۇمەن دېرىزە سۈرتۈۋېتىپ .

— سىز راۋابمۇ چالالامسىز ؟ — دېدى سەمەن سەلمەگە .

— ھەي سەمەن ، — دېدى تۇمەن گەپنى تارتىۋېلىپ ، — مۇئەللىمنىڭ چالىدىغان ئاجايىپ بىرنەرسىسى بار ئىكەن . بىزنىڭ ئۆيدە ساندۇقى بىلەن تۇرىدۇ . ئىسمى نېمە ئىدى ، مۇئەللىم ؟

— ئىسكىرىپكا ، — سەلىم كۈلۈۋەتتى .

— سىنىپ ـ ياتاقلار تازىلىنىپ ، ئېگىز ـ پەس يەرلەر تۈزلىنىپ مەكتەپ ھويلىسى لەپپىدە ئېچىلىپ قالدى . سېيىت ئۇستاممۇ روھلانغان ھالدا :

— ھىم ، «سەت چوكاننى ئۇز قىلغان ئۇنىڭ پەردىزى» دېگەندەك ، بۇ قارىۋاش تاغنىڭ باغرىمۇ ئىسكەتكە كىرىپ قالدى ، — دېدى .

قادىر سەلىمنى چۈشلۈك تاماققا تەكلىپ قىلىپ ئېلىپ ماڭدى . تۇمەن بولسا سەمەننى ئۆيىگە باشلاپ كەتتى . قادىر بىلەن سەلىم خۇددى قاققان قوزۇقتەك ئۆسۈپ چىققان كۆك رەڭلىك قورام تاشلاردىن ئايلىنىپ زەڭگەر بۇلاقنا يېتىپ كەلگەندە ، سەلىم مۇزدەك بۇلاق سۈيىدە يۈزلىرىنى يۇدى . ئۇنىڭ تېخى بالىلىق يۇمرانلىقى كەتمىگەن مەسۇم چىرايىدىن دانمۇ دانە يۇمىلاپ چۈشۈۋاتقان سۇ تامچىلىرىنى كۆرگەن قادىر تۇيۇقسىز سوراپ قالدى :

— سەلىم ، نەچچە ياشقا كىردىڭىز ؟

— يىگىرمە ئۇچكە .

— تېخى بالىكەنسىز . مەن بۇيىل ئوتتۇز بىرگە كىردىم .

— ئۇنداقتا سىزنى «قادىر ئاكا» دېسەم بولغۇدەك .

— ئالىي مەلۇماتلىق ، چوڭ شەھەرلەرنى كۆرگەن ئادەم مېنى

---

① ئەگۈن — ئىشىك ياكى دەرۋازا .

ئاكا دېسه ، پاكار بويۇم تاغدەك ئۆسۈپ كېتەر !

ئۇلار كۆلۈشكىنىچە ئەترايى غارالار بىلەن ئاھادا قىلىنغان ، تاملىرىغا خۇددى تامغا باسقاندەك كالا تېزىكى چاچلىۋېتىلگەن ئۆيگە يېتىپ كېلىشتى . قادىرنىڭ كېسەلچان ئانىسى ۋە ئورۇق ، ۋەجىككىنە كەلگەن ئىغىر ئاياغ ئايالى سەلىمنى كۈتۈۋالدى . ئۇلار ھويلىغا كىرىشىگە ، قەپەستىكى ئالىچىپار ، قىزىل تۈمشۇقلۇق كەكلىكمۇ ۋاقىلداپ كەتتى .

داستىخان سېلىنغاندىن كېيىن ، قادىر سەلىمنىڭ شورپىسىغا بىر دانە ئارپا كۆمىچىنى تۆت پارە قىلىپ چۆكۈرۈپ قويدى . ئۇلار تاماقتىن كېيىن سەگدەش ئۇچۇن سىرتقا چىقتى .

— قادىر ئاكا ، — دېدى سەلىم تاغ قاپتاللىرىدا كېتىۋېتىپ ،— داۋۇت ئاكامنىڭ ھەمدۇل دېگەن موللا بىلەن نېمە ئاداۋىتى بار ؟

— ھەي··· — دېدى قادىر ئۇزۇنغىچە جىمىپ كېتىپ ، — ھەمدۇل قاچان قاراڭغۇ تاغقا ئوندى ، مانا شۇنىڭدىن بېرى بۇلار قوتازدەك ئۇسۇشكىنى ئۇسۇشكەن . ھەمدۇل ئىچى كاۋاك توغراق ، جېنى يوق قوتاز ، مىڭبىر ھىيلىلىك تاغ تۈلكىسى . داۋۇت بولسا تاشنى يېرىپ چىققان قارىغاي ، قوتاز بۇقىسىدەك كۆچلۈك ھەم قارام . لېكىن ، ئۇنىڭ قولىدا ھەمدۇلنىڭكىدەك تاغلىقلارنى چوقۇنىدۇرغۇدەك گۈھىرى يوق··· ئۇلار چېقىل ئۇستىدە ئۇسۇشۇۋاتىدۇ . كىمنىڭ ھاڭدىن ئۇچۇپ كېتىشى بىزگە قاراڭغۇ .

ئىككىنچى باب

جىلغا تۇلكىسى

ھەمدۇل مىللا ئون يىل بۇرۇن بىر توپ چىبەرقۇت ۋە گۈللۈك يىپەك رەخت بىلەن قاراڭغۇ تاغدا پەيدا بولدى . ئۇ ئاللىبۇرۇن ئىككى غۇلاچ يەر تېگىدە توپىغا ئايلىنىپ كەتكەن خوتۇنىنىڭ ئىككى تۇغقان قېرىندىشى ئازنەمنىڭ ئۆيىگە چۈشتى . ئازنەم بۇ يوچۇن كىشىنى چورتلا تونۇمىدى . لېكىن ، ھەمدۇل ئۇنىڭ كىچىك چاغلىرىدىكى خاتىرىلىرىنى ئېسىگە سېلىش بىلەن ئۆزىگە رام قىلىۋالدى . ئازنەمنىڭ ئېرىنىڭ قىش - ياز بۇغاقاچتى يايلىقىدا مال باقىدىغانلىقىنى ئاڭلىغان ھەمدۇلنىڭ چىرايى بىردىنلا ئېچىلىپ كۆڭلى تىنغانداك بولدى .

ھەمدۇل ئەكەلگەن مالالىرىنى سېتىپ يۈك ، سېرىق ماي قاتارلىق شەھەردە بازىرى ئىتتىك نەرسىلەرنى ئالماقچىدى ، لېكىن ئۇ كېلىپلا سودا - سېتىق ئىشىغا قارىغاندا ، قاراڭغۇ تاغلىقىنىڭ ساددا ، ئەمما قوپال ھاياتىغا ، بۇ يەرنىڭ ھۆكۈمەت نەزىرىدىن چەت ، پىنھان قاراڭغۇلۇقىغا بەكرەك قىزىقتى . شۇڭا ، ئۇ كەنتمۇ كەنت قاتراپ ئۆلۈم - يېتىم ، نەزىر - چىراغ ئىشلىرىغا قاتنىشىپ ، ئۆزىنىڭ زىل ۋە مۇڭلۇق قىرائىتى بىلەن كىشىلەرنى ئېرىتىۋەتتى ، بولۇپمۇ ئۇ نامازچۇشۇرۇلۇپ بولۇپ ، مېيىتنىڭ گۇناھىنى مەغپىرەت قىلىش ، ئۆزئارا ئالدى - بەردىدە ئۆتۈپ كەتكەن ھەقتىن ئۆتۈش قاتارلىقلار توغرىسىدىكى ۋەز - نەسىھەتلىرى ئارقىلىق تاغلىقلارنىڭ كۆڭلىدە مۇقەددەس ئەۋلىياغا ئايلىنىپ قالدى .

ھەمدۇل بىر ئاي ئىچىدە پۇلغا ئېلىشقا قارىغاندا ، دۇئا - تەكبىر بىلەن خېلىلا نەرسە ئۇندۇرۇۋالدى . ئۇ بىر ئېشەك ۋە بىر

قوتازغا تېره - يۇڭ ، قېرىنلاپ سېرىق ماي ئارتىپ ، ئۇچ دانە پاقلاننى ئالدىغا سېلىپ يولغا چىقتى . ئۇنى ئۇزىتىش ئۈچۈن بىر - ئىككى كۈنلۈك يىراق كەنتلەردىن كەلگەن تاغلىقلار كۆز يېشى قىلىشاتتى ، ئۆزىگە دۇئا قىلىپ قويۇشىنى ئۆتۈنەتتى . ھەمدۇل توخۇ پۇتىدەك ئورۇق قوللىرىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ قاتمال يۇزىنى سىيپايتتى . ئۇ تاغلىقلار بىلەن خۇشلىشىپ ئەمدىلا يولغا چىقىشى ئالدى تەرەپتىن كەلگەن «توختا» دېگەن بوم ئاۋازدىن يۇرىكى «جىغلا» قىلىپ قالدى . كىشىلەرمۇ چۆچۈپ قاراشتى .

ۋىلايەتلىك پارتىيە مەكتىپىدە قىسقا كۇرسنى تۈگىتىپ كەلگەن داۋۇت چوڭ قەدەملەر بىلەن يېتىپ كەلدى . ئۇ ئېشەك ، قوتازدىكى ئارتىقلارغا ۋە بۇ چاغقىچە كۆرمىگەن يوچۇن موللا سىياق ھەمدۇلغا گۇمانسىراپ قارىدى :

— بۇ نەرسىلەرنى نەدىن ئالدىڭ ؟

— بۇ... بۇ... ئەلۋەتتە...

— بۇرادەرلەر ، — دېدى داۋۇت كۆچىلىككە قاراپ ، — تېرە - يۇڭ زاۋۇتلارغا لازىمەتلىك خام ئەشيا . بىزنىڭ ھۆكۈمەتكە تاپشۇرىدىغان ۋەزىپىمىز ئورۇندالماي تۇرۇپ ، شەخسىلەرگە ساتساڭلار قامىلىشامدۇ ؟

— ساتمىدۇق... بۇ... ئۆزىمىزنىڭ خۇدا يولىدىكى نەزىرىمىز...

— شۇنداق ، بالىۋاقىمىز ، مال - ۋارانلىرىمىز بېشىغا كەلگەن بالا - قازا ئۈچۈن بېرىلگەن سەدىقە...

— توپ ئىچىدىن غودۇكشىلار چىقىشقا باشلىدى .

— بەرھەق ، — دېدى ھەمدۇل بىردىنلا جانلىنىپ ، — ئاللاتائالانىڭ سېخىي بەندىلىرى خۇدا يولىدا سەدىقە بېرىدۇ . سەدىقە سېخىيلارنى جەننەت نېمەتلىرىگە ئائىل قىلغۇچىدۇر . شۇڭا ، خۇداۋەندە كېرىم : «سەن بىرنى بەرسەڭ ، مەن ئوننى بېرىمەن» دېگەن .

داۋۇت ھەمدۇلنىڭ قەيەردىن ئىكەنلىكى ، نېمە ئىش بىلەن

كىمنى ئىزدەپ كەلگەنلىكىنى سۇرۇشتۇرۇشكە باشلىغاندا ، ئالىمان ئارىسىدا نارازىلىق كۆتۈرۈلۈشكە باشلىدى ، ھەتتا بۇ چاغقىچە «داۋۇت دادۇيجاڭ» دېسە ، نە ـ نەلەردىن كېلىپ ھال تۆكىدىغان كىشىلەرمۇ جۇڭسىنى تەتۇر كىيگەنىدى .

— ئى خۇدانىڭ مۆمىن سېخىي بەندىلىرى ، — دېدى ھەمدۇل ئاۋازىنى تىترىتىپ ، ئۇ چىرايىغا ئېچىنىش ، ھەرىكىتىگە بىچارىلىك تۈسىنى بېرىپ سۆزلىمەكتە ئىدى ، — خۇداگۇيلۇق بىلەن بەرگەن سەدىقە نەزىرىڭلارنى ئېلىۋېلىڭلار ، خۇدا سىلەرنى دىنسىزلارنىڭ كاساپىتىدىن ئۆز پاناھىدا ساقلىغاي...

— بەرگىنىمىز بەرگەن...

— موللام ، كۆڭۈللىرىنى چاچمىسىلا...

داۋۇت نارازىلىق ئۇچقۇنلىرى چاچراپ تۇرغان كۆزلەرگە قاراپ ، مەسىلىنىڭ تولىمۇ نازۇك بىر يەرگە تاقىلىپ قالغانلىقىنى بىلدى ـ دە ، ئوشۇق بىرنەرسە دېيەلمىدى . ئۇ كىشىلەرنىڭ : «بىزگە ئىمام بولۇپ بەرسىلە ، ئاللا يولىدا خوپ ساۋاب ئىش قىلغان بولاتتىلە ، سىلى بىزنىڭ ئەزىز مېھمىنىمىز ، كەتمىسىلە» دېگەن سۆزلىرىنى ئاڭلاپ ، ئۆزىنىڭ يېڭىلگەنلىكىنى ھېس قىلدى .

— خۇدادىن ماڭا ئاقىيول تىلەڭلار ، مەن خۇدا بۇيرۇسا چوقۇم كېلىمەن ، — دېدى ھەمدۇل داۋۇتقا مەسخىرىلىك كۈچىك كۆزلىرىنى تىكىپ .

دەرۋەقە ، ھەمدۇل ئۆز ۋەدىسىدە تۇرىدىغان ئادەم بولۇپ چىقتى ، ئاردىدىن يېرىم يىلمۇ ئۆتمەي قاراڭغۇ تاغقا يەنە ئۇندى . بۇ قېتىم ئۇ كەنتكە كىرىپ ، ھېچكىمنىڭ ئۆيىنى پەتىلىمەي تۇرۇپ ، داۋۇتنىڭ ئۆيىگە كىرىپ كەلدى .

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم يۇرت بېشى ، پېقىر ئۆزلىرىنى پاناھ تارتىپ بوسۇغىلىرىنى تاۋاپ قىلغىلى كەلدى . ئەلۋەتتە ، بىر چاغدىكى كۆڭۈلسىزلىكلەرنى يۇزۇمگە سالماسلىقلىرىغا ئىمانىم كامىل .

تېڭىرقاپ قالغان داۋۇت دەماللىققا نېمە دېيىشنى بىلمەي

تۇرۇپ قالدى . ئۇنىڭ گەجگىسىگە مۇشتلاپ ، بوسۇغىدىن كوچىغا ئېتىۋەتكۈسى كەلدىيۇ ، لېكىن تاغلىقلارنىڭ «مېھماننىڭ ئېتى ئۇلۇغ» دېگەن ھېكمەتلىك سۆزى ئېسىگە كەلدى ـ دە ، پەيلىدىن ياندى .

— قېنى ئۆيگە كىرسىلە !

ھەمدۇل ئۆينىڭ تۆرىگە چىقىپ ئۇزۇندىن ـ ئۇزۇن بىر نېمىلەرنى ئوقۇغاندىن كېيىن دۇئا قىلدى ـ دە ، ئورنىدىن تۇرۇپ تىنچلىق ـ ئامانلىق سورىدى .

ھەمدۇل موللا گېلىنى قىرىپ قويۇپ ، سۆزلەشكە باشلىدى . ئۇ شەھەردە ئۆزىگە قاراۋاتقان بىر تال قىزىنىڭ تۇغۇتتا ئۆلۈپ كېتىپ ، ئۆزىنىڭ يەككە ـ يېگانە قېلىپ ، ھېلىم دېۋانىدەك يېتىمسىراپ قالغانلىقى ، يۇرەك دەردلىرىگە مەلھەم تېپىش ئۈچۈن بۇ تاغلىق كەنتتە بىرەر يىلدەك تۇرىدىغانلىقىنى ئېيتتى .

— بىھەمدۇللا ، «ئېگىلگەن باشنى قىلىچ كەسمەس» دېگەن گەپ بار . مۇسۇلمانچىلىقتىمۇ ئاداۋەت بىر كۈندىن ئاشسا ياماندۇر . دادۇيجاڭنىڭ غېرىب ـ غۇرۇالارنىڭ بېشىنى سىلىشىغا ئىمانىم كامىل .

ھەمدۇل چىقىپ كېتىدىغان ۋاقتىدا داستىخان ئۈستىگە بىرنەچچە تۇغۇچ نەرسىنى قويۇپ ، خىرقىراپ كۈلگىنىچە قوشۇپ قويدى :

— ئۆزلىرىگە ئاتاپ ماتىدىل ھايات ، خېمىر گازىبان ، ئانار شەربىتىدەك شىپالىق دورىلاردىن ئەكەلدىم . كۆپنىڭ ئورنىدا كۆرەلا .

— مولىلام ، ھېممەتلىرىگە رەھمەت ، — دېدى داۋۇت دورىلارنى ھەمدۇلنىڭ قولىغا تۇتقۇزۇپ ، — مەن تەن دۇرۇس ئادەممەن . ئوتتۇز توققۇز ياشلىق ھاياتىمدا دورا دېگەن نەرسىنى ئاغزىمغا سېلىپ كۆرمىدىم .

— تۇۋا دېسىلە دادۇيجاڭ ، ھەرمەھەل بىرخىل تۇرىمەن دېگىلى بولماس . خۇدا : «جان مېنىڭ ، تەن يەرنىڭ» دېگەن

ئەمەسمۇ؟ ئاۋىلەن خۇدا، ئاندىن قالسا بۇ دورىلار تەننىڭ مادارىدۇر. ئالسىلا، بىر كىچىكىنىڭ، بىر چوڭنىڭ گېپىنى ئاڭلاش كېرەك. مەن سىلىدىن بىر ياش چوڭكەنمەن.

— رەھمەت موللام، لازىم بولغاندا سىلىنى تاپارمەن...

— ماقۇل، ماقۇل، — دېدى ھەمدۇل داۋۇتنىڭ جىددىيلەشكەن چىرايىدىن شۇركۈنۈپ.

ھەمدۇل قېينىسىڭلىسىنىڭ ئۆيىدە ئولتۇرغان يېرىم يىل ئىچىدە ئازنەم بىلەن ئېرى سايىم ئوتتۇرىسىدا غىژ - غىژ تۈگىمىدى، ھەتتا سايىم دۇينىڭ ماللىرىنى تاشلاپ قويۇپ يايلاققا چىقماس بولۇۋالدى. بۇنىڭدىن خەۋەر تاپقان داۋۇت سايىم بىلەن ئەھۋاللاشتى. سايىم كۆپ نەرسە دېمىگەن بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ «ۋۇي موللىلىقى قۇرۇسۇن، ئادەم ئەمەس ئىت، كۇرسۇك ئىت» دېگەن سۆزىدىن داۋۇت ئىشنىڭ تەكتىگە يەتكەنىدى. مانا شۇنىڭدىن كېيىن ھەمدۇل جامائەتنىڭ ياردىمى بىلەن بىر يېرىم ئېغىز ئۆي سېلىۋالدى، ئاردىدىن كۆپ ئۆتمەي مەسچىتنىڭ ئىمامى بولۇپ قالدى. لېكىن، ئۇ كۇندىن - كۇنگە قۇيرۇقىنى راسلاپ تەرەپ - تەرەپكە ئۇچۇپ، بۇگۇن چاقار يايلىقىدا بىرەر كېسەلگە سۇپكۇچ قىلسا، ئەتىسى ھاپاندۇكتا ياكى قىسىلدا خەتمىقۇرئاندا بولاتتى، ھەتتا بىرنەچچە كۇنلۇك يولنى ئېغىر كۆرمەي خەتەرلىك جىرا - سايلاردىن، تىك چېقىللاردىن ئېشىپ بۇغاقاچتى، قوغاقلاردا ۋەز - نەسىھەتلەردە بولاتتى.

ھەمدۇل كېلىپ بىر يىل ئۆتەر - ئۆتمەيلا، ھاپاندۇكتىن ئون توققۇز ياشلىق بىر قىزنى نىكاھىغا ئالدى. بۇ خەۋەرنى ئاڭلىغان داۋۇت ھەمدۇلنىڭ ئىشىكىنى بىرلا تېپىپ جالاقلىتىپ ئېچىۋەتتى - دە، ئۆيگە بېسىپ كىردى:

— نىكاھ خېتى ئالماي بىر قىزنى ئۆيگە ئەكىرىۋالساڭ، ھۆكۈمەتنىڭ سىياسىتىگە توغرا كېلەمدۇ؟ — دېدى داۋۇت قولىنى شىلتىپ.

— ئەلمىساقتىن تارتىپ بىز مۇسۇلمانلار بىر پارچە قەغەز

بـــلـــەن تـــوي قـــلـــغان ئەمەس . پەقەت ئاللانىڭ شەرئى نىكاھ پاتىھەسىدىن كېيىنلا ئۇ خوتۇن ھالال بولغۇسىدۇر . پادىشاھنىڭ پەرمانى قورئان ئەمەس .

— پادىشاھنىڭ قانۇن ـ نىزاملىرىغا بويسۇنۇشمۇ دىنىمىزدا ئۆتەشكە تېگىشلىك شەرئى ئەمەسمۇ ؟

— پادىشاھنىڭ ئەمرىمەرۇپلىرىغا ئەمەل قىلىش ۋاجىپتۇر . ئۇ ھەرگىز پەرز ئەمەس . ئەلھەمدۇلىللا ، بىز مۇھەممەدمۇستەپا سەللەللاھۇئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ ئۈممەتلىرى...

داۋۇت شۇ كۈنى قارا تەرگە چۆمۈپ كەتكەن ئېتىنى قامچىلاپ ھاياندۇكقا باردى ۋە قىزنىڭ ئاتا ـ ئانىسى بىلەن سۆزلەشتى .

— بۇ ئىشقا ، — دېدى قىزنىڭ ئاتىسى جاھىللىق بىلەن ، — ھېچقانداق كىشى بىھۇدە ئارىلىشالمايدۇ . قىزىم بىر ئۆلىما كىشىنىڭ تەرىتىگە سۇ بېرىپ ، ھاجىتىنى راۋا قىلىپ دۇئاسىنى ئېلىپ ، ئەھلى جەننىتىي بولىدۇ . بۇ ساۋاب تاكلا قىيامەت كۈنى بىزگىمۇ سايە بولىدۇ...

داۋۇتنىڭ چالمىسى سۇغا چىلىشىپ يېنىپ كەلدى . لېكىن ، ھەمدۇلنى قايسى تەرەپتىن مات قىلىشنى ، يېقىتىشنى ئويلا ـ ئويلا ھېچ تېگىگە يېتەلمىدى . ئاردىدىن بىر ئايمۇ ئۆتمەي ، ھەمدۇلنىڭ ئەھلى جەننىتىي بولغۇسى ئايالى بىچارە قىز كۆلا كۆۋرۈكتىن ئۆچ تاغ ئوتتۇرىسىدىكى ئەجدىھا ئېغىزىغا ئۆزىنى تاشلاپ ، ئېقىن يۇتمىسىغا كىرىپ كەتتى . داۋۇت يۇقىرىغا مەلۇمات يېزىشنى ئويلىغان بولسىمۇ ، لېكىن ھەممىلا يەرنى قالايمىقانچىلىق قاپلىغان ، قانۇن ئورۇنلىرى پالەچ ، باشلىقلار ئۆزىنىڭ پوتلىسىنى تارتالماي ، ھەر كۈنى كىيدۇرۇلىدىغان قەغەز كۆلا بىلەن سازايىنىڭ غېمىدە قالغاندا ، يۇقىرىدىكىلەر قاتمۇ قات تاغ ـ جىلغىلار ، ئېگىز ـ پەس داۋانلارنى بېسىپ كېلىپ ، بۇ ئىشنى سۇرۇشتە قىلاتتىمۇ ! ئادەمنىڭ قەدرى قالمىغان بۇ زامانداً ئۇنىڭغا ئوخشاش ئۆلۈۋاتقانلار ئازمىدى ؟ ئۇنىڭ ئۈستىگە ، قىزنىڭ ئاتا ـ ئانىسى : «خۇدانىڭ تەقدىرى ، قىزىمنىڭ ناشۇكۇرلۇكى ، بىز نىكاھلاپ

بەرگەن ، موللام ئىتتىرىۋەتمىدى» دەپ تۇرسا ، بۇ گەپ دەۋا قىلغان ئادەمنى مۇتتەھەم قىلىپ قويمامدۇ ؟

داۋۇت ئىككىنچى قېتىم ھەمدۇل بىلەن ئېلىشقاندا ، ئۇنى يېڭەلمىگەن بولسىمۇ ، ھەرھالدا بىر چۆچۈتتى . بۇ ۋەقە مۇنداق يۈز بەرگەنىدى : بىر يىلى چارۋىلارنى قىشلاققا يۆتكىمىگەن بىر پەيتتە تۇيۇقسىزلا ھاۋا ئاينىپ ، چەت ئەل تاغ چوققىلىرىدىن ھالقىپ ئۆتكەن ئېغىر قارا بۇلۇتلار چىڭگىز ئېغىزىنى سۈۋارى قاپلىدى . ئارقىدىنلا يامغۇر ئارىلاش مۆلدۈر يېغىپ ، كېيىن قارغا ئايلىنىپ كەتتى . ھەپتىگىچە توختىماي لەپىلدەپ چۈشكەن قار پۈتۈن ياياقلارنى ، قويۇق جاڭگاللارنى ئېغىر سۈكۈنانقا چۆمدۈردى . قارنى ئىچىگە تارتىلغان يايلىلىق ئاچ بۆرىلەر ، بىرى كاڭشىپ قويسا ، كۈرمىكى پەيدا بولىدىغان جۈغى كىچىك ، چىشلىرى ئۆتكۈر ، سۆڭگەچلىرى ئۆسۈپ چىققان قاشقىلىق چىلبۆرىلەر ، ئالتۈن رەڭلىك جىلغا تۈلكىلىرىمۇ كەنت ئەتراپىدىن قاتراپ كېتەلمەيدىغان ، ئادەمنى كۆرسىمۇ خىرقىرىشىپ تەپ تارتمايدىغان بولۇپ قېلىشقانىدى . تاتلىق ئوت ، گۈل - گىياھلار بىلەن ئوزۇقلىنىدىغان ئىپار كېيىكلىرى ، قارا مۇڭگۈزلۈك ئاق ئارقار ، كۈل رەڭ تاغ تېكىلىرى تىك چوققىلار ۋە قىسىلچاقلاردىن ساڭگىلىشىپ تۇرغان ساپسېرىق ئوتلارغا تەلمۈرۈشەتتى . يايلاقلاردا بولسا ئەھۋال تېخىمۇ ئېغىرلاشتى . قار چاپچىپ ئوت تېپىپ يېيەلەيدىغان قوتازلارمۇ كىرپىدەك تۇگۈلۈپ قالدى . چوڭ - كىچىك چارۋا قىرىلىشقا باشلىدى . «خۇددى ئۆلگەننىڭ ئۈستىگە بىر پەنجە» دېگەندەك ، «بۇ دىنىڭ سۈلىشىشى ، ئائەھلىلەرنىڭ كاساپىتى ، خۇدانىڭ كۆرسەتكەن كارامىتى ، شۇڭا ئوچ مېلى بارلار بىرنى ئۆشرە - زاكات قىلمىسا ھارام ، مەسچىت سېلىپ ، كۆپلەپ قان قىلىش كېرەك» دېگەن پىتنىلەر تارقىلىشقا باشلىدى . بۇنىڭ بىلەن مال سويۇش دولقۇنى كۆتۈرۈلۈپ ، بىر كۈن ئىچىدىلا تۆت كەنت بويىچە ئىككى يۈزدەك مال سويۇلدى . ئۆيمۇ ئۆي دۇئا - تەكبىر قايناپ كەتتى . ھەپتىگىچە ئۇخلىماي كەنت ئارىلاپ

كـۆزلىرى قان قۇيغاندەك قىزىرىپ كەتكەن داۋۇت ھەمدۇلنىڭ ئۆيگە باردى ، ھەمدۇل يوق ئىدى . ئۇ مەسچىت ئالدىغا كەلدى ، مەسچىت ئىچىدىن ھەمدۇلنىڭ خىرقىراپ قىلىۋاتقان گەپلىرىنى ئاڭلاپ قالدى :

— مۇسۇلمانلار ، مەسچىت خۇدانىڭ ئۆيى ، قاچانغىچە كونا بورا ، يىرتىق پالاسلاردا نامازغا بەجا كەلتۇرىمىز ؟ ھەربىر مۇسۇلمان ئاتىغىنىنى بەرسۇن ، خۇدانىڭ قەھرىدىن ھەزەر ئەيلەيلى .

— ھەمدۇل ، — دېدى داۋۇت ئۇنىڭ ئالدىغا دېۋەيلەپ كېلىپ ، — سەن··· سەن··· چارۋىغا بۇزغۇنچىلىق سالغان بۇزۇقسەن··· مەن··· مەن سېنىڭ ئۇستۇڭدىن يۇقىرىغا مەلۇمات يوللايمەن .

— ھى··· ھى··· ھى··· — ھەمدۇل خىرقىراپ كۈلۈۋاتقان بولسىمۇ كۆزلىرىدىن زەھەر تېمىپ تۇراتتى ، — يالغۇز مېنى سولىتىۋېتىپ ئىش تۈگىسە مەيلىدىغۇ ، ئەمما تومۇرلىرىدا مۇسۇلمان قېنىنى ئېقىپ تۇرغان ھەربىر بەندە ئۆزلىرىنى تۈكۈرۈكلىرى بىلەن كۆمۈۋېتەرمىكەن···

— نېمە ؟ — داۋۇت ئۇنىڭ ياقىسىدىن بوغدى ـ دە ، يەنە قويۇۋەتتى ، — مەن داۋۇت گوندازنى قاراڭغۇ تاغلىق ئوبدان بىلىدۇ . مەن ئۆمرۈمدە ئۇلارغا تۈزكورلۇق قىلغىنىم يوق .

— شۇ كۈنى تۈن نىسبىدە ھەمدۇل تىمسىقلاپ داۋۇتنىڭ ئۆيىگە كەلدى . ئۇ ئۆزىنىڭ پوق يېگەنلىكى ، ئىككىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدا كېلىشەلمەيدىغان چوڭ ئىشنىڭ يوق ئىكەنلىكى ، يۇقىرىغا مەلۇمات يازسا قاراڭغۇ تاغدا ئالمادىس قالايمىقانچىلىق تۇغۇلىدىغانلىقى ھەققىدە كۆپ سۆزلىدى . ئۇنىڭ سۆزلىرىدە ھەم يېلىنىش ، ھەم تەھدىت بار ئىدى .

— مەن پۈتۈلا گەپ قىلسام ، ئۆزلىرىگە يامانلىق تىلىمەيمەن ، — دېدى ھەمدۇل سۆزىنىڭ ئاخىرىدا بېشىنى گىلدىكلىتىپ .

شۇنىڭدىن كېيىن ھەمدۇل بىر مەزگىل جىمىپ قالغان

بولسمۇ ئىچىدە داۋۇتنى تىللايتتى . كۆچى يەتسە ، ئۇنى نەچچە مىڭ غۇلاچ قارا چېقىلدىن تاشلىۋەتكۈسى كېلەتتى .

قىسقىسى ، داۋۇت بىلەن ھەمدۇل ئوتتۇرىسىدىكى ئاشكارا ۋە جىمجىت كۈرەش ئون يىل داۋاملاشتى ، ھەتتا داۋۇتنىڭ سۆزى ئاقماس بولۇپ كەتكەن كۈنلەرمۇ بولدى . ئەلۋەتتە ، ھەمدۇلنىڭ كۆزگە كۆرۈنمەيدىغان ، قولدا تۇتقىلى بولمايدىغان قورالى ئۆز كۈچىنى كۆرسەتكەنىدى . ئۇلار چوقۇشقاق تاغ كەكلىكلىرىدەك پات - پاتلا ئېلىشىپ تۇراتتى . تېخى بىر ئاي ئىلگىرىلا ئۇلار يەنە تۇتۇشۇپ قالدى .

تاغ شۆبە سىنىپى قۇرۇلۇشىغا بىر كۈن كەچكىچە يارەملىشىپ ھارغان داۋۇت شېرىن ئۇخلاۋاتاتتى . ئۇ گۈلسارەنىڭ نوقۇپ : «ھوي دادىسى ، قوپۇڭلا دەيمەن . ئىشكنى بىر كىم قاقىدۇ» دېگەن ئەنسىز ئاۋازىدىن ئويغىنىپ سىرتقا چىقتى . دەرۋازا ئالدىدا تور رومالغا پۈركەنگەن بىر ئايال تۇراتتى .

— كىم سەن ؟

— مەن ، سەرۋەر…

— بۇ ئالا كېچىدە نېمە ئىش قىلىپ يۈرىسەن ؟

— داۋۇت بەگ دادا ، خان ئانام مېنى… مېنى ھەمدۇلغا دۇئا قىلدۇرماقچى… ئۆزلىرى… ئۆزلىرى… بىر ئامالىنى قىلسىلا… مەن…

داۋۇت شۇ كېچىسى چاپىنىنى كىيىپ ، پىچىقىنى ئېسىپ ھەمدۇلنىڭ ئۆيىگە باردى . داۋۇتنىڭ پەيلىنىڭ بۇزۇق ، ئەلپازىنىڭ يامان ئىكەنلىكىنى پەملىگەن ھەمدۇل ئارقىسىغا تىرەجەپ ياققان بولسىمۇ ، گەجگىسىنى قامالالاپ ئالغان كۈچلۈك قوللار زەربىسىدىن ئۇ سەرۋەر سۇ ئالىدىغان زەڭگەر بۇلاق تۇۋۇنگىچە باردى .

— ھازىلىخانغا نېمە دېدىڭ ؟ سەرۋەرنىمۇ يۇتمىغا يەم قىلماقچىمۇسەن ؟

— مەن… مەن… بۇ… بۇ… ئۆسەك گەپ ، — ھەمدۇل

قورقمىدىن غال - غال تىترەشكە باشلىدى . چۈنكى ، ئۇ پىچقىنىڭ دەستىسىنى پات - پات تۇتۇپ قويۇۋاتقان داۋۇتنىڭ يوغان قوللىرىدىن كۆزىنى ئۈزەلمەي قالغانىدى .

— خۇپسەنلىك قىلما ، «سەرۋەرگە دۇئا قىلاي» دەپسەنغۇ ؟

— خۇدا ھازىر ، لېكىن... لېكىن ھازىلخان ئۇ... ئۆزى...

— مەن ساڭا ئېيتىپ قويماي ، ئۆز نەۋرەڭدەك قىزغا ئېيىقتەك چاڭگال سالماقچى بولىدىكەنسەن ، مەندىن ھەربالا كېلىدۇ . بوينۇڭدا بىر قىزنىڭ قان قەرزى بارلىقىنى ئۇنتۇپ قالما !

ھەمدۇل خۇددى يولۋاس پەنجىسىگە چۈشۈپ قالغان قوتۇر تۈلكىگىلا ئوخشاپ قالدى . ئۇنىڭ كۆزى داۋۇتنىڭ قولىدىكى يوغان ئەگرى پىچاققا تىكىلگىنىچە قورققىنىدىن توختىماي ھىق تۇتقىلى تۇردى . بۇ يەردە ئۆزىگە مەدەت بولىدىغان ساددا ، ئەمما جاھىل تاغلىقلار يوق ئىدى . داۋۇتنىڭ نېمە ئۈچۈن ئۆزىنى تۇن نىسبىدە پىنھان سايلىققا سۆرەپ ئېلىپ كەلگەنلىكىنىڭ تېگىگە يەتكەن ھەمدۇل خىرقىراپ يىغلىغىنىچە ئۆزىنى گۈپپىدە يەرگە ئاتتى . داۋۇت ئۇنىڭ قۇم توپا ، شېغىللارغا يۈزلىرىنى سۈۋاپ يېلىنىپ - يالۋۇرۇشلىرىغا بىردەم قاراپ تۇردى - دە ، پىچقىنى غىلىپىغا سالدى .

داۋۇت ئۆيىگە قايتىپ كېتىۋېتىپ ئىچىدە : «بۇ چاغقىچە بۇ تۈلكىنى كېچىسى يالغۇز ئاچىقىپ ئادەم ئەتسەمچۇ !» دېدى - دە ، ئۆزىچىلا كۈلۈۋەتتى... ئەمما ھەمدۇل بۇ ئەنسىز كېچە ئۈچۈن قىساس ئېلىشنى كۆڭلىگە پۈككەنىدى .

بۇغاقاچتىدىكىلەرنىڭ يايلاق دەۋاسىنى قايتا پەش قىلىپ ، مالچىلارنى يايلاقتىن ئۇرۇپ قوغلىغانلىقى — بۇ ھېلىقى ئەنسىز كېچە ئۈچۈن ئېلىنىدىغان قىساسنىڭ تۇنجى قەدىمى ئىدى .

...

سەلىم بىلەن قادىر تاغ ئارىلاپ تاماشا قىلىپ كەچ كىرىپ كەتكىنىنى سەزمەيلا قالدى . سەلىم سائىتىگە قاراپ ھەيران بولدى :

— تۇختاپ قالدىمىكىن دېسەم مېڭىۋاتىدۇ . ئەجەب تېز

قاراڭغۇ چۈشۈپ كەتتىغۇ؟

— شۇنداق، تاغلار ئېگىز بولغاچقا، كۈن كېيىن چىقىپ، بالدۇر پاتىدۇ. قاراڭغۇ تاغقا كىرگەندىن كېيىن، قارا چېقىلدىن ئۆتكەنسىلەر. مانا ئۇ يەردە ھاۋا ئوچۇق كۈنلىرىلا ئىككى سائەت كۈن كۆرگىلى بولىدۇ. شۇڭا «قاراڭغۇ تاغ» دەپ ئاتالغان.

— قادىر ئاكا، مەن بالدۇر قايتىپ، مەكتەپكە نەرسە-كېرەكلىرىمنى يۆتكۈۋالاي، قانداق دەيسىز؟

— بولىدۇ، مەنمۇ يارىدەملىشەي، يۈرۈڭ.

قادىر سەلىمنىڭ ساندۇقتىكى ماتېرىياللىرى ۋە باشقا يۈك-تاقلىرىنى ئەكېلىشىپ، ئۇنى ئورۇنلاشتۇرۇپ قويۇپ ئۆيگە قايتتى.

سەلىم بىرقۇر ئورۇنلىشىۋالغاندىن كېيىن، سېيىت ئۇستامدىن ئاشخانىنىڭ چېلىكىنى سوراپ سۇغا ماڭدى. ئۇ شەھەر ئادىتى بويىچە يۇيۇنۇپ ياتماقچىدى. سەلىم چىغىر يول بويلاپ زەڭگەر بۇلاق تۇۋىگە كەلگەندە، چوقىيىپ ئولتۇرغان بىر گەۋدىدىن قورقۇپ ئارقىغا داجىدى.

— كىم بۇ؟ — سەلىم ئاستاغىنا توۋلىدى.

— ۋاي ...— زىل ئاۋاز بىلەن تەڭ چۆچۈگەن كېيىكتەك نازۇك بىر گەۋدە تاش ئۈستىدىن تۇردى.

ئاي تېخى تاغلار ئارقىسىدىن كۆتۈرۈلمىگەچكە، بۇ چوڭقۇر سايدا قوتاز يايلىدەك تۈن قاراڭغۇلۇقى ھۆكۈم سۈرەتتى. سەلىم ئالدىدا تۇرغان بۇ قىزنىڭ كىملىكىنى تونۇيالمىغان بولسىمۇ، لېكىن ئاۋازىدىن ئۇنىڭ ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىپ قايتقان كۈنى داۋۇت ئات ئۈستىدە ئولتۇرۇپ سۆزلەشكەن سەرۋەر ئىكەنلىكىنى بىلدى.

— سىز... سەرۋەر...

قىز ئۈن-تىنسىز شىپىلداپ كېلىپ، يىگىت ئالدىدىن تېزلا ئۆتۈپ كەتتى ۋە چىغىر يول بويلاپ قاپتال قاراڭغۇلۇقىدا غايىب بولدى. تېڭىرقاپ قالغان سەلىم قىز ئارقىسىدىن قاراپ قالدى. ئۇنىڭ كۆڭلىدىن ۋەھىمىلىك بىر ئوي كېزىپ ئۆتكەندى.

سەلىم ياتقىغا قايتىپ كېلىپ ، بۇلاق سۈيىدە يۇيۇنۇۋاتقاندىن كېيىن ، ئايغىنى سېلىۋېتىپ كارىۋىتى ئۈستىدە يانپاشلاپ يېتىپ ، سۆيۈپ ئوقۇيدىغان رومانى «ياشلىق ناخشىسى» نى قولىغا ئالدى . لېكىن ، ئۇ ئۆزىنى قانچە زورلاپمۇ كىتابتىن بىرەر بەت ئوقۇيالمىدى . چۈنكى ، ھېلىلا بولۇپ ئۆتكەن بۇلاق بېشىدىكى ئۇچرىشىش ، قىزنىڭ غەيرىي نورمال ھالىتى ئۇنى ئويلاندۇرماقتا ئىدى .

«بەختسىز قىز···» دېدى سەلىم ئېغىر خورسىنىپ .

سەلىم سەرۋەرنى ئوچۇق - يورۇققىنا كۆرۈپ باققىنى يوق . ئۇ دەسلەپ گۈگۈم پەردىسى قاپلاپ تۇرغان بىچارە قىزنىڭ ئېچىنىشلىق ېيلىنىشىنى ئاڭلىدى . مانا ھازىر بولسا قاراڭغۇلۇقتا ئۇنىڭ زىلۋا گەۋدىسىنىلا كۆردى . «ئۇ زادى بۇ تۇن قاراڭغۇلۇقىدا بۇلاق بېشىدا نېمە ئىش قىلىدىغاندۇ ؟ »

سەلىمنىڭ كۆز ئالدىغا ئۆزىنى كۈلا كۆۋرۈكتىن ئەجدىھا ئاغزىغا تاشلىۋالغان قىز كېلىپ ، يۈرىكى ئەنسىز سوقۇپ كەتتى . «ياق» دېدى سەلىم ئۆز ئويىغا قارشى چىقىپ : «سۇنى كۆرمەي ئاياغ سالماس ، ئەلۋەتتە ، بويىغا يېتىپ قالغان بىر قىزنىڭ لايىقى بولماي قالامدۇ ؟ بەلكىم ھال - مۇڭ تۆكۈش ئۈچۈن ئۆز يىگىتىنى ساقلاپ ئولتۇرغاندۇ ؟ »

سەلىم تاغقا كەلگەن قىسقىغىنا ۋاقىت ئىچىدە ئاجايىپ ئۆزگىچىلىكلەرنى كۆردى . تاغلىقلار جاھىل ، لېكىن قەيسەر ؛ دىلكەش ، ئەمما قوپال كېلىدىكەن . ئۇلارنىڭ ئاددىي ، تەبىئىسىز ھاياتى خۇددى يىپ ئېگىرىدىغان چاقنەك بىر خىللا ئايلىنىپ تۇرىدىكەن . ئۇچىسىدىكى ئۇزۇن يەكتەكلىرى كىر ۋە تەردىن قېتىپ يىرتىلىپ چۈشۈپ قالغۇچە تاغدىن چۈشمەي مال باقىدىغان مالچىلار ، سەمەن ، تۈمەن ، نوھەر ، ھۆرلىقاغا ئوخشاش سازغا ، ناخشىغا ، ئۇسسۇلغا ھېرىس ، لېكىن بىكارچىلىقتىن پاخما ئىتلارنى ئارقىسىغا ئەگەشتۈرۈپ ئىت تالاشتۇرىدىغان بالىلار ، ئون ئۇچ - ئون تۆت ياشقا كىرەر - كىرمەيلا ياتلىق قىلىنىدىغان تەلەيسىز

قـــزلار ، بەزمە ـ مەشرەپكە ئامراق چارۇچىلار سەلمىنىڭ كۆز ئالدىدىن بىر ـ بىرلەپ ئۆتۈشكە باشلىدى . ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ پۇتۇن ئۆمـرىـنـى مـال ئـايىغىدا ، تاغلاردا ، جۇدۇن ـ چاپقۇنلۇق تاغ ئـېغىزلىرىدا ئۆتكۈزىدۇ . لېكىن ، گادايىنىكىمۇ ئۆزىگە تۇشـلـۇق قايغۇ ـ شادلىقى بولغاندەك ، مالـلىرىنىڭ قىشتىن ئامان ـ ئېسەن چـــقـــىشى ، قويلىرىنىڭ ئىككىنى قوزىلىشى ، يازغى ۋە كۈزگى يـۇڭـلارنـى ۋاقتىدا قىرقىپ يىغىۋېلىش··· قىسقىسى ، ئېغىل ـ قوتانلىرىدىن مۆرەش ، مەرەش ، بوزلاشلارنىڭ ئاڭلىنىپ تۇرۇشى ئۇلارنىڭ شادلىقى ۋە بەختى ئىدى···

سـەلـــم كـــتابنى مەيدىسىگە قويۇپ ئوڭدىسىغا ياتقىنىچە قـــورسـقىنىڭ ئېچىپ قالغانلىقىنىمۇ ئۇنتۇپ ، خىيالغا چۆكۈپ كەتكەنىدى . ئىشكىنىڭ تۈيۈقسىز تاراقلىشى ئۇنىڭ خىيالىلىرىنى تېرىقتەك چېچىۋەتتى . ئۆيگە سېيىت ئۇستام كىرىپ كەلدى .

— هـە سـەلـــمـجـان ، تېخىچىلا ئۇخلىماپسىزغۇ ، شەھەر ئېسىڭىزگە كەلدىمۇ ـ نېمە ؟

— كەلسىلە ئۇستام ، قېنى ئولتۇرسىلا ، — سەلىم ئورنىدىن تۇرۇپ كارىۋاتقا يۆلەندى . سېيىت ئۇستام موخۇركا خالتىسىنى ئېلىپ ، پىلدىرلاپ يېنىۋاتقان قارا چىراغقا قارىغىنچە مىيقىدا ئاچچىقىنە كۈلۈپ قويۇپ ، بېشىنى تاكى موخۇركا ئوراپ بولغۇچە ئىرغىتتى .

— ھەي··· ئۇكا ، — دېدى سېيىت ئېغىر تىنىپ ، — بۇ قارىغىش تەككۇر تاغدا قاچانغىچە جاننى ئۈپرىتارمىز !

— ئوتتۇرا مەكتەپتە ئىشلىگىلى نەچچە يىل بولدى ؟ — دېدى سەلـىم ئۇستامنىڭ قىرىقتىن ئېشىپ قالغان بولسىمۇ ، قورۇق چۈشمىگەن ببجىرىم چىرايىغا ، قاپقارا ساقاللىرىغا قاراپ .

سـېـيـىت ئەسلىدە شەھەردە ھەر يەكشەنبە ياغاچ بازىرىدىن ئـەرزان بـاھـادا قـوزت يېگەن ۋە كونا ياغاچلارنى سېتىۋېلىپ ، ئـۇلاردىـن ئـىـشـىـك ، بۆشۈك ، ئەمبەل تاختا ، ئوقۇر ياساپ ، زامـاسكىلاپ ، كوملاپ ـ شوملاپ سېتىپ تىرىكچىلىك قىلاتتى .

كېيىن ياغاچنىڭ باھاسى ئۆرلەپ كەتكەندىن كېيىن ، تاپاۋەتسى ياخشى ، بىر چارەك بۇغداي ئالسا ئانچە ـ مۇنچە پايدا قالىدىغان ، پايدا قالمىغاندىمۇ بالىلىرىنى ئاشقاندا تويغۇزغىلى بولىدىغان ھۇنەر بىلەن — ناۋايچىلىق بىلەن شۇغۇللاندى . ئۇ تېخىمۇ ئىلگىرىلەپ سېرىق لەڭمەن سېلىپ ، تۆت تال گۆش ، بىر قوشۇق ماي بىلەن سەي يۇزىنى پارقىرىتىپ ، بۇ ئوقەتنىمۇ قىلدى . سېيىتىنىڭ ئۆيىنىڭ ئوتتۇرا مەكتەپ ئالدىدا بولۇشىمۇ ئۇنىڭ ئۇچۇن بىر ئامەت ئىدى . ئوقۇغۇچىلارغا ھېيت ـ بايراملاردا ۋە ئايدا تۆت نۆۋەت گۆش گىرده ، لەڭمەن ، پولۇ قاتارلىق قول تۇتىدىغان ئالىي تاماقلارنى ئەتكەندە ياكى بىرەر ئۇستام كېسەل بولۇپ قالغاندا ، مەكتەپ سېيىتىنى چاقىرتىپ ئىشلىتەتتى ۋە كۆڭلى تىنغۇدەك پۇل بېرەتتى . بۇ قېتىم ئۇنى قارىغۇ تاغ شۆبە سىنىپىغا ئەۋەتىشىمۇ مەكتەپ مۇدىرىنىڭ ئامالسىزلىقتىن قىلغان چارىسى ئىدى . سېيىتمۇ كۆڭلىده : «ئېشەك كۆۋرۈكتىن ئۆتكۈچە ، ئاۋۋال شتاتلىق بولۇۋالمامدىم» دەپ ئويلىدى ـ ده ، كۆزىنى يۇمۇپ رازى بولدى . لېكىن ، ئۇ سەلمىنىڭ بۇ تاغقا كېلىپ قالغانلىقىغا تولىمۇ ھەيران بولاتتى .

— ئەگەر سىز ، — دېدى سېيىت تاماكىسىنى شوراپ ، — شەھەرلىك بىر قىزنى تېپىپ گاچچىدا توي قىلىۋالغان بولسىڭىز ، ئىشىڭىز ئوڭدىن كەلگەن بولاتتى . خەير ، بۇمۇ رىزىق ، سىزنى رىزىق سۆرەپ كەلگەن گەپ...

سېيىتنىڭ «توي قىلىۋالغان بولسىڭىز» دېگەن سۆزىنى ئاڭلاش بىلەن سەلمىنىڭ بۇرنىغا گۇلنار گۈپلا پۇرىغانىدى . ئۇ گۇلنارنى ھەرگىز ئۇنتۇيالمايتتى .

سەلىم سېيىت ئۇستام چىقىپ كەتكەندىن كېيىن ، سومكىسىدىن گۇلنار يوللۇق تۇنقان مايلىق توقاچنى ئېلىپ چاي بولمىسىمۇ قۇرۇق يېيىشكە باشلىدى . توقاچ مەززىلىك ۋە پۇراقلىق ئىدى... ئۇ توقاچنى يېگەنسېرى گۇلنارنىڭ سېيىماسى كۆز ئالدىغا كېلىپ تۇرۇۋالدى .

ئۇچىنچى باب

ئەنسىز يىللاردىكى دوستلۇق

سەلىم بىلەن گۈلنار ئالىي مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان ئاشۇ يىللار ئەنسىز ۋە پاراكەندىچىلىك بىلەن ئۆتتى ، بولۇپمۇ پايتەختتە «لىن بياۋ ، كۆڭزى ، جۇگۇك... »لارنى پىپەن قىلىشتىن ئىبارەت ئۇچ ئوقۇنى تەڭلا ئېتىش بورنى كۆتۈرۈلۈش بىلەن پەيدىنپەي بېسىقۇاتقان قالايمىقانچىلىق توزانلىرى بىردىنلا قۇيۇنغا ئايلىنىپ ، ئىككىنچى قېتىملىق مەدەنىيەت ئىنقىلابى باشلانغاندى . پۈتۈن مەملىكەت بويىچە ئەۋج ئالغان «قايتا ھوقۇق تارتىۋېلىش» ھەرىكىتى گويا ئون ئىككى بال قارا قۇيۇندەك ئالدىغا ئۇچرىغانلىقى ھەممىنى ۋەيران قىلىپ ، ئالىي مەكتەپتىنمۇ كۆنىكى چۈۋۈلغان ھەرە ئۇۋىسىغا ئايلاندۇرۇۋەتتى . ئوقۇتقۇچى - ئوقۇغۇچىلار ۋە فاكۇلتېتلار ئىككى تەرەپكە بۆلۈندى . سىنىپلار تاقىلىپ ، ئوقۇش توختىدى . چوڭ خەتلىك گېزىت سەھنىلىرى ، بىنا تاملىرى ، كارىدورلار ، ھويلىلارغا مەخسۇس تارتىلغان سىملاردا لەپەڭلەپ تۇرغان چوڭ خەتلىك گېزىتلەر خۇددى بوياقچىلىق كارخانىسىنىڭ قۇرۇتۇش مەيدانىدىكى رەختلەردەك ئالىيېشىل بويىلىپ كەتكەندى . مەكتەپ مەيدانى ، ئاشخانا زاللىرى ، مەجلىسخانىلار ۋاڭ - چۈڭغا تولغان بولۇپ ، ئېغىزلىرىدا نەم دىدارى قالمىغان توپ - توپ ئوقۇغۇچىلار قوللىرىنى شىلتىپ ، كانايلىرى يىرتىلغۇچە ۋارقىراپ ، نېمىنىدۇر ئىسپاتلىماقچى ۋە ئۆزىنىڭ راست ئىكەنلىكىگە ئىشەندۈرمەكچى بولۇشاتتى . بۇ مۇنازىرىلەر پات - پاتلا تىللىشىشتىن مۇشتلىشىشقا تەرەققي قىلىپ ، ئاخىر پارتا - ئورۇندۇقلارنىڭ پۈت ۋە تاختايلىرى قولغا

چىقاتتى . قىزلار چىرقىرىشاتتى ، يۈز - كۆزلىرى قانغا بويالغان «قەھرىمان»لار يادلىۋالغان ئەڭ دەبدەبىلىك شوئارلىرىنى ئۇنلۇك ئوقۇيتتى - دە ، يەنە ھۇرپىيىپ توپ ئىچىگە ئۆزىنى ئاتاتتى .

مەكتەپ ئىچىدە «يۇكسەك چوققا» تەشكىلاتى بىلەن «تەڭرى باتۇرلىرى» تەشكىلاتىنىڭ سوقۇشقاق خورازلاردەك ئېلىشىشى چېكىگە يەتكەن بۇ پەيتتە سەلىمنىڭ ئۆز سىنىپىدىكى بالىلار بىلەن بىرگە «تەڭرى باتۇرلىرى»نىڭ بىر ئەسكىرى بولۇپ قالغانىدى . ئۇ كىچىكىدىن تارتىپ يۇرەكئالدى بولۇپ قالغاچقىنىڭ ، ئوقۇشقا كەلگەندىن بېرى تولىمۇ ئېھتىياتچانلىق بىلەن ئىش قىلاتتى . لېكىن ، سەلىمنىڭ خۇددى خامانىنىڭ مومىسىدەك كۆزگە چېلىقىپ قېلىشىغا ئالىي مەكتەپ ژۇرنىلىدا ئېلان قىلىنغان ئىككى ماقالىسى ۋە فىزىمات فاكۇلتېتى بويىچە بىرلەشمە دەرس ئۆتۈش زالىدا سۆزلىگەن بىرنەچچە ئېغىز سۆزى سەۋەب بولدى . شۇڭا ، بىلىم كويىدا پەرۋانە بولۇپ يۈرگەنلەر ئۇنىڭ ئىسمىنى ھۆرمەت بىلەن تىلغا ئالسا ، بەزىلەر ئۇنىڭغا ھەسەت نەزىرىدە باقاتتى . قىزلار بولسا ھەۋەس بىلەن ئۇنىڭ تەرىپىنى قىلىشاتتى . سەلىمنىڭ ساۋاقداشلىرىغا بىر خىللا مۇئامىلە قىلاتتى . ئۇنىڭ ئاپاق - چاپاق بولۇپ يالىشىپ كېتىدىغان دوستلىرى ، سەن - پەن دېيىشىپ قىزىرىشىپ قالغان كۇشەندىلىرىمۇ يوق ئىدى . ئۇ داۋاملىق بېشىنى ئىچىگە تىقىپ ئوقۇيتتى ، ئۆگىنەتتى ، ناۋادا ساۋاقداشلىرى بىرنەچچە ئېغىز چاقچاق ، ھەزىللەرنى قىلسا ، ئۇ ئىللىقىنا كۈلۈمسىرەپ قويىاتتى - دە ، يەنە ئۆز ئىشى بىلەن مەشغۇل بولاتتى . لېكىن ، ئۇ سىنىپىي كۆرەشتىن قاچقانسېرى ئارقا - ئارقىدىن كېلىۋاتقان ھەربىكەتلەر ئۇنى بىئىختىيار ئۆز قاينىمىغا سۆرەپ كىرەتتى . سەلىم ئامالىنىڭ يوقىدىن كىتابىنى قولتۇقىغا قىستۇرۇۋېلىپ ، ۋاڭ - چۇڭ كۆتۈرگەن بالىلار ئارقىسىدىن ماڭاتتى . ئەگەر ئۇ ئالدىغا ئۆتۈۋالسا ، سىنىپىي دۇشمەنلىك پۇشتى ، ئىنقىلابىنىڭ ئاۋانگارتى بولۇپ قېلىپ ، بېشىغا تاياق تېگىدىغانلىقى ئېنىق ئىدى . قاتناشمىسىچۇ ؟ ئۇ چاغدا «سىنىپىي

كۆرەشتىن ئۆزىنى قاچۇرغان» دېگەن يوغان قالپاق ھەرقاچان تەييار .

سەلىم ئىككى تاش ئارىلىقىدا قالغان بۇ مەزگىللەردە «ئېقىمغا قارشى تۇرۇش» سىلىكبۇسىنكا «نۆۋەتتىكى شىنجاڭ ۋەزىيىتى ۋە بىرقانچە مۇھىم مەسىلە توغرىسىدا كۆز قاراشلىرىمىز» دېگەن چوڭ خەتلىك گېزىتنى ئاپتونوم رايونلۇق پارتىيە كومىتېتى ئىدارىسى ئالدىغا چاپلاندى . بۇ ئوتتۇز مىڭ خەتلىك ئۇرۇندىن - ئۇرۇن چوڭ خەتلىك گېزىتتە «تىرىلىشكە قارشى تۇرۇش» ، «چېكىنىدۇرۇشكە قارشى تۇرۇش» شوئارى ئاساسىي مۇقام قىلىنىپ ، «شىنجاڭدا يۇقىرىدىن تۆۋەنگە قەدەر بۇرژۇئازىيىنىڭ چېكىنىدۇرۇش تەتۇر ئېقىمى بار» دېيىلگەنىدى . چوڭ خەتلىك گېزىتتە ھەر دەرىجىلىك رەھبىرى كادىرلار «تىرىلىش كۆچلىرىنىڭ ۋەكىلى» ، «ئۆلگۈچە توۋا قىلمايدىغان كاپىتالىزم يولىغا ماڭغان ھوقۇقدارلار» قىلىپ كۆرسىتىلگەن بولۇپ ، كىشىلەر چوڭ چاتاق چىقىرىپ توپىلاڭ قىلىشقا كۈشكۈرتىلگەنىدى .

سەلىم چوڭ خەتلىك گېزىتنىڭ ئاخىرىدىكى «بۇ بىزنىڭ ئاپتونوم رايونلۇق پارتىيە كومىتېتىغا ئۇرۇش ئېلان قىلىش خېتىمىز ھەم ھەربىرىمىز پروگراممىز...» دېگەن سەھىپىلەرنى ئوقۇغاندىن كېيىن ، مەكتىپىگە قايتتى . ئۇ مەكتەپ قورۇسىغا كىرىپ كەلگەندە ، چوڭ خەتلىك گېزىت سەھنىسى ئەتراپىغا نۇرغۇنلىغان ئوقۇتقۇچى - ئوقۇغۇچىلارنىڭ توپلىشىپ قالغانلىقىنى كۆردى . سەلىمۇ توپ ئارىسىغا پانا قاققانىدەك قىسىلىپ كىردى - دە ، «ئىككى مۆلچەر — مائارىپ ئىنقىلابىنىڭ سىياسىي پروگراممىسى» دېگەن سەرلەۋھىنى كۆرۈپ ھەيران قالدى . ئەجەبا ئۇلار «ئىككى مۆلچەر»نى يەنە نېمە ئۈچۈن قايتا كۆتۈرۈپ چىقتى ؟ سەلىم توپ ئىچىگە تېخىمۇ قىستىلىپ كىرىپ ئىچىدە ئوقۇدى .

چوڭ خەتلىك گېزىتتە كايىروپ ، ماكارىنكو ، چېرنىشېۋسكىي قاتارلىق چەت ئەل مائارىپشۇناسلىرىنىڭ ئېلىمىز مائارىپىغا كۆرسەتكەن تەسىرىنىڭ ئىنتايىن ئېغىر بولغانلىقى ،

شۇڭا تۈيۈق يولغا كىرىپ قالغان مائارىپ ئۇستىدە بىر مەيدان كەسكىن جەڭ ئېلىپ بېرىش لازىملىقى ئېيتىلىپ ، كەڭ ئوقۇتقۇچىلار قوشۇنىنى ئۈزۈل ـ كېسىل تارمار كەلتۈرۈش چاقىرىق قىلىنغانىدى . چوڭ خەتلىك گېزىت باشتىن ـ ئاخىر دەبدەبىلىك چاقىرىقلار ، شوئارلار بىلەن تولغانىدى . بارغانسېرى نىجاسەتنىڭ سېسىق پۇرىقى دىمىغىغا ئۇرۇلغاندەك سەسكىنىۋاتقان سەلىم مۇنۇ سەھىپىلەرنى ئۇنلۈك ئوقۇدى :

«مەركىزىي كومىتېتىنىڭ ھۆججىتىدە كۆرسىتىلگەن ‹ئىككى مۆلچەر › ، مائارىپ ئىنقىلابىنىڭ كەسكىن ، ئەڭ ئۇلۇغ ، ئەڭ مۇقەددەس ، ئەڭ يىمىرىلمەس پروگراممىسىدۇر . ھۆججەتتە : ‹ئون يەتتە يىللىق مائارىپ بۇرژۇئازىيە رەھبەرلىك قىلغان مائارىپ ›[1] ، ‹ئون يەتتە يىلدىن بېرى تەربىيىلەنگەن ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ئىدىيىسى ئاساسىي جەھەتتىن بۇرژۇئازىيە ئىدىيىسى › دەپ ئېنىق كۆرسىتىلگەن . ئەھۋال شۇنداق ئىكەن ، ‹ئىككى مۆلچەر ›دىن ئىبارەت ئۆتكۈر پىچاق ئارقىلىق ئون يەتتە يىللىق مائارىپنى ئوپېراتسىيە قىلىپ ، ئۇنىڭ ئىچ ـ باغرىنى چۈۋۈپ تاشلىشىمىز ، بۇرژۇئا زىيالىيلىرىغا رەھىمسىز ئوت ئېچىشىمىز كېرەك .

كونا ئىسيانچى ، قەتئىي سولچى ئېقىمغا قارشى تۇرغۇچى جەڭچىلەر ! ئون يەتتە يىللىق مائارىپنى ، ئون يەتتە يىل ئىچىدە ھۆكۈم سۈرگەن ئىلىم بايۇەچىلىرىنى قوغداش نومۇس !نەيزىنى ئارقىغا قاراتقانلىق خىزمىت كۆرسەتكەنلىك !... ‹ئىككى مۆلچەر › نى تۈتقا قىلىپ مائارىپ ئىنقىلابىنى ئاخىرغىچە ئېلىپ بېرىش ئۈچۈن ، بىز پرولېتارىيات ئىنقىلابچىلىرىنىڭ بەدىنىمىزدە تىكەن ، بېشىمىزدا مۈڭگۈز ، ئاغزىمىزدا لىقمۇ لىق زەھەر بولۇشى كېرەك . شۇنداق روھ بولغاندىلا ، بۇرژۇئازىيە رەھبەرلىك قىلغان مائارىپنىڭ ھوقۇقىنى تارتىۋالالايمىز... »

---

① 1949 ـ يىلدىن مەدەنىيەت ئىنقىلابى باشلانغان 1966 ـ يىلغىچە بولغان مائارىپ كۆزدە تۇتۇلىدۇ .

چوڭ خەتلىك گېزىتتە ئالىي مەكتەپ پارتىيە ياچېيكىسى ۋە مەمۇرىيەت رەھبەرلىرى ، سىياسىي باشقارما مەسئۇللىرى ، ئىلمىي بۆلۈم ، ھەتتا فاكۇلتېت مۇدىرلىرىغچە تىلغا ئېلىنغان بولۇپ ، ئۇلارغا «تۇردىن چۈشۈپ قالغان بۇرژۇئازىيە» ، «قارشى چىققۇچىلار» ، «بۇرژۇئا تىرىلدۈرگۈچىلىرى» دېگەنگە ئوخشاش ھەر خىل قالپاقلار كىيدۈرۈلگەنىدى . خۇددى «ئېقىمغا قارشى تۇرۇش» سىلىكىۋىسىنىڭ ئۇرۇش ئېلان قىلىش خېتىدە شەرھىلەنگەن «كونا كادىرلارنىڭ ھەممىسى— دېموكراتلار ، دېموكراتلار — كاپىتالىزم يولىغا ماڭغان ھوقۇقدارلار ، ئۇلارنىڭ ھەممىسى بۇ قېتىمقى ھەرىكەتنىڭ مۇھىم نۇقتىسى ، ئۇلارنى تارتىپ چىقىرىپ سازايى قىلىش كېرەك» دېگەندەك شوئارلارمۇ بۇ چوڭ خەتلىك گېزىتتە ياپيالىڭاچ ھالدا ئوتتۇرىغا قويۇلغانىدى .

سەلىم چوڭ خەتلىك گېزىتتە ئالىي مەكتەپنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرلىقىغا كۆتۈرۈلگەن ئوقۇتقۇچىسى ئابدۇقادىرنىڭ ئىسمىنى كۆرۈپ ، چىرايى غەزەپتىن تاتىرىپ كەتتى . ئۇ «يۈكسەك چوققا» دېگەن تەشكىلات نامىنى كۆرگىنىدە ، ئىختىيارسىز «تۇڤى ! » دەپ يەرگە تۈكۈردى ـ دە ، كىشىلەر ئارىسىدىن قاڭقىغان توپتەك چىقىپ كەتتى .

ئەتىسى سەھەردىن باشلاپ مەكتەپ ئىچىنى كەلكۈن باسقاندەك قالايمىقانچىلىق ئۆز قوينىغا ئالدى . چوڭ خەتلىك گېزىت سەھنىسىنىڭ ئالدىغا كەلگىلى بولمايتتى . تۈركۈم ـ تۈركۈم ئوقۇتقۇچى ـ ئوقۇغۇچىلار ، ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر : «ئىككى مۆلچەر» ، «ماۋارىپ ئىنقىلابىنىڭ سىياسىي پروگراممىسى»نىڭ ئۈستىگە چاپلانغان بىر يۈرۈش چوڭ خەتلىك گېزىتنى كۆرۈشمەكتە ئىدى .

كىشىلەر «ئۇسكەك بۇقا ئۇسمەكتە ! » دېگەن سەرلەۋھىنى كۆرۈش بىلەن ، ئاخىرىنى كۆرۈشكە ئالدىرايتتى . سەلىم ئۆزىنىڭ بۇ چوڭ خەتلىك گېزىتتىدە «يۈكسەك چوققا» تەشكىلاتىنىڭ «ئىككى مۆلچەر» ۋە «ھوقۇق تارتۇۋلىش» مەسىلىسى ئۈستىدە

ئوتتۇرىغا قويغان سەپسەتىلىرىگە تارىخىي پاكىتلار بىلەن ئەجەللىك زەربە بەرگەنىدى . توپ ئالدىدا كىمدۇر بىرى چوڭ خەتلىك گېزىتنى ئۇنلۇك ئوقۇماقتا ئىدى .

«كونا ھاكىمىيەتكە خاتىمە بېرىلىپ ، يېڭى ھاكىمىيەت دۇنياغا كەلگەندىن كېيىن ، سوتسىيالىستىك تۈزۈلمىدىكى جۇڭگونىڭ رەھبەرلىك يادروسى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى ئىكەنلىكى بۇ پاكىت . ئەجەبا يېزا ئىگىلىكى ، سانائەت ۋە ئاساسىي قۇرۇلۇش قاتارلىق بارلىق ساھەلەرگە رەھبەرلىك قىلغان پارتىيە ماۋارىپنى بۇرژۇئازىيىگە تاشلاپ بېرىپ ، ئۆزى بىر چەتتە قاراپ تۇرغانمىدۇ ؟ !... ‹ئون يەتتە يىللىق ماۋارىپقا بۇرژۇئازىيە رەھبەرلىك قىلدى› دېيىلگەنلىكنىڭ ئۆزى ‹بىزنىڭ مەملىكىتىمىزدە بۇرژۇئازىيە سىنىپ سۈپىتىدە مەۋجۇت› دېگەنلىك ئەمەسمۇ ؟ ! ئۇنداقتا سوتسىيالىستىك جۇڭگونىڭ تۈپ خاراكتېرى ئۆزگىرىپ كەتكەن بولمامدۇ ؟ ! بۇ ئون يەتتە يىلدىن بېرى قولغا كەلگەن نەتىجىلەرنى ئىنكار قىلغانلىق ۋە قارىلىغانلىق بولمامدۇ ؟ ‹ئون يەتتە يىلدىن بېرى تەربىيىلەنگەن ئوقۇنقۇچىلارنىڭ ئىدىيىسى ئاساسىي جەھەتتىن بۇرژۇئازىيە ئىدىيىسى› دېگەنلىك ‹ئوقۇنقۇچىلار پرولېتارىيات دىكتاتورىسىنىڭ يوقىتىش ئوبيېكتى› دېگەنلىك ئەمەسمۇ ؟ ! ئۇنداقتا ئوقۇنقۇچىلار پارتىيىنىڭ ئىتتىپاقلىشىش ئوبيېكتلىرى ئىچىدىكى دەللال بۇرژۇئازىيىچىلىكمۇ بولالمىدىغۇ ! ! !...

يولداشلار ، زادى ‹ئىككى مۆلچەر›نى قايتا كۆتۈرۈپ چىقىۋاتقان كىشىلەرنىڭ نېمە غەرىزى بار ؟ ئۇلار زادى نېمە دېمەكچى ؟ نېمە قىلماقچى ؟ !... ئۇلارنىڭ كىشىلەرگە ئوچۇق ئېيتالمايدىغان يەنە قانداق ئويۇنلىرى بار ؟ !... »

— توپ ئارىسىدا بىردىنلا گۇدۇك ـ گۇدۇك پاراڭلار ۋە قىزغىن پىچىرلىشىشلار كۆتۈرۈلدى ، ھەتتا بەزىلىرى ئاۋازلىرىنى كۆتۈرۈپ ، قوللىرىنى شىلتىپ كىمگىدۇر غەزەپلەنگەندەك بولۇشتى . لېكىن ، چوڭ خەتلىك گېزىتنى ئوقۇۋاتقان كىشى

ئاخىرىنى داۋاملاشتۇردى :

« ‹كونا ئىسيانچى › ، ‹قەتئىي سولچى › ، ‹ئېقىمغا قارشى تۇرغۇچى جەڭچى › دەپ ئۆزلىرىنى جاھاندا بىر كاتتا گۇزەل ئادەم قىلىپ كۆرسەتكەن بۇ كىشىلەر ئەمەلىيەتتە ‹چاتاق چىقارغۇچىلار ئەمەلدار بولۇر ›نى ئۆزىگە سىياسىي ئەقىدە قىلغان تەۋەككۇلچىلەردۇر . خۇددى لېنىنىڭ : ‹ھازىرقى ۋاقىتتا ھەربىر مۇتتەھەمنىڭ (قىزىل) كىيىم كىيىپ ياسىنىشنى ياخشى كۆرىدىغانلىقىنى كىم بىلمەيدۇ ؟... › دېگىنىدەك ، ئۇلار ئۆزلىرىگە ھەرقانچە پەرداز قىلغىنى بىلەن ، ئۇپا ـ ئەڭلىك تېگىدە نېمە بارلىقىنى ئەپكار ئامما چۈشىنىدۇ . ئۇلارنىڭ ھۇنىرى ۋەقە پەيدا قىلىش ، قالايمىقانچىلىق تۇغدۇرۇش ، قاراڭغۇ كېچىدە ئادەم ئۆلتۈرۈش ، قاتتىق بوراندا ئوت قويۇشتىن ئىبارەت .

‹7 ــ ئاپرىل › قارا يىغىندا خوجايىنلىرىنىڭ مەخپىي يارلىقىنى تاپشۇرۇۋالغان بۇ مەنسەپ مەستانىلىرى خۇددى مەست بولۇپ قالغاندەك ، خۇدىنى بىلمەي ئالدىغا كەلگەنىنىڭ ھەممىسىنى ئۇسمەكتە... ئۇلار يۇقىرى ـ تۆۋەن قاتلاپ قۇتراتقۇلۇق قىلغاچقا ، مەكتەپلەردە ئوقۇش توختىدى . زاۋۇت ـ كارخانىلار تاقالدى . يەنە كېلىپ ، ‹سەن تاز دېگۈچە مەن تاز دەۋالاي › دېگەندەك : ‹بۇ كاپىتالىزم يولىغا ماڭغان بۇرژۇئازىيە ھوقۇقدارلىرىنىڭ ئەكسىيەتچى سىياسەت يۈرگۈزگەنلىكىنىڭ يامان ئاقىۋىتى › دەۋالدى . بۇلارنىڭ قولىدا ھەقىقەتەن بولمىغاچقا ، ئۆزلىرىنىڭ بىرنەچىلىرىنىڭ كىشىلەر كۆڭلىگە ياقمايدىغانلىقىنى بىلىدۇ . شۇڭا ، ئۇلار چوڭ خەتلىك گېزىتلىرىگە ، تەشۋىق ۋەرەقىلىرىگە قانداقتۇر ‹ئىشچىلار ئوبزور گۇرۇپپىسى › ، ‹بالىلار ئۆمىكى › ، ‹ئىنقىلابىي ئامما › دېگەنگە ئوخشاش ھەرخىل نامالارنى سۈيىئىستېمال قىلىپ ، كىشىلەردە ھەممىلا يەردە ئىس ـ تۈتەك چىقىۋاتقاندەك ساختا تەسىرات پەيدا قىلدى ، ھەتتا ئوچۇقتىن ـ ئوچۇق ‹كىمنىڭلا گەندىسى بولسۇن ، مەيلى ئادەمنىڭ ، مەيلى كالىنىڭ ياكى ئاتنىڭ... ھەممىسىنى بۇرژۇئا

هوقۇقدارلىرىنىڭ دېيىش كېرەك ، دەپ رەزىل مەقسىتىنى قىپيالىڭاچ ئاشكارىلىدى . لېنىن : «لاپ ئۇرۇش ، يالغان ئېيتىش — مەنىۋى جەھەتتىن يوقىلىش . ئۇ جەزمەن سىياسىي جەھەتتىكى يوقىلىشقا ئېلىپ بارىدۇ ، دېگەن ۋە بۇ سۆزنى بىلەن ئەينى ۋاقىتتا مۇشۇنداق سىياسىي قىمارۋازلارنىڭ ئەدىپىنى بەرگەنىدى » .

ماقاله باشتىن ـ ئاياغ ئۆتكۈر ، ئاچچىق مەسخىره تىللار ۋە كۈچلۈك دەلىللەر ئارقىلىق «ئىككى مۆلچەر» ، «مائارىپ ئىنقىلابىنىڭ سىياسىي پروگراممىسى»نىڭ ماھىيىتىنى رەھىمسىزلىك بىلەن پاش قىلىۋەتكەنىدى .

بۇ كېچە ئىنتايىن قاراڭغۇ ۋە ئەنسىز كېچە بولدى . بوران گۈرۈلدەيتتى . نەچچە ۋاقىتتىن ئادەمسىز غۇيۇلداپ قالغان سىنىپلارنىڭ دېرىزە ئەينەكلىرى ئارقا ـ ئارقىدىن جاراڭلاپ سۇنۇپ چۈشمەكته . كارىدورلاردا بىر ـ بىرىنى سۈر ـ توقاي قىلىپ قوغلىشىپ يۈرگەن ئوقۇغۇچىلار ۋارقىرايتتى ، چىرقىرايتتى ، ئىڭرايتتى...

— ئوڭچىنىڭ كۈچۈكى ، سەلىمنى چىقىرىپ بېرىش !... — ئەكسىلئىنقىلابچىلارنىڭ تەتۈر ھېساب ئېلىشىغا يول قويمايمىز !...

...ئەھۋالنىڭ بارغانسېرى جىددىيلىشىپ كېتىۋاتقانلىقىنى بىلگەن سەلىم ساۋاقداشلىرىنىڭ توسقىنىغا قارىماي ياتقىنى قورشۇالغان بىر توپ كالتەكلىكلەرنىڭ ئالدىغا چىقتى...

...

يۈز ــ كۆزلىرى قان بىلەن بويالغان سەلىم ئىككىنچى قەۋەتتىكى ئەدەبىيات فاكۇلتېتى ئىشخانىسىغا ئەكىرىلدى . ئۇنىڭ ئالدىدا بىرنەچچە ئادەم ئۆره تۇراتتى . ئۇستەل قېشىدا بىر قىز قەلەمنىڭ دەستىسىنى كالپۇكىغا تىرەپ جىمجىت ئولتۇراتتى . سەلىم قىزنىڭ يالت ـ يۇلت قىلىپ قاراپلا كۆزلىرىنى ئېلىپ قېچىشىدىن ئۇنىڭ گۇناھىنى تونۇۋالدى . سەلىم گەرچە بۇ قىز بىلەن بىر يۇرتلۇق بولسىمۇ ئانچە تونۇشمايتتى . چۈنكى ،

گۈلنار سەلىمگە بىر خىل ئىللىق تەبەسسۇم بىلەن قارايدىغان بولۇپ قالغانىدى .

— ھەي قارا قەلەمكەش ، — دېدى ئەدەبىيات فاكۇلتېتىنىڭ سابىق مۇدىرى ياقۇپ ئېڭىكىنى سىلاپ تۇرۇپ ، — سەن زادى كىمگە قاۋىدىڭ ؟ ئۇلۇغ پرولېتارىيات ئىنقىلابچىسى جياڭ چىڭغا تۈكۈرۈكۈڭنى چاچرىتىپسەن ، ئارقا تەرىكىڭ كىم ؟

— سوئالىڭىزنى چۈشەنمىدىم··· مەن قانداق قىلىپ جياڭ چىڭغا···

— ئاڭلاپ قوي ! جياڭ چىڭ : «بۇ قېتىمقى لىن بياۋنى ، كۈڭزىنى پىپەن قىلىش ئىلمىي مەسىلە ئەمەس ، بەلكى مەنسەپتىن قالدۇرۇش مەسىلىسى . سېنى مەنسەپتىن قالدۇرۇش ياكى مېنى مەنسەپتىن قالدۇرۇش ، سەن تەختكە چىقىش ياكى مەن تەختكە چىقىش مەسىلىسى··· » دەپ كۆرسەتتى .

— لېننىنمۇ ، — دېدى سەلىم مەنسەپتىن قالدۇرۇلغان ياقۇپقا تىكىلىپ ، — «ئىلغار نەزەريىگە ئەمەل قىلغۇچى پارتىيىلا ئىلغار كۆرەشچى رولىنى ئورۇندايدۇ··· » دېگەن . خەلق ئەڭ ياخشى باھالىغۇچى ، كىملەر دۇرۇس ، كىملەر ئەگرى ؟ بۇنى ئۇلار ياخشى ئايرىۋالالايدۇ .

— بىلىپ قوي ، سەن بىر ئوڭچىنىڭ قىساسكارى ، — دېدى ياقۇپ قوللىرىنى شىلتىپ ، — سېنىڭ ئەكسىيەتچى خورىكىڭ ئېشىپ «يۈكسەك چوققا» دېگەن ئۇلۇغ شېئىرغىمۇ تىل تەگكۈزۈپ ، ئۇنى «ئۇسكەك بۇقا» دېدىڭ ، بۇ ئەمەلىيەتتە···

نۆۋەتلىشىپ بىر كېچە سوراق قىلىنغان سەلىم ئۇلارنىڭ مەقسىتىنى ئېنىق چۈشەنگەنىدى . ئەگەر ئۇ : «مېنىڭ ئارقا تىرىكىم مەكتەپنىڭ شۇجىسى ياكى مۇئاۋىن مۇدىر ئابدۇقادىر » دېگەن بولسىلا ، ئاسان قۇتۇلغانمۇ بولاتتى . لېكىن ، ئۇ باشتىن - ئاخىر «ئۆزۈم يازدىم ، بۇنىڭغا ھېچقانداق كىشى ياكى ئەشكى باتۇرلىرى ، تەشكىلاتنىڭ چېتىشلىقى يوق » دېگەن بىر سۆزدە چىڭ تۇردى .

غەزەپتىن يېرىلىپ كەتكۈدەك بولغان ياقۇپ : «بۇنى سولاپ قويۇڭلار ! » دېدى ـ دە ، كاتتىپ قىز گۈلنارنىڭ خاتىرىسىنى قولىغا ئالدى . ئۇ كۆچۈرۈۋېلىنغان لېنىنىڭ سۆز ئۇزۇندىلىرىنى كۆرگەندە ، سەپرايى بىردىنلا ئۆرلىدى ـ دە ، خاتىرىنى پاققىدە تاشلىۋەتتى .

تاڭ قاراڭغۇلۇقى ئىدى . كىرپىك قاقماي ياتقان گۈلنار ئىككى كۈنلۈك سوراق جەريانىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرەتتى . ئۇنىڭ غەزىپى قاينايتتى . ياقۇپنىڭ «كونا كادىرلارنى كۆرەش قىلىپ خاتالاشتۇرۇش ، خاتا سۆزلىتىش ئارقىلىق ئاممىدىن ئايرىۋېتىش» دېگەن يامان غەرەزلىك سۆزى ، سەلىمنىڭ كاچىتىغا ئۇرغاندىكى شۇملۇق يېغىپ تۇرغان چىرايى كۆز ئالدىدا نامايان بولاتتى . قىزنىڭ سەمىمىي ، ياۋاش سەلىمگە ئىچى ئاغرىيتتى . يەنە نېمە ئۈچۈندۇر كۆڭلىنىڭ بىر يېرىدە ئۇنىڭغا نىسبەتەن ئۆزىمۇ چۈشەندۈرۈپ بېرەلمەيدىغان بىر ئىللىق هارارەت بىلىنەر ـ بىلىنمەس يېلىنجايتتى...

گۈلنار سەلىمنى تۇنجى قېتىم ئوقۇشقا مېڭىش ئۇقتۇرۇشىنى تەقەززالىق بىلەن كۈتۈپ ، هەر كۈنى مائارىپ ئىدارىسىگە قاتراپ يۈرگەن چاغلاردا ئۇچراتقان . بىر كۈنى ئۇ مائارىپ ئىدارىسىنىڭ ئىشخانىسىدا ئالىي مەكتەپتىن ئىجتىمائىي پەنلەرگە ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىشقا مەسئۇل بولۇپ كەلگەن ياقۇپ بىلەن پاراڭلىشىپ تۇرغاندا ، ئوتتۇرا بويلۇق ، ياڭاق سۆڭەكلىرى بۆرتۇپ چىققان ، بېجىرىم يۈزىنى ئاپئاق ساقال قاپلىغان ، چىشلىرى ئاراچ كەلگەن بىر كىشى ئورۇق ، ئېگىز ئوغلىنى باشلاپ كىرىپ كەلدى . ئاتا بىلەن بالا ياقۇپنىڭ سۆزۈن تەلەتىگە قاراشقا پېتىنالمىدىمۇ ياكى بىرەر ئىشتىن قورۇندىمۇ ، ئۇزۇنغىچە گەپ قىلالماي ياكى ئولتۇرالماي بوسۇغىدا ئۆرە تۇرۇپ قالدى . سىرتتىن كىرگەنلەر بۇ كىشىنى هېلى ئۇ بۇلۇڭغا ، هېلى بۇ تەرەپتىكى دىۋانغا قىستاپ قويياتتى .

— هە ، ئەزىز مۇدىر ، — دېدى قاپقارا يۈزىنى داغ باسقان

بىر ئادەم ئۆردەكتەك ئىرغاڭلاپ كىرىپ ، — قۇربانلىقى بالىسىنى بۇ يىل قاتناشتۇرۇپتىمىز - دە ؟

— شۇنداق ، جۇيجاڭ .

— قۇرۇق ئاۋارە بولماسلىق بولامدۇ ؟

— شۇ ، شۇ ، مەنمۇ ئوچۇق ئېيتتىم ، — دېدى ياقۇپ قولىدىكى تاماكىنى كۈلدانغا بېسىپ ، — بىز قالپىقى بار ئادەمنىڭ بالىسىنى ئادەبىياتتا ئوقۇتالمايمىز... ئەدەبىيات دېگەن پارتىيىنىڭ كۆزى ، قۇلىقى ، بۇرنى ، ئېغىزى ، قىسقىسى تەشۈىقات قورالى... بىرەر بەدئىيلىكى يۇقىرى بولغان ئەسەرنىڭ ئىدىيىسى ئەكسىيەتچى بولىدىكەن ، ئۇنىڭ زەھەرلىشىمۇ شۇنچە چوڭقۇر بولىدۇ .

— ياقۇپ ، بۇ نېمە دېگىنىڭىز ؟ — دېدى ئۇ تەرەپتىكى ئۈستەلدە بىر مۇنچىلىغان جەدۋەللەرنى كۆرۈۋاتقان ئېگىز بوي ، قاپقارا قاشلىق بىر كىشى ، — سىياسىي كېلىپ چىقىشىنىڭ يېاخشى - يامان بولۇشى ئوغرى ئاچالمايدىغان ساندۇق ئەمەس . ئاتىسىنىڭ قالپىقىنى دەستەك قىلىپ ، بىر ئوقۇغۇچىنىڭ تەقدىرىنى بۇنداق ھەل قىلساق بولامدۇ ؟

— ئابدۇقادىر ، سىز ئۆزىڭىزنىڭ تەبىئىي پەنگە ئالماقچى بولغان ئوقۇغۇچىلىرىڭىزنى بىلىڭ ، — دېدى ياقۇپ كېچىك كۆزلىرىنى قىسىپ ، — سىز مېنىڭ ئىشىمغا چات كىرىۋالماڭ !

— ئەمىسە دەپ بېقىڭا ، بىرەر پەرزەنت ئۆزىنىڭ قانداق ئائىلىدە دۇنياغا كېلىشىنى بەلگىلۈالالامدۇ ؟ ! پارتىيىنىڭ تەربىيىلۈبلىشقا بولىدىغان پەرزەنتلەر توغرىسىدىكى سىياسىتىمۇ بارغۇ...

— بۇ... بۇ...

ياقۇپنىڭ سۆزى تۇگەر - تۇگىمەيلا ئورۇق بالا ئىشخانىدىن ئۇچقاندەك ئېتىلىپ چىقىپ كەتتى . ئەزىز مۇدىر ئۇنىڭ ئارقىسىدىن «سەلىم ، سەلىم بالام... » دەپ ۋارقىرىغان بولسىمۇ ، لېكىن ئۇ توختىمىدى .

— باشلانغۇچ ، تولۇقسىز ئوتتۇرا ، تولۇق ئوتتۇرا

مەكتەپلەرنى پۈتتۈرگۈچە ، — دېدى ئەزىز مۇدىر تىترىگەن قوللىرىدا ئۈستەلدىكى بىرمۇنچە كۆرسەتكۈچلەرنى يىغىشتۇرۇۋېتىپ ، — ئىلمىي نەتىجىلىرى سىجىل ئەلا بولۇپ كەلگەن بىر بالىنىڭ تەقدىرى مۇشۇنداقلا تۈگىشىپ كېتەرمۇ ؟

— ئەكىلىڭە ، مەن كۆرۈپ باقاي ، — دېدى ئابدۇقادىر كۆرسەتكۈچلەرگە قول سۇنۇپ .

— بۇلتۇرمۇ ، — دېدى ئەزىز مۇدىر ، — ئىجتىمائىي پەنلەرگە ئىمتىھان بېرىپ ئۆتۈپ بولغاندا ، تىزىملىكتىن چىقىرىۋەتتى . بولمىسا سەلىمنىڭ دادىسى قۇربانمۇ يىگىرمە نەچچە يىللىق ئوقۇتقۇچى ئىدى .

— سىز سەلىمنى بېقىۋالغانمۇ ؟

— شۇنداق ، ئىنقىلاب دەسلەپ باشلانغان يىللاردا مەن قۇربان بىلەن سۈرگۈندە بىللە بولغان . ئۇنىڭ جەسىتى قوشتوغراقنىڭ قۇملۇقلىرىدا قالدى .

— سەلىمنىڭ ئانىسچۇ ؟

— قۇربان 1957 ـ يىلى پېشكەللىككە ئۇچرىغاندا يېزىغا ھەيدەلگەن ئۇ ئايال بىر كېچىدە ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋالغان . ئۇ چاغدا سەلىم ئۇچ ياشلار چامىسىدا ئىدى .

كۆز يۇمۇپ ـ ئاچقۇچە ياقۇپ بىلەن ئابدۇقادىر ئوتتۇرىسىدا بولۇپ ئۆتكەن توقۇنۇشتىن مەڭدەپ قالغان گۈلنار ئابدۇقادىر كۆرۈۋاتقان سەلىمنىڭ كۆرسەتكۈچلىرىگە كۆز سېلىش بىلەن ھەيران قالدى . ھەربىر پەن گرافىكلىرى ئىچىدە خۇددى نەقىش سىزىلغاندەك ئوپئوخشاش رەتلىك قويۇلغان يۇز دېگەن نومۇرلار تىزىلىپ تۇراتتى .

— سىز ، — دېدى ئابدۇقادىر ئەزىز مۇدىرغا ، — سەلىمگە ئېيتىڭ ، ئەگەر تەبىئىي پەنلەردە ئوقۇغۇسى بولسا ، ئەتە كۆرسەتكۈچلىرىنى كۆتۈرۈپ ئىككىنچى مېھمانخانا ئون سەككىزىنچى ئۆيگە كەلسۇن...

... گۈلنار ئالىي مەكتەپكە كەلگەندىن كېيىن سەلىمنى ئانچە

ئـــزده‌پ قالمىدى . چۈنكى ، سەلىم باشقا بالىلارده‌ك پار - پۇر كـــيـــنـــيـــپ ، ئـولـتـۇرۇش ، كـۆڭـۈل ئـبـچـىشلاردا ئۆزىنى كـۆرسـتەلمەيتتى . ئۇ ئادەتتە ھېچكىمگە ئارىلاشماي ئوقۇيتتى ، ئـۆگـــنـــەتـــتـــى . پـەقـەت يـازلـىق ۋە قىشلىق تەتىلله‌رده ئۆيگە بـارمايدىغانلار تىزىملىكىنىڭ ئالدىنقى قاتاردا سەلىمنىڭ ئىسمى بولاتتى . ئائىلىسىگە كەتكەنله‌ر قايتىپ كەلگەنده ، سەلىم ئۇلاردىن بـاقـقـان دادىـســى ئـەزىـز مۇدىر ، خەيرىنسا كىچىك ئانىسىنىڭ ئەھۋالىنى سورايتتى . گۈلنار سەلىمگە نەزەر كۆزىنى سالغانغا تېخى ئۈزۈن بولمىغانىدى...

مۇشۇ يىلنىڭ بېشى ئىدى . ئۇلار ئۇچىنچى يىللىققا قەدەم قويغان كەچ كۈز كۈنلىرىنىڭ بىرىده گۈلنار ئائىلىسىگە خەت سېلىۋېتىپ ياتاقتا قايتىپ كەلگەنده ، بىر توپ قىزلار سەلىمنىڭ ئـالـــي مـەكـتـەپ ئـىـلـمـي ژۇرنىلىغا بېسىلغان ماقالىسىنى ئوقۇۋاتاتتى .

— ئۆتكەندىمۇ مۇشۇ بالىنىڭ بىر ماقالىسى ئېلان قىلىنغان . بۇ بالا قايسى فاكۇلتېتتا ئوقۇيدۇ ؟ — دېدى قىزقىم چاچ بىر قىز دوستلىرىغا مۇاجىئەت قىلىپ .

— ھـېـلـىـقـى ھـەر يىلى تەتىلده قۇرۇلۇشتا ئىشلەيدىغان فىزىماتىكى ئاق پىشماق ، ئېگىزگىنه بالىچۇ ، — جاۋاب بەردى ئاق سېرىق قىز .

— ھـەـ ! — دېـدى قىزقىم چاچ قىز قاشلىرىنى لىككىده ئېتىپ ، — قارا قاشلىق ، يۇمىلاق يۈز ھېلىقى يۇاڭ بالا دېگىنه ؟

— ۋاي — ۋۇي رابـــيـــه ، — دېـدى ئاق سـېـرىـق قىز تـۇمـشـۇقـلـىـرىنى ئۇچلاپ ، — ئۆزۈڭنى ئۇقماس - بىلمەسكه سېلىۋالمىغىنا . كۈزده ئوقۇغۇچىلار ئۈيۈشمىسىغا رەئىس سايلاشتا دادىـســى ئـوڭـچـىـكـەن دەپ تـالاش - تارتىش قىلغان بالىچۇ . ئاسماقچىلاپ سوراپ كېتىشىگه قارىغاندا ، يۈرەك پا - پا ، ئۆپكه گىز - گىز بولۇپ قالدىمۇ يا ؟

قىزلار ياتاقنى بېشىغا كىيىپ قاقاقلاپ كۈلۈشتى . لېكىن ،

گۈلنار هېلىقى قىزغا ئۆچلۈكى كەلگەندەك قايرىلىپلا چىقىپ كەتتى . ئۇ شۇ كۈنى مەكتەپ بېغىنى ئايلاندى . نەچچە قېتىم ئايلانغىنىنى ئۆزىمۇ بىلمەيدۇ . كېيىن ئاياغلىرى ئۇنى نەگە باشلاپ بېرىپتۇ دېمەمسىز ؟ نەق ئوغۇللار ياتقىنىڭ ئارقا دېرىزىسى ئالدىغا... مانا شۇنىڭدىن كېيىن ئۇلارنىڭ مۇناسىۋىتى مۇنداق بىر فورمۇلا بىلەن تەرەققي قىلدى : تىكىلىپ قاراشتىن باش لىڭشىتىشقا ، باش لىڭشىتىشتىن كۈلۈمسىرەشكە ، كۈلۈمسىرەشتىن تەكەللۇپ بىلەن «ياخشىمۇسىز »گە... ئاندىن... ئاندىنچۇ ؟ مەنىلىك كۆز سالمىغا... لېكىن ئۇنىڭدىن نېرىسىغا ئۆتمىدى . بۇنىڭغا يەنىلا سەلىم سەۋەبچى بولدى . ئۇ ھامان كېچىلىرىمۇ ، دەم ئېلىش كۈنلىرىمۇ سىنىپتىن چىقماي ياكى مەكتەپ بېغىنىڭ پىنھان بۇلۇڭلىرىغا بېرىۋېلىپ ، يەككە - يېگانە ئۆگىنەتتى...

گۈلنار نېمە ئۈچۈندۇر «ئۇھ» دەپ سول يېنىغا ئۆرۈلدى . ئۇ ئەتە بولىدىغان سوئال - سوراقنى ئويلىغىنىدا ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى . «پەردە ئارقىسىدا كىم بار ؟» ، «ئارقا تېرىكىڭنى ئېيىت ؟» ، «ئىقرارنامە يازـ» دېگەندەك تولا تەكرارلىنىۋەرگەن بۇ سوئاللار گۈلنارنى خۇددى ياغاچ كېپىكى چاينىغاندەك سەسكەندۈرۈۋەتكەنىدى .

كۆڭلىدىن شېرىن ، ئەمما قورقۇنچلۇق بىر تۇيغۇ لىپ قىلىپ ئۆتكەن گۈلنار يېرىم كېچىگىچە شاپىگرافتا خەت بېسىپ قاتتىق ئۇيقۇغا كەتكەن ئىككى دوستىغا قارىدى . ئۇلار پۈتىدىن سۆرەپ تالاغا تاشلىۋەتسىمۇ ئويغىنىدىغاندەك ئەمەس ئىدى . ئۇ شاپىگراف مېيىنى قوچۇش ئۈچۈن ئىشلىتىدىغان ئىككى غېرىچچە تۆمۈرنى ئالدى - دە ، يالاڭ ئاياغ شىپىلداپ مېڭىپ بىرىنچى قەۋەت پەلەمپەي ئاستىدىكى سەلمىنى سولاپ قويغان بۇلۇڭ ئۆيگە يېقىنلاشتى . ئەسلىدە بۇ ئۆيدە سۈپۈرگە ، كەتمەن ، گۈرجەكلەر ساقلىناتتى .

قورقۇنچ ۋە ھاياجاندىن تىترەپ تۇرغان گۈلنار قۇلۇپ سېلىنغان ئىلغىرنى تۆمۈر بىلەن قايرىشقا باشلىدى . قۇلۇپ ۋە

ئـــلغـر هەربـر تاراقلىغاندا ، ئۇ ئەتراپقا چەكچىيىپ قارايتتى . ئاخىر مىخ «غىت» قىلىپ سۇغۇرۇلۇپ ئىلغىر ساڭگىلاپ قالدى .

— سەلىم !— پىچىرلىدى گۈلنار قاراڭغۇلۇققا قاراپ .

— كىم ؟

— مەن گۈلنار ! تېز كېتىڭ...

— بۇ... بۇ...

— تېز كېتىڭ... بولۇڭ دەيمەن...

سـەلـــمـنى سىنىپداشلىرى سوغۇقلا قارشى ئالدى ، ھەتتا بەزىلىرى ئۇنىڭدىن ۋابا كېسىلى يۇقىدىغاندەك ئۆزىنى قاچۇردى . لېكىن ، بىر يۈرتلۇق ئاغىنىسى ئەكىبەرنىڭ ئۇنىڭغا ئىچى ئاغرىدى بولغاي ، ئۇنى باشلاپ سىرتقا چىقتى .

— ھەي سەلىم ، — دېدى ئەكبەر ئېچىنىپ ، — پېشانەڭدە ئـۆچـمـەس بـىـر تـامغا بولغاندىكىن ، سىڭگەن نېنىڭنى يېسەڭ بـولـمامدۇ ؟ مانا ئەمدى ئۆزۈڭگىمۇ ، باشقىلارغىمۇ گەپ تېپىپ بەردىڭ !...

— ئۇلار ئاشۇنداق بوھتان چاپلاۋەرسە ئادەم قانداق چىدايدۇ ؟ مەن باشقىلارغا گەپ كېلىدىغانغا ئىككىلىكىمۇ خەت يېزىپ بەرگىنىم يوق .

— ئىشەنمىسەڭ چوڭ خەتلىك گېزىت سەھىنىلىرىگە بېرىپ كۆرۈپ باق .

سـەلـىم مەكتەپنى بىر ئايلىنىپ چىقىش بىلەن ئەھۋالنىڭ ئـەكـبـەرنـىڭ ئېيتقىنىدىنمۇ بەتتەر ئىكەنلىكىنى بىلدى . چوڭ خەتلىك گېزىتلەردە «قارا تىرەك ئابدۇقادىردىن ئۆزۈل ـ كېسىل ھېساب ئالايلى» ، «قوينىدا پىچاق ساقلاپ كېلىۋاتقان ئوڭچىنىڭ نـەسـلى سەلىمنىڭ تەتۈر ھېساب ئېلىشىغا يول قويمايمىز...» ، ‹تـەڭـرى بـاتۇرلىرى ›— قانداق تەشكىلات ؟...» دېگەن تېمىلار قەدەمـدە بىر ئۇچرايتتى ، بولۇپمۇ سەلمنى قاتتىق ئازابلىغىنى «تەڭرى باتۇرلىرى» تەشكىلاتىنى ئەيىبلەپ يازغان چوڭ خەتلىك گـېزىت ۋە شوئارلار ئىدى . سەلىم ئوقۇتۇش بىناسى ئالدىدىكى

سمغا تارتىلغان چوڭ خەتلىك گېزىتنى ئاستا شۇنىرلاپ ئوقۇشقا باشلىدى :

« ‹تەڭرى باتۇرلىرى› سېپى ئۆزىدىن ئەكسىلئىنقىلابىي تەشكىلات . ئابدۇقادىر دەك كاپىتالىزم يولىغا ماڭغان ئىلىم نوپۇزلۇقلىرى تىزگىنىنى تۇتقان ، سەلىمدەك ئەكسىيەتچى قىساسكارلار ئۇيۇشقان قارا ئۇۋا ! بۇ ئەكسىيەتچىلەر ئۆزلىرىنىڭ كىشىگە ئېيتالمايدىغان يوشۇرۇن غەرەزلىرىنى ‹تەڭرى باتۇرلىرى› دىن ئىبارەت كۇنلۇك سايىسىدە ئىشقا ئاشۇرىدۇ... ‹تەڭرى باتۇرلىرى› نىڭ بۇزۇق كاتتىۋاشلىرى ئادەم چىشلەيدىغانلا بولسا ، قانداق لالما ئىت ۋە غالجىر ئىت بولۇشىدىن قەتئىينەزەر ئۇلارنى ئەتىۋارلاپ ئىشلىتىدۇ... »

چوڭ خەتلىك گېزىتنىڭ ئاخىرىنى ئوقۇشقا سەلمىنىڭ تاقىتى يەتمىدى . ئۇ شۇ كۇنىلا بىر پارچە چوڭ خەتلىك گېزىت يېزىپ ئۆزىنىڭ «تەڭرى باتۇرلىرى» دىن چېكىنىپ چىققانلىقىنى ئېلان قىلدى .

سەلىم كەچتە يوتقان ـ كۆرپە ، نەرسە ـ كېرەكلىرىنى يىغىشتۇرۇپ ، توپا بېسىپ كەتكەن سىنىپقا كۆچۈپ كەلدى . ئۇنىڭ ئوقۇتقۇچىسى ئابدۇقادىر بىلەن كۆرۈشكۈسى ، ئۇنىڭ بىرنەچچە ئېغىز تەسەللىسىنى ئاڭلىغۇسى كەلدىيۇ ، لېكىن ئوقۇتقۇچىسىغا دەرد ئۇستىگە دەرد بولۇشنى خالىمىدى .

سەلىم پولنى سۇپۇرۇپ ، يوتقان ـ كۆرپىسىنى سېلىپ ئەمدىلا ياتاي دەپ تۇرۇۋىدى ، ئىشىك ئاستا ئېچىلىپ ئابدۇقادىرنىڭ ئون تۆت ياشلىق قىزى بوستان كىرىپ كەلدى .

— سەلىم ئاكا ، — دېدى قىز كارىدورغا بىر قارىۋېلىپ ، — دادام سىزنى بىر كېلىپ كەتسۇن دېگەنىدى .

— بىرەر ئىش بارمىكەن ؟

— ئۇنى بىلمىدىم ، — دېدى قىز شۇنىرلاپ ۋە چىقىپ كېتىۋېتىپ كەينىگە قايرىلدى ـ دە ، — يولدا سايىگىزگە دىققەت قىلارسىز ، — دەپ قويدى .

سەلىمنىڭ ئابدۇقادىر بىلەن بولغان سۆھبىتى قىسقا ، لېكىن مەنىلىك بولدى . سەلىم ئوقۇتقۇچىسىنىڭ ئۆزىدىن ئاغرىنمىغانلىقىنى ھېس قىلدى ، شۇنداقتىمۇ ئۇ خجىللىق ئىلكىدە ئولتۇراتتى .

— سەن بۇنىڭغا كۆڭلۈڭنى يېرىم قىلما ، — دېدى مۇئاۋىن مۇدىر لېنىنىڭ «خەلق دوستلىرى دېگەن نېمە» دېگەن كىتابىنى ۋاراقلاۋېتىپ ، — سېنىڭ يازغىنىڭ ئۇلارنىڭ نەق جان تومۇرىغا تەگكەن . ئۇلار نېمە دېسە دەۋېرمەمدۇ ! قارىغىنا ، لېنىن مېخايلوۋسكىينىڭ جۆيلۈشلىرىگە قانداق جاۋاب بەرگەن !

سەلىم ئابدۇقادىر قىزىل قەلەمدە ئاستىنى سىزىپ قويغان سەھىپىلەرنى ئۇنلۈك ئوقۇدى :

«... بۇ ماۋزۇ ئۇستىدە سۆز باشلاشقا قانچىلىك زوقمەن بولساقمۇ ، لېكىن ھېلىقىدەك ھاۋىشىلارغا قارشى نېمىدەپ جاۋاب قايتۇرۇشنىمۇ بىلمەي قالدۇق ھەم پەقەت «پىستەك ھاۋىشىدۇ پىلغا ، ئوخشىماق بولۇپ شىرغا !...» ، دېيىشتىن باشقا بىرنەرسە ئېيتالمايمىز ! »

— سەنمۇزە ، — دېدى ئابدۇقادىر كۈلۈپ تۇرۇپ ، — يېڭى تۇغۇلغان موزاي يولۋاستىن قورقمىغاندەك بىر ئىش قىلدىڭ . خوش ، ئەمدى نېمە ئىش قىلماقچىسەن ؟

— ھېچقانداق تەشكىلاتقىمۇ كىرمەيمەن ، ئۆگىنىمەن...

— ياخشى ، ياخشى ئۆگەنگىن . كەلگۈسىدە ئەسقاتمىغان قورالمۇ يەنە شۇ بىلىم . باشقىلار ئاي ، يۇلتۇز ، كائىناتنى تەتقىق قىلىۋاتىدۇ . دېگىز قەھرىدىن ئىنجۇ سۈزۈپ ، نۇر ئىلمىدىن جاھانغا مەئىشەت يارىتىۋاتىدۇ ، بىزچۇ ؟ ھەي ... بىز مۇشۇك بىلەن چاشقان ئويۇنى ئويناۋاتىمىز... بىر - بىرىمىز بىلەن ئىتتەك تالىشىۋاتىمىز... بىزنى بىر - بىرىمىزگە خىرىس قىلىپ قويغانلار تاغ بېشىدا يولۋاس تاماشىسى كۆرۈۋاتىدۇ .

ئابدۇقادىر ئۆي ئىچىدە مېڭىپ يۈرۈپ ، نەچچە ۋاقىتتىن بېرى يۈرىكىنى قامالالاۋاتقان كۆڭۈل غەشلىرىنى بىر يولى تۆكۈۋەتتى .

ئۇ ۋەتەننى ئون يىللاپ قاشقاقلىق ھالەتتە قالدۇرۇشقا سەۋەبچى بولغان ، بىگۇناھ قانلارنى تۆككەن ، ۋەتەننىڭ نامىنى بۇلغاپ دۇشمەنگە كۇلكە ، دوستقا يىغا كەلتۈرگەن كىشىلەرنىڭ چوقۇم تارىخ جازاسىغا تارتىلىدىغانلىقى ، تارىخنىڭ رەھىمسىز ئىكەنلىكى ھەققىدە سۆزلەپ كەتتى .

سەلىم ئابدۇقادىرنىڭ ئۇمىدكە تولغان سۆزلىرىنى ئاڭلاپ ، كۆڭۈل - كۆكسى كۆتۈرۈلگەن ھالدا قايتىپ چىقتى . ئۇ كېيىنكى يىللاردا ئوقۇلىدىغان دەرسلىك كىتابلاردىن بىر قولتۇق ئېلىپ ، ياتىقىغا يېنىك قەدەملەر بىلەن يۇرۇپ كەتتى .

سەلىم ئاشخانىغا چىقىپ تاماق يېيىشتىن باشقا ۋاقىتنى سىنىپتا ئۆتكۈزەتتى . ئۇ تۇرمۇش پۇلىغا شام ئېلىپ قويۇپ كېچىلىرى تاشلاندۇق سىنىپ ئىچىدە تېئورىيىلارنى يادلايتتى . فورمۇلىلارنى يېشەتتى ، ھېسابلىرىنى ئىشلەيتتى . بەزىدە يېرىم كېچىلىرى ئابدۇقادىردىن چۈشەنمىگەن قىيىن مەسىلىلەرنى ئۆگىنىپ كېلەتتى . ئۇ ئىلاج بار كىشىلەرگە كۆرۈنمەي ھاياتىنى پىنھان ئۆتكۈزەتتى . ماتېماتىكا پەنلىرىدىن مېڭىسى ھارغان مەزگىللەردە مەكتەپ بېغىغا يوشۇرۇپ قويغان رومانلىرىنى ئەكېلىپ ئوقۇيتتى ، كېيىن ئۇلارنى ياستۇقىنىڭ يىرتىق تۆشۈكىدىن توزغاق ئىچىگە يوشۇراتتى .

بىر كۈنى كېچىدە ئابدۇقادىر شەپە چىقارماي سىنىپقا كىرىپ كەلدى . ئۇ كىتابقا چۆمۈپ كەتكەن سەلىمنىڭ ئارقىسىدا بىرئاز تۇرغاندىن كېيىن ، ئاستاس يۆتىلىپ قويدى .

— ۋۇي مۇئەللىمغۇ ، — سەلىم ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى .

— ساڭا ئېيتىدىغان بىر خەۋەر بار ئىدى . ھازىر ئەزىز مۇدىرنىڭ كېسىلى ئېغىر ئىكەن . ئاڭلىشىمچە ، ئۇنى «بىرگە زەربە بېرىپ ، ئۇچكە قارشى تۇرۇش» ھەرىكىتىدە ئۆگىنىش كۇرسىغا ئەكىرىپ كېتىپتىكەن ، ھازىر ئۆيدىكەن ... سەن دەرھال بېرىپ كەلسەڭ قانداق ؟

— بولىدۇ ، مۇئەللىم ، مەن ... مەن ... بارمىسام

بولمايدۇ ... ئەتىلا بېلەتكە بارمەن .

— بېلەتكە بارمىغىن ، مەن بىر تونۇش شوپۇر بىلەن سۆزلىشىپ قويدۇم . ئەتە چۈشتىن كېيىن يولغا چىقىسىلەر .

سەلىم گەرچە ئەزىز مۇدىر ھايات چېغىدا ئۆيگە يېتىپ بارغان بولسىمۇ ، باققان دادىسىنىڭ بىرەر ئېغىز نەسىھىتى ياكى ئارزۇ — نىيەتلىرىنى ئاڭلىيالمىدى . چۈنكى ، ئەزىز مۇدىرنى ئۆگىنىش كۈرسىدىن ئاچىقاندىلا ، گەپ قىلالماس بولۇپ قالغانىدى ...

بۇرۇنقى «ھوقۇقدار»لىق جىنايىتى ئۈستىگە «ئوڭچى»دىن ئىبارەت «سىنىپىي دۈشمەن»نىڭ پۈشتىنى قانات ئاستىغا ئالغان ئەزىز مۇدىر بىر ئايلىق ئۆگىنىش كۈرسىدىن ساق چىقالمىدى . ئۇچ كېچە ئېلىپ بېرىلغان «چىراغ ئۆچۈرۈپ پرولېتارىياتنىڭ مۇشتىنى تېتىتىش ...»[1] ، «كېچىلىك بىقىن تەربىيىسى ...» بېرىشتىن كېيىن ، ئۇ قورسىقىنى مۇجۇماپ بىر يېقىلغىنىچە تىلىدىن قالغانىدى .

ئەزىز مۇدىر سەلىم بىلەن دىدار كۆرۈشۈپ ئىككى كۈندىن كېيىن جان ئۈزدى . سەلىم ئۇنىڭ نەزىر ـ چىرىغىنى ئۆتكۈزۈپ ، خەيرىنسا كىچىك ئانىسىنىڭ تۇرمۇشىنى ئورۇنلاشتۇرۇپ قويغاندىن كېيىن ، مەكتىپىگە قايتتى .

ۋەزىيەتمۇ جۇدۇنلۇق كۈز كۈنلىرىدەك بىردە تۇتۇلۇپ ، بىردە ئېچىلىپ ، سەلىم تۆتىنچى يىللىققا قەدەم قويدى . بۇ چاغلاردا «ئوقۇشنى ئەسلىگە كەلتۈرۈپ ئىنقىلاب قىلىش» چاقىرىقى كەڭ تۈردە تەشۋىق قىلىنىۋاتاتتى .

ئوقۇشلار رەسمىي باشلاندى . بىرنەچچە يىلدىن بېرى قۇرۇق ۋارقىراپ كوچا چىڭدىغان ئوقۇغۇچىلارغا يەنىلا كىتابنى قولىغا ئېلىشقا توغرا كەلدى . چۈنكى ، مەكتەپ بويىچە ئېچىلغان چوڭ يىغىندا ئابدۇقادىر ئوقۇش پۈتتۈرۈش ئىمتىھانى ئېلىنىدىغانلىقى ،

---

① مەدەنىيەت ئىنقىلابىدا تارتىپ چىقىرىلغان كىشىلەرگە يۇرگۈزۈلگەن جازا تۈرلىرى ، جازالانغۇچىلار ئۆۋەت بويىچە كېچىدە مەخسۇس ئۆيلەرگە قامىلىدۇ ، چىراغ ئۆچۈرۈلىدۇ ، جازالىنغۇچىلار ئۆلارنى ئۆۋەت بىلەن بىر ـ بىرىگە ئۇتۇنۇشۇپ خامىتالاش قىلىپ ئۇرىدۇ .

ئىمتىهاندىن ئۆتكەنلەرگە قىزىل تاشلىق دىپلوم ، ئۆتەلمىگەنلەرگە ئاق تاشلىق كىنىشكا بېرىلىدىغانلىقىنى ئوچۇق جاكارلىغاندى . بىرقىسىم ئوقۇغۇچىلار بۇنىڭدىن نارازى بولۇپ ئىسيان كۆتۈرۈپ ، چوڭ خەتلىك گېزىتلەرنى يېزىپ باققان بولسىمۇ ، ئۇلار بەربىر باشقىلارنىڭ مەسخىرىسىگە قالدى .

روھى كۆتۈرۈلۈپ قالغان سەلىم تامىقىنى يەپ ئاشخانىدىن چىقىۋېتىپ «سەلىم» دېگەن ئاۋازدىن چۆچۈپ قايرىلدى . رەتلىك قارىغاي كۆچەتلىرى ئارىسىدىكى ئاسفالت يولدىن گۈلنار يۈگۈرۈپ كېلىۋاتاتتى . ئۇ يازلىق تەتىلدە يۈرتىغا بېرىپ بالدۇرلا قايتىپ كەلگەندى .

— ياخشىمۇ سىز ؟

— ياخشىمۇ سىز گۈلنار ... ئۆيىڭىزدىن بالدۇرلا قايتىپ كەلگەنلىكىڭىزنى ئاڭلىدىم ... لېكىن قارىڭىزنى كۆرگىلى بولمىدى .

— ۋىيەي دەۋاتقىنىنى ، كۆرسىڭىزمۇ كۆرمەسكە سالدىم دەڭە ! مەن كەلگەن كۈنىنىڭ ئەتىسىلا سىزنى ئۇچراتتىم ، زالدىن چىققانچە قاراپمۇ قويماي كېتىپ قالدىڭىزغۇ...

— كەچۈرۈڭ ، مەن دىققەت قىلماپتىمەن ، — دېدى سەلىم قىزىنىڭ يېڭىدىن قىرقىم قىلىنغان دولقۇنلۇق چاچلىرىغا قاراپ ، — سىزمۇ خەت يازماقچى ئىدىڭىز ... ئۇنتۇپ قالدىڭىزغۇ دەيمەن ...

— شۇڭا ، بالدۇرلا يېنىپ كەلدىمغۇ... — دېدى قىز شەلپەردەك قىزىرىپ ، — ھە راست ، سىزنى فىزىمات فاكۇلتېتى بويىچە ئۇچ سىنىپنىڭ ئوقۇغۇچىلىرىغا ئاخشاملىرى يېتەكچىلىك قىلىپ بېرىۋاتىدۇ ، دەپ ئاڭلىدىم .

— ياق ، بىرلىكتە ئۆگىنىۋاتىمىز ...

— بولدى ، كەمتەرلىك قىلماڭ ... بۈگۈن كەچ مەن سىزنىڭ ياتقىڭىزغا بارىمەن ... قېچىپ كەتمەڭ !...

گۈلنار كەچتە سەلىمنى ئوغۇللار ياتقىدىن تاپالماي ،

سولىشىپ ئارقىغا ياندى . لېكىن ، ئۇ ئىككىنچى قەۋەتتىكى فىزىمات سىنىپىنىڭ يورۇق تۇرغانلىقىنى كۆردى ـ دە ، بىردەم تېڭىرقاپ تۇرغاندىن كېيىن ، شۇ ياققا قايرىلدى . گۈلنار پەلەمپەيلەردىن تۆۋش چىقارماي چىقىپ ، ئاستا سىنىپ ئالدىغا كەلدى . بۇ چاغقىچە كۆرۈلمىگەن بىر ھاياجان ئۇنىڭ ۋۇجۇدىنى تىترەتمەكتە ئىدى . ئۇ ئىشىك يوچۇقىدىن سەلمىنىڭ سىركۈل ۋە بۇلۇڭلۇق سىزغۇچلاردا بىرنەرسىنى ئۆلچەپ سىزىۋاتقانلىقىنى كۆردى .

— سەلىم ، — دېدى قىز نازلىق بېقىش بىلەن ، — ئالدامچى ، سىز مېنى ياتاقتا ساقلىماقچى ئىدىڭىزغۇ ؟

— ئاپلا ئۇنتۇپتىمەن ، قېنى ئولتۇرۇڭ !

— بالىلارنىڭ ھەممىسى ياتاقتا قارتا ، شاھمات ئويناۋاتسا ، سىز بۇ يەردە يالغۇز ... يا بىرىكىم كەلمەكچىمىدى ؟

— ھەئە .

— نېمە ؟

— ياق ، ياق ... مانا سىز كەلدىڭىزغۇ...

— ۋاي ــ ۋۇي ، بىردەم قويۇڭا ، — دېدى گۈلنار قېرىنداشىنى تارتىۋېلىپ ، — سالامەتلىكمۇ مۇھىم ، مۇشۇ كۇنلەردە چىرايىڭىزمۇ سارغىيىپ كېتىپتۇ .

سەلىم گۈلنارغا بىر قاراش بىلەن كۆزلىرىنى دەرھال ئېلىپ قاچتى . چۈنكى ، گۈلنارنىڭ ئوتلۇق كۆز قارىچۇقلىرى ئۆزىگە تىكىلىپ تۇراتتى ...

مانا شۇنىڭدىن باشلاپ ئۇلار پات ـ پات ئۇچرىشىپ تۇرىدىغان بولدى . دەم ئېلىش كۇنلىرىنى بىرلىكتە ئۆتكۈزدى . تۇغمەس سۆھبەتلەر ئارقىلىق يۈرەك سىرلىرى ئاستا ـ ئاستا بىر ـ بىرىنىڭ دىل خەزىنىسىگە چۆكتى ... گۈلنار بىر يەكشەنبە كۇنى سەلىمنى مەكتەپ بېغىدا ئىسكىرىپكا چېلىۋاتقان پەيتتە ئۇچراتتى .

— پاھ ، قالتىسقۇ ، — دېدى قىز كۇلۇپ ، — مەن تېخى سىزنى كىنو ، تىياتىر ، كۆڭۈل ئېچىشلار بىلەن خۇشى يوق ، دەپ

ئويلايتتىم . مۇنداقمۇ ھۇنىرىم بار دەڭە .
— ئۆتكەن يىل تەتىلدە زېرىكىپ بۇ ئىسكىرىپكىنى سېتىۋالغانىدىم . بەزى چاغلاردا ئۆگىنىپ قويىمەن .
— سەلىم ، — دېدى گۈلنار ئەركىلەپ ، — خەلق باغچىسىغا بىللە بېرىپ ئويناپ كېلەيلىلا !
— يەنە بىر يەكشەنبە بارساق قانداق ؟ ھازىر ...
— ھازىرمۇ كەچ ئەمەسقۇ تېخى ...
ئۇلار كوچا ئاپتوبۇسى بىلەن باغچىغا كېتىپ قېلىشتى . بۇ يەكشەنبە سەلىم بىلەن گۈلنارنىڭ ھاياتىدا ئۇنتۇلماس بىر كۈن بولدى . ئۇلار بىلەت ئېلىپ قولۇاقتا ئۇزۇشتى . بىردەم سەلىم ، بىردەم گۈلنار پالاق ئۇراتتى . قولۇاق بەزىدە ئەگمە كۆۋرۈك ئاستىدىن ئۆتسە ، بەزىدە مەجنۇن تاللار ئارىسىغا كىرىپ كېتەتتى .
— سەلىم ، — دېدى قىز پالاق ئۇرۇۋاتقان سەلىمگە سۇۋۇنۇپ ، — ئوقۇش پۈتتۈرگەندىن كېيىن ، قايتا تەربىيگە ئىككىمىز بىر يەرگە بارايلى ... ماقۇل دەڭە !
قىزنىڭ تولغىنىپ ئەركىلەشلىرى ، تۇمشۇقلىرىنى ئۇچلاپ ، كۆزىدە ئۇرۇشلىرى سەلىمنىڭ غۇبارسىز پاك يۈرىكىنى ئېرىتىۋەتتى .
— بولىدۇ ... ئەگەر سىز خالىسىڭىز ...
— خالىمىسام قولۇنقىڭىزغا چۈشەمتىم . تېز ھەيدەڭ ، بېلىقچى بوۋاي ...
سەلىم بىلەن گۈلنار قاقاقلىشىپ كۈلۈشكىنىچە سۇ يۈزىنى سۈيۈپ ، باغرىنى نېپىز دولقۇنلارغا ياققان ئەۋرىشىم مەجنۇنتال نوتىلىرى ئىچىگە كىرىپ كېتىشتى ...

تۆتىنچى باب

تاغ بالىلىرى

ئىككى كۈندىن بېرى سەلىم بىلەن قادىر ئىلگىرى - كېيىن كېلىشكە باشلىغان ئوقۇغۇچىلارنى كۈتۈۋېلىش ، ياتاقلا ئورۇنلاشتۇرۇش ، تاماق بېرىش بىلەن ئاۋارە ئىدى . مەكتەپ مەيدانىدىكى گار ياغاچلىرىغا باغلانغان ئات ، ئېشەك ، قوتازلار سىغىشماي ، بىرقىسىم ئۇلاغلارنىڭ ئالدى پۇتلىرى چۈشەپ قويۇلغانىدى . سەلىم بىلەن قادىر ئاتا - ئانىلارغا بالىلىرىدىن ئەنسىرىمەسلىك ، خاتىرجەم بولۇش ھەققىدە سۆزلەيتتى ۋە ئۇلارنى ئۇزىتاتتى .

يىغىلىش كۈنى ئەتىگەندىلا يېتىپ كەلگەن سەمەن بىلەن تۇمەن كونا ساۋاقداشلىرى بىلەن كۆرۈشتى . ئۇلار كۈلۈشەتتى ، يىراق يايلاقلاردىن كەلگەن ئوقۇغۇچىلارنى باشلاپ ياتاق ، سىنىپلارنى كۆرسىتەتتى .

— ئەتىيازلىققا ، — دەيتتى نېيىنى بىلىگە قىستۇرۇۋالغان سەمەن يېڭى كەلگەن بالىلارغا چۈشەندۈرۈپ ، — مەكتەپ ئەتراپىغا ئىككى قاتار كۆچەت سىلىپ تىخمۇ چىرايلىق قىلىۋېتىمىز . سەلىم مۇئەللىم تېخى ئېسىلىدىغان ، سەكرەيدىغان ، ئۇچىدىغان نەرسىلەرنى مەيدانغا بېكىتىمىز ، دەيدۇ .

— مەكتەپنىڭ ئالدىنى توسۇپ چوڭ گۈللۈك دەرۋازا بېكىتىمىز ، — دەيتتى تۇمەن ماختىنىپ .

دەرۋەقە بۇ قاتمۇقات تاغلىق رايوننىڭ تارقاق كەنتلىرىدە ئۆزلىرىنىڭ ئىتى ، موزىيى ياكى باققان كەكلىكى بىلەن ئويناپ زېرىككەن بۇ ئۆسمۈرلەر بىر يەرگە جەم بولۇش بىلەن قىنى - قىنىغا

پاتماي سەكرىشەتتى ، قوغلىشاتتى ، سىنىپلارغا تويماي قارىشاتتى .
كەچتە قادىر ، سەلىم بالىلار بىلەن مەيدان تاماشىسى ئۆتكۈزدى . سەمەن نەي چېلىپ ھەممىنى سېھىرلەندۈرۈپ قويدى . ئىككىنچى قېتىم سەمەن قولىغا داپنى ، نودەر راۋابنى ئالدى . ھۆرلىقا بىلەن چولپان ئۇسسۇلغا چۈشتى . ئويۇن ئاخىر ئومۇمىي ئۇسسۇلغا ئايلىنىپ كەتتى . قادىر مۇئەللىممۇ قىزىپ كېتىپ مەيدانغا سەكرەپ چۈشتى . تاغ ئادىتى بويىچە ئۇلار خۇددى شۇڭغۇتماق ئاشتەك سەكرىشىپ ئوينىشاتتى . لېكىن ، پەس چىغىر يول بويىدا تاش ئۇستىدە تىزلىرىنى قۇچاقلاپ ئولتۇرغان سەرۋەر ئۇلارغا پات ـ پاتلا قارايتتى ، تەلمۇرەتتى .
— ئاداشلىرىم ، — دېدى تۇمەن ۋارقىراپ ، — سەلىم مۇئەللىم ساز چېلىپ بەرسۇنمۇ ؟
— چېلىپ بەرسۇن !...
گۇلدۇرلىگەن ئاۋاز تاغ مەھەللىسىنى كېزىپ ئۆتتى . مەكتەپكە كېلىۋاتقان داۋۇت دۇيجاڭمۇ ئۆز ئوغلىنىڭ ئاۋازىنى مۇسەللەپ كۈلۈپ قويدى .
سەلىم ئىسكىرىپكىسىنى «باھار كەلدى يۇرتۇمغا» دېگەن ناخشىغا چېلىۋەتتى . ئىسكىرىپكىنىڭ زىل ۋە مۇڭلۇق ئاۋازى يېڭراش بىلەن ھەممە جىمىپ كەتتى . ئاۋاز دولقۇنلىرى بىرده كۈچىيىپ ، بىرده يېنىك پەسىيىپ ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئىشتىياقىنى قوزغىۋەتتى . ئۇلارنىڭ ئىسكىرىپكىنى تۇتۇپ باققۇسى ، سىلىق ، پارقىراق يۈزىنى سىلاپ كۆرگۈسى كېلەتتى . ساز ئاياغلىشىشى بىلەن كۆپچىلىك بىرەك چاۋاك چېلىپ چۈقان كۆتۈرۈۋەتتى .
— يارايسەن ، يارايسەن ، — دېدى داۋۇت باشمالتىقىنى چىقىرىپ ، — بۇ نەرسەڭنىڭ ئۆزى كىچىك بولغىنى بىلەن ئاۋازى بەلەنگەن .
— داۋۇت ئاكا ، — سەلىم داۋۇتنىڭ قوللىرىنى تۇتقىنىچە ئۇنىڭ ئۆسۈپ كەتكەن ساقاللىرىغا قارىدى . بۇ قوپال ، لېكىن تۇز كۆڭۈل دادۇيجاڭ سەلىمنىڭ قەلبىدە ئاتىلىق ھەم ئاكىلىق مېھرىنى

ئويغاتقانىدى . شۇڭا ، ئۇنىڭ بۇغاقاچتىدا بىرنەچچە كۈن تۇرۇپ قېلىشى سەلىم ئۈچۈن بەكمۇ ئۇزۇن بىلىنىپ كەتكەنىدى .

— ئۆيدىن قېچىپ كېلىۋاپسەن ـ ھە ، خەپ سېنى ، — دېدى داۋۇت بىگىز قولىنى سەلىمگە جونۇپ ، — قانداق ، بالىلار يىغىلىپ بولدىمۇ ؟

— يىغىلىپ بولدى .

— بالىلار ، — دېدى داۋۇت مەيداندا رەتلىك ئولتۇرغان ئوقۇغۇچىلارغا قاراپ ، — سەلىم ، قادىر مۇئەللىمنىڭ گېپىنى ئوبدان ئاڭلاڭلار ، ھايتاقلىق قىلماڭلار !...

سەلىم قادىرغا ئوغۇل ـ قىزلارنىڭ ياتقىغا چىراغ ياندۇرۇپ ، ئۇلارنى ئورۇنلاشتۇرۇپ قويۇشنى ئېيتىپ ، ئۆزى داۋۇتنى باشلاپ ياتاققا كىردى . ئۇ قاتتىق ـ قۇرۇق توقاچلارنى ئۈستەلگە ئېلىپ ، قاچىدا سۇ ئەكېلىپ قويدى .

— چايدىنىڭ يوق ئوخشىمامدۇ ؟ بىزنىڭ ئۆيدىن چايدان ، چېلەك ، داس ئەكېلىپ قويغىن . مەن بالىنىڭ ئانىسىغا ئېيتىپ قويای .

— دۇكانچى ئابدۇللا مالغا كىرىپ كېتىپتۇ ، شۇ كەلگەندە دۇكاندىن ئالارمەن ، ئۇنىڭسىزمۇ سىزنى راسا ئاۋارە قىلدىم .

— بولدى ، بولدى ، ئۇنداق گەپلىرىڭنى ياقتۇرمايمەن ، سەنلا ئۆگىنىپ قالساڭ ، قالغان ئىشلارنىڭ كارى چاغلىق .

— بۇغاقاچتىدىكى ئىشلار قانداق بولدى ؟

سەلىم داۋۇتنىڭ مۇشتىنىڭ قاتتىق توگۈلۈۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ ، كۆڭلى خىرە بولدى .

— ناھىيىلىك سوتقا كىرىدىغان بولدۇق ، — دېدى داۋۇت سوغۇق سۇنى غولدۇرلىتىپ سۈمۈرۈپ ، — بۇ قېتىم ئۇلارنىڭ تېزىكى خېلى بەك قېتىپ كېتىپتۇ .

— كىم شۇنداق قاتۇرۇۋېتىپتۇ ؟

— موللامنىڭ ئىسسىقلىق دورىلىرى ـ دە !

— ھەمدۇلمۇ ؟

— بولدى قوي ، تەگسەڭ تېرىق بولىدۇ ، ئوقۇش باشلاش مۇراسىمىنى قاچان قىلىمىز ؟

— سىزگە قاراپ قالغان . ئىدىرىس ئاكام شەھەرگە تېلېفون بەرگەندى ، مۇدىر كەلمەيدىغان بوپتۇ .

داۋۇت ، سەلىم ، قادىرلار ئوقۇش باشلاش مۇراسىمىنى ئېچىش توغرۇلۇق مەسلىھەتلىشىۋالغاندىن كېيىن ، ئوغۇللار ياتقىغا كىرىپ كەلدى . ئوغۇللار كىگىزلىرىنى سېلىپ ، يوتقان - كۆرپىلىرىنى تۈرتەكلەپ يېغىپ قويغان بولۇپ ، چۈرقىرىشاتتى ، ۋارقىرىشاتتى ، كۈلۈشەتتى ، بەزىلىرى سازلىرىنى تىرىڭلىتىپ ئولتۇراتتى . سەلىم يوتقان - كۆرپىلەرنى چەيلىشىۋاتقان بالىلارنى تەرتىپكە چاقىرغاندىن كېيىنلا ، ئۇلار داۋۇت ، سەلىم ، قادىرلارنى كۆرۈشتى .

— بالىلار ، — دېدى داۋۇت يوغان تەلىپىكىنى قولىغا ئېلىپ ، — ئورۇنلىشىۋالدىڭلارمۇ ؟

— ئاتا ، — تۇمەن ياغاچ سۇپىدىن سەكرەپ چۈشتى ، — مەنمۇ مۇشۇ يەردە ياتىمەن ، سەمەن ئىككىمىز بىللە ياتىمىز .

— ئۆي يېقىن تۇرسا ، بۇ يەردە ياتقىنىڭ نېمىسى . سەمەن ئىككىڭلار ئۆيدە يېتىڭلار !

— مۇشۇ يەردە ياتسامچۇ ! سەمەن ئىككىمىز بىللە ياتساق . بالىسىنىڭ كاجىلىقىنى بىلگەن داۋۇت بېشىنى لىڭشىتقىنىچە كۈلۈپ قويدى .

— ئەگەر سەلىم مۇئەللىم قوشۇلسا مەيلى ، مەنمۇ ماقۇل دەي .

— بولىدۇ ، يېتىڭلار ، — دېدى سەلىم ئۆزىگە تەلمۇرۇپ تۇرغان ئىككى دوستىغا قاراپ .

— بۇگۈن سەمەن بىلەن بىللە ئۆيدە يېتىپ ، ئەتە يوتقان - كۆرپە ، كىگىز ئەكېلىپ ياتمامسىلەر ؟ !

داۋۇت تۇمەن بىلەن سەمەننى ئالدىغا سېلىپ سىرتقا چىققاندا ، سېپىنتەربىر ئاسمىنىدا سانسىزلىغان يۇلتۇزلار چاقناپ ، سوغۇق

شامال چىقىپ تۇراتتى . يازچە ئاق دوپپىنى تاشلىمىغان تاغ چوقىقىلىرى گويا بۇلۇتلارنى كۆتۈرۈپ تۇرغان تۇۋرۇكلەردەك قارىيىپ كۆرۈنەتتى .

داۋۇت سەلىم بىلەن خوشلىشىپ ، پەس چىغىر يول بويلاپ كېتىپ قالدى . ئۇ كۆڭلىنىڭ خىلىلا كۆتۈرۈلۈپ ، روھىنىڭ تېتىكلىشىپ قالغانلىقىنى ھېس قىلماقتا ئىدى . داۋۇت نېمە ئۈچۈندۇر مەكتەپكە كەلسىلا تەبىئىتىدە ئەنە شۇنداق بىر خۇشلۇق روي بېرىدىغانلىقىنى سېزەتتى . شۇڭا ، ئۇ ئىچى پۇشقان ياكى بىرەر ئىشتىن دىلى رەنجىگەن ۋاقىتلىرىدا باشلانغۇچ مەكتەپكە بېرىپ ، بالىلار بىلەن دەتالاش قىلىپ كۆڭلىنى ئېچىپ كېلەتتى . داۋۇت ھازىرمۇ بۇغاقاچتىدىكى جېدەل ۋە ئالدىدا بولغۇسى سوتتىكى قىزىرىش ، بوزىرىش ، ھۆرپىيىشلەرنى ئۇنتۇغاندى . ئۇ ھەتتا غىڭشىپ ناخشا ئېيتىپ كېتىۋاتاتتى .

— بەگ دادا ، — خۇددى يەردىن ئۇنگەندەكلا تاش ئارقىسىدىن پەيدا بولغان سەرۋەر يەرگە قاراپ تۇراتتى .

— كېچىدە بۇ يەردە نېمە ئىش قىلىپ يۈرىسەن ؟ — دېدى داۋۇت ھەيران بولۇپ .

— سىز ... سىزگە ساقلاپ ...

سەرۋەر كۆڭلىدىكىنى بالىلار ئالدىدا ئېيتالمايۋاتقانلىقىنى سەزگەن داۋۇت تۇمەن بىلەن سەمەننى يولغا سېلىۋەتتى .

— مەن... مەن... ئوقۇسام دەيمەن ، مۇئەللىم ئۇنارمۇ ؟ — سەرۋەر ئۇمىدلىك كۆزلىرىنى ئۇنىڭغا تىكتى .

— سەنما ؟ — داۋۇت سەرۋەرنىڭ ئۆسكىلەڭ زىبا بويىغا قارىغىنىچە دۇدۇقلاپ قالدى ، — سەن ... سەن ... يېشىڭ ئون ئالتىدىن ئاشقان تۇرسا ...

— زادىلا بولمامدۇ ؟ — قىز خۇددى بوراندا قالغاندەكلا شۇمشىيىپ قالدى .

— خان ئاناڭ ھازىلخان ئۇنامدۇ ؟

قىز «ياق» دېگەن ئىشارىگە بېشىنى چايقىدى .

— هه مانا ، شۇنداق تۇرسا ...
— سىز گەپ قىلسىڭىز ئۇ ئۇنايتتى ...
— قېنى ، مەن سەلىم بىلەن مەسلىھەتلىشىپ كېيىن جاۋاب بېرەي .

يېلىنىش ، يالۇرۇش ، مىچىلداپ ياش تۆكۈش بىلەن زەڭگەر بۇلاققىچە بىللە كەلگەن سەرۋەر ئىككى ئاچىماق چېغىر يول ئاغزىدا قالدى . يا ئالدىغا ، يا كەينىگە ماڭماي بىرھازا تېڭىرقاپ قالغان قىز ئاخىر سەلىم بىلەن كۆرۈشۈشنى ئويلاپ مەكتەپ تەرەپكە ماڭدى . ئۇنىڭ چىپار بۇغا تېرىسىدىن تارتىۋالغان چاققانغىنا پۇرمە چورۇقى تاغ يوللىرىنى كېزىشتە ئېپلىك ئىدى . ئۇ خۇددى كېيىكتەك يېنىك مېڭىپ ، ئاۋاز چىقارماي مەكتەپكە يېتىپ كەلدى .

سەرۋەر بىر بېسىپ ، ئىككى بېسىپ مەكتەپ مەيدانىغا كىرىپ ، گارىغا يۆلىنىپ تېز - تېز نەپەس ئېلىشقا باشلىدى . ھايا-جاندىنمۇ ياكى قورقۇنچىنىمۇ ئەيتاۋۇر ئۇنىڭ يۈرىكى دۈپۈلدەپ ، بەدىنى تىترەيتتى . مەكتەپ ئىچى جىمجىت بولۇپ ئوقۇغۇچىلارنىڭ ياتقى قاراڭغۇ ۋە تۇنۇشسىز ئىدى . پەقەت سەلىمنىڭ دېرىزىسىلا غۇۋا يورۇپ تۇراتتى . سەرۋەر دېرىزە تۈۋىگە كەلدى - دە ، ئاستاغىنا مارىلاپ قارىدى . سەلىم چاپىنىنى يېپىنچاقلاپ كارىۋات ئالدىغا سۇرۇلگەن ئۇستەلدە بىرنەرسە يېزىۋاتاتتى . سەرۋەر «يالت» قىلغان يورۇقتىن چۆچۈپ ئاسمانغا قارىدى . ئاسماندا بىر يۇلتۇز ئۇزۇندىن - ئۇزۇن قۇيرۇق قالدۇرۇپ ئېقىپ ئۆتتى .

«بۇ كېچىدە بىركىم كۆرۈپ قالسا نېمىمۇ دەر ، يەنە كېلىپ بويىغا يېتىپ قالغان قىز ياش يىگىتنىڭ دېرىزىسىدىن ماراپ تۇرسا !»

سەرۋەر قانداق كەلگەن بولسا ، يەنە شۇنداق ئۇن - تۇنۇشسىز مەكتەپ ھويلىسىدىن چىقىپ كەتتى ...

ناتىۋان قىزنىڭ دەردى

ئوقۇش باشلاش مۇراسىمى داغدۇغىلىق باشلاندى . خۇددى ئاسماندىن بىر كېچىدىلا چۈشۈپ قالغان ئۆتكۈنچى بۇلۇتتەك ، گويا تۇپىدىن ئازغان تۇرنىدەك ، ئەتراپىدا تاغۇ تاشلاردىن باشقا ھېچ نەرسە كۆرۈنمىگەن يانباغىردىكى يالغۇز ـ يېگانە بۇ مەكتەپ يەنە شاۋقۇن ـ سۈرەنگە تولدى . مۇراسىمغا باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ ئوقۇغۇچى ـ ئوقۇتقۇچىلىرى ، يېقىن ـ يىراقتىكى بىرقىسىم ئاتا ـ ئانىلار تەكلىپ بىلەن قاتناشتى . گۈللۈك داستىخان سېلىنغان ئۈستەل ئەتراپىدىكى ئورۇندۇقلاردا سەلىم ، قادىر ، داۋۇت ، باشلانغۇچ مەكتەپ مۇئەللىملىرى قاتارلىقلار ئولتۇراتتى . داۋۇت ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ قۇرۇلغانلىقى ، ئوقۇشنىڭ ئەھمىيىتى ، ئوقۇغۇچىلار تۇرمۇشى ھەققىدە كۆپ سۆزلىدى . ئۇ سۆزىنىڭ ئاخىرىدا :

— بالىلار ، ياخشى ئوقۇڭلار ، ئوقۇغانىنىڭ يۈزى يورۇق بولىدۇ . سەلىمنىڭ قورسىقىدا ئىلمى ـ بىلىمى بار ، قانتىق ئوقۇغان . ئوقۇغاندىمۇ خېلى بەك قانتىق ئوقۇغان ، — دېدى .

داۋۇت قاراسلاپ چېلىنغان چاۋاكلاردىن قۇلاقلىرىغىچە قىزىرىپ كەتتى . ئۇ جايىغا كېلىپ ئولتۇرۇپمۇ ئۆزۈنغىچە ھاياجىنىنى بېسىۋالالمىدى . مۇراسىمدا ئاتا ـ ئانىلار ۋەكىللىرىدىن نۇدەرنىڭ دادىسى نىياز سۆزلىدى . ئۇ «قىسسل» يايلىقىدىن كېچىدىن ئات بىلەن يېتىپ كەلگەنىدى . نىيازنىڭ «داخانىنىڭ دېپىدەك توم نان ، قازاندا تەييار ئاش ، ئۇخلايدىغان ياغاچ سۆكىلەر تۇرغاندىن كېيىن ، ياخشى ئوقۇش لازىم» دېگەندەك ئوڭدا ـ دۇمدە گەپلىرى ھەممىنى كۈلدۈرۈۋەتتى . ئوقۇغۇچىلار ۋەكىللىرىدىن سەمەن ۋە ھۆرلىقالار سۆزلەپ بولۇشىغا ، ئېيىققا ئوخشايدىغان تۈكلۈك ھەم دومىلاق ئىدىرىسمۇ ئۆزىنىڭ چۈڭۈلداپ تۇرىدىغان ئاۋازىنى ئۆزى ئاڭلاپ ھۇزۇرلانغاندەك سۆزلەپ كەتتى :

— ئوقۇغۇچى بالىلار ، ھۆم مانا ، — دېدى ئۇ گەپ ئىزدەۋاتقاندەك ئەتراپىغا قارىۋېلىپ ، — ئوقۇغان ياخشى ، مەنمۇ ئاسماندىن گەپ تارتىشنى شەھەردە بىر ئاي ئوقۇغان . بۇ شۇنداق ، ھۆم مانا ، دادۇيجاڭ مېنىڭ يېڭىدىن ئاپىرىدە بولغان مەكتەپنىڭ ئىقتىسادىي ئىشىنى قوشۇمچە ئىشلەيدىغانلىقىمنى ئېلان قىلدى . مەن ھەپتىدە ئىككى كېچە ، بىر ئەتىگەن خەۋەر قوبۇل قىلىدىغان ۋاقىتتىن باشقا كۈنلىرىمنى مەكتەپ ئوچۇن ئاتىدىم . يۇقىرىدىن بېرىلگەن راسخوتلارنى راۋۇرۇس ـ تەندۇرۇس ئىشلىتىمەن . ھازىر قىرىق سەككىز ئوقۇغۇچىنىڭ نوپۇسى گۇڭشې ئاشلىق پونكىتىغا ئۆتكۈزۈلدى . مەن ئايلىق نورما ۋە كۆكتات ـ پۆكتاتلارنى قوتازلاردا يەتكۈزۈپ بېرىمەن ، ھۆم مانا ...

ئىدىرىس چاۋاكلار ئىلكىدە گاڭگىراپلا قالدى . ئۇ بەلكىم پۈتۈن ئۆمرىدە بىرىنچى قېتىم ئۆزىگە چاۋاك چېلىنغانلىقىنى ھېس قىلغاندۇ !...

يىغىندىن كېيىن باشلانغۇچ مەكتەپ ۋە يېڭى ئوتتۇرا سىنىپ ئوقۇغۇچىلىرى كۆڭۈل ئېچىش ئۆتكۈزدى . ئەسلىدە يىغىندىن كېيىنلا شەھەرگە يولغا چىقماقچى بولغان داۋۇت سەلىمنىڭ ئىسكىرىپكىسىنى بىر ئاڭلۇۋېلىش ئۈچۈن چىلان تورۇقنى قاڭتۇرۇپ قويدى .

كۆڭۈل ئېچىشتىن كېيىن ئوقۇغۇچىلار سەككىزدىن بولۇشۇپ قورداققا تۇتۇش قىلىشتى . سەلىم داۋۇت ، نىياز ، ئىدرىسنى ، باشلانغۇچ مەكتەپ مۇئەللىملىرى بىلەن ئاتا ـ ئانىلارنى ئۆز ياتقىغا باشلاپ كىردى .

— سەلىم ، — دېدى داۋۇت ئالدىدىكى قورداق ئۈسۈلغان تاۋاققا قوشۇقىنى ئۇرۇپ تۇرۇپ ، — سەندە ئاش بولغىنى بىلەن قوشۇق يوق . شۇڭا ، بۇنىڭدىن كېيىن قادىرنىڭ قوشۇقىنى ئىشلەتكەچ تۇرغىن .

ئولتۇرغانلارنىڭ ھەممىسى قاقاقلاپ كۈلۈشتى . سەلىمۇ داۋۇتنىڭ «سەندە بىلىم بولغىنى بىلەن تەجرىبە يوق» دېمەكچى

بولغان مەنىلىك چاقچىقىنى چۈشىنىپ كۈلۈۋەتتى .

تاماقتىن كېيىن سەلىم داۋۇتنى ئۆزىتىپ قويۇش ئۈچۈن ئۇنىڭ ئېتىنى يېتىلەپ كۆلا كۆۋرۈككىچە بىللە كەلدى .

— سەلىم ، ئەمدى قايتىپ كەت ، — دېدى داۋۇت ئاتنىڭ چۈلۈۋۈرىنى قولىغا ئېلىپ ، — قارىغىنا ، گەپ بىلەن خېلىلا ئۇزاپ كېتىپتىمىز .

— داۋۇت ئاكا ، ئىلاج بار تېزرەك قايتىپ كېلىڭ . سىز بولسىڭىز مەن ... مەن ئىشەنچلىكرەك ئىشلەيدىكەنمەن .

— ھەي ... سېنى قارا ، — دېدى داۋۇت سەلمىنىڭ مەيۈس چىرايىغا قاراپ ، — مەن ساڭا نېمە قىلىپ بېرەلەيمەن ؟ بار ـ يوقى تۆت ئېغىز تاراق ـ تۇرۇق گېپىم بار ، خالاس .

— بۇنى... — دېدى سەلىم قولىدىكى خەتكە قارىغىنىچە قىزىرىپ .

— ئەكەل ، مەن ئالغاچ كېتەي . بۇ يەردىن بىرىكىم گۇڭشىغا ماڭمىغۇچە گېزىتىمۇ كۆرگىلى بولمايدۇ . خەت ماڭدۇرۇش تېخىمۇ تەس .

داۋۇت خەتنىڭ ئادرېسىنى كۆرۈپ مىيىقىدا كۈلۈپ قويدى .

— بولىدۇ ، مەن ئىگىسىگە تاپشۇراي ، لېكىن سەلىم ، — دېدى داۋۇت ئات ئۈستىگە ئۆزىنى ئېلىپ ، — تاغدا بالا ئوقۇتۇشتا جاپا بار . بېشىڭغا ھەرقانچە تاغ يىقىلسىمۇ ، مەن كەلگۈچە بەردەمىرەك بول . ئىدىرىس كاتىپىنىڭ قۇلىقىنى ئوبدان بۇراپ قويدۇم ، ئۇ بار ـ يوقىنى تەل قىلىپ بېرىدۇ . سالامەتلىكىڭنى ئاسرا . ھاۋا ، تۇز ، سۇ ئالماشتى ، مىجەزىڭدىمۇ ئۆزگىرىش بولۇشى مۇمكىن .

— بولىدۇ ، سىز مېنىڭدىن خاتىرجەم بولۇڭ !

— توغرا ، ساڭا سالىدىغان بىر مەسلىھەت بار . ئويلىنىپ كۆرگىن . سەرۋەر ئوقۇسام دەپ زار ـ زار قاقشايدۇ . قانداق ، بولارمۇ ؟

— نەچچە ياشتا ؟

— ئون ئالتىدىن ئېشىپ ئون يەتتىگە ماڭغان ، باشلانغۇچنى پۈتتۈرگىلى تۆت يىل بولدى .

— يېشى ئۆتۈپ كېتىپتۇ ئەمەسمۇ !

— سىلەر مەيدان تاماشىسى قىلغان كۈنى كېچىدە ئۇ مېنىڭ ئالدىمنى توسۇپ ... ھەي بېچارە قىز ، تولىمۇ تەلەيسىز بولۇپ قالىدى دېگىنە . ئۆزىنىڭ ئاتا - ئانىسى بولسىمغۇ بىرسىرى . لېكىن ، خان ئانىسى ... زادىلا ئۇز قىزلا بولسا ، شۇنداق بىتەلەي بولۇپ قالامدىكىنىتاڭ ...

— سىز كەلگەندە ئويلىشىپ باقايلى .

— بولىدۇ ، ھەرھالدا قىزنىڭ كۆڭلىگە توپا چاچمايلى .

داۋۇت ئېتىنى قاتراتقىنىچە يولغا چۈشتى . سەلىم ئۇنىڭ كۈلا كۆڭۈرۈكتىن ئۆتۈپ تا قاراچېقىلنىڭ بىر غۇلاچ كەڭلىكتىكى خەتەرلىك ھالڭ يولىدا كېتىپ بارغان ئېتىغا قارىغىنچە ئۇزۇن تىكىلىپ تۇردى .

سەلىم پەس جىلغا يوللىرى بىلەن يۈگۈرۈپ مەكتەپكە يانىدى . ئۇ يولدا كەلگۈچە غۇدۇر - غۇدۇر قىزىرىپ ئېسىلىپ تۇرغان زىخىنىڭ بىر شېخىنى ئاۋايلاپ سۇندۇرۇۋالدى - دە ، ئۇنى پۈلاڭلاتقىنىچە مەكتەپكە كىرىپ كەلدى . مەكتەپ مەيدانىدا قادىر تىكلەپ قويغان دوسكىغا تاياق بىلەن تاقىلدىتىپ ئۇرۇپ بالىلارغا شېئىر ئۆگىتىۋاتاتتى .

ئوقۇغۇچىلار شېئىرنى ئۆگىنىپ بولغاندىن كېيىن ، بوي سىرى قىلىپ پارتىلارغا تەقسىم قىلىندى . ئۇلار رەتلىك ئولتۇرۇپ ئۆگەنگەن شېئىرنى ئوقۇدى .

— ئوقۇغۇچىلار ، — دېدى سەلىم بالىلارغا تەكشى قاراپ ، — ئەتە رەسمىي دەرس باشلىنىدۇ . شۇڭا ، ھازىر سىنىپ ، ياتاق ۋە مۇھىت تازىلىقى ئېلىپ بارىمىز ، بولامدۇ ؟

سەلىم چۈرقىراشقان ، ۋارقىراشقان ئاۋازلار ئىچىدە دېرىزە ئەينەكلىرى ، رام - ئىشىكلەرنى يۇياتتى . ھويلىلارنى سۈپۈرۈپ ئەخلىتىنى تۆكەتتى . قىز - ئوغۇللارغا يوتقان - كۆرپىلەرنى قانداق

تىزىشنى ، كىيىم ـ كېچەكنى قانداق رەتلەشنى ئۆگىتەتتى .

ئوقۇش باشلاشنىڭ ئاجايىپ شادىمانلىقىغا چۆمگەن كۆڭۈللۈك كۈن ھارپىسىدا قۇياش خۇددى بىركىم ئىتتىرىۋەتكەندەكلا تاغ ئارقىسىغا تېزلا ئۆتۈپ كەتتى .

جەمجەت كېچە ھارغان ئوقۇغۇچىلار پاكىز ، رەتلىك ياتاقلىرىدا ھۇزۇرلىنىپ ئۇخلاپ كېتىشكەنىدى . لېكىن ، قادىر بىلەن سەلىم ئىشخانىدا دەرس تەييارلاۋاتاتتى . سەلىم ئالگىبرا ، تىل ـ ئەدەبىيات ، خەنزۇچە ، قادىر بولسا تارىخ ، جۇغراپىيە ، زوئولوگىيە دەرسلىرىنى زىممىسىگە ئالغانىدى .

— سەلىم ، — دېدى قادىر سومكىسىدىن بىر خاتىرىنى ئېلىپ ، — ئەتە ئوقۇغۇچىلار قائىدىسىنى ئوقۇپ ، ماددىمۇماددا چۈشەندۈرۈپ مۇزاكىرىگە سالساق ، سىزچە قانداق ؟

— توغرا ، ئۇلارنى بىر قېلىپقا سالمىساق بولمايدۇ ، — دېدى دەرس سېتكىسىنى تۇزۇۋاتقان سەلىم ، — ئوقۇغۇچىلار قائىدىسى بارمۇ ؟

— مەندە بار .

قادىر مۇئەللىم ئۆزىنىڭ ئوقۇنقۇچىلىق قىلغان بىرنەچچە يىللىق تەجرىبىلىرىنى سۆزلىگەندە ، سەلىم زېھىن قويۇپ تىڭشىدى . دەرۋەقە ، سەلىمدە ئاش بولغىنى بىلەن قوشۇق يوق ئىدى .

سەلىم قادىر مۇئەللىمنى ئۇزىتىپ چىققاندا ، تۇن تەڭ بولغان بولۇپ ، ئاسماندىكى يۇلتۇزلار خۇددى ئەينەك ئۇۋاقلىرىدەك چاقنايتتى . تاغ ئىزنىلىرىنى تېخىمۇ روشەنلەشتۈرۈپ چېچىلىپ تۇرغان كۈمۈش نۇر يۇلتۇزلار تۇركۈملىرىنىڭ قويۇقلىشىدىغان پەسلىنىڭ يېتىپ كەلگەنلىكىدىن دېرەك بېرىپ تۇراتتى .

— قادىر ئاكا ، — دېدى سەلىم داۋۇتنىڭ سۆزى ئېسىگە كېلىپ ، — سەرۋەر قانداقراق قىز ؟

— بۇنى سوراپ قالدىڭىزغۇ ؟

— ئۇ ئوقۇسام دېگۈدەك ، لېكىن داۋۇت ئاكامنىڭ ئېيتىشىغا

قارىغاندا ، يېشى ئۆتۈپ كەتكەندەك قىلىدۇ .

— سەرۋەر ئوبدان قىز ، باشلانغۇچتا ئەلا ئوقۇغان . لېكىن ، — دېدى قادىر ئۆسۈپ كەتكەن ساقىلىنى تاتىلاپ ، — ئۇنى قوبۇل قىلساق ھەمدۇل موللىنىڭ مۇڭگۈزىگە ئۇرغان بولىمىز . ئۇ چاغدا چاتاق بولارمىكىن !

سەلىمنىڭ قۇلاق تۈۋىدە داۋۇتنىڭ «چىرايلىق قىزلا بولسا ، بىتەلەي بولۇپ قالامدىكىن» دېگەن سۆزى قايتا تەكرارلانغاندەك بولدى ـ دە ، خان ئانىسى ھەمدۇلغا دۇئا قىلدۇرماقچى بولغان سەرۋەرنى ۋە تاغ بۇركۇتى داۋۇتقا پۈت ئېتىۋاتقان ھەمدۇل موللىنىڭ خۇنۇك چىرايىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈردى . گويا «تومۇرىدا مۇسۇلمان قېنى ئېقىۋاتقان بەندىلەر سېنى تۈكۈرۈكىدە كۆمۈۋېتەرمىكىن» دېگەن سۆزنى داۋۇتقا ئەمەس ، بەلكى ئۆزىگە دەۋاتقاندەك ، ئۇنىڭ بىردىنلا ئاچچىقى كەلدى .

— نېمىگە قورقمىز ، پۈۋلىسە ئۇچۇپ كەتكۈدەك ئەرۋاھتىن ؟

— نېمىگە قورقمىز ؟ خام ئويلىماڭ سەلىم ، ھەمدۇل زەنجىرنى سىلكىمەي ئۈزىدىغان ، تورپاقنى چىمداپ ئۆلتۈرىدىغان بىر سېھىرگەر . ئەگەر مەكتەپنىڭ ئۆمرىنى تىلىسەك ، ئۇنىڭغا چېقىلمىغىنىمىز تۈزۈك .

قادىر بېشىنى ساڭگىلاتقىنىچە كېتىپ قالدى . سەلىم ئۇنىڭ ئارقىسىدىن قاراپ قالغان بولسىمۇ ، لېكىن قادىرنى ئەمەس ، بەلكى بۇلاق بېشىدا چۆچۈگەن قۇشتەك تۇرغان بىچارە بەختسىز ، يېتىم قىز سەرۋەرنىڭ قارا كۆلەڭگىسىنى كۆرگەندەك بولدى . سەلىم ئۇنى خىيالەن كۆرۈپ تۇرغان مۇشۇ سوغۇق شامالىلىق كېچىدە راستىنلا سەرۋەر بۇلاق تۈۋىدە ئېغىر ۋە ئەنسىز خىياللار ئىلكىدە ئېڭەك تىرەپ ئولتۇراتتى ...

سەرۋەر بۇگۈن ئوقۇش باشلاش مۇراسىمىنى ، ئوقۇغۇچىلارنىڭ خۇشال ۋاڭ ـ چۇڭلىرىنى ، سەلىمنىڭ مۇڭلۇق ئىسكىرىپكىسىنى مەكتەپ ئاشكارا كۆرۈنگۈدەك تاغ باغرىدىكى تاش

ئۇستىدە ئاڭلاپ ئولتۇردى . چۈنكى ، ئۇ يىغىن تۈگىگەندە داۋۇتنىڭ ئالدىنى توسماقچىدى . سەرۋەر يىغىن تۈگەپ ، يىغىن ئەھلى تاماق يەپ سىرتقا چىققانغا قەدەر پەستىكى ئارغامچىدەك ئەگرى ـ توقاي ئايلانما تاغ يولغا قارىغانچە تاقەتسىزلىك بىلەن كۈتتى . لېكىن ، تەلەيسىز تۆگىگە مىنسە ، پۈتىنى ئىت چىشلىۋاپتۇ » دېگەندەك داۋۇت بىلەن سەلىم بىرلىكتە كۈلا كۆۋرۈككىچە كەلدى . سەرۋەرنىڭ ئىچى تىت ـ تىت بولۇپ ، ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن ئىز بېسىپ يوشۇرۇنۇپ كېلىۋاتاتتى . ئۇ سەلىمنىڭ «يېشى ئۆتۈپ كېتىپتۇ » دېگەن سوغۇق ، بەكمۇ يېقىمسىز سۆزىنى ئاڭلاپ قېلىپ يوپۇرماقتەك تىترەپ كەتتى ، ھەتتا ئۆزى دالدىسىغا يوشۇرۇنغان قويۇق بىر تۈپ زىختىن شاخ سۇندۇرۇۋاتقان سەلىمگە ئاچچىق ئەلەم بىلەن قارىدى .

سەرۋەر داۋۇت بىلەن كۆرۈشەلمەي ، تاغ جىلغىلىرىنى مەقسەتسىز ئايلىنا ـ ئايلىنا كۆز باغلىنىش بىلەن ئۆيىگە قايتتى . ئۇ ئىشىك تۈۋىگە كېلىپ ، خان ئانىسى ھازىلخانىنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ توختىدى .

— مولىلام ، گېپىم گەپ . داۋۇت مېنىڭ قىزىمغا ئىگىدارچىلىق قىلالمايدۇ . مەن ئۇنى مۇشتۇمدەك ۋاقتىدىن باشلاپ ئۆز قولۇمدا قاتارغا قاتتىم .

— ھەببەللى ، شۇنداقلىكىم بولغاندىن كېيىن ، خۇدا يولىدا داۋۇنتا ئۆز ئېغىزلىرى بىلەن ئۆتكۈدەك گەپ قىلسىلا !

ھەمدۇلنىڭ خىرقىرىغان ئاۋازىدىن سەرۋەرنىڭ يۈرىكى «جىغ »لا قىلىپ قالدى ـ دە ، ئىشىككە قۇلىقىنى ياقتى . لېكىن ، ھەمدۇل ئەمدى كۈسۈرلاپ گەپ قىلىشقا باشلىغانىدى .

— ئەلۋەتتە ، شۇنداق بولمامدىغان ، — دېدى ھەمدۇل ئاۋازىنى كۆتۈرۈپ ، — قۇرئان ساۋاتى چىقىدۇ . بەش ۋاخ نامازنى قازا قىلماي ئوقۇيدىغان بولىدۇ . بۇنىڭ ساۋابى ئىككىلا ئالەمدە سىلىگە بولىدۇ .

— ھىممەتلىرىگە رەھمەت ، موللام .

— لېكىن ، بۇ ئىشنى ئەنقادەك پىنھان تۇتماق كېرەك . داۋۇت بىلىپ - تارتىپ قالمىسۇن ...

سەرۋەر ھەمدۇللانىڭ كېيىنكى شۇنىرلاشلىرىنى ئاڭلىيالماي قالدى . ئۇ بىردىنلا ئېتىلىپ چىققان ياشلىرىنى سۈرتمەي ، پەس جىلغا بويلاپ بۇلاق تۇۋىگە يۈگۈرۈپ كەتتى .

بۇ بۇلاق سەرۋەرنىڭ يۈرەك دەردلىرىنى كۆپ ئاڭلىغان . شۇڭا ، ئۇنىڭ توختىماي ئېقىۋاتقان سۈيى ئۆزىنىڭ سىرلىق شۇنىرلاشلىرى بىلەن كۆپ قېتىم ئۇنىڭغا نەسىھەت قىلغان .

سەرۋەر تاغ قاپتاللىرىدىن ئۇرۇۋاتقان سوغۇق شامالدىن شۇرکۈندى - دە ، يولتۇزلار قاپلىغان ئاسمانغا ، قارىيىپ تۇرغان تاغلارغا قارىدى ، كۆلا كۆۋرۈك يۇتمىسىدىن كېلىۋاتقان خارتىلداش ، گۈركىرەش ئاۋازلىرى ئۇنىڭ ئەنسىزلىك ئىچىدە ئالاڭغۇ ئۇرۇۋاتقان كىچىككىنە يۈرىكىنى لەرزىگە سالاتتى ...

ئاي - كۈنى توشماي چالا تۇغۇلغان سەرۋەر يورۇق دۇنياغا كۆز ئېچىپلا ئانىسىز قالدى . ئۇ تۇغۇلۇپ ، بىچارە ئانىسىنىڭ ھەمرىبى چۈشمەي ، ئىككى كۈنگىچە قىينىلىپ ئاخىر سەرۋەرنى يالغۇز تاشلاپ كەتتى . ئۇنىڭ ئاتىسى ھاپىز سۆڭەكلىرى بىلەن قوشۇلۇپ تۆت جىلغا كەلمەيدىغان نەمجان بۇ ئەتلىمە گۆشنى سالۇا تەلىپىكى ئىچىدە باقتى . تەلىپەك ئىچىدە سازاڭدەك نازۇك بارماقلىرى بىلەن قىپقىزىل يۈزلىرىنى چاڭگاللاپ يانقان بۇ جان ئىگىسى گويا ئۆزىنىڭ كېيىنكى بەختسىزلىكلىرىنى كۆرگۈسى كەلمىگەندەك ، كۆزلىرىنى چىڭ يۇمۇۋېلىپ ، بىر كۈن كەچكىچە ئىڭراپمۇ قويمايتتى . ھاپىز يازدا يايلاقتا ، قىشتا قىشلاقتا ئوغلى ھامىل بىلەن دادۇينىڭ قويلىرىنى باقاتتى . ئۇ ئۆشىنىسىگە ئارتىۋالغان خورجۇننىڭ ئارقا پېيىغا نان - ئوزۇقلىرىنى ، ئالدى پېيىغا سەرۋەرنى سېلىپ بىر كۈن كەچكىچە يۈدۈپ يۈرەتتى . سەرۋەر ھاپىز چاينىپ خامغا يۆگەپ بوغۇپ بەرگەن نانىنى شوراپ ئۇخلايتتى .

سەرۋەر مال ئارىسىدا ، تېزەك گۈلخانلىرى ئەتراپىدا

پـۇچىلىنىپ سەككىز ياشقا كىرگەندە ، ئاتىسى ئۇنى رەھمەتلىك قەدىنىسىنىڭ بىر تۇغقان ئاچىسى ھازىلخانىنىڭ قولىغا تاپشۇرۇپ ، ئـۆزى تـاغـقـا كـەتتى . ھازىلخان ئىشىك تاراقلىسا ياكى بىرەر قوشۇقمۇ ، چۆمۈچمۇ يەرگە چۈشۈپ كەتسە ، بىر كۈن كەچكىچە كـوتـۇلدايدىغان سارائ مىجەز خوتۇن ئىدى . سەرۋەر باشلانغۇچ مـەكـتـەپـنـىـڭ بەشىنچى يىللىقىدا ئوقۇۋاتقان ۋاقتىدا ، خۇددى گۈلدۈرماما گۈلدۈرلىگەندەك كەلگەن بىر خەۋەر ئۇنى چېقىلدىن تـاشـلـىـۋەتـكـەندەك بەختسىزلىككە دۇچار قىلدى . تاغدا بولغان دەھـشـەتلىك قار كۆچكۈنى ئۇنىڭ ئاتىسى ھاپىز بىلەن ئاكىسى ھامىلنى بېسىۋالغانىدى .

مانا شۇنىڭدىن بېرى داۋۇت ئۇنىڭ بېشىنى سىلاپ ، ھەر يىلى ئۇنىڭ كىيىم ـ كېچەك ۋە يېمەك ـ ئىچمىكىدىن خەۋەر ئېلىپ تۇردى . ئۇ بۇ قېتىم ناتۇۋان قىزنىڭ تەقدىرىگە كۆڭۈل بۆلدى . ھـازىـلـخـان ھـەمـدۇلـلـىنىڭ ئۆرۈپ بەرگەن يالغان چۈشلىرىگە ، شـىـۋىـقـەدىرلىرىگە ئىشىنىپ ئۇنى دۇنيا قىلدۇرماقچى بولغاندا ، داۋۇت ئۆزىنى بىر تونۇتتى . شۇڭا ، سەرۋەر داۋۇتنى ئۆزىگە ئاتا قىلىۋالغانىدى ...

سەرۋەر قىزىرىپ كەتكەن كۆزلىرىنى ئەجدىھا ئېغىزى تەرەپكە تـىـكـتـى . ئـۇنىڭ مەڭزلىرىدىن توختىماي ئېقىپ تۇرغان ياش تامچىلىرى ئېڭىكىدىن مەيدىسىگە ساقىپ چۈشۈۋاتاتتى .

يۈرەك دەردلىرى ۋە ئاچچىق غەزەپلىرىنى ئۆز كۆزىدىن ئالغان بۇ ناتۇۋان قىز بەكمۇ زەئىپلىشىپ ئۆيىگە قايتتى . ئۇ قاراڭغۇ ئۆيگە قەدەم ئالغاندا ، ھازىلخان ئۇخلاپ قالغانىدى .

— سەرۋەرمۇ سەن ؟

ھازىلخان قولىدا سىيپاشتۇرۇپ تۆشەك يېنىغا قويۇلغان كالا مۈڭگۈزى — قارا چىراغنى يانداردى . سەرۋەرمۇ ئۇن ـ تىنۇش چىقارماي قۇراق تۆشكىنى تاشلاپ ، ئارپا خېمىرتۇرۇچى پۈراپ تۇرىدىغان تاشلانمىغان جۇۋىسىنى غېرىبچە يېپىنىپ ، ھازىلخانغا ئارقىسىنى قىلىپ موكلا چۈشتى .

— سەرۋەر ، قايسى بۇلۇڭ - پۇچاقلاردا يۇرسەن ، هوي ، ئەرسىرەپ قالغان ئىنەك ، ئۆزىنى بىلمىگەن رەسۋا ، — هازىلخان كىر يوتقىنىدىن تامبىلى بىلەنلا ئۆمىلەپ چىقىپ كېلىپ سەرۋەرنىڭ جۇۋۇسىنى ئېچىۋەتتى ، سەرۋەر چاچراپ تۇرۇپ ئولتۇردى - دە ، ئۇنىڭغا «يالت» قىلىپ بىر قاراپلا كۆزىنى قاچۇردى . هازىلخاننىڭ ئىششىقلىقىنى ياكى سېمىزلىكىنى بىلگىلى بولمايدىغان يۇزىدىكى سەۋدايىلىق تارقاپ ، قەھر - غەزەپ بىلەن سەرۋەرنى ئاقچى - كۆكچى دەپ تىللاشقا باشلىدى .

— ۋۇي ئەپتىڭ قۇرىغۇر ، تېخى خان ئاناڭ گەپ قىلسا قىيا كۆزۈڭنىمۇ سالمايدىغان بولدۇڭمۇ ؟ قېنى سېنىڭ مەندىن چېنىپ ئاشنا تاپقىنىڭنى كۆرەي ...

— مەن ... مەن ... ئوقۇشقا يېزىلىش ئۈچۈن مەكتەپكە باردىم .

سەرۋەر ئەسەبىيلەرچە ۋارقىراپ يىغلىۋەتتى . بۇ چاغقىچە خان ئانىسىدىن ئاڭلاپ باقمىغان ھىكمەت سېپىق گەپلەر ئۇنىڭ ئىپپەت - نومۇسىغا تىغدەك سانجىلغانىدى .

— ئوقۇشقا ؟ — هازىلخاننىڭ ئاچچىقى خۇددى تاغدىكى يانغىن ئۈستىگە لەپپىدە يامغۇر ياغقاندەك ئۆچۈشكە باشلىدى ، — ماقۇل ، ماقۇل ئوقۇيسەن ، موللامنىڭ دىنىي مەكتىپىدە ئوقۇيسەن .

— نېمە ، هەمدۇل دىنىي مەكتەپ ئېچىپتىمۇ ؟ — سەرۋەرنىڭ كۆزلىرى چەكچەيدى .

— ياق ، ياق ، پەقەت مۇسۇلمانچىلىقنى ئۆگىنىشكە باربسەن .

هازىلخان ئەنقادەك يوشۇرۇن تۇتماقچى بولغان سىرنى پۇسۇققىدە چىقىرىۋەتكەنلىكىگە ئىچىدە ئۆزىگە كايىدى .

— ئەگەر مېنى هەمدۇلغا ئوقۇتۇش ئۈچۈن بېرىدىكەنسىز ، مەن سىزگە نان دەسسەپ بېرىمەنكى ، ئۆزۈمنى يوتمىغا تاشلايمەن . بۇ قەسەمگە ئىشەنمىسىڭىز ، ئۇۋالى ئۆزىڭىزگە ...

ئۇنى ئېچىگە چۈشۈپ كەتكەن هازىلخان ئارقىچە ئۆمىلەپ تەر هىدى پۇراپ تۇرغان يوتقىنىغا ئۆزىنى ئالدى . ئۇ ئىچىدە : «يا

روسۇللا ، بىلمىدىم توۋا ، بۇ قىلىدۇ ، قىلدۇ ، چوقۇم يانمايدۇ ... » دېگىنىچە يوتقىنىنى بېشىغا پۈركىدى .

— بولدى ئۇخلا ، — دېدى هازىلخان ياتلا يۇمشاق ئاۋازدا . چۈنكى ، ئۇنىڭ ئاش ـ تاماقنى ئېتىپ ، بېشىنى بېقىپ ، كىر ـ قاتلىرىنى يۇيۇپ ، دەم كۈتا بېلىنى كۈندە ئۇۋۇلاپ تۇرىدىغان سەرۋەردىن ئايرىلغۇسى يوق ئىدى .

بەشىنچى باب

ئىككى تاغلىق

ھازىلخان يوتقىنىغا پۈركىنىپ خۇدادىن قىزى سەرۋەرگە ئىنساپ ـ تەۋپىق تىلەۋاتقان بۇ كېچىدە ، داۋۇت گوندار ئۈچ يۈز ئاتمىش كېچىكنى بېسىپ جىنكۆچتىنىڭ قارىسىنى ئالغاندى . ئۇ جىنكۆچتىدە ئېتىنى تويغۇزۇپ ، جادۇگەرگە ئوخشايدىغان دەڭجادىن بىر قۇم چۆگۈن چاي ئالغاندىن كېيىن ، خۇرجۇنىدىكى كۆمەچتىن ئېلىپ قورسىقىنى تويغۇزدى . ئۇ ئازراقلا كېرىلىپ پۈت ـ قوللىرىنىڭ ھاردۇقىنى چىقىرىۋالغاندىن كېيىن ، يەنە يولغا ئاتلاندى .

كالىپۇكلىرى گەز باغلاپ ، ئاتتىن بەتتەر ھېرىپ كەتكەن داۋۇت ئەتىسى پېشىن بىلەن گۈڭشې قورۇسىغا كىرىپ كەلدى . ئۇ ئېتىنى ئات باقارغا بېرىپ ، ئالچاڭلاپ گۈڭشې ئىشخانىسىغا كىردى . پارتكوم شۇجىسى ھامۇدۇن تاغ ئادىتى بويىچە ئۇنىڭ بىلەن بىر ـ ئىككى ئېغىز ياسىما تىللاشقاندىن كېيىن ، قول ئېلىشىپ كۆرۈشتى .

— ھە ، گوندار ، قاراڭنى كۆرسەتمەيدىغان بولۇپ كەتتىڭغۇ ؟ مال ـ ۋارانلار ئوتلاۋاتامدۇ ؟... بۇ يىل تاغدا ئوت ياخشىمۇ ؟ مەكتەپنىڭ ئىشى قانداق بولدى ، دەرس باشلاندىمۇ ؟

— ۋاي خۇدا ، بىردەم ئارام ئالغىنى قويغىنا ، كۆھىقاپتىن بوران چىققاندەك بۇ سوئاللىرىڭغا قانداقمۇ بىر يولىلا جاۋاب بېرىپ بولالايمەن ؟

— بولدى ، گوندار ، گۈرەنلىرىڭنى كۆپتۈرمە ، قېنى ئەمسە چاي ئىچ ، قورسىقىڭ قانداق ، بىرەر نەرسىگە كۆڭلۈڭ تارتامدۇ ؟

— قورسقىم ئاچ ، ئاخشام جىنكۆچتىدە بىرنەرسە يېگەنچە ، — دېدى داۋۇت چايدىن بىر ئوتلاپ قويۇپ .

— هازىرلا ئامالىنى قىلايلى . قانداق ، يېڭى بارغان مۇئەللىم كۆنەلىگۈدەكمۇ ؟ ئابدۇرېشىت هاكىم تېلېفوندا بۇنى ئىككى نۆۋەت سورىدى .

— هازىرچە بىرنېمە دېمەك تەس . ئالدىنقىلىرىمۇ ئالدى بەش ئاي ، كەينى ئىككى ئايدا قۇيرۇقىنى خادا قىلغان . سەلىمنىڭ مىجەزىغۇ ئۇلارنىڭكىگە ئوخشىمايدىغاندەك قىلىدۇ .

— بۇغاقاچتىدىكىلەر يەنە كەكلىكتەك چوقۇشتى دەپ ئاڭلايمەنغۇ ! ئۆزۈم بارماقچىدىم ، ناھىيىدە يىغىن بولۇپ بارالمىدىم .

— يەنە شۇ كونا ماجىرا ! بۇ قېتىم ياقا ـ ماقىدىن ئېلىشىدىغاندەك تۇرىمىز .

— بولمايدۇ ، تېگىل بولمايدۇ ، — دېدى هامۇدۇن بېشىنى چايقاپ ، — ئەسلىدە مەن ئىككىڭلارنى گۇڭشېدىلا ئەپلەشتۇرۇپ قويماقچىدىم . لېكىن ، سادىن تۇنۇگۈن كەپتۇ ، ئېتىنى ئات باقارغا تاپشۇرۇپ سايىسىنىمۇ كۆرسەتمەي شەھەرگە تىكۈېتىپتۇ .

— ئۇ ئالدىراپتۇ ، قېنى سوتتا كۆزۈمگە تىكلىپ قارىيالىسا ، مەن گونداز چارپاي بولۇپ كېتەي .

— هەر ئىككىڭلار پارتىيە ئەزاسى ، تەسىر دائىرىسىنى ئويلاشماي يېنىكلىك بىلەن سەكرەپسىلەر ، — دېدى هامۇدۇن بىر كاللەك سېرىق ماينى داۋۇتنىڭ چىنىسىگە تاشلاپ ، — تاماقنى بىزنىڭ ئۆيدىن يەيلى ، ئىلىكىڭ ئۇزۇلگەندۇ ، قېنى چاينى سۇمۇرۇۋېتەيلى !

— چاۋاك ئىككى قولدىن چىقىدۇ . مەندە نېمە ئامال بار ؟ ئۇ سوتقا بارمىز دېسە ، مەن «ياق» دەيمەنمۇ ! قورسقىمدا دۆك بولمىغاندىن كېيىن ، «بېشىم بىلەن» دېدىم .

— بولدى ، قالدى گەپلەرنى ئاخشاملىققا بىزنىڭ ئۆيدە قىلىشايلى . سەن هازىر ئارام ئال . يۈز ـ كۆزۈڭنى يۇ ، گۆردىن

تارتىۋالغاندەك بولۇپ كېتىپسەن ...

ھاردۇقى چىقىپ قالغان داۋۇت ئەتىسى ئەتىگەندە چارۋىغا تۇز توشۇيدىغان ماشىنا بىلەن شەھەرگە يۇرۇپ كەتتى . ماشىنا كەچلەپ شەھەرگە يېتىپ كەلدى . داۋۇت خۇشال ـ خۇرام ئىشتىن يانغان ئىشچىلار ، كادىرلار ، كەچلىك تاماق تەييارلىقى ئۈچۈن ئەرسە ـ كېرەك كۆتۈرۈپ ماڭغان كىشىلەرگە قارىغىنىچە شەھەر مەنزىرىسىنى تاماشا قىلىپ كېتىپ باراتتى . ئۇ ئىچىدە : «توۋا ، شەھەر دېگەننى بىرەر يىللا كۆرمىسەك ، باشقىچىلا ئۆزگىرىپ كېتىدىكەنا ! » دەيتتى ۋە يېڭىدىن ـ يېڭى چۈشكەن بىنالارغا ، يېڭىدىن سېلىنىۋاتقان ھەيۋەتلىك قۇرۇلۇشلارغا قارايتتى .

داۋۇت مېھمانخانىدا بېلەت ئالغاندىن كېيىن ، كۈتكۈچىنىڭ يول باشلىشى بىلەن ئون توققۇزىنچى ياتاققا كىردى . لېكىن ، بۇ ياتاقتا سادىر بار ئىدى . سادىر غىل ـ پال قارىغىنىچە چىقىپ كېتىپ كىرمىدى ، ئۇ بېلىتىنى ئالماشتۇرۇۋەتكەنىدى .

داۋۇت قورسىقىنى تويغۇزۇپ كىنوغا كىرمەكچى بولدى . لېكىن ، ئۇ ئابدۇرېشىت ھاكىمنىڭ ئۆيىدە دەم ئېلىۋاتقانلىقىنى ، ئەتە يەنىلا تۇغمەس ئىشلار بىلەن بەند بولىدىغانلىقىنى ئويلىدى ـ دە ، ناھىيىلىك پارتكوم ئائىلىلىكلەر قورۇسىغا يۇرۇپ كەتتى .

داۋۇت سانا دەرىخى شاخاراپ كەتكەن ئائىلىلىكلەر قورۇسىنى ئايلىنىپ ئۆتۈپ بېرىپ ، ئابدۇرېشىتنىڭ ئۆيىنى شەھەر ئادەتتى بويىچە چەكتى . ئۇ پارتىيە مەكتىپىدە ئوقۇۋاتقان ۋە بۇلتۇر قەھرىمانلار ئۇچرىشىش يىغىنىغا قاتناشقان چاغلىرىدا بۇ ئۆيگە بىرنەچچە قېتىم كەلگەن بولۇپ ، ئابدۇرېشىت بىلەن پۇخادىن چىققۇچە سۆزلەشكەنىدى .

— كېلىڭ ، ئۆيگە كىرىڭ ، — دېدى ئابدۇرېشىتنىڭ قىزى داۋۇتنى ئۆيگە تەكلىپ قىلىپ ، — دادا ، مېھمان كەلدى !...

— ۋۇي ، ماۋۇ گوندازنى ، بەللى ... بەللى ... — ئابدۇرېشىت داۋۇتنىڭ دولىسىغا بىرنى ئۇرۇپ كۈلۈپ كەتتى ، — ھەي سەن

گوندازنی ، بۇرنۇڭنی دەرەپشىدە تېشۇەتسەممۇ دەردىم چىقمايدۇ . قانداق ، بالىلىرىڭ تىنچلىقمۇ ، يەنە تاغنى بېشىڭغا كىيىپ گۇركىرەپ يۇرەمسەن ؟

ئۇلار ساپادا ئولتۇرۇشقاندىن كېيىن ، ئابدۇرېشىت داۋۇتنىڭ چاپىنىنى سالدۇرۇپ قوزۇقغا ئىلىپ قويدى . پەتنۇستا تاتلىق ـ تۇرۇم ، توقاچلارنى كۆتۈرۈپ كىرگەن ئابدۇرېشىتنىڭ ئايالى داۋۇتتىن تىنچلىق ـ ئامانلىق سورىدى :

— هارمىغايلا !

— ياخشىدى ... خان يەڭگە ، ئۆزلىرى تەن دۇرۇس ، بالىلار تىنچلىقتۇ ؟

— ئەلھەمدۇلىللا شۈكۈر !

ئابدۇرېشىت ئايالى چىقىپ كەتكەندىن كېيىن ، پىيالىلەرگە چاي قۇيۇۋېتىپ داۋۇتنىڭ تاغ شامىلىدا قاردىاپ كەتكەن چوڭ يالپا يۈزىگە قارىدى .

— چاي ئىچكەچ پاراڭلىشايلى ، تاغدىكى ئىشلار قانداقراق ، چارۋىنىڭ قىشلىق تەييارلىقى ئوبدان كېتىۋاتامدۇ ؟

— هازىر جىددىي ئوت چېپىۋاتىمىز . ئومشا ، قىسىل قىشلاقلىرىغا بىرقىسىم ئوت ـ چۆپ دۆۋىلەندى . قىشلاق غاراللىرىنى چىتلاپ بولدۇق .

— ئوبدان بوپتۇ ، — دېدى هاكىم مەمنۇن بولۇپ ، — مەكتەپنىڭ ئىشلىرى قانداق بولدى ؟ ئوقۇش باشلاش مۇراسىمىغا مۇدىر بارماپتۇ ، بىرئاز قاتتىق گەپ قىلىۋەتتىم .

— ئوقۇش باشلاندى ، بالىلارنىڭ كەيپىياتىمۇ ئۇستۇن .

— سەلىم كۆنەلىگۈدەكمۇ ، ئۇنىڭ تۇرمۇش ئەھۋالىچۇ ؟

— بۇ بالىدا يېشىغا ماس كەلمىگەن هالدا ئوتتۇرا ياشلىقلارنىڭ ئېغىر ـ بېسىقلىقى بار ئىكەن . هەرهالدا مەجەزىگە قارىغاندا كۆنگۈدەك . لېكىن ، كېيىنچە ...

داۋۇت ئالدىراپ ـ تېنەپ بىركىمگە باها بېرىدىغان ئادەم ئەمەس ئىدى . شۇڭا ، هەرقانداق ئىشتا كېيىنگە ئىمكان قالدۇرۇپ

سۆزلەيتتى . ئابدۇرېشىتمۇ ئۇنىڭ بۇ مىجەزىنى ياقتۇراتتى .

ئۇلار چارۋىنىڭ كۆپىيىشى ، ئوزۇقلىنىشى ۋە كېسەللىكلىرى ئۈستىدە ئۇزۇن سۆزلەشكەندىن كېيىن ، «بۇغاقاچتى» دىكى ماجىرا توغرۇلۇق توختالغاندا ، ئابدۇرېشىت يۈزتۇرا داۋۇنقا كايىپ كەتتى :

— ئازراق بولسىمۇ قورسقىڭنى كەڭ تۇتساڭ يېرىلىپ كېتەمتىڭ ؟ ئىككى كومپۇنىست سوتتا سەن - پەن دېيىشكىلى تۇرساڭ ، نى ئات ، نى نومۇس ؟ ئەسلىدە مەن ئەتە يولغا چىقماقچىدىم ، بۇ ئىشنى هامۇدۇندىن ئاڭلىغان .

— ئەمىسە ئۇ بىر ئېزىتقۇنىڭ دامىغا چۈشۈپ يولسىزلىق قىلسا ، مەن يۈز - خاتىر قىلامدىم ؟ ئىككى تاغ ، بىر قاپتالنى بېرىۋەتسەم ، هەمدۇلنىڭ گۈلقەقەلىرى ئېچىلىپ كەتمەمدۇ ؟ سادىننىڭ بىر قىزىنىڭ تۇلكىنىڭ ئېزىتقۇ سۈيىنى ئىچكىنىگىلا ئوغام قاينايدۇ .

ئابدۇرېشىت تاماق يەپ داستىخان يىغىشتۇرۇلغانغا قەدەر داۋۇتقا بىرلىك ، ئىتتىپاقلىق ، يامانغا كۈلكە ، ياخشىغا يىغا كەلتۈرۈپ بەرمەسلىك هەققىدە ئەستايىدىل چۈشەندۈردى . داۋۇتمۇ ئۆزىنىڭ قىزىققانلىقىدىن ئۆكۈندى .

— بولدى ، سوتقا كىرمەيلى ، كەتسە هەمدۇلغا كەتمىگەندىن كېيىن ، — دېدى داۋۇت ئورنىدىن تۇرۇپ ، ئۇ سومكىسىدىكى بىر قېرىن سېرىق ماينى چىقاردى - دە ، ئابدۇرېشىتنىڭ ئايالىغا تۇنقۇزدى ، — خان يەڭگە ، ئابدۇرېشىت ئاكام يايلاقنى سادىنغا بەرگۈزۈۋەتتى . بۇنى مەن سىلىگە بېرىۋېتەي ، شەھەردىن گاڭسا - جىسا بولۇپ كېتەي .

— هەي - هەي ، بۇ قانداق قىلغىنىڭ ؟ — دېدى ئابدۇرېشىت راستىنلا قوشۇمسىنى تۇرۇپ .

— گېپىنى ئۆزۈڭ ياغلاۋاتقىنىم . مەن مۇشۇنداق سۆپۈرگە زىيانكەشنىڭ بىرى . دەۋايىم زىيىنىغا ماڭسىمۇ پارامنى بېرىۋېرىمەن !

ئۇلار تەڭلا كۈلۈشۈپ كەتتى .

— شۇنداقتىمۇ باھاسى بويىچە پۇلۇڭنى ئەكەتمىسەڭ ، ئۆگزىگە ئېتىۋېتىمەن !

— بولىدۇ ، مەنمۇ ھەر يىلى بىرنەچچە قېتىم كېلىپ تامىقىڭنى يېگەن ، ئۆيىڭنى قونغان پۇللارنىڭ ھەممىسىنى ھېسابلاپ قويىدۇم ، ئەگەر ئالمىسىڭ ئۆيىڭنى ئوت قويۇۋېتىمەن .

ئۇلار ئوچىلىسى تەڭلا قاقاقلاپ كۈلۈشۈپ كەتتى .

— ئەتە ئوتتۇرا مەكتەپكە بېرىپ ، مۇدىر بىلەن كۆرۈشكىن ، — دېدى ئابدۇرېشىت داۋۇتنى ئۇزىتىپ چىققاندا ، — بىر قىسىم تەجرىبە سايمانلىرى كەلگەنكەن ، تاغ شۆبە سىنىپىغا بېرىدىغان بولدى . سەن ئالغاچ كەتكىن . لېكىن ، ئەتە كەچ بىزنىڭكىگە چوقۇم كېلىسەن ، مەن سېنى ساقلايمەن !

ئابدۇرېشىت ئەتىسى ئەتىگەندىلا سادىننى ئىزدەپ مېھمانخانىغا ماڭدى ، لېكىن ئۇ پارتكوم قورۇسىدىن چىقىپلا دەرۋازا ئالدىدا چۆرگىلەپ يۈرگەن سادىننى كۆرۈپ قالدى . ئابدۇرېشىت سادىننىڭ بېشىنى ساڭگىلىتىپ بىرنەرسىنى خىيال قىلىپ ، مەيۈس ئايلىنىپ يۈرۈشىدىن ئۇنىڭمۇ ئىككىلىنىپ قالغانلىقىنى بىلىپ قالدى . ئابدۇرېشىت سادىن بىلەن ھال - ئەھۋال سوراشقاندىن كېيىن ، ئۇنى ئۆيگە باشلاپ كىردى .

— مەن سېنى ئىزدەپ مېڭىشىم ئىدى ، — دېدى ئابدۇرېشىت ئۇنىڭغا پىيالىنى تەڭلەۋېتىپ ، — ياھ ، كەلگىنىڭگە بىرنەچچە كۈن بولۇپ قاپتۇ ، بىزنى نەزەر - گۇزىرىڭدىن ساقىت قىلىۋەتكەن ئوخشىمامسەن ؟ قېرىنى يوقلاپ قويايمۇ دېمەيسىنا !

سادىن ئۆزىنىڭ ئويلىمايلا قىلغان ئىشىغا كېيىنچە پۇشايمان قىلغانىدى . ئۇ چارۋا مال كوللېكتىپلاشقاندىن بېرى داۋۇت بىلەن بىرنەچچە قېتىملىق يىغىندا ، كۇرستا بىللە بولدى ، پارتىيىگە بىللە كىردى . ئۇ داۋۇت بىلەن ھەمدۇل ئوتتۇرىسىدىكى ئۇزۇن يىللىق ئاداۋەتنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ، يايلاقتىكى ساددا كىشىلەرنىڭ كەينىگە كىرىپ قىلىپ قويغان نادانلىقىدىن قاتتىق ئۆكۈندى .

ئۇنىڭ ئۇستىگە ئوت ئۇستىگە ياغ چاچقاندەك ئابدۇرېشتنىڭ ئېچىنىپ ئېيتقان سۆزلىرى ئۇنى نومۇستىن يېرىلغۇدەك قىلىۋەتتى .

— ئويلاپ باق ، — دېدى ئابدۇرېشت ئۇنىڭ مۇرىسىدىن تۇتۇپ ، — ئەگەر سەن يولدا كېتىۋاتقان ئادەمدىن : «بۇ جۇۋا مېنىڭ !» دەپ ياقىسىدىن بوغساڭ ، ئۇ : «مەن پۇلغا ئالغان ، سەن كىمگە سانتان بولساڭ ، شۇنى تۇت» دېسە ، نېمە دېگۈلۈك ؟ ئۇنىڭ ئۇستىگە بۇغاقاچتىدىن ھاپاندۇكقىچە ، ھاپاندۇكتىن چىققىز سۇلىرىغچە ، چەت ئەل چېگرىلىرىغا قەدەر سوزۇلۇپ كەتكەن يايلاقلاردىن سەن پايدىلىنىۋاتىسەن ، يەنە نېمانچىۋالا تويماسلىق بۇ ! تېخى مالىرىڭ ئوتىغا ئېغىز تەگمىگەن يايلاقلىرىڭمۇ بارغۇ ! «خەققە بەرسەم ئىسىت ئېشىم ، ئۆيدە تۇرسا سېسۇر ئېشىم» دە ، ھەممىنى پوكىنىڭغا بېسىۋالساڭ ، بۇ ئىنساپسىزلىق بولمامدۇ ؟

— بولدى ، بولدى ، ئابدۇرېشت ئاكا ، ئۇنىڭسىزمۇ خىجىل بولۇۋاتىمەن . مەن خەقلەرنىڭ چىرايلىق گەپلىرىگە پۇتۇپتىمەن .

— خەقلەر ئەمەس ، ھەمدۇل دېگىنە ، ئۇ سېنىڭ يۇزۇڭگە ئالتۇندىن ھەل بەرمەپتۇ ، ئىت پوقى سۇۋاپتۇ ، — ئابدۇرېشت بىر تاماكىنى تۇتاشتۇرۇپ شورىدى ـ دە ، يۆتىلىپ كەتتى ، — ئەمدى سوتقا بارمىساڭمۇ بولىدۇ . داۋۇت ساڭا ئۆتۈندى ...

— ھە ؟ ! بۇ ... بۇ ... بۇ ... مەن ئۇنى تاپاي ، — سادىن ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى ، — بۇ ... بۇ ... بەك سەت بوپتۇ ...

— بولدى ، ئىزدىمەي قوي ، ھازىر ئىككىمىز كېچىك ماشىنىدا چىمەن گۈڭشىسىغا بېرىپ چارۋا مالىرىنى كۆرىمىز . سەن تەجرىبىلىرىڭنى سۆزلەپ بەر !

ئۇلار جىپ ماشىنىغا چۈشۈپ ، چىمەن گۈڭشىسىنىڭ يايراقلىرى ئەمدىلا سارغىيىشقا باشلىغان تېرەكلىك يوللىرىدا كېتىپ بارغاندا ، داۋۇت ئوتتۇرا مەكتەپ مۇدىرى بىلەن سۆھبەتلىشىۋاتاتتى .

— ئابدۇرېشت ھاكىمنىڭ مەسلىھىتى بىلەن بۇ قېتىم

مائارىپ ئىدارىسىگە كەلگەن تەجرىبە سايمانلىرىنى سىلەرگە بېرىدىغان بولدۇق ، — دېدى مۇدىر يەشىك ـ ساندۇقلارنى كۆرسىتىپ ، — ئۆزلىرى قايتقاندىن كېيىن ، بەشتە كاپالەتلىك ۋە قىيىنچىلىقى بار بالىلارنىڭ تىزىملىكىنى دەرھال يەتكۈزۈپ بەرسىلە ! ئابدۇرېشىت ھاكىم قىشلىق كىيىم ـ كېچەك تەمىنلەشتىمۇ پەرقلەندۇرۇپ تەمىنلەشنى ئېيتتى .

داۋۇت يەنە ھەقسىز بېرىلگەن توپ ـ توپ بولاقلىق دەرسلىك كىتابلارنى ۋە دەپتەرلەرنى تاپشۇرۇۋېلىپ ، مۇدىرغا مىننەتدارچىلىقىنى بىلدۈردى . بۇ ئەسنادا ئىشخانىغا كىرىپ كەلگەن گۈلنار داۋۇتقا لاپىيدە بىر قارىۋالغاندىن كېيىن ، مۇدىردىن سورىدى :

— مېنى چاقىرغانمىدىڭىز ؟

— شۇنداق ، بۇ كىشى سىز بىلەن كۆرۈشمەكچىكەن .

— گۈلنار سىز بولامسىز ؟ — دېدى داۋۇت مۇدىر چىقىپ كەتكەندىن كېيىن .

— ھەئە ، — دېدى قىز تارتىنمايلا .

— مۇدىرنىڭ سىڭلىسىغۇ دەيمەن ؟

— ياق ، قېينىسىڭلىسى بولىمەن .

— سىزگە سەلىم بىر پارچە خەت ئەۋەتكەنىدى .

قىز كونۇپرتنى جارتلا قىلىپ يىرتتى ـ دە ، تۆت قاتلانغان خەتنى ئېچىپ ، ئۇنىڭغا بىرقۇر كۆز يۈگۈرتۈپ چىقتى . گۈلنار شۇنچە ئالدىراپ ئوقۇغان بولسىمۇ ، ئۇنىڭدا ئىشق ـ مۇھەببەتكە ئائىت بىرەر ئېغىز سۆز يوق ئىدى . خەت پەقەت ھەيۋەتلىك تاغ مەنزىرىلىرى ، دەھشەتلىك يۇتمىلار ، ئاسمانغا تاقاشقان چېقىللار ، چارۋىچىلارنىڭ ئاددىي ، ئەمما كۆڭۈللۈك تۇرمۇشى ، بالىلارنىڭ شادلىقى تەسۋىرلەنگەن بىر پارچە نەسر ئىدى ، خالاس . خەتنىڭ ئاخىرىدىكى «سىزنى سېغىنغان سەلىم» دېگەن خەتنى كۆرۈش بىلەن قىزنىڭ يۈزى ۋىللىدە قىزاردى ۋە كۈلۈۋەتتى .

— سىزنى «تاغ بۇركۇتى» دەپ ماختاپتۇ . سىز راستتىنلا تاغ

بۇرکۇتىگە ئوخشاش ھەيۋەتكەنسىز ... ئۇ كەلمەمدىكەن ؟ — دېدى گۇلنار ئادەتتىكىدەكلا سوراپ .

— ھازىر ئوقۇش باشلىنىپ قالدى ... ئەگەر سىزمۇ بارغان بولسىڭىز ، سەلىم تېخىمۇ خاتىرجەم بولغان بولاتتى .

— مەن ... ھى ... ھى ... — گۇلنار غەلىتىلا كۇلدى ـ دە ، گەپنى يۆتكىۋەتتى ، — مەن مۇدىرغا دەپ ھارۋىنى قاتتۇرۇپ كېلەي ، بۇ نەرسىلەرنى سىز چۇشكەن مېھمانخانىغا ئاپىرىپ قويايلى ...

داۋۇت بىلەن سادىننى تۆت كۈن تۇرغۇزۇپ ، گۇڭشىلارنى كۆرسەتكەن ئابدۇرېشىت بەشىنچى كۈنى ئەتىگەندە ئۇلارنى يولغا سېلىپ قويدى . داۋۇت بىلەن سادىن خۇشال كۇلۇشكىنىچە ئابدۇرېشىت بىلەن خوشلاشتى . ئۇلار ئابدۇرېشىتنىڭ يۇمشاق ، گۆشلۈك قوللىرىنى سقىمداپ تۇرغىنىدا ، ھېلى يېزا خىزمىتى ، ھېلى چارۋىچىلىق ۋە ماڭارىپ خىزمەتلىرىگە تىنىم تاپماي چاپىدىغان بۇ پېشقەدەم ھاكىمنىڭ تۇتاش ئاقىرىپ كەتكەن چاچلىرىغا ھۆرمەت بىلەن قاراشتى .

— ھىم داۋۇت ، — دېدى ئابدۇرېشىت ئۇنى چوچۇپ ، — جۇۋا تاراقشىتىپ مەسىلە ھەل قىلىدىغان ئىشىڭنى تاشلا ، ھەمدۇل تۇن يېپىنغان بۇرە . ئۇنىڭ بۇ تونى سۇدا ئاقمايدۇ ، ئوتتا كۆيمەيدۇ . خەلق بۇ تونىنىڭ ئىچىدە نېمە بارلىقىنى بىلمەيدۇ . نەچچە مىڭ يىللىق دىنىي ئېتىقاد ئۇلارنى ھەمدۇلغا قارىغۇلارچە چوقۇنىدۇرىدۇ . سەن بۇنى ئاددىي ، قوپال ئۇسۇللار بىلەن چەكلىيەلمەيسەن . پەقەت خەلق ئۇنىڭ ھەقىقىي ماھىيىتىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەندىلا ، ئاندىن ئۇنىڭدىن قول ئۈزىدۇ . سەن بۇ مەسىلىدە سالماق ، سەگەك بولۇشۇڭ ، قانۇنغا خىلاپ ئىشلىرىنى چەكلەپ تۇرۇشۇڭ كېرەك .

— بولىدۇ ، ئۇقتۇم .

— يەنە بىر گەپ ، سەلىمنىڭ تۇرمۇشىغا ئوبدان قارا ، ئۇ بالىنىڭ ھاياتى بىلەن تونۇشۇپ چىقتىم . ئۇنىڭ ئەسلىي دادىسى

ئوقۇتقۇچى . ئۇنىڭ بالىلىق ۋاقىتلىرى بەكمۇ ئېچىنىشلىق ئۆتكەچكەمۇ ، تېنى قىز بالىنىڭكىدەك نازۇك ، ئۆزى ھەممە ئىشتا ئېھتىياتچان بولۇپ قالغان ...

داۋۇت بىلەن سادىن چۈشكەن ناھىيىلىك پارتكومنىڭ جىپ ماشىنىسى ئاسفالت كوچىلارنى ، ھەيۋەتلىك بىنالارنى تاشلاپ شەھەردىن چىقىپ كەتتى .

سەرۋەر ئوقۇسۇن

تاغ باغرىغا گۈل شىرنىلىرى يېغىش ئۈچۈن كەلگەن ھەسەل ھەرىلىرىدەك شادلىققا تولغان تاغ بالىلىرى ئوقۇش باشلىنىش بىلەن شاۋقۇن - سۈرەنلىك يېڭى ھاياتقا شۇڭغۇپ كىردى . ئوقۇغۇچىلار ئەتىگەنلىك تەكرار ، دەرس ۋە كەچكى مۇزاكىرىلەرگە قاتنىشاتتى . كۆڭۈل ئېچىش ، مەيدان تاماشىسى ، تەنھەرىكەت قاتارلىق پائالىيەتلەرنى ئېلىپ باراتتى . تەنتەربىيە پائالىيەتلىرىگە قادىر مۇئەللىم مەسئۇل بولغان بولسىمۇ ، بەزىدە بۇ پائالىيەتلەرنى سەلىم بىلەن بىرلىكتە ئېلىپ باراتتى .

ئۆزىنىڭ كۈچىنى ، چەبدەسلىكىنى ، ماھارىتىنى نامايان قىلماقچى بولغان بالىلار بەس - بەس بىلەن تەلپەكلىرىنى تاشلاپ ، كالىتە جۈڭلىرىنى سېلىپ ، تېرە پىنجەكلىرى بىلەن ئۇزۇنغا سەكرەش ئۇرەكلىرىگە سەكرىشەتتى ، يالغۇز گار ئەتراپىدا ۋارقىرىشىپ توپ تالىشاتتى .

ئوقۇغۇچىلار گەرچە غەمسىز ئوقۇۋاتقان بولسىمۇ ، سەلىم بىلەن قادىر باپكانىڭ موكىسىدەك بىرى دەرسكە كىرىپ كەتسە ، بىرى ناۋايخانىغا يۈگۈرۈپ ، سېيىت ئۇستامغا زۇۋۇلا ئېچىپ نان راسلاپ بېرەتتى . قادىرنىڭ دەرسى بولۇپ قالسا ، سەلىم ئاشخانىدا كۆكتات ئادالاپ ، ئوچاقتا ئوت قالايتتى ، بولۇپمۇ يەكشەنبە كۈنلىرى بۆلەكچىلا ئالدىراشچىلىق بولۇپ كېتەتتى . ئوقۇغۇچىلار شەنبە كۈنى ئىككى سائەت ئوقۇپ ئۆيگە قايتىقاچقا ، ئۇلارنىڭ

ئاتا ـ ئانىسى ، ئاكا ـ سىڭىللىرى ئەتىگەندىن باشلاپ ئات ـ ئېشەك ، قوتاز ، بۇقىلار بىلەن كېلىشكە باشلايتتى . ئۇلار بالىلىرىنى كۆرۈپ ، ئاۋۇال ئۇلارنى ئىككى ئېغىز سەت تىل بىلەن تىللايتتى ـ دە ، كېيىن ئىككى مەڭزىگە چوكۇلدىتىپ سۆيۈپ قويىاتتى . ئاتا ـ ئانىلار بالىلىرىنىڭ كەچلىك ۋە يەكشەنبىلىك ئاق نانلىرىنى خۇرجۇنلىرىغا سېلىپ ، ئۇلارنى ئۇلاغلىرىغا مىنگەشتۈرۈپ ئەكېتەتتى . لېكىن ، ئىككى ـ ئۈچ كۈنلۈك يىراقلىقتىكى ياياقلاردىن كېلىدىغان بالىلار پەقەت ئىككى ئايدا بىر نۆۋەتلا ئۆيىگە قايتالايتتى .

ئىدرىس كاتىپمۇ ھەپتىدە ئۈچ قېتىم خەۋەر قوبۇل قىلىش ۋاقىتىدىن باشقا ۋاقىتلىرىنى مەكتەپكە ئاتىدى . ئۇ نورمال ، ئوتۇن ـ كۆمۈرلەرنى ۋاقتىدا يەتكۈزۈپ بېرىشتىن سىرت ، ئاق چامغۇردىن باشقا نەرسە تېپىلمايدىغان بۇ تاغلىقتا ھەپتىدە بىر قېتىم گوڭشىغا بېرىپ ، ھەر خىل كۆكتاتلارنىمۇ ئەكېلىپ بەردى . ئۇ قوتازلاردىن ئۇن ، كۆكتات قاتارلىقلارنى چۈشۈرگەندە ، ئەتراپىغا ئولىشۇۋېلىپ گەپ سوراۋاتقان ئوقۇغۇچىلارغا بەزىدە : «گۇڭشې بازىرىدا ئاجايىپ بىرنەرسە كۆردۈم . ئۇ تۆمۈر ئالىقانلىرىدا يەرنى بىرلا تاتىلاپ كۆتۈرگەنچە ماشىنىغا تاشلىسا ، ئۇنىڭ بىر چاڭگال توپىسىنى بىر ماشىنا ئارانلا كۆتۈرىدىكەن » دېسە ، بەزىدە : «ناھىيىدە بىر بىنا سېلىۋاتىدۇ ، ئاسمان ـ پەلەك دېۋىدەك ئېگىز بىرنەرسە ئۆيدەك ، قورام تاشتەك نەرسىلەرنى ئاسمانىنىڭ قەھرىدە ئۇقانىڭ پېيىدەك كۆتۈرۈپ يۈرىدىكەن » دېگەندەك ھەر خىل يېڭى خەۋەرلەرنى سۆزلەشكە باشلايتتى . سېيىت ئۇستاممۇ ئۇنىڭغا چاقچاق قىلىپ : «ئىدرىس ، تونۇرغا بىر چوقال لازىم بولۇپ قالدى يېكى سىلىنى ئىشلىتەمدۇق » دەپ قويسا ، ئۇ تۆكلۈك ئاغزىنى يوغان ئېچىپ كۈلۈپ كېتەتتى . ئىدرىس بەزىدە ئۆزىنىڭكىنى ياكى باشقىلارنىڭكىنى دېگەندەك ، كېيىك گۆشى ، تاغدىن غۇلاپ كەتكەن قوتازنىڭ گۆشلىرىنى مەكتەپكە يەتكۈزۈپ تۇراتتى . ئۇ گۆش ئەكەلگەن چاغلاردا ، ئەگرى پېچىقى بىلەن ئالىقاندەك گۆشنى

شـــلىپ ، سىيىت ئۇستامنىڭ نان قومۇرىدىغان زىخىغا سانجىپ تونۇر ئىچىگە تىقاتتى ، كىيىن ۋاژىلداپ مىيى قاياناۋاتقان گۆشنى ئـاغـزىـغـا ســالاتـتى ـ ده ، ئۇ قوۋۇزىدا ، بۇ قوۋۇزىدا ئىككىلا ئايلاندۇرۇپ چاياپ يۈتۈۋېتەتتى . خۇشلۇقى تۆتۈپ كەتسە ، ئەمدەل ئالدىدا زۇۋۇلا ئىچىۋاتقان سەلمىنىڭ ئاغزىغا ئۇنىمىغىنىغا قارىماي بىر چىشلەم گۆش سىلىپ قوياتتى .

بـۇگـۈن جـۇمـه ، ســىـيـىـت ئـۇستام باش كۆتۈرمەي نان يـىـقـمـۇاتـاتـتـى . چۈنكى ، ئەتە بالىلار ئۆيگە قايتسا ، ئۇلارنىڭ ئەكىتىشى ئۈچۈن كۆپرەك نان كېتەتتى . سەلىم چۈشتىن ئىلگىرى ســۇيـۇقئاشنىڭ خېمىرىنى يۇغۇرۇپ ، چامغۇرنى توغراپ قويۇپ دەرسكە كىرىپ كەتتى . دەرستىن چۈشكەن قادىر خېمىرنى يېيىپ تاماقنى ئېتىپ ، بالىلارنىڭ چۈشلۈك تامىقىنى بەردى .

— ســەلــىم ، — دېدى سىيىت نانغا تۆككۈچ ئۇرۇۋاتقان ســەلىمگە قاراپ ، — «باشقا كەلگەندە باتۇر» دەپتىكەن . تاماق ئـېـتـىـشنى ، نان يېقىشنى ئۆگـىنـۈالدىڭىز ... ھەي ، تۇرمۇش ئۆگىتىدۇ . تۇرمۇش دېگەن شەيتاننىمۇ ئۇسسۇلغا سېلىۋېتىدىغان نەرسە .

— ئۆگىنىۋالغىنىم ياخشى بولدى ، هامان ئەسقاتىدۇ .

— ئـەگـەر شـەهـەردە بـولىدىغان بولسا ، خېمىرنى شارتلا ماشىنىدا كەسكەن ، قازان توك بىلەن قايىنىغان ! سادىغاڭ كېتەي شەهەر ، بىر ئادەم جاھاننىڭ ئىشىنى تەۋرىتىـۋەتكـىـلى بولىدىغان يەر ـ ده !

— ۋۇي ، مـەن قـوڭـغۇراقنى چېلىۋېتەي ، ۋاقىت توشۇپ قاپتۇ ، — سەلىم خېمىر يۇقى قوللىرى بىلەنلا سىرتقا چىقتى . ئۇ قوڭغۇراقنى چېلىۋېتىپ ناۋايخانا ئالدىغا كېلىۋىدى ، يىراقتىن ئـىـكـكـى ئـاتـلـىـقـنىڭ قارىسى كۆرۈندى . بىر ئاتلىق قولىنى پۇلاڭلاتتى .

— داۋۇت ئاكا ! — سەلمىنىڭ ۋارقىرىشىدىن دەم ئېلىشقا چىققان ئوقۇغۇچىلارمۇ چۇرقىرىشىپ يۈگۈرۈشتى .

— سەلىم ، ئەھۋالىڭ ياخشىدۇ ؟ — داۋۇت ئاتتىن چۈشتى ـ دە ، سەلىمنىڭ خىمىر يۈقى قوللىرىنى سىقتى ، — قېنى ، بۇ كىشىنى تونۇپ قوي ، «بۇغاقاچتى» دىكى جېدەلنىڭ باشلىقى سادىن تېكە .

سەلىم سادىننىڭ تاغلىقلارغا خاس شامالدا قارايدىغان مىس رەڭ چىرايىغا ، قەيسەرلىك يېغىپ تۇرىدىغان قوشۇمىلىرىغا قارىغانچە ئۇنىڭ بىلەن قول ئېلىشتى .

سەلىم ئۇلارنى ياتقىغا باشلىدى . داۋۇت بىلەن سادىن سوتقا ياقىلاشقىلى بارغانىدەك ئەمەس ئىدى . ئۇلارنىڭ تويدىن خۇشال ـ خۇرام يانغان دوستلارىدەك ھەمسۆھبەت بولۇپ بىللە قايتقانلىقى ، سەمىمىي چاقچاقلىرى سەلىمنى قاتتىق خۇشال قىلىۋەتتى . كۆڭلىنى خىرە قىلىپ تۇرغان بۇغاقاچتى ماجىراسىنىڭ ئوكۇشلۇق ھەل بولغانلىقىغا ئۇنىڭ كۆزى يەتتى . سەلىم يۈگۈرۈپ يۈرۈپ ئىسسىق نان ، چاي تەييارلىدى . چامادانىدىن قەنت ـ كەمپۇت ، پېچىنە ـ پىرەنىك قاتارلىق نەرسىلىرىنى ئېلىپ ، ئۇلارنى گېزىت ئۈستىگە تۆكتى .

— گوندىراز ، — دېدى سادىن بىر تال كەمپۇتنى ئاغزىغا سېلىپ ، — بۇ نەرسىلەردىن نېمە پۇراق كېلىۋاتىدۇ ، سەزدىڭمۇ ؟

— ئىككىمىز قوتازدەك ئۈسۈشكىلى بارغان شەھەر پۇرىقى ...

كۈلكە كۆتۈرۈلدى . لېكىن ، سادىن ئىچىدىكىنى دەۋالمىغۇچە كۆڭلى ئەمىن تاپمايدىغان ئادەم ئىدى .

— ياق ، ياق ، سەن گەپنى ئېپقاچما ، بىز ئەتە ماڭمىز دېگەن كۈنى بىزنى مېھمان قىلغان ھېلىقى قىزنىڭ ئىسمى نېمىدا ؟

— ھىم ، قارا ، بۇ ئۈسكەك تېكىنىڭ قۇۋلۇقىنى ، — دېدى داۋۇت سەلىمگە كۆز تاشلۇۋېتىپ ، — ئانارنىڭ گۈلى دېمەمسەن ؟...

سەلىم داۋۇت بىلەن سادىننىڭ مەنىلىك چاقچاقلىرىدىن ، قاقاقلاپ كۈلۈشلىرىدىن گۈلنارنىڭ ئۆيىدە ئۆزى توغرۇلۇق خېلى گەپلەرنىڭ بولغانلىقىنى بىلدى .

داۋۇت مەكتەپنىڭ ئەھۋالى ، بالىلار ھەققىدە سورىغاندىن كېيىن ، سادىننى باشلاپ سىنىپ ۋە ياتاقلارنى كۆرسەتتى . مەكتەپنىڭ سەنئەت گۈرۇپپىسى بىر - ئىككى نومۇر ئورۇنلاپ بەردى . كۆڭلى كۆتۈرۈلۈپ كەيپى چاغ بولۇپ قالغان سادىن مەكتەپكە گۆش - پۆش ياردەم قىلىدىغانلىقىنى ئېيتتى . سادىن مېڭىش ئالدىدا ئۆزىنىڭ بىر ناخشىچى قىزى بارلىقى ، قولىدىن كىتاب چۈشمەيدىغانلىقىنى ئېيتىپ ، ئۇنى قوبۇل قىلىش - قىلماسلىقىنى سەلىمدىن سورىدى . چاقچاق ، ياپتا گەپلەرگە ناقىس سەلىممۇ يالىڭاچلا جاۋاب بەردى :

— بۇغاقاچتىدىن داۋۇت ئاكامنى خاتىرجەم قىلسىڭىزلا ، قىزىڭىزغا مەكتىپىمىزدىن ئورۇن چىقىپ قالار ...

— ئاللا گونداز ، قۇيرۇقلىرىڭ خېلىلا بار ئىكەن جۇمۇ ، — دېدى سادىن كۈلۈپ ، — بولىدۇ ، سىنىڭ ئېيتقىنىڭ بويىچە بولسۇن ، مۇئەللىم بالا . لېكىن شەرتىم ، بۇ كەنجى ئەركە قىزىمنى تاك قىلىپ چېكىپ سالما ...

ئۇلار بىرپەس كۈلۈشكەندىن كېيىن ، داۋۇت سەلىمگە كەچكە ئۆيگە بارغىن ، دەپ تاپىلاپ ، سادىننى باشلاپ كەتتى . تەبىئىتىدە بىر يەڭگىللىك سەزگەن سەلىم بالىلار تاماق يەپ بولغاندىن كېيىن ، ئۇلارنىڭ كەچلىك مۇزاكىرىسىگە بىللە قاتنىشىپ ، دەرسلەردىن تەكرار قىلىپ بەردى . گۈگۈم چۈشۈش بىلەنلا ، بالىلارنى ئىختىيارىي پائالىيەتكە قويۇپ بېرىپ ، ئۆزى داۋۇتنىڭ ئۆيىگە ماڭدى .

سەلىم مەھەللىگە كىرىپ تىكىلەكتىن ئايلانغاندا ، قارا شال يىلەن بۇرۇنلىرىغچە يۆگىنىۋالغان بىر قىزغا دوقۇرۇشۇپ قالدى . قىز سەلىمگە پاللىدە قارىدىيۇ ، دەرھال كۆزلىرىنى قاچۇردى . تاغ ئاسمىنىدىكى ئوتقاشتەك تاۋلانغان شەپەقنىڭ ئەكسى بولسا كېرەك ، قىزنىڭ چوڭ كۆزلىرىنىڭ ئېقى بىنەپشەرەڭ پارقىراپ كەتتى . سەلىم بۇ كۆزلەرنى قەيەردىدۇر ئۇچراتقاندى . لېكىن ، ئۇ قانچە ئويلاپمۇ يادىغا ئالالمىدى .

سەلىم داۋۇتنىڭ ئۆيىگە كىرىپ كەلگەندە ، ئۇ شىرداقتا يانپاشلاپ ياتاتتى . گۈلسارە گۆشى لېگەنلەرگە سۈزۈۋېلىنغان شورپىغا چۆپ سېلىۋاتاتتى .

— كەل سەلىم ، يۇقىرى ئۆت ، هە ، سەنمۇ ، — دېدى داۋۇت ئايالىغا بۇرۇلۇپ ، — تەكىيدىن بىرنى ئۇزىتىۋەت ، مۇئەللىم جەينەكلىسۇن .

— بولدى ، بولدى ، ئولتۇرۇۋېرىمەن .

— تەكەللۇپ قىلما ، ئولتۇرالمايدىغانلىقىڭنى بىلىمەن ، پەلتەڭدە ئولتۇرۇپ كۆنگەن ئادەمگە تەس .

— سادىن ئاكام كۆرۈنمەيدىغۇ ؟

— ئۇ ئۆز ئۆيىنىڭ قېتىقىنى سېغىنغانمۇ ، كېتىپ قالدى .

سەلىم گۈلسارە قويۇپ بەرگەن قۇراق تەكىيىنى بىر چەتكە سۈرۈپ قويۇپ ، داۋۇتنىڭ چىمچىلاق قولىغا ئىلىنىدۇرۇپ قويغان گۈللۈك تاماكا خالتىسىغا ، ئالدىرىماي تاماكا ئوراشلىرىغا قاراپ تۇردى .

— ھىم ، سەلىم ، زېرىكىپ قالمىغانسەن ؟ — دېدى داۋۇت سەلىمنىڭ قارىداپ قالغان چىرايىغا سەپسېلىپ ، — كۆنەلىگۈدەكسەنمۇ ؟

سەلىمنىڭ باش لىڭشىتىشىدىن داۋۇت يېنىككىنە كۈلۈمسىرەپ قويدى . ئۇ سەلىمنىڭ مەكتەپ توغرىسىدىكى پىكىرلىرىنى ئاڭلاپ بولغاندىن كېيىن ، ماڭارىپ ئىدارىسىنىڭ بۇ مەكتەپكە كۆڭۈل بۆلۈۋاتقانلىقى ، بۇ قېتىم ماڭارىپ ئىدارىسىگە بېرىلگەن بىر يۇرۇش تەجرىبە سايمانلىرىنى بەرگەنلىكىنى سۆزلەپ ، قوينىدىن بىر تىزىملىكنى ئېلىپ سەلىمگە بەردى .

— بۇ تەجرىبە سايمانلىرى ۋە كۆرسەتمىلىك قوراللارنىڭ تىزىملىكى ئىكەن ، — دېدى سەلىم تىزىملىككە بىرقۇر كۆز يۈگۈرتۈپ .

— مېنىڭ بېشىم قېتىۋاتقىنى ، بۇ لاقا ـ لۇقىلارنى نەگە جايلاشتۇرۇش مەسىلىسى ، بۇ نەرسىلەرسىز دەرس ئۆتكىلى

بولامدۇ ؟

— بولىدۇ ، — دېدى سەلىم كۈلۈپ ، — لېكىن دەرس چوڭقۇرلاشقانسېرى ئەھمىيىتىنى كۆرسىتىپ مېڭىشتا بۇ نەرسىلەر بولمىسا بولمايدۇ . بۇ تىزىملىكتىكى زوئولوگىيىگە ئائىت مودېل ۋە كۆرسەتمىلىك قوراللار بۇ يىل ئىشلىنىدۇ . بىئولوگىيە ۋە فىزىكىغا ئائىتلىرى كېلەر يىلى ئىشلىنىدۇ .

— ھېم ، مۇنداق دېگىن ، تېخى ئابدۇرېشىت ھاكىم «كۆتۈرەلمىسەڭ بىر پەنجە» دېگەندەك ، قىرائەتخانىنىڭمۇ گېپىنى قىلىدۇ .

— داۋۇت ئاكا ، — دېدى سەلىم خۇشال بولۇپ ، — تەجرىبە سايمانلىرىنى ھازىرچە مېنىڭ ياتقىمغا ئورۇنلاشتۇرايلى ، كېيىنچە بىر گەپ بولمامدۇ !

— پۈت باسقۇدەك ئورۇنمۇ قالمايدىغۇ !

سۆھبەت راسا قىزىۋاتقان پەيتتە داستىخان سېلىنىپ ، لېگەندە ئۈستىگە ئۈششاق توغرالغان گۆش بېسىلغان نېرىن چۆپ كەلدى . ئۇلار «قېنى ئال ، ئېلىڭ» بىلەن بىردەم خولۇپلىشتىپ يېيىشىپ ، گېپىنى داۋاملاشتۇرىۋەردى .

— توغرا ، سەرۋەرنى قانداق قىلىسەن ؟ — دېدى داۋۇت بۇرۇتىغا چاپلىشىپ قالغان چۆپنى يالماپ ، — ئۇ ئالدىڭدىلا يەنە كەپتۇ .

— بىچارە قىز ، — دەپ سۆز قىستۇردى گۈلسارە ، — ئوقۇش دېسە ، ئوت ـ كاۋاپ ...

سەلىم ھېلىلا تىكىلەكتە يولۇققان چوڭ كۆزلەرنى يادىغا ئالدى .

— شۇنىسى يېشى ... ئۆزىمۇ چوپچوڭلا بولۇپ قالغان قىزدەك كۆرۈنىدىغۇ ؟

— ئۇنى سەن كۆردۈڭمۇ ؟

— ياق ، يىراقتىنلا .

— زادى بولماسمۇ ؟

— بولۇشىغۇ بولار ... لېكىن قادىر مۇئەللىم موللامنىڭ ئاچچىقىنى كەلتۈرمىسەك ، دەيدۇ .

— ھەمدۇللىنىڭ بۇ ئىش بىلەن نېمە ئالاقىسى بار ؟ — دېدى داۋۇت بىردىنلا غەزەپلىنىپ ، — ھەي ... بۇ مۇئەللىملەرنىزە ...

داۋۇت ئۆتكەن يىلى يۇز بەرگەن بىر ئەھۋالنى ئېچىنىپ سۆزلىدى . ئۇ سۆزلىگەنسېرى قىزىرىپ گۈرەنلىرى كۆپۈپ ، خۇددى بىركىم بىلەن سوقۇشۇۋاتقاندەك ۋارقىراپ كەتتى .

قاراڭغۇ تاغ باشلانغۇچ مەكتىپىدە ئىككى سىنىپ بولۇپ ، بۇلتۇر دەرس باشلىنىپ ئۇزۇن ئۆتمەيلا مەكتەپ بويىچە ئون يەتتە بالا قالغانىدى . باش مۇئەللىم سۇرۇشتە قىلىپ ھەمدۇل موللىنىڭ ئاستىرتتىن دىنىي سىنىپ ئاچقانلىقىنى بىلىپ ، ئۇنىڭغا يېلىنىپ يالۋۇرىدۇ ، ھەمدۇل تاياقتەك قېتىۋېلىپ ، ئوقۇتقۇچىلارنى دىنىي پەتىۋالار بىلەن قورقۇتىدۇ . ئامالسىز قالغان باش مۇئەللىم : «چوشتىن بۇرۇن بىز ئوقۇتايلى ، چۈشتىن كېيىن سىلى ئوقۇتسىلا» دېگەن كېلىشىمنى تۈزۈپ قايتىدۇ . بۇنى ئاڭلىغان داۋۇت ئېتىنى تارسىلدىتىپ بېرىپ ، بۇ كېلىشىمنى ھايت ـ ھۇيت دېگۈچە تىرپىرەن قىلىپ ، بالىلارنى قايتۇرۇپ كېلىدۇ . لېكىن ، داۋۇت بىر مەزگىل چارۋىچىلارنىڭ سوغۇق نەزىرى ئاستىدا قالىدۇ .

داۋۇتنىڭ «ھەي بۇ مۇئەللىملەرنىزە» دېگەن سۆزىدىن خىجىللىق ھېس قىلغان سەلىم يەرگە قارىدى . راست ، دېمىسىمۇ نېمىدىن قورقىدۇ ؟ ئۇ قانچىلىك نېمە ئىدى ؟

— داۋۇت ئاكا ، سەرۋەرنى قوبۇل قىلايلى ، ئوقۇسۇن !

سەلىم قايتىش ئۈچۈن ئورنىدىن تۇرغاندا ، سائەت ئون بىردىن ئاشقانىدى . داۋۇت ئۇنىڭغا گۈلنارنىڭ بىر پارچە خېتىنى بەردى . سەللىمنىڭ خەتنى ئالغاندىكى تەقەززالىق كەيپىياتىنى كۆرگەن داۋۇت ئۇنى قونۇپ قېلىشقا تۇتىمدى . ئۇلار ھويلىغا چىققاندا ، قاپقاراڭغۇ تاغ ئىزىلىرى قەد كۆتۈرگەن نىل رەڭلىك ئاسماندا يۇلتۇزلار ئۇنچە چاچقاندەك چېچىلىپ ياتاتتى .

— سەلىم ، — دېدى داۋۇت ئۇنى ئۇزىتىۋېتىپ ، — ئەتە بالىلارنى قويۇۋېتىپ بىزنىڭ ئۆيگە قونۇشقا كەل ، ئۆگۈنلۈككە يەكشەنبە ، ئىككىمىز سەھەر ئوۋغا چىقىمىز .

— نەگە ؟

— ئاقچېقىلغا .

ئوۋدىن قايتقاندا

ئوۋ مىلتىقى ئاسقان داۋۇت بىلەن سەلىم ئاتلىرىنى بىردە قاتارتىپ ، بىردە سالقىن دېۋېتىپ ، تار جىلغىلار ، كەڭ سايىلىقلار ، چاتقاللىق قىيالاردىن ئۆتەتتى . ئۇلار تاغ باغرىدىكى تىك چىغىر يوللارغا چىققاندا ، ھېلىلا ئارقىسىغا ئۆچۈپ كېتىدىغاندەك تۇيۇلسا ، بەزىدە ئاتنىڭ بېشى كۆرۈنمىگۈدەك تىك پەسلىكلەردىن ئەپچىللىك بىلەن ئايلىنىپ ئۆتۈپ كېتەتتى . داۋۇت پات ـ پات ئارقىسىغا قايرىلىپ : «قورقتۇڭمۇ ، ئېگەرنى تېقىمىڭغا چىڭ قىسۋال» دەپ قويىاتتى ۋە ئېتىنىڭ تىزگىنىنى سىيرىپ سەلىمگە يانداپ كېلەتتى ـ دە ، ئۇنىڭ ئېچىلمايۋاتقان چىرايىنى كۆرۈپ كۆڭلى غەش بولاتتى . «بۇ بالىغا نېمە بولغاندۇ ؟» داۋۇت كېچىدىن بېرىقى سەلىمنىڭ جىمغۇرلۇقىنى ھەر خىل پەرەز قىلاتتى . «تاغ تۇرمۇشىغا كۆنەلمەيۋاتامدۇ يا ، ياق . ياكى قادىر ئىككىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدا بىرەر كۆڭۈلسىزلىك ئۆتتىمىكىن ؟ يوق گەپ . توغرا ، گۈلنارنى سېغىنغان بولسا كېرەك ، ياش ئەمەسمۇ !»

داۋۇت ئاخىر تۇڭۇنىنى يەشكەندەك ئۆزى ئەكەلگەن خەتنى ئويلىدى . «سەلىم ئۇ خەتنى ئۇلۇشكۇن كەچ ئەكەتكەن ، شۇنىڭدىن تارتىپلا جىمىپ كەتتى . ئېھتىمال ، خەتتە بىرەر كۆڭۈلسىزلىك بارمىكىن ؟»

داۋۇتنىڭ ئاخىرقى ئويى توغرا ئىدى . سەلىم گۈلنارنىڭ خېتىنى قايتا ـ قايتا ئوقۇدى . خەتتە شەھەردىكى كىنو ـ تىياتىرلار ، كۆڭۈل ئېچىش كېچىلىرى ، شەنبە ـ يەكشەنبە

كـۇنلىرىدىكى باغ سەيلىلىرى ، قىسقىسى شەھەرنىڭ دەبدەبىلىك ھـايـاتى ، مەدەنىي تۇرمۇشى ئاجايىپ نازۇك ، لىرىكىلىق تىللار بىلەن تەسۋىرلەنگەن بولۇپ ، سەلمنى بىر ئامال قىلىپ قايتىپ كېلىشكە دەۋەت قىلغانىدى .

سـەلـىـم خـەتـتىن تەشنا يۇرىكى قانغۇدەك بىرەر تامچىمۇ ئۇسـسـۇزلـۇق تـاپالمىدى . تاپالمىدىلا ئەمەس ، بەلكى چۆلدىكى تـۆگـىـدەك تـېخـىـمـۇ چـاڭـقـىـدى . ئاشۇ كۆڭۈل ئېچىشلار ، ئولتۇرۇشلار ، گۈلنارنىڭ زىلۋا قەددىنى ئۆزىگە تارتىپ ، نازۇك بەللىرىدىن قىسىپ تانسا ئويناۋاتقان يىگىتلەر كۆز ئالدىغا كېلىش بىلەن ، ئۇنىڭ كۈندەشلىكى تۇتتى ... تاقەتسىزلەندى ... ئەمىسە بۇ يەردىن كەتسەنمۇ ؟ ياق ، ياق ، ئۇ ياقتىن كېلىپ بۇ ياقتىن ھە ؟ ! ئۇنىڭ يۈزى قوتاز تېرىسى ئەمەسقۇ ! ؟

داۋۇتنىڭ ئېتىنىڭ تۇيۇقسىز كىشنىشى سەلمنى چۆچۈتۈۋەتتى . ئىگەردە يانتۇ ئولتۇرغان داۋۇت ئارقىسىغا قايرىلىپ : «قارا سەلىم ! » دەپ ئالدىنى كۆرسەتتى .

«پاھ ــ ھوي !... » دەۋەتتى سەلىم ئالدىدىكى تەتىلا پايانداردەك يېيىلىپ ياتقان يالاڭلىققا قاراپ .

قۇياش نۇرىدا تاۋلىنىپ كۈمۈشتەك يالتىرىغان ئاق چوققىلىق تاغلار باغرىدىكى قويۇق چاتقاللىق ـ ئورمانلاردىن ئېقىپ كېلىۋاتقان تاغ سۈيى تاشتىن ـ تاشقا ئۇرۇلۇپ ئاق بۇژغۇنلارنى چاچرىتاتتى . تـارام ــ تـارام بۆلۈنۈپ ئېقىۋاتقان شوخ سۇلار ياپيېشىل مۇخ قـاپلىغان قورام تاشلارنى سۆيۈپ ئۆتكەندە ، ئەتراپىدىكى ئاق ۋە سېرىق گۈللەرگە ئۇنچىلەر چاچاتتى ... ئەتىگەن ۋە ئاخشاملىرى ئـادەمنى تىترەتكۈدەك سوغۇق بولىدىغان كۈز پەسلى بولسىمۇ ، سـاپـسېرىق سارغايغان توغراق ، قىپقىزىل تاۋلانغان ياۋا ئۆرۈك ياپراقلىرى ، قوڭۇر رەڭ يالتىرىغان ئارچىلار يەنىلا باش باھاردىكى رەڭگارەڭ چېچەكلەرنى ئەسلىتەتتى... قىسقىسى ، سۈرەتتەك رەڭ ئالغان بۇ جىلغا ھۇپپىدە تاغ گۈللىرى ، ھەر خىل ياۋا مېۋىلەر ۋە دەل ـ دەرەخلەر بىلەن ئورالغان بولۇپ ، ساينىڭ ئۇ قانىتىدىكى

كۆكۈچ ئورمان ئارىسىدا ئاق تۇمانلار ئۆزۈپ يۈرەتتى... سەلىم سىبھىرلەنگەندەك تېڭىرقاپ قالدى... ئۇ بۇلۇتلار سايە تاشلىغان سالقىن جىلغا باغرىلىرىدا قارىنغىچە قېلىن ئوتقا چۆكۈپ ياياقاتقان بۇغا ـ ماراللارغا ، ئالاقات ، زىخ ، بۆلجۇرگەن ھىدلىرى دىماغقا گۈپۈلدەپ ئۇرۇۋاتقان مەخمەلدەك تاغ قاپتاللىرىغا تويماي ـ تويماي قارايتتى...

— قانداق ، گۈزەلمىكەن ؟... — دېدى داۋۇت سەلىمنىڭ داۋاملىق ئىشلىتىدىغان «گۈزەل» سۆزىنى ئالاھىدە قوشۇپ . سەلىمۇ ئۇنىڭ چاقچىقىنى چۈشەندى بولغاي كۈلۈمسىرىدى .

— بەللى ئىنى ، مۇنداق ئېچىلغىنا ! بۈگۈن زادى ساڭا نېمە بولدى ؟

— داۋۇت ئاكا ، — دېدى سەلىم بىردەمدىلا ھەممىنى ئۇنتۇغاندەك ، — بۇ يەرنىڭ ئىسمى نېمە ؟

— «كۈلۈلەڭ سۇ»...

ئۇلار ئاتتىن چۈشۈپ يۈز ـ قوللىرىنى يۇيۇپ «پاھ ! ئەجەب سوغۇق» ، «نېمىدېگەن راھەت» دېيىشىپ سۇپسۈزۈڭ تاغ سۇيىدىن ئوچۇمداپ ئىچىشتى ۋە ئات بىلەن سۇنى توغرا كېسىپ ئۆتۈپ ، ئورمان ئىچىدىكى چىغىر يولغا قايرىلدى .

ئۇلار ئاقچىقىلغا يېتىپ كەلگەندە ، كۈن تىك كۆتۈرۈلگەنىدى . سەلىم بۇ يەردىكى خۇددى قوزۇقتەك بۇلۇتنى تېشىپ ئۆتكەن كۈل رەڭ تاش تاغلارغا ، بىر ـ بىرىدىن بوي تالاشقاندەك تىك كۆتۈرۈلگەن ئېگىز ـ پەس چېقىللارغا ، توپ ـ توپ بولۇپ ئۇ قىردىن ـ بۇ قىرغا ئۇچۇپ يۈرگەن كەكلىكلەرگە ۋە ئۇلارنىڭ ئەكس ساداسى يېنىۋاتقان ھاڭلارغا قارىدى .

داۋۇت ئاتلارنىڭ ئېگەرلىرىنى ئېلىپ ، ئالدى پۇتلىرىنى چۈشەپ ، پەستىكى ئوتلاققا ھەيدىۋەتكەندىن كېيىن ، سەلىمنى باشلاپ تاش يېرىقلىرىدىن چىقىۋاتقان بۇلاق تۇۋىگە كېلىپ تۇگۈچنى يايدى . ئۇلار نانلىرىنى سېرىق ماي ۋە داكا خالتىدىكى سۇزمىگە مىلەپ يېيىشكەچ مىلتىقلىرىنى قايتا تەكشۈردى .

— داۋۇت ئاكا ، تېزرەك بولمامسز ؟

— جېنىڭ ئالدىراپ كەتتى ـ ھە ، ئوۋچىلىق دېگەن ئەنە شۇنداق يۇرەكنى ئوينىتۇۋېتىدىغان بىر ئىش . قانداق ، ئاخشامقى دېگەنلىرىم ئېسىڭدىدۇر ، تەپكىنى باسقاندا نەپەس ئالما ...

ئۇلار چېقىلمۇ چېقىل ، ئېدىرمۇ ئېدىر ئۆملەپ ۋە ئېڭىشىپ يۇرۇپ بىرەر توشقان ياكى كەكلىك ئاتالمىدى . ھەر قېتىم «گۇم» قىلغان ئاۋازدىن كېيىن داۋۇت سەلىمگە مەنىلىك كۆز قىسىپ قويۇپ «قۇيرۇقى تاقاشتى» دېسە ، سەلىمۇ «شۇنداق ، قانىتى بولمىغان بولسا ... » دەيتتى ـ دە ، قاقاقلاپ كۈلۈشۈپ كېتەتتى .

داۋۇت بىلەن سەلىم مىلتىقىنى كۆتۈرۈپ ئاتلار يايلاۋاتقان يەردىن خېلىلا ئۇزاپ قىزغۇچ داشقال رەڭگىدىكى بىر چېقىل ئۇستىگە چىقتى . ئۇلار خودىدى تۆگىنىڭ بوينىغا ئوخشايدىغان تاش ئارقىسىدىن ۋاقىلدىغان ، بۇقۇلدىغان ئاۋازلارنى ئاڭلاپ ، ئۆملەپ دېگۈدەك چېقىل چوققىسىغا يېقىنلاشتى . چېقىل يانباغرىدىكى بىر پارچە يالاڭلىقتا بىر توپ كەكلىك ۋاقىلدىشاتتى ۋە نەلىرى مادىلىرىغا قانات سۆرەپ يۇرەتتى .

— سەلىم ، — دېدى داۋۇت پىچىرلاپ ، — مەن ئوق چىقارغاندىن كېيىن ، كەكلىكلەر ئۇچۇپ بىر غۇلاچ كۆتۈرۈلۈش بىلەن تەڭلا تەپكىنى باس ...

داۋۇت «گۇم» قىلىپ ئېتىۋىدى ، بىر كەكلىك يىقىلدى ، قالغانلىرى ئۇركۈپ كۆتۈرۈلدى . سەلىم تەپكىنى باستى ، چېچىلغان پىتىر ئۇچ كەكلىكنى موللاق ئانقۇزدى . لېكىن ، ئۇلارنىڭ بىرى بىر يىقىلىپ ، بىر قوپۇپ ، ھاڭنىڭ ئۇ تەرىپىگە ئۆتتى ـ دە ، چېقىل ئۇستىدە پالاقلىغلى تۇردى . يۇرىكى قېپىدىن چىقىپ كەتكۈدەك شاد بولغان سەلىم چېقىل ئۇستىگە يۈگۈردى .

— سەلىم خەتەرلىك ! — ۋارقىرىدى داۋۇت قولىنى كاناي قىلىپ .

تىك تاشلارغا يامىشىپ چىقىپ كېتىۋاتقان سەلىمنى كۆرگەن داۋۇت ئۇنىڭ ئارقىسىدىن مىلتىقىنى سۆمىدىغىنىچە يۈگۈردى .

سەلىم ئىككى چېقىل ئوتتۇرىسىدىكى كۆۋرۈكتەك قىسىلىپ قالغان تاشقا ، ئۇنىڭ تېگىدىكى نەچچە مىڭ غۇلاچ چوڭقۇرلۇقتىكى ھاڭغا قاراپ تۇرۇپ قالدى . ئۇنىڭ بېشى قايدى . شۇ ئەسنادا ھاسىراپ يېتىپ كەلگەن داۋۇت سەلىمنىڭ بىلىكىدىن تۇتتى .

— ھەي ئىسىت ، — دېدى سەلىم پالاقلاۋاتقان كەكلىككە قاراپ .

— توختا ، مەن ئەكېلەي ، سەن تۇرۇپ تۇر .

— ياق ، مەنمۇ ئۆتىمەن !

داۋۇت بىلەن سەلىم قول تۇتۇشۇپ تىك چېقىل ئۈستىگە چىقتى . پىتىر كەكلىكنىڭ بىر قانىتىنى سۈندۈرۈۋەتكەندى . ئۇلار كەكلىكنى بوغۇزلىغاندىن كېيىن ، تاش ئۈستىدە يانمۇيان ئولتۇرۇپ يىراقلارغا قارىدى . باغىرلىرىدا سۇزۇك ئاق بۇلۇتلار لەيلەپ يۈرگەن ھەرە چىشىدەك ئېگىز ـ پەس تاغ چوققىلىرى خۇددى قويۇق ئورماندەك قەد كېرىپ تۇراتتى . سەلىم ئورنىدىن تۇردى ـ دە ، چەت ئەل چېگرىلىرىغا قاراپ ھايلاجان بىلەن توۋلىدى :

«ھاي ... ھاي ... ھاي ... ھا ... ي ! ! !...»

تاغلار جاراڭلىدى ، ئەكس سادا ئارقا ـ ئارقىدىن يېنىپ مىڭلىغان ئاۋازلارغا ئايلاندى !... قىيا تاشلارغا قونغان بۈركۈت ، تاز قارالار ۋە يەنە قانداقتۇر قۇشلار ئۇركۈپ كۆتۈرۈلدىيۇ ، ھايال ئۆتمەي چوققىلار ئارا پەسلەپ غايىب بولدى ...

ئۇلار كەچكە يېقىن بىر ئۇلار ۋە بىرنەچچە كەكلىك ئېتىپ ، ئاتلىرىغا غانجۇغىلىدى ـ دە يولغا چۈشتى . ئوۋغا قىزىقىپ كەتكەن سەلىم ئېگەرگە پۈت قويغاندىلا ئاندىن قورسىقىنىڭ ئاچقانلىقىنى ھېس قىلدى .لېكىن ، داۋۇت ئۇنىڭغا «چىدا» دېگەندەك كۆلۈمسىرەپ قويۇپ ئاتقا مىندى . داۋۇت كەلگەن يولى بويىچە ئەمەس ، باشقا بىر جىلغا يولى بىلەن ماڭدى . ئۇلار يېرىم سائەتمۇ ماڭماي ، بۇك بىر ئورمانلىققا يېتىپ كەلدى ـ دە ، شۇ يەردە تاماقلاندى . داۋۇت سەلىمنىڭ ئاجايىپ ئىشتىھا بىلەن تاماق يېيىشىگە قاراپ ۋە سۈزمە ، سېرىق مايلارنى يۈز ۋە بۇرۇنلىرىغا

سۇركۇۋالغانلىقىنى كۆرۈپ كۈلۈپ كەتتى :

— تاغ يېرىدە قورساق بەك ئاچىدۇ ، نېمىشقا دېسەڭ ، شامىلى كۆپ !

— داۋۇت ئاكا ، — دېدى سەلىم ئورمانغا قاراپ ، — بۇ يەرنى نېمە دەيدۇ ؟

— «يامانبۇك» دەيمىز ... بۇ ئورمان بىزگە قارايدۇ . دەرەخلىرى خىل . ئەگەر بۇنىڭدىن كېيىن بىرەر ئامبار ياكى تېجرىبىخانا سالساق ، مۇشۇ يەرنىڭ ياغاچلىرىنى كەسسەك بولىۋېرىدۇ ... لېكىن يىراقراق ...

كېچىكى گۈگۈم تاغلىق كەنتكە قارا تورلىرىنى يېيىشقا باشلىدى . لېكىن ، كۆك ئاسمان تېخى كۈندۈزدەكلا يورۇق ئىدى . داۋۇت زەڭگەر بۇلاقتا كەلگەندە ، ئېتىنى يانغا بۇراپلا گۈگۈم پەردىسىگە ئورىلىپ تۇرغان يېگانە ئۆي تەرەپكە ماڭدى .

— داۋۇت ئاكا ، نەگە بارىمىز ؟

— يۇر ، هازىلخاننى يوقلاپ ئۆتەيلى ، ئۇسسىپمۇ قالغانسەن ؟

داۋۇت كۆرۈمسىز ئۆي ئالدىدىكى مومىغا ئاتلارنى قاڭتۇرۇپ قويغاندىن كېيىن ، ئىشىك زەنجىرىنى شىرىقلاتقاچ ئاستا تۈۋلىدى .

— سەرۋەر ...

سەلىم ئەتراپىنى ئىھاتە قىلغان قاشالىرىمۇ يوق ، بىر تەرەپتە شاخ ـ شۇمبىلار بىلەن ئۇستىنى يېپىپ قويغان كۈكۈم دۆڭسى تۇرغان[1] ئۆگزىسىدە شامال ئۆتۈشكۈدەك گىرەلەشتۇرۇپ تىزلغان تېزەكلەردىن باشقا نەرسە كۆرۈنمىگەن بۇ ئۆيگە قارىدى ـ دە ، داۋۇتقا نېمىدۇر دېمەكچى بولدى . لېكىن ، ئىشىك ئېچىلىپ سەرۋەر چىقىپ كەلدى .

— ۋاي ئانىكام ، داۋۇت بەگ دادامغۇ بۇ ...— سەرۋەر سەلىمگىمۇ كۆز تاشلىۋالدى .

داۋۇت بىلەن سەلىم ئۆيگە كىرىپ مورا يېنىدا تەكىيگە

---

① كۈكۈم — قۇرۇق تېرەك ئۆۋىندىلىرى ، تونۇر قىزىتىشقا ، سۇتنى قايماق تۇتقۇزۇشقا ئىشلىتىلىدۇ .

يۆلىنىپ ئولتۇرغان هازىلخانغا سالام بەردى . هازىلخان ئورنىدىن تۇرماقچى بولۇۋىدى ، داۋۇت ئۇنىمىدى . سەرۋەر يۈگۈرۈپ بېرىپ قۇراق كۆرپىسىدىن بىرنى سالدى .

— داۋۇت ، بىرنەچچە زامان بولدى ، ئايىغىڭ بۇ تەرەپلەرگە يەتمەيدۇيا ؟ — دېدى هازىلخان ئورنىدا قىمىرلاپ قويۇپ .

— مەكتەپ ئىشى ، يايلاق ئاۋارىچىلىكى بىلەن بولۇپ سىلىنى يوقلىيالمىدىم . قانداق ، ئىدىرىس كەلگەندۇ ؟

— كەلدى ، رەھمەت ساڭا ! ئەۋەتكەن چاي ـ تۇز ، ئۇنلىرىڭنى ئەكېلىپ بەردى . ئۇھ ۋاي ، ۋاي خۇدا ، سانجىق ... سانجىق ...

— كېسەللىرى يەنە قوزغىلىپ قالغانمۇ ، نېمە ؟

— جانغا كەلگەن كېسەل دېگىنە بۇنى ، خۇدايىم ئالىدىغان ئامانىتىنى ئالسىمغۇ مەيلىدى ، هەمدۇل موللام ئايەت سۈيى تەييارلاپ كۆپ ـ سۇپ قىلىپ كېتىۋىدى ، ئۇنىڭمۇ زىيان قىلغان ، پايدا قىلغانلىقىنى بىلەلمىدىم .

ئىسسىق سۇت پۇرىقى كېلىپ تۇرغان بۇ ئۆيگە سەپسالغانسېرى سەلمىنىڭ كۆڭلى كۆتۈرۈلۈپ قالدى . «ئايال كىشىنىڭ گۈزەللىكى ئۆي ئىشىدا بىلىنۈر» دېگەندەك ، ئۆي سەرەمجانلىرى يوق دېگۈدەك بولسىمۇ ، قاچا ـ قۇچا ، ئورۇن ـ كۆرپىلەر ، مورا ئالدىغا سېلىنغان ئۆچكە تېرىسى ، تام ئويۇقلىرىغچە پاكىز ۋە رەتلىك ئىدى ...

— بۇ بالىكىمىز كىم بولىدۇ ؟ — دېدى هازىلخان سەلمىگە قاراپ .

— بىزگە كەلگەن مۇئەللىم ئەمەسمۇ ! هە ، بىز ئۆزلىرىنىڭ سەمىگە سالماقچىدۇق ، — دېدى داۋۇت هازىلخاننىڭ ئىشىپ قالغانىدەك سالپىيىپ تۇرغان يۈزىگە قاراپ ، — سەرۋەرنى ئوقۇغۇچىلىققا قوبۇل قىلدۇق .

— نېمە ؟ — هازىلخان يالتىيىدە قارىدى ، لېكىن داۋۇتقا يۈز كېلەلمىدى بولغاي ، بىر هازا جىمىپ كەتتى ، ئاخىرىدا ئۇن قاتتى ، — قىزىمىزنىڭ بويى سۇزۇلۇپ قالغاندا ...

داستـــخان ســـپـلـپ چاي تەييارلاۋاتقان سەرۋەر ھۇپپىدە قىزىرىپ تەتۇر قارىۋالدى . باياتىن بېرى ئۆزىنى قاتتىق يۇگەنلەپ ئـولـتـۇرغـان ســەلـــمـۇ ئىختىيارسىز سەرۋەرگە كۆز تىكتى . ســەرۋەرنـــڭ زىـلـۇا قـەددى ، كەڭ پېشانىسىدىكى چېكىلىرىگە تارتىلغان قىيغاچ قاشلىرى ، خۇددى سۇرمە تارتقاندەك تال ـ تال قـايـرىـمـا كـىرپىك قاپلىغان چوڭ كۆزلىرى ، پىچاق بىسىدەك قاڭشارلىق بۇرنى ، ھال رەڭ پارقىراپ تۇرغان سۇزۇك ، كىچىك لەۋلىرى ئۇنىڭ ناۋات رەڭ چىرايىغا خوپمۇ ھۆسن قوشقان بولۇپ ، ئەمدىلا كۆتۈرۈلۈۋاتقان نازۇك كۆكسى ئۇنىڭ بوينىڭ سۇزۇلۇپ كېلىۋاتقانلىقىدىن دېرەك بېرىپ تۇراتتى ...

— ئەسلىدە سەلىم مۇئەللىم قوشۇلمىغانىدى ، — دېدى داۋۇت سەلىمگە قاراپ ، — لېكىن مېنىڭ تەكلىككە سېلىشىم بىلەن ئۇنمۇ ماقۇل بولدى .

داۋۇت سەرۋەرنىڭ ئەقلىنىڭ ئۆتكۈرلۈكى ، ئۇ ياخشى ئادەم بـولـۇپ نام ـ شۆھرىتى كۆتۈرۈلسە ، ھازىلخان ئۇچۇنمۇ يۇز ـ ئابرۇي ئىكەنلىكى ھەققىدە ئۇستىلىق بىلەن ئەگىتىپ سۆزلەپ ، ھازىلخاننى ئېرىتىپ قويدى .

— بوپتۇ ، — دېدى ھازىلخان ئېغىر تىنىپ ، — ئەسلىدە مەن ئۇنى قۇرئان ساۋاتلىق قىلماقچىدىم . لېكىن ، مېنىڭ كېسىلىم مۇنداق تۇرسا ، مەندىن كېيىن قالسىمۇ سەن ئۇنىڭغا ئاتا يوللۇق ئاتا ...

ســەرۋەر چـاي قـۇيـۇپ ، داستىخانغا ئۇنى ـ بۇنى قويغۇچە تەمتىرەپلا كەتتى . خۇشاللىقىدىنمۇ ياكى خان ئانىسىنىڭ بىرنەچچە ئـېغىز تاتلىق گېپىدىنمۇ ، ئەيتاۋۇر ئۇنىڭ پۈت ـ قولى يەرگە تەگمەيلا قالدى ، ھەتتا داۋۇت بىلەن سەلمىنى ئۆزىتىپ چىققانىدىمۇ ئۇنىڭ پۇتۇن بەدىنى بىلىنەر ـ بىلىنمەس تىترەپ ، يەردىن ئۈستۈن قارىمايتتى ۋە سەلمىگە رەھمەت ئېيتاتتى ...

ئالتىنچى باب

ھەمدۇلنىڭ «دەردى»

جۇدۇنلۇق كۈنلەر باشلاندى. ئېگىز تاغلار ئارقىسىدىن كۆتۈرۈلگەن ئېغىر قارا بۇلۇتلار گويا كىچىككىنە قاراڭغۇتاغ كەنتىنى يالمۇپتىدىغاندەك پەسكە قاراپ ئاقاتتى. مەھەللە، ھويلىلاردىن چوقچايغان قورام تاشلار كۈموش رەڭ نەم تۇمانغا پۈركىنىپ، يامغۇر سىمىلدايتتى. يامغۇر كېيىن قار ئۈچقۇنلىرىغا ئايلاندى.

كىتابخانىغا مەلۇم بولسا كېرەك، تىكىلەك — قاراڭغۇ تاغ مەھەللىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدا قارا تۆگىدەك چوقچىيىپ تۇرىدۇ. تىكىلەكنى يانداپ ئوڭغا بۇرۇلساق، پەس سايغا — زەڭگەر بۇلاققا بارىمىز. ئەگەر تىكىلەكتىن بۇرۇلماي ئۈدۈل ماڭساق، ئاپتاپتا قاقشىغان ئايلانغان غارالىق ھويلىلار، چىلە پۈراپ تۇرىدىغان ئېغىللار، تاشتىن قوپۇرۇلغان قوپال تاملار، ئاددىي ۋاڭدەكلىك ئۆيلەر دۇچ كېلىدۇ. بۇ ئۆيلەر دۆڭگە كۆتۈرۈلگەنسېرى شالاڭشىپ، دۆڭنىڭ ئەڭ ئېگىز يېرىدە پەقەت «ھەممىدىن مەن ئېگىز» دېگەندەك، تۆت ئەتراپى رېشاتكا ئىچىگە ئېلىنغان مەسچىتلا قالىدۇ. قاراڭغۇ تاغلىقلار بۇ يەردە ئاللاغا سېغىنىدۇ. بۇ مەسچىتكە يانداپلا سېلىنغان پاكار ئۆگزىسىدە ئاپئاق سۆڭەكلەر دۆۋىلىشىپ كەتكەن قازناقلىق ئۆي مەسچىتىنىڭ ئىمامى — ھەمدۇل موللىنىڭ ئۆيى. بۇ يەردىن پەس جىلغىغا قارىغىنىمىزدا، قوتانلىق مەھەللىسىنىڭ ئۆي ئۆگزىلىرىدە نېمە بولۇۋاتقانلىقى كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ. سەرۋەرنىڭ ئۆيى قوتانلىق مەھەللىسىگە تەۋە بولسىمۇ، لېكىن زەڭگەر بۇلاققا يېقىن جىلغا قاپتىلىدا يېگانە مۇڭلىنىپ

تۇراتتى .

— بىز كەينىمىزگە قايتايلى ـ دە ، ھەمدۇل موللىنىڭ ئۆيىنى بىر پەتلەپ ئۆتەيلى .

كەڭ ، ئازادە سېلىنغان ئۆينىڭ تۆرىدە قوپال ياسالغان بىر كارىۋات ، بىر بۇلۇڭدا بىرنەچچە تاغار يۇڭ ، ئاشلانغان ۋە ئاشلانمىغان تېرىلەر دۆۋىلەنگەن بولۇپ ، ئۆينىڭ تېمىغا بولسا زەدىۋال ئورنىدا قارا يوللۇق يۇڭ پالاس تارتىلغانىدى . ھەمدۇل موللا مەللە رەڭ تونىنى كىيىپ ، قاما تۆپىسىنى قۇلاقلىرىغىچە چۆكۈرۈپ مورا ئالدىدا قۇم چۆگۈنىڭ شىكىلدىغىنىنى تىكشاۋاتقاندەك جىمجىت ئولتۇراتتى . ئۇ گەرچە ساقلىنى چىمدىپ ئولتۇرسىمۇ ، ئىچىدە يەنە بىر قارا چۆگۈن قاينىۋاتقاندەك بولۇپ ، لاۋۇلداپ كۆيۈۋاتقان ئوتنىڭ قىپقىزىل تىللىرى يۈرەك ـ باغرىنى ئۆرتەپ كۆيدۈرۈۋاتقاندەك تۇيۇلۇپ تىنچسىزلىناتتى . ئۇ ئىچىدە : «لەنتى ياۋايلار ، تۆگە ماياقلىرى ، قوتاز پىتلىرى ... » دەپ كىملەرنىدۇر تىللايتتى .

شۇنداق ، ھەمدۇل بۇگۈنكىدەك ئۇمىدسىزلەنگەن ئەمەس ئىدى . ئۇنىڭ كۆڭلىنى خۇددى قاتمۇقات چوققىلاردىن ھالقىپ كېلىپ ، تاغ كەنتىنى مانان ئىچىدە قويغان قارا بۇلۇتلاردەك قاراڭغۇ تۇتەك قاپلىغانىدى .

ھەمدۇل : «ھەربىكەتتە بەربىكەت» دەپ بىكار غىلا تەكرارلىمايدۇ . بۇ — ئۇنىڭ ئەقىدىسى . ھەمدۇل قاچان قاراڭغۇ تاغقا ئۇندى ، ئۇ شۇنىڭدىن تارتىپ ھەربىكەت قىلدى . يىقىلسا قوپتى ، قوپالمىسا ئۆمىلىدى ، بىرىگە ھىجايدى ، بىرىگە ھومايدى . لېكىن ، ئۇن ـ تىنسىز يېتىپ قالمىدى . شۇڭا ، ئۇ داۋۇنتەك تاغ بۇركۇتى ئالدىدىمۇ تۇلكىدەك جېنىنى ئامان ـ ئېسەن ساقلىيالىدى . لېكىن ، ھازىر بۇ تاغ بۇركۇتىگە يەنە بىر بالا بۇركۇتمۇ قوشۇلدى . ھەمدۇل ئۇ بالا بۇركۇتنىن ھەزەر ئەيلىدى . ئۇ قاراڭغۇ تاغقا كېلىپ ئۇزۇن ئۆتمەيلا ، ھەمدۇلنىڭ شېرىن چۈشلىرىنى بۇزۇپ ، بىر چىرايلىق تاغ قۇشىنى بىرلا چاڭگاللاپ ئەكەتتى . ھەمدۇلنىڭ

يېگانە ھاياتدا يەنە نېمە قالدى؟ ئۇ بۇگۈن ھازىلخانىنىڭ ئۆيىگە ئۇچىنچى قېتىم بېرىشى ، ھازىلخان موللامدىن قولىنى يۇيۇپ قولتۇقىغا ئېرىتۇەتمىگەن بولسىمۇ ، لېكىن گەپلىرى تاغ پېيىزىدەك گىچ ـ گاچ ، يامغۇردا قالغان تېزەكتەك شىرشىم بولۇپ قالغانىدى .

دۇنيادا تۇرمۇش بىلەن مەنپەئەت ئادەمنى ھەر كويغا سالىدىغان رەھىمسىز كۈچ . ئۇ ئىككى گۇھەردىن كېچەلىگەنلەر تولىمۇ ئاز . مانا ھازىر ھەمدۇل ئۇچۇن تاغ باغرىدىكى ئاشۇ بىرنەچچە ئېغىزلىق ئاق ئۆيلەر ، ۋاقتى ـ قەرەلىدە جىرىڭلاپ تۇرغان قوڭغۇراق ، مەكتەپ مەيدانىنى بېشىغا كىيىپ ۋاڭ ـ چۇڭ كۆتۇرىدىغان بالىلار ، پات ـ پات قوتازلارغا نەرسە ـ كېرەك ئارتىپ مەكتەپ تەرەپكە خۇشال ئۆتۈپ كېتىدىغان ئىدرىس كاتىپمۇ بالايىئاپەتتەك كۆرۈنەتتى . تېخى سەرۋەرنىڭ خۇشاللىقىنى دېمەمدىغان ! ھەپتە ئالدىدا ئىدرىس بىلەن قادىر بىرنەچچە قوتازدا ئەكەلگەن يەشىك ــ يەشىك تەجرىبە سايمانلىرىنى مەكتەپ ئالدىغا چۇشۇرگەندە ، بالىلارنىڭ چاۋاك چېلىشىپ سەكرىشىپ كەتكەنلىكىنى كۆرگەن ھەمدۇل ئۆزىنى قويىدىغان يەر تاپالماي دوڭغاسلىغىنىچە كەنت دۇكىنى ئالدىغا يېتىپ كەلگەندى . شۇ چاغدا بىركىم : «قارا ! » دېدىمۇ ياكى شۇنداق تۇيۇلدىمۇ ، موللام سەرۋەرنى كۆرۈپ قالدى . ئۇ دۇكانچى ئابدۇللادىن بىر ئامبۇر سورىدى . سەرۋەرنىڭ «سەلىم مۇئەللىم بېرىپ تۇرسۇن دېگەندى» دېگەن مەكتەپ قوڭغۇرىقىدەك جىرىڭلاپ تۇرىدىغان ئاۋازىنى ئاڭلاپ ، ھەمدۇلنىڭ پۇت ـ قوللىرى بوشىشىپ تاماقلىرى قۇرۇدى . ئەگىزگە قامىغان كالىدەك كالپۇكلىرىنى يالاپ ، چېكىتتەك كۆزلىرىنى مىتىلداتتى .

ھەمدۇل شۇ كۈنى قايتىپ كېلىپ ئۆيىگە كىردى ، تالاغا چىقتى ، دۇكان ئالدىغا يەنە كەلدى . تىكىلەك قورام تۇڭدە بىردەم تېڭىرقاپ تۇرغاندىن كېيىن ، مەكتەپ تەرەپكە قاراپ دىمىغىنى قاقتى . قىسقىسى ، ساغرىسىغا چىقان چىققان ئادەمدەك

ئولتۇرالماسلا بولۇپ قالدى . ئۇنىڭ ئىچىنى نېمىدۇر مۇشۇكتەك تاتلايتتى . ئۇ ئاخىر چۇجىنىڭ ھىدىنى ئالغان مۇشۇكتەك مەكتەپ تەرەپكە ماڭدى . ھەمدۇل بىر چاغدا سەرۋەر سەلىمنىڭ ئىسكىرىپكىسىنى يوشۇرۇن ئاڭلىغان قارا تاشنىڭ ئارقىسىغا يوشۇرۇندى - دە ، تەجرىبە سايمانلىرىنى ئۆيگە توشۇۋاتقان بالىلارغا سەپسالدى . سەلىم بىلەن سەرۋەر يەشىكلەرنىڭ ئاغزىنى ئېچىۋاتاتتى . قادىر ، سېيىت ئۇستاملار ئوقۇغۇچىلارغا نېمىلەرنىدۇر دەيتتى . سەلىم بىلەن سەرۋەر يەشىك ئىچىگە تەڭ قول سېلىپ ، بىرنەرسىنى ئاۋايلاپ ئالدى . بەلكىم ، ئۇلارنىڭ قوللىرى تېگىشكەندۇ ، ھازىرچە مۇنۇ سەلىم دېگىنى قىزغا قارىمىغاندەك ، چاتىقى بولمىغاندەك قىلغىنى بىلەن ، بەلكىم ئۇنىڭمۇ شەيئىنى ۋەسۋەسىگە سېلىۋاتقاندۇ . ۋۇي ، نامەھرەملەر !... ۋۇي دوزاخ بەندىلىرى !...

ئاچچىق ئەسلىمىلەردىن كۆزلىرى يۇمۇلۇپ ، جاۋغايلىرى ساڭگىلاپ ، ئىككى قاتلىشىپ قالغان ھەمدۇل قۇم چۆگۈننىڭ ۋاراقلاپ قاينىغان ئاۋازى بىلەن كۆزلىرىنى ئاچتى . ئۇ چۆگۈننى بېغىشىدىن تۇتۇشىغا قولى كۆيدى بولغاي ، ئىتتىك قويۇۋەتتى ، چۆگۈن ئۆرۈلۈپ كۈلۈڭدىن ۋاژىلداپ كۆتۈرۈلگەن بۇس ۋە كۈل ئۆينى بىر ئالدى .

«ئىلاھىم ، قۇرۇپ كېتەرسەن ... »

ھەمدۇل چۆگۈننى بىرنى تەپتى - دە ، قولىنى پۇڭلىگەچ سىرتقا چىقتى . تاغ چوققىلىرىدىن كېلىۋاتقان سوغۇق شامال ئۇششاق قار ئۇچقۇنلىرىنى يۇزلەرگە ئۇرۇپ چىمىلدىتاتتى . قەيەردىندۇر ئاڭلىنىۋاتقان موزاينىڭ سوزۇپ مۆرىشى ، كۈچۈكنىڭ زىل ئاۋازدا قاۋشى كۆڭۈلنى خىرە قىلاتتى . كەتتىنىڭ ئۇزۇن ، ئەگرى - بۈگرى تار كوچىلىرىدا ئادەملەر كۆرۈنمەيتتى . پەقەت يۇڭ ۋە تېرىلغۇلارنى دۇكانچى ئابدۇللاغا چاي ، تۇز ، سوپۇنغا تېگىشىش ئۈچۈن ماڭغانلارلا غىل - پال ئۆتۈپ كېتەتتى . ھازىر ھەممىلا كىشى مال غېمىدە ، ئۇلار قىشلاقلارنىڭ كەم - كۈسىنى

يـغـش ، مـال يـۆتـكەش ، چۆپ توپلاشقا ئوخشاش ھەر يىلى تەكرارلىنىدىغان ئىشلار بىلەن بەند بولغاچقا ، مەسچىتكە كېلىدىغان جـامـائەتمۇ شالاڭلاپ قالغانىدى . داۋۇتنىڭمۇ قارىسى كۆرۈنمەس بولۇپ كەتتى . ئۇ ھازىر بەلكىم بىر يەردە تۇرالماي ، ئېتىنىڭ تىزىكى قۇرار ـ قۇرۇمايلا ، تاغ ئارىلاپ يۆتكىلىپ يۈرىدىغاندۇ ...

«داۋۇتنىڭ قايتىپ كېلىشى بىلەنلا سەپەر قىلىشىم كېرەك» دەپ پىچىرلىدى ھەمدۇل يەڭلىرىگە قوللىرىنى تىقىپ .

ھـەمـدۇل قـىـسـىـل ، چاقار ، ئومشا ، تاسايلاردا كۆرگەن ھـالاۋىتىنى ئويلاپ ، يېنىككىنە تىن ئالدى . ئەمما ، بۇغاقاچتىغا ئـەمـدى ئـاياغ باسالمايدىغانلىقىغا كۆزى يەتتى . چۈنكى ، سادىن شـەھەردىن كېلىپلا يايلاققا قايتىدىغان كۈنى ئۇدۇل ھەمدۇلنىڭ ئـۆيـى ئالدىغا كېلىپ ، قامچا دەستىسى بىلەن ئۈنىڭ ئىشىكىنى قـاقـتـى . سـادىننىڭ نەشتەردەك تىكىلىپ تۇرغان كۆزلىرىنى ، غـەزەپـتـىـن لـىـكـىـلداۋاتقان قوشقار مۇڭگۈزىدەك بۇرۇتلىرىنى كۆرۈپ ، قورقىنىدىن ھەمدۇلنى ھېقىق تۇتۇپ كەتكەنىدى .

— مـولـلام ، — دېـدى سـادىـن ئات ئۈستىدە قامچىسىنى ئوينىتىپ ، — بۈنىڭدىن كېيىن بۇغاقاچتىنى قوچىماچاڭ قىلىمەن دەپ ئويلىمىسىلا ، مەن سادىننىڭ قامچىسى ئادەم تونۇمايدۇ ...

ھـەمـدۇل ئـۇچـۇن سادىننىڭ كۆز ئالايتىشى ، قامچىسىنى شـىـلتىپ ۋارقىرىشى يېتەرلىك ئىدى . ئۇ ئىچىدە : «جاھىللىقى قېنىغا سىڭىپ كەتكەن بۇ غورا قاپاق قارام تاغلىقنىڭ قولىدىن ھەر بالا كېلىدۇ ، تەپ تارتمايدۇ» دەپ شۇڭىرلىدى .

... ھـەمـدۇل چـىـگىش خىياللاردىن بىردەم خالىي بولۇش ئـۇچـۇن ، قـامـا تۇمـىـقـىـنـى بېشىغا چۆكۈرۈپ كىيىپ ، قار ئۈچقۇنلىرىدىن شۇمشەيگىنىچە دۇكان ئالدىغا كەلدى . ئۇ پوكەيدىن بويۇنداپ قاراپ ، تېرە ، يۇڭ ، ئارغامچا ، يەرلىك قىزىل ئۆتۈك ، تەلپەك ، چاي ـ تۇزلار بىلەن تولغان دۇكان ئىچىگە قارىدى ۋە پوكەينى تاراقلىتىپ ئۈردى . كىگىز تارتىلغان ئىچكەركى قازناقتىن ئابدۇللا چىقىپ كەلدى .

— ئابدۇللا ئاخۇن ، ئاڭلىشىمچە ناۋات كەپتۇمىشقۇ ؟ — دېدى ھەمدۇل كۆزلىرىدە نېمىدۇر ئىزدىگەندەك ئالاق ـ جالاق قىلىپ .

— تۇگىدى ، موللام ...

— تۇگىدى ؟ ! قاراپ باققىن ، ئېلىپ قويغانلىرىڭ باردۇ ؟

— ئازراق بار ، لېكىن ئۇنى سەلىم مۇئەللىمگە ئېلىپ قويغان .

— مۇئەللىمگە ؟ — ھەمدۇلنىڭ چىرايى كەكرى يۇتۇۋالغاندەك پۇرلىشىپ كەتتى .

— شۇنداق ، داۋۇت ئاكام ماڭا تاپىلاپ قويغان ، — دېدى ئابدۇللا يىراقتىن مەھەللىگە قوتاز ھەيدەپ كېلىۋاتقان ئىدرىسقا قاراپ .

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم ئابدۇللائاخۇن ...

— ھە ، ئىدرىس ، گۇڭشېدىن كېلىشىمىزمۇ ؟ ئۇچ كۈننىڭياقى كۆرۈنمىگىنىمىز شۇ ۋەجىدىنكەن ـ دە !

ئىككى قوتازغا تاغارلارنى ئارتقان ئىدرىس كاتىپ دۇكان ئالدىدا توختىدى . سەلىمنىڭ ئېتىنى ئاڭلاش بىلەن ئەمەن يېۋالغاندەك بولۇپ قالغان ھەمدۇل ئىدرىسنىڭ يوغان سالۋا تەلپىكىگە ، تۆكلۈك مەيدىسىگە ، ئالدى ئوچۇق كالتە جۇۋىسىغا ، بويى قوتاز بىلەن تەڭلا تۇرغان دىقماق گەۋدىسىگە قارىغاندىن كېيىن ، تاغارلارنى تۆتۈپ كۆردى .

— بۇلار نېمىكىنا ، ئىدرىسئاخۇن ؟

— ئوقۇغۇچىلارنىڭ شەھەردىن ئەۋەتىلگەن قىشلىق كىيىم ـ كېچىكى ، ئاخۇنۇم .

— ھۆم ، مۇنداق دېگىن ، ئوقۇغۇچىلارغا كىيىممۇ ھېرىدۇ دېگىنە ؟

— شۇنداق بولمايچۇ ، ۋال ـ ۋۇل پارقىرايدىغان كېپىشلەر ، قايرىما ياقىسى بار چاپان ، ئالدىدا توپچىسى بار ئىشتانلار ، نوچا ... نوچا ...

ھەمدۇل غوتۇلدىغىنىچە چۈشىنىكسىز بىرنېمىلەرنى دەپ

كېتىپ قالدى . ئۇنىڭ مۇنۇ ئاپئاق نەم چىشلىرىنى پارقىرىتىپ كۈلۈۋاتقان ، چىرايى تاغ كۆمىچىدەك قاپقارا ئىدىرىسقا ئاچچىقى كېلىۋاتقانلىقى ياكى موللام تۇرغان يەردە نەدىكى بىر دىنسىزغا ناۋات ئېلىپ قويۇپ خىرامان چىشىنى كولاپ ئولتۇرغان مۇنۇ دىيانەتسىز دۇكانچىغا ئوغىسى قاياۋاتقانلىقى مەلۇم ئەمەس ئىدى .

ئىدىرىس ئابدۇللادىن بىر چېكىم تاماكا ئېلىپ ، ئوراپ بولىغۇچە موللامنىڭ ئارقىسىدىن قاراپ تۇردى ۋە غەرەزسىزلا كۈلۈۋەتتى ...

جەپەر بوۋا

سەلىم ئۆزىنىڭ ھەم ئىشخانا ، ھەم تەجرىبخانا ، ھەم ئامبار بولىغان بۇ ياتقىدا ئوقۇغۇچىلارنىڭ ماتېماتىكا تاپشۇرۇقلىرىنى تەكشۈرۈپ نومۇر قويۇۋاتاتتى . مەشتە تاراسلاپ كۆيۈۋاتقان قۇرۇق قارىغاي ئوتۇنىدىن ئىرىگەن دېڭىرقاي ھىدى كېلەتتى . يال - يۇل قىلغان ئوت يورۇقىدا جوزا ئۈستىگە تىزىلغان تەجرىبە سايمانلىرى پارقىراپ كۆرۈنەتتى . ئىرىگەن دېرىزە كۆزنەكلىرىدىن قار باسقان قىرلار غۇۋا كۆرۈنەتتى . يىراق تاغ قاپتاللىرىدىكى قارىغاي ۋە قېيىن دەرەخلىرى خۇددى سەللە ئورىغان مويسىپىتلارغا ئوخشايتتى .

سەلىم تاپشۇرۇقلارنى تەكشۈرۈپ ، بەزىلىرىنى تۈزىتىپ قىزىل قەلەم بىلەن بەلگە ئۇرۇپ ماڭدى ، ئوقۇغۇچىلارنىڭ يېزىقلىرىدىكى ئىملا خاتالىرىنمۇ ئوڭشاپ قويدى ... ئۇنىڭ قولىغا «سەرۋەر ھاپىز» دېگەن ئىسىم يېزىلغان دەپتەر چىقتى . ئۇ ئىسمىغا ئىختىيارسىز تىكىلىپ قاراپ قالدى .

سەلىم سەرۋەرنى مەكتەپكە قوبۇل قىلىپ قويۇپ ، كېيىن بىرئاز ئەنسىرىگەنىدى . چۈنكى ، سەرۋەر قوبۇل قىلىنغۇچە بىر ئايدەك دەرس ۋاقتى ئۆتۈپ كەتتى . ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇنىڭ باشلانغۇچ مەكتەپنى پۈتتۈرگىنىگمۇ بىرنەچچە يىل بولۇپ

قالغاندى . سەرۋەر دەرسكە قاتناشقان تۇنجى كۇنى سەلىم يېڭى دەرس ئۆتتى . ئارقىدىن مەشىق ئىشلەتكۇزدى . بىرىنچى بولۇشنى كۆزلىگەن بالىلار جىمجىت ، باش كۆتۈرمەي قەلەملىرىنى شىرتىلدىتىشقا باشلىدى . ھەممىنىڭ ئارقىدا ئولتۇرغان سەرۋەر بېشىنى كۆتۈرۈپ ، قەلىمىنى قويۇپ ئارقىغا يۆلىنىپ ئولتۇردى . سەلىم ئىچىدە : «ھىم ، دېمىدىمۇ ! » دەپ ئويلىدى . شۇ ئەسنادا بالىلار ئىلگىرى ـ ئاخىر بولۇپ چۇرقىراشقىلى تۇردى :

— مۇئەللىم ، مەن ئىشلەپ بولدۇم ...

— مۇئەللىم ، مېنىڭكىنى كۆرۈپ بېقىڭ !...

سەلىم بەزىلىرىگە كۇلۇمسىرەپ باش لىڭشىتىپ قويۇپ ، بەزىلىرىنىڭ مەشىقلىرىگە تۇزىتىش بېرىپ ، ئاخىردا سەرۋەرنىڭ پارتىسىغا كەلدى ۋە ئۇنىڭ دەپتىرىگە ئېڭىشىپ قاردى . سان ـ سىپىرلار ئۇنچىدەك تىزىلىپ يېزىلغان ۋە توغرا ئىدى . ئۇ دەپتەرنىڭ ئالدىنقى بەتلىرىنى ۋاراقلاپ كۆردى ، بۇرۇن ئۆتكەن دەرسلەرمۇ رەتلىك ئىشلەنگەنىدى .

— بۇلارنى بالىلاردىن كۆچۈرۈۋالدىڭىزمۇ ؟ — دېدى سەلىم كۇلۇمسىرەپ .

— ياق ...

— مۇئەللىم ، — دېدى تۇمەن ئورنىدىن تۇرۇپ ، — سەرۋەر ئاچام بىر ئايدىن بېرى دېرىزە تۇۋىدە دەرس ئاڭلاپتۇ .

سەلىم شۇنىڭدىن تارتىپ بۇ تارتىنچاق قىزغا ئەستايىدىل مۇئامىلە قىلىدىغان بولدى . مەكتەپكە تېلېفون بېرىپ بىر يۇرۇش دەرسلىك كىتابلارنى ئەكەلدۈرۈپ بەردى . قادىرمۇ سەرۋەرنىڭ تاپشۇرۇق دەپتەرلىرىنى كۆرىستىپ ، ئۇنى ماختايتتى .

سەلىم تۇمەن ، سەمەن ، قىسلىدىن كېلىدىغان نوەر ، ھۆرلىقا ، بۇغاقاچتىدىن كېلىدىغان سادىننىڭ قىزى گۇلسۇمە قاتارلىق بالىلارنىڭ دەرس ۋە باشقا پائالىيەتلەردە ئالدىنقى قاتاردا ئۇزۇپ كېتىۋاتقانلىقىدىن خۇشال ئىدى . لېكىن ، بۇ بالىلار ئۆزلىرىنىڭ ئادەتلەنگەن ھەۋەسلىرىنى تاشلىمىغانىدى ، جەپەر

بـوۋاينىڭ يالغۇز نەۋرىسى — سىنىپ باشلىقى سەمەن پوتىسىغا ئېيىنى قىستۇرۇشنى ئۇنتۇپ قالمايدۇ . ئۆگىنىش باشلىقى ھۆرلىقا نوھەر راۋابنى چالمىسمۇ شامالغا ئوسسۇل ئويناۋېرىدۇ ، ئەركە قىز گۈلسۇمە چۈشىدىمۇ ناخشا ئېيتىدۇ . داۋۇتنىڭ ئوغلى تۇمەنچۇ ؟ ئاپىسى ئۇنىڭ يانچۇقلىرىنى تىكىپ ھارمايدۇ . ئۇ بولسا ھەرخىل تاشلارنى يېنىدىن ئايرىماي ، بىرىنى ئوت چىقىرالايدۇ دېسە ، يەنە بىرىنى ئۇششاق مىخلارنى ئۆزىگە تارتالايدۇ ، دەپ ماختىنىدۇ .

شەھەر مەكتەپلىرىدىكى ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئوقۇش شارائىتىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ ، بۇ يەردىكى تاغ بالىلىرىنىڭ نەقەدەر ناچار شارائىتتا ئوقۇۋاتقانلىقىنى ئويلاپ ، سەلىمنىڭ كۆڭلى يېرىم بولاتتى . ئۇلار كەچتە شامنىڭ گۇڭگا يورۇقىدا مۇزاكىرە قىلىشىدۇ ، ياتار ۋاقتىدا ياتاق باشلىقلىرى بولغان نوھەر ۋە ھۆرلىقالار شامنىڭ ئىككىلىكىمۇ كەلمەيدىغان يېرىگە قەغەز چاپلاپ ياكى تەمەچ سانجىپ قويۇپ ، بالىلاردىن شام كۆيۈپ شۇ بەلگىگە كېلىپ بولغۇچە يېتىۋېلىشنى تەلەپ قىلىپ ، شامنى ئىسراپ قىلمايدۇ . بۇ يەردە نە ئېلېكتر بار ، نە قىرائەتخانا ، كىنو ۋە پروېيكتور ئارقىلىق ئوقۇتۇشتىن سۆزمۇ ئاچقىلى بولمايدۇ ، لېكىن ئۇلار يەنىلا جۇشقۇن . ئىختىيارىي پائالىيەت ۋاقتىدا ئۇلارنىڭ ناخشا — ئۇسسۇللىرى تاغ قاپتاللىرىنى ياڭرىتىپ ، كەنت ئاھالىسىنى ئۆزلىرىگە مەپتۇن قىلىدۇ .

سەلىم سەرۋەرنىڭ تاپشۇرۇق دەپتىرىگە نومۇر قويۇپ بولۇپ ، سائەتكە قارىدى ـ دە ، ئالدىراپ قوڭغۇراقنى ئېلىپ سىرتقا چىقىپ چىلىۋېتىپ ، ياتاقتا قايتىپ كىردى .

ياتاقتا ژۇرنالنى قولتۇقلاپ كىرگەن قادىر تاپشۇرۇق تەكشۈرۈۋاتقان سەلىمگە قاراپ كۈلۈۋەتتى .

— نېمە بولدىڭىز قادىر ئاكا ، سىنىپتا بىر قىزىق ئىش بولدىمۇ ؟

— سورىمايلا قويۇڭ ، تېرىمقىشلاقتىن كېلىدىغان سالچۇقنىڭ

تـلـلـنـى قانداق قىلساق بولار؟ داۋاملىق «ر» بىلەن «ي»نى ئالماشتۇرۇپ قويىدۇ. «گويا كۆزۈمگە تۇتىيا» دېگەننى «گورا كـۆزۈمـگـە توتـرا» دېمەسمۇ، بالىلارنىڭ ھەممىسى كۈلۈشۈپ كەتتى.

سەلىمۇ كۈلۈۋەتتى. ئۇ تاغلىق كەنتكە تۇنجى قەدەم ئالغان كۈنى بىر توپ يېرىم ياشلىق ئۇششاق بالىلارنىڭ ئۇنى كۆرۈش بىلەن «تەلىپەك كەلدى، پىنھان پىش»[1] دەپ قاچقانلىقىنى تېخىچە ئـۇنـتـۇيالمىغانىدى. شۇڭا، سەلىم بالىلارنىڭ تىلىدىكى يەرلىك شۇۋنى ئورتاق تىلغا بويسۇندۇرۇش لازىملىقىنى ھېس قىلغانىدى.

— قـادىـر ئـاكا، بۇنىڭدىن كېيىن كەچلىك مۇزاكىرە ۋە ئىختىيارىي پائالىيەتلەردە بالىلارغا كۆپرەك ئارىلىشىپ ئەدەپ-ئـەخـلاق ۋە ئىستىلىستىكىدىن تەربىيە بېرەيلى. بالىلار تولىمۇ بېزەپ سۆزلەرنى ئۆگىنىۋاپتۇ.

قادىر ۋىللىدە قىزاردى ... سەلىمنىڭ سۆزى ئۇنىمۇ ئۇچۇغداپ ئۆتۈپ كەتكەنىدى. چۈنكى، ئۇ ئوقۇغۇچىلارنى بەزىدە سەت تىللار بىلەن تىللايتتى ۋە ئۇلارغا لەقەم قويۇاتتى. شۇڭا، ئۇ خۇدۇكسىنىپ قالدى.

— سـەلـىـم، — دېدى قادىر قىزىرىپ، — مەن بۇگۈن چـۈشـكـىـچـە دەرس ئـۆتـۈۋالسام دەيمەن. ئەتە جاڭگالغا ئوتۇنغا بارمىسام، تېزەككە تۇتۇرۇق قالمىدى.

— بولىدۇ، ئەتە شەنبە بولغاندىكىن، ئىككى سائەت دەرسنى مەن ئۆتەي.

قادىر دەرسكە چىقىپ كېتىپ ئاز ئۆتمەيلا، سىيىت ئۇستام بـوسـۇغىدا پەيدا بولدى. ئۇ يېقىندىن بېرى كەم سۆز، قاپىقى ئـېچـىـلـمـايـدىـغان بولۇپ قالغان، بۇرۇنقىدەك چاقچاقلىرىنى ئـۇنـتـۇغانىدى. بەزىدە كىچىككىنە ئىشلارغىمۇ تاراڭ-تۇرۇڭ تـېـگـىـپ، قـوپـال ئـورىـغـان تـامـاكـىـسـىنى چېكىپ بۇتناپ ئولتۇرۇۋالاتتى.

---

① «كادىر كەلدى، قېچىڭلار ياكى ئۆزۈڭلارنى پىنھانغا ئېلىڭلار» دېگەن مەنىدە.

— سەلىمجان ، — دېدى سېيىت بوسۇغىدىلا ، — چوڭراق ئوقۇغۇچىدىن بىرەرنى بېرەمسىز ؟ مەن تونۇر بېشىدىن نېرى بولالمىدىم ، ئوتۇن يېرىپ قازانغا ئوت يېقىۋەتمىسە ، ئاش چۈشكە ئۈلگۈرمەيدۇ .

— ئوقۇغۇچى ، — دېدى سەلىم بىرئاز تېكىرقاپ تۇرۇپ ، — بولىدۇ ، ھازىر ...

سېيىت چىقىپ كەتكەندىن كېيىن ، سەلىم تاپشۇرۇق دەپتەرلىرىنى يىغىشتۇرۇۋېتىپ چىقىپ ، ئاشخانا ئالدىدا ئوتۇن يارىدى . تۇتۇرۇق ئۇچۇن بىر تۇتام قۇرۇق تەمەچنى يىغىپ ئوچاققا سالدى ، تۇتاشتۇرۇپ بولغاندىن كېيىن ، چامغۇر ، ياڭيۇ ، بەسەيلەرنى يۇيۇپ توغرىدى .

قازاننىڭ شىكىلداپ تۇرغانلىقىنى كۆرگەن سەلىم ئوچاققا ئوتۇن سېلىش ئۇچۇن سىرتقا چىققاندىلا دەرس ئېسىگە كەلدى - دە ، سائىتىگە قاراپ چۆچۈپ كەتتى . قادىرنىڭ دەرس ئۆتۈۋاتقانلىقىغا بىر يېرىم سائەت بولۇپ قالغانىدى . ئۇ ئۇچقاندەك ياتىقىغا كىرىپ قوڭغۇراقنى ئېلىپ چىقىپ چېلىۋېتىپ ، ئاشخانىغا قايتىپ كىردى ۋە يۇغۇرۇلغان خېمىرنى ئىككى يۇمىلاق قىلىپ نوغۇچ بىلەن يېيىشقا باشلىدى .

— بەللى ، سەلىمجان ، — دېدى ژۇرنال قولتۇقلىۋالغان قادىر ئاشخانىغا كىرىپ ، — سائەتلىرىمىز بەكمۇ ئۇزۇنغۇ ؟

— شۇنداق بولۇپ قالدى ، ئەمدى ئاخىرقى دەرسىڭىزمۇ بىر يېرىم سائەت بولسۇن !

سەلىمنىڭ ئالدىراشلىقىنى بىلگەن قادىر سىنىپقا كىرىش قوڭغۇرىقىنى ئۇزى چالدى ۋە كۆزىنى قىسىپ قويۇپ سىنىپقا كىرىپ كەتتى .

سەلىم ناۋايخانىغا كىرىپ ، سېيىت ئۇستامنىڭ باش كۆتۈرمەي تونۇرغا نان چاپلاۋاتقانلىقىنى ، نۆۋەت بويىچە يارىمگە چىقىدىغان قىزىنىڭمۇ ئالدىراش زۇۋۇلا ئېچىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ يېنىپ چىقتى . ئۇ يېيىلغان خېمىرنى قۇرغۇن سېپىپ نوغۇچقا يۆگىدى

ۋە نوغۇچنى سۇغۇرۇۋېلىپ يېيىلغان خېمىرنى كېسىشكە باشلىدى . ئاندىن قاياقاۋاتقان قازانغا چۆپنى تاشلاپ ، قورۇپ ئېلىپ قويغان قېيمىدىن ئىككى چۆمۈچ قۇيۇپ ئاشنى قىزارتتى .

— ئۇستام ، تۇزنى تەڭشەپ بەرگەن بولسىلا !

سېيىت ئۇستام چىقىپ قازانغا قاراپ ، چىرايى تۇرۇلۇپ كەتتى .

— بۇتقا بوپتۇ مۇئەللىم ، بۇتقا ! خېمىرنى كېسىپ بولغاندىن كېيىن ، غەلۋىرده تاسقىمىغانمۇ ؟

— ئاپلا ...

تولۇق ئۆگىنىپ بولدۇم دېگەن ھۇنىرىگە چېچەك چىققانلىقىغا سەلىم قاتتىق خىجىل بولدى . تاماق ئېتىۋاتقاندا ، ئۇ خىيالغا بېرىلىپ كېتىپ ، شۇنداق قىلىشنى ئۇنتۇپ قالغانىدى .

چۈشلۈك تاماق يېيىلىپ بولغاندىن كېيىن ، سەلىم ئوقۇغۇچىلار بىلەن مەيداندا قار تازىلىدى . ھازىر بالىلار ئاساسىي جەھەتتىن مەكتەپ فورمىسى كىيىدىغان بولۇپ ، تۇرمۇشى بىرقەدەر ياخشى دەپ قارالغان ئوقۇغۇچىلارغىمۇ بىردىن ئىشتان ياكى ئاياغ بېرىلگەنىدى . ئۇلار چاپانلىرىنى سىلىپ تېرە پىنجەكلىرى بىلەن خامباس قىلىشىپ ، قار دۆۋىلىرىدە چىلىشىپ - پومىداقلىشىپ كېتىشتى . بالىلىق ھېسلىرى قوزغالغان سەلىممۇ بالىلار بىلەن قار ئېتىشىپ ئويناشقا باشلىدى . ئوقۇنقۇچىسىنىڭ ئۆزلىرى بىلەن بىللە ئويناۋاتقانلىقىدىن خۇشال بولغان بالىلار ئويۇننى تېخىمۇ قىزىتىۋەتتى . قازان يۇيۇپ ئاشخانىنى رەتلەپ قويۇپ چىققان سەرۋەر سەلىمنىڭ چاچلىرىدا ، يۇزلىرىدە چاپلىشىپ قالغان قارلارنى كۆرۈپ كۈلۈۋەتتى . ئۇ ھازىر مەكتەپ فورمىسى كىيىۋالغان بولۇپ ، سەمرىپ ۋە ئاقىرىپ قالغاندەك كۆرۈنەتتى .

— سەرۋەر كېلىنگ ، ماڭا بولۇشۇپ بېرىڭ ! بۇلار مېنى قارغا كۆمۈۋەتتى ...

— مۇئەللىم ، — دېدى سەرۋەر كەينى تەرەپنى ئىشارە قىلىپ ، — قادىر مۇئەللىم سىزنى ساقلاپ تۇرىدۇ .

سەلىم كىيىملىرىنى قېقىپ ، سەرۋەرگە قوڭغۇراقنى چىلىۋېتىشنى ئېيتىپ ، ئۆزى قوتاز يېتىلەپ كەلگەن قادىرنىڭ يېنىغا كەلدى . قادىر ئۇنىڭ ئۇستۇېشىغا قاراپ ئاستاغىنا :

— ئىناۋەتكە دىققەت قىلىڭ ، ئۇلار ئوقۇغۇچى ، سىز مۇئەللىم تۇرسىڭىز ، — دېدى .

— بۇمۇ بىر تەنتەربىيىغۇ ، — دېدى سەلىم تۇز كۆڭۈللۈك بىلەن ، — بۇنىڭ بولمايدىغان نېمىسى بار ؟

— ھەي ، قاراڭ سىزنى ، — دېدى قادىر سەلىمنى جىمىلىگەندەك قىلىپ ، — مەن جاڭگالدىن ئەتە كەچ يېنىپ كېلىمەن . كېيىنكى ھەپتىنىڭ دەرس تەييارلىقىنى ئۇستىلىڭىزگە تاشلاپ قويدۇم ، كۆرۈپ قويارسىز .

— ئىدىرىس ئاكام قوتازدىن بىرنىلا بەردىما ؟

— ئۆزۈم بىرنى سوردىم . ئۆيدىكىسى بىلەن ئىككىنى ئاپىرىمەن ، باشقۇرماقمۇ تەس دەڭە !

— جەننەت ئاچامنىڭ ئەھۋالى قانداقراق ؟

— بۇگۈنمۇ - ئەتىمۇ دېگەندەكلا قالدى . شۇڭا ، ئوتۇنىنىڭ غېمىنى قىلمىسام بولمىغۇدەك .

— يەكشەنبە بارغان بولسىڭىز مەنمۇ بىللە بارىدىكەنمەن .

سەلىم بەشىنچى - ئالتىنچى سائەتلىك دەرسنى ئۆتۈپ بولغاندىن كېيىن ، ئوقۇغۇچىلارنى مۇزاكىرىگە ئۇيۇشتۇرۇپ ، ئۆزى قادىرنىڭ ئۆچ خىل دەرس تەييارلىقىنى قوللانمىغا سېلىشتۇرۇپ كۆرۈپ چىقتى . كەچلىك تاماقتىن كېيىن بالىلارنىڭ كۆڭۈل ئېچىشىغا ئازراق قالتىشىپ ، ياتىقىدا ئالگىبرادىن دەرس تەييارلىقى قىلدى . سەلىم دەرس تەييارلاپ ، ئوقۇغۇچىلارنىڭ تاپشۇرۇق دەپتەرلىرىنى تەكشۈرۈپ نومۇر قويۇپ ، ۋاقىتنىڭ تېز ئۆتۈپ كەتكەنلىكىنى سەزمەي قالدى . ئۇ چاپىنىنى يېپىنچاقلاپ سىرتقا چىققاندا ، ھويلا ئىچى تىمتاسچىلىق بولۇپ ، يىراقلاردىن بۆرىلەرنىڭ سوزۇپ ھۇۋلىشى ئاڭلىناتتى . بۇ تاغقا قارنىڭ قېلىن چۈشكەنلىكىدىن دېرەك بېرەتتى .

ئەتىسى ئەتىگەندىن باشلاپلا مەكتەپ ئىچىگە ئات ، ئېشەك ، قوتاز ، ئېگەرلەنگەن بۇقلار كېلىشكە باشلىدى . سەلىم بالىلىرىنى ئەكېتىش ئۈچۈن كەلگەن ئاتا ـ ئانا ، ئاكا ـ ئۈكىلار بىلەن كۆرۈشۈپ ، ئۇلارنى ياتاق ، ئاشخانا ، ناۋايخانىلارغا باشلاپ ، بەزىلىرىدىن ھال سوراپ ، بەزىلىرىگە بالىلىرىنىڭ ئەھۋالىنى سۆزلەپ يۈرۈپ ناشتىسىزلا سىنىپقا كىرىپ ، ئىككى سائەت دەرسنى تۈگەتتى . ئۇ ئوقۇغۇچىلارنى ئىلگىرى ـ ئاخىر يولغا سالغاندىن كېيىن ، سېيىت ئۇستامغا مەكتەپتە قالغان بالىلارغا ۋاقتىدا تاماق ئېتىپ بېرىشنى تاپىلاپ ، سەمەن بىلەن دۇكان ئالدىغا كەلدى .

سەلىم دۇكانچى ئابدۇللادىن چاي ۋە قارا شېكەر ئېلىپ سومكىسىغا سېلىپ تۇرۇشىغا ، قايتىدۇر پەيدا بولغان ھەمدۇل سەلىمگە خۇددى مال كۆرگەندەك باشتىن ـ ئاياغ سەپسېلىشقا باشلىدى . سەلىمنۇ ئۇنىڭغا مىختەك قادالدى . ھېچ ھېيىقماي تىكىلىپ تۇرغان بۇ كۆزلەردىن «سەن قانچىلىك نېمىتىك» دېگەندەك مەنىنى سەزگەن ھەمدۇلنىڭ تېنى تىكەنلەشكەندەك بولدى ـ دە ، كۆزلىرى تېخىمۇ قىسىلىپ يۇمۇلۇشقا باشلىدى . لېكىن ، قارچىغۇدەك تىكىلىپ تۇرغان سەلىم ھەممىنى ئۇنتۇغانىدى . سۆزسىز ۋە ھەرىكەتسىز ئېلىپ بېرىلغان بۇ جەڭدە يېڭىلگەنلىكىنى سەزگەن ھەمدۇل نېمە قىلارىنى بىلمەي تۇرۇشىغا ئابدۇللانىڭ سۆزى ئۇنىڭ ئۈچۈن قۇتقۇزغۇچ خۇدا بولدى .

— مۇئەللىم سەپەر قاياقتا ؟ سومكىلار ئېغىرغۇ ؟

— چاقار يايلىقىغا ، جەپەر ئاكامنى يوقلاپ كېلەي دەيمەن .

سەلىم دۇكانچىغا شەھەردىن ئالغاچ كېلىش ئۈچۈن ، «شىنجاڭ ياشلىرى» ژۇرنىلىنىڭ ھازىرغىچە چىققان سانلىرىغا ۋە دەپتەر ـ قەلەمگە پۇل بەرگەندىن كېيىن ، سەمەن بىلەن داۋۇتنىڭ ھويلىسى ئالدىدىن ئۆتۈپ ، شالاڭ ئۆيلەر قاتارىنى بويلاپ يانباغىردىكى چىغىر يولغا چۈشتى . بۇ يول بارغانسېرى پەسلەپ ، ئاجايىپ يوغان تاشلار دۆمچىيىپ تۇرغان تاشلىق ساي ئىچىدىكى

ئۇششاق چىغىر يوللارغا تۇتىشاتتى . ساينىڭ ئۇ تەرىپىدە بولسا تىك چوققىلىرىنى بۇلۇت قاپلىغان «چاقار» تېغى خۇددى زوڭزىيىپ ئولتۇرغان ئاق شىردەك ھەيۋەتلىك كۆرۈنەتتى .

سەلىم تاكى «چاقار» تېغىغا ياماشقۇچە سەمەننىڭ سورىغان سوئاللىرىغا «ھەئە» ، «ياق» دەپ قىسقا جاۋابلارنىلا بېرىپ كەلدى . ئۇنىڭ بارلىق پىكىر ـ خىيالى ھەمدۇلدا ئىدى . ئۇ زادى نېمە ئۈچۈن بىزەڭ كۆزلىرىنى سەلىمگە تىكىدۇ ؟ سەلىم ئۆزىمۇ نېمىشقا تەرسالىق بىلەن ئۇنىڭ تېرىنىڭ يىرتىقىدەك كىچىك كۆزلىرىگە قادىلىپ تۇرۇۋالىدۇ ؟ ئۇلارنىڭ نېمىشقا بىر ـ بىرىنىڭ كۆزىنى چوقۇشقا تەييار تۇرغان كەكلىكتەك ھۇرپىيىشىپ قالدى ؟ شۇنداق ، سەلىم شۇنىڭغا ئىقرارکى ، ئۇ ھەمدۇلغا داۋۇتنىڭ كۆزلىرى بىلەن ئالايدى ، ئالايغاندىمۇ خۇماردىن چىققۇدەك ئالايدى ...

— مۇئەللىم قارىڭ ، — دېدى سەمەن چاقار تېغىنىڭ چۆرگىلىمەش تار يوللىرىدا يۈگۈرۈپ كېتىۋېتىپ ، — «چاپلاشماق» قا كەلدۇق ، قولىڭىزنى تۇتۇۋالايمۇ ؟

— ياق ، ئۆزۈم ئۆتەلەيمەن .

— ئەمىسە پەسكە قارىماڭ ، بېشىڭىز قايىدۇ ...

«چاپلاشماق» ، «ساڭگىلىماق» تىن ھەم چاپلىشىپ ، ھەم ئېسىلىپ ئۆتۈپ بولغۇچە تەرلەپ ، يۈرىكى سىلىپ كەتكەن سەلىم چوققىغا چىققاندىن كېيىن ، بىر تاشتا ئولتۇرۇپ پېشانىلىرىنى سۈرتتى . جەھەننەمدەك چوڭقۇرلۇقتىن تاكى تاغ چوققىلىرىغىچە پۈتۈن ئەتراپ ئاپئاق بولۇپ ، سان ـ ساناقسىز نۇر زەررىلىرى كۆزلەرنى چاقاتتى .

— سەمەن ، — دېدى سەلىم يىراقتا نەزەر تاشلاپ ، — بۇ ئىككى تاغ ئوتتۇرىسىدا بىر تۇزلەڭلىك بار ئىكەن ـ ھە ؟

— ئۇ تۇزلۇق ساي مۇئەللىم ، پۈتۈن تاغلىقلار ئاشۇ يەردىن تاش تۇز كولاپ ئىچىدۇ .

— بىرەر دادۇيگە قارامدۇ ؟

— ياق ، — دېدى سەمەن كۆلۈپ ، — ئاق دادامنىڭ دېيىشىگە قارىغاندا ، بىر ئەۋلىيانىڭ تۇزلۇق قاپىقى سۇنۇپ تۇزلىرى ئاشۇ يەرگە تۆكۈلۈپ كېتىپتىكەن ... شۇڭا ئۇ ساينىڭ تۇزى تۇگمەيدىكەن ...

سەلىم سەمەننىڭ رىۋايىتىگە كۈلدى . لېكىن ، ئۇنىڭ خىيالىدىن نېمىدۇر كەچتى بولغاي ، ئىچىدە : «توغرا ، ئاشخانا ، ناۋايخانىغا كېتىدىغان تۇز پۈلىغا بالىلارغا ئوقۇش قورالىرى ئالغىلى بولىدىغۇ» دەپ ئويلىدى . خۇددى سەلىمنىڭ ئىچىدىكىنى بىلگەندەك سەمەنمۇ سەلىمگە قاراپ :

— مۇئەللىم ، مەكتەپكە تۇز ئالمىساق ، تۇز پۈلىغا راۋاب ، داپ ئالغىلى بولىدۇ ـ هە ، — دېدى .

— هەئە ، نەيمۇ ئالغىلى بولىدۇ ...

ئۇلار قاقاقلىشىپ كۈلۈشۈپ ، تاغ يولىدىن بارغانسېرى پەسلەپ سەمەننىڭ ئۆيى ئالدىغا كەلدى . قىسماقتەك ئېگىلگەن جەپەر بوۋاي چىغ سۇپۇرگىدە ئۆي ئەتراپىنى سۇپۇرۇۋاتاتتى .

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم بوۋا !...

— ئاللا ئانىكىسى ، سەن كىمۇي ، — بوۋاي بىر ھازا يۆتىلىپ كەتتى ، — مانكا ، مۇئەللىم بالىكەنيا بۇ ... تەمەت تونۇمايلا قاپتىمەن . قارىداپسەن ، ياداپ شۇمەكتەك بولۇپ قاپسەن ، يۇزلىرىڭ يېرىلىپتۇ ، بۇرۇنقى سۈتتە يۇغانىدەك ئاق ، بۆدۈنىنىڭ چۈجىسىدەك يۇمشاقلىقىڭ قالماپتۇ ، تىگىل قالماپتۇ ... يۇر ... يۇر ...

ئۇلار مورا ئالدىدا بىردەم ئىسسىنغاندىن كېيىن ، جەپەر بوۋاي چاي قاينىتتى . سەمەن مەكتەپتىن بەرگەن نانىنى داستىخانغا قويدى . سەلىممۇ بىرنەچچە يۇمشاق نان ، چاي ، قارا شېكەرلەرنى بوۋايغا تۇتقۇزۇپ ، ۋاقتىدا يوقلاپ كېلەلمىگەنلىكىگە ئۆزرە سورىدى . بوۋاي دەسلەپتە كايىغانىدەك قىلىپ ، كېيىن رەھمەت ئېيتتى ۋە نانىنى ئۆرۈپ ـ چۆرۈپ كۆرۈپ :

— ئالا ئانىكىسى ، پېرىخوننىڭ دېپىدەك نان

ياقىدىكەنسىلەرغۇ ! — دەپ قويدى .

— جەپەر بوۋا ، — دېدى سەلىم داستىخان ئۈستىدە ، — بۇ ئاق نانلارنى ئېلىپ قويسىلا ، بىز ماۋۇ ئارپا كۆمىچىدىن يەيلى . مەن بۇنىڭغا ئامراق ...

— توۋا ، توۋا ، — دېدى بوۋاي تېڭىرقاپ ، — شەھەرلىك بېگىملەرمۇ ئارپا كۆمىچى يەيدىكەنيا... هوي راست ، ئۆتكەندە سەمەندىن ئەۋەتكەن قارا شېكەرنى كاشكاپ بىلەن قوشۇپ ئىچسەم ، يۆتىلىم پەسىيىپ ، ئارامخۇدا ئۇخلىيالمىدىم . بۇ قارا شېكەر دېگەن نەرسە ئىسسىق ئوخشىمامدۇ ؟

ئۇلار كەچكە يېقىن قولمۇقول تاماققا تۇتۇش قىلدى . سەلىم خېمىر يۇغۇرۇپ يايدى . سەمەن قۇرۇتقان گۆشنى قاياناق سۇدا يۇمشىتىپ توغرىدى . رەڭسىز ئاپئاقلا چىققان ئاشقا بىرنەچچە قوشۇق قېتىق قۇيۇپ ، ئىشتىها بىلەن ئىچىشتى . تاماق ۋاقتىدا جەپەر بوۋاي سوغۇق - جۇدۇنلاردا قىشلاقتا مالغا قاراۋاتقان كېلىننى ئەسكە ئالدى .

سەلىم تاماقتىن كېيىن بوۋاي بىلەن پاراڭلاشتى . بوۋاي نەۋرىسىنىڭ بالىلارغا ئەمەلدار بولغانلىقىنى سۆزلەپ ، چىشسىز ئاغزىنى ماكىلدىتىپ بىرھازا كۈلۈپ كەتتى ۋە داۋۇتنىڭ داۋاملىق ئۆزىگە قانات يېپىۋاتقانلىقىنى ، تېخى ئۇلۇشكۇنلا بۇ ئۆيدە بىر كېچە قونۇپ ئەتىسى «بۇغاقاچتى» يايلىقىغا ئۆتۈپ كەتكەنلىكىنى سۆزلەپ بەردى . سەلىمنىڭ چوڭ شەھەرلەر ھەققىدە ئېيتقانلىرىنى ئاڭلىغان بوۋاينىڭ ھەيرانلىقتىن كۆزلىرى چېكىتتەك تىكىلىپ قالدى . ئۇ تۇرۇپلا : «توۋا ، توۋا ، ئۆينىڭ ئۈستىدە ئۆي بار دېگىنە ؟» دەپ قويا تتى . سەمەنمۇ سەلىمنىڭ سۆزلىگەنلىرىنى بالىلارغا ئېيتىپ بېرىپ ، بىر ماختىنىۋالماقچى بولدىمۇ ، قوللىرىدا ئېڭەك تىرەپ دۇم يېتىپ ئاڭلاۋاتاتتى .

ئۇلار گەپ بىلەن تۇن يېرىملاشقاندا ياتتى . سەلىمگە كۆرپە سېلىپ يوتقان يېپىپ قويۇشتى . بوۋاي بولسا دېمى سىقىلىدىغانلىقتىن بېشىغا ئىككى تېرە ۋە بىر جۇۋىنى قاتلاپ

قويدى . سەمەن دەرھال ئۇخلاپ قالدى .

— بوۋا ، — دېدى سەلىم جەپەرگە بۇرۇلۇپ ، — سەمەننىڭ ئاچىسى گۆھەرنىسا نېمە بولۇپ چېقىلدىن ئۇچۇپ كەتكەن ؟

— ھەي ... بۇ بىر يۇرەك ياريسى دېگىنە . ئەگەر شۇ مۇئەللىم قاچمىغان بولسىمغۇ دەپ ئارمان قىلمىز ، لېكىن بىزدە نېمە چارە ؟

قاراڭغۇ تاغقا ئوتتۇرا سىنىپ قۇرۇلۇپ ، يېرىم يىل ئۆتەر - ئۆتمەيلا مۇئەللىم شەھەرگە قېچىپ كەتتى . گۆھەرنىسا ھەپتىگىچە پوپكىسىنى قولتۇقلاپ قاتناپ بېرىپ ، سالپىيىپ قايتىپ كېلەتتى . بىر كۈنى تاڭ سەھەردە كۆزىنى يېرتىپ ئېچىپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتكەن گۆھەرنىسا جۆيلۇگەندەك ئاپىسىنى ئويغاتتى :

— ئاپا ، ھوي ئاپا ، مۇئەللىم چۈشۈمگە كىرىپ قاپتۇ ، ئاپئاشكارا كۆردۈم . ئۇ قايتىپ كەپتۇ ...

— بالىكام ، ئۇ دېگەن چۈش ، يېتىپ ئۇخلا !

— سىز سەھەرلىكتە كۆرگەن چۈش راستقا ئايلىنىدۇ ، دېگەنىدىڭىز غۇ ؟

— سىرتتا ئىت ھۇۋلىغاندەك شۇرغان چىقۋاتسا ، نېمە جۆيلۇگەندەك گەپ قىلىپ يۈرسەن ؟ — دېدى ئانا تاشىبىغىر مۇئەللىمنى ئىچىدە قارغاپ .

گۆھەرنىسا شۇ كۈنى مەكتەپكە كېتىپ قايتىپ كەلمىدى . پەقەت ئەتىسى كەچتە ئۇنىڭ قانغا مىلەنگەن جەسىتىنى كۆتۈرۈپ كېلىشتى .

— ئۇ مۇئەللىم مەكتەپ دېسە مىڭ ئۆلۈپ ، بىر تىرىلەتتى ، — دېدى بوۋاي بوغۇلغاندەك قىلىپ ، — «چاپلاشماق» ، «ساڭگىلماق» تىن يىلاندەك ئۆتۈپ كېتىدىغان بالا ئۇ كۈنى «مۇئەللىم قايتىپ كەپتۇ» دەپ «چاپلاشماق»تىن ئۇچۇپ كەتتى !...

پىلىلداپ يېنىپ تۇرغان چىراغ نۇرىدا بوۋاينىڭ ئەتراپىنى قورۇق بېسىپ كەتكەن كۆزلىرىدىن ئاققان يوغان - يوغان ياش تامچىلىرى ئۇچتەك ئاقارغان ساقاللىرىنى بويلاپ چۈشۈۋاتاتتى .

سەلىم ئەتىسى سەھەردە تۇرۇپ ناشتا قىلغاندىن كېيىن ، سەمەننى دەرسكە ئولگۇرۇپ بارغىنى ، دەپ تاپىلاپ ، جەپەر بوۋاي بىلەن خوشلاشتى . ئۇ زەڭگەر بولاققا يېتىپ كەلگەندە ، بولاقنىڭ سىرغىپ ئېقىۋاتقان يىلمان سۇيىدە قولىنى يۇدى . ئۇ بولاق سۇيىدە جىلۋىلىنىپ تۇرغان سايىگە كۆزى چۈشۈش بىلەن قايىرىلىپ قارىدى ـ دە ، سۇغا كەلگەن سەرۋەرنى كۆرۈپ قالدى .

— چاقاردىن ساي كېلىشىڭىزما ؟ — دېدى قىز قىزىرىپ .

— ھەئە ، خان ئانىڭىزنىڭ ئەھۋالى ياخشىدۇ ؟

— ياخشى ، — دېدى سەرۋەر ئاستاغىنا ، — ھە ، راست ، قادىر مۇئەللىم جاڭگالدىن يېڭىم كېچىدە كېلىپ ، ئاز ئۆتمەيلا ئايالى تۇغۇپتۇ .

— شۇنداقمۇ ، سالامەتلىكى ياخشىدۇ ؟

— ھىر ئوبدان ياتىمىش .

— ھازىر يوقلاپ قويسام بولامدۇ ؟

— بولمايدۇ ، — دېدى قىز تاغ ئادىتىنى چۈشەندۈرۈپ ، — يەتتە كۈنگىچە ئىشىك ېچىشىدىكى قىزىل لاتا ئېلىنمايدۇ . بۇ ئارىلىقتا يات ئادەم كىرسە ، ئۆزى بىلەن بىللە كىرگەن جىن ـ ئالۋاستىلار ئانا ـ بالىنى ئاللاپ قويىدۇ .

سەلىم سەرۋەر بىلەن خوشلىشىپ مەكتەپكە ماڭدى . لېكىن ، ئۇ قورام تاش ئارقىسىدا غىل ـ پاللا ھىر سايىنى كۆزگەندەك بولدى ـ دە ، تېڭىرقاپ تۇرۇپ قالدى . قارا يوللۇق مەللە تون كىيگەن قىسماقراق سىياق سەلىمنىڭ كۆڭلىدە غەلىتە ئويلارنى قوزغىدى .

ئوقۇتقۇچىنىڭ مېھرى

كېچىدە توختىماي چىقىۋاتقان شۇرغان ئاچ قالغان بۆرىلەردەك ھۇۋلايتتى ، تاغنىڭ سۇر رەڭ ئېيىقىدەك ھۆركىرەيتتى ، قار ئۇچقۇنلىرىنى شىددەت بىلەن يەردىن ئۇچۇرۇپ دېرىزە كۆزنەكلىرىگە ، ئۆگزىدىكى تۇرخۇنلارغا ئۇرۇپ ، چىرقىرغان ۋە ئۇشقىرتقاندەك ئاۋازلارنى چىقىراتتى .

سەلىم سەھەر تۇرۇپ بالىلار بىلەن ئىشكىلەرنى كۆمۈۋەتكەن قارلارنى تازىلاپ ، سەرۋەرگە سىنىپقا ئوت يېقىشنى بۇيرۇدى . ئۆزى ئاشخانىغا كىردى . سېيىت ئۇستام تېخىچىلا ئۇخلاۋاتاتتى . ئۇ سەلىمنىڭ سوئاللىرىغا خۇش ياقمىغاندەكلا : «ئەمىل ئوستىدە نان بار ، بۇ تاغلىقلار بىرەر قېتىم چاي ئىچمىگەنگە ئۆلۈپ قالماس» دېدى - دە ، بېشىنى يوتقانغا پۈركۈۋالدى .

ئۇستامنىڭ يېقىنقى كۈنلەردىن بېرىقى ئەلپازىنى بىلگەن سەلىم ئۆزى ئوچاققا ئوت قالاپ چاي قاينىتتى . تاماق يەپ بولغان بالىلار دەرسكە قوڭغۇراق چېلىنىپ بولغۇچە بەللىرىگە باغلىۋالغان سالغىلىرىغا تاش سېلىپ ، باش ئوستىدە پىرقىراتقىنىچە بەس - بەس بىلەن ئاتماقتا ئىدى .

قادىرنىڭ بۇگۈن كېلەلمەيدىغانلىقىغا كۆزى يەتكەن سەلىم قوڭغۇراقنى چېلىپ بولۇپ دەرسكە كىردى . ئۇ يوقلىما قىلىپ ، سەمەنىنىڭ كەلمىگەنلىكىنى بىلدى .

سەلىم بىرنەچچە بالىنى نۆۋەت بىلەن دوسكىغا چىقىرىپ مەسىلە ۋە مىسال ئىشلەتكۈزگەندىن كېيىن ، يېڭى دەرس تېمىسىنى دوسكىغا يازدى . ئۇ بالىلاردىن دەرس سوراۋېتىپمۇ ، دوسكىغا خەت يېزىۋېتىپمۇ ، پات - پات شۇڭغان ھۇۋلاۋاتقان سىرتنى تىكشايتتى ۋە ئىشىك تەرەپتىن كۆز ئۈزەلمەيتتى . نېمە ئۈچۈندۇر ئۇ بارغانسېرى يۈرىكى ئېغىپ تاقەتسىزلىنەتتى . بىر كۈنمۇ دەرستىن قالمىغان سەمەنىنىڭ ھازىرغىچە كەلمەسلىكى ، ئۇنىڭ ئوستىگە بۇرانىنىڭ يارىلانغان يىرتقۇچتەك يەر - جاھانىنى تىترىتىپ ھۆركىرەۋاتقانلىقى سەلىمنىڭ ئەنسىرىشىنى چېكىگە يەتكۈزدى . «چاپلاشماق» ، «ساڭگىلماق» تىن خۇددى بىر پارچە لاتىدەك ھاڭغا ئۇچۇپ كېتىۋاتقان گۆھەرنىسا ، قانغا مىلەنگەن جەسەت ، كۆمۈشتەك يالتىرىغان ئاق ساقاللاردىن تېمىۋاتقان ياشلار كۆز ئالدىدىن تىزىلىپ ئۆتتى . سەلىمنىڭ كۆڭلىنى ئاجايىپ قورقۇنچلۇق بىر خىيال ئىگىلىۋالدى ...

سەلىم كىتابنى سەرۋەرگە بېرىپ ، بەلگە قويۇلغان مىسالالارنى

ئىشلەپ تۇرۇشنى ئېيتىپ ئۆزى سىرتقا چىقتى . ئۇ چاپىنىنىڭ تۇگمىلىرىنىمۇ ئېتىشنى ئۇنتۇپ ، شۇبرغان يالاپ تاقىر قىلىۋەتكەن چىغىر يوللار ، ئويمان - چوڭقۇرنى پەرق ئەتكىلى بولمايدىغان سايلىقلاردا يىقىلىپ - قوپۇپ يۈگۈرۈشكە باشلىدى . ئۇنىڭ چاپىنىنىڭ پەشلىرى پالاقلايتتى ، شارپىسى شامالدا قارسىلداپ يۈزىگە ئۇرۇلاتتى ...

«سە ... مە ... ن ... »

چاقار تېغىنىڭ قاپتىلىغا ئۇرۇلۇپ يانغان بوران سەلىمنىڭ ئاۋازىنى بىرلا يالماپ يۇتۇۋېتىپ ، ئۆزىنى بىر چوڭقۇرغا يۇمۇلىتىۋەتتى . كۆكرىكىگىچە قارغا پېتىپ كەتكەن سەلىم ئۆمىلەپ ۋە يۇمىلىنىپ يۇرۇپ ، تاغنىڭ تار ھەم تىك ئايلانما يولىغا ياماشتى . بوران گويا ئۇنىڭ بىلەن چېلىشىۋاتقان ئېيىقتەك ئۇنى بىرده چوقاتماق تاشلارغا نىقتاپ قويسا ، بىردە ھاڭ تەرەپكە سۆرەيتتى .

«سە ... مەن ! !... »

سەلىم بىلەن سەمەن تېخى ئۇلۇشكۇنلا ماڭغان بۇ تاغ يولى تونۇغۇسىز ھالدا ئۆزگەرگەندى . بەزىدە يول چورتلا ئۇزۇلگەندەك قىلاتتىيۇ ، لېكىن بۆرتۇپ چىققان تاشنىڭ كۆرۈنەر - كۆرۈنمەس قىرلىرى ئارقىلىق سىلاپ - سىيپاپ يۇقىرىغا ئۆرلىگەندە ، يەنە گىرىمسەن كۆرۈنۈپ قالاتتى . تاش يېرىقلىرىغا ، يانتۇ قاپتاللارغا ئۇرۇلۇپ ، ئۇشقىرتقان ، ۋىزىلدىغان ۋە گىزىلدىغاندەك قىلىپ چىقىۋاتقان بوران سەلىمنىڭ ئاۋازىنى بوغۇش بىلەن يەنە ، قانداقتۇر ئېچىنىشلىق يىغلاڭغۇ بىر ئاۋازنىمۇ ئەكىلەتتى . سەلىم توختاپ بۇ ئاۋازنى پۈتۈن بەدىنى قۇلاققا ئايلانغاندەك تىڭشايتتى .

سەلىم «چاپلاشماق» قا يېقىنلاشقانسېرى سەمەندىن قاتتىق ئەنسىرەشكە باشلىدى . ئۇ ئۆمىلەپ كېتىۋېتىپ ئىگىرىغان بىر ئاۋازنى ئاڭلىغاندەك بولۇپ ، ئالدىغا قارىدى . قار ئىچىدىن تېرە پوپىكىنىڭ تاسما بېغى چىقىپ تۇراتتى ، سەلىمنىڭ يۈرىكى «قارتتىدە» قىلدى - دە ، ۋارقىرىۋەتتى :

— سەمەن ! !...

— مۇ ... ئەل ... لىم ! !...

ئىگىرىغان ئاۋاز ئېنىق ئاڭلاندى . سەلىم قارلارنى تىلغاپ ئالغا ئىلگىرىلىدى . «مۇئەللىم» دېگەن زەئىپ ئاۋاز تەكرارلانماقتا ئىدى . ئۇ پوپكىنى قاردىن ئېلىپ مۇرىسىگە ئاستى - دە ، پىچاق بىسىدەك ئايلانما تاشتىن بۇرۇلۇپ ئۆتۈپ ، پەستىكى تاش يېرىقىدا قولىتۇقىغچە قارغا پېتىپ قىسىلىپ قالغان سەمەننى كۆرۈپ قالدى !...

— سەمەن !...

— مۇ ... ئەل ... لىم ! ! !...

سەلىم قوللىرىنى ئۈزىتىپ ، سەمەننى تاش يېرىقىدىن كۆچ بىلەن تارتىپ چىقىرىۋالدى . سەمەننىڭ تەلپىكى ۋە بىر پاي ئايىغى قاياقتىدۇر ئۇچۇپ كەتكەنىدى . سەلىم قىشلىق پەشمىتىنى سېلىپ ئۇنى يۆگىدى . يۇڭ پايپاق بىلەنلا قالغان پۇتىغا شارپىسىنى ئوراپ چىگىپ قويغاندىن كېيىن ، ئۇنى دەس كۆتۈردى .

چاقار تېغىنىڭ پېچاقتا كەسكەندەك تىك غولىدىكى ئايلانما تارچۇق يوللىرىدا ئۆز ئوقۇغۇچىسىنى باغرىغا تېڭىپ كېلىۋاتقان سەلىم تاشلارغا پۇتلىشىپ ، بىردە تېيىلىپ ، بىردە تىزلىنىپ دېگۈدەك مۇدۇرۇپ كېتىپ باراتتى .

تۇزلۇق سايغا قايرىلىدىغان يەردە قورام تاشلار ياستۇقتەك دۇمچەيگەن سايلىقتا كېتىپ بارغان سەلىمنىڭ مادارى قۇرىدى . پەيدىنپەي پەسلەپ كېتىۋاتقان سايلىقتا ئۇنىڭ قەدەم ئېلىشى بارغانسېرى تەسلىشىۋاتاتتى . ئۇ سەمەننى يەرگە قويۇپ بىردەم ئارام ئالماقچى بولۇۋىدى ، ئارقىدىن ئۇرغان بوران ئۇنى پەسكە دومىلىتىۋەتتى . تاش كامېرىغا تىقىلىپ قالغان سەلىم قولاقچىسىنىڭ قامغاقتەك قاڭقىپ ئۇچۇپ كېتىۋاتقانلىقىغمۇ قارىماي ، سەمەننى يەنە كۆتۈرۈپ ئالغا قاراپ ئىلگىرىلىدى .

سەلىم قاراڭغۇ تاغ كەنتىگە ئېلىپ بارىدىغان يانباغرىغا يېتىپ كەلگەندە ، هالىدىن كەتكەنىدى . ئۇنىڭ بېشى قېيىپ ، كۆزلىرى

ئېلىشىپ ، مادارسىز تىزلىرى تىترەۋاتاتتى . ئۇ ئاپئاق ئېدىرلارغا قاراپ ، قار توزانلىرى ئارا تاراسلىتىپ كېلىۋاتقان بىر ئاتلىقنى كۆرگەندەك ، چۈرچۈرقىراشقان ئاۋازلارنى ئاڭلىغاندەك بولدى ۋە قارغا يىقىلىپ چۈشتى .

سەرۋەرنىڭ ئەندىشىسى

قىشلىق تەتىل يېتىپ كەلدى . بالىلاردىن مەۋسۈملۇق ئىمتىھان ئېلىنىپ بولغاندىن كېيىن ، ئۇلارغا ھەربىر پەندىن تەتىللىك تاپشۇرۇق بېرىلدى . ئوقۇغۇچىلارنىڭ بىر مەۋسۈملۇق ئۆگىنىشى ۋە تەشكىلىي ئىنتىزام ئەھۋالىنى خۇلاسىلەپ قايتىپ چىققان سەلىم ياتىقىدا قىسقا ـ قىسقا يۆتىلىپ كۆڭلىكىنى ياماپ ئولتۇراتتى . ئۇ سەمەننى قۇنقۇزۇۋالغان كۈندىن باشلاپ ، بىر كالتە يۆتەل ئۈنىڭغا ھەمراھ بولۇپ قالغانىدى . شۇ كۈنى ئوقۇغۇچىلار بىلەن بىرلىكتە سەلىم بىلەن سەمەننى ئەكەلگەن داۋۇت بىر كېچە قارلىق تاغ ئارىسىدا ئات چاپتۇرۇپ يۈرۈپ ، قىسىلدىن دوختۇر تېپىپ ئەكەلدى . ئۇ سەمەننىڭ ئۇششۇگەن پۇت ـ قوللىرىغا دورا سۈۋاپ تېڭىپ قويغاندىن كېيىن ، بىرقىسىم دورىنى قالدۇرۇپ كەتتى . سەلىم ئۆزىمۇ بىر قىزىپ ، بىر سوۋۇپ يۈرگىنىگە قارىماي ، ھەپتىگىچە سەمەننى ئۆز يېنىدا يانقۇزۇپ ھالىدىن خەۋەر ئالدى . شەنبە كېلىش بىلەن ئۈنىڭغا ئۆزىنىڭ ئايىغىنى كىيگۈزۈپ ، ئۆزى بولسا داۋۇت ئەكېلىپ بەرگەن قوزا تېرىسىدىن تىكىلگەن قاسقانلىق تەلپەكنى قاشلىرىغچە باسۇرۇپ كىيىپ ، جەپەر بوۋاينىڭ قېشىغا باردى . بوۋايمۇ سەمەننى كۆرۈپ ، نېمە ئەھۋال بولغانلىقىنى ئاڭقىرالمايلا قالدى .

ئىشىك ئېچىلىپ داۋۇتنىڭ كىرىپ كېلىشى بىلەن سەلىم بارمىقىغا يىگىنە تىقىۋالدى . ئۇ بارمىقىنى ئۇۋۇلىغاچ ئورنىدىن تۇرۇپ ، داۋۇتنى كارىۋاتقا تەكلىپ قىلدى . بوسۇغىدىن قەدەم ئېلىپلا سەلىمنىڭ كۆڭلەك ياماۋاتقانلىقىنى كۆرگەن داۋۇتمۇ

سوغۇقتا قارايغان يۇزلىرىنى پۇرۇشتۇرۇپ سۆزلەپلا كەتتى :
— قارا سېنى ! قاچانغىچە ياۋايىلىقىڭ تۈگىمەيدۇ ! بالىلارنىڭ ئانىكىسىغا ئاپىرىپ بەرسەڭ يۇيۇپ ، ياماپ بەرمەمدۇ ؟ — داۋۇت يېپىپ قويۇلغان كىيىملەرگە قاراپ قويدى ، — ھە ، دوراڭنى ئىچىۋاتامسەن ؟
— ئىچىۋاتىمەن .
داۋۇتنىڭ تام ئويۇقىغا تىزىپ قويۇلغان دورا قۇتىلىرىغا قاراپ ھومىيىۋاتقانلىقىنى كۆرگەن سەلىم يەرگە قارىدى . ئۇ ئۆزىنىڭ يالغان ئېيتقانلىقىدىن ئۇيالغانىدى . داۋۇت ئۇنىڭغا قايتۇرۇپ گەپ قىلماقچى بولدىيۇ ، لېكىن سەلىمنىڭ «ئۇھ» دېگۈدەكمۇ ۋاقتىنىڭ يوقلۇقىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرگىنىدە ، ئېغىر تىنىپ قويدى .
— ھەرھالدا ئىچىسىڭ بولاتتى ، قۇتىلىرىڭ تېخى يېرىمىمۇ بولماپتۇ ، — دېدى داۋۇت بېشىنى ئېغىتىپ ، — خەير ، ئۆز گېپىمگە كېلەي !
بۇگۈن ئەتىگەندە ئوتتۇرا مەكتەپ مۇدىرىدىن تېلېفون كەلگەنىدى . مۇدىر داۋۇتقا ماڭارىپ ئىدارىسىنىڭ ئۇقتۇرۇشى بويىچە بىر ئوتتۇرا مەكتەپتىن بىردىن ئايال ئوقۇتقۇچىنىڭ ناھىيىلىك دوختۇرخانىدا ئېككى ئايلىق دوختۇرلۇقنى ئۆگىنىدىغانلىقى ، قاراڭغۇ تاغ شۆبە مەكتەپتە ئايال ئوقۇتقۇچى بولمىغاچقا ، دەرستە ياخشى ۋە چوڭراق قىز ئوقۇغۇچى بولسىمۇ تېزرەك بىرىنى ئەۋەتىپ بېرىش لازىملىقىنى ئېيتقانىدى . داۋۇت تېلېفوننى قويۇپ قويۇپ ، كۆڭلىدىن بىرقانچە قىزنى ئۆتكۈزدى . ئۇ ھۆرلىقا ، گۈلسۈمە ، چولپان ، نىسا ، قۇندۇز ، ھەمىشۇانە قاتارلىق قىزلارنى كۆز ئالدىغا كەلتۈردى ، ئۇلار كىچىك ئىدى . ئاخىر ئۇنىڭ دىققىتى سەرۋەر ئۇستىدە مەركەزلەشتى .
— يىراقنى ئويلىساق ، ئەۋەتكىنىمىز ياخشى ، — دېدى داۋۇت سەلىمگە قاراپ ، — سەمەن كېسەل بولغاندا ، نېمە كۆرگۈلۈكنى كۆرمىدۇق ؟ مەكتەپ ئۇچۇن زادى بىر دوختۇر كېرەك !
— سەرۋەرنىڭ خان ئانىسى ئۇنارمۇ ، سەرۋەر ئۆزىچۇ ؟

— هازىلخانىنى مەن ئۆيگە ئەكېلىۋالسام بولىدىغۇ؟ ئۇنمايدىغانغا نېمە ھەددى؟

— ئەمسە قادىر ئاكامنىمۇ چاقىرىپ، ئۇنىڭ ماقۇللۇقىنىمۇ ئالايلى! ئۇ ھېلىلا ئۆيگە كەتكەن.

— بولدى قوي، مەن ئۇنىڭ ئۆيىدىن كېلىشىم، بالىسى قىزىپ قاپتۇ. بىز كېلىشسەك، ئۇمۇ قوشۇلىدۇ. ئەمسە سەرۋەرنى چاقىرىپ چىق!

سەلىم سەرۋەرنى چاقىرىپ كەلدى. ياتاقتا كىرىشى بىلەنلا سەلىم يۆتىلىپ كەتتى. داۋۇت ئويۇقتىن دورىنى ئېلىپ جوزا ئۈستىگە قويۇپ سەرۋەرگە قارىدى، سەرۋەر دەرھال چىنىدە قاينىق سۇ ئەكەلدى. ئۇ دورا ئىچىۋاتقان سەلىمنىڭ سەل ئاقىرىپ ۋە جۈدەپ قالغان چىرايىغا ئۇنىڭغا بىر خىل ھۆسن قوشۇپ پارقىراپ تۇرغان تال ـ تال قارا قاشلىرىنى تۇنجى قېتىم كۆرۈۋاتقاندەك ئىختىيارسىز تىكىلىپ قالغانىدى. سەلىم قاينىق سۇغا قول ئۇزاتقاندىلا، ئاندىن ئۇ داۋالغۇپ تۇرغان چىنىنى ئۇنىڭغا ئۇزاتتى ۋە ھۇپپىدە قىزىرىپ كەتتى. داۋۇت قىزنىڭ بۇ ھالىنى سېزىپ قالدى. نازۇك بىر سېزىم خۇددى ئاقار يۇلتۇزدەك ئۇنىڭ كۆڭلىدىن تېز ئۆتۈپ كەتتى، لېكىن ئۇنىڭ كۆڭلىنىڭ خىرەلىشىشىمۇ تېز بولدى.

سەلىم داۋۇتنىڭ ئىشارىتى بىلەن سەرۋەرگە ئىككى ئايلىق كۇرسقا كىرىدىغانلىقىنى ئۇقتۇرۇۋىدى، سەرۋەر: «شەھەرگە» دېگىنىچە چۆچۈپ داۋۇتقا قارىدى. داۋۇتمۇ «ئالدىرىما» دېگەندەك كۆلۈمسىرەپ باش لىڭشىتتى. سەرۋەر سەلىمنىڭ گەپلىرىنى ئاڭلىغانسېرى بىر قورقۇپ، بىر ھاياجانلىنىپ تىترىمەكتە ئىدى. ئۆمرىدە بۇ يېقى كۆلا كۆۋرۈك، ئۇ يېقى قوتانلىق مەھەللىسىنىڭ ئۇ تەرىپىگە ئۆتمىگەن قىز گۈڭشي، ناھىيىمۇ ئەمەس، بەلكى توپتوغرا شەھەرگە كىرىپ قانداقمۇ دوختۇرلۇقتا ئوقۇسۇن؟ شەھەر! ... شەھەر دېگەن قانداق ھەيۋەت ـ ھە؟!... سەرۋەر شەھەرلەرنى پەقەت دەرسلىك كىتابلاردا، ئىت يىلى، ئېشەك يىلىدا

ئېزىپ ـ تېزىپ كېلىپ قالغان كىنولاردا كۆرگەن ! ... ئادەملىرىچۇ تېخى ؟ سەرۋەرنىڭ ئاڭلىشىچە ، ئۇلار تولىمۇ خورىكى ئۈستۈن ، دىمىغىدا پىننە سورۇيدىغان ئادەملەرمىش ، تاغلىقلارنى كۆزگە ئىلماسمىش ... سەرۋەردەك تاغ قىزى ئۇ ئالىيزادىلەر ئىچىدە كۈلدە كۈكۈم بولۇپ كەتمەسمۇ ؟...

— ۋاي ئانىكام ، قانداق بولار ؟ ! ...— دېدى سەرۋەر ئاۋازىنى تىترىتىپ .

— قانداق بولار دېگىنىڭ نېمىسى ؟ ئوقۇيسەن شۇ ! — دېدى داۋۇت يوغان ئالىقانلىرىنى پىچاق كەسكەندەك شىلتىپ ، — سېنى سەلىم ئۆزى ئاپىرىپ ئورۇنلاشتۇرۇپ قويىدۇ . ھىم ، ياخشى ئوقۇ ! موزاي گۆشىنى تولا يەپ ، ئېشى ئارتىپ قورسىقى ئاغرىپ كەتسە ، قايسى دورا شىپا ، بېشى ئاغرىپ مېڭىسى چاراسلاپ كەتسە ، قايسى دورا پايدا قىلىدۇ ، سۆڭگۈچىگە چىقان چىقسا قانداق مەلھەم قويىدۇ ، ھەممىسىنى پۈتۈپ ماڭ ! كاتتا دوختۇرلار ئالدىدا قۇرتتەك ياۋاش ، سۆسەردەك يۇمشاق ، سېرىق مايدەك سىلىق ، تايغاندەك سەگەك ، مايمۇندەك چاققان بول !

سەلىم داۋۇتنىڭ ئاغزىدىن خۇددى زەڭگەر بۇلاقنىڭ سۈيىدەك ئېتىلىپ چىقىۋاتقان بۇ ساددا گەپلەرنى ئاڭلاپ ، ئىچ ـ ئىچىدىن مەمنۇن بولدى . ئۇ سەرۋەرنىڭ چىرايىدىن ئۇ ئەندىشىلىرىنى چۈشەنگەندەك ، شەھەر ۋە شەھەر تۇرمۇشى ھەققىدە سۆزلەپ بەردى . داۋۇتمۇ ئۇنىڭ ئېيتقانلىرىنى ماقۇللاپ ، لوقما سېلىپ تۇردى .

— شۇ ، نېمىگە قورقاتتىڭ ؟ ئۇلارمۇ بىزدەك بىردىن بېشى بار ئادەملەرغۇ !

— داۋۇت ئاكام ئېيتقاندەك ، ۋاقىت قىسقا بولسىمۇ تىرىشىپ كۆپرەك نەرسە ئىگىلەڭ ! — دېدى سەلىم يۆتىلىپ قويۇپ ، — ئوقۇغۇچىلارغا دۆلەتتىن بەرگەن داۋالاش پۇلىغا بۇنىڭدىن كېيىن كۆپرەك دورا ، ئوكۇل ئەكىلىمىز . بۇ ئوقۇغۇچىلار ئۇچۇنلا بولماي ، زۆرۈر تېپىلغاندا تاغ خەلقى ئۈچۈنمۇ ئىشلىتىلىدۇ .

— شۇ ، شۇ ، «قولۇڭ ماي بولسا يۇزۇڭگە سۈڭا ، ئاشقىنىنى قونچۇڭغا» دېگەن گەپ بار ...

ئىلاجسىز قالغان سەرۋەر ماقۇلغا باش لىڭشىتتى . ئۇ چىقىپ كەتكەندىن كېيىن ، داۋۇت بىلەن سەلىم ھازىلخاننىڭ ئۆيىگە بېرىپ ، ئۇنىڭ بىلەن سۆھبەتلەشتى . گەپنىڭ ئۇرانىغا يەتكەن ھازىلخاننىڭ دەسلەپتە ئازغاننىڭ گۈلىدەك ئېچىلغان ئىشىق ۋە گۈشلۈك چىرايى بىردەمدىلا ئازغاننىڭ غولىدەك تىكەنلەشتى .

— ھوي داۋۇت ، — دېدى ھازىلخان خۇددى يېرىلىپ كېتىدىغاندەك چىڭقىلىپ ، — ئېلىشىپ قالدىڭمۇ ـ نېمە ؟ ئىنەكتەك بولۇپ قالغان قىزنى شەھەرگە كىرگۈزۈپ ، مېنىڭ يۈزۈمنى كاپلىما تېزەك قىلماقچىمۇ ؟ مۇنۇي ... ئۇ دۇنياغا يۈزۈمنى يورۇقراق كەتكىلى قوي .

— ھازىلخان ، ئۆزلە سەرۋەرنى شۇنداق قىز دەپ ئويلاملا ؟ — دېدى داۋۇتمۇ ئاچچىقلىغاندەك قىلىپ ، — ئۇنىڭ ئەقىل ــ ھوشى جايىدا ، ئوبدان ئوقۇپ كەلسە ، ئۆزلىرىنىڭ يۈزىغۇ ؟ !

— قىز بالا دېگەن ئاسان پۇرايدىغان گۆش . ئۇ قورسىقىنى دومباياتىپ كەلسە ، دادىكىسى سەن بولامسەن ياكى بۇ غوجامۇ ؟

سەلىم ھازىلخاننىڭ ھىكىدىن سىيىسىق بۇ گېپىدىن ھۇپپىيدە قىزىرىپ يەرگە قارىدى . ئاچچىقىدا تېخىمۇ قارىداپ كەتكەن داۋۇت خۇددى گەپ خالتىسىنى تەتۈر ئۆرۈگەندەك ، ئاغزىغا كەلگىنىنى قايتۇرماي سۆزلەپ كەتتى :

— نومۇس قىل ھازىلخان ، نومۇس قىل ، تۆت كۈنلۈكۈڭ قالغاندا خۇدادىن قورق ! سەندىن كېيىن قالسا ، سەرۋەر نېمە ئىش قىلىدۇ ؟ سېنى نېمەڭ بىلەن ياد ئېتىدۇ ؟ ئۇنىڭ ئوقۇپ ، بىرەر ئىشىنىڭ پېشىنى تۈتۈپ ياخشى كۈن كۆرۈشىنى ئارزۇ ـ نىياز قىلمامسەن ؟ ئۇنىڭ ئۇستىدىن ھەر خىل ئۆسەك ، ياۋا ، تېتىقسىز گەپلەرنى قىلىشقا ئۇيالمامسەن ؟ سەرۋەر ئون يەتتە ياشقا كىرگۈچە ساڭا قاش كۆتۈرۈپ قارىغان بالما ؟ تۇزكور ئىكەنسەن ،

سەرۋەرنىڭ كۆڭلىنىڭ زەڭگەر بۇلاق سۈيىدەك سۈزۈك ، قوي سۈتىدەك ئاق ، تۆگە بوتىلىقىدەك نازۇك ، تاغ گۈلىدەك پاكلىقىغا سەن شەك كەلتۈرگىنىڭ بىلەن قاراڭغۇ تاغ شەك كەلتۈرمەيدۇ ، مەن شەك كەلتۈرمەيمەن !...

— ئۇغۇ شۇنداق ، — دېدى بىرھازا جىمىپ كەتكەن ھازىلخان باققان قىزىنىڭ شۇنچىلىك خىسلەتلىرىنى ھازىرلا بىلگەندەك يېنىك تىنىپ ، — لېكىن خۇدايىم قىز بالىغا ئىنساپ بەرمىسە ، ئېشەڭ تېزىكى دالدا ...

— ھەببەللى ، قىزىڭغا خۇدادىن ئىنساپ تىلە ، ئىنساپ !

— سەرۋەر ئوقۇپ كەلسە ، — دېدى سەلىم ئەيمىنىپكىنە ، — بىر ياقتىن ئوقۇغاچ بالىلارنى داۋالايدۇ ، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۆزلىرىگىمۇ ياخشى ...

— پارچە - پۇرات كېسەل بولغان ھاجەتمەنلەرنى دېمەمسەن تېخى ، — دېدى داۋۇت ئۇنىڭغا ئۇلاپلا ، — ھەممىسى ساۋاب . بۇ ساۋابلىق ئىشتاڭ باققان ئانىغا بولىدۇ ...

ئەۋلىيا - ماشايىخلارغا ئىخلاسمەن ھازىلخاننى يۇمشاتماق لومىنى سوقۇپ يىگىنە قىلغاندىنمۇ تەسكە چۈشتى . داۋۇت بىلەن سەلىم ھېلىدىن - ھېلىغا خېمىغا يېنىپ تۇرغان ھازىلخاننى بىرده ئالداپ - سىيپاپ ، بىرده قامچىلاپ ، ھەتتا پۇتىغا ھۆل خىش قويۇپ ماختاپ ، تەستە قايىل قىلغاندىن كېيىن ، ئۆيدىن ئۇزاپ چىقىشتى .

ئۇلار زەڭگەر بۇلاق تۈۋىگە كەلگەندە ، سەرۋەرنى دوختۇرخانىغا ئاپىرىپ ئورۇنلاشتۇرۇش ، مائارىپ ئىدارىسى ۋە باش مەكتەپ رەھبەرلىكى بىلەن كۆرۈشۈپ قايتىش قاتارلىق ئىشلار ئۈستىدە سۆزلىشىۋالدى . داۋۇت سەلىمگە چاقچاقمۇ قىلىۋالدى :

— گۈلنار بىلەنمۇ كۆرۈشۈپ قوي ، كۆندۈرەلىسەڭ ، ئۇنىمۇ تاغقا ئالغاچ كەل !

— داۋۇت ئاكا ، — دېدى سەلىم گەپنى ئەگىتىپ ، — قادىر ئاكامنىڭ ئايالىنى ئەمدى يوقلىسام بولىدىغاندۇ ؟

— بولىدۇ ، قىرىق كۈندىن ئېشىپ قالدى ئەمەسمۇ ، — دېدى داۋۇت بارماقلىرىنى ساناپ ، — ئەمما قۇرۇق كىرمە ، تۇغۇتلۇق ئۆيگە قۇرۇق كىرسە بولمايدۇ ...

— بۇنى بىلمەن ، ئۆتكەندە سەرۋەرمۇ شۇنداق دېگەن .

— ھە راست ، قادىرنىڭ ئاپىسى سېنىڭدىن بەكمۇ رازى ئىكەن . بالىلاردىن سۈت پاراشوكى بىلەن ناۋات ئەۋەتكەنمىدىڭ ؟

— ئۇ كۈنى سەمەن بىلەن بولۇپ كېتىپ ، قادىر ئاكامدىن ئەھۋال سورىيالمىغىنىمغا خجىل بولۇپ ...

داۋۇت سەلمىنىڭ ئۆتكۈر ۋە چېچەن ئىكەنلىكىنى ، كۆڭلىنىڭ پاكلىقىنى ھېس قىلماقتا ئىدى ... سەمەنىڭ قۇتقۇزۇۋېلىنىشى ، قادىرنىڭ ئانىسى ۋە جەپەر بوۋايلارنى ئۆز ئاتا ـ ئانىسىدەك يوقلاپ تۇرۇشلىرى ... بۇ ئۇنىڭ ئەلۋەتتە كەسپىگە ، ئوقۇغۇچىلىرىغا ۋە ئاۋام خەلقىگە بولغان چىن مۇھەببىتى ئىدى !...

— بولىدۇ ، سەن قايتىپ كەتكىن ، پۇتۇڭمۇ مۇزلىغاندۇ ، — دېدى داۋۇت ئايىغى ئاستىدا چىڭدالغان قارغا قاراپ ، — سەن شەھەرگە ماڭغۇچە يەنە سۆزلىشەرمىز . مەن قىشلاقلارنى ئارىلايمەن ، ئاڭلىسام ھەمدۇلمۇ قوماتلەنگەردىن تارتىپ ، ئومشا ، تاساي ، قوغاقلارغىچە ئايلىنىپ يۈرەرمىش ...

سەلىم داۋۇت بىلەن دۇكان ئالدىغا كەلگەندە خوشلاشتى . ئۇ دۇكاندىن ئۇچ مېتىر چىبەرقۇت ۋە شېكەر سېتىۋېلىپ ، قادىرنىڭ يېڭى پەرزەنتىنى مۇبارەكلىمەكچى بولۇپ ماڭدى ...

يەتتىنچى باب

گۈلنارنىڭ جىلۋىسى

شەھەر ئىچىنى كۈموش رەڭ چاڭدەك نەم تۇمان ئۆز قوينىغا ئالغانىدى . ئېگىز بىنالار ، زاۋۇت تۈرخۈنلىرى ، يېڭىدىن چۈشۈۋاتقان زامانىۋى قۇرۇلۇشلار ۋە ھەيۋەتلىك كرانلار قەد كۆتۈرۈپ تۇراتتى . كوچا بويلىرىدىكى يېشىل قارىغايلار ئاپئاق قىرو بىلەن قاپلانغانىدى .

سەلىم بىلەن يانمۇيان كېلىۋاتقان سەرۋەر يېيىلىپ يانتاق تۇپتۇز ئاسفالت يوللارغا ، قىزىل - يېشىل سىرلانغان قاڭالتىر ئۆگزىلىك ئۆيلەرگە ، ئايىغى ئۇزۇلمەي ئۆتۈشۈۋاتقان ماشىنىلارغا ، ھەرخىل كىيىنىشىپ ، خۇشال - خۇرام كېتىۋاتقان ئادەملەرگە تويماي قارايتتى ۋە سەلمگە قاراپ كۈلۈمسىرەپ قويياتتى .

سەلىم ئوتتۇرا مەكتەپ ھويلىسىغا كىرىپ بىرئاز تېڭىرقاپ قالدى . مەكتەپ مەيدانى ، بىنالار بالىلارسىز چۆلسىرەپ قالغانىدى . ئۇ سەرۋەرنى كىمنىڭكىگە باشلاپ بېرىشنى بىلمەي قالدى . گەرچە سەلىم مۇشۇ مەكتەپنىڭ ئوقۇتقۇچىسى بولسىمۇ ، تېخى ھېچكىمنى تونۇمايتتى . گۈلناردىن باشقا ئوقۇتقۇچىلار مائاش ئالغان كۈنلىرىدىلا قاراڭغۇ تاغدا سەلىم ئاتلىق يەنە بىر خىزمەتدىشىنىڭ بارلىقىنى ئەسكە ئېلىشاتتى .

سەلىم مۇدىرنىڭ ئۆيىنىڭ ئالدىغا كەلگەندە ، يۇرىكى ئۆزىگە ئاڭلانغۇدەك دەرىجىدە دۇپۇلدەپ كەتتى . ئۇ گۈلنار بىلەن ئۇچرىشىپ قېلىشنى ئۈمىد قىلاتتى . سەلىم بۇ ئۆيگە خىزمەت تەقسىم قىلىنغۇچە بولغان بىر ھەپتە ئارىلىقىدا بىرنەچچە قېتىم كەلگەن ، ئۇ چاغدا مۇنۇ قار دۆۋىلەنگەن رېشاتكا ئىچىدە گۈللەر

ئېچىلغان ، ھەربىر غۇنچىلىدىشىپ يۇرگەنىدى . ئۆينىڭ ئىككى يېنىغا بولسا ياغاچ تۈكلاردا شاخاراپ ئۆسكەن سۆگەت گۈللەر قويۇلغان بولۇپ ، ئۈزۈملىرى مەرۋايىتتەك يېتىلگەن تاللار بوستانلاشتۇرۇپ تۇرغان بۇ پاكىز ھويلىدا ئالا كۆلەڭگىلەر تىترەيتتى .

مۇدىر سەلىمنى قىزغىن كۈتۈۋالدى . ئۇ ئوقۇغۇچىلارنىڭ بىلىم ئۆزلەشتۈرۈش نىسبىتى ، ھەپتىلىك مەشغۇلات ، تۈرمۇش ئورۇنلاشتۇرۇش قاتارلىق تېمىلاردا سوئال دېگەننى ياغدۇرۇۋەتتى ، ھەتتا ناھىيىلىك نۇقتىلىق ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ بىلىم ئۆزلەشتۈرۈش ، كۆچۈش ، سان - سۈپەت جەھەتتە ھازىرغىچە كۆچمە قىزىل بايراقنى قولدىن بەرمەي كېلىۋاتقانلىقىنى ، ناۋادا تاغ شۆبە سىنىپىنىڭ بىلىم ئۆزلەشتۈرۈشى پەۋقۇلئاددە تۆۋەن بولسا ، ئومۇمىي نىسبەتكە تەسىر يېتىپ ، مەكتەپنىڭ قىزىل بايراقنى تارتىۋېلىش مۇمكىنلىكىنىمۇ ئەسكەرتىپ ئۆتتى .

— شۇنداق ، سەلىم ، — دېدى مۇدىر ئۇستەلنى چېكىپ تۇرۇپ ، — تۇپ سانىنى چىڭ تۇتۇپ بالىلارنى دەرسكە تولۇق قاتناشتۇرۇش كېرەك . بولمىسا قىزىل بايراق بىلەن بىللە يۇزىمىزمۇ كېتىپ قالىدۇ . جۇيجاڭ ، ھاكىملارنىڭ ئالدىدا تىرناق تاتلاپ قالىمىز .

سەلىم ئۇچۇن بۇ تەھدىت ۋە نەسىھەتلەر ئارتۇقچە ئىدى . ئۇ ئىچىدە : «مەن تۇتقان سىنىپ شەھەردىكى پاراللېل سىنىپلار بويىچە ئۈزۈپ چىقمىسا ، مەرھۇم دادامغا قانداق يۈز كېلەلەيمەن ؟ » دەپ ئويلىدى . بىراق ، ئۇنىڭ سېغىنىش ئوتلىرى يېلىنجاپ كۆزلىرى ئىشىك تەرەپتە ئىدى . ئۇنىڭغا گۈلنار ھېلىلا كۈلۈپ كىرىپ كېلىدىغاندەك تۇيۇلاتتى . چاي قۇيۇپ مېھماندوستلۇق كۆرسىتىۋاتقان مۇدىرنىڭ سوغۇق تەلەت ئايالى بولسا ، تارتىنىپ ئولتۇرغان سەرۋەرگە ئوغرىلىقچە قاراپ قويياتتى .

ئىشىك ئېچىلىپ گۈلنار كىرىپ كەلدى . ئۇ سەلىمنى كۆرۈپ ، ھە دېگەندە ھودۇقۇپ قالدى ۋە قىزىرىپ كەتتى ...

— ۋىيەي سەلىمغۇ بۇ ، قاچان كەلدىڭىز ؟ ئالىقاندەك بولسىمۇ خەت يېزىپ ، مېنى خەۋەرلەندۈرۈپ قويسىڭىز بولمامدۇ ؟

گۈلنار ھېلى چەينەكنى قولىغا ئالسا ، ھېلى سەلىم بىلەن سەرۋەرنىڭ چىنىسىگە قەنت سالاتتى ۋە ئارىلىقتا ئۇنى - بۇنى سوراپ قويىاتتى . سەرۋەرمۇ ئۇنىڭ تېخى سېلىۋېتىشكە ئۈلگۈرمىگەن پەلتوسىغا ، ئالا بالداق يۈڭ شارپىسىغا ، مەززىلىك چاچ مېيى پۇراپ تۇرغان پوكۇسلۇق چاچلىرىغا كۆز تاشلىۋالدى . گۈلنار پەلتوسىنى سېلىپ ئاسقۇغا ئېسىپ قويدى . كۆكسىنى كۆتۈرۈپ تۇرغان يېشىل توقۇما گۈللۈك پوپايكىدا ئۇ تېخىمۇ گۈزەل بولۇپ كۆرۈندى .

— بۇ قىزنى ، — دېدى مۇدىر سەرۋەرگە قاراپ ، — بوغالتىر رەسمىيەتلىرىنى ئۆتەپ ناھىيىلىك دوختۇرخانىغا ئورۇنلاشتۇرۇپ قويۇپ كەلسۇن .

— مەن ئۆزۈم ئېلىپ باراي ، — دېدى سەلىم سەرۋەرنىڭ يالت قىلىپ قارىشىدىن ئۇنىڭ تارتىنىۋاتقانلىقىنى سېزىپ .

— رەسمىيىتىنى ئېلىپ ئۆزى بارسىمۇ بولىۋېرىدىغۇ ، — دېدى گۈلنار غىجىنغاندەك قىلىپ ، — سەلىم ، سىز ھېرىپ - ئېچىپ كەلدىڭىز ، بىردەم ئارام ئېلىڭا !...

— سەلىم ئۆزى ئاپارسۇن ، — دېدى مۇدىر ئايالىغا قاراپ قويۇپ ، — مەن بوغالتىرنىڭ قېشىغا چىقاي .

مۇدىر چىقىپ كەتتى . گۈلنار سەلىمگە يېقىن كېلىپ ، ئۇنىڭ چاپىنىدىن چاپلىشىپ قالغان چاڭدەك بىرنەرسىنى چىمدىپ ئالدى ، مۇرىلىرىنى قېقىپ قويدى ۋە چىرايىغا تىكىلىپ قاراپ ، ئۇنىڭدىن تاغلىقلارنىڭ تۇرمۇش ئادەتلىرىنى سورىدى . ئۆزىمۇ تاغلىقلار ھەققىدە ئاڭلىغانلىرىنى كەمستكەن بىر كەيپىياتتا سۆزلەشكە باشلىدى . گۈلنار بىردەم سەلىمنى : «قارىداپ كېتىپسىز ، قاچانمۇ قايتىپ كېلەرسىز ئاشۇ دەدىسە تاغدىن ؟» دېسە ، بىردەم سەرۋەرنى : «سىزنىڭ كىرپىكلىرىڭىز نېمانچە ئۇزۇن ، خۇددى يېلىم چېپىپ ئۆرۈپ قويغۇدەك» دەپ خىرقىراپ كۈلەتتى .

لېكىن ، ئۇ كۈلگەندەك قىلغىنى بىلەن ، سەرۋەرگە قارىغانسېرى ئۆزىگە ئىشەنمەسلىك يېتىشمەيۋاتقانلىقىنى ھېس قىلماقتا ئىدى .

سەلىم گۈلنارنىڭ قېينىاكىسى بىلەن ئاچىسى ئالدىدا تارتىنمايلا ئۆزىگە سۇۋۇنۇۋاتقانلىقىنى ، قاش ـ كۆزىنى ئوينىتىپ سۆزلەپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ ، ئۇنىڭدىن ئۆزگىچە بىر ھالنى سەزگەنىدەك بولاتتى . ئۇنىڭدىكى بۇ خىل ئۆزگىرىش ئۇنىڭ كۆڭلىنى خىرە قىلسىمۇ ، يەنىلا ئۇ گۈلنارنى ئاقلايتتى . ئەلۋەتتە ، ئۇ سېغىنغان بولسا كېرەك ! لېكىن ... سەرۋەرنى كەمسىتكىنى ياخشى بولمىدى ...

مۇدىر كىرىپ ، سەرۋەرنى چاقىرىپ چىقىپ كەتتى . ئۇلار بوغالتىر بۆلۈمىدە رەسمىيەت ئۆتىدى . سەرۋەر بىر جەدۋەلگە قول قويۇپ ، ئىككى ئايلىق تاماق پۇلى ۋە تۇرمۇش پۇلى تاپشۇرۇۋالدى . بۆلۈم ئالدىدا گۈلنار بىلەن پاراڭلىشىپ تۇرغان سەلىم بوغالتىر بۆلۈمىدىن چىقىپ كەلگەن سەرۋەرنىڭ ئالدىغا كەلدى .

— ماڭامدۇق ؟ — دېدى سەلىم سەرۋەرنىڭ تولىمۇ مىسكىن چىرايىغا قاراپ .

—...

— سەلىم ، — دېدى گۈلنار ئۇنىڭ ياقىسىنى تۈزىگەندەك قىلىپ ، — دوختۇرخانىدىن پاتراق كېلىڭ ! مەن مەكتەپنىڭ مېھمانخانىسىغا ئوت يېقىپ سىزنى ساقلاپ تۇرىمەن .

— يېزىدىكى كىچىك ئاناڭنىڭ ئۆيىگە قاچان بارىسەن ؟ — دېدى مۇدىر قېينىسىڭلىسىنىڭ كۆزىگە قاراپ قويۇپ ، — بۈگۈن كەچتىلا ماڭساڭ بولارمىكى ...

— ياق ... — دېدى گۈلنار قېينىاكىسىغا تۇمشۇقىنى دومسايتىپ — بىر ـ ئىككى كۈن ئۆتكەندىن كېيىن بارسىمۇ يېڭا قېچىپ كەتمەيدىغۇ !

سەلىم سەرۋەرنى دوختۇرخانىغا ئورۇنلاشتۇرۇپ بولۇپ ، كەچكە يېقىن مەكتەپ مېھمانخانىسىغا قايتىپ كەلگەندە ، گۈلنار

ئۆينى سۈپۈرۈپ ، ساپالارنى سۈرتۈپ ، يوتقان ـ كۆرپىلەرنى رەتلىك تىزىپ قويغاندى . سەلىم ئەمدىلا كىرىپ ئولتۇرۇۋىدى ، گۈلنار چايداندا چاي كۆتۈرۈپ كىرىپ كەلدى .

— نېمانچە كېچىكىپ كەتتىڭىز ، چۈشلۈك تاماق يېدىڭىزمۇ ؟

گۈلنارنىڭ ئىللىق كۈلۈمسىرىشى ۋە كۆزلىرىنىڭ سىرلىق مەنە بىلەن قىسىلىشى سېغىنىش پىراقىدا ئۆرتەنگەن سەلىمنىڭ ياش يۈرىكىنى سۆيۈندۈرۈۋەتتى . ئۇ ئاستا ، تولىمۇ تىترەڭگۈ بىر ئاۋازدا شۇنىرلىدى :

— گۈلنار ...

— سەلىم ...

سەلىمنىڭ باغرىغا تاشلانغان گۈلنار يىگىتنىڭ يىرىك چاچلىرىنى سىلىدى ... ئوتتەك مەڭزىنى ئەمدىلا ئالا كۆكلەۋاتقان يۇمشاق ساقاللىرىغا سۈركىدى ... سەلىمۇ گۈلنارنىڭ خۇش ھىدلىق چاچلىرىغا سۆيۈپ قويدى ، نازۇك بويۇنلىرىنى سىلاپ ئەركىلەتتى ...

ئۇلار كارىۋاتتا يانمۇيان ئولتۇرۇشقاندىن كېيىن ، سەلىم گۈلنارغا تاغ تۇرمۇشى ، بالىلار ، ئۇلارنىڭ ھەۋەسلىرى ، شۇنداقلا ئۆزىنىڭ ئاشپەزلىك ۋە ناۋايىلىقىغا دائىر ئىشلارنىمۇ ئۆگەنگەنلىكىنى ، داۋۇت بىلەن پات ـ پاتلا ئوۋغا چىقىدىغانلىقى ، تاغ ئارىسىدا ئوۋ ئوۋلاشنىڭ ئاجايىپ كۆڭۈللۈك بولىدىغانلىقىنى سۆزلەپ بەردى . لېكىن ، گۈلنارنىڭ بۇلارنى ئاڭلىغۇسى كەلمەيتتى ، ئۇ سەلىمنىڭ بوينىغا گىرە سېلىپ ئەركىلىدى .

— بولدى ، بولدى قىلىڭا ... زادى قاچان قايتىپ كېلىسىز ؟ ياكى مەن ئۆمۈر بويى سىزنى كۈتۈپلا ئۆتەمدىم ؟...

— بىرەر يىل بولار ـ بولمايلا كېتىمەن دېسەم ، سەت بولار ؟...

— سەت ؟ ھې ، — دېدى گۈلنار قېيىدىغاندەك قىلىپ ، — سەت بولىدۇ دەپ يۈرۈپ مۇشۇ كۈنگە قالدىڭىز ... ئوقۇشى سىزدىن كۆپ تۆۋەن بولغان دوستلىرىڭىز ئۇيان ـ بۇيان چېپىپ يۈرۈپ

شەھەردە نى ـ نى ئورۇنلارغا ئىلىنىشۇالدى . سىزچۇ ، سىز ... ھەي ! ... — ھازىر يۇزى نېپىزلىك ، ئالىيجانابلىق ، پىداكارلىق قىلىدىغان چاغمۇ ؟... ئۇنداقلار سىزگە ئوخشاش تاغ ـ داۋانلاردا تېزەك پۇراپ يۇرىدۇ ، خالاس ...

گۈلنارنىڭ ئاغزىدىن ئېتىلىپ چىققۇانقان بۇ سۆزلەرگە دەسلەپتە سەلمىنىڭ ئاچچىقى كەلدى . لېكىن ، بىردىنلا ئويلىنىپ قالدى . راست ئەمەسمۇ ، قىزىل دىپلوم ئالالماي ئاق كىنىشكا بىلەن مەكتەپ پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلار چېغىدا شەھەرگە ، ئەڭ بولمىغاندا شەھەر ئەتراپلىرىدىكى ئىدارە ـ جەمئىيەتلەرگە ئورۇنلىشۇالدى . ئۇلار ئۇچىسىغا توپا قوندۇرماي پار ـ پۇر كىيىنىپ ، شەھەر تۇرمۇشىنىڭ قۇلاي شارائىتىدا ياشاۋاتىدۇ ، سەلمىچۇ ؟

— گەپ قىلسىڭىزچۇ ، نېمانداق بۇتتەك ئولتۇرىسىز ياكى تېزەك چوغىغا كۆمگەن كۆمەچتىن ئۈمىدىڭىزنى ئۈزەلمەي تۇرامسىز ؟

— گۈلنار ... سىز ... سىز ئادەمنى نېمانداق ئىككى تاشنىڭ ئارىلىقىغا سېلىپ قويۇپ قىينايدىغانسىز ؟ ... — دېدى سەلىم نېمە دېيىشىنى بىلەلمەي ، — مەن ... مەن ... قانداقمۇ ؟...

— مەن سىزنى بۇگۈنلا يېنىپ كېلىڭ دەۋاتقىنىم يوققۇ ، ھازىرچە ئىلتىماستىن بىرنى تۇتۇپ قويۇڭ . يازلىق تەتىلدىن كېيىن ئورنىڭىزغا تەتۇر پېشانىدىن بىرنى ئەۋەتىشمەمدۇ !...

سەلمىنىڭ بېشى تۆۋەنگە ساڭگىلىدى . ھازىر ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا گۈلنار ئەمەس ، بەلكى داۋۇت تۇرۇپ : «قېنى ، يىگىت بىر نېمە دېمەمسەن ؟ » دەۋاتقاندەك ، جەپەر بوۋاي بولسا : «مانا ، بۇ غوجامۇ پېشىنى قېقىپ كەتمەكچى » دەۋاتقاندەك تۇيۇلماقتا ، بىچارە تاغ بالىلىرى بويۇنلىرىنى قىسىشىپ ئۇنىڭغا غەمكىن تەلمۈرۈشمەكتە ئىدى . سەلمىنىڭ بۇ ھالىتىنى كۆرگەن گۈلنار ئۇنى خېلى يۇمشاتتىم دەپ ئويلىدى ـ دە ، بىردىنلا ئۇنىڭ مۇرىسىگە بېشىنى قويدى ۋە ئاستا شۇنىرلىدى :

— يۇرۇڭ كىنوغا بارايلى ! مەن بايىلا ئىككى بىلەت ئېلىپ قويغان ...

سەلىم ئەتىسى ئەتىگەندە گۈلنار بىلەن خوشلىشىپ بازاردىن كىچىك ئانىسىغا كۆڭلەكلىك رەخت ، تور رومال ۋە باشقا ئۇششاق - چۈششەك نەرسىلەرنى ئېلىپ يېزىغا يۇرۇپ كەتتى . ئۇ كىچىك ئانىسىنىڭ ئۆيىدە بىر ھەپتە تۇرغاندىن كېيىن ، شەھەرگە قايتىپ كەلدى . گۈلنار ئۇنى ئوبدان مېھمان قىلدى . ئۇلار باغچا ئايلاندى . كۆپكۆك قارىغاي قاتارلىرىنى بويلاپ سەيلە - تاماشا قىلدى . گۈلنارنىڭ گۈزەل تۇرمۇش ، بەختلىك ھايات ھەققىدىكى ئاجايىپ شېرىن سۆزلىرى سەلىمنى بارغانسېرى ئېرىتمەكتە ئىدى . ئۇ ھازىر گۈلنار ، پەقەت گۈلنارنىلا ئويلاشنى خالايتتى . ئۇنىڭدىن باشقىنى ئويلاش ئۇنىڭ ئۈچۈن بارغانسېرى قورقۇنچلۇق بولۇپ قېلىۋاتاتتى .

ئۇلار كىنو - تىياتىرلاردىن يانغان كىشىلەرنىڭ ئايىغى ئۈزۈلۈپ كوچىلارنى جىمجىتلىق قاپلىغاندا ، چىگدالغان قارنى غىچىلدىتىپ مېڭىپ مەكتەپكە قايتتى . گۈلنار سەلىمنىڭ ياتقىغا كىرىپ ئۇنىڭ بىلەن چاي ئىچىشىپ ئولتۇرۇپ ، ئۆتكەنكى ئۈزۈلگەن سۆھبەتنى ئۇستىلىق بىلەن ئۇلىدى . ئۇ بىردە ئېچىنىپ ، بىردە ئاچچىقلىنىپ ، بىردە تاتلىققىنا كۈلۈمسىرەپ ، ئاخىر سەلىمنى ئىلتىماس يېزىشقا كۆندۈرۈپ ، قەغەز - قەلەمنى ئۈستەل ئۈستىگە قويدى ...

سەلىم ئەتىسى مائارىپ ئىدارىسىنىڭ ئىشخانىسىدا جۈيجاڭ بىلەن قاراڭغۇتاغ شۆبە سىنىپىنىڭ ئەھۋالى توغرۇلۇق سۆھبەتلىشىپ ئولتۇرۇپ چۈشلۈك تاماق بولۇپ قالغانلىقىنى تۈيمايلا قالدى . جۈيجاڭ سەلىمنىڭ ئۇنىمىغىنىغا قارىماي ، ئۇنى ئۆيىگە ئەكەتتى .

سەلىم جۈيجاڭنىڭ ئوچۇق چىراي ، مېھماندوست ، قولى ئوچۇق ئايالىنى كۆرۈپ تارتىنىپ - قورۇنۇپ قالمىدى . ئۇ بىر تەخسە لەڭمەننى يېگەندىن كېيىن ، راھەتلىنىپ ئولتۇرۇپ ئاش

سۈيى ئىچتى .

جـۈيـجـاڭ شـۆبـه سـىنىپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ ئىنتىزامىنى كۈچەيتىش ، دەرسكە قاتنىشىش نىسبىتىنى چىڭ تۇتۇش ، بىلىم ئـۆزلـەشـتۈرۈش نىسبىتىگە كاپالەتلىك قىلىش توغرىسىدا كۆپ سـۆزلـىگەندىن كېيىن ، گەپنى قادىرنىڭ ئوقۇتۇش سەۋىيىسىگە يۆتكىدى .

— قادىر ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرۈپلا ئوقۇتقۇچى بولغان ، — دېدى جۈيجاڭ ئاش سۈيىدىن بىر ئوتلاپ قويۇپ ، — ئۇنىڭا كەسپىي جـەھەتـتـىـن يـاردەم قـىـل ! دەرس تەييارلىقلىرىنى تەكشۈرۈپ تەستىقلا ، يەنە ھەربىر ھەپتىدە مەلۇم ۋاقىت چىقىرىپ ، ئۇنىڭ بىلەن بىللە كەسپىي ئۆگىنىش ئېلىپ بارغىن .

— قادىر ئاكام ئۆزىمۇ تىرىشچان ئىكەن ، بالىلارغا دەرسنى خېلى قانائەتلىنەرلىك ئۆتۈۋاتىدۇ ، مەن ئۇنىڭ دەرسىنى بىرنەچچە قېتىم ئاڭلىدىم .

— ئالىي مەكتەپنى پۈتتۈرۈپ كېلىشىڭ بىلەنلا سېنى قاراڭغۇ تـاغقا ئەۋەتتۇق ، — دېدى جۈيجاڭ سەلىم ئۈزاپ چىققاندا ، — خىزمىتىڭ جاپالىقراق ، بىز دېگەندەك يارەمدە بولالمايۋاتىمىز .

سـەلىم يولدا كېلىۋېتىپ جۈيجاڭنىڭ «ئابدۇرېشىت ھاكىم سېنىڭ پارتىيىگە كىرىش توغرىسىدا يازغان ئىلتىماسىنى كۆرۈپ ئىنتايىن تەسىرلەندى» دېگەن سۆزىنى ئەسلەپ نومۇس قىلدى ۋە ئۆز ـ ئۆزىنى ئەيىبلىدى . ئۇ خۇددى بىرى كۆرۈپ قالىدىغاندەك ، ئاخشام يازغان ئىلتىماسنى يانچۇقىدىن ئاستا ئالدى ـ دە ، يىرتىپ ئـۇشـشـاق پـارچىلاپ ئېرىققا تاشلىۋەتتى . تاغقا دەرھال قايتىش قـارارىـغا كەلگەن سەلىم بازاردىن يولغا كېرەكلىك نەرسىلەرنى سـېـتـىـۋېـلـىـپ مـەكـتـەپكە كەلدى . گۇلنار ئۇنىڭ قايتماقچى بـولـۇۋاتـقـانـلـىـقـىـنى ئاڭلاپ ، بىردىنلا دومسىيىۋالدى . سەلىم مـەكـتـەپـتـىـن بەرگـەن بـىـرقـىـسـىم ئوقۇش ماتېرىياللىرىنى يىغىشتۇرۇۋاتقاندىمۇ ئۇ يارەممۇ قىلماي ، بىر چەتتە تەتۈر قاراپ ئولتۇراتتى .

— ئىلتىماسنى بەردىڭىزمۇ ؟ ! — دېدى گۈلنار زەردە بىلەن .

— بە ... بەردىم ...

گۈلنارنىڭ چىرايى ئېچىلغاندەك بولدى . ئۇ ئورنىدىن لىككىدە تۇرۇپ ، سومكىلارغا بىرنەرسىلەرنى قاچىلىشىپ بېرىۋېتىپ «تەتىل بولغاندىكىن ، خۇماردىن چىققۇچە ئويناپ كەتسىڭىزمۇ تاغ قېچىپ كەتمەس ئىدى» دەپ غودۇڭشىدى .

ئىشلىرىنى بىرقۇر سەرەمجانلاشتۇرغان سەلىم قاراڭغۇ چۈشۈشى بىلەن دوختۇرخانىغا كەلدى . ئۇ بىر سېستىرادىن سەرۇەرنى چاقىرىپ قويۇشنى سورىدى . سەرۇەرمۇ ھايال بولماي چىقتى . سەلىم ئۇنى كۆرۈپلا ئۆز كۆزىگە ئىشەنمەيلا قالدى . سەرۇەر سۈتتەك ئاق خالات كىيىۋالغان بولۇپ ، قىلىچتەك تارتىلغان قارا قاشلىرىنىڭ ئۇچىنى يوشۇرۇپ تۇرغان پوسمىسىدىن چىقىپ تۇرغان قوندۇزدەك چاچلىرى قۇلاق تۇۋىدە يۆگىشىپ تۇراتتى . ئۇنىڭ تۇخۇمدەك بېجىرىم يۈزى ناۋات سۈيىدەك پارقىراپ ، لەۋلىرى ئانار شەربىتىدەك ھال رەڭ تۇس ئالغانىدى .

— مۇئەللىم ! ...

سەلىم سەرۇەرنىڭ تونۇغۇسىز يېڭى قىياپىتىنى كۆرۈپ ، كونىلارنىڭ «ئاتا كەمچىلىكى ئەمەس ، لاتا كەمچىلىكى» دېگەن سۆزىنى ئەسلەپ كۈلۈمسىرىدى .

— مېنى زادىلا قىلىۋاتامسىز ؟ — دېدى سەرۇەر ئالىقانلىرىدا يۈزىنى توسۇپ .

— ياق ، سەرۇەر ، ئەكسىچە خۇشال بولۇۋاتىمەن ، — دېدى سەلىم روھلىنىپ ، — مۇشۇ قىياپىتىڭىز بىلەن تاغقا بارسىڭىز خان ئانىڭىز ، داۋۇت ئاكىلار قانداق خۇشال بولۇپ كېتەر ـ ھە !

شەھەر ھاياتى سەرۇەرگە ئون نەچچە كۈن ئىچىدىلا يېڭى ئۆزگىچىلىكلەرنى ئاتا قىلغانىدى . ئۇنىڭ بۇرۇنقى تارتىنچاقلىقى بىرئاز قالغان بولۇپ ، ئۆزلۈكىدىن سەلىمگە دوختۇرخانىدىكى تۇرمۇشى ، دوستلارنى تونۇش ، ئىشلىتىش ، كېسەل تۇرلىرىنى پەرقلەندۈرۈش قاتارلىق جەھەتلەردىكى ئۆگىنىش ئەھۋالىنى بىر ـ

بىرلەپ سۆزلەپ بەردى ، ھەتتا لېتىپ يۈەنجاڭنىڭ ئۇنى قولى چاقماق ، ئايىغى ئىتتىك ، ئەقلى ئۆتكۈر تاغ قىزى دەپ ماختىغانلىقىنىمۇ شەلپەردەك قىزىرىپ تۇرۇپ ئېيتىپ بەردى .

سەلىم چىراغلار يورۇتۇپ تۇرغان ئاسفالت يولدا كېتىۋېتىپ ئۆزىنىڭ قايتىدىغانلىقىنى ئېيتقاندا ، سەرۋەرنىڭ كۆڭلى يېرىم بولدى . ئۇ ئۆز مۇئەللىمىنىڭ شەھەردە ئىكەنلىكىدىن كۆڭلى توق ئىدى . سەلىم بىلەن سەرۋەر ئۇزۇنغىچە ئونچىقماي مېڭىشتى . ئۇلار شەھەر مەركىزى — گۈلباغقا كېلىپ ، مەدەنىيەت يۇرتى بىناسىنىڭ گۈللۈك تۆۋرۈكلىرىگە ، چىراغ نۇرىدا تاۋلانغان قەدىمىي نەقىشلەرگە قاراپ زوقلاندى .

— قايتايلى ، — دېدى سەلىم سائىتىگە قاراپ ، — ئەمدى مەن سىزنى ئاپىرىپ قوياي .

— ياق ، كېتەلەيمەن ...

ئۇلار تەنتەربىيە مەيدانىغا كەلگەندىلا خوشلاشتى . سەرۋەر سەلىمنىڭ چىراغلار نۇرىدا كېتىپ بارغان سىيماسىغا قاراپ قارىسى يوقىغاندىلا ، دوختۇرخانىغا كىرىپ كەتتى .

قىشلىق تەتىلدە

سەلىم گۈڭشېدىن مىنىپ كەلگەن ئېتىنى ئىدىرىس كاتىپقا تاپشۇرۇپ مەكتەپكە كەلگەندە ، ھويلا ئىچىنى ئاپئاق قار قاپلىغانىدى . ئۇ ئىدىرىس كاتىپ ھەر كۈنى ئاخشىمى قونغىلى كەلگەندە مېڭىپ چىڭدۇەتكەن ئاياغ يولى بىلەن ياتقىغا كىردى . ئۇ مەشكە ئوت قالىغاندىن كېيىن ، سۇ ئىسسىتىپ يۇزلىرىنى يۇدى . كېيىن چاپىنىنى سېلىۋېتىپ ، ئۆي ئەتراپىدىكى قارنى كۇرەشكە باشلىدى . دەل شۇ پەيتتە تۇمەن ۋارقىراپ يۇگۈرۈپ يېتىپ كەلدى . ئۇ كەلگىنىچە ھاسىراپ سەلىمگە ئۆزىنى ئاتتى . سەلىم بىلەن ئىككىسى تەڭلا قارغا يىقىلدى ۋە كۈلۈشۈپ كەتتى .

— مېنىڭ كەلگىنىمنى ئىدىرىس كاتىپتىن ئاڭلىدىڭما ؟ —

دېدى سەلىم قاردا ئوڭدا يېتىپ .

— ھەئە ، — دېدى تۇمەن يۇزىدىكى قارلارنى ئېرىتىپ ، — سەمەن تېخى تۇنۇگۈنلا كەلدى ، چاتقاللىقتا كەكلىككە قىلتاق قويدۇق ، ئۇ بەك زېرىكىپ كېتىپتۇ .

— داۋۇت ئاكام بارمۇ ؟

— ئاتام قىشلاق ئارىلاپ كەتتى . سەرۋەر ئاچامنىڭ خان ئانىسى كۈندىلا سىزنى سورايدۇ . ئۇ سىزنىڭ كەلگىنىڭىزنى ئۇقسا ، ئۆمىلەپ بولسىمۇ يېتىپ كېلىدۇ .

— مەن ھازىر قادىر ئاكامنىڭكىگە يولۇقۇپ ، ئاندىن سىلەرنىڭكىگە باراي دەپ تۇراتتىم .

— قادىر مۇئەللىمنى ئۇچراتمىدىڭىزما ؟ ئۇ ئىككى كۈن ئالدىدا ناھىيىگە سودىلىققا كىرىپ كەتكەن .

سەلىم سومكىسىنى كۆتۈرۈپ ، ھازىلخاننىڭ سەت تىللار بىلەن چالۇاقاپ كېتىشىنى ، ھەتتا شاپىلاق سېلىشىنىمۇ كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ ، بوينىدىن سۆرىگەندەك ئۆيگە كىردى . ئالدىدا يۈگۈرۈپ كەتكەن تۇمەن خەۋەر يەتكۈزۈپ قويغاچقا ، ھازىلخان ئىشىككە قاراپ ئولتۇراتتى .

— خان ئاتا ، ئوبدان تۇردىلىمىكى ؟ — دېدى سەلىم قورقۇپراق يەرگە قاراپ .

— بېرى كەل ، بېرى كەل دەۋاتمەن سېنى ، نېمە ياۋا توشقاندەك ئۇركۈيسەن ، — دېدى ھازىلخان سېمىز قوللىرىنى سوزۇپ ، — ھىم مانا ، ھە مۇنداق ...

ھازىلخان سەلىمنىڭ پىشانىسىگە شاپىلىدە بىرنى سۆيگەندىن كېيىن ، ئۇنى نېرى ئىتتىرىۋەتتى . ئۆزى بولسا ياستۇقىغا يۆلىنىۋېلىپ «قېنى ، گەپ قىل» دېگەندەك سەلىمگە تىكىلدى .

سەلىممۇ سەرۋەرنىڭ دۇئا ـ سالام يوللىغانلىقى ، ئۇنىڭ ئايالى خالاتلارنى كىيىپ دوختۇرخانىدا سالامەت ، خۇشال ـ خۇرام ئۆگىنىۋاتقانلىقى ، كاتتا دوختۇرلارنىڭ ئۇنى ئېغىزدىن چۈشۈرمەي ماختىغانلىقىنى سۆزلەپ بەردى . ھازىلخان كۆز يېشى قىلدى .

سەلىم سومكىسىدىن بىر بولاق ناۋات ۋە تۆت قاتلاقلىق تور رومالنى ئېلىپ ئۇنىڭ ئالدىغا قويغاندا ، ھازىلخانىنىڭ كۆزلىرى چەكچىيىپلا قالدى .

— بۇ سەرۋەرنىڭ سوۋغىسى ، ئاز بولسىمۇ خان ئانام خاپا بولمىسۇن . دەيدۇ ، — دېدى سەلىم يەر ئاستىدىن ھازىلخانىنىڭ ئىششىق يۈزىگە قاراپ .

— خۇدايىم ئامان قىلسۇن . ئۆزىمغۇ كۆيۈملۈك چوڭ بولدى ، شۇغىنىسى شەھەردىن ساقلا كەلسە ...

سەلىم تۇمەنلىنىڭ ئاپىسى گۈلسارەگە ئالغاچ كەلگەن سوۋغاتلىرىنى بەرگەندىن كېيىن ، تۇمەن بىلەن ئىككىسى سەلمىنىڭ ياتقىغا كەلدى . تۇمەن كەسلەكلىك ئوتۇندىن مەشكە سېلىپ ئوتنى تۇتاشتۇردى . سەلىم چەينەكنى مەش ئۈستىگە قويۇپ بولغاندىن كېيىن ، ئورۇندۇقلارنى سۈرۈپ ئوتسىنغاچ سەمەن ، نودەرلەرنىڭ كەلگەن ـ كەلمىگەنلىكىنى سوردى .

— سەمەن ئەتە كەلمەكچى ، ئۇنىڭ بىلەن چېقىل ئۈستىدە كەكلىككە قىسماق قويماقچىدۇق ، بىللە بارامدۇق ، مۇئەللىم ؟

— بولىدۇ ، لېكىن بۇنداق قېلىن قاردا كەكلىكنى نەدىن تاپقىلى بولىدۇ ؟

— ۋاي ، نېمە دەۋاتىسىز ؟ — دېدى تۇمەن كۆزلىرىنى ئويناتىپ ، — كەكلىك دېگەن چېقىلنىڭ قار چۈشمەيدىغان قاپتاللىرىدا تۇنەيدۇ ھەم ئاپتاپقا قاقلىنىدۇ ... دانلايدىغان ۋاقتىدا بۇك چاتقاللارغا چۈشۈپ ئالاقات ، زىخنىڭ قاقلىرىنى يەيدۇ .

— قاردىن قانداق دان تېپىپ يەيدۇ ؟

— ئاسان ، بۇك چاتقاللارنىڭ ئۈستى قار ، ئاستى بوش بولىدۇ . ھازىر كەكلىك ، قىرغاۋۇللارنىڭ ئۆچەككە كىرگەن ۋاقتى ، راسا سېمىز دەڭە !

چايمۇ قاينىدى . سەلىم شەھەردىن ئەكەلگەن تاتلىق ـ تۇرۇم نەرسىلىرىنى ئۈستەلگە يايدى . گۈللۈك پېچىنە ـ پىرەنىكلەرنى يەپ ھەيران بولغان تۇمەن خۇشاللىقىدىن سۆزلەپ كەتتى . ئۇ كەكلىكنى

قىسماق بىلەن قانداق تۇتىدىغانلىقى ، تورنى قانداق يەرلەرگە يايغاندا جىگدىچىنى ئاسان قولغا چۈشۈرگىلى بولىدىغانلىقى ، ئىت بىلەن توشقان قوغلىسا ، قانداق قىزىق ۋە كۆڭۈللۈك بولىدىغانلىقىنى سۆزلىدى ، ئۇنىڭ سۆزى تۈگىگۈچە قاراڭغۇ چۈشۈپ كەتتى .

— مۇئەللىم ، مەن كېتەي ، — دېدى تۇمەن سىرتقا قاراپ ، — قاراڭغۇ چۈشۈپ كېتىپتۇ .

— مۇشۇ يەردە قونۇپ قالساڭ بولمامدۇ ؟ بۈگۈن پاراڭلىشىپ ياتساق ؟

— مەيلىمۇ ؟ — تۇمەن خۇشاللىقىدىن ۋارقىرىۋەتتى ، — ئەمىسە ھېكايە ئېيتىپ بېرىسىز ، بولامدۇ ؟

— ماقۇل .

تۇمەن ئۆيىگە كېتىپ ، ئانچە ئۇزۇن ئۆتمەيلا كۇل رەڭ بۇغا تېرىسىدىن تىكىلگەن بىر جۇپ چورۇقنى قولتۇقىغا قىستۇرۇپ قايتىپ كەلدى . ئۇ ھەيران بولۇپ چەكچىيىپ تۇرغان سەلىمگە چورۇقنىڭ قاردا يېنىك بولىدىغانلىقىنى ، يۇڭ جاۋىلارنى تىزغىچە يۆگەپ كۆك مونچاقلىق يىپنى چىڭ تارتىپ باغلىۋەتكەندە ، ئادەم تۇشقاندەك چاققان ، تىيىندەك يېنىك بولۇپ قالىدىغانلىقىنى ھەۋەس بىلەن چۈشەندۈردى .

تۇمەن ياتار ۋاقتىدا يانچۇقىدىن يۇلغۇن ياغچىدىن ياسالغان قىسماقنى ئېلىپ ، ئۇنى قانداق قۇرىدىغانلىقىنى ، قوناق ئۆتكۈزۈلگەن ئىلمەكنى قەيەرگە بېكىتىدىغانلىقىنى سۆزلەپ بەرگەندىن كېيىن ، ئورنىغا كىرىپ ياتتى ـ دە ، سەلىمنى ھېكايە ئېيتىپ بېرىشكە قىستاپ تۇرۇۋالدى .

مەشتە چاراسلاپ كۆيۈۋاتقان ئوتمۇ بارا ـ بارا ئۆچۈشكە باشلىدى . ھېكايە ئېيتىپ ھارغان سەلىم قاچانلاردا ئۇخلاپ قالغانلىقىنى ئۆزىمۇ بىلمىدى .

ئۆيگە ئاپئاق يورۇق چۈشۈپ كەتكۈچە ئۇخلىغان سەلىم بىلەن تۇمەن ئورۇنلىرىدىن چاچراپ تۇردى ـ دە ، قولمۇقول مەشكە ئوت ياقتى . ئۇلار سۇ ئىسسىتىپ يۇيۇنۇپ تۇرغاندا سەمەن ئۆيگە

ئۇچقاندەك كىرىپ كەلدى . ئۇ بويۇنلىرىنى سۇرتۇۋاتقان سەلىمگە ئۆزىنى ئېتىپ ، مەشنى ئۆرۈۋەتكىلى تاسلا قالدى .

سەلىم سەمەندىن جەپەر بوۋاينىڭ ئەھۋالىنى سورىدى ، ئاندىن بىرلىكتە ئولتۇرۇپ ناشتا قىلىشتى . ئۇلار قورسىقىنى تويغۇزغاندىن كېيىن ، يانچۇقلىرىغا ناننىرىنى سېلىپ ، سالغىلىرىنى بويۇنلىرىغا ئاستى . سەمەنمۇ ئۆزىنىڭ ئەكەلگەن قىسمىقىنى بىرقۇر تەكشۈرۈپ ، ئۇنى بوينىدىكى نان خالتىسىغا سالدى ـ دە ، پوتىسىنى چىگىتىپ باغلىدى .

— ئەمىسە ئوڭچىلار ، قەيەرگە سەپەر قىلىمىز ؟ — دېدى سەلىم كونا شارپىسىنى بېلىگە باغلاۋېتىپ .

— ئاقچېقىلغا ! — دېدى تۇمەن .

— ياق ، چاقار سايلىقتىكى چانقاللىققا ! ئاقچېقىلغا بەك يىراق ، — دېدى سەمەن .

— تۇنۇگۈن بېرىپ ھېچنېمە تۇتالمىدۇققۇ ؟ — دېدى تۇمەن بۇرنىنى تارتىپ قويۇپ .

— بۈگۈن ھاۋا سوغۇق ، قىرغاۋۇل ، كەكلىكلەر ئىسسىق چانقال ئىچىگە شۇڭغۇيدۇ .

سەلىم ، تۇمەن ، سەمەنلەر قار بىلەن قاپلانغان يانباغىرلاردا قوغلىشىپ چاقار چانقاللىققا يۈرۈپ كەتتى . ئۇلار چىڭدالغان ئاياغ يوللىرىدىن ماڭماي تۇلكە ، توشقان ، كەكلىك ، قىرغاۋۇل ئىزلىرى تامغا باسقاندەك ھەر خىل گۈل چېكىۋەتكەن قىلىن قارلىق دالىلاردا مېڭىشتى . سەلىم تاغلىقلارنىڭ ياز كۈنلىرىمۇ تىزىغچە جاۋا يۆگەپ ، چورۇق تارتىۋېلىشىنىڭ تېگىگە يەتكەندى . ئۇلار قارلاردا يۈگۈرۈپ ، دومىلاپ ، ئىككى تاغ ئوتتۇرىسىدىكى جىلغىدا يېيىلىپ ياتقان چانقاللىققا قاناق كېلىپ قالغانلىقىنى بىلمەيلا قالدى .

ئۇستىنى قىلىن قار قاپلىغان چاتقاللىق قويۇق بولۇپ ، بىر ـ بىرىگە گىرەلىشىپ كەتكەنلىكى ئۈچۈن ، ئاستى خۇددى لەمپىگە ئوخشايتتى . ئۇچ ئوڭچى چانقال ئىچىگە ئۆمىلەپ كىرىپ كەلدى . ئۇلارنىڭ پۇت ـ قوللىرى ، بېشى بىرەر ئازغان غولىغا

ياكى زىخ شاخلىرىغا تېگىپ كەتسە ، گەدەنلىرىگە قار شۇرقىراپ چۇشەتتى ... چاتقال ئارىسىدىن چىرىگەن غازاڭ ۋە ئوت پۇرىقى كېلىەتتى . تۈيۇقسىزلا ئۇلارنىڭ چۆچۈتۈپ مەيدىسى ئاستىدىنلا قانداقتۇر بىر قۇش قارلارنى توزۇتۇپ پۇرراپ كۆتۈرۈلسە ، يەنە قەيەردىندۇر قىرغاۋۇل خورىزىنىڭ قاناتلىرىنى پاقىلدىتىپ «قى ... قى ... قى ... » قىلىپ سايرىشى چاتقاللىقنى چاڭ كەلتۈرەتتى . ئۆمىلەپ كېتىۋاتقان سەلىم بىردىنلا «ۋېغ ... ۋېغ ... ۋېغ ... » قىلغان ئاۋازنى ئاڭلاپ ، يېنىدىكى تۇمەندىن سورىدى :

— «ۋېغ ... ۋېغ» قىلغان نېمە ئۇ ؟

— تاغ تورغىيىنىڭ چىشىسى ، ئۇ جۈپتىنى قىچقىرىۋاتىدۇ .

سەمەن بىلەن تۇمەن قىسماقلىرىنى ھەرخىل قۇشلارنىڭ مايا قىلىرى چېچىلىپ ياتقان ئىككى تۈپ زىخنىڭ تۈۋىگە قۇرۇپ ، ئۇستىنى چىرىگەن ئوت ـ خەسلەر بىلەن كۆمۈۋېتىپ ، ساپسېرىق قونىقىنىڭ ئۇستىنى كۆرۈنەرلىك ئېچىپ قويدى . ئۇلار قاردا يۇمىلىنىپ بېرىپ ئەللىك ـ ئاتمىش قەدەم ئارىلىقتىكى بىر تۈپ چوڭ ئازغانىنىڭ تۈۋىگە يوشۇرۇندى . سەلىم ئۇۋچىلىقنىڭ نەقەدەر كۆڭۈللۈك ھەم قىزىقارلىق بولىدىغانلىقىنى ھېس قىلماقتا ئىدى . ئۇنىڭ يۇرىكى ھاياجاندىن گۈپۈلدەپ سوقاتتى ، كۆزلىرى چاتقاللىق ئىچىگە تاقەتسىز تىكىلمەكتە ئىدى .

— سەمەن ، — دېدى سەلىم ئاستا پىچىرلاپ ، — قىسماققا قۇشنىڭ چۈشكەنلىكىنى بۇ يەردە قانداق بىلگىلى بولىدۇ ؟

— قىسماق بېسىلغان ھامان ئەتراپتىكى قۇشلار ئۇركۈپ ھاۋاغا كۆتۈرۈلىدۇ .

بالىلار سەلىم بەرگەن پېچىنە ـ پىرەنىكلەرنى كاراسلىتىپ يېگەچ پىچىرلىشاتتى ، خىرقىرىشىپ كۈلۈشەتتى . ئاردىن خېلى ئۇزۇن ئۆتكەندىلا تۈيۇقسىزلا پالاقلىغان ئاۋاز بىلەن تەڭ بىرنەچچە قۇش قارلارنى توزىتىپ چاتقاللىقتىن كۆتۈرۈلدى .

— چۈشتى ، — ۋارقىرىۋەتتى تۇمەن ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ .

ئۇلار قاردا پۇتلىشىپ ، يىقىلىپ ـ قوپۇپ ، چاتقال ئىچىگە كىردى . بىر تۇپ زىخنىڭ تۈۋىدە ئۆزى قىزىل ، ئۇزۇن قۇيرۇقلىرى يېشىل ، كۆك ، سېرىق پارقىراپ تۇرغان بىر قىرغاۋۇل قاناتلىرىنى كېرىپ قىسماقتىن بويىنىنى ئاجرىتىش ئۈچۈن ھەدەپ پالاقلايتتى .

— پاھ ، خورىزىكەن ! قىرغاۋۇل خورىزى ...

سەمەن قىسماقنى كېرىپ ، قىرغاۋۇلنى ئاجرىتىۋالغاندىن كېيىن ئەگرى پىچىقىنى غىلىپىدىن سۇغۇرۇپ ئۇنى بوغۇزلىدى . ئۇلار «سېمىزكەن» ، «پاھ ئېغىرلىقىنى ، تازا چوڭكەن» دېيىشىپ قىرغاۋۇلنى قولدىن ـ قولغا ئېلىشىپ دەڭسەپ كۆردى ، چىرايلىق پەيلىرىنى سىلىدى .

ئەتىكى سوغۇقتىن دېرەك بېرىپ ئونقاشتەك قىزارغان قۇياش ئاق تون يېپىنغان تاغلارغا قىيسايدى . تاغلىقلار : «تاغنىڭ قىش كۈنى كۆز يۇمۇپ ـ ئاچقۇچە» دەپ بىكار ئېيتمىغان . بىزنىڭ ئوۋچىلىرىمىز بىر كۈن كەچكىچە سوغۇق يەپ ، قار كېچىپ تۇنقان بىر قىرغاۋۇلنى قولتۇقلاپ ئۆيگە قايتتى . ئۇلار چاتقاللىقتىن ئايرىلىپ تاغ يولىغا چۈشكەندە ، سەمەن بىلەن تۇمەن گويا چاتقاللىقتىن ئاچچىقىنى ئالماقچى بولغاندەك ، ئالىقاندەك تاشلارنى سالغىغا سېلىپ باش ئۇستىدىن پىرقىرىتىپ بىرنەچچىنى ئېتىۋەتتى ... «ۋۇڭ ...» قىلىپ ئۇچقان تاشلار چاتقال ئوستىگە ئارقا ـ ئارقىدىن چۈشۈۋىدى ، قانداقتۇر قۇشلار ھەرخىل ئاۋازلاردا ئەنسىز سايرىشىپ ئۇچۇپ چىقىشتى .

سەلىم بالىلارنىڭ سالغىنى باش ئوستىدىن قۇيۇندەك ئايلاندۇرۇپ ، ماھىرلىق بىلەن ئېتىشىغا چىن كۆڭلىدىن قايىل بولدى . بالىلار ئۇنىڭغا سالغىنى قانداق ئايلاندۇرۇش ، سالغا پىرقىراپ باش ئوستىدە كۆرۈنمىگۈدەك ھالەتكە كەلگەندە ، بوش ئۇچىنى قويۇپ بېرىشنى ئۆگەتكەن بولسىمۇ ، ئۇنىڭ تېشى ئون بەش قەدەم ئارىلىققا چۈشۈپ قارغا كىرىپ كەتتى . سەلىم بالىلار بىلەن تەڭلا قاقاقلاپ كۈلۈۋەتتى .

— مۇئەللىم ، چوقۇم ئۆگىنىۋالىسىز ، — دېدى تۇمەن ئاپئاق قىزىرىپ باغلاپ كەتكەن كىرپىكلىرى ئارىسىدىكى شوخ كۆزلىرىنى ئويناتىپ ، — مەن سىزگە ئۆگىتىپ قويىمەن .

— سالغا ئېتىشقا ، — دېدى سەمەن قارغا تاشلاپ قويغان قىرغاۋۇلنى قولىغا ئېلىپ ، — نوۋەر بەك ئۇستا .

— ئۇنىڭغا دادىسى ئۆگەتكەن . نىياز ئاكام قوتازنىڭ يېغىرىنى چوقۇۋاتقان سېغىزخانىنى نەقلىيەلەيدۇ .

ئوۋچىلار تۇمەنىنىڭ مەجبۇرلىشى بىلەن ئۇنىڭ ئۆيىگە بېرىشتى . ئۇلار دەرۋازىدىن كىرىپ كەلگەندە ، قۇيرۇقى ئىنچىكە ، پۇتلىرى ئۇزۇن بىر سېرىق ئىت يۇگۇرۇپ كەلگىنىچە ئەركىلەپ تۇمەنگە ئېسىلدى .

— ۋۇي بۇ نوۋەرنىڭ تايغىنىغۇ ؟

«ھاۋ» قىلغان ئاۋازدىن ھەممەيلەن چۆچۈپ ئېغىل غارىلىدىن سەكرەپ چۈشكەن نوۋەرگە قاراشتى . تەلپەكلىرىگە ئوت ـ خەسلەر چاپلىشىپ قالغان نوۋەر سەلىمنى قۇچاقلىۋالدى .

— سەن بۇ يەردە نېمە ئىش قىلىپ يۈرىسەن ؟ — دېدى سەلىم ھەيران بولۇپ .

— بەك زېرىكىپ كېتىپ ، تۇمەن بىلەن توشقان قوغلايلى ، دەپ كەلگەن . گۈلسارىخان خان ئانامدىن سىلەرنىڭ كەكلىك ئوۋلىغىلى كەتكىنىڭلارنى ئاڭلاپ ، سىلەرنى ئىزدەپ بارمىغان يېرىم قالمىدى . مەنمۇ بۇ يەرگە ھازىرلا كەلدىم .

— سېنىڭ بۇ يەرگە كېلىشىڭدىن نىياز ئاكامنىڭ خەۋىرى بارمۇ ؟

— بار ، ئاتامغا تەتىلىك تاپشۇرۇقلارنى، تۇمەن بىلەن بىللە ئىشلەيمەن ، دەپ قويدۇم .

— مۇئەللىم ، — دېدى تۇمەن سەلىمنىڭ قولىنى تۇتۇپ ، — نوۋەرنىڭ تايغىنى بەك ئالغۇر ، ئەتە جىغانلىققا توشقان قوغلىغىلى چىقىلى ، بولامدۇ ؟

— بولىدۇ .

— ئاپا ، — دېدى تۇمەن ھەممەيلەن ئۆيگە كىرگەندە ، — مۇئەللىم تاماق يېگىلى كەلدى . قورسقىمىز بەك ئېچىپ كەتتى ، گۈنجاق[1] بارمۇ ؟ قىرغاۋۇل بېسىپ ئاش ئېتىپ بەرگىنە ؟

— بولىدۇ ، قوزام بالىكام ... خالتىدا ئاتاق شەھەردىن ئەكەلگەن گۈنجا بار تېخى .

— ھە راست ، بۇگۈن قوتۇرماق سېلىپ قوي ، ئەتە جىغانلىققا توشقان قوغلىغىلى چىقمىز .

گۈلسارە سەلىمنىڭ تاماق يېگىلى كەلگەنلىكىگە بەكمۇ خۇشال بولۇپ كەتتى . ئۇ سەمەنگە : «گۈنجىنى ئادالا» دېسە ، تۇمەنگە : «قىرغاۋۇلنى يۇڭدا» دەپ بۇيرۇق قىلاتتى . نۇدەر بىلەن سەلىم ئۆگزىگە چىقىپ شاخ ـ شۇمبىلار بىلەن يۆگەپ قويۇلغان ئوت ـ خەس ئارىسىدىن قۇرۇق تېزەكلەرنى ئەكىردى .

بايانتىن سەلىمگە قىيا كۆزىدە سەپسېلىپ يانقان ھازىلخان تاماق پىشىش بىلەن قوش ياستۇقتا يۆلىنىپ ، شىرەدە بالىلار بىلەن تاماق يەپ ئولتۇرغان سەلىمگە بىرھازا قارىغاندىن كېيىن :

— ھوي مۇئەللىم بالىكام ، سەن بالىلار بىلەن تاغ تېكىسىدەك تاغمۇتاغ ، دەشتمۇدەشت تاقلاپ يۈرسەڭ ، بالىلارنى قانداقمۇ موللا قىلارسەن ؟ — دېدى .

— خان ئانا ، — دېدى سەلىم ئەدەپ ـ ئىكرام بىلەن جاۋاب بېرىپ ، — بۇ دېگەن تەنتەربىيە دەرسى ...

— ھوي ، نېمە دەيدۇي بۇ ، — دېدى ھازىلخان كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ ، — تەنتەكلىك دەپمۇ ئوقۇشۇم بار دېگىنە ، راستىنلا تەنتەكلىككەن بۇ ، موللىسى تالىپلىرى بىلەن قىساق ئويناپ ، توشقان قوغلاپ يۈرسە ...

— خان ئانا ، — دېدى تۇمەن كۈلۈپ ، — تەنتەكلىك ئەمەس ، تەنتەربىيە دەرسى ، بۇ دېگەن بەدەن چېنىقتۇرىدىغان دەرس .

قاراڭغۇ چۈشۈش بىلەن سەلىم سەمەننى باشلاپ مەكتەپكە قايتماقچى بولدى . گۈلسارە ئۇنى قونۇپ قېلىشقا تۇتقان بولسىمۇ ،

---

① گۈنجا — گۈرۈچ .

ئـۇ مـەكـتـەپتىن ئەنسىرەيدىغانلىقىنى ئېيتىپ ئۆزرە سورىدى . سەلىمنىڭ ھېكايىسىگە قىزىققان تۇمەن بىلەن نوەرمۇ جۇڭلىرىنى كۆتۈرۈپ مېڭىشتى . گۈلسارە ئۇلارغا بىر كىگىز ۋە بىر يوتقانىنى قولتۇقلىتىپ قويدى .

ئۇيقۇسىغا قانمىغان بالىلار تاڭ ئېتىش بىلەن ، تايغانىنى باشلاپ يولغا چىقتى . تايغان ئوۋ بولىدىغانلىقىنى سېزىپ خۇشال بولۇپ كـەتتى . ئۇ بىرده ئالدىغا ئۇزۇپ كەتسە ، بىرده قايتىپ كېلىپ نوەرگە ئېسىلاتتى . بالىلارمۇ بەس ـ بەس بىلەن قاچاندۇر بىر چـاغـدا قـىـلـغان «ئوۋ»لىرىنى ئاجايىپ سىرلىق ۋە كۆپتۈرمە ۋەقـەلـىكلەرگە ئايلاندۇرۇپ ، ئاغزى ـ ئاغزىغا تەگمەي سۆزلەپ مېڭىشۇاتاتتى .

ئـۇلار جىغانلىققا يېتىپ كېلىپ ، يۈمشاق قاردىكى خۇددى ئـىككى بارماقنى پاتۇرۇپ قويغاندەك تۇرغان توشقان ئىزلىرىنى كۆرۈپ ، خۇشال بولۇشۇپ كەتتى . تايغان بولسا تۇمشۇقىنى قارغا تىقىپ نېمىندۇر ھىدلايتتى ۋە تاقەتسىزلىنىپ غىڭشىپ قويماتتى .

— سىلەر جىغانلىقنىڭ ئۇ تەرىپىدىن ھۇقۇيتىڭلار ، — دېدى نـوەر تـايغانىڭ بوينىنى قۇچاقلاپ تۇرۇپ ، — مەن بۇ يەردە تايغانىنى تۇتۇپ تۇرىمەن .

سەلىم ، تۇمەن ، سەمەنلەر كەتكەندىن كېيىن ، نوەر بىر تۇپ تـىـكـەنلىك جىغانىڭ ئارقىسىدا تايغانىنى قۇچاقلاپ جىم ياتتى . جىغانلىقنىڭ ئانچە يىراق بولمىغان بىر يېرىدە «ھۇيت ، ھۇيت» دەپ ۋارقىراشقان ئاۋاز ئارقا ـ ئارقىدىن ئاڭلىنىشقا باشلىدى . نوەر تايغانىڭ بوينىنى «ئالدىرىما» دېگەندەك سىلاپ سەپسالماقتا ئىدى . جىغانلىق ئىچىدە ئىككى كۇل رەڭ توشقان پەيدا بولدى . نـوەر ئۇلارنىڭ جىغانلىقتىن يالاڭلىققا چىقىشىنى مۆلچەرلەپ ، ئىتىنى قويۇپ بەرمىدى . لېكىن ، تايغان بىرلا سىلكىنىپ نوەرنىڭ قولىدىن چىقىپ كەتتى . توشقانلار ئىككى تەرەپكە قاچتى . «ۋوي ، قـاپـاقۋاش دېۋەڭ !» دەپ ۋارقىرىۋەتتى نوەر . چۈنكى ، تايغان يالاڭلىققا قاچقان توشقانىنى قوغلىماي جىلغىدىكى چاتقاللىققا كىرىپ

كېتىۋاتقان توشقاننى قوغلىماقتا ئىدى . بۇ ئەسنادا سەلىم ، تۇمەن ، سەمەنلەرمۇ يېتىپ كەلدى . ئۇلار نوەرنىڭ ئارقىسىدىن يېقىلىپ ، بەزىدە كۆلتۈك قارلارغا پېتىپ قېلىپ دېگۈدەك يۇگۇرۈشمەكتە ئىدى . نوەر بوينىدىن سالغىنى ئالدى ـ دە ، باش ئۇستىدىن پىرقىرىتىپ قويۇۋەتتى . ۋىكىلداپ ئاۋاز چىقىرىپ كېلىۋاتقان تاش چاقاللىققا يېتىپ كېلەي دېگەن توشقاننىڭ بېشىدىن ھالقىپ ئالدىغا چۈشتى . قورقۇپ كەتكەن توشقان شارتلا قىلىپ يانغا بۇرۇلۇپ يالاڭلىققا قاراپ قاچتى . نوەر قاردا دومىلاپ ، سىيرىلىپ يۇرۇپ باشقىلاردىن ئۇزاپ كەتكەنىدى . توشقان يالاڭلىققا چىقىپلا يوقاپ كەتتى . تايغان قارنى تۇمشۇقىدا تىلغاپ ، پۇتلىرىدا تاتلاپ شىددەتلىك ئىلگىرىلىمەكتە ئىدى . ئارقىدىكىلەرمۇ ھاسىراپ ھېچ ھالى قالمىغان ھالدا يېتىپ كەلدى .

— توشقان قېنى ؟ — دېدى سەلىم تىز ـ تىز نەپەس ئېلىپ .

— قارغا شۇڭغۇۋالدى .

نوەر ئىتنىڭ ئارقىسىدىن بىر قەدەممۇ قالماي : «قېنى ئال ، باس» دەپ پىچىرلايتتى . تۇيۇقسىزلا تايغانىڭ ئايىغى ئاستىدىن چىققان توشقان قېچىشقا باشلىدى . لېكىن ، تايغان ئۇزۇن پۇتلىرى بىلەن ئۇنى بېسىۋالدى .

ئوۋچىلار توشقاننى قولغا چۈشۈرۈش بىلەن ھارغانلىقىنىمۇ ئۇنتۇپ قېلىشتى . نوەر توشقاننى بوغۇزلاپ ، بېشىنى تايغانغا تاشلاپ بەردى .

— مۇئەللىم ، — دېدى نوەر بىر ئوچۇم قارنى كاپ ئېتىپ ، — شەھەردىمۇ بالىلار توشقان قوغلامدۇ ؟

— ماڭا نېرى ، — دېدى تۇمەن كۈلۈپ كېتىپ ، — شەھەر دېگەندە مىڭ ـ مىڭ ئۆي ، ماشىنىلار مېڭىپ تۇرغان ، ئۇ يەردە توشقان تۇرماق ئىتلارمۇ كۆرۈنمەيدىكەن .

سەمەن بىلەن نوەر ئۇنىڭ ئاغزىغا ھەۋەس بىلەن قاراشتى . چۈنكى ، تاغلىق بالىلار ئىچىدە پەقەت تۇمەنلا شەھەرنى كۆرگەنىدى . ئۇ شەھەردە كۆرگەنلىرىنى توختىماي ھېكايە قىلاتتى . دادىسىدىن

ئاڭلىغانلىرىنىمۇ كۆردۈم دەپ ماختىناتتى . ئۇنىڭ شەھەر توغرىسىدىكى ھېكايىسى بالىلارغا يادا بولۇپ كەتكەن بولسىمۇ ، ئۇلار يەنىلا ئۇنى زور قىزىقىش بىلەن تىڭشايتتى .

— مەن ئۇچىنچى سىنىپتا ئوقۇۋاتقان چېغىمدا ئاتام مېنى شەھەرگە ئاپاردى ، — دېدى تۇمەن قارغا يانپاشلاپ ، — مەن تازىمۇ ئېگىز بىر بىنانىڭ ئالدىغا كەلگەندە ، ئاتامدىن : «ئاتا ، ماۋجۇشى قايسى ئۆيدە ئولتۇرىدۇ ؟» دەپ سوراپتىمەن . ئاتام گېپىمنى ئاڭلاپ ، قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى .

سەلىم كۈلۈۋەتتى . ئۇ گەرچە كۈلگەن بولسىمۇ ، قار ئۈستىدە ئېڭەك تىرەپ تۇمەننىڭ ئاغزىغا قاراپ قالغان سەمەن بىلەن نودەرنى كۆرگىنىدە ، ئىچىدە بىر يېرى ئېچىشقاندەك بولدى . قاتمۇقات تاغلار قورشىغان ۋەتەننىڭ بۇ چەت چېگرىسىدا تۇغۇلۇپ چوڭ بولغان بۇ بالىلارنىڭ يۈمران قەلبىدە گۈزەل ئارزۇ - ئىستەكلەر بىخلانغانىدى . ئۇلار يىراقلارغا تەلپۈنەتتى . ھەر قېتىم سەلىمنىڭ ئېلىم - پەن تەرەققىياتى ، كىشىلەر تەرىپىدىن يارىتىلىۋاتقان تۆھپىلەر توغرۇلۇق ئېيتقان سۆزلىرىنى ئاڭلىغاندا ، بەس - بەس بىلەن ئالىي مەكتەپلەر ، ئۇ مەكتەپلەردە ئوقۇلىدىغان كەسىپلەر توغرىسىدىكى سوئاللارنى ئۇنىڭغا ياغدۇرۇۋېتەتتى .

سەلىم بۇ ئايرىلماس ئۇچ دوست بىلەن بىللە ئوۋچىلىق قىلىپ ، بىرلىكتە كىتاب ئوقۇپ ، خاتىرە يېزىپ ، ئۇلارغا تەتىلىك تاپشۇرۇقلارنى چۈشەندۈرۈپ ، بىر ھەپتە ئۆتۈپ كەتتى . قىشلىق تەتىلمۇ ئاخىرلىشىپ قالغانىدى . نودەر قىسىلغا قايتىدىغان كۈنى ئۇلارنى بىللە ئەكېتىمەن دەپ تۇرۇۋالدى .

— قىسىلغا بېرىۋالساق ، — دېدى نودەر بۇرنىنى تارتىپ ، — ئاتام بىرنەچچە قوتاز تېپىپ بېرىدۇ . ئومشادىكى سالچۇقنىڭكىگە بېرىپ ئويناپ كېلەتتۇق . ئۇنىڭ ئەجەب نوچى كەكلىكلىرى بار .

— ئەمىسە مۇئەللىم ، — دېدى تۇمەن سەلىمگە ، — ھۆرلىقانى يوقلىغاچ ئومشادىكى سالچۇق ، تاسايدىكى چولپانلارنى

كۆرۈپ كەلمەيلىمۇ ؟

— بۇ دېگىنىڭمۇ توغرا ، — دېدى سەلىم قالغان كۈنلەرنى ساناپ كۆرۈپ ، — نىياز ئاكام ، جەپەر بوۋايلارنى يوقلىغاچ چولپانىنىڭ دادىسى بايىز ، سالچۇقنىڭ دادىسى زاكىر خوجىلارنى يوقلاپ كېلەيلى !

سەلىم دۇكانچى ئابدۇللادىن تاتلىق - تۇرۇم سېتىۋالدى . گۈلسارەمۇ ئۇلارغا قوتۇرماچ ، پوشكال ۋە سوغۇق گۆش تەييار قىلىپ بەردى . خالتىلىرىنى ئاسقان بۇ سايادەتچىلەر تاياغانىنى ئەگەشتۇرۈپ قار لەپىلدەپ يېغىپ تۇرغان بىر سەھەرلىكى يولغا چىقتى .

مېھمانلار

سەلىم ئۇچۇن كۆڭۈللۈك ئۆتكەن قىشلىق تەتىلمۇ ئاياغلاشتى . پاكىز تازىلانغان مەكتەپ قورۇسى بالىلارنىڭ خۇشال ۋاراڭ - چۇرۇڭى ۋە داپ ، راۋاب ، نەي قاتارلىقلارنىڭ ئاۋازى بىلەن تولدى . دەرس باشلانغىنىغا ئىككى ھەپتىدىن ئېشىپ قالغان بولسىمۇ ، سېيىت ئۇستام تېخىچىلا كەلمەيۋاتاتتى . شۇڭا ، سەلىم بىلەن قادىر بەكلا ئالدىراش بولۇپ كەتكەنىدى . سەلىم ئىككى نۆۋەت تېلېفون بەردى . مۇدىر تېلېفوندا : «سېيىت ئۇستامغا خىزمەت ئىشلەپ ئۆزۈم ئاچقىمەن» دېدى .

سەلىم دەرستىن چىقىپ ، ناۋايخانىدا نان يېقىۋاتقان قادىرنىڭ قولىدىن يەڭلىكىنى ئېلىپ ، ئۇنى دەرسكە كىرگۈزۈۋەتتى . بۇگۈن نۆۋەت بويىچە ھۆرلىقا ئاشخانىدا تاماق ئېتىۋاتاتتى . گۈلسۈمە بولسا غىڭشىپ ناخشا ئېيتىپ راسلاپ چىققان نانلارنى ئەمبەلگە تىزاتتى . بۇنداق نۆۋەت بويىچە ئاشخانا ، ناۋايخانىغا ياردەملەشكەن بالىلارغا سەلىم بىلەن قادىر كەچتە شۇ كۈنلۈك دەرسنى تولۇقلاپ ئۆتۈپ بېرەتتى .

— مۇئەللىم ، — دېدى گۈلسۈمە نانغا تۇكۇچ

سىلىۋېتىپ ، — سەرۋەر ئاچام قايتىپ كەلسە ، ئوقۇماي دوختۇر بولامدۇ ؟

— بىر ياقتىن ئوقۇپ ، بىر ياقتىن بالىلارنى داۋالايدۇ .

— مۇئەللىم ، سىز دېگەن ناخشا ئېيتىشنى ئۆگىنىدىغان مەكتەپتە ئوقۇسا نېمە بولىدۇ ؟

— ئارتىس بولىدۇ .

— مەنمۇ ئارتىس بولالامدىم ؟

— گۇلسۇمە ، — دېدى ئاشخانىدىن يۈگۈرۈپ كىرگەن ھۆرلىقا ، — مۇئەللىم دېگەن سەنئەت مەكتەپكە ئىككىمىز بىللە بارايلى . ئۇ يەردە ئۇسسۇلمۇ ئۆگىتىدىكەن .

سەلىم دەرس ئارىلىقلىرىدا ، دەم ئېلىش پۇرسەتلىرىدە بالىلارغا چوڭ شەھەرلەر ، مەدەنىي تۇرمۇش ، ئالىي بىلىم يۇرتلىرى ، مەشھۇر شەخسلەر توغرۇلۇق سۆزلەپ بېرەتتى . ئۇ ئۆز سۆزلىرىنىڭ بۇ تاغلىق ئۆسمۇرلەرنىڭ قەلبىگە ئىللىق بىر ئېقىن بولۇپ سىڭىپ كىرىپ ، ئۇلارنى ئارزۇ ۋە غايە يولىغا يېتەكلەۋاتقانلىقىنى ، قاراڭغۇ تاغنىڭ ئېگىز چوققىلىرىدىن ھالقىتىپ يىراقلارغا تەلپۈندۈرۈۋاتقانلىقىنى ھېس قىلاتتى .

— ئەپەندىم ، سەلىمجان ئەپەندىم !

سىرتتا ئىدىرىسنىڭ بوم ئاۋازى ئاڭلاندى . ئۇ بىر تاغارنى ئىنجىقلاپ يۇدۇپ كىردى .

— سەلىمجان ، سىزگە بىر تاغار خۇش خەۋەر بار ، — دېدى ئىدىرىس تاغارنى يەرگە قويۇپ ، — ھازىرچە بۇ گۆشنى تاپشۇرۇۋېلىڭ . بۇ ئۇرۇشقاق كاساپەت ئۇسۇشمەن دەپ بېشىنى يەپتۇ .

— جىڭلاپ تالون يېزىپ بېرىمەنمۇ ؟

— يا... ياق ، بۇنى مەكتەپ ئۈچۈن خالىسانە ئەكەلدىم .

— بىر تاغار خۇش خەۋەر مۇشۇمىدى ؟ — دېدى سەلىم كۈلۈپ .

— نېمە ؟ — دېدى ئىدىرىس يىرىك ساقاللىرىنى تاتىلاپ

قويۇپ ، — مەن ئۇنداق ـ مۇنداق ئىشلارغا سىنەكەپ كەتمەيمەن . ھېلىراق گۈڭشىدىن تېلېفون كەلدى . ئابدۇرېشىت ھاكىم ، ھامۇدۇن شۇجى ، شەھەر مەكتەپ مۇدىرى ، يەنە مائارىپ ئىدارىسىنىڭ جۇيجاڭلىرى بولۇپ تامام كاتتىلار قاق سەھەردە ئاتلىق يولغا چىقىپتۇ . ئۇلار كۆز باغلىنىش بىلەن يېتىپ كېلىدۇ . گۈڭشىنىڭ ئاتلىرى پۇتۇنلەي تۇلپار ئەمەسمۇ !

سەلىمنى ھاياجان ئۆز ئىلكىگە ئالدى . خىزمىتى شۇنچە ئالدىراش بۇ كىشىلەرنىڭ ئۆزلىرىنى ياد ئېتىپ ، تاغ ـ داۋان ئاتلاپ كېلىۋاتقانلىقىغا خۇشالمۇ بولدى ، خجىلمۇ بولدى . ئۇ كۈنگەي تەرەپلىرى ئېرىپ كۆزدىكى سېرىق ئوتلار يەلپۈنۈپ تۇرغان تاغقا قارىدى . قاپتاللاردىن كېلىۋاتقان ئەتىيازنىڭ ئارامبەخش شامىلى قىشچە قار تېگىدە چىرىگەن خازانلارنىڭ ھىدىنى دىماغقا ئۇراتتى . تاغقا باھار يېقىنلاپ كەلمەكتە ئىدى .

— ھاڭقىيىپ قالدىڭىزيا مۇئەللىم ، پۇتمەيۋاتامسىزيا ؟

— ياق ، ئىشەندىم ، نېمىشقا ئىشەنمەيمەن ؟ ھازىرلا بۇ گۆشتىن قازانغا سېلىۋېتەي !

— ھەببەللى ، خۇدايىم ئەقىلنى كىمگە بېرىشنى بىلگەن ، بەرگەندىمۇ بىلىپ بەرگەن !

— داۋۇت ئاكام يوق ، چاتاق بولدى ـ دە ، — دېدى سەلىم بىتاقەت بولۇپ .

— خىرامان يۈرۈڭ ، ئەپەندىم ، ئىدىرىس چوقال بوش يېتىم ئەمەس ، — دېدى ئىدىرىس ھەجىيىپ ، — ئات باقارنى بىر قامچا ، بىر قانات بولۇپ ئۇچ ، گوندازنى نەدىن بولسا تاپ دەپ يولغا سېلىۋەتتىم .

سەلىم ئىدىرىس كېتىشى بىلەن بۇ خەۋەرنى قادىرغا يەتكۈزدى . ئۆزىنى «ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ مۇئەللىمى» دەپ كۆكرىكىنى كېرىپ يۈرگەن قادىر تېخى كۆرۈپ باقمىغان مۇدىرنىڭ نەزىرىدىن ئۆتۈش ئۈچۈن بولسا كېرەك ، ئوقۇغۇچىلارنى ھەربىكەتلەندۈرۈپ ھويلا ـ ئارام ، سىنىپ ، ياتاق ، ھەتتا ئاشخانىنىڭ

قازان بېشى ، ناۋايخانىنىڭ ئەمبەل تاختىلىرىغچە يۇيۇپ تازىلىدى . كەچكە يېقىن ئۇ ئوقۇغۇچىلارنى مەيداندا توپتىن تىزىلدۇرۇپ مەش دەسستىشكە باشلىدى . ئۇنىڭ بىر كۆزى تاغ باغرىدىكى چىغىر يولدا ئىدى . سەلىمجۇ دەرس سېتكىسى ، سىنىپ ژۇرنىلى ، مەشغۇلات جەدۋەللىرىگچە قايتا كۆرۈپ تۇزەيدىغان يەرلىرىنى تۇزەپ قويدى .

— كەلدى ، مېھمانلار كەلدى ، تېز بولۇڭ سەلىم ! — دېدى قادىر هاياجان بىلەن پىچىرلاپ ، — ئالدىغا چىقايلى !

خۇشال چۈرقىرىشىپ چاۋاك چېلىۋاتقان بىر توپ بالىلار ئارىسىدا ئاتلىقلار مەكتەپ هويلىسىغا كىرىپ كەلدى . ئۇلار ئىچىدە سەرۋەر ، سېيىت ئۇستاممۇ بار ئىدى . سەلىم بىلەن قادىر ئابدۇرېشىت هاكىم ، جۇيجاڭ ، قاراڭغۇ تاغ گۇڭشې شۇجىسى هامۇدۇن ۋە مۇدىرلار بىلەن كۆرۈشكەندىن كېيىن ، ئاتلارنى مومىلارغا قاڭتۇردى . ئىدىرىس هودۇقۇپ كەتكەنلىكتىنمۇ ياكى مەڭدەپ قالغانلىقتىنمۇ ، پالاق ـ پۇلۇق قىلىپ بىردەم ياتاقتا ، ئاشخانىغا يۈگۈرسە ، بىردەم تۇرۇپلا ئوقۇغۇچىلارغا نېمىلەرنىدۇر پىچىرلايتتى .

مېھمانلار سەلىمنىڭ ياتقىغا باشلاندى . ئۇلار ئىككى شام گۇڭگا يورۇتۇپ تۇرغان ئۇستەل ئەتراپىدا ئوقۇغۇچىلار بىلەن لىق توشقان ، پۇت باسقۇدەك ئورۇن قالمىغان بۇ ئۆيگە سەپسېلىشقا باشلىغانىدى . ئابدۇرېشىت هاكىم جۇيجاڭ بىلەن مۇدىرغا مەنىلىك قاراپ قويغاندىن كېيىن : «شەھەردىكى ئۆيلەردىن بىر ـ ئىككىنى ئاتقا غاجۇغلاپ ئەكەلگۈلۈككەن» دەپ هەممىنى پاراققىدە كۇلدۇرۇۋەتتى .

— هە قاچقۇن ، — دېدى هاكىم چاي قۇيۇۋاتقان سەلىمگە قاراپ ، — تەتىلدە شەھەرگە كىرىپسەنۇ ، مېنى يوقلاشنى ئۇنتۇپ قاپسىنا ؟

— ئۆزلىرىنى ئاۋارە قىلماي دەپ ، — دېدى سەلىم قىزىرىپ ، — ئۆزۈممۇ ئالدىراپ قالدىم .

جۇيجاڭ نېمىدۇر دېمەكچى بولۇۋىدى ، ئىدرىس سەلىمنى چاقىرىپ چىقىپ كەتتى . ھويلىدا سەرۋەر ئوقۇغۇچىلار بىلەن ئاتلاردىن نەرسە ـ كېرەكلەرنى چۈشۈرۈۋاتاتتى .

— گۆش پىشىپ قاپتۇ ، — دېدى ئىدرىس ئاغزىغا سېلىۋالغان بىر توغرام گۆشنى ئۇ قوۋزىدىن بۇ قوۋزىغا يۆتكەپ ، — ئەكىرەمدۇق ؟

— بولىدۇ ، شورپىدىنمۇ ئەكىرەيلى .

سەلىم چۈشۈرۈلگەن نەرسە ـ كېرەكلەر يېنىغا كەلدى . ئۇ سەرۋەرگە : «ھارماڭ» دېيىشى بىلەن ، سەرۋەرمۇ يېنىككىنە كۈلۈمسىرەپ : «ياخشىدى» دەپ پىچىرلىدى . ئۇ چوڭ كۆزلىرىنى يالتىتىدە سەلىمگە تىكىپ ئېپقاچقان پەيتتە ئۇنىڭ قويۇق قايرىلما كىرپىكلىرى كۆزىنىڭ ئاستىغا سايە تاشلىدى . ئاقىرىپ سۈزۈلۈپ قالغان يۈزى بولسا ، پەرەڭنىڭكىدەك تۈس ئالدى .

— سىز دەرھال خان ئانىڭىزنىڭ قېشىغا بېرىڭ . ئۇ كەلگىنىڭىزنى ئاڭلىسا ، بۇ يەرگە ئۆملەپ بولسىمۇ كېلىدۇ .

— قېنى سەلىمجان ، — دېدى بىر لېگەن ھور كۆتۈرۈلۈپ تۇرغان گۆشنى كۆتۈرۈپ چىققان ئىدرىس ، — شورپىنى ئاچىقمامسىز ، مېھمانلارنىڭ يولدا قورسىقى ئېچىپ ئۇچىيى ئۇزۇلگەندۇ .

سەلىم شورپا كۆتۈرۈپ ياتاقتا كىرگەندە ، مېھمانلار : «يۇمشاق پىشىپتۇ» ، «ياش مال ئوخشايدۇ» دېيىشىپ گۆش يەۋاتاتتى . ئىدرىس ئەتراپىدا پايپېتەك بولۇپ ، ئۇلارنى گۆشكە زورلايتتى ۋە : «ياخشى پىشقان گۆش زىيان قىلمايدۇ» دەپ قويانتى . ئابدۇرېشىت ھاكىم بىر پارچە قارا گۆشنى قەلەمتىراش بىلەن نان ئۈستىدە توغراۋېتىپ :

— خەپ گونداز ، قېچىپ كەتكىنىڭدىن ھېساب بېرىسەنغۇ تېخى ! — دېدى . ھاكىمنىڭ سۆزىدىن باشقىلار كۈلۈشتى . لېكىن ، چاقچاقنى راست دەپ چۈشەنگەن ئىدرىس :

— تەمەت ئۇنداق ئويلىمىسىلا ھاكىم ، داۋۇت ئاكام

ئۆزلىرىنىڭ كېلىشلىرىدىن خالىرىم بولۇپ كېتىپ قاپتۇ ، — دېدى .

ئىدرىسنىڭ بۇ سۆزىگە ھەممىسى كۈلۈشۈپ كەتتى .

مۇدىر قىادىرغا بىرنېمىلەرنى پىچىرلىغاندىن كېيىن ، ئۇ شەھەردىن ئەكەلگەن ساندۇقلارنى ئەكىردى . جۈيجاڭ پارقىراپ تۇرغان ئۇچ دانە گاز لامپىنى ۋە توپ ـ توپ خاتىرە ، دەپتەر ، قەلەم ، تام سائىتى ، سىياھ قاتارلىق نەرسىلەرنى ئۈستەل ئۈستىگە ئالدى .

— بۇ قېتىم مەن بۇ يەرگە ئۆزۈمنى تەكشۈرگىلى كەلدىم ، — دېدى مۇدىر ئوڭايسىز ھالەتتە ، — ھاكىم بىلەن جۈيجاڭ بىرنەچچە قېتىم ئېيتقان بولسىمۇ كېلەلمىدىم . ناھىيىلىك كومىتېت بۇ شۆبە سىنىپقا ئالاھىدە كۆڭۈل بۆلۈپ كەلدى . بۇ قېتىممۇ بۇ ئۇچ دانە گاز لامپا ، بىر باك بېنزىننى شۇلار يارىدەم قىلدى . قالغىنى مەكتىپىمىزنىڭ سوۋغىسى .

— تەكشۈرۈش چوڭقۇر بولمىدى ، — دېدى ھاكىم چاقچاق ئارىلاش ، — ئوقۇش راسخوتى ، تاماق پۇلى ، قۇرۇلۇش راسخوتى ، رېمونت پۇلى دەپ سانغا قاراپ پۇل ئالىسىلەرۇ ، ئەجەبا شۆبە سىنىپنى ئوقۇش باشلىنىپ بىرەر قېتىم يوقلىمايسىلەر ؟

— مۇدىرنىڭمۇ ئىشى ئالدىراش ، — دېدى سەلىم سوۋغاتلارنى قادىرغا سۇنۇۋېتىپ ، — ھەرگىز ئاغرىنغىلى بولمايدۇ .

— ھۆددەس ئاغرىنمايمىز ، تەمسىلان ئېيتقاندا مۇدىرنىڭمۇ ئىشى قوتاز تۇكىدەك ، — دېدى ئىدرىس «مەنمۇ بار» دېگەندەك كالتە گەۋدىسىنى تىك تۇتۇپ .

— بوپتۇ ، سىلەر ئاقلاپ تۇرۇۋالدىڭلار ، — دېدى ئابدۇرېشىت ھاكىم كۈلۈپ ، — قېنى ئەمىسە بۇ لامپىلارنى ھازىرلا يېقىۋېتىڭلار !

سەلىم بىلەن قادىر گاز لامپىغا بېنزىن قۇيۇپ بولغاندىن كېيىن ، پىلىكىنى ئورنىتىپ ناسوسنى ئۇردى . گاز لامپا يېقىلىش بىلەن ئۆي ئىچى ئاپئاق يورۇپ ، تەجرىبە سايمانلىرى يال ـ يۇل

پارقىراپ ، ئاجايىپ كۆڭۈللۈك تۇس ئالدى .

ئـۇلار قادىرنىڭ باشلىشى بىلەن سىنىپلارنى ، ئوقۇغۇچىلار ياتقى ۋە ئاشخانىنى ئارىلاپ كۆردى . ئاخىردا يەنە ئوغۇللار ياتقىغا كىرىشتى . قىز ـ ئوغۇل ئوقۇغۇچىلار شام يورۇقىدا بىرلەشمە كـۆڭـۈل ئېچىشنى باشلىغانىدى . ئابدۇرېشىت ھاكىم بالىلاردىن تۇرلۈك سوئاللارنى سوراپ ئۇلارنى كۈلدۈرۈۋەتتى . قادىر مۇئەللىم گاز لامپىنى كۆتۈرۈپ كىردى ، بالىلار ھاڭ ـ تاڭ بولۇپ ، ئۇنىڭ يورۇقىغا كۆزلىرىنى قىسىپ قاراشتى .

— سـاۋاقـداشلار ، — دېدى قادىر ۋارقىراپ ، — بۇ گاز لامپىنى ئابدۇرېشىت ھاكىم ئالغاچ كەپتۇ .

قىز ـ قىنىغا پاتمىغان بالىلار ئۇزۇنغىچە چاۋاك چېلىشتى ۋە قـادىـرنىڭ تەكلىپى بىلەن مېھمانلارغا ئويۇن كۆرسەتتى . نۇرەر بـىـلـەن ھـۆرلىقا ئېيتىشىش ئورۇنداپ بەردى . گۈلسۇمە چاڭ كـەلـتـۇرۇپ ناخشا ئېيتتى . سەمەن بىر تاغ ناخشىسىغا نېيىنى مۇڭلۇق چېلىپ بەردى . ھاكىم چاۋاك چېلىپ ئۇلارنى ماختىدى . سەلىم سەنئەت ئىشلىرىغا قادىرنىڭ يېتەكچىلىك قىلىۋاتقانلىقى ، ئۆزىنىڭمۇ راۋابنى ياخشى چالىدىغانلىقىنى ئېيتتى .

— ئـۇنـداق بـولسا ، — دېدى ئابدۇرېشىت ھاكىم قادىرغا قاراپ ، — قادىر مۇئەللىم راۋاب چېلىپ بەرسۇن ، كۆڭلىمىز بىر ئېچىلسۇن .

— بولـمـدۇ ، — دېدى سەلىمنىڭ ماختاشلىرىدىن تولىمۇ روھلانغان قادىر راۋابنى قولىغا ئېلىپ ، — قېنى گۈلسۇمە ، سەن بىر ناخشا ئېيتىپ بەرگىن !

— قـايـسـى نـاخشىنى ئېيتسام بولار ؟ — دېدى گۈلسۇمە بارمىقىنى چىشلەپ ، — ئەمىسە سەلىم مۇئەللىم يېزىپ بەرگەن ناخشىنى ئېيتاي .

قادىرنىڭ چالغان جارانگلىق راۋابى بىلەن گۈلسۇمەنىڭ سۈزۈك ۋە يېقىملىق ناخشا ئاۋازى كۆڭۈللەرنى سۆيۈندۈرمەكتە ئىدى :

ئاسمان تىرىگەن تاغلار
بۇلۇتنى تېشىپ ئۆتتى .
چوپان ئېيتقان ناخشىلار
كۆڭۈلنى شادىمان ئەتتى ...

مېھمانلار ئىشخانىغا قايتىپ كىرگەندىن كېيىن ، ھاكىم سەلىم ، قادىرلارنىڭ جاپالىق ئىشلەۋاتقانلىقىنى تەكىتلەپ كۆرسىتىپ ، مائارىپ ئىدارىسى ۋە ناھىيىلىك كومىتېتنىڭ ئۇلارغا يېقىندىن ياردەمدە بولالمىغانلىقىنى ئېيتتى ۋە ئۇلاردىن ئۆزرە سورىدى . ئۇلار قىزغىن سۆھبەتلىشىۋاتقاندا ، قوتانلىق مەھەللىسىدىكى باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ مۇئەللىملىرىمۇ يېتىپ كېلىشتى . سەلىمنىڭ ياتقىدا ئولتۇرغۇدەك ئورۇنمۇ قالمىدى . جۈيجاڭ ئەتە باشلانغۇچ مەكتەپنى كۆزدىن كەچۈرىدىغانلىقىنى ئېيتىپ ، ئۇلارنى يولغا سالدى .

تۇن نىسبى بولۇپ قالدى . مېھمانلار ھارغىنىغا قارىماي قىزغىن پاراڭلاشماقتا ئىدى . سەلىم قادىر بىلەن ئىدىرىسنى ئىشارەت بىلەن سىرتقا ئاچىقتى . كۇندۇزدىن بېرى چىقىۋاتقان باھار شامىلى ئەمدىلىكتە يۇزلەرنى ھەرىدەك چاقاتتى . تاغلارنىڭ ئېرىگەن كۇنگەي تەرەپلىرى قاپقاراڭغۇ بولۇپ ، تېخى قار كەتمىگەن تەسكەيلەر ئاي نۇرىدا سۇس ھال رەڭ تۇس ئالغانىدى .

— ھاكىم بۇگۇن ئىشخانىدا تۇنەيمىز ، — دەيدۇ ، — دېدى سەلىم قۇلاقلىرىنى ئۇۋۇلاپ ، — يەرلەرگە كىگىز سالغىنىمىز بىلەن يوتقان ـ كۆرپە يېتىشمەيدۇ . شۇڭا ...

— مەن جۇڭا ھەم ئىككى يوتقان ئەكېلەي ، — دېدى قادىر .

— مەنمۇ داۋۇت ئاكامنىڭكىگە بارايى ، ۋۇي قاراڭلار ! ئاۋۇ كىم ؟ داۋۇت ئاكام ئەمەسمۇ ؟

ھەممەيلەن داۋۇتنىڭ ئالدىغا يۇگۇردى . داۋۇت ئاتتىن سەكرەپ چۈشۈپ تەلپىكىنى ئېلىۋىدى ، ھېشىدىن خۇددى قازاندىن

كۆتۈرۈلگەندەك هور پۈرقىراپ چىقتى . قارا تەرگە پاتقان ئاتنىڭ ساغرىلىرىدىن تامچىلىغان سۇ چۈشسىگە ئېقىپ چۈشمەكتە ئىدى .

— تازا بىمەسەل ئىش بولدى ـ دە ، — دېدى داۋۇت ئاتنىڭ چۈلۈۋۈرىنى ئىدىرىسقا بېرىپ ، — ئۇلار ئۆيدىمۇ ؟

داۋۇت ئۆيگە كىرىش بىلەن يەنە پاتپاراقچىلىق بولدى . بىرى چاقچاق قىلاتتى ، بىرى هال سورايتتى . هاكىم ئاچچىقلىغاندەك بولۇۋېلىپ گەپ يوپۇتاتتى . داۋۇتمۇ ئۇلارغا تاغ ئادىتى بويىچە بىرنەچچە ئېغىز قوپال چاقچاق قىلغاندىن كېيىن ، ئۇلارنى ئۆيگە باشلاپ ماڭدى . مېهمانلار ئۆزاپ كەتكەندىن كېيىن ، سەلىم مۇدىر ئەكەلگەن گۈلنارنىڭ خېتىنى تەقەززالىق بىلەن ئالدىراپ ئاچتى ...

سەككىزىنچى باب

ھەمدۇل ھەربىكەتتە

باھار ! تاغنىڭ باھارى ! ! ...

ئىللىق پەسلگە گۈزاھ بولۇپ ئېچىلغان سېرىق چېچەك ، چوغلۇق ، كاككۇكگۈلى قاتارلىق تۈنجى ئەلچىلەر جىلغا يانباغىرلىرىنى قاپلاپ كەتتى . ئالاقات ، زىخ ، ئازغان غوللىرىدىن ياش نوتىلار بىخ سۈرۈۋاتقان ، قاراڭغۇ تاغ قاپتاللىرىدىن ھەر خىل قۇشلارنىڭ سايرىشى ئاڭلىنىپ تۇراتتى . نىل رەڭلىك ئاسماندىن قىزىل پۈتلۈق چىپار كەكلىكلەر توپ - توپى بىلەن ئۇچۇپ ئۆتسە ، ئاسمانىنىڭ قەھرىدە قانىتلىرىنى يېغىپ ئۆز ئۇۋىسىغا ئوقتەك ئېتىلىپ چۈشۈۋاتقان بۈركۈتنىڭ خۇددى ئوشتەك چالغاندەك ۋىڭىلدىغان ئاۋازى ئاڭلىنىپ قالاتتى .

ئابدۇرېشىت ھاكىم يايلاقلارنى كۆزدىن كەچۈرۈپ كەتكەندىن كېيىن ، داۋۇت تېخىچىلا يايلاقلاردا ئالدىراش چېپىپ يۈرەتتى . ئۇ قويلارنى قىرقىش ، يازغى يۇڭلارنى توپلاش ، كېسەل ۋە بوغاز چارۋىلارنى ئايرىپ بېقىش ، ھەربىر كىچىك ئەتىرەتكە چۈشۈرۈلگەن سېرىق ماي ۋەزىپىسىنى سۈيلەش ، توختام بويىچە يۇقىرىغا ئۆتكۈزۈلىدىغان مالالارغا تامغا سېلىشتەك يايلاقنىڭ تۈگىمەس - پۈتمەس ئاۋارىچىلىكى بىلەن ئايلاپ ئۆيگە كېلەلمەيۋاتاتتى .

بۇگۈن شەنبە ، كۆپكۆك ئاسماندا ئالقاندەكمۇ بولۇت كۆرۈنمەيتتى . ئوقۇغۇچىلار ئۆيلىرىگە قايتىشتى . سەلىم بىلەن قادىر ھەپتىلىك مەشغۇلاتنى خۇلاسە قىلىپ بولۇپ ، كېيىنكى ھەپتىدە ئۆتۈلىدىغان دەرسلەرنى بىرقۇر كۆرۈپ چىقتى ، ئاندىن قادىر ئۆيگە قايتتى . سەلىم كۈن قايرىلىش بىلەن ، كىيىم -

كېچەكلىرىنى ئېلىپ زەڭگەر بۇلاققا كىر يۇغىلى كەلدى . ئۇ داسقا كىيىملەرنى چىلاپ قويغاندىن كېيىن ، ياپىلاق تاشتىن بىرنى تېپىپ ، سىرغىپ ئېقىۋاتقان سۇ بويىدا ئولتۇردى .

سەلىم يۇيۇپ چايقىغان كىيىملىرىنى ئازغان تىكەنلىرىگە ، تاشلارغا يېيىپ بولۇپ ، داسقا چىلانغان چاپىننى ئېلىپ تاش ئۈستىدە مىجىشقا باشلىدى . شۇ چاغدىلا ئۇنىڭ قولىغا نېمىدۇر ئۇرۇنغاندەك بولدى ـ دە ، چاپاننىڭ يانچۇقىغا قولىنى تىقىپ ، تۆت قاتلانغان بىر قەغەزنى سۇغۇرۇۋالدى . سەلىم ھۆل بولۇپ ، ئېزىلىپ كەتكەن قەغەزنى ئاۋايلاپ تاش ئۈستىگە يايدى . بۇ مۇدىر ئەكەلگەن گۈلنارنىڭ خېتى ئىدى . خەتنىڭ كۆپ يەرلىرىنىڭ رەڭلىرى سۈۋۈشۈپ بۇزۇلغان بولۇپ ، ساق قالغان يەرلىرىنمۇ تەستە ئوقۇغىلى بولاتتى . سەلىم ئۆزىنى تولىمۇ قىيىن ھالەتتە قالدۇرغان بۇ خەتنىڭ چاپاق سەھىپىلىرىگە قايتا كۆز تاشلىدى :

«سىزنىڭ مېنى ئالدىشىڭىزنى ئويلىمىغانىكەنمەن : خۇددى كىچىك بالا يىغلىسا ئانىسى قولىغا قەنت تۇتقۇزۇپ بەزلىگەندەك ، سىزمۇ ئىلتىماسنى يېزىپ ، رەڭۋازلىق بىلەن كۆزۈمنى باغلاپسىز ... مېنى ئالداشقا يۈرىكىڭىز قانداقمۇ ئىجازەت بەرگەندۇ ؟ ! ... يوشۇرۇن كۆيۈش ، مەخپىي ئازاب دەقىقىلىرىنى ھېسابقا ئالمىغاندىمۇ ، دىل رىشتىمىز ئاشكارا باغلانغان بىرنەچچە يىللىق مۇھەببىتىمىزنى خارلاشقا قەلبىڭىز ئۆرتەنمىدىمۇ ؟ !

مەن ماڭارىپ ئىدارىسىدىكى كادىرلار خىزمىتىنى ئىشلەيدىغان كادىرغا : «سەلىمنىڭ ئىلتىماسىنى مۇزاكىرە قىلغانسىلەر ؟» دېسەم ، ئۇ ئۇنداق ئىلتىماسنىڭ ئەسلا مەۋجۇت ئەمەسلىكىنى ئېيتتى . مەن ئىشەنمىگەچكە ، ھەتتا ئۇ بىر يىلدىن بېرى كەلگەن ئىلتىماسلارنى قىسىپ قويغان قىسقۇچلىرى بىلەن

ئېلىپ بەردى ... ھەيرانمەن ، ئىشكتىن قانداق چىقتىم ... ئۆيگە قانداق كەلدىم ... قانداقلارچە ئارقامغا ئۆرۈلۈپ چۈشمىدىم ... بەلكى سىز بۇلارنى ھېس قىلالمايسىز ... بىز قىزلار بىراۋغا كۆيسەك ئوتنىڭ ئەڭ ئۇلۇغ يېرىدە كۆيىدىكەنمىز ... لېكىن يىگىتلەرچۇ ؟ ئۇلار قىزلارنى ئاشۇنداق باغرى تاشلىق بىلەن ئازابلاشتىن لەززەت ئالسا كېرەك ... كىتابلاردىكى «مۇھەببەتتە يىگىتلەر چەكسىز ھەسرەتلىك كېلىدۇ ، قىزلار بولسا جاپاغا بىلەن سۆيىدۇ ، دېگەنلەرنىڭ ھەممىسى يالغان ... بۇ بەلكىم خوتۇنىدىن ياكى سۆيگەن قىزىدىن شاپىلاق يېگەن يازغۇچىنىڭ جۆيلۈشلىرىدۇر ... »

— مۇئەللىم ، كىر يۇيۇۋاتامسىز ؟ ۋاي ئانكام ، ماۋۇ سەتچىلىكنى كۆرۈڭ ، ئەرلەرمۇ كىر يۇيىدىكەن ...

سەلىم خەتنى ئالمان ـ تالمان مىجىقلىۋەتتى ـ دە ، «تاساي» لىق قىز — چولپانغا قارىدى . چولپان بۇلاق تۇۋىگە چىلىكنى قويۇپ سەلىمگە يانتۇ قاراپ تۇراتتى . بۇ قىزنىڭ بويى پاكار بولغىنى بىلەن تەن دۇرۇس ، بەدىنى چىڭ ، بىلەكلىرى يەڭلىرىگە پاتمىغاندەك چىڭقىلىپ تۇراتتى . ئۇ تەڭتۇشلىرى ئالدىدا تۇم ئىككى ئۆرۈم چېچىنى ئارقىغا تاشلاپ ، چوڭ كىشىلەردەك كۆتمەك قاشلىرىنى سەكرىتىپ ، كۆزلىرىنى ئوينىتىپ گەپ قىلاتتى . دوستلىرى ئۇنى «بېغىدا پىشىپ قالغان» دەيىشەتتى .

— مەكتەپتە قالغان بىرنەچچىمىز سۇ ئىسسىتىپ گاز لامپىنىڭ يورۇقىدا كىر يۇماقچىدۇق . بىزلا يۇيۇپ بەرسەك بولمامدۇ ؟ — دېدى قىز بۇلاققا ئېڭىشىپ . لېكىن ، ئۇ بىر چېلەك سۇنى بۇلاقتىن تارتىپ چىقىرىۋاتقاندا ، تېيىلىپ كېتىپ ئوڭدىسىغا يىقىلىپ چۈشتى .

— ۋاي ئانكام ...

سەلىم يۈگۈرۈپ بېرىپ قىزنى يۆلىدى . بۇلاق ئەتراپىدىكى بىر قەۋەت يېشىل مۇخ قاپلىغان تاشلار ئەينەكتەك سىلىقلىشىپ كەتكەچكە ، ئۇمۇ قىز بىلەن بىللە يىقىلىپ سۇغا كىرىپ كەتتى . سەلىم ئورنىدىن تۇرۇپ قىزنى تارتىپ چىقىرىۋاتقاندا ، ئىككىسى تەڭلا كۈلۈشۈپ كەتتى . لېكىن ، خىرقىرىغان ئۇچىنچى ئاۋازمۇ ئاڭلىنىپ قالدى . سەلىم قىزنى قويۇۋېتىپ قارىدى ، بۇلاق بېشىدا ھەمدۇل تۇراتتى .

— خى ... خى ... خى ... ئەپەندى ، — دېدى ھەمدۇل يىلاننىڭكىدەك كۆزلىرىنى قىسىپ ، — يۈمشاقمىكەن ، يۇمرانمىكەن ؟ ... تېخى نامەھرەم قوللىرىنى قولتۇقىدىن تىقىپ ...

— سەن ... سەن ... — دېدى سەلىم ئاقىرىپ ، ئۇ چولپانغا كېتىۋاتقان دېگەندەك ئىشارەت قىلغاندىن كېيىن ، ھەمدۇلغا قادالدى ، — ئاغزىڭنى يىغ ! ... تېخى موللاممىش ...

— مەن ئاغزىمنى يىغقىنىم بىلەن ، — دېدى ھەمدۇل يېقىنلاپ كېلىپ ، — يارانقان ئىگىسى كۆتۈرمەيدۇ ... ناشايان قىلىقلارغا قول سوزغان بەندىنى مانا مۇشۇنداق جەزىستاندا شەرمىسار قىلىدۇ ...

— ھەمدۇل ، — دېدى سەلىم تۇنجى قېتىم يۇزتۇرا ئۇنىڭ ئىسمىنى ئاتاپ ، — سەن تۇخۇمدىن تۇك ئۇندۇرىمەن ، سۇنى لېيىتىپ بېلىق تۇتمەن ، توپلاڭدا توغاچ ئوغرىلايمەن دەيدىكەنسەن ، بۇ ئۇخلاپ چۈشۈڭ !...

— خى ... خى ... خى ... بۇ بىرلا ئەمەس ئەپەندىم ، — دېدى ھەمدۇل سەلىمگە دېۋەيلەپ كېلىپ ۋە ئۇ تۇيۇقسىزلا تۇكۇرۇكلىرىنى چاچرىتىپ ۋارقىرىدى ، — ئەمدى ناپاك قىلمىغان زەڭگەر بۇلاق سۇيى قالدىمۇ ؟ قىزلارنى باغاشلاشقا زەڭگەر بۇلاقتىن باشقا يەر تېپىلمىدىمۇ ؟

— ئىپلاس !

سەلىم ھەمدۇلنى غەزەپ بىلەن ئىتتىرىۋەتتى . ئۇنىڭ ئۇزۇن ئالا تونى بۇلاق يۈزىدە داستىخاندەك يېيىلدى . ئوڭدىسىغا

پالاقلاۋاتقان ھەمدۇل بىرنەچچە يۈتۈم سۇمۇ ئىچىۋالدى . ئۇ ئەسلىدە ھەيۋە كۆرسىتىپ سەلمىنى ئۆز ئىندىكىگە كەلتۈرۈپ ، «جېنىم موللام ئۇنداق ئەمەستى ، بۇ مۇنداق ئىشتى ، سىلى دېگەنلىرىدەك بولسۇن ، سەرۋەرنىڭ يېشىمۇ چوڭ ، بىرەر بالا مەكتەپتىن قالدۇرۇلسا نېمە بوپتۇ » دېگەن كېچىككە كەلتۈرمەكچىدى . مانا ، ئويلىمىغان يەردىن سەلىم ئۇنىڭغا تۈلكىنىڭ قەيىرىگە چاڭگال سېلىشنى بىلمەي ھۇرپىيىپ تۇرغان تەجرىبىسىز بۇركۇت بالىسىدەك كۆزلىرىنى قاداپ تۇراتتى .

— ۋۇي مۇناپىق ، بىلىپ قوي ، سەن قورقۇتۇپ ئۆگەنگەن باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ مۇئەللىمى مەن ئەمەس ، — دېدى سەلىم غەزەپتىن تىترەپ ، — زەھەرلىك قولۇڭنى ماڭا ئەمدى ئۇزاتماقچىمۇسەن ؟ !... يوقال ...

بۇلاقتىن شالاپ ـ شۇلۇپ ئۆمىلەپ چىققان ھەمدۇل ئىچىدە : «ئەرخەپ تۇكباش ، تۇغۇلغىنىڭغا پۇشايمان قىلدۇرمىسام» دېگىنىچە ئۇدۇل قوتانلىق مەھەللىسىگە يول ئالدى . ئۇنىڭ كىيىملىرىدىن سىرغىپ تۇرغان سۇ ئۇنى قوغلاپ كېتىپ باراتتى .

سەلىم گۇگۇم بىلەن تەڭ كىيىملىرىنى يېغىشتۇرۇپ مەكتەپكە قايتتى . ئۇ ئۆز ئوقۇغۇچىسى ئالدىدا ھاقارەتلەنگەنلىكى ئۈچۈن ، ھېلىمۇھەم ئاچچىقى يانمىغانىدى . ئۇنىڭ قۇلىقىدا ھەمدۇلنىڭ «بۇ بىرلا ئەمەس ، ئەپەندىم ! » دېگەن سۆزى تەكرارلانغاندەك بولغاندا ، تېخى ئۇچ كۈن ئالدىدىكى بىر ئىش ئېسىدىن كەچتى .

ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئەتىگەنلىك چېيىغا سۇ ئەكىلىش ئۈچۈن دېجورنى قىز نىسا سۇغا ماڭغاندا ، سەلىمۇ چىلىكىنى كۆتۈرۈپ بىللە كەلدى . لېكىن ، قاياقتىندۇر پەيدا بولغان ھەمدۇل بۇلاق بېشىدا خىرقىراپ تۇراتتى .

— خى ... خى ... خى ... قىزلارنى بىللە ئەكەلمىسىلە ئەپەندىم ، قورقىدىغان ئوخشايلا ...

— شۇنداق موللام ، — دېدى سەلىم زەردە بىلەن ، — جىلغىغا

پات ـ پاتلا غالجىر تۇلكە پەيدا بولىدۇ ، دەپ ئاڭلايمەن !...
ئۇ چاغدا سەلىم بىلەن ھەمدۇل بىر چاغدا دۇكان ئالدىدا بىر ـ بىرىگە خىرىس قىلغىنىدەك بىرپەس كۆز ئۇرۇشتۇرغاندىن كېيىن ئايرىلىشقانىدى .
سەلىم قىشتا جەپەر بوۋاينىڭ ئۆيىدىن قايتىپ كېلىۋېتىپ مۇشۇ بۇلاق تۇۋىدە سەرۋەر بىلەن ئۇچرىشىپ قايتقىنىدا ، تاش ئارقىسىدىن كۆرۈنگەن قارا سايە ۋە ئالا تونىنى ئېسىگە ئېلىش بىلەن يۈرىكى بىر ئېغىپ توختىدى . ئۇ ئۆزىنىڭ ئارقىسىدىن شۇبھىلىك بىر سايىنىڭ ئەگىشىپ يۈرگەنلىكىگە كۆزى يەتتى .
سەلىم كىيىملەرنى ياتقىغا يېيىۋەتكەندىن كېيىن ، سىرتقا چىقتى . ئۇ قىزلار ياتقىنىڭ قاراڭغۇ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ ، گاز لامپىنى ياندۇرۇپ بېرىش ئۈچۈن ياتاق ئالدىغا كەلدى . لېكىن ، كۈتمىگەندە قىزلارنىڭ «ھەمدۇل موللا» دېگەن سۆزىنى ئاڭلاپ ئىختىيارسىز توختاپ قالدى .
— مەن ئۆتكەندە ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆردۈم دېگىنە ، تۆمۈر تاۋاقتى ئوتقا قىپقىزىل قىزدۇرۇپ دەسسىگەنىدى ، تاپىنىدىن ئىس چىقىپ كەتتى .
— ئۇنىڭدىن كېيىنچۇ ؟
— شامالدارىپ قالغان قوشنىمىزنىڭ دۇمبىسىنى دەسسىدى ، ئۇ ئادەم «كۆيدى» دەپ ۋارقىراپ سالدى .
ھەمدۇلنىڭ تىلسىملىرىدىن ئۇنى ئېچىگە چۈشۈپ كەتكەن قىزلار سەلمىنىڭ كىرىپ كېلىشى بىلەن چۆچۈپ كېتىشتى .
— گاز لامپىنى نېمىشقا ياقمىدىڭلار ؟ — دېدى سەلىم بىر ـ بىرىگە قارىشىپ گەپ قىلالماي تۇرغان قىزلارغا قاراپ .
— بايا — دېدى قۇندۇز دېگەن قىز دۇدۇقلاپ ، — پىلىكنى تۆتۈپ باقسام يوقاپ كەتتى ...
سەلىم كۈلۈۋەتتى . ياتقىدىن يېڭى پىلىكتىن بىرنى ئاچقىچە بېكىتكەندىن كېيىن ، يىپەك پىلىكنىڭ ئالاھىدىلىكىنى ، بېنزىن ئۇنىڭغا پۈركۈلگەندىن كېيىن يورۇق بېرىدىغانلىقىنى

چۇشەندۇرۇپ ، گاز چىراغنى ياندۇرۇپ بەردى . لېكىن ، ئۇ گاز چىراغقا يەل بېرىۋېتىپمۇ ، ياتاقتا چىقىپمۇ ھەمدۇلنىڭ تىلسىملىق ھۇنەرلىرى تېگىدىن سىرلىق تۇگۇننى يەشمەكچى بولاتتى . ئوقۇغۇچىلار يىغىلغاندىن كېيىن ، بۇ تۇگۇن تېخىمۇ چىگىشقا باشلىدى . بالىلار بىرنەچچىدىن بولۇشۇپ پىچىرلىشاتتى . بىرى : «چوكىنى تىڭ تۇرغۇزىدىكەن» دېسە ، يەنە بىرى «ياڭاقنى ماڭدۇرىدىكەن» دەيتتى . ھەمدۇلنىڭ يايلاقمۇيايلاق قاتراپ ساددا چارۋىچىلارنىڭ پىنھان قازناقلىرىدا ئېلىپ بارغان داخانلىقلىرى ئوقۇغۇچىلار ئارىسىدىمۇ قىزىقىپ سۆزلەيدىغان ھېكايىگە ئايلىنىپ قالغانىدى . سەلىم بۇ توغرۇلۇق قادىرغا مەسلىھەت سالغىنىدا ئۇ : «قويۇڭ ، بۇنداق گەپلەرگە قۇلاق سالماڭ ، ھەمدۇلغا چېقىلغانلىق — ئوت بىلەن ئويناشقانلىق» دېدى . لېكىن ، ئارىدىن بىرنەچچە كۈن ئۆتكەندە ، قادىرنى ھازىلخان ئۆيىگە چاقىرتتى . قادىر ھازىلخاننىڭ ئۆيىگە بارغاندا ، ئىدىرىسمۇ مورا ئالدىدا يۇكۈنۈپ ئولتۇراتتى . تاتىرىپ ، بوزىرىپ ئولتۇرغان ھازىلخان ئاغزىغا كىرگەن ـ چىققىنىنى تۈيماي چالۋاقاشقا باشلىدى .

— پۈتۈكتىن سەرۋەرنى ئۆچۈرۈۋېتىڭلار ، ئۇ بۇنىڭدىن كېيىن ئوقۇمايدۇ .

— خان ئاتا ، نېمىگە كايىپ قالدا ؟ — دېدى قادىر مۇلايىملىق بىلەن .

— بۇگۈن سەرۋەرنى ، ئەتىسى نىسانى ، ئۆگۈنى چولپاننى بۇلاق بېشىغا ئاپارسا ، قاراڭغۇ تاغدا ھارامدىن بولغان شۇملارغا كىم ئىگە بولىدۇ ؟ چارۋىدا بەرىكەت قالامدۇ ، كەنتىمىزنى جۈتچىلىق باسمامدۇ ؟

— خان ئاتا ، — دېدى قادىر كۈلۈپ ، — ئۆسەك گەپلەرگە ئىشەنمىسىلە ، سەلىم ئۇنداق قىلمىدىغان بالا ئەمەس . ئاشخانىغا نۆۋەت بويىچە سۇ توشۇيدىغان بالىلارغا ياردەملەشكەن ئىش ئۇ .

— ئاغزىدىن ئىلمى ، دىلىدىن دىنايەت تېمىپ تۇرغان ئادەممۇ يالغان ئېيتامدۇ ؟ چولپاننى قاچقىنىغا قارىماي سۇلارغا

پۇچۇلاپ...

— خان ئانىكا، — دېدى ئىدرىس ساقلىنى تاراشلاپ، — گەپلىرىگە قارىغاندا، ئۆزلىرىگە ھەمدۇل يەل بەرگەن ئوخشايدۇ. ئۇ ھازىر سەلىمنىڭ ئۇستىدىن گەپ تېپىۋاتىدۇ، مەقسىتى سەرۋەرنى مەكتەپتىن چىقىرىۋېلىش.

— سەرۋەر؟

— شۇ ئۆزلىرى، ئۇ ... ئۇنى ... — دېدى قادىر ھازىلخاننىڭ چىرايىدىن ئەيمىنىپ، — ئاڭلىساق باشقا كەنتلەردىمۇ سايتىنقى گەپ تېرىقتەك چېچىلىپ يۈرۈپتۇ. بۇ ... بۇ ... قىزلىرىنىڭ يۈزىنى تۆكۈپ خېرىدارسىز قىلىش، يەنە بىر تەرەپتىن سەلىمنىڭ ئابرۇيىنى چۈشۈرۈپ مەكتەپتىن كەتكۈزۈش ...

— ھېسىم، ماقۇلە، — دېدى ھازىلخان ئۇزۇنغىچە گەپ قىلالماي، — ۋۇي قېرى شەيتان!

ھازىلخان ئۇن - تىنسىز جىمىپ قالدى. بىر تال قارىچۇقى — سەرۋەرنى شەھەردە ئوقۇتۇپ «دوختۇر» دېگەن نامغا ئىگە قىلغان، ئىناۋەتىنى ئۆستۈرگەن ئاشۇ ياۋاش، كەم سۆز بالىنىڭ ئۇنداق بىھايا قىلمىقلارنى قىلىشىغا ئۇ ئۆزىمۇ ئىشەنچ قىلالمايتتى. سەرۋەر شەھەردىكى چاغدا سەلىم يۇمشاق نان، ناۋات، قارا چايلارنى ئەكىلىپ ئۆزىنى يوقلاپ تۇردى. ئۇزۇننى قىسقا، يىراقنى يېقىن قىلىپ بەردى. ھەمدۇلچۇ، ئازراقلا كۆپ - سۇپ قىلىپ قويۇپ، ھازىلخاننىڭ ئىشتان كارىكىگە تىقىپ قويغان ئاخىرقى پارچە پۇللىرىنىمۇ سۈپۈرۈپ كەتتى ...

— بوپتۇ، — دېدى ھازىلخان ئېغىر تىنىپ، — بۈگۈنكى گەپ — كالىچىنى مۇئەللىم بالا ئۇقمىسۇن، كۆڭلى شېشىلىپ قالار.

ئەتىسى يەكشەنبە كەچ يايلاقتىن بىر ئىش بىلەن كەنتكە چۈشكەن داۋۇت سەلىمنىڭ ياتقىغا كەلگەندە، قادىر ھازىلخاننىڭ چاقىرتىشتىكى مۇددىئاسىنى سۆزلەپ بېرىپ ئولتۇراتتى. سەلىم ئاپئاق تاتارغان ھالدا داۋۇتنى كۈتۈۋالدى.

قوللىرى تىترەپ تاماكىمۇ ئورىيالمايۋاتقان داۋۇت غەزەپتىن پۈشۈلدايتتى . ئۇ تاساي يايلىقىدىن كۆتۈرۈلگەن تەتۈر قۇيۇننىڭ شۇنچە تېزلىك بىلەن يايلاقلارنى كېزىپ ئۆتكەنلىكىگە ھەيران ئىدى . دەرۋەقە جىلغا تۈلكىسى لوقما ئىزدەپ قانچىلىغان تاغ - داۋانلارنى قىدىرىپ ئۆتكەنىدى !

— سەلىم ، زادى بۇ قانداق ئىش ؟ — دېدى داۋۇت تاماكىسىنى قاتتىق شوراپ . ئۇنىڭ سوئالىدىن ئىشەنمەسلىكىنىڭ پۈرىقىنى سەزگەن سەلىم ئۆزىنىڭ بىردىنبىر ھىماتى بولغان داۋۇتنى ئەمدىلا كۆرۈۋاتقاندەك ، ئۇنىڭ قوپال ئاقارغان ئۆتۈكىگە ، پۇچقاقلىرى قونچىقا تىقىلغان قارا چىبەرقۇت ياسىمانە ئىشتىنىغا ، تۇگمىلىرى ئېتىلمىگەن چاك ياقىلىق كۆڭلىكىگە ، چىگىش قوڭۇر ساقال قاپلىغان مىس رەڭ چىرايىغا تىكىلدى .

— داۋۇت ئاكا ، سىزمۇ ... ئىشەنمەمسىز ؟

— ساڭا ئىشىنىمەن ... پەقەت ئىشىنىڭ تەپسىلاتىنى سۆزلەپ باققىنا ؟

سەلىم قىشتا جەپەر بوۋاينى يوقلاپ كېلىۋېتىپ زەڭگەر بۇلاقتا سەرۋەر بىلەن ئۇچراشقان ۋاقتىدىكى سىرلىق كۆلەڭگىنى ۋە نىسا ، چولپانلار سۇغا بارغاندا ، ھەمدۇل بىلەن ئۆزى ئوتتۇرىسىدا قانداق ۋەقە سادىر بولغانلىقىنى سۆزلەپ بەردى .

— ۋۇي قوتۇر تۇلكە ، سەن ئاللىبۇرۇنلا ئىز پۇراپ يۇرۇپتىكەنسەن - دە ...

سىرتتىكى دۇپۇرلىگەن تۇياق ئىزلىرى داۋۇتنىڭ سۆزىنى بۆلدى . بۇ چاغدا مەكتەپ ھويلىسىغا بىرنەچچىلىگەن ئاتلىقلار توپا - توزانىنى پۇرقىرىتىپ ، يەرلەرنى تىلغاپ باستۇرۇپ كىردى !

— تاساي يايلىقىدىكى بايىز چوقان ئىكەن ، — دېدى قادىر دېرىزىدىن قاراپ ، — بۇ بەلكىم قىزى چولپان توغرۇلۇق كەلگەندۇ ؟

— قېنى ئۇ چوقان كۆتۈرۈپ باقسۇن ، — دېدى داۋۇت يوغان مۇشتىلىرىنى تۈگۈپ ، — مېنى تاغلىقلار بىكارغىلا گوندار

دېمىگەن ، ئۇنىڭغا تېتىمسام ، جېنىمنى ئىتقا تاشلاپ بېرىمەن .
— چىق بۇياققا ، شەھەرلىك پاھىشۇاز ئەپەندى ، — دېدى بايىز قامچىسىنى شىلتىپ ، — بايىزنىڭ قاغجىرىغان سېڭىر قامچىسى سېنى ساقلاپ قالدى !...
— قېنى ، ئىككىڭلار چىقىپ تۇرۇڭلار ، — دېدى داۋۇت ئىشىك ئارقىسىغا ئۆزىنى ئېلىپ . سەلىم بىلەن قادىر ئاتلىقلارنىڭ ئالدىغا چىقتى .
سەلىم بەللىرىگە ئەگرى پىچاق ، كېيىك مۇڭگۈزى ۋە ھەرخىل نەرسىلەرنى ئېسىۋېلىپ ، ئېغىزدۇرۇقلىرىنى تاراسلىتىپ ھويلىنى تىلغاپ يۈرگەن ئاتلىرىغا يانتۇ ئولتۇرۇشقان تۆمۈردەك كۆكۈچ چىراي ئادەملەرنىڭ ئەلپازىنى كۆرۈپ ، داڭقېتىپ تۇرۇپ قالدى .
— سىلەر ، — دېدى سەلىم بايىزغا قاراپ ، — سىلەر چولپانىنى ئەكېلىڭلار ، نېمە ئىش بولغانلىقىنى شۇ سۆزلىسۇن !...
— چولپان ؟ ۋۇي بۇزۇق ئەپەندى ، تېخى چولپاننى تىلغا ئالمىسىنا ، — بايىز قامچىسىنى ئېگىز كۆتۈردى !...
— توختا ، — زىل ، ئەمما غەزەپلىك ئاۋاز ياڭرىدى . سەرۋەر ئوقتەك ئېتىلىپ كېلىپ ، بايىزنىڭ باستۇرۇپ كەلگەن ئېتىنىڭ تۇمشۇقىنى ئورۇۋەتتى ، — چولپان ماڭا راست گېپىنى قىلدى . بۇلاقتا چۈشۈپ كەتكەن ئادەمنى قۇتقۇزۇۋېلىش گۇناھمىكەن ! مۇئەللىمنىڭ قىزىڭنى تارتىپ چىقىرىپ قويغان ياخشىلىقى ئۈچۈن ، ئۇنىڭغا قامچا ئورامسەن ؟ !... ئەگەر نىيىتىڭ خالىس بولسا ، چولپان ئۆزى جاۋاب بەرسۇن !...
— بۇمۇ ، — دېدى ئاتلىقلارنىڭ بىرى سەرۋەرگە قامچىسىنى جونۇپ ، — ئۇنىڭ بىلەن زەڭگەر بۇلاقتا تۇمشۇق يالاشقانلارنىڭ بىرى ...
— غۇنجىن تەلمۇرۇپ قارىمسا ، بۇقا ئارغامچىنى ئۇزەرمىدى ؟ ئۆت بۇياققا قانجۇق ...
بايىز ئېتىنى دېۋىتىپ سەلىمنى باستۇرۇپ كەلدى ـ دە ، قامچىسىنى ئېگىز كۆتۈردى ، لېكىن قاراڭغۇ تاغنى ناگان ـ ناگاندا

زىلزىلىگە سالىدىغان گۈلدۈرماما‌مدەك ئاۋاز ياڭىرىغاندا ، ئۇنىڭ قامچىسى ھاۋا توختاپ قالدى !...

— تارت قولۇڭنى ، — بازغاندەك مۇشتلىرىنى بەللىرىگە تىرىگەن داۋۇت پۈتلىرىنى كېرىدەپ ئاتلىقلار ئالدىدا تىك تۇراتتى ، — بالىلىرىڭنىڭ ئاغزىغا ئىلىم سالغان ئۇستازغا قامچا كۆتۈرۈشكە ۋىجدانىڭ ئۆرتەنمىدىمۇ ؟

— دا ... داۋۇت !...

بايىزنىڭ قولى لاسسىدە بوشاپ قامچىسى تۆۋەن چۈشكەن بولسىمۇ ، چىرايى ئاچچىق ياغ ئىچىۋالغاندەك كۆكسىپ تۇراتتى . ئۇنىڭ ھەمقانلىرى بولسا ئاتلىرىنىڭ تىزگىنىنى سىيرىپ بايىزنىڭ ئارقىسىغا ئۆتۈۋالدى . ئۇلار بەلكىم بىر زامانلاردا ئادەم ئۆلتۈرگەن ، ئۇسكەك بۇقىنى بېشىدىن ئارتىلدۇرۇپ چېقىلغا تاشلىۋەتكەن بۇ قارام گوندازدىن ، ئۇنىڭ يوغان ، تۈكلۈك قوللىرىدىن ئەيمەندى بولغاي ، دېمى ئىچىگە چۈشۈپ كەتتى .

— سەن ئاق ـ قارىنى پەرق ئەتمەي ، — دېدى داۋۇت قولىنى شىلتىپ ، — مەكتەپكە باستۇرۇپ كىرىپ مۇتتەھەملىك قىلماقچىمۇسەن ؟ چولپان قېنى ؟ مېنىڭ ئالدىمدا جاۋاب بەرسۇن ؟...

داۋۇت سەرۋەر ، نىسا ، چولپان ۋەقەلىرىنى سۆزلەپ ، ھەمدۇلنىڭ سەرۋەر ئۈچۈن ئويناۋاتقان ئويۇنلىرىنى غەزەپ بىلەن سۆكتى ۋە ئۇنىڭ شۇملۇقلىرىغا مەدەت بەرگەنلىكى ئۈچۈن بايىزنى ئەيىبلىدى .

ئاتلىقلار سالپىيىپ كېتىپ قالدى . داۋۇت سەلمگە تەسەللى بەرگەندىن كېيىن ، يەنە بىرنەچچە كۈن كەتتە بولىدىغانلىقىنى ئېيتىپ ، ئۇنىڭ بىلەن خوشلاشتى .

سەلىم ياتقىغا قايتىپ كىرىپ كارىۋىتىغا ئۆزىنى ئاتقىنچە ھۆكۈرەپ يىغلىۋەتتى . ئۇنىڭ قاراڭغۇ تاغدىكى ھاياتىنىڭ تاغ مەنزىرىلىرىدەك گۈزەل ، تىنچ ۋە تۈشسىز ئۆتمەيدىغانلىقىغا كۆزى يەتكەنىدى . قادىرنىڭ ھازىلخان توغرۇلۇق ئېيتقانلىرىنى ئويلاپ ،

هېلىلا مەكتەپ قورۇسىدا بولۇپ ئۆتكەن تاغلىقلارنىڭ چۇقان ـ سۇرەنلىرىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ غەزەپلىنەتتى ۋە نومۇستىن يېرىلغۇدەك بولاتتى . ئۇ ئۆزى ئوستىدىن قوتۇلغان بۇ بەتنامىلارنى قانداق قىلىپ ئاغدۇرۇۋېتەلەيدۇ ؟ ئەمدى كىشىلەرنىڭ نەزىرىدىن قالمامدۇ ؟ ئوقۇغۇچىلىرى ئالدىدا قانداقمۇ باش كۆتۈرۈپ يۈرىدۇ ؟

سەلىم ئۇخلىيالمىدى ، ئۇيان ئۆرۈلە ـ بۇيان ئۆرۈلە ، ئاخىر ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى . بارغانسېرى ئارامسىزلىنىۋاتقان سەلىمنىڭ سېيىت ئوستامنىڭ ئاچچىق تاماكىسىدىن چەككوسى كەلدى . ئۇ چاپىنىنى يېپىنچاقلاپ تالاغا چىقتى . ئاسماندا پارقىراپ تۇرغان يۇلتۇزلارنىڭ يورۇقىدا تاغ ئىزنىلىرى ئېنىق كۆرۈنۈپ تۇراتتى . بۇ ئەسنادا سېيىتنىڭ ئىشكى تىرىق قىلىپ ئېچىلىپ بىر كىشى چىقتى ـ دە ، ئاشخانىنىڭ ئارقىسىغا ئۆتۈپلا غايىب بولدى . بۇ قارا كۆلەڭگىنىڭ كىم ئىكەنلىكىنى بىلىشكە قىزىققان سەلىم يولغا چىقتى . لېكىن ، ئۇ كۆلەڭگە شامالغا يولۇققان تۇتۇندەك غايىب بولغانىدى .

ئاجايىپ سىرلىق تۇيغۇ ئۆز چاكىگلىغا ئېلىۋالغان سەلىم ياتاقتا كىرگەندىن كېيىنمۇ ئولتۇرالماي قالدى . ئۇ زادى كىمدۇ ؟ ھەمدۇلمىدۇ ؟ ! توغرا ، ئۇ سېيىت بىلەن ھەمدۇلنىڭ كەنت دۇكىنى ئالدىدا ، زەڭگەر بۇلاق تۇۋىدە سۆزلىشىپ تۇرغانلىقىنى بىر ــ ئىككى قېتىم كۆرگەنىدى . لېكىن ، بۇ كېچىدە ئۇ تىمىسقىلاپ كېلىپ سېيىتنى ئىزدەپ نېمە قىلىدۇ ؟ زادى بۇ كۆلەڭگە ھەمدۇلمۇ ، ئەمەسمۇ ؟ !

ئىشىك تىرىقلاپ چېكىلدى . سەلىم چۆچۈپ قارىدى . ئۇنىڭ يۈرىكى ئۆزىگە ئاڭلانغۇدەك دەرىجىدە دۇپۇلدەيتتى .

— كىم ؟

— مەن ، سەرۋەر ...

— يېرىم كېچىدە نېمىشقا كەلدىڭىز ؟ — دېدى سەلىم ئىشىكنى ئېچىپ .

— خان ئانام تۇيۇقسىزلا ئۆزگىرىپ قالدى ، — دېدى سەرۋەر

تـتـرەپ ، — دورا ئـالـغـلـى كـەلگەنىدىم ، بايا كەلگىنىمدە دېيەلمىگەنىدىم .

— يولدا قورقامسىز ؟ — دېدى سەلىم ئۇنىڭغا دورا ساندۇقىنى ئېلىپ بېرىپ ، — ياكى ...

— يا ... ياق ...

سەرۋەر كېتىپ قالدى . لېكىن ، سەلىم نېمە ئۈچۈندۇر خاتىرجەم بولالمىدى . ئۇ ئايىغىنى كىيىپ ، ئىشىككە قۇلۇپمۇ سالماي ، مەكتەپ ئالدىدىكى چىغىر يولغا چۈشتى . ئۇنىڭ ئاياغ ئاستىدىكى تاشلار شىرىقلايتتى . ناگان ـ ناگاندا تۇن قۇشلىرى تۇيۇقسىزلا غۇي قىلىپ باش ئۈستىدىن ئۈچۈپ سەلمىنى چۆچۈتۈۋېتەتتى ، قاپىتاللاردىن ئۇرۇۋاتقان يۇمشاق شامال قەيەردىندۇر جۈپتىنى چاقىرىۋاتقان ئەركەك كېيىكنىڭ «ۋەيت ، ۋەيت» قىلغان ئاۋازىنى ئەكېلەتتى . ھېلىلا غايىب بولغان كۆلەڭگىنىڭ تەسىرىدىنمۇ ياكى تۇننىڭ ۋەھىمىلىك قورقۇنچىدىنمۇ ، ئەيتاۋۇر ، سەلىم تەرلەپ كەتكەنىدى .

سەرۋەر ئۇارا كۆرۈم كېتىپ باراتتى . ئۇ زەڭگەر بۇلاقتىن ئايلىنىپ ، قوزۇمۇ تاش ئارقىسىغا ئۆتۈپلا كۆرۈنمەي قالدى . لېكىن ، تۇيۇقسىزلا چىرقىرىغان ئاۋاز تاغ ئارىسىدىكى بۇ تاشلىق ساينى تىترىتىۋەتتى .

— سەرۋەر !...

تاشلارنى شاراقلىتىپ يۈگۈرۈپ كېلىۋاتقان سەلىم ۋە ئۇنىڭ دەھشەتلىك ۋارقىرىغان ئاۋازىنى ئاڭلىغان قارا كۆلەڭگە ئاستىغا بېسىۋالغان سەرۋەرنى تاشلاپ قاچتى .

— سەرۋەر !...

— مۇئەللىم !...

— ئۇكىم ؟ تونۇيالمىدىڭىزمۇ ؟

— ياق ، يۈزلىرىنى قارا نەرسىدە ئورىۋالغان ، پۈتۈنلەي قارا كىيىنگەن ، قولىدا ... قولىدا پىچاق بار ...

ئالا بۇلۇتلار ئارىسىغا يوشۇرۇنغان ئاي سەرۋەرنىڭ سۈتتەك

ئاقارغان يۈزىنى يالتتىده يورۇتۇپ ئۆتتى . بۇ تۇيۇقسىز ھۇجۇمدىن قورقۇپ كەتكەن سەرۋەرنىڭ چاچ تالالىرى تەرتىپسىز چاپلىشىپ قالغان پېشانىلىرىدىن سىرغىپ چۈشۈۋاتقان تەر دانچىلىرى ئاجايىپ نازۇك بۇرۇنلىرىدىن ساقىپ ، تومپىلاق ، كىچىك لەۋلىرىگە سىڭمەكتە ئىدى .

— مۇئەللىم ، ئۇ نېمە ؟ — دېدى سەرۋەر ئايدىڭدا ئاشكارا كۆرۈنۈپ تۇرغان بىرنەرسىنى كۆرسىتىپ .

— ۋۇي ، — دېدى سەلىم چۆچۈپ كېتىپ ، — بۇ مېنىڭ شەپكەمغۇ ؟

سەلىم ھەپتە ئالدىدا بېنزىن بىلەن چوتكىلاپ تازىلاپ ، مەكتەپتىكى گارغا ئېسىپ قويغان ، ئەتىسى تاپالمىغان بۇ شەپكىسىنىڭ بۇ يەردە تۇرۇشىدىن دەھشەتكە چۈشكەنىدى .

سەلىم سەرۋەرنى يېتىلەپ ئۆيگە ئاپىرىپ قويغاندىن كېيىن ، ئىشىك ئالدىدىن قايتتى .

— مۇئەللىم ،— دېدى سەرۋەر ئاستا شۇنىرلاپ ، — مەن··· مەن ··· چولپان بىلەن سۆزلەشتىم ··· ئۇ ھەمدۇلنىڭ پىتىنسىكەن ، كۆكۈللىرىنى ھەرگىز يېرىم قىلمىسلا ··· مەنمۇ ئىشەنمىگەنىدىم ···

ئاھ ، ئىنسان كۆڭلى ، نېمىدېگەن نازۇكسەن ! !··· قاتمۇقات سۇرلۇك تاغلار ئارىسىدا يېتىمسىراپ قالغان دەردلىك يۈرەككە شۇنچىلىك تەسەللى كۆپايىمۇ ؟ ! ئۇنىڭ ناتۇۋان قەلبىنى شۇنچىمۇ لەرزىگە سالامسەن ؟

سەلىمنىڭ دىمىغى زىكىدە ئېچىشىپ ، كۆزلىرىنى ياش قاپلىدى ···

— رەھمەت سىزگە ···

سەلىم ئەتىسى ئەتىگەنده كېچىدىكى ۋەقە توغرۇلۇق داۋۇنتا ئېيتقىنىدا ، ئۇ بۇ ئىشنى ئېنىقلاش ئۈچۈن تاساي يايلىقىدىكى بايىزنىڭ ئۆيىگە يۈرۈپ كەتتى .

داۋۇتنىڭ ھەيۋىسى

سەلىم بىلەن چولپان ئوتتۇرىسىدا بولۇپ ئۆتكەن زەڭگەر بۇلاق ۋەقەسىدىن كېيىن قىز ئوقۇغۇچىلارنىڭ كۆپىنچىسىنى ئاتا ـ ئانىسى مەكتەپكە ئەۋەتمىدى . سەلىم توغرۇلۇق ھەرخىل سەت ئىغۋالار تارقالغاندى ، ھەتتا «بىرنەچچە قىزنىڭ بويىدا قاپتۇ» دېگەن گەپلەرمۇ تارقالدى . بۇ زەربە ئۇستىگە سىنىپتىكى قىزلارنىڭ كۈندىن ـ كۈنگە ئازلاپ كېتىۋاتقانلىقى كېلىپ قوشۇلدى . سەلىم ھەر قېتىم سىنىپقا كىرگەندە ، بوش قالغان پارتىلار كۆپىيەتتى . سەرۋەر ، ھۆرلىقا ، گۈلسۈمەلەردىن باشقا قىزلار كۆرۈنمەيتتى . قادىرمۇ : «ھەي ئىسىت ، بۇگۈن يەنە بىر پارتا بوش تۇرىدۇ» دەپ بېشىنى لىڭشىتىپ چىقاتتى . بۇ كۆڭۈلسىزلىكلەر سېيىت ئۇستامنىڭ قېتىغمۇ كەلمىدى . ئۇ ھەر ۋاخلىق تاماقتا سەمەننىڭ «مۇنچە كىشىلىك تاماق» ، «مۇنچە كىشىلىك نان» دېگەن ئاۋازىنى ئاڭلاش بىلەن : «مانا تاماشا !» دەپ كۈلۈپ كېتەتتى .

سەلىم سىنىپنى قادىرغا تاپشۇرۇپ ، ئات باقاردىن بىر ئات ئالدى ـ دە ، تاساي يايلىقىدىكى چولپاننىڭ ئۆيىگە ماڭدى . ئۇ تاساي جىلغىسىدا بىلەكتەك چوڭلۇقتا تولغىشىپ ئېقىۋاتقان تاغ سۈيىدە قوللىرىنى يۇدى . ئۇ ئۇزەڭگەگە پۈتىنى ئېلىشىغا قوي ـ ئۆچكىلەر سايىداۋاتقان بۇك توغراقلىق ئارىسىدىن «ھاي تۇغقان» دېگەن ئاۋاز كەلدى . ئۇ قايرىلىپ قارىدى .

پۈتىغا چورۇق تارتقان ، ئىسسىقتىمۇ بېلىگە پوتا بالىغان ، قارا ساقال ، قىرىق ياشلار ئۆپچۆرىسىدىكى قويچى ھەجىيىپ كەلدى .

— ھاي تۇغقان ، تاماكاڭ بارمۇ ؟ — دېدى ئۇ سەلىمگە سەپسېلىپ ، — ھوي سەن شەھەردىن كەلگەن مۇئەللىمغۇ ؟ بالا قوبۇل قىلغاندا تاسايغا كەلگەن ئەمەسمىدىڭ ، ھە ، يەنە كېلىپ قاپسەنغۇ ؟

— تاسايدىكى بايىزنىڭ ئۆيىگە ، — دېدى سەلىم «تەڭرىتاغ» ماركىلىق تاماكىسىنى قېپى بىلەن ئۇنىڭغا سۇنۇپ .

— پوھۇي ، ئەمەلدار تاماكىسىنى چېكىدىكەنسەنغۇ ؟ ھوي راست ، بايىز چوقانىنىڭكىگە دېدىڭما ؟

— ھە ، شۇنداق .

— ھوي سارائ بولدۇڭمۇ ، يا دۇمبىلىرىڭ قىچىشىپ قالغانمۇ ؟ بايىزنىڭ ھېلىقى گالدۇ ـ گۇلدۇڭ موزىيى ھارۇن سېنى ئاق قىلىمەن ، كۆك ئېتىمەن دەپ يۈرسە ، ھېچنېمىدىن يانمايدۇ ئۇ مۆرىمەس جۇمۇ !

سەلىم بۇ ساددا قويچى بىلەن سۇ بويىدا بىردەم پاراڭلاشقاندىن كېيىن ، ھەمدۇلنىڭ بايىزنىڭ ئۆيىدە دىنىي مەكتەپ ئاچقانلىقىنى ، بالىلاردىن پەيشەنبىلىك ، جۇمەلىك ئېلىۋاتقانلىقىنى بىلدى ـ دە ، كەينىگە ياندى .

— ھوي مۇئەللىم ، كادىر تاماكاڭ قالدىغۇ ، — دېدى قويچى تاماكىنى پۈراپ تۇرۇپ .

— سىز چېكىڭ ، ئاكا ! — دېدى سەلىم ئېتىغا قامچا سېلىپ .

ئەتىسى سەھەردە تاساي جىلغىسىدا ئۇچ ئاتلىق جېدەللەپ كېتىپ باراتتى . سەلىم بىلەن ئىدرىس ئاتلىرىنى قانچە بىقىنداپ ۋە قامچىلاپمۇ داۋۇنتا يېتەلمەيتتى . قويۇق قاشلىرىنى قوشۇمىسىغا كاللەك يىغىۋالغان ، بۇرۇن تۆشۈكلىرى كېڭەيگەن ، بۇرۇت قاپلىغان ئېغىزلىرى ھەم يۇمۇلغان ، لېكىن ياڭاق گۆشلىرى توختىماي لىپىلداۋاتقان داۋۇت قامچىسىنىڭ دەستىسىنى ئېزىۋەتكۈدەك سىقىمداپ ، خۇددى مەنزىلگە ئېتىدىن بۇرۇن يېتىپ بارماقچى بولغاندەك ئالدىغا دېۋىنىپ ـ دېۋىنىپ كېتىپ باراتتى . داۋۇتنىڭ بىرەر ئىش چىقىرىپ قويۇشىدىن ئەنسىرىگەن سەلىم بىلەن ئىدرىس ھەدەپ ئېتىنى قامچىلايتتى .

قارا تەرگە چۆمۈلگەن ئۇچ ئات بايىزنىڭ ئىشكى ئالدىدا قاتتىق كىشنەپ ، خارتىلداپ توختىدى . ئاتتىن سەكرەپ چۈشكەن داۋۇت ھويلىغا كىرىپلا بايىزغا دوقۇرۇشۇپ قالدى . داۋۇتنىڭ

ئەلپازنىڭ بۇزۇقلۇقىنى كۆرگەن بايىزنىڭمۇ پۈت - قولى بوشىشىپ ، چىرايى پەنجىرە قەغىزىدەك تاتىرىپ كەتتى .

— ھەمدۇل قېنى ؟

— ئاي ... ئايۇاندا ...

— يول باشلا !...

بايىز داۋۇت ، سەلىم ۋە ئىدرىسلارنى ئايۇانغا باشلاپ كىرگەندە ، موللام يوق ئىدى . پەقەت روماللىرىدا باشلىرىنى چۈمكىۋالغان قىزلار ، تەلپەكلىرىنى كۆزلىرىگىچە باستۇرۇپ كىيىۋالغان ئوغۇللار بورا ئۈستىدە يۈكۈنۈپ نېمىلەرنىدۇر پىچىرلىشىپ ئولتۇراتتى . ئۇلارنىڭ ئىچىدىن بىرنەچچىسى سەلمىنى كۆرگەن ھامان «مۇئەللىم» دېگىنىچە ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ كەتتى .

— ھەمدۇل قېنى ؟ نەدىن بولسا تاپ !

— خوش ، خوش ، ئۇ ... ھېلىلا بارەدەك قىلىۋىدى ...

— موللام ، — دېدى ئورنىدىن تۇرغان بىر بالا تىزلىرىنى رۇسلىيالماي — ئارقا ھويلىغا ئۆتكەندەك قىلدى .

داۋۇت كالا تېزەكلىرى بىلەن تولغان قورۇنى چۆرىدىگەن تاش تامنىڭ شورىسىدىن ئاتلاپ كىچىك ھويلىغا چۈشتى . بايىز ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ئەگەشتى . داۋۇت قوش قاناتلىق ئىشىكنى بىرلا تېپىپ ئېچىۋىدى ، خام سېمىز كېلىنىنى كاتىقا بېسىۋالغان ھەمدۇل پالاق - پۈلۈقلا ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى . خۇددى قىزىق تونۇرغا باش تىققاندەك قىزىرىپ كەتكەن كېلىن ھېچ ئايانمايلا ھەمدۇلغا تىل سالدى :

— ۋۇي پوق ساقال چال ، ۋۇي ئىزانى نان ئورنىدا يېيدىغان داپ يۈز ستارى ، ۋۇي ئىت تېزىكى ، ساقلىڭنى غېرىچلاپ ، قورۇقلىرىڭنى ساناپ بېقىپ ئىش قىلساڭچۇ ؟ كىرگەنچە كىرىپ ئېيىقتەك ئادەمگە ياماشقۇچە ...

— مو ... مو ... موللام ... ېۇ ... ېۇ ... ئاپلاھۇ ئەكبەر ... ما ... ماۋۇنا ... نائەھلىنى ... — بايىز جالاقلاپ تىترەپ ،

ئېگەكلىرى كاسلدىغىنچە قوللىرىنى چىشلىدى .

ھەمدۇل بىلەن ئىككى ئېغىز ئۆتكۈدەك سۆزلىشىمەن دېگەن نىيەتتە كەلگەن داۋۇت تۇيۇقسىزلا تىزلىرى پۈكۈلۈپ كېتىۋاتقان ھەمدۇلنى خۇددى سار چۈجىنى ئالغاندەك ، گەجگىسىدىن قاماللاپ تۇتتى ـ دە ، دارقىرىتىپ سۆرەپ ئاچىقىپ ، قورۇ ئالدىدىكى ئوتلاققا تاشلىۋەتتى . ئۆزى ئېتىغا لىككىدە مىنىپ ، بېلىدىكى قامچىسىنى شارتلا سۇغۇردى .

— ھەمدۇل ، ماڭ ئالدىمغا چۈش ، بۇگۈن سېنىڭ توقسۇنۇڭ تولغان كۈن ، — دېدى داۋۇت ئېتىنى ئويناتىپ ، — ئەمدى ياۋاش بولمايدىكەنسەن ، تاپىنىڭدىن تاسما تىلىمەن !

— دا ... داۋۇت ... داۋۇتئاخۇن ... مەن ... مەن ... مەن پوق يېگەن ...

ھەمدۇل ئۆزىنى كاچاتلاپ ، خۇددى ئېگىزلىقتىن باشاق ئېلىپ قاچقان سېرىق قۇيرۇقتەك ، يىغلىغان ئادەملەر ئارىسىدا دوڭغاسلاپ يۈرەتتى . داۋۇت ئېتىنى دېۋىتىپ ئۇنىڭ ئۈستىگە باستۇرۇپ كەلدى .

— جۇگۇلاپ[1] كېتەي جېنىم دادۇيجاڭ ، — دېدى كىشىلەردىن پاناھ تىلىگەندەك قېچىپ يۈرگەن ھەمدۇل كېكىردىكىنىڭ تېرىسىنى سوزۇپ ، — مەن بولسام بىر سېسىق تۇلۇم ، ئۆزلىرى پارتىيە ، ئۆزلىرى ھۆكۈمەت ، ئۆزلىرىنى سىياسەت ...

داۋۇت خارقىراپ ئاغزىلىرىدىن كۆپۈك قاينىتىپ ، كۆزلىرى چەكچىيىپ كەتكەن ئېتىنى چاپچىتىپ ھەمدۇلنى قوغلاپ يۈرەتتى . لېكىن ، ئۇنىڭ غەزەپ بىلەن ئۇرغان قامچىسى ھاۋادا «ۋىز ، ۋىز ... » ئاۋاز چىقىراتتىيۇ ، ھەمدۇلغا تەگمەيتتى . ھېرىپ ھالى قالمىغان ھەمدۇل ئاخىر ئات باغلايدىغان موما ئارقىسىغا ئۆتۈۋالدى . داۋۇتنىڭ ئۇرغان قامچىسى مومىغا يىلاندەك يۆگەشتى . ئۇ قامچىنى غەزەپ بىلەن تارتىۋىدى ، قامچا دەستىسىگە يۆگەلگەن سىكىرلار تارسىلداپ ئۇزۇلۇپ ، سەككىز قات ئۆرۈلگەن تاسما

① جۇگۇ ـ جۇگۇ — قانتىق يالۇۇرۇش مەنىسىنى بىلدۈرىدىغان سۆز .

مومىدا قالدى .

— سەلىم ، قارىڭا بۇ ھەيۋىنى ! — دېدى ئىدرىس مىيىقىدا كۈلۈپ .

— شۇنداق ، قامچا ئۇنىڭغا پەقەتلا تەگمىدى ، — دېدى سەلىم ۋە ئېتىنى دېۋىتىپ كېلىپ ، داۋۇتنىڭ ئالدىنى توستى .

— بولدى قىلىڭ ، داۋۇت ئاكا ، — دېدى سەلىم ئۇنىڭ ئېتىنىڭ ئالدىنى توسۇپ .

— بايىز ، — دېدى داۋۇت ھەممىگە ئاڭلىتىپ ، — يامانغا يانتاياق بولۇپ مەكتەپكە باستۇرۇپ كىردىڭ ! ھۆكۈمەت مەكتىپىنى چۈۋۈپ ، بۇ ئەبلەخقە سىنىپ ئېچىپ بەردىڭ . زادى سەن سالغا تېشىڭنى كىمگە قاراتماقچىسەن ؟ ماڭمۇ ياكى ھۆكۈمەتكمۇ ؟ ! ئۇنى ئاز دەپ كېلىنىڭنىمۇ سولاپ بېرىپسىنا ؟ سەندە نومۇس دېگەن نەرسە بارمۇ ، يوق ؟ ۋۇي ئەركەك تۈكى يوق بەندە !...

— يوقسۇ ، بۇ ئىمانسىزغا ئىشەنگەنىكەنمەن ، ئوغلۇم ھارۇن تاغقا مال ھەيدەپ چىقىپ كەتكەن ... ۋاپاغا جاپا قىلدى بۇ ئىمانسىز ، ئەرخەپ ... ئەرخەپ ...

— پەخەس بول ، ئۆچكە ياغلىرىڭنى تولىمۇ ئېرىتىۋەتمە ، ئىچىڭدە بۆرە كۆچۈكلەپ كەتمىسۇن !

داۋۇتنىڭ ھەيۋىسى بىلەن دىنىي مەكتەپ تارقىتىۋېتىلدى . قاراڭغۇ ئۆيدە كۆزلىرى تورلىشىپ ، تىزلىرى ئۇيۇشۇپ كەتكەن بالىلار شۇ كۈنلا مەكتىپىگە قايتتى .لېكىن ، يەنە بىرقىسىم يايلاقلاردىكى قىزلار كەلمىگەندى . يىللىق ئىمتىھاننىڭ يېقىنلىشىپ كېلىۋاتقانلىقىدىن بىتاقە بولۇۋاتقان سەلىمنى كۆرگەن داۋۇت ئۇنى باشلاپ ئومشا ، قوغاق ، ئاتچان ، تېرىم قىشلاقلىرىنى ئارىلاپ ئالتە كۈن بولغاندا ، ئاندىن مەكتەپكە قايتتى .

— سەرۋەرنى قوبۇل قىلغاندىن كېيىن ، — دېدى داۋۇت سەلىمگە ، — ھەمدۇلنىڭ قاپقىنى سېنىڭ ئىزىڭغا قويۇلدى . لېكىن ، قىز بالىدەك ياش تۆكۈپ يۇرمە ! بەردەمرەك بول ... بوران - چاپقۇنغا بەرداشلىق بېرەلمىگەن تاش قورام بولالمايدۇ ...

ھەمدۇلنىڭ قاپقىنى

سەلىم بىلەن قادىر ئىككى ھەپتىگىچە دەرستىن قالغان بالىلارغا دەم ئېلىش پۇرسەتلىرىدە ، كەچلىك مۇزاكىرىلەردە دەرس ئۆتۈپ ، ئۇلارنى ئاساسىي جەھەتتىن يېتىشتۇرۇۋالدى . لېكىن ، سېيىت ئۇستام ھە دېسىلا ئاشخانا ، ناۋايخانىغا بالا تەلەپ قىلاتتى . ئۇ بۇرۇنقىدەك ئوتۇن يارىدىغان ، ئارىلاپ سۇ ئەكىرىدىغان ئىشلىرىنى پۈتۈنلەي تاشلاپ ، سەلىم بىلەن قادىرغا يۈلىنىۋالدى . سەلىم بىرنەچچە قېتىم : «ئۇستام ، بۇ ئىمتىھان ۋاقتى ، بىرئاز غەيرەت قىلىپ بەرسىلە» دېگەن بولسىمۇ ، لېكىن ئۇ : «مەن تۇزچىنىڭ ئېشىكى ئەمەس ... » دەپ ئاغزىنى بۇزدى ۋە ئارقىدىنلا : «بىز قارا قازانىنىڭ ئىچىگە كىرىۋېلىپ چىقالمىغان چۈمۈلىدەك يۈرگىنىمىز بىلەن ، شەھەردە ئەركىن بازار يولغا قويۇلۇپ جاھان كەڭرىپ كەتتى . مېنىڭ ئۆلۈكۈممۇ كۈنگە بەش تەڭگىگە ئىشلەيدۇ . شتات بېرىمىز دەپ ئاغزىمغا سوسكا سالغىلى بىر يىل بولدى . ئەمدى شتاتنى چۆپ ئېتىپ ئىچىۋالسۇن !» دەپ بىر كۈن كەچكىچە كوتۇلدىدى . شۇنىڭدىن باشلاپ سەلىم بىلەن قادىرنىڭ ئىشلىرى قوتاز تۈكىدەك كۆپىيىپ كەتتى . ئۇلار ياستۇقىغا باش قويغاندا ، ئۇگە ـ ئۇگىلىرىنىڭ تېلىپ ئاغرىۋاتقانلىقىنى ، پۇت ـ قوللىرىنىڭ ئۇرۇپ تاشلىۋەتكەندەك بوشاپ كەتكەنلىكىنى ھېس قىلىشاتتى . سەلىم سېيىت ئۇستامنىڭ ھەمدۇل بىلەن بولغان قۇلاق ياقتى گەپلىرى كۆپەيگەنسېرى ، غەيرىي ھۇنەرلىرىنىڭمۇ پەيدا بولۇۋاتقانلىقىغا ھەيران بولاتتى . لېكىن ، بۇ جاپاكەش مۇئەللىملەر «قوشتىن چىقىرىپ ساپانغا ، ساپاندىن چىقىرىپ قوشقا سالدى» دېگەندەك ، ئەتىدىن ـ كەچكىچە نۆۋەتلىشىپ ئاشخانا ، ناۋايخانىغا ۋە سىنىپقا يۈگۈرەيتتى . بالىلار بىلەن بىللە مەكتەپ ئىچىنى تازىلايتتى ، كىچىلىرى تاپشۇرۇق تەكشۈرەيتتى ، دەرس تەييارلايتتى ، بۇ ئىشلار بىلەن بەزىدە ھەتتا تاڭمۇ ئېتىپ كېتەتتى .

چولپان ۆەقەسىدىن كېيىن سەلىم ئورۇقلاپ قالدى . ئۇنى ھاقارەت ، نومۇس ، خىيال ، جاپالىق تۇرمۇش ئۇپراتماقتا ئىدى . ئۇ بەزىدە يېرىم تۇن بىلەن ھويلىغا چىقىپ ، گارىغا يۆلەنگىنىچە قاپقاراڭغۇ سۇرلۇك تاغ چوققىلىرىغا ، جىمجىلىشىۋاتقان سان ـ سانىاقسىز يۇلتۇزلارغا قاراپ ، شەھەرنىڭ قايناقتا ئىكەنلىكىنى مۆلچەر قىلاتتى . ئوقۇغان مەكتىپىنى ، مېھرىبان ئۇستازى ئابدۇقادىرنى ياد ئېتەتتى . گۈلنار ئاتلىق دىلبىرى كۆز ئالدىدىن نېرى كەتمەيتتى . ياندىكى يامبۇنىڭ قەدرى بولمىغىنىدەك ، سەلىم گۈلنارنىڭ گەپ قىلىشىنى بىلمىدىغان كۆزلىرىنىڭ ، يۈرەكنى سۆيۈندۈرىدىغان بىر تاتلىق خۇلقلىرىنىڭ ، ھەمىشەم پاكىز تۇرىدىغان رەڭگى ـ رۇخسارىنىڭ قەدرىگە يەتمەيتىكەن ـ دە ! ... شۇنداق ! مۇھەببەتنىڭ سىرلىق تۇيغۇسى ، شېرىن ۆە لەزىز ۆىسالى ، تاقەتسىز سېغىندۇرۇشى پەقەت جۇدالىقتىلا ئۆز قۇدرىتىنى كۆرسىتىدىكەن ... مۇھەببەت ئېغىر جۇدالىقنى باشتىن كەچۈرگەندىلا پىشىپ يېتىلىپ ، ھېس ـ تۇيغۇلارمۇ بالاغەتتە كامال تاپىدىكەن ...

«ئاھ گۈلنار !... گۈلنار ... »

ئۇ بەلكىم ھازىر غەمسىز ، ئەندىشىسىز تاتلىق ئۇخلاۋاتقاندۇ . كىم بىلىدۇ ، ئۇمۇ چۈشىدە سەلىمنى كۆرۈۋاتقاندۇ ؟ بىر چاغلاردا سەلىمنى سۆيگەن ھال رەڭ لەۋلىرى نېمىلەرنىدۇر دەپ پىچىرلاۋاتقاندۇ !...

سەلىم شېرىن خىياللار يەلكىنىدە پەقەت بىردەملىكلا ئۇزەتتى . ئۇنىڭ بۇ تاتلىق ئەسلىمىلىرىنى مەكتەپتە يۈز بېرىۋاتقان ۆەھىمىلەر گويا بوراندەك ئۇچۇرۇپ كېتەتتى . ھەر شەنبە قويۇپ بېرىلگەن بالىلار يەكشەنبە قايتىپ كەلگەندە ، بىر يېڭىلىق كۆتۈرۈپ كېلەتتى :

— ۋاي ئانىكام ، چۆگۈننى گەپ قىلدۇرىدىكەن ...

— قەستىنى قەستىلىگەن ئادەمنىڭ ئۆزىگە ياندۇرىدىكەن ...

ئوقۇغۇچىلارغا تەسىر قىلغان ھەمدۇلنىڭ داخانلىقى بارا ـ بارا

سىنىپقا ئېقىپ كىرىپ ، بىر ـ ئىككى قېتىم سەلىمنىڭ دەرسىدە سوئال تاشلاندى . سوئال بەرگەن ئوقۇغۇچى تېرىم قىشلىقىدىن كېلىدىغان سالچۇق ئىدى .

— مۇئەللىم ، ئادەم نېمىدىن پەيدا بولغان ؟

— بۇ ماتېماتىكىغا مۇناسىۋەتسىز غۇ .

— قادىر مۇئەللىمدىن سورىساق جاۋاب بەرمىدى .

سەلىم بىرھازا تېڭىرقاپ قالدى . جاۋاب بېرىش كېرەكمۇ ، يوق ؟ تېخى تۇنۇگۈنلا قادىر ھودۇققان ھالدا : ئۇلار جەننەت بىلەن دوزاخ بارمۇ ؟ ... جىن ـ ئالۋاستى مەۋجۇتمۇ ؟ ... دېگەندەك سوئاللارنى تاشلاۋاتىدۇ . ئاچچىقلاپ يېنىپ چىقتىم » دېگەنىدى . ئۇلارنى يەنە جاۋابسىز قالدۇرغاندا ، نېمىدەپ ئويلاپ قالار ... بوپتۇ ، يۇزەرەك بولسىمۇ چۈشەندۈرۈش كېرەك .

سەلىم بىر كىلىتكىلىق ھايۋانلارنىڭ پەيدا بولۇشىدىن ئۆمىلىگۈچى ھايۋانلارغا قەدەر بولغان تەدرىجىي تەرەققىيات ، دەسلەپكى ياۋايى ئادەملەر ۋە ئىپتىدائىي جەمئىيەت توغرىسىدا ئۇلارغا ئاددىي ، ئىخچام قىلىپ سۆزلەپ بەردى . سىنىپ ئىچى بىردىنلا ئادەم يوقتەك تىمتاسچىلىققا چۆككەنىدى .

سەلىم سىنىپتىن قايتىپ چىققاندا ، قادىر دېرىزە ئالدىدا تۇراتتى . ئۇ تاقەتسىزلەنگەنلىكىدىن سەلىمنىڭ قولىنى تۇتتى ـ دە ، «ھەي ... » دېگىنىچە ئىشخانىغا ئەكىردى .

— قاراڭا سىزنى ، بىر كاشىلىنىڭ قۇيرۇقى ئۇزۇلگۈچە يەنە بىر كاشىلا پەيدا قىلدىڭىز ، — دېدى قادىر چېچىلىپ ، — نېمىشقا بۇلارنى سۆزلەپ يۈرىسىز ، بىلمەيمەن دېسىڭىز پۈتمەمدىمۇ ؟ !

— بىلمەيمەن ؟ — سەلىم ھەيران بولدى ۋە كۈلۈۋەتتى ، — ئوقۇتقۇچىنىڭ ۋەزىپىسى ئوقۇغۇچىغا بىلمىگەننى بىلدۈرۈشقۇ .

— قاراڭ ، نادانلىقىڭىزنى ، سالچۇق ئاشۇنداق سوئال سورايدىغان بالىما ؟ ئۇنىڭ دادىسى زاكىر ئوجا ھەمدۇلنىڭ مۇرىتى ، ئۇنىڭغا قول بەرگەن زاھىت !

— ھە ، بۇ گەپچە ! !...

— گـەپ شۇ يەردە ، ھەي ... قاپقانغا دەسسىدۇق . قاراپ تۇرۇپ قاپقانغا دەسسىدۇق ، سىزدە ...

قادىرنىڭ پەرىزى مۆلچەردىكىدىن ئېشىپ چۈشتى .

شەنبە كۈنى بالىلارنى قويۇپ بېرىش ئالدىدا ، سەلىم يىللىق ئىمتىھانغا ئىككى ھەپتىلا ۋاقىت قالغانلىقىنى ، ھەرقايسى پەنلەردىن چىقىرىلغان سوئاللار بويىچە تەكرار باشلىنىدىغانلىقىنى ، ئارىلىقتا ئۆيگە قويۇپ بېرىلمەيدىغانلىقىنى ئوقۇغۇچىلارغا ئۇقتۇردى .

ئوقۇغۇچىلار قايتتى ، ئەمما يەكشەنبە كۈنى تولۇق قايتمىدى . سەلىم سەيشەنبە كۈنىگە قەدەر يولغا قارىغان بولسىمۇ ، كەلگەنلەرنىڭ سانى يىگىرمىدىن ئاشمىدى . ئۇ ئىنتايىن تەقەززا بولدى ۋە قولى زادى ئىشقا بارمىدى . ھازىر داۋۇت يوق ، چارۋىدا ماڭقا كېسىلى پەيدا بولغانىدى ، يۇقىرىدىن تۇز ھەل قىلىش ئۈچۈن كېتىپ قالغان ، ئۇنىڭ قاچانلاردا كېلىشى نائېنىق...

ئىشخانىغا ژۇرنال قولتۇقلاپ قادىر كىرىپ كەلدى . ئۇ سەلىمنىڭ بىتاقەتلىكتىن سارغايغان چىرايىنى كۆرۈپ ئېچىندى . ئامال قانچە ، چېچىلغان تېرىقنى تېرىۋېلىشقا بولىدۇ ، لېكىن ئېغىزدىن چىققان گەپ ئېتىلغان ئوق ـ دە !

— قادىر ئاكا ، مەن ھازىردىن باشلاپ بالا يىغىشقا ماڭمەن .

— نېمە ، بالا يىغىشقا ؟ بولمايدۇ ...

قادىر چۆچۈپ سەلمگە قارىدى . چۈنكى ، ھازىر يايلاقلاردا تارقالغان سۆزلەردىن سەلىمنىڭ خەۋىرى يوق ئىدى . قادىر يەنىلا ئۇنىڭ كۆڭلىنى ئايلاپ ئۇندىمىدى . لېكىن ، سەلىم ئۆز گېپىدە چىڭ تۇرۇۋالغاندىن كېيىن ، قادىر چېچىلىپ كەتتى :

— سەلىم ، سىنىپتىكى پارتىلارغا دەرس ئۆتسەك ئۆتەيلى ، ئەمدى بارماڭ ، ھازىر يايلاقلاردىكى پىتنە ـ پاساتتىن سىزنىڭ خەۋىرىڭىز يوق ...

— بىلىمەن ، «ئوقۇغۇچىلارغا كاپىرلىق تەربىيىسى بەردى» دېيىشىدىغاندۇ ؟

— شۇنىڭ بىلەن كۈپايە قىلسا مەيلىدىغۇ ... ھەي ...

قورقۇنچلۇق گەپلەر جىق ...

— يەنە قانداق قورقۇنچلۇق گەپلەر؟ — دېدى سەلىم. لېكىن، ئۇ قادىرنىڭ جىم تۇرغىنىغا قاراپ جىلە بولۇپ ۋارقىرىۋەتتى، — ئېيتمامسىز؟ جېنىمنى جەھەننەمگە تاشلىسىمۇ ...

— ئۇلار ... «كاپىر ئەپەندىنى قوغلاش كېرەك»، «ئات ئىزى دېگەن ئوقۇشنى ئۆتكەن ئەپەندىنى چالما ـ كېسەك قىلايلى» دېيىشۋاتسا.

— «ئات ئىزى» دېگىنى نېمىسكەن؟

— «ئاتېئىزم» دېگىنى ئوخشايدۇ.

سەلىم ئويلىنىپ قالدى. بالىلارغا ئاتېئىزم تەربىيىسى ئۆتمىگەنلىكى ئېنىق. پەقەت ئادەتتىكى سوئالغا جاۋاب بەرگەن. لېكىن، ساددا چاڭچىلار، ھەتتا ھەمدۇلمۇ «ئاتېئىزم» دېگەن ئاتالغۇنى نەدىن بىلىدۇ؟ ئۇلارغا كىم ئۆگىتىپ قويغان؟ ...

— ھەيران بولۇۋاتقىنىم، — دېدى قادىر، — «ئاتېئىزم» دېگەن گەپنى ئۇلار نەدىن ئاڭلىۋالغان؟ ...

— مەن بارىمەن، — دېدى سەلىم جىددىي ھالدا، — ئۆلۈپ كەتسەممۇ ئۇلارغا چۈشەندۈرىمەن، ئۇلارمۇ ئادەمغۇ؟

— تاش گەپ ئاڭلىسا ئاڭلايدۇكى، بۇ جاھىل تاغلىقلار گەپ ئاڭلىمايدۇ ... ھەتتا ئۇلار داۋۇت بىلەن ھەمدۇلنىڭ ئوتتۇرىسىدا كونا ئاداۋەت بولغاچقا، «داۋۇت خۇسۇمەت قىلىپ موللامنىڭ ئۇستىدىن گەپ تاپتى» دەپ بايىزنىڭ كېلىنى بىلەن بولغان ئىشنىمۇ ئاقلاۋاتسا!...

سەلىم شۇ كۈنلا ئىدرىس توقۇپ بەرگەن ئاتتى مىنىپ چىقىپ كەتتى. خۇددى «ئالتۇنغا يېقىن يۈرسەڭ، چېچى يۇقىدۇ» دېگەندەك، تاغلىقلارنىڭ قورقماس، قارام، مەرد، لېكىن جاھىل مىجەزى سەلىمگىمۇ تەسىرىنى كۆرسەتكەندى. ئۇ ئېتىنى جاھىللىق بىلەن قامچىلايتتى.

سەلىم بىر كۈن ئىچىدە قوشنا يايلاقلاردىن ئىككىنى ئايلىنىپ

چققان بولسمۇ ، ھېچقانداق كىشى ئۇنى ئۆيىگە كىرگۈزمىدى . ئۇ ياغاچ قاشالىق قورۇلارغا ، چېچەكلىرى ئېچىلغان پاختىزەك كۆرۈنىدىغان ئازغانلار بىلەن قورشالغان ھويلىلارغا يېقىنلاشقاندا ، ئۆي ئىگىلىرى غىپپىدە ئۆيىگە كىرىپ كېتەتتى ياكى ئۇنىڭغا تىل سالاتتى . سەلىم قاراڭغۇ چۈشكەندە ، ئومشا يايلىقىدىكى ھەمشۇاننىڭ ئۆيىگە يېتىپ باردى . ئۇ ئاتتىن چۈشۈپ ، ھويلا ئىچىگە كىرەلمىگەندىن كېيىن ، چىلە پۇراپ تۇرغان قوتانغا يامىشىپ چىقتى .

— ھوي كىمسەن ؟ — دېگەن خىرقىراق ئاۋازدىن كېيىن ، چاپىنىنى يېپىنچاقلىۋالغان كوسا ئادەم ئۆيدىن چىقىپ كەلدى ، — ھە ، سەلىمدىكى ، چۈش قوتاندىن ، كىم دەپتىمەنيا ، بۇ خوتۇن تالاق كاپىرنى ...

سەلىم غىققىدە بولۇپ قالدى . ئۇ نە گەپ قىلىشنى ، نە قايتىپ كېتىشنى بىلمەي تۇراتتى ...

— تاغا ، مەن ...

— تاغاڭنى تېپىپ ، تاغا دە ، — دېدى كوسا ئادەم يەرگە تۈكۈرۈپ ۋە غودۇڭشىغانچە ئۆيگە ماڭدى ، — ۋۇي مايمۇننى ئانام ، ئېيىقنى دادام دەيدىغان كاپىر ...

قاراڭغۇ چۈشۈپ كەتتى . سەلىم نەگە بېرىپ ، نەدە تۇرۇشىنى بىلمىگەن ھالدا ئېتىنى يېتىلەپ ماڭدى . ئۇ قانچىلىك يول ماڭغىنىنى ۋە تاشلارغا قانچە قېتىم پۇتلاشقانلىقىنى بىلمەيتتى . ئەتىگەندىن بېرى قاتىرغان ئات چۇلۇۋرىنى پات - پات سىلكىپ يولىلاردىن ئوت يالمايتتى . سەلىم ئاتنىڭ ئېغىزدۇرۇقىنى كاراسلىتىپ ئوت چاياۋاتقانلىقىنى سەزگەندىلا ، ئاندىن ئۆزىنىڭمۇ ئەتىگەندىن بېرى ھېچنېمە يېمىگەنلىكىنى بىلدى . ئۇ تاغ ئارىلىقلىرىدىكى چىغىر يولىنى تاشلاپ ، بىر پارچە يالاڭلىقتىكى يۇلغۇنلۇققا چىقىپ قالدى . قارىنى ئېچىگە تارتىلىپ تۆشىباغىرلىرى بوشاپ قالغان ئات سەلىمنى ئىختىيارسىز يۇلغۇنلۇققا سۆرەپ كىردى .

كېچە تولىمۇ قاراڭغۇ ئىدى . تاغ ئارىلىقلىرىدىكى چوقچايغان قورام تاشلار ، بوراندا سۈنغان تاغ تېرەكلىرى ، توپ ـ توپ چاقماق ئوتلار ، شاخاراپ كەتكەن سۈتلىگەنلەر قاراڭغۇ تىقىلغان قاپتاللاردا گويا چۆچەكلەردىكى دۆ ـ پېرى ، يەتتە باشلىق يالماۋۇزلاردەك سۈرلۈك شەكىللەر پەيدا قىلىپ ، ئادەمنىڭ تېنىنى ئەيمەندۈرەتتى .

ئاچلىق ، هارغىنلىق ، ئاچچىق تىل ـ ئاهانەتلەر هالىدىن كەتكۈزگەن سەلىم قارايغان تاغ چوققىلىرىغا ، تىك چېقىل ئارىلىقلىرىدىن كۆرۈنۈپ تۇرغان كۆكۈچ ئاسمان روجەكلىرىگە ئېغىر نەزەر بىلەن باقتى . تۈن باغرىدىكى يوللار كۆرۈنمەيتتى ... مەكتەپ قاتمۇقات تاغلار ئارقىسىدا قالغانىدى ... شۇڭا ، مۇشۇ قوتاز قۇيرۇقىدەك پاخپايغان يۇلغۇنلۇقتا بىر كېچە تۇنەش ئۇنىڭ بېشىغا كەلدى .

سەلىم ئاتىنىڭ ئېگەر ـ جابدۇقلىرىنى چۈشۈرۈۋەتمەكچى بولدىيۇ ، ئالمادىس بىرەر ئەھۋالىنىڭ يۈز بېرىشىدىن ئەنسىرەپ چۈلۈۋۇرىنى يۇلغۇن غولىغا باغلىدى ۋە بىر قۇچاق شاخ ـ شۇمبىلارنى ئۇنىڭ ئالدىغا تاشلاپ ، ئېغىرداۋۇقىنى چىقىرىۋەتتى .

ئات پات ـ پات پۇشقۇرۇپ قويۇپ ئوتقا تۇتۇندى . سەلىمۇ قاچاندۇر قويچىلار ئوت قالاپ چارلاشتۇرۇۋەتكەن يۇلغۇن غولىغا يۆلەندى . ئۇ ئەتىگەن ئېلىۋالغان نېنىنىڭ يېرىمىنى ئەتىگە قالدۇرۇپ ، قالغىنىنى قۇرۇقلا چاينىشقا باشلىدى .

تاغ چوققىسىغا قونغان ئاي گويا ئۆزىگە ئوخشاش يالغۇز ھەمراھىنى تاپقاندەك ئۇنىڭغا يانتۇ قارايتتى . يىراق ، بەكمۇ يىراقلاردىن ئىتلارنىڭ قاۋغان ئاۋازلىرى خۇددى يەر تېگىدىن كېلىۋاتقاندەك ئاڭلىناتتى . ئۇنىڭ ئايىغى تېگىدىلا نېمىدۇر شىتىرلىدى ـ دە ، لىپ قىلىپ بىر كۆلەڭگە ئۆتكەندەك بولدى . بەلكىم بۇ قويۇق چاتقالنىڭ كونا ھەمراھى — ياۋا توشقان بولسا كېرەك ، ئۇ ئۇركۈپ قاچقاندا ، يۇلغۇنلار ئارىسىدىن قانداقتۇر بىر قۇش ئۇيقۇلۇق چۇرۇقلىدى .

تاغ ئاسمىنىنى ئۇنچە ـ مەرۋايىت چاچقاندەك يۇلتۇزلار

قاپلىدى . تۇنۇڭ سوغۇق شامىلى سەلمىنىڭ دولىسىنى قورۇپ ، تىترىتىشكە باشلىدى . ئۇنىڭ كونا يۆتىلى سەمەننى ئەسكە سېلىپ ، يەنە قوزغالدى .

سەلىم قايغۇ ـ ئەلەملىرىنى بىرەملىك بولسىمۇ ئۇنتۇش ئۈچۈن ، گۈلنار ۋە ئۇنىڭ جاننى سۆيۈندۈرىدىغان ئەركىلەشلىرى ، ئوقۇغان مەكتىپى ، ئاپتوموبىللار ئۇزۇلمەي ئۆتۈپ تۇرغان شەھەر ، ھەرخىل پاسوندا كىيىنىۋالغان قىز ـ يىگىتلەر ، دوستلىرى ، ئۇستازلىرى توغرىسىدىكى خاتىرىلەرنى ئەسلەشكە ئۇرۇنۇپ كۆردى ، لېكىن ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا يۇرەكنى زىدە قىلىدىغان كۆڭۈلسىز ۋەقەلەر كېلىپ باستى .

زەڭگەر بۇلاقتىكى چولپان ۋەقەسىنىڭ قۇيرۇقى ئۇزۇلمەستىنلا سالچۇققا گەپ ئۆگىتىپ «ئاتېئىزم»نى كۆتۈرۈپ چىقىشتى . بۇنىڭ ئاخىرى يەنە قانداق كۆڭۈلسىزلىكلەرنى ئەكېلەر ؟... تېخى سەرۋەر دورا ئېلىپ قايتقان كېچىسى ئۇنىڭ ئالدىنى پىچاق كۆتۈرۈپ توسۇش ۋەقەسىچۇ ! ... سەلىم داۋۇتنىڭ بۇ ۋەقە توغرىسىدىكى پەرەزلىرىنى ئاڭلىغاندا ، غەزەپتىن ئېتىلىپ كەتكۈدەك بولدى . نېمىدېگەن زەھەرخەندىلىك ! نېمىدېگەن سۇيىقەست ـ ھە !...

داۋۇت توغرا پەرەز قىلغان . ھەمدۇل سەلىم ئۇستىدىن ھەرخىل ئىغۋالارنى تېرىپ سەرۋەرنى ئېلىش نىيىتىگە يېتەلمىگەندىن كېيىن ، پەيلىنى بۇزغان ئۇ كېچىلەپ ماراپ سەرۋەر زەڭگەر بۇلاققا سۇغا ماڭغاندا ياكى بىرەر سەۋەب بىلەن سىرتقا چىققاندا ، ئۇنىڭ نومۇسىغا تېگىپ ، ئوغرىلاتقان شەپكىنى تاشلاپ قويۇش ئارقىلىق جىنايەتنى سەلىمگە ئارتىپ قويماقچى بولغان . ئۇ چاغدا سەلىم تاغدىن قوغلىنىدۇ ، نومۇسى دەپسەندە قىلىنغان سەرۋەرگە ھېچكىم خېرىدار بولمايدۇ ... ھازىلخان بولسا ئۇنى ئىككى قوللاپ ھەمدۇلنىڭ ئېتىكىگە سېلىپ بېرىدۇ ...

داۋۇت بۇ ۋەقەنى ئېنىقلاش ئۈچۈن تاساي يايلىقىغا بېرىپ ، بايىزدىن ئۇ مەكتەپكە بېسىپ كىرگەن كۈنى قايتىپ كەلگەندە ،

هەمدۇلنىڭ ئۆيىدە بار - يوقلۇقىنى سۇرۇشتە قىلدى . بايىزمۇ موللامنىڭ شۇ كۈنى سەھەردە پەيدا بولغانلىقىنى ، «مازار بېشىدا ئەرۋاھلارغا ئاتاپ تىلاۋەت قىلىپ» كەلدىم ، دېگەنلىكىنى ئېيتتى .

يۇلغۇن غولىغا يۆلىنىپ ئولتۇرۇپ سەلىمنىڭ كۆزى ئۇيقۇغا كەتتى . لېكىن ، ھايال بولمايلا : «موما ، موما» دېگىنىچە جۆيلۇپ ئويغىنىپ كەتتى ۋە بېشىنى كۆتۈرۈپ ئەتراپقا قارىدى . ئۇ چۈشىدە مومىسىنى ئاشكارا كۆرگەندى .

سەلىم كېچىنىڭ تاغ ئېغىزلىرىدىن ئۇرۇپ تۇرغان سوغۇق شامىلدا دۇگدىيىپ يۇلغۇن غولىغا يۆلەندى . ئۇ ئوقۇتقۇچىلىق نەقەدەر جاپالىق ، مۇشكۈل ئىش - ھە ، دەپ ئويلايتتى . بىردىنلا كۆز ئالدىدا دادىسى قۇربان ئايان بولدى .

«ئوغلۇم ، ئوقۇتقۇچى — ھەسەل ھەربىسى ، ئۇ ئۆزىنىڭ ئەجرى بىلەن يىغقان نېمەتلىرىنى باشقىلارنىڭ قەلبىگە قۇيىدۇ ... ئوقۇتقۇچى — مېھىر بۇلىقى ، ئۇ تەشنا يۈرەكلەرنى قاندۇرىدۇ ... ئوقۇتقۇچى باھار يامغۇرىدەك تامچە - تامچە شىرنىلىرى ئارقىلىق يۇمران نوتا ، ياش مايسىلارغا جان ئاتا قىلىدۇ ... »

مانا بۇ قۇربان مۇئەللىمنىڭ ئۆلۈش ئالدىدا ئېيتقانلىرى ئىدى . سەلىم دادىسىنى ، قەبرىغىنىدا ئوغلىنىڭ دەرد - پىراقىنى تارتىپ خورلۇق بىلەن ئالەمدىن ئۆتكەن مومىسىنى ، ئېسىلىپ ئۆلۈۋالغان ئانىسىنى ، قوشتوغراقنىڭ ياۋا قومۇش قاپلىغان چۆللىرىدە ئۆزىگە ئاتا بولغان ئەزىز مۇدىرنى ، دۇمچەيگەن دۆڭلۇكلەر ئارا دادىسىنىڭ ئىزناسىمۇ قالمىغان يالغۇز ، غېرىب قەبرىسىنى ئەسلىدى . ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن قىزىل يۇلغۇن چېچەكلىرىدىن تۆكۈلگەن شەبنەمدەك كۆز ياشلىرى تۆكۈلۈپ چۈشۈشكە باشلىدى ...

توققۇزىنچى باب

زۇلمەتلىك يىللار

ھۆرمەتلىك كىتابخان ! سەلىم ئاشۇ سۇرلۇك ، قاپقاراڭغۇ تاغ جىلغىسىدىكى يۇلغۇنلۇقتا بىر كېچە تۇنگەچ تۇرسۇن ··· مەن سىزنى زۇلمەتلىك ، بوران ـ چاپقۇنلۇق ، ئاپەتلىك يىللار قوينىغا ئەكېتەي ! ئەگەر ئاشۇ ئۆزىمىز بىلەن ئۆزىمىز ئىتتەك تالاشقان قانلىق دەۋرنى كۆرگەن بولسىڭىز ، دوستلىرىڭىزنىڭ ، قوۋم ـ قېرىنداشلىرىڭىزنىڭ ، ئاتا ـ ئانىڭىزنىڭ باشلىرىغا كەلگەن بالايىئاپەتنى يەنە بىر ئەسلەپ قالارسىز ··· ئەگەر ئۇ يىللارنى كۆرۈشكە نىسپ بولمىغان بولسا ، شۇ دەۋر ئەۋلادىنىڭ ، بولۇپمۇ ئوقۇتقۇچىلارنىڭ بېشىغا كەلگەن ، ئادەم تەسەۋۋۇر قىلالمايدىغان ئاق تېررورلۇقنى (گەرچە يازغىنىم دېڭىزنىڭ تامچىسى بولسىمۇ) سىزمۇ بىلىپ قېلىڭ !···

سەلىم تۇغۇلۇپ ئۇچ ياشقا كىرگەن چاغدا جانجان ئانا تۇپرىقىمىزنىڭ ئاسمىنىدا قارا بۇلۇتلار پەيدا بولۇپ ، زىيالىيلار تائىپىسىگە ئۇشۇك تەگكەندى . مانا بۇ ئۇشۇك تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇتقۇچىسى قۇربانىنمۇ ئالا قويمىدى . 1958 ـ يىلى كەڭ ئېچىلىپ سايراشتا ئۇنى تۇتۇپ كېتىشتى ···

سەلىمنىڭ ئانىسى بارار ـ تۇرار يېرى يوق يېتىم قىز بولغاچقا ، ئوغلىنى كۆتۈرۈپ ، قۇربانىنىڭ يېزىدىكى ئانىسىنىڭ ئۆيىگە ئەكەتتى . باراڭلىق هويلا يىغا ـ زارغا تولدى ··· موماي نەۋرىسىنى باغرىغا بېسىپ ، مەڭزلىرىدىن سۆيدى ···

مانا شۇنىڭدىن باشلاپ سەلىم مومىسىنىڭ قوينىدا پۇشۇلداپ ئۇخلايدىغان ، كۈندۈزلىرى ئۇنىڭ ئېتىكىدىن تۇتۇۋېلىپ زادىلا

ئايرىلمايدىغان بولدى . ئانىسى رابىگۇل بولسا ، يېرىم كېچىدە دولقۇنغا چىقىپ كېتىپ ، كۈن كۆتۈرۈلگەندە ئەتىگەنلىك تاماققا كېلەتتى . ئۇ كېلىپلا بىلىكىنى قىپقىزىل بويۇەتكەن تامغا ئىزلىرىنى ساناشقا باشلايتتى .

— قارىغا ئانا ، — دېدى رابىگۇل بىلىكىدىكى «ئەخمەت» دەپ بېسىلغان تامغىلارنى كۆرسىتىپ ، — ئەخمەتئاخۇن شياۋدۇيجاڭ دەپتىرىگە ئاتمىش يۈدۈم قىغ دەپ يېزىۋىدى ، ساناپ باقسام تامغا يەتمىش بىر يەرگە بېسىلىپتۇ ، ئون بىر يۈدۈم قىغنى كەم يېزىپتۇ .

— بوپتۇ بالام ، بىرەر - ئىككى نومۇر كەم ئالسىڭىز كارايىتى چاغلىق ، كۆڭۈلنىڭ تىنچلىقى ياخشى .

موماينىڭ بۇ سۆزىدە بىر يوشۇرۇن مەنە بارلىقىنى رابىگۇلمۇ سېزەتتى . چۈنكى ، ئۇ ئەتىرەتتە ئىشلەۋاتقان كۈنلەردىن بېرى ئەخمەتئاخۇن ئىككى جاۋغىيى ئەتراپىدا قانات يايغان ئالا بۇرۇتلىرىنى سلاپ ، رابىگۇلنىڭ سۈت ئالمىدەك بېجىرىم چىرايىغا ، شەھەر پاسونىدىكى لىپتىكلىك كۆكسىگە ، سىلىق ۋە ئاپئاق بىلەكلىرىگە ئاچ كۆزلۈك بىلەن قارايدىغان ، يوغان ، ساپسېرىق ئاراچ چىشلىرىنى كۆرسىتىپ ھىجىيىدىغان بولۇۋالغانىدى .

كۈنلەر ئۆتكەنسېرى موماي كېلىنىنىڭ كۈندىن - كۈنگە سولىشۇاتقانلىقىنى بايقىدى . ئۇ پات - پاتلا ئۇنىڭ يىغىدىن قىزىرىپ كەتكەن كۆزلىرىنى كۆرىدىغان بولدى . بىر كۈنى رابىگۇلنى ئېتىز ئۈستىدە كۈرەش قىلىۋاتىدۇ ، دېگەن گەپنى ئاڭلىغان موماي نەۋرىسىنى ھاپاش قىلىپ يېتىپ باردى . ئۇ ئاق توپىلاڭدا ئولتۇرۇشقان بىر توپ ئەزالار ئوتتۇرىسىدا بوينىنى ئېگىپ ، مىچىلداپ يىغلاپ تۇرغان كېلىنىنى كۆرۈش بىلەن سۆزلەۋاتقان شياۋدۇيجاڭنىڭ ئاياغلىرىغا يىقىلدى .

— جېنىم شياۋدۇيجاڭ ، ئالتۇن ئەخمەتئاخۇن ، بۇنىڭدىن كېيىن رابىگۇل ئىشقا كېچىكمىسۇن ، ۋەزىپىسىنى ئورۇندىسۇن ، ئۇنىڭغا رەھىم قىلسىلا ، بالام !

— بىلىپ قويۇش ، — دېدى ئەخمەت مومىسى بىلەن تەڭلا پۇتلىرىغا يېپىشىۋالغان سەلمنى ئىتتىرىۋېتىپ ، — سەنلەر يەرلىك مىللەتچى دېگەن قالپىقىنى ئۇنتۇپ قېلىشما ، موللىمۇشۇكتەك قۇيرۇقۇڭنى قىسىپ ، نېمە دېسەم ماقۇل دېيىش !...

— خوش ، خوش ... — دېدى مومای توپىدىلا تىزلىنىپ .

— سەن قېرىنىمۇ ، — دېدى ئەخمەت بىگنز قولىنى مومايغا تەڭلەپ ، — بۇنىڭدىن كېيىن خامان بېقىشقا ، قۇشقاچ قورۇشقا قويۇشقا بولمايدۇ . ئەتىدىن باشلاپ ئەترەت تەشكىلىگە بار .

ئەتىسى مومای ئەترەت تەشكىلىگە ، رابىگۇل يۈك ـ تاقلىرىنى كۆتۈرۈپ «ياپىلاق» بوز يەر مەيدانىغا ماڭدى . ئەخمەت بىر ئايمۇ ئۆتمەي «ياپىلاق»قا ئادەم ئەۋەتىپ رابىگۇلنى قايتۇرۇپ كەلدى ـ ده ، بىرنەچچە ئەزاغا قېتىپ ، ئۆزىمۇ ئۇلارغا قېتىلىپ «قۇمتۇغ» دەريا ئەمگىكىگە كەتتى . ئەزالار بىلەن ئەمگەكتە ، يېتىپ ـ قوپۇشتا ، تاماقتا بىللە بولغان رابىگۇل ئىككى ھەپتە بولغاندا قايتىپ كەلدى .

قوناقلارغا ئاخىرقى سۇ ئېلىنىۋاتقان كۈز كۈنلىرى ئىدى . ئەخمەت رابىگۇلنى ھىزباغ يارلىقىدىكى ئون بىر مو قوناقلىقنى سۇغىرىشقا ئەۋەتتى . ئەسلىدە زىرائەتلەرنى سۇغىرىش ، يەر ئۆرۈش ، قىغ چىقىرىشتەك ئىشلار ئەرلەرنىڭ ئىشى ئىدى . رابىگۇل ئەل يانۇ بىلەنلا چاچلىرى چۈۋۈلغان ، ئۆزى لايغا مىلەنگەن ھالدا قايتىپ كەلدى . مومای ئۇنىڭ تاتارغان يۈزىگە ، بىسەرەمجان كۆزلىرىگە قاراپ قورقۇپ كەتتى .

— نېمە بولدىلا قىزىم ، چىرايلىرى ئۆمسۆرۈنلىغۇ ؟

— ھېچنېمە ئانا ، ھارغان ئوخشايمەن ...

— بالدۇررراق يانتىلا قىزىم ، ئالا كېچىدە دولقۇنغا داڭ ئۇرىدۇ .

— ئانا ، — دېدى رابىگۇل ئىچىدىن ئېتىلىپ چىقىۋاتقان ئاھۇزارىنى بىلىندۇرمەسلىككە تىرىشىپ ، — بۇگۈن كېچە

سەلمنى قۇچاقلاپ يېتىۋالسام ...

— نېمە دەۋاتىلا قىزىم ، — دېدى مومای يۇرىكى بىردىنلا ئېغىپ .

— ياق ئانا ، باشقىچە ئويلاپ قالمىسىلا ، — دېدى رابىگۇل غەلىتىلا كۇلۇپ ، — ئەتە - ئۆگۈن ئۆستەڭ قۇرۇلۇشىغا ماڭغۇدەكمىز ...

ئوغلى سەلمنى بىر كېچە باغرىغا تېڭىپ ياتقان ياش ئانا ئەتىسى ئەتىگەندە ئەترەت تەشكىلى ئالدىدىكى تەتۇر سۆگەتتە ئېسىلىپ تۇراتتى ...

مومايىنىڭ پېشانىسىگە پۈتۈلگەن يەرلىك مىللەتچىنىڭ ئانىسى دېگەن قالپاق ئۇنى يەككە - يېگانە ، تەنها ياشاشقا ئېسىپ قىلغاندى . بۇ قالپاقنىڭ تۇگمەس - پۈتمەس تاپا - تەنىسىگە جاق تويغان ، قايغۇ - ھەسرەتلىك زەردار سۇيىنى تويغۇچە ئىچكەن رابىگۇل ئاخىر ياش ھاياتىغا خاتىمە بەرگەندى . ئەمدى مومايىنىڭ بىردىنبىر كۆڭۈل خۇشلۇقى ، ئوغلىنىڭ ۋە كېلىنىنىڭ ئوتنى باسمىدىغان ئەرمىكى سەلىم بولۇپ قالغاندى . ئۇ نەۋرىسىنى بويىندىكى تۇمارەك ئەتىۋارلاپ دۇمبىسىگە چاپلاپ يۇرەتتى .

مومای خۇدانىڭ كۇنى سەھەر تۇرۇپ ئەترەت تەشكىلىگە يېتىپ كېلەتتى - دە ، مۇكچىيىپ ئولتۇرۇپ ، ئەترەتنىڭ ئارغامچا ئېشىدىغان بوز يىپلىرىنى ، گىلەم توقۇيدىغان يۇڭلىرىنى ئېگىرەتتى . ئوغلى قۇربان بار چېغىدا ئۇنىڭ خۇنۇك كۆزلىرى شام چىراغتەك يېنىپ تۇراتتى . چىت كۆڭلەك ئىچىدە زەئىپ ئۇرۇۋاتقان يۇرىكى بولسا پۈتۈن ئىدى . ھازىر خۇددى ئوت قېلىپىغا چۈشكەن ئەلگەك تاختىسىدەك ئېگىلىپلا قالدى . مەشۇتتەك يۇمشاق چاچلىرى سۇۋارى ئاقاردى .

سەلىم يەتتە ياشقا كىرەر - كىرمەيلا يېزا باشلانغۇچ مەكتىپىنىڭ ئالدىغا ببرىۋالىدىغان بولدى . مومای ئۇنى نەچچە قېتىم سۆرەشتۇرۇپ ، زار - زار يىغلىتىپ قايتۇرۇپ ئەكەلگەن بولسىمۇ ، ئۇ يەنىلا ھەر كۇنى مەكتەپ قورۇسىنىڭ رېشاتكىسىغا

ئېسىلىپ ، سىنىپنىڭ ئىشكىلىرى تۆۋىدە مۇگدەپ قالاتتى .

خەيرىيەت باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ ياشانغان مۇئەللىمىنىڭ ياردىمى بىلەن سەلىم بىرىنچى سىنىپنىڭ ئەڭ ئالدىدىكى پارتىدىن ئورۇن ئالدى . موماي تولا چاغلاردا مەكتەپ دەرۋازىسى ئالدىدا قىسماقتەك مۇكچيىپ ئولتۇرۇپ كۆتۈپ سەلىمنى بىللە ئەكېتەتتى . ئۇ دەپتەر خالتىسىنى بوينىغا ئېسىۋالغان نەۋرىسىگە قاراپ ئىچىدە : «بوپتۇلا ، مۇشۇ كىچىك مەكتەپتە ئوقۇۋالسۇن ، كېيىنچە چىقىرىۋالمامدىم ، ئوقۇغان ئادەمنىڭ كۈنى شۇ بولسا ! » دەپ پىچىرلايتتى . سەلىمۇ دۇنيادا مۇشۇ كەم سۆز ، مۇلايىم ، دوڭغاق مومايدىن باشقا مېھرىبان ئادەم يوقتەك ئۇنىڭ يېنىدىن پەقەتلا ئايرىلالمايتتى . كېچىلىرى يېنىدا تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ ، كونا پاختا ، سېسىق يۇڭلارنى تىتىشىپ بېرەتتى . ئۇ بىر كۈنى پاختا ساۋاۋېتىپ :

— مەما ، شياۋدۇيجاڭ سىزنى تىللىدىما ؟ بالىلار شۇنداق دەيدىغۇ ؟ — دەپ سورىدى .

— مەيلى بالام ، بىركىم بىركىمنى بىھۇدە تىللىسا ، گۇناھىنى يۇدۇۋالمدۇ .

— ئۇلار بىزنى نېمىشقا تىللايدۇ ؟

— قالپىقىمىز بار ، بالام ...

— ئۇلار تالاشقاندىن كېيىن ، ئۇ قالپاقنى بېرىۋەتسىڭىز بولمامدۇ ؟

مومانىڭ كۆزلىرىدە غىل ـ غىل ياش ئەگىدى . دەرۋەقە روچىۋىنىدەك بولۇپ قالغان بۇ مومانىڭ ھېچكىمگە بىرەر زىيىنى تەگمىسىمۇ ، يەنىلا تىل ـ ئاھانەتتىن ، يەكلەشلەردىن خالىي ئەمەس ئىدى . مەسىلەن ، ئەزالار ئىشقا چىقمىسىمۇ ، ئېتىزلىقتىن بىرەر باشاق قوناق ياكى قاپاق يوقاپ كەتسىمۇ ، يىغىندا ئۇنىڭ ئېتىنى ئاتاپ تىللايتتى ۋە ئالدىغا ئاچىقىپ ئۆرە تۇرغۇزۇپ قويىاتتى . مانا شۇنىڭ بىلەن سىنىپىي كۆرەش تۇتۇلۇپ ، ئەزالار غىڭ ـ پىڭ قىلماي ئىشقا ماڭاتتى . شۇڭا ، موماي شامۇ سەھەرلەردە جاينامازدا

ئولتۇرۇپ ، قاق سۆكۈك بولۇپ قالغان قاتمال قوللىرىنى كۆتۈرۈپ خۇدادىن كىشىلەرگە ئىنساپ تىلەيتتى ...

كۇنلەر ئۆتكەنسېرى موماي يىگىلىگەن خەمەكتەك بولۇپ قالدى . ئۇنىڭ ئەتىسى ـ ئاخشىمىغا كۆزى يەتمەيدىغان ، جايىنامازدىن قوللىرىغا تايىنىپ تەستە قوپىدىغان بولۇپ قالدى ، مەڭگۇ كەتمەيدىغان بىر بەلگىم ئۇنى خىرقىرىتاتتى . ئۇ خۇدادىن ئۆزىگە قارا يېتىم بولۇپ قالغان نەۋرىسىنى دادىسىغا تاپشۇرغۇچىلىك ئۆمۈر تىلەيتتى ، تۇنلەپ ـ تۇنلەپ جايىنامازنى ھۆل قىلاتتى ، تاڭلار ئاپئاق ئاتقۇچە كۆز ياشلىرىدا ياستۇقىنى يويايتتى . خۇدامۇ مومايىنىڭ ئاخىرقى ئۆمرىدىكى تىلاۋىتىنى مەقبۇل ئەتتىمۇ ، ئىككى ئالەم شادلىقىغا تېگىشمەيدىغان بىر خۇشاللىق ئۇنى ھوشىدىن كەتكۈزدى . قىسقىسى ، زۇلمەتلىك كېچە بىلەن قۇياشلىق كۈندۈز ئالمىشىپ تۇرغىنىدەك ، ھەربىر قايغۇ ـ ھەسرەتتىن كېيىن شادلىق ، ھەربىر جاپالىق رىيازەتتىن كېيىن بىر مېۋە ، يۇرەكنى زارىقتۇرغان بىر جۇدالىقتىن كېيىن شېرىن ۋىسال بولىدۇ ... سەلىم ئۇچىنچى سىنىپقا ئەلا كۆچكەن يىلى قۇربان مۇئەللىمىمۇ تۇرمىدىن چىقتى .

سەلىم دادىسىنى داۋاملىق ئۆزىنىڭ باشلانغۇچتىكى قېرى مۇئەللىمىدەك كۆز ئالدىغا كەلتۇرەتتى . ئۇنىڭ دەپتەر ، قەلەم ، بور تۇتقاندىكى تىترىگەن قوللىرىغا ، بالىلارغا مۇلايىم قارايدىغان ، چاناقلىرىنى قورۇق بېسىپ كەتكەن كۆزلىرىگە قاراپ ، «مېنىڭ دادامغۇ ئەنە شۇنداق» دەپ ھېس قىلاتتى . لېكىن ، ئۇ ئېگىز بوي ، ئورۇق ، تال ـ تال چاچلار چۈشۈپ تۇرغان كەڭ پېشانىلىرى تاتارغان ، ئات يۈزلۈك ئادەمنى كۆرۈپ مومىسىغا چاپلاشتى ...

قۇربان مۇئەللىم تۇرمىدىن چىقىپ ئۆزۈن ئۆتمەيلا ئۇنى مائارىپ ئىدارىسىگە چاقىرتتى . بېشىدا «يەرلىك مىللەتچى» قالپىقى بار ، يېتىلەككە كۆنۈك بۇ ياۋاش كالىنى قانداقلا ئىشقا سالسا بولاتتى . باشلىق ئۇنىڭغا : «باغچى گۈڭشى ئوتتۇرا مەكتىپىدە ئەدەبىيات ئوقۇتقۇچىسى كەمچىل ، شۇڭا ياللانما

ئوقۇنقۇچى قىلىپ بەلگىلىدۇق ، بۇ خىزمەتتىن سىرت ھەپتىدە يەكشەنبە كۈن گۈڭشى بويىچە بارلىق باشلانغۇچ مەكتەپ مۇئەللىملىرىگە ئويغۇر تىلى گرامماتىكىسىدىن دەرس ئۆتىسىز » دەپ ئۇقتۇردى .

بۇ خەۋەر ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قالغان مومانىنى بىئارام قىلىۋەتتى . نەۋرىسى سەلىمنى قاناق قىلسام مەكتەپتىن چىقىرىپ ، موزدۇزلۇق ، ياغاچچىلىقمۇ ياكى كۆنچىلىكمۇ ، ئىشقىلىپ كۈننى ئالغۇدەك بىرەر ھۈنەرگە بېرىشنى نىيەت قىلىپ يۈرگەن مومانىنىڭ ئۈنى ئۈزۈنغىچە ئىچىگە چۈشۈپ كەتتى ... لېكىن ، ئۇ ئەتراپتە قالپىقى بارلارنىڭ كۆزۈڭاتقان كۈننى ئويلىغاندا ، يەنە ئىككى تايىن بولۇپ قالدى . بۇنداق ئارىسالدىلىق تاكى تىنىقى توختىمىغۇچە ئۈنىڭ كۆڭلىدىن كەتمىدى . موماي ئەمدىلا قىرو ئۇششۇكى چۈشۈڭاتقان بىر سەھەرلىكى جان ئۈزدى . ئۇ قۇربانىنىڭ قۇچىقىدا يېتىپ تۇرۇپ :

— بالام ، سەلىم يېتىمچىلىكتە ئاجىزراق چوڭ بولدى ، ئۈنى مۇئەللىم قىلغۇچى بولما ، سەن تارتقان ئازابلارنى ئۇ تارتالمايدۇ . مۇئەللىم دېگەن ئېگىز ئۆسكەن سەگە تېرەككەن ، بورانلار چىقسا ئەڭ ئاۋۇال ئۈنىڭغا تېگىدىكەن . مېنى گۆرۈمدە تىنچ ياتسۇن دېسەڭ ، ئۈنى ھەرگىز ئوقۇتما ، ھۈنەرگە بەر ! — دېدى .

سەلىم ھېلىھەم بۇ خاتىرىلەرنى گويا مانانلار ئارىسىدا قالغان يىراقتىكى يۇلتۇزدەك تۇتۇق ، چۈشىدىكىدەك غۇۋا كۆز ئالدىغا كەلتۈرىدۇ . پەقەت ئۈنىڭ يۈمران قەلبىدە تاشقا مۆھۈر باسقاندەك قالغان قارا ئىزلارنى مەدەنىيەت ئىنقىلابى قالدۇرغانىدى .

سەلىم باشلانغۇچ مەكتەپنى پۈتتۈرۈش ئىمتىھانى بېرىۋاتقان مەزگىللەر ئىدى . شەرقتىن كۆتۈرۈلگەن قارا بوران شىددەت بىلەن نەرە تارتىپ پۈتۈن يەرنى قاپلىدى . دېڭ تو ، ۋۇ خەن ، لياۋ موشانى پىچەن قىلىش قۇيۇنى ئىلىم ـ مەرىپەت بۇلاقلىرىنى كۆمۈپ ، مەكتەپلەرنى چۆللۈككە ئايلاندۇردى . قەلەم ئىگىلىرى تەقىپ ئاستىغا ئېلىندى .

بىر كۈنى مەكتەپنىڭ بوغالتىرى ھۇشۇر قۇربانىنى ئۆيىگە چاقىردى . ھۇشۇر ئەسلىي قۇربان بىلەن ئۇزۇن يىللىق ئاغىنە ھەم خىزمەتداش ئىدى . قۇربان شەھەردىكى تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپتە ئىشلەۋاتقان ۋاقتىدا ھۇشۇرمۇ ئەدەبىيات ئوقۇتقۇچىسى ئىدى . 1958 ــ يىلىدىكى ھەربىرىتە قۇربان قولغا ئېلىنغاندا ، ھۇشۇر «يەرلىك مىللەتچى» دېگەن قالپاق بىلەن باغچى ئوتتۇرا مەكتىپىگە ھەيدەلگەنىدى .

— بۇ قېتىمقى بوران ئەڭ ئالدى بىلەن يەنە ئىككىمىزگە كېلىدىغان بولدى ، — دېدى ھۇشۇر ، — چۈنكى ئىككىمىزنىڭ قاشقىمىز بار ـ دە .

— «خەي رۇيىنىڭ مەنسەپتىن قالدۇرۇلۇشى»نى ئېغىزغا ئېلىپ قېلىشتى ، ھەربىرىمىز شۇ گەپ بىلەن باشلىنىۋاتىدۇ ، بۇ گەپنىڭ تېگىدە بىر سىر بار ، — دېدى قۇربان ئېغىر خورسىنىپ .

— قانداق سىر ؟

— ھازىرچە بىرنېمە دېيىش تەس ، مەركىزىي كومىتېت ئىچىدە ئېغىر ئىختىلاپ بولسا كېرەك .

— ئۇنداقتا ، نەزەرىيە بىلەن شۇغۇللانغۇچى زىيالىيلار يەنە ئەدىپىنى يەيدىكەن ـ دە !

— ھازىرقى داغدۇغىدىن قارىغاندا ، بۇ ئەدەپلىنىش مۇلچەردىكىدىن ئېشىپ كېتىشىمۇ مۇمكىن .

باغچى ئوتتۇرا مەكتەپتە يىللىق ئىمتىھانغا تەييارلىق قىلىش ، يەنە بىر تەرەپتىن پاش قىلىش ئۆگىنىشلىرى راسا قىزىپ ، مۇئەللىملەرگە قارا چېكىت قويۇلۇۋاتقان پەيتتە گۈڭشېنىڭ بۇيرۇقى بىلەن ئوقۇتقۇچى ـ ئوقۇغۇچىلار بوستان كەنتىگە ئورمىغا ماڭدى . يېرىم كۈن ئورما ئورۇش ، يېرىم كۈن ۋەھىمىلىك پاش قىلىش بولۇپ ، بۇ ئىش ئون كۈن داۋاملاشتى . ئون بىرىنچى كۈنى ئەتىگەندە ياڭاق دەرىخى تېگىدە ئۆتكۈزۈلگەن كۇرەش يىغىنىدا ئوقۇتقۇچىلار ئارقا ـ ئارقىدىن مەيدانغا تارتىپ چىقىرىلدى . مومىسى قازا قىلغاندىن بېرى دادىسىنىڭ سايىسىدەك بولۇپ قالغان

سەلىم دادىسى بىلەن بىللە دوڭغايتىپ قويۇلغان يىگىرمە سەككىز ئوقۇتقۇچىنىڭ ئەڭ بېشىدا تۇراتتى . ئۇ قورقۇپ كەتكەنلىكىدىن قۇربانىنىڭ قولىغا چىڭ يېپىشىپ ، سۇ يېغى ئارىلاشتۇرۇلغان قازان قارىسىنى ئوقۇتقۇچىلارنىڭ يۈزىگە سۈۋاۋاتقان ھېمىدخان ۋە ئىمىن مۇئەللىملەرگە چەكچىيىپ قارايتتى . ئادەتتە مەكتەپ بويىچە ئوقۇغۇچىلارنىڭ پىكرى ھەممىدىن كۆپ ، تەشكىللەش ، دەرس ئۆتۈش قابىلىيىتى يوق ، لېكىن ناۋايخانىدىن نان ئالسا داۋاملىق بېلىتىنى بەرمەيدىغان ، مەكتەپنىڭ يەل ـ يېمىش ، كۆكتاتلىرىنى پۇل تۆلىمەي ئەكېتىدىغان بۇ مۇئەللىملەرنىڭ بۇگۈن باشلىق بولۇپ قالغىنىغا ئۇنىڭ ئەقلى يەتمەيتتى . ھېمىدخان بىلەن ئىمىن خىزمەتكە چىققىنىغا بىر يىلمۇ توشمىغان ئوچ ئوقۇتقۇچى ۋە بىرقانچىلىغان چوڭ ئوقۇغۇچىلارنى ئارقىسىغا توپلاپ ، ئۇلارغا بۇيرۇق قىلاتتى ، بىرىنى قازان قارىسىغا ئەۋەتسە ، بىرىنى ئارغامچا ئەكەل دەيتتى ، يەنە بىرىگە گۈڭشېغا تېلېفون بېرىشنى جېكىلەيتتى .

بوستان يولىدا توپا ـ چاڭ ئاسمانغا كۆتۈرۈلدى . دۈمباقلار ئىلگىرى ـ كېيىن گۈمبۈرلەپ ، ئالتە يۈزدەك ئوقۇغۇچى تىزىلىپ كەلمەكتە ئىدى . ئەڭ ئالدىدىكى ئىككى ئوقۇغۇچى قولى باغلانغان قۇربانىنى دوڭغايتىپ كېلەتتى . دادىسىغا سوڭدىشىپ يۈگۈرۈپ كېلىۋاتقان سەلىم توختىماي : «دادا ، دادا» دەپ ناله ـ پەريات كۆتۈرۈپ ، قۇربانىنىڭ بوينىدىكى تاختىغا قارايتتى . ئۇنى ھەر قېتىم دوڭغايتقاندا ، تاختىنىڭ گىرۋىكى ئاغزىغا تېگىپ كالپۇكلىرى قانغان ۋە قان تاختىنى بويىۋەتكەنىدى . ئۇنىڭ ئارقىسىغا ھۇشۇر ، ئەزىز مۇدىر ، ئابدۇكېرىم مۇئەللىملەرنىمۇ باغلاپ ئېلىپ ماڭغان بولۇپ ، بويۇنلىرىدا تاختا بار ئىدى . قالغان تارتىپ چىقىرىلغان يىگىرمە تۆت ئوقۇتقۇچىنىڭ بوينىغا تاختا ، كونا داس ، تۆشۈك لېگەنلەر ئېسىلغان بولۇپ ، يۈزلىرى قاپقارا بويالغاچقا ، كۆزلىرىنىڭ ئېقىلا چەكچىيىپ تۇراتتى .

ھېمىدخان ھەر قېتىم شۇئار توۋلاپ بولۇپ «ۋاي جېنىم» دەپ

پىچىرلاپ ، كۆپكۆك ئېڭىزلاپ قالغان ساقىلىنى سىلاپ قويۇتتى . تۆشۈكلىرىدىن شۇرقىراپ قۇم قۇيۇلۇۋاتقان سېتكىلىك بەتىنكىسىگە يالاڭلا سېپىۋالغان ئاياغلىرىنى قىسىپ دەسسەپ ، بەللىرىنى تولغاپ ئارقىسىغا قاراپ قويۇتتى . ئىمىننىڭ بولسا ئۈچ يۈز ئاتمىش كۈن يېپىلمايدىغان يوغان كالپۇكلىرى يەر سۈپۈرىدىغاندەك ساڭگىلىغان ، ئالا گەدەنلىرى قىزارغان هالدا توپنىڭ بىر ئالدىغا ، بىر كەينىگە يۇگۈرۈيتتى .

مەكتەپتە ئېلىپ بېرىلغان دەهشەتلىك كۈرەش ، سازايى قىلىش ، ئۇرۇش ـ قىيناش ئوقۇتقۇچىلارنى ئىت يېگەن تېرىدەك قىلىۋەتتى . ئىتتىپاق ياچېيكا ئۆيىنىڭ دېرىزىلىرى كېسەكلەر بىلەن ئېتىلىپ ، بۇ ئۆيگە قۇربان ، هۇشۇر ، ئەزىز مۇدىر ، ئابدۇكېرىملەر سولاندى . بۇ كۈنلەردە هىمىدخان بىلەن ئىمىن مەكتەپتىكى سەپەن سىنىپ ئوقۇغۇچىلىرىنى هەر كۈنى نەچچە قېتىم يىغىپ يىغىن ئاچاتتى . ئۇلارنىڭ تەكرارلايدىغىنى «مەيدانىڭلار مۇستەهكەم ، بايرىقىڭلار روشەن بولسۇن . ئارقىغا قارىتىپ نەيزە ئۇرۇڭلار ، سىلەر بولساڭلار سەپەن سىنىپ ئوقۇغۇچىلىرى ، يەنە بىر يىلدىن كېيىن خىزمەتكە چىقىسىلەر ، باشلانغۇچ مەكتەپتە كۈندە بالا يىغىپ ، ئائىلىگە سۆھبەتكە بېرىپ جاپا چەككەن ياخشىمۇ ياكى ئوتتۇرا مەكتەپتە مۇئەللىم بولغان ياخشىمۇ ؟ » دېگەندەك گەپلەر بولغاچقا ، بىرقىسىم ئوقۇغۇچىلار قورقۇپ ، ئۇلارنىڭ سىزىقىدىن چىقمايدىغان بولدى .

هىمىدخان جۇغراپىيە مۇئەللىمى بولۇپ ، ئۇنىڭ ئوقۇغۇچىلارغا هەر يىللىق دەرس ئۆزلەشتۇرۇشى ئون پىرسەنتتىن ئاشمايتتى . لېكىن ، ئۇنىڭ سىلىق ـ سىپايىلىكى ، قاپاقلىرىنى سۈزۈپ ، تۇمشۇقلىرىنى بىر چىرايلىق ئۇچلاپ (سۇرەتلىمەك بىر ئاز تەس بولۇۋاتىدۇ) ، ئاۋازىنى تولىمۇ نازۇك چىقىرىپ (تېخى سۆز ئارىلىقلىرىدا «ۋىيەي جېنىم» دەپ بارمىقىنى چىشلەپ قويىدىغان ئادىتىمۇ بار) سۆزلەشلىرى ، بىرقىسىملا دەسسەپ ، بەل تولغاشلىرى ، بىركىمگە مۇراجىئەت قىلغاندا «هوي ··· » دەپ

كېتىشلىرى ئۇنىڭغا «ئىككى تايىن» دېگەن لەقەمنى ئاتا قىلغان. بۇ لەقەم قىزىقچى ئابدۇكېرىمنىڭ بىر قېتىملىق ئولتۇرۇشتا ئېيتقان «خۇدايىم ھەممىدخاننى پەرىشتىلەر بىلەن بولغان پاراڭدا دىققىتى چېچىلىپ كېتىپ ‹ئىككى تايىن› يارىتىپ قويغان» دېگەن چاقچىقىدىن كەلگەن ۋە ئۇنىڭغا پىچىپ تىككەن كىيىمدەك سىڭىپلا قالغانىدى.

ئىمىننىڭ مەكتەپتە بەرمىگەن دەرسى، قىلمىغان ئىشى يوق ئىدى. ئۇ ئوقۇغان ۋاقىتلىرىدا ئىجتىمائىي پەننى «قۇرۇق گەپ سېتىش» دەپ قىزىقمايتۇ، تەبىئىي پەنلەرگە بولسا بېشى ئاغرىپتۇ. تازىلىق دېسە ئىچى پۇشۇپتۇ. شۇڭا، بىر كۈنلەردە بېشى تولا قېچىشىدىغان بولۇپ قاپتۇ. قېچىشسا تاتلاپتۇ، تەلپىكىنى چۆكۈرۈپ كىيىپتۇ، يەنە قېچىشسا يەنە تاتلاپتۇ، ئاخىر شاپاق يارىسى چىقىقان باھانە بولۇپتۇ ـ دە، بېشىنى سۈۋارى قاقاچ باغلاپتۇ ... شۇنىڭدىن بېرى ئۇنى ئاغىنىلىرى ئىمىن «ئالا گەدەن» دەپ ئاتايدىغان بولۇپتۇ.

ئىمىن ئوقۇتقۇچىلىق قىلغان يەتتە ـ سەككىز يىل ئىچىدە ھېچقانداق پەندىن دەرس ئۆتەلمىگەندىن كېيىن، خوجىلىق بۆلۈم ئۇنى مەكتەپ كۆكتاتلىقىغا مەسئۇل قىلىپ قويدى، ئۇ بۇنىمۇ قاملاشتۇرالمىدى. تاماق ئىشلىرىنى باشقۇرۇشقا قويدى، نورمىسىز تاماقنى تولاپ يەپ، ئېشى ئارتىپ جېنىدىن ئايرىلغىلى تاسلا قالدى. شۇڭا، مۇدىر خوجىلىقتىكىلەرگە: «ئىمىن مەكتەپ مەيدانىغا ئوتۇن دۆۋىلەپ ئۇستىگە بىر تاۋاق پولۇ قويۇپ تۆت تەرەپتىن ئوت قويۇۋەتسە، ئوتقا قارىماي پولۇغا يۈگۈرىدىغان نەرسە تۇرسا، شۇنىمۇ ئاشخانىغا قويغان بارمۇ؟» دەپ ئاچچىقلىدى. ئاخىر ئىلمىي مۇدىر ئۇنىڭغا بىرىنچى يىللىقلارنىڭ تەنتەربىيە دەرسىنى ئارتىپ قويغاندىن كېيىن، قولاق تىنچىدى. ئۇ بالىلارغا توپىنى تاشلاپ بېرىپ، دەرەخ سايىسىدە ئالا گەدىنىنى قاشلاپ ئولتۇرىدىغان بولدى.

مەدەنىيەت ئىنقىلابىنىڭ بورانلىرى گەندە ئىچىگە كۆمۈلۈپ

قالغان بۇ ئىككى ئالتۇننى كولاپ چىقاردى . مائارىپ ئىدارىسىنىڭ ئۇقتۇرۇشى بويىچە ، 1966 - يىلى 7 - ئاينىڭ 3 - كۈنى پۈتۈن ئوتتۇرا - باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرى شەھەردىكى مەشھۇر ساراي باشلانغۇچ مەكتەپكە توپلاندى . يۇك - تاقىنى يۈدۈۋالغان قۇربان ئۆزى بىلەن كېچە - كۈندۈز بىللە سولانغان ئوغلى سەلىمنى يېتىلەپ مەكتەپ ئىچىگە كىرگەندە ، ھويلا ئىچىنى ئادەم تېنى ئەيمەنگۈدەك دەرىجىدە سۇر قاپلىغانىدى . گەرچە نۇرغۇنلىغان ئوقۇتقۇچىلار توپلانغان بولسىمۇ ، ھەر يىلى ئېچىلىدىغان ئوقۇتقۇچىلار كۇرسىدىكىدەك ئۆزئارا ھال - ئەھۋال سورىشىدىغان ، ئۇچرىشىش خۇشاللىقىدا قاقاقلاپ كۈلۈشىدىغان ئىشلاردىن ئەسەرمۇ يوق ئىدى . ھەممىلا ئادەم بىر - بىرىگە يات نەزەردە ئىشەنچسىز قارىشاتتى . سەلىم بىنا تاملىرى ، دەرەخلەر ، گار ياغاچلىرى ، ئىشىكلەرگە چاپلىنىپ كەتكەن «جىن - شەيتانلارنى تارتىپ چىقىرايلى» ، «دېڭ تو ، ۋۇ خەن ، لياۋ موشالارنىڭ ئوقۇتقۇچىلار قوشۇنىدىكى گۇماشتىلىرىنى تازىلايلى !» ، «يوقالسۇن سېپىق توققۇزىنچىلار» دېگەن شوئارلارنى كۆرۈپ ، قورقىنىدىن دادىسىغا قاراپ قويدى .

ساراي باشلانغۇچ مەكتىپىنىڭ ئىككى كۆتۈرمە بىناسىدىكى پارتىلار ئۆرۈكلۈك باغقا دۆۋىلەندى . سىنىپلار كېچىسى ياتاق ، كۈندۈزى كۇرەش مەيدانى بولدى . خىزمەت گۇرۇپپىسى چۈشۈش بىلەن گۇرۇپپىلاردىن كېلىۋاتقان شوئار ئاۋازلىرى شەھەرنىڭ چوڭ رەستىلىرىگىمۇ ئاڭلىنىدىغان بولدى . باغچى ، يۈلتۈز ئوتتۇرا مەكتەپلىرى گۇرۇپپىسىغا خىزمەت گۇرۇپپىسىدىن ئىككى كىشى مەسئۇل بولدى . ئۇلارنىڭ بىرى ئەر بولۇپ ، ئۇنى «مەي بۇجاڭ» ، يەنە بىر ئايالنى بولسا «ئا جۇرېن» دەپ ئاتىشاتتى . بۇ ئەمەل ئاتالغۇلىرى گويا بۇ ئىككىسىنىڭ ئەزان قىچقىرىپ قويغان ئىسمىدەك ، ھەممە كىشى ئۇلارنى «مەي بۇجاڭ» ، «ئا جۇرېن» دەپ تىلغا ئالغاچقا ، ئۇلارنىڭ ئەسلىي ئىسىملىرىنى ھېچكىم سۇرۇشتۇرۇپمۇ ئولتۇرمىدى .

مەي بۇجاڭنىڭ ئەڭ ياخشى كۆرىدىغان گېپى «ھەي نەشكەش» ئىدى، ئاجۇرېن بولسا «قۇيرۇقۇڭنى دىڭگايتىۋېلىشما» دېگەن سۆزنى كۆپ ئىشلىتەتتى. بۇ ئىككى باشلىق ھەمدىخان بىلەن ئىمىنغا كۆرەشنى باشلاشنى ئىشارە قىلغاندىن كېيىن، ئۇزۇن بەندىڭدە ئولتۇرۇپ نېمىلەرنىدۇر پىچىرلىشاتتى، خىرقىرىشاتتى، ھەتتا قىزىپ كەتسە بىر - بىرىنىڭ بىقىنلىرىنى چىمدىشىپمۇ قويىاتتى. مەي بۇجاڭ كۆرەش مەيدانىدا ئۆزىنى تەكشۈرۈۋاتقان كىشىنىڭ نېمە دەۋاتقانلىقىنى، باشقىلارنىڭ ئۇنىڭغا قاناداق سوئال قويغانلىقىغا قۇلاق سالماي، پات - پاتلا بېشىنى كۆتۈرۈپ: «ھەي نەشكەش، تۇزۇك سۆزلە!» دەپ قويسا، ئاجۇرېنمۇ پۇرۇشتۇرۇپ: «قۇيرۇقۇڭنى دىڭگايتىۋالماي، ياۋاش بول!» دەپ قوشۇپ قويىاتتى.

باغچى مەكتەپنىڭ ئوقۇتقۇچىلىرىدىن ئەزىز مۇدىر، ھۇشۇر ۋە ئابدۇكېرىملەر بىرقۇر ساۋلىپ، قۇربان ئىككىنچى قېتىم كۆرەش قىلىنغان كۈنى مەي بۇجاڭ خېلىلا قايناپ كەتتى:

— ھەي، نەشكەش ئەپەندى، — دېدى ئۇ چوقۇر يۇزىنى پۇرۇشتۇرۇپ، — ئەدەبىيات كېچىسى ئۆتكۈزدۇم دەپ گورکىيدەك شىيۇجېڭجۇيىچىلارنىڭ باشلىقىنىڭ رەسمىنىمۇ سىزدىڭما؟ تېخى «قىزىل يۇلغۇن» دەپ ماقالىمۇ ئوقۇپسەنغۇ؟ بۇنىڭ تېگىدىكى زەھەرنى ئېنىق سۆزلە... يۇلغۇن دېگەن چۆلدە ئۆسىدىغان قاقشال ئوتۇن تۇرسا!...

— تېخى بۇ، — دېدى ئىمىن ۋارقىراپ، — «بىر ئادەمنىڭ پېچاق سېتىۋېلىشى» دېگەن زەھەرنىمۇ سۆزلەپ بەرگەن.

— سۆزلە، قۇيرۇقۇڭنى دىڭگايتىۋالماي...

قۇربان بىر ئۆزىبېكنىڭ پېچاق سېتىۋېلىشى ھەققىدىكى لەتىپىنى سۆزلەپ بېرىۋىدى، كۆپچىلىك پىخىلداپ كۈلۈۋەتتى. جىن - شەيتانلار قورقىنىدىن ئېغىزلىرىنى تۇتۇپ جىم ئولتۇرغان بولسىمۇ، يۇلتۇز ئوتتۇرا مەكتىپىدىكى بىر جىن - شەيتان مۇئەللىم ھېجىيىپ قويدى. ئۇ ھېجايغاندا، ئاغزىدىكى بىر ئالتۇن

چىشى پارقىراپ كەتتى .

— ھەي جىن ـ شەيتان ، — دېدى سىفەن سىنىپىدىكى ھەببىۋل قولىنى ئۇنىڭغا شىلتىپ ، — ئالتۇن چىشلىرىڭنى پارقىرىتىپ نېمىگە ھەجىيىپ كەتتىڭ ؟

— جۆيلۈمە ، — دېدى يەنە بىر ئاكىتىپ ھەببىۋلغا ئالىيىپ ، — ئۇ ئالتۇن ئەمەس ، مىس !...

جىن ـ شەيتاننىڭ چىشىنى ئۇقماي ماختاپ سالغان ھەببىۋل قورقۇپ كەتكەنلىكىدىن دەھشەتلىك ئىزتىراپقا چۈشۈپ : «مەن خاتالاشتىم ، مەن جۆيلۈپتىمەن» دەپ تاتىرىپ كەتتى . ئەلۋەتتە ، جىن ـ شەيتاننىڭ ئاغزىدا ئالتۇن نېمە ئىش قىلسۇن ؟ !...

ئەتىسى تاڭ قاراڭغۇلۇقى كەتمەستىن بۇرۇنلا ، ئاۋۇال مەكتەپ ھويلىسىدا ، ئاندىن كارىدور بويلاپ ئەنسىز ئۇشتۇمتۇت ئاۋازى ياڭرىدى . ئالدىراپ چالا ـ بۇلا كىيىنگەن ئەر ـ ئايال ئوقۇتقۇچىلار ھويلىغا يىغىلىشتى . ئۇلار يەنە قانداق قورقۇنچلۇق ئەھۋال يۈز بېرىدىكىن دەپ ، ئۆزى ياكى قانداقتۇر شورى قۇرۇغان بىرىنىڭ قوللىرىنىڭ قايرىلىپ ، توپىلارغا يۈمىلىنىپ ئالدىغا سۆرەپ چىقىرىلىشىدىن ئەنسىرەپ ، بىر ـ بىرىگە قاراشقىمۇ ، ھەتتا ئۆشەنچلىكرەك نەپەس ئېلىشقىمۇ پېتىنىشالمايتتى . ئۇيقۇلۇق كۆزلىرىنى ئاچالمايۋاتقان سەلىم دادىسى قۇربان مۇئەللىمگە چىڭ چاپلىشىپ تۇراتتى .

— جىددىي خەۋەر ، — دېدى مەي بۇجاڭ قاتتىق بىر ئەسنۇپتىپ ، — دەريادا كەلكۈن كېلىپ ، ئەتراپتىكى كەنت ۋە تېرىلغۇ يەرلەرنى سۇ بېسىپ كېتىپتۇ . ھەممىمىز كەلكۈن مۇداپىئەسىگە ئاتلىنىپ ، خىزمەت كۆرسىتىشىمىز كېرەك . بۇ بولۇپمۇ جىن ـ شەيتانلارنىڭ جىنايىتىنى يۇيۇشى ئۈچۈن ياخشى پۇرسەت !

ئوقۇتقۇچىلار يېنىككىنە تىن ئېلىشتى ، ھەتتا تاشقى دۇنيانى كۆرۈش ئىستىكىدە بىردەملىك بولسىمۇ تىل ـ ئاھانەت ، تاياق ـ توقماقتىن خالىي بولىدىغانلىقىنى ئويلاپ خۇشاللىنىشتى . ئۇلارنىڭ

سولغۇن ، تاتىراڭغۇ يۈزلىرىگە كۈلكە يامىشىپ ، نۇر كەتكەن كۆزلىرى چاقنىدى .

نەچچە يۈزلىگەن ئوقۇتقۇچى دەريا بويىغا يېتىپ كەلگەندە ، ئۇ يەردە دېھقانلار ، ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر ۋاڭ ـ چۇڭ تاش سېلىنغان كۆتۈرۈپ ئىشلەۋاتاتتى . تاش دۆۋىلەۋاتقانلار ، توپا ـ شېغىل توشۇۋاتقانلار ، يىرتقۇچتەك ھۆركىرەپ قىرغاقلارنى چېقىۋاتقان سۇغا چۈراڭلارنى (سىمدا توقۇلغان خالتا)لارغا تاشلاۋاتقانلار دەريا ۋادىسىنى قاينىق جەڭ قاينىمىغا ئايلاندۇرۇۋەتكەنىدى .

ئوقۇتقۇچىلارنىڭ بىرقىسمى شاخ توشۇشقا ، بىرقىسمى چۈراڭ توقۇشقا ، كۆپلىرى بولسا تاش دۆۋىلەشكە ئايرىلدى . جىن ـ شەيتانلار دەريا ئوتتۇرىسىدىكى چوقچىيىپ تۇرغان ئاراللاردىن چوڭ تاشلارنى كۆتۈرۈپ بۇ قانقا توشۇيتتى . ئۇلار غاز قانىتى بولۇپ ، دەريانىڭ تېيىز يەرلىرىنى ئىزدەپ تىمىسقىلاپ ماڭاتتى . يىغقان تاشلىرىنى چۈراڭلارغا سېلىپ ، قاينىملىق ئېقىنلارغا يۇمىلىتاتتى . سەلىم دەريانىڭ بۇ قانىتىدا تۇرۇپ دادىسىنىڭ يوغان تاشلارنى تىرناقلىرىدا تاتىلاپ قومۇرۇۋاتقانلىقىغا ، دەريا كېچىپ ماڭغاندىكى ئەلەڭ ـ سەلەڭ ھەرىكەتلىرىگە قاراپ تۇراتتى . ئۇنىڭ يۈرىكى سىرىلىپ كېتىۋاتاتتى . دادىسى بۇ قانقا ئۆتەر ـ ئۆتمەيلا سەلىم ئۇنىڭ ئالدىغا يۈگۈرۈيتتى . دادىسىنىڭ تاشنى يەرگە قويۇپ كۆكرىكىنى يېنىك مۇجۇپ قويۇشلىرىنى كۆرگەن ھامان ئۇنى قورقۇنچ باساتتى .

— سەلىم ، — دېدى قۇربان مۇئەللىم ئوغلىنىڭ ئاقىرىپ كەتكەن چىرايىغا قاراپ ، — سەن ئايالار چۈراڭ توقۇۋاتقان يەرگە بېرىپ يارەمىلەش ، قارا ، سۇ بۇ قىرلارنى ھېلىدىن ـ ھېلىغا غۇلىتىۋاتىدۇ .

سەلىم ئايالار چۈراڭ توقۇۋاتقان يەرگە كېلىپ ، بىردەم تېڭىرقاپ قالدى . چۈنكى ، ئايالار تولىمۇ غەمكىن بولۇپ ، ئۇنچىقماي ئىشلەۋاتاتتى . ئۇلارنىڭ بارماقلىرى ۋە ئالقانلىرىنى تېڭىۋالغان كونا لاتا ، قول ياغلىقلىرىدا قان قېتىشىپ قالغانىدى .

— خانىم ، مەنمۇ ياردەملىشەيمۇ ؟

— ياق ، — دېدى مىسكىن چىراي ياشانغان ئايال ئوقۇتقۇچى ، — قوللىرىڭ يۇمران ، قانىتىۋالسەن ، ئېتىڭ نېمە ؟

— سەلىم .

— نەچچە ياشقا كىردىڭ ؟

— ئون ياشقا .

ئايال يانچۇقىدىن بىر پارچە نانىنى ئېلىپ سەلىمگە تۇنقۇزدى ـ دە ، جىمىپ كەتتى . سەلىم ئۇنىڭ كۆز چاناقلىرى ئەتراپىدىكى ئىنچىكە تارتىلغان قورۇقلىرى ئۇستىدىن يۇمىلاپ چۈشۈۋاتقان يوغان ـ يوغان ياش تامچىلىرىنى كۆرۈپ قالدى .

— خانىم ، يىغلاۋاتمسىزغۇ ؟

— ياق ، ھېچنېمە ... ئۆزۈمچىلا ... مېنىڭ ئەڭ كىچىك ئوغلۇم بۇ يىل ئون ياشقا كىرىپ قالدى ...

چۈشلۈك نان تارقىتىلدى . سەلىم دادىسى بىلەن تاش ئۇستىدە ئولتۇرۇپ قاچىسىدىكى تېخى سۈزۈلمىگەن سۈنى ئوتلىغاچ ئىشتىھا بىلەن نان يېيىشكە باشلىدى . لېكىن ، قاياقتىندۇر پەيدا بولغان ئىمىن كۆلگەنچە تاشلارنى شاراقلىتىپ يېتىپ كەلدى .

— قۇربان مۇئەللىم ، نان يەۋاتامسىز ؟

ھەربىرىكەت باشلانغاندىن بۇيان چىرايىدىن ۋەھشىيلىك ، تىلىدىن زەھەر تېمىپ تۇرغان ئىمىنىڭ ئاغزىدىن بۇنداق چىرايلىق سۆزنىڭ چىقىشى قۇربانداا گويا شۇنىرغان ھۇۋلىغان باغدا چېچەك كۆرگەندەك ، مۇز ئۈستىدە گۈل ئېچىلغاندەك بىر تۈيغۇنى ئويغاتتى .

— ھەئە ، بالىنىڭمۇ قورسىقى ئېچىپ قالدى ...

— قۇربان مۇئەللىم ، — دېدى ئىمىن گېلىدىكى نانىنى تەسلىكتە يۇتۇپ ، — مەن بىر چاغدا بىرنەرسە ئاڭلىغان . بۇ ھېكايىمۇ ياكى ماقالىمۇ ، بىلمەيمەن . بۇ بۇرۇن بىر شەھەرگە ئالۋاستىمۇ ، جىنمۇ ئەيتاۋۇر بىرنەرسە چۈشۈپتىكەنمىش ، كېيىن ئېنىقلىسا ئۇنداق ئەمەسمىش .

— بۇ «ھەرقاندىق مەسىلىنى تەكشۈرۈپ ، ئاندىن بىر خۇلاسىگە كەل» دېگەن مەنىدە ئېيتىلغان بىر تەمسىل ، — دېدى قۇربان كۆلۈپ قويۇپ ، — بۇرۇن پالانى يەرگە ئەجدىھا چۈشۈپتۇ دېگەن گەپ تارقىلىپتۇ . خان بۇنى ئېنىقلاش ئۈچۈن ئادەم ئەۋەتىپتۇ . ناھىينىڭ ئامبىلى : «مېنىڭ ئاڭلىشىمچە ، ئۇ ئەجدىھا ئەمەس ، ناھايىتى زور بىر يىلانمىش» دەپتۇ . يۇز بېشى : «ئۇنىڭ ئۇغلى يوغان ئەمەسمىش» دەپتۇ . تەكشۈرگۈچىلەر ئەللىكبېشىدىن سوراپتۇ . ئۇ : «چۈقۇ مەھەللىدىكى ئونبېشىنىڭ ئېيتىشىچە ، ئۇ ئادەتتىكى يىلان ئوخشايدۇ» دەپتۇ . تەكشۈرگۈچىلەر سۈرۈشتە قىلىپ ئاخىر بىر ھويلىغا كىرىپ بىر قېرى بىلەن كۆرۈشۈپتۇ . بۇ قېرى : «كېلىنىم ساماڭ تاسقىغىلى سامانخانىغا كىرىپ تۈيۈقسىزلا چىرقىرىۋەتتى ، يۈگۈرۈپ كىرسەم ئۇ : «ۋاي خۇدايىم ، بىر نەرسە سەكرەپلا چىقىۋندى ، يىلانمىكەن دەپتىمەن ، قارىسام چاشقانكەن دەيدۇ» دەپتۇ . بۇ ۋەقە كېيىن خەلقنىڭ ئاغزىغا چىققاندا ، چاشقان يىلانغا ئايلىنىپ ، يىلان كېيىن ئەجدىھاغا ئايلانغان ...

— ئادەم ئۆلدى !... ئادەم ! ! !...

تۈيۈقسىزلا چۈقان - سۈرەن كۆتۈرۈلدى . دەريانىڭ يۇقىرى تەرىپىدىن نەچچە يۈزلىگەن ئوقۇنقۇچى قىر ياقلاپ يۈگۈرۈپ كەلمەكتە ئىدى . ئۇلارنىڭ قوللىرىدا ئارغامچا ، تاياق قاتارلىقلار بار ئىدى .

— دادا ، قارا !...

قۇربان مۇئەللىم سەلىم كۆرسەتكەن قاينامغا قاراپلا چۆچۈپ كەتتى . بۇرۇقتۇم بولۇپ پىرقىراپ ئېقىۋاتقان لاتقا سۇدىن تارىمۇشتەك كىرىشىپ كەتكەن بىر مۇشت كۆتۈرۈلۈپ چىقتى - دە ، يەنە غايىب بولدى .

— ئارقاڭغا قايت ، دەرھال قايتىش !...

تاش دامبىدىن سەكرەپ چۈشكەن مەي بۇجاڭ ئوقۇنقۇچىلارنىڭ ئالدىنى توستى . بۇ ئارىلىقتا بىلىكىدە قىزىل پەتتىسى بارلاردىن

بـــرنەچچىسى يېتىپ كەلدى ـ دە ، ئوقۇتقۇچىلارنى ۋارقىراپ ـ تىللاپ دەريادىن يىراقلاشتۇرۇپ ، يار ئۈستىگە قوغلىدى .

— ئېيقىپ كەتكەن كىمكەن ؟ — دېدى قۇربان يېنىدىكى ئابدۇكېرىمگە پىچىرلاپ .

— ئېيقىپ كەتمىگەن ، ئۆزىنى سۇغا تاشلىغان ، — دېدى ئابدۇكېرىم قۇربانغا قارىماي ، — بۇ يېڭىئاۋات گۈڭشې ئوتتۇرا مەكتىپىنىڭ ئىلمىي مۇدىرى ئەينىدىن ...

— ئەينىدىن ؟ !...

— شۇنداق ، ئۇنىڭ بىلەن بىللە يەنە بىر خانىمنۇ ئۆزىنى تاشلىغانكەن ، ئۇنى تۇتۇپ باغلاپ ئەكەتتى ...

— تۆتتىن تىزىلىش ! دەرھال قايتىمىز ...

بـــر سەپدىشىدىن ۋاقىتسىز ئايرىلغان ئوقۇتقۇچىلار روھى سۇنغان ھالدا قىزىل قوغدىغۇچىلارنىڭ قاتتىق تەقىپ قىلىشى بىلەن مەكتەپكە قايتىپ كەلدى . ئۇلار ياتاقلىردا چېلەكلەردە سۇ ۋۇپ ئۈيۈپ قالغان سۇيۇقئاشنى ئەمدىلا قاچىلارغا تەڭشەپ تۇرغىنىدا ، كارىدوردا ئىمىنىڭ «يىغىلىڭلار !» دەپ قاتتىق ۋارقىرىغىنى ۋە ئارقىدىن چىرقىراق ئۇشتەك ئاۋازى ئاڭلاندى .

چىرايلىرى توپا ، كۆزلىرىنىڭ خۇنى قالمىغان ئوقۇتقۇچىلار كارىدورغا يىغىلدى . ماغدۇرسىزلىقتىن ئۇلارنىڭ تىزلىرى تىترەيتتى . سورۇن ئوتتۇرىسىدا بولسا كۆزلىرى قان ھىدىنى ئالغان يىرتقۇچىنىڭكىدەك چەكچەيگەن ئىمىن تۇراتتى . ئۇ پات ـ پاتلا ئارقىسىدىكى مەي بۇجاقنى ، ئا جۇرپىلارغا قاراپ نېمىدۇر دەپ پىچىرلاپ قوياتتى .

— دىققەت قىلايلى ! — دېدى ئىمىن چىڭقىلىپ ، — بۇگۈنكى دەريا ئەمگىكىدە يەرلىك مىللەتچى قۇربانىنىڭ ئەكسىيەتچى خورىكى ئېيىسىپ ـ تېپىپ تەشۋىقات ئەترىتىمىزگە ، ئىنقىلابىي ئاممىغا زەھەرخەندىلىك بىلەن ھۇجۇم قىلدى .

ئىمىنىڭ سۆزى ئاياغلاشمايلا قىزىل قوغدىغۇچىلار قۇربانىنىڭ قوللىرىنى قايرىپ ئوتتۇرىغا ئاچىقىپ بولدى .

— دادا !...

سەللەم قىزىل قوغدىغۇچىلارنىڭ ئاياغ ئاستىدا سۆرۈلۈپ ئۆمىلەپ ، پۈتلىرىغا ـ قوللىرىغا ئېسىلاتتى . ئۇنىڭ يۈزى ياش ۋە لاي بىلەن بۇلغانغانىدى . ئىمىن سەلىمنى گەۋدىسىدىن قاماللاپ تۇتۇپ توپ ئارىسىغا ئىتتىرىۋەتتى . سەلىم ئورنىدىن تۇرغانچە دادىسىغا ئۆزىنى ئېتىۋىدى ، ئەزىز مۇدىر ئۇنى قۇچاقلىۋالدى .

— ھوي يولداشلار ، — دېدى ھىمىدخان ئالىقانلىرىغا ئۇرۇپ ، — بىز سىنىپىي كۈرەشنى ھەرگىز ئۇنتۇمايلى . سىنىپىي كۈرەش دېگەن تاماق يېسەك چوكىمىزنىڭ ئۇچىدا ، ماڭساق سايىمىزدە ، ھەتتا بىر تامچە سۈدىمۇ سىنىپىي كۈرەش ئەكس ئېتىدۇ ...

— دادامغا رەھىم قىلىڭلار ، ئۇنىڭغا ئىچىڭلار ئاغرىسۇن ، ئۇ كېسەل ، بۇگۈن دەريا بويىدا ئۇنىڭ يۈرەك كېسىلى تۇتتى ...

ئەزىز مۇدىر بۇلجۇنۇپ دادىسىغا ئۆزىنى ئۇرۇپ تۇرغان سەلىمنى سۆرەپ دېگۈدەك ھويلىغا ئاچىقىپ كەتتى . سەلىم يىغلاپ ۋارقىراپ كېتىۋېتىپ ئىمىننىڭ «بىزنىڭ تەشۋىقات كادىرلىرىمىزغا ئەجدىھادەك ھەيۋىسى بولغان بىلەن ، چاشقاندەك قورقۇنچاق ، دەپ ئاشكارا ھۇجۇم قىلدى ، پرولېتارىيات دىكتاتورىمىزنى چاشقاندەك ئىشنى ئەجدىھادەك كۆرسىتىدۇ دەپ دارىتمىلاپ قارىلىدى» دېگەن سۆزلىرىنى ئاڭلاپ قالدى .

«ئارام ئالدۇرۇش»[1]تىن ھالسىزلانغان قۇربان مۇئەللىم يېرىم كېچە بولغاندىلا ئورنىغا ياتقۇزۇلدى . ئۇ كۆزىنى ئېچىپ ئۆزىگە قاراپ تۇرغان ئەزىز مۇدىر ، ھۇشۇر ، ئابدۇكېرىم ، رەھىموپلارغا باش لىڭشىتىپ ، ئۇلارنىڭ كۆڭلىنى ياسىغاندىن كېيىن ، سەلمگە : «قورقما بالام ، ھېچ ۋەقەسى يوق» دەپ شۇرلىدى .

— «تازا ئەمەل تەگسە ، چاپمىغان دۆڭى قالماپتۇ» دېگەندەك ، — دېدى يولتۇز ئوتتۇرا مەكتىپىنىڭ پېشقەدەم

① «ئارام ئالدۇرۇش» — كېچىدە تۇيۇقسىز ھۇجۇم قىلىپ قىينىقا ئېلىش .

ئوقۇنقۇچىسى رەھمۇق ، — ئەمدى ئۇنىڭ دەيدىغان يالغانلىرى ، تۆھمەتلىرى تۇگەپ ، يېڭى ھۇنەرگە كۆچۈپتۇ - دە ، ۋۇي ، ئىت يالىقى ...

— تىنچ ، — دېدى ئەزىز مۇدىر ئوڭ - تەتۇر ئۆزىنى تاشلاپ ئۇخلاۋاتقانلارغا قاراپ ، — ھازىر تام ، دېرىزە ، دەل - دەرەخلەرنىڭ ھەممىسىنىڭ قۇلىقى بار ، ئۇنتۇپ قالمايلى !...

ھەممە ئۇيقۇغا چۆكتى . دادىسىنى قۇچاقلاپ ياتقان سەلمىنىڭ زادىلا ئۇيقۇسى كەلمىدى . ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپ ، دادىسىنىڭ بېشىدا چوقچايدى - دە ، ئۆزىنىڭ ئايىغىدىلا كالپۇكلىرىدا بىرنېمىنى پۇۋلەۋاتقاندەك ئۇخلاۋاتقان رەھمۇپقا قارىدى . دېرىزىدىن قىيپاچ چۈشكەن ئاي نۇرى ئۇنىڭ قورۇق باسقان مېھرىبانلىق ئەكس ئېتىپ تۇرغان يۈزىنى يورۇتۇپ تۇراتتى .

سەلمىنىڭ بۇ قېرى مۇئەللىمگە تولىمۇ ئىچى ئاغرىيتتى . رەھمۇق يۇلتۇز ئوتتۇرا مەكتىپىنىڭ ئەدەبىيات ئوقۇنقۇچىسى بولۇپ ، سۆزگە چېۋەر ، قىزىقچى ، ماقال - تەمسىلىلەرنى كۆپ ئىشلىتىدىغان ياۋاش - يۇمشاق ، تىلى چۈچۈك ئادەم ئىدى . «رەھمۇقنىڭ زەھەرلىك سۆزلىرى» دېگەن تېمىدا مىڭ تۇرلۇكتەك ماقال - تەمسىلىلەر چوڭ خەتلىك گېزىت قىلىپ چاپلانغان كۇنى كەچتە ھەببۇل ۋە يەنە بىر - ئىككى قىزىل قوغدىغۇچى ئۇنى ئېشەك قىلىپ مىنىپ ئويىنىدى ، يوتقان - كۆرپىلىرىنى چەيلىدى ، ھەر قىسما سەت قىلىقلار بىلەن ئۇنى زاڭلىق قىلدى . سەلىم رەھمۇقنىڭ ئۆمىلەشلىرىنى ، يوتقان - كۆرپىلىرىنى چەيلىگەندە ، بىر چەتتە مۇڭلىنىپ قاراپ تۇرغانلىقىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ ، ھېلىقى قىزىل باسمىچىلارنى ئېغىز چىشىغا ئېلىپ پۇركۇۋەتكۈسى كەلدى . لېكىن ، پۈتكۈل ئۆمرىنى بالىلار بىلەن ئۆتكۈزۈپ ، ئۆزىمۇ بالا كۆڭۈل بولۇپ قالغان بۇ ئادەم ئالدى — ئارقىسىنى ئويلىمايلا پۈسۈق - پۈسۈق گەپ قىلىپ تاشلايتتى . مانا بۇگۈنمۇ ئۇ غەزىپىنى باسالماي ، بىرنەچچە ئېغىز گەپ قىلىۋەتتى . ئەگەر ئىمىن ئۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ قالسىلا ئەتىلا

بىرەر باھانە ـ سەۋەب بىلەن ئۇنى «ئارام ئالدۇرۇشى» تۇرغان گەپ ئىدى .

سەلىمنىڭ ئەنسىرىشى بىكار بولۇپ چىقمىدى . ئەتىسى ئەتىگەنلىك تاماقتىن كېيىن رەھمىۋى ئوتتۇرىغا چىقىرىلدى . ئۇ «جىنايىتىنى» ئەمدىلا سۆزلىشىگە ئىمىن «ئەڭ ئالىي يوليورۇق» نى ئوقۇمايلا سۆز باشلىۋەتتىڭ دېگەن باھانە بىلەن ئۇنى ئۇرۇپ كالپۇكلىرىنى قانىتىۋەتتى .

— سۆزلە قېرى بۇزۇق ، — دېدى گەدەنلىرى قىزىرىپ كەتكەن ئىمىن ، — سېنىڭ تارقاتقان زەھەرلىرىڭ دېڭ تو ، ۋۇ خەنلەرنىڭ «كەچلىك پاراڭلىرى» بىلەن بىر مال ئەمەسمۇ ؟

— ھوي··· — دېدى ھىمىدخان سۆزىنى بىر غۇلاچ سوزۇپ ،— ئۇچ دەۋرنىڭ قالدۇقى ، ئۆزگەرمەيدىغان گرانىت كاللا ، قاقۇاش ، مونەك باش گادای ، دېڭ تو ، ۋۇ خەن ، لياۋ موشالار بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىڭنى سۆزلە ، ياۋاش بولمىساڭ ئاقىۋىتىڭ يامان بولىدۇ ···

— بۇ··· بۇ··· — دېدى رەھمۇپ كالپۇكىدىكى قانىنى قولىنىڭ ئارقىسىدا سۈرتۈۋېتىپ ، — ماقال ـ تەمسىللەرنىڭ ھەممىسىنى مەن ئويدۇرۇپ چىقارمىدىم ، بۇ··· دېگەن خەلقنىڭ··· كىم چىشتى ، غېرىپ چىشتى ، يەرنى يېرىپ چىشتى ، دەپ ھەممىنى ماڭا ئارتىپ قويسا بولماس ···

— نېمە ، نېمە ؟ — ئىمىن چاچراپ تۇردى ، — كىم چىشتى ، غېرىپ چىشتى ، يەرنى يېرىپ چىشتى ! ياز كاتىپ ! بۇ ئەبلەخ يەنە بىر زەھەر تارقاتتى ···

غەزەپلىك ۋارقىراشتىن چىرايى ئۆپكىدەك ھال رەڭ تۇسكە كىرگەن ئىمىن رەھمۇفنى پاق ـ پۇق قىلىپ ئۇرۇپ كەتتى . ھەبىبۇلمۇ يەڭلىرىنى تۇرۇپ ئۇنىڭغا مۇشت سالدى . چىرايى سۇتتەك ئاقىرىپ كەتكەن سەلىم دادىسىنىڭ بىلەكلىرىنى تۇتۇپ تۇگۈلۈپلا قالغانىدى . دادىسى ئۇنى ئىشارەت بىلەن چىقىرىۋەتتى . سەلىم كارىدورغا چىقىپلا ھەربىر سىنىپتىن كېلىۋاتقان شوئار

ئاۋازى ، دەھشەتلىك ۋارقىراشلاردىن چۆچۈپ ، ھويلىغا يۈگۈردى . ئۇ مەكتەپ مەيدانىدىكى بوردا ياسالغان ئېگىز ـ پەس چوڭ خەتلىك گېزىت سەھنىلىرىنىڭ ئارىلىقلىرىدىن ئۆتۈپ دەرۋازا ئالدىغا كەلدى . ساراي باشلانغۇچ مەكتىپىنىڭ قوش دەرۋازىسىنىڭ ئالدىدا بىرنەچچە ئادەم پوستا تۇراتتى . سەلىم بىرىنچى دەرۋازىدىن چىقىپ بىرنەچچە قەدەم ماڭمايلا ، «قۇربان» ، «يەرلىك مىللەتچى» دېگەن سۆزنى ئاڭلاپ قالدى ۋە ئارقىدىنلا قولىغا قىزىل پەتتە باغلىغان بىر كىشى ۋارقىرىدى :

— ھەي مىللەتچىنىڭ كۈچۈكى ، نەگە بارسەن ؟ ئۆت بۈياقتا !

قىزىل پەتتىلىك كىشى سەلىمنى گەجگىسىدىن قامالالاپ ھويلا ئىچىگە قاتتىق ئىتتىرىۋىدى ، ئۇ دەرۋازا بوسۇغىسىغا پۈتلىشىپ كېتىپ ، ئالدىدىكى سېپىق سۇ توختاپ قالغان ئېرىقتا چۈشۈپ كەتتى ...

كۈرەش باشلىنىپ ئىككى ئايغا يەتمىگەن ۋاقىت ئىچىدە ئەر ــ ئايال بولۇپ ئۈچ ئوقۇتقۇچى ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋالغاندىن كېيىن ، دەرۋازىلار قاتتىق قامال قىلىنغانىدى ، ھەتتا بالىلىرىغا تاماق ئەكىلىدىغان ئاتا ـ ئانىلارنىڭمۇ دەرۋازا ئالدىغا كېلىشى چەكلەنگەنىدى .

سەلىم سۈرۈلۈپ كەتكەن تىزىنى ئۇۋۇلاپ ، باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرى كۈرەش ئېلىپ بېرىۋاتقان كۆتۈرمە بىناىنىڭ كارىدورىغا كىردى . كارىدور سىنىپلاردىن كېلىۋاتقان ۋەھىمىلىك شوئار ئاۋازلىرى ، «گەپ قىل !» ، «ياۋاش بول !» ، «بېشىڭنى ئېگىپ تۇر !» دېگەندەك ۋارقىراشلار بىلەن تولغانىدى . تېڭىرقاپ قالغان سەلىم دەھشەتلىك چىرقىرىغان ئاۋازدىن چۆچۈپ ئالدىدىكى ئىشىكى قىيا ئېچىلغان سىنىپقا قارىدى . ئۇ ئىشىك يوچۇقىدىن سىنىپ ئىچىگە قاراپ ۋارقىرىۋەتكىلى تاسلا قالدى . سىنىپنىڭ پولىدىلا بىر ئايال تىزلىنىپ ئولتۇراتتى . ئۇنىڭ چاچلىرى چۈۋۈق ، يۈزلىرى قان ، پولغا تايىنىۋالغان قوللىرىمۇ قان ئىدى . ئايالنىڭ ئالدىدا دېۋەيلەپ تۇرغان قىزىل قوغدىغۇچىنىڭ چاڭگىلىدا

بىر تۈتام چاچ تۇراتتى . سەلىم توۋلىۋەتكىلى تاسلا قالدى . كۆرەش قىلىنىۋاتقان ئايال دەريا ئەمگىكىدە ئۆزىگە نان بەرگەن ئوقۇتقۇچى ئىدى .

قورقۇنچلۇق مەنزىرىلەردىن يۇرىكى سىلىپ كەتكەن سەلىم ئارقىسىغا ياندى . ئۇنىڭ قورسىقى ئېچىپ كەتكەنلىكى ئۈچۈن ھېلىدىن - ھېلىغا كۆڭلى ئاينىيتتى . ئۇ ھويلىغا چىقتى . كۆز ئاپتىپى نېپىز بۇلۇتلار ئارىسىدا بىر پارچە ئاق داغدەك يورۇپ تۇراتتى . سەلىم كەچلىك تاماققىچە ۋاقىت ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن بوريلارغا چاپلانغان چوڭ خەتلىك گېزىتلەرنى ئوقۇشقا باشلىدى . ئۇ ھەرخىل ئەكسىيەتچى تەشكىلاتلارنىڭ ئىسىملىرىنى كۆرۈش بىلەن دادىسىنىڭ «سىياسىي يانچۇقچىلار — ئەڭ رەزىل ئادەملەر» دېگەن سۆزىنى ئەسلىدى .

كەچكى تاماق ۋاقتىدا سەلىم دادىسى بىلەن داق يەردىلا ئولتۇردى . يېرىم چېلەك سۇيۇقئاش سەككىز قاچىغا تەقسىم قىلىندى . ئىمىن ئادىتى بويىچە ھەربىر جىن - شەيتانىنىڭ قاچىسىدىكى گۆشلەرنى تېرىپ ئۆزىنىڭ قاچىسىغا سالغاندىن كېيىن ، ئاندىن باشقىلار تاماققا تۇتۇش قىلدى .

— ئاڭلاپ قويۇش ! — دېدى ئىمىن قىزىق ئاشنى ئاغزىدا ئايلاندۇرۇپ ، — تاماقتىن كېيىن رەستىدە كۆرەش قىلىنىدىغان جەمئىيەت جىن - شەيتانلىرىدىن ئىبرەت ئالغىلى چىقمىز . بىر گۇرۇپپىغا ئىككى ئادەم مەسئۇل بولىدۇ . ھەر بىرىڭنىڭ قالايمىقان ھەرىكەت قىلىشىغا يول قويۇلمايدۇ .

قاراڭغۇ چۈشۈشى بىلەن كوچىلاردىن ھەرخىل دۇمباق ۋە جاڭلارنىڭ ئاۋازى كېلىشكە باشلىدى . گۈلباغ رەستىسى ئۈستىدىن تارتىلغان ئۇمۇچۇك توربەدەك سىملاردا ساڭگىلاپ تۇرغان لامپۇچكىلار ئايرىم - ئايرىم كۆرەش سورۇنلىرىنى يورۇتۇپ تۇراتتى . ھەربىر سورۇندا تىزلاندۇرۇپ قويۇلغان قاسساپ ، ناۋاي ، باققال ، ياماقچى ، سېپتىچىلاردىن ئىبارەت بولغان ئەر - ئايال جىن - شەيتانلار يالىڭاچ دېگۈدەك تۇراتتى . ئۇلارنىڭ بەزىلىرىنىڭ يالىڭاچ بەدىنى قارا ، سېرىق ، يېشىل ، كۆك بويىقلار بىلەن

يول - يول بويالغان بولسا ، بەزىلىرىنىڭ پىشانىسىدىن پۇتىنىڭ ئۇچىغىچە يېرىم بەدىنى قارىغا ، يېرىم بەدىنى يېشىلغا بويالغانىدى . ئۇلارنى بىر - بىرلەپ سۆرەپ چىقىپ ، قولىنى قايرىپ مەيدانىنى نەچچە قېتىم ئايلاندۇرغاندىن كېيىن ، ئاندىن «جىنايىتى»نى سۆزلىتەتتى .

— ئۇلارنى ھەقىقىي جىنغا ئوخشىتىپ بوياپتۇ ، — دېدى ئابدۇكېرىم يېنىدىكى قۇربان مۇئەللىم ۋە ئەزىز مۇدىرلارغا پىچىرلاپ .

— ئۇلار ھەرقانچە رەڭۋازلىق قىلغىنى بىلەن ، — دېدى قۇربان مۇئەللىم ، — ئۆزلىرىنىڭ ئەڭ بىلىمسىز ، ساۋاتسىز ، چارىسىز بەندىلەر ئىكەنلىكىنى ئاشكارىلايدۇ ، خالاس .

— شۇ ! بۇمۇ پادىشاھ يېڭى كىيىم كىيدىم دەپ ئۆزىنى ئالدىغاندەك بىر ئىش ، — دېدى ئەزىز مۇدىر مەنىلىك كۈلۈپ .

— كۈسۈرلاشما ، — ۋارقىردى ئىمىن كۆزىنىڭ ئالايتىپ ، — قېنى بۇ ياققا مېڭىش !

گۈلباغ رەستىسى ئادەم دېڭىزىغا ئايلانغان بولسىمۇ ، ھەربىر توپ سورۇندىن كېلىۋاتقان شوئار ، تىللاش ئاۋازلىرىنى ، ئايانچىلىق چىرقىراشلارنى ھېسابقا ئالمىغاندا ، ھەممىلا كىشى چىرايىدىن قان كەتكەن ھالدا ئۇندىمەي ، ۋەھىمىلىك سۈكۈنات ئىچىدە باش ئېگىپ تۇراتتى . پەقەت ئۇياقتىن - بۇياققا چېپىپ ، قىيقاس - چۇقان كۆتۈرۈپ يۈرگەنلەر بىلىكىدە قىزىل پەتتىسى بارلار ئىدى . ئۇلارنىڭ بىرلىرى سەلتەنەت تاجىسى كىيىش ئالدىدا تۇرغان شاھتەك كۆكرەكىنى كېرىپ ، ئاغزىدىن كۆپۈك چاچرىتىپ ، كۆزلىرى چانقىدىن چىقىپ كەتكۈدەك ۋارقىرىسا ، يەنە بەزىلىرى ئىنئام ئالماقچى بولغان جاللاتلاردەك ، ئالىيېشىل بويالغان بىچارىلەرنى بىر - بىرلەپ سۆرەپ چىقىپ ، سورۇن ئىچىدىلا يۇمىلىتىپ تېپەتتى ، ئۇراتتى ياكى باشلىرىغا قاپقارا بوياقلارنى قۇيۇاتتى . ھايا ، نومۇس ، ئىنسانلىق ھوقۇقى دەپسەندە قىلىنغان بۇ سورۇنلاردا دىر - دىر تىترىشىپ ئولتۇرۇشقان ئەر — ئايالار ئۆزىنىڭ نازۇك يەرلىرىنى ئالقانلىرىدا ،

بىلەكلىرىدە ، چۈۋۈلغان چاچلىرىدا يوشۇرۇپ ، خۇددى يالماۋۇزنىڭ تۆمۈر قەپسىدىكى ئادەملەر «مەن ئورۇق ، ئۇ سېمىز» دېگەندەك ، بىر - بىرىگە مۆلدۈرلەپ قارىشاتتى .

ئىمىن قۇربان مۇئەللىم ، ئەزىز مۇدىر ، ھۇشۇر ، ئابدۇكېرىم ۋە رەھىموفلارنى يەنە بىر سورۇن ئالدىغا ھەيدەپ كەلدى . سەلىم توپ ئارىسىغا قىسىلىپ كىرىپ ، تۇيۇقسىزلا «دادا» دەپ ۋارقىرىۋەتتى . قۇربان ئۇنىڭ قولىدىن تارتقانچە قۇچاقلىۋالدى . دەرۋەقە سورۇندا ئادەم تېنى ئەيمەنگۈدەك ۋەقە يۈز بېرىۋاتاتتى .

سەپەن سىنىپىدىكى مايمۇنە بىر قىزنىڭ قاپقارا ئۆرۈم چاچلىرىنى بىلەكلىرىگە ئوراپ قامالليۋالغاندى . قىزنىڭ كىيىملىرى سالدۇرۇۋېتىلگەن بولۇپ ، بېشىدىن قۇيۇلغان قانداقتۇر پارقىراق ، شىلىمشىق قارا بىرنەرسە ئۇنىڭ يۈزىنى پۈتۈنلەي قاپلىۋالغاچقا ، ئۇنىڭ چوڭ كۆزلىرىنىڭ ئېقىلا پارقىراپ كۆرۈنۈپ تۇراتتى . قىزنىڭ پۇتلىرى يالاڭ ئاياغ ئىدى . ئۇ پۈتۈنلەي يىرتىلىپ بەدەنلىرى كۆرۈنۈپ قالغان ئىچ كۆڭلەكىدىن خىجىل بولغاندەك ، بوينىدا ئېسىقلىق تۇرغان ھەرخىل كىتابلارنى ئۆزىگە دالدا قىلاتتى .

قۇربان مۇئەللىم «چەت ئەل كىتابلىرىنى ساقلىغان ئەكسىيەتچى ھۆرىنسا سالاھىدىن» دېگەن ئىسىمنى ئاڭلاپ چۆچۈپ كەتتى . ئۇ سورۇن ئالدىدا يۈكۈنۈپ ئولتۇرۇپ ئۇن چىقارماي بۇقۇلداپ يىغلاۋاتقان ئاق روماللىق ھاجى ئايىمنى كۆرگەندىلا ، ئاندىن بۇ قىزنىڭ راستتىنلا ھۆرىنسا ئىكەنلىكىگە ئىشەندى .

قۇربان مۇئەللىم شەھەردە ئوقۇتقۇچىلىق قىلىۋاتقان مەزگىللەردە ھۆرىنساغا دەرس بەرگەنىدى . ھۆرىنسا مەنىۋى ئوزۇقىغا شەيدا بىر قىز بولۇپ ، ئۇنىڭ تولۇن ئايدەك چىرايىدا ئېچى ئاق ، قارىسى قارا ، قىزىلى قىزىل رەڭلەر كۆزگە ياققال تاشلىنىپ تۇراتتى . ھۆرىنسا قۇربان مۇئەللىمدىن داۋاملىق كىتاب ئارىيەت ئېلىپ ئوقۇيتتى . ئۇنىڭ ئۆزىنىڭ ساقلىغان كىتابلىرىمۇ نۇرغۇن ئىدى .

ئىبرەت ئېلىش سورۇنلىرىدىن ئەمدىلا قايتىپ كەلگەن

ئوقۇتقۇچىلار ئورۇنلىرىنى سېلىشىپ تۇرۇشىغا ، كارىدوردا ئۇشتەك قاتتىق چېلىنىپ ، ئىمتىنانىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى :

— ھەممىڭ كارىدورغا چىقىش ، تېز بولۇش !...

كىمىڭ كارىدورنىڭ ئىچى ئادەملەر بىلەن تولدى . جىن - شەيتانلار سۇر - توقاي قىلىنىپ ، قاتارسىغا قويۇلغان ئىككى ئۇستەل ئەتراپىغا كەلتۇرۇلدى . نېمە ۋەقە بولغانلىقىنى بىلەلمەي دەھشەتلىك ئىزتىراپقا چۈشكەن ئوقۇتقۇچىلار پولغا دۆۋىلەپ قويۇلغان خىشلارغا قارىشىپ قويىاتتى . ئىمتىن جىن - شەيتانلارنى كۆزدىن كەچۈرگەندىن كېيىن ، بىردىنلا كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ ۋارقىرىدى :

— ھۇشۇر ، ئەكسىيەتچى خوتۇنۇڭ سەلىمە قېنى ؟

— ئۇ ئاغرىپ قالغانىدى ...

— بولمايدۇ ... جىن - شەيتانلارغا رەھىم قىلىش ، پرولېتارىيات دىكتاتورىسىغا ئاسىيلىق قىلغانلىق !

ئاي - كۈنى يېقىنلىشىپ قالغان سەلىمە مۇئەللىم مەيدانغا كەلتۈرۈلدى . ئۇنىڭ ئاق يۈزى تاتارغان ، چوڭ كۆزلىرى ئولتۇرۇشقان بولۇپ ، بىر چاغلاردا ناھىيە بويىچە ئەدەبىيات دەرس ئۆتۈش مېتودىدىن تەجرىبە سۆزلىگەندىكى جەڭگىۋار قىياپىتىدىن ھازىر ئەسەرمۇ كۆرۈنمەيتتى .

— بۇگۈن رەستىدىكى ئىبرەت ئېلىش كۇرەش مەيدانىدا ، — دېدى ئىمىن كالپۇكلىرىنى يالۋۇتىپ ، — قۇربان ، ئەزىز ، ھۇشۇر ، ئابدۇكېرىملەر «ئىنقىلابىي ئاممىغا قانداق تاقابىل تۇرۇش كېرەك» دەپ مەخپىي كۆسۈرلاشتى . شۇڭا ، ھازىر بۇ ئەكسىيەتچىلەرنى ئارام ئالدۇرمىز ...

قۇربان ، ئەزىز ، ھۇشۇر ، ئابدۇكېرىملەر قوللىرى قايرىلىپ ، ئۇستەل ئۈستىگە چىقىرىلدى . ئۇلارنىڭ تۇپتۇز كېرىلگەن قوللىرىنىڭ ئالقانلىرىغا ئۇستى - ئۇستىلەپ خىش قويدى ، ئۆزلىرىنى ئىككى يۈز ۋاتلىق لامپۇچكىغا قارىتىپ قويدى . ئۆپكىدەپ يىغلاۋاتقان سەلمنى رەھمسوف قۇچاقلاپ تۇراتتى . كېرىلگەن قوللار تېلىپ ئاغرىپ ، يۈزلەردىن چېلەكتە قۇيغاندەك

تەر تۇكۇلمەكتە ئىدى .

— بىز ئەكسىيەتچىلەرنى قانچە كۆپ يوقاتساق ، — دېدى ئىمىن ژارقىراپ ، — ئۇلار شۇنچە ئارام تاپىدۇ ؛ ئۇلارغا قانچە قاتتىق زەربە بەرسەك ، ئۇلار شۇنچە ئارام تاپىدۇ ... سەنلەرنىڭ ياۋاش بولۇشۇڭغا رۇخسەت ، قۇيرۇق كۆتۈرۈۋېلىشىڭغا رۇخسەت يوق ؛ ئىقرار بولۇشىڭغا رۇخسەت ، جاھىللىق قىلىشىڭغا رۇخسەت يوق ؛ ھەئە دېيىشىڭگە رۇخسەت ، «ياق» دېيىشىڭگە رۇخسەت يوق ...

قۇربان مۇئەللىمنىڭ سول كۆكرىكىگە قانداقتۇر پىچاق سانجىلغاندەك بىرنەرسە قادىلىپ ئۆتتى ... ئۇنىڭ چىرايى بىردىنلا ئاقىرىپ ، قولىدىكى خىش چۈشۈپ كەتتى . غەزەپلەنگەن ئىمىن قۇربانىنىڭ ئالىقىنىغا خىشتىن ئاۋۇالقىدىنمۇ ئارتۇقراق قويدى . قۇربان مۇئەللىم ئاستىنقى كالپۇكلىرىنى غەزەپ بىلەن چىشلىدى . ساقىپ چۈشكەن قان تەر بىلەن قوشۇلۇپ بويۇنلىرىغا كىرىپ كەتتى .

— دادا ! ... — ئېتىلىپ كەلگەن سەلىم قۇربانىنىڭ پۇتلىرىنى قۇچاقلىدى . ئۇ ئۆمىلەپ يۇرۇپ ئىمىننىڭ ، ھەمىدخانىنىڭ قوللىرىغا ئېسىلىپ يالۋۇردى . بۇ ۋەھشىيانە كۆرۈنۈشلەر ۋە ھۇشۇرنىڭ گويا ھېلىلا چانقىدىن چىقىپ كېتىدىغاندەك پولتىيىپ چىققان كۆزلىرىنى كۆرگەن سەلىمە ئايلىنىپ يىقىلدى .

— ھوي ، — دېدى ھەمىدخان ئالىقانلىرىغا ئۇرۇپ ، — يۇنۇمسىغان توغراق ، يېرىق كاساڭ ، چۆگىمەش پاچاق ، باداڭ قورساق ، بىز ئىنقىلابىي جەڭچىلەرگە ھۆرداقلىق قىلىپ ئۆلۈكۈڭنى ساتماقچىمۇ ؟

— دادا ! ... — سەلىم ئۈستەلدىن ئاغدۇرۇلۇپ چۈشكەن قۇربانىنىڭ ئۈستىگە ئۆزىنى ئاتتى ...

سەلىم كېچىچە دادىسىنىڭ پېشانىسىگە ھۆل لۆڭگە قويۇپ ئۇنىڭ قېشىدا ئولتۇردى . سەلىمنىڭ كۆزىگە ئۇيقۇ كېلىدىغاندەك ئەمەس ئىدى . ھەر كۈنى تەكرارلىنىپ تۇرغان قاباھەتلىك سۆزلەر ، بىر ـ بىرىگە تۆھمەت قىلىشلار ، ھەتتا ھېچ ئەيمەنمەي

ئۇرۇش ، تۈكۈرۈشلەر ، ئارقا ـ ئارقىدىن بىر ـ بىرىنى تارتىپ چىقىرىشلار ، چېقىمچىلىق ، قىزارماي ـ تاتارماي يالغان ئېيتىشلار سەلىمنىڭ يۈمران قەلبىدە كىمگىدۇر نىسبەتەن ، ئۇنسىز قارشىلىق ۋە چەكسىز بىر نەپرەتنى ئويغىتىپ ، مومىسىنىڭ چۆچىكىنى ئېسىگە سالاتتى . چۆچەكتىكى ئادەم يەيدىغان يەتتە باشلىق يالماۋۇز ۋە «مەن ئورۇق ، ئۇ سېمىز » دەپ بىر ـ بىرىنى ئىتتىرىپ يالماۋۇزغا يالۇرۇۋاتقان تۈمۈر قەپەس ئىچىدىكى ئادەملەر ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا كېلەتتى .

سەلىم ئويلا ـ ئويلا ئادەملەرنىڭ نېمە ئۈچۈن بىر ـ بىرىگە مۇنچۇالا بىرەھىم ، تاش يۈرەك ، ۋاپاسىز بولىدىغانلىقى ، ئىمىنغا ئوخشاش بەتنىيەت ، قارا كۆڭۈل كىشىلەرنىڭ نېمە ئۈچۈن پايدا تېپىپ ، ياخشى ئادەملەرنىڭ نېمە ئۈچۈن مۇنداق كۈنلەرگە قالىدىغانلىقىنىڭ تېگىگە يېتەلمەيتتى . شۇنداق ، ئۇ دادىسىنىڭ ۋە ئەزىز مۇدىر ، ھۇشۇر ، ئابدۇكېرىم ، رەھىموپلارنىڭ ئىنتايىن ياخشى ئادەم ئىكەنلىكىنى ئۆزىنىڭ بەش قولىنى بىلگەندەك بىلىدۇ . ئەمىسە باشقىلار نېمە ئۈچۈن ئۇلارغا ئىشەنمەيدۇ ؟ سەلىم ئوچۇق بىرنېمە دېيەلمىسىمۇ ، بالىلىق كۆڭلىدە شۇ نەرسىنى غۇۋا ھېس قىلاتتى ، يەنى بۇ گۈزەل دۇنيادا ئىنسانلار بىر ـ بىرىگە ئىشەنمەيدىكەن .

سەلىمنىڭ كۆزى ئەمدىلا ئۇيقۇغا ئىلىنىۋىدى ، ئەزىز مۇدىرنىڭ : «سەلىم ، ئۇخلاپ قالمىغىن ، بىرەر ئۆزگىرىش بولسا باشقىلارنى ئويغاتقىن » دېگەن سۆزى بىلەن چۆچۈپ كۆزىنى ئاچتى .

— سىز نەگە بارىسىز ؟

— سەلىمە خانىم ياتقىدىن چىقىپ كېتىپتۇ ...

تاڭ ئېتىش بىلەن سەلىمەنى مەكتەپ بېغىنىڭ ئەڭ چېتىدىكى قۇرۇق چاتقال قاپلاپ كەتكەن قورايلىقتىن تېپىشتى . ئۇ پۇتۇنلەي قانغا بويالغان بولۇپ ، ئايىغىدىلا ئۆلۈك بىر بوۋاق ياتاتتى ...

ھۇشۇر بىلەن ئەزىز مۇدىر ئىككى قوغدىغۇچىنىڭ نازارەت قىلىشى ئاستىدا بوۋاقنى كۆمۈپ قويدى .

سەلىمە ئۈچ كۈن ئۆتكەندە ھوشىغا كەلدى . سىنىپ ئىچى

تـــمتاسچىلىق ئىدى ، ھەتتا كارىدور ۋە ھويلىلاردىمۇ نە شۇئار ئـاۋازى ، نـە چـــرقىرغان ، ۋارقىرغان ئاۋازلار ئاڭلانمايتتى . ســەلـــمـــە جـەينەكلىرىگە تايىنىپ ئورنىدىن تۇردى . ئۇ دېرىزە ئارقىلىق ئاسمانغا قاراپ ، كۆتۈرۈلۈۋاتقان قاپقارا ئىسنى كۆردى . ئـۇنـــڭ يۈرىكى ئاغزىـغـا تىقىلـــىپ قالدى . ئىس ھېلىدىن ـ ھـــېلىغا ئۇلغىيىپ ، قانداقتۇر كۆيۈندىلەرنى ئاسماندا ئۇچۇرتۇپ يۈرەتتى . سەلىمە تام ياقىلاپ ، تەمتىرەكلەپ يۈرۈپ ئەرلەر ياتقىغا چىقتى . ياتاق ئىچى جىمجىت بولۇپ ، پەقەت قۇربانلا بىر بۇلۇڭدا ئىنجىقلاپ ياتاتتى .

— قـۇربـان ئـاكـا ، — دېدى ســەلىمە ئىشىك تۈنتۇچىغا ئېسىلىپ .

— سەلىمە ، سىز ... سىز ... نېمىشقا ئورنىڭىزدىن تۇردىڭىز ؟

— ئۇلار قېنى ، ئۇ ... ئۇ ... نېمە ئىش ؟

— ھەممىسى كىتاب كۆيدۈرۈشكە كەتتى ...

— كىتاب كۆيدۈرۈش ...

— شۇنداق ، ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ئۆيلىرىنى ئاختۇرۇپ يىغىپ كەلگەن كىتابلار ...

— كىتابلار ؟ ... مېنىڭ كىتابلىرىم ...

كۆزلىرى چەكچىيىپ كەتكەن سەلىمە دېرىزىدىن يىراقلارغا قـارىـدى . ئـاسـمـان قـەھـرىـدە پارچە قەغەز ، قارا كۆيۈندىلەر پىرقىرىشاتتى . قارا دۈدەك تولغىشىپ چىقىۋاتقان ئىسلار ئارا قـــىـــقىزىل ئوت يالقۇنلىرى زەھەرلىك تىللىرىنى ھەر تەرەپكە سوزاتتى .

— مېنىڭ كىتابلىرىم !...

سەلىمەنىڭ ئىشىك تۇنتۇچىدىن بوشاپ كەتكەن قوللـــرى ئاستا ـ ئاستا سىيرىلىپ ، ئۆزى بوسۇغىغىلا يىقىلدى ...

1966 ـــ يـــلـى 11 ـ ئاينىڭ 7 ـ كۈنى مەشھۇر ساراي مەكتىپىنىڭ قوش دەرۋازىسى سۇر بىلەن ئېچىلدى ... بۇ كۈن قاراقۇرۇم باغرىدىكى مېھرى ئىللىق بۇ قەدىمىي كىچىك شەھەرنىڭ كـوچـىلـىـرىـدا قاراڭغۇچىلىق ، قىستاڭچىلىق ، بوران ھۆكـۈم

سۇرەتتى ... كوچا ـ كويلاردا قالايمىقان ئۇچۇپ يۈرگەن خازانلار توپا ـ چاڭ بىلەن ئاسمانغا كۆتۈرۈلەتتى ۋە يەنە شىددەت بىلەن يەرگە ئۇرۇلاتتى ... قان ـ ياش بىلەن كۆزۈمجەپ ئېقىۋاتقان يۈرۈڭقاش دەريا سىنىڭ بويلىرى مانانلاشقانىدى .

ساراي مەكتەپ ئالدى ئادەم بىلەن تولغان بولسىمۇ ، ھېچبىر چۇقان ـ سۇرەن ئاڭلانمايتتى . ھەممە كىشى تىمتاسلىق ئىچىدە تاقەتسىزلىك بىلەن كۆزلىرىنى غارىلداپ ئېچىلىۋاتقان سۇرلۇك دەرۋازىغا تىكەتتى .

— ۋاي بىچارە بالام ، ۋاي بىچارە بالام ، مەكتەپتىمۇ ئوقۇرسەنمۇ ، ئەپەندىمۇ بولارسەنمۇ ! — دەپ شۇرلىدى بىر بوۋاي ئۇچتەك ئاقارغان ساقاللىرىنى تىترىتىپ ، — ئەمدى قوشتوغراقتا سۇرگۈن قىلىنساڭ ، قانداقمۇ چىدارمەن ؟...

— سىلىنىڭ بالىلىرىمۇ مۇئەللىم ئوخشىمامدۇ ؟ — دېدى بىر ئايال قىزىرىپ كەتكەن كۆزلىرىدە بوۋايغا قاراپ .

— خوش خېنىم ، — دېدى بوۋاي مۇرىسىدىكى خۇرجۇننى ئۆرىدەپ قويۇپ ، — بىر ئوبدان يىكچىلىك ھۇنىرىم بار ئىدى . ئۆگىتىپ قويماي ، ھۇنەر دېگەن ئۆلمەيدۇ دېسەم ، «ئوقۇيمەن» دەپ ، قارىماملا بېشىغا تېپىۋالغان بالا ـ قازانى ... بۇ زامانداا ئەپەندىنىڭ كۇنى كۇنمۇ ؟ !...

— تارتىپ چىقىرىلغانلارنىڭ ھەممىسىنى قوشتوغراقتا سۇرگۈن قىلمايدىكەن ، تەڭ ياتىسىنى مەكتەپلەردە رېجىم ئاستىدا ئۆزگەرتىدۇ ، دېگەن گەپ بار . بەلكىم بالىلىرى سۇرگۈن قىلىنىدىغانلار ئىچىدە يوقتۇ ...

— خۇدا ئېيتقانلىرى بولسۇن خېنىم ، قارىسىلا ، ئۇلارمۇ چىقىۋاتىدۇ ...

يۈك ـ تاقلىرىنى يۈدۈشكەن ، چىرايلىرىدىن قان ، تەنلىرىدىن مادار ، كۆزلىرىدىن نۇر كەتكەن بىر يۈز ئون توقۇز نەپەر ئەر ـ ئايال مەرىپەت قۇربانى بىر ـ بىرىنى يۆلىشىپ ، ئەتراپتىكى قوغدىغۇچىلارنىڭ نازارىتى ئاستىدا چىقىپ كېلىشتى . شىددەتلىك بوران ئۇلارنىڭ چۈۋۈلغان چاچ ، كىرلەشكەن كىيىملىرىنى

ئۇچۇرتاتتى ... ئەتراپتىن «دادا» ، «بالام» ، «ئانا» ، «ئاچا» ، «ئۇكام» دېگەن ئېچىنىشلىق ئاۋازلار ۋە قوغدىغۇچىلارنىڭ غەزەپلىك ۋارقىرىشى ئاڭلىناتتى . ئاق چاچلىق ئانىلار توپىلارغا پۇچىلىنىپ يىقىلاتتى ... تارام ـ تارام ياشلار ئاپئاق ساقاللار ئۈستىدىن يۇمىلىنىپ چۈشەتتى . كىگىز بىلەن كۆرپىنى دۇمبىسىگە ئارتىۋالغان سەلىم ئابدۇكېرىمنىڭ پېشىنى تۇتۇۋالغاندى . ئابدۇكېرىم قۇربان مۇئەللىمنىڭمۇ بىرقىسىم نەرسىلىرىنى قوشۇپ كۆتۈرگەچكە ئىنجىقلاپ ئاران كېتىپ باراتتى . يۇكلىرىنى قولدىماش قىلىۋالغان ئەزىز مۇدىر ، ھۇشۇرلار قۇربان مۇئەللىمنى قولتۇقلىۋالدى .

— ئەزىز !

توپ ئىچىنى يېرىپ كەلگەن ۋىجىككىنە ئايال مۇدىرنىڭ باغرىغا تاشلاندى .

— خەيرىنسا ، ئۆزۈڭنى بېسىۋالغىن ! قارا ، ئارقاڭدا كىم كېلىۋاتىدۇ ؟

— سەلىم بالام ، — خەيرىنسا سەلىمنى باغرىغا تېڭىپ ھۇقۇلداپ يىغلىۋەتتى ، — يۈر بالام ، مەن بىلەن كەتكىن !

— ياق كىچىك ئانا ، — دېدى سەلىم يەرگە قاراپ ، — دادام كېسەل ھەم يالغۇز ، ئۇنىڭغا سۇ ، نان ئەكېلىپ بېرىدىغان ئادەم يوق ...

— ئۇنداق دېمە ، بالام كېتەيلى ، شۇنچە ئادەملەر تۇرغىنىدا نېمىشقا ئەنسىرەيسەن ، قۇربان مۇئەللىم ، — دېدى خەيرىنسا ئاستا ـ ئاستا سىلجىۋاتقان توپقا ئەگىشىپ ، — سەلىمنى ئەكېتەيمۇ ؟ كىچىك بالا ، ئېزىلىپ كەتمىسۇن !

— سەلىم ، — خەيرىنسا كىچىك ئاناڭ بىلەن كەتكىن ، — دېدى قۇربان ئارقىغا قايرىلىپ ، — سەن ... سەن ... مەندىن ئەنسىرىمە ...

— قارا ، ئاڭلىدىڭمۇ قوزام ، — دېدى خەيرىنسا ئۇمىدلىك كۆزلىرىنى ئۇنىڭغا تىكىپ ، — باشقىلار بولغاندىكىن ، داداڭدىن

ئەنسىرىمە !

— خاپا بولماڭ ، كىچىك ئانا ، — دېدى سەلىم يىغلامسىراپ ، — دادام باشقىلارغا ئېغىرلىق سېلىشنى خالىمايدىغان ئادەم !...

— چەتكە ئۆتۈش ، — ۋارقىرىدى قوغدىغۇچىلار بار ئاۋازى بىلەن ۋە ئەتراپتىكى ئاتا ـ بالا ، ئەر ـ خوتۇن ، قوۋم ـ قېرىنداشلارنى ئىتتىرىپ ، گەجگىلىرىگە مۇشتلاپ ھەيۋە قىلىشقا باشلىدى .

قاتتىق تەقىپ قىلىشلار ، دوق بىلەن ئېيتىلغان سەت تىللار ، ئۇرۇش ـ دۆشكەلەشلەر ئالمانغا تەسىر قىلىدىغاندەك ئەمەس ئىدى . ئۇلار سۈرگۈنىدىلەرگە ئەگىشىپ چەكسىز شال ئېكىزلىقلىرىنى ئارقىغا قالدۇرۇپ تاكى قوشتوغراققا ئېلىپ بارىدىغان ئېگىز ـ پەس دۆڭلۈكلەر ، ئۆمۈچۈك توربەك گىرەلەشكەن تىكەنلىك چىغىر يوللار ، تارام ـ تارام قارا سۇ ئېقىۋاتقان سازلىقلارغىچە بىللە كېلىشتى ...

...

ئون بىرىنچى ئايىنىڭ ئاخىرلىرى بولۇپ قالدى . قوشتوغراقنىڭ ئاسمىنى پات ـ پاتلا قارا بۇلۇتلار بىلەن قاپلىنىپ ، قار ئۇچقۇنداپ ئۆتەتتى . ناۋادا كۈن ئېچىلغان تەقدىردىمۇ چەكسىز چۆل چۈش مەزگىلىدىلا لىپىدە ئىلىيتتى ـ دە ، قۇياش قىيىلىش بىلەن يەنە سوغۇق شامال سارغايغان ياۋا قومۇش غوللىرىنى شالدىرلىتىپ ، قوشتوغراق مەھبۇسلىرىنىڭ يەر ئاستى گەمىلىرىنى توپىغا تولدۇراتتى .

— تېز بولۇش ، تېز ... تېز ، كىمكى بۇگۈنكى ۋەزىپىنى ئورۇندىيالمىسا تامىقى بېرىلمەيدۇ ...

ئۇچ قىرلىق كالتەك تۇتقان «خەلق ئەسكەرلىرى» كىيىمىك تۇشۇۋاتقان مەھبۇسلار ئەتراپىدا پات ـ پات ۋارقىراپ قويىاتتى . كىيىمىك قاچىلانغان تاغارلىرىنى قولدىماس قىلىپ ، ئۇزۇندىن ـ ئۇزۇن تىزىلىپ كېلىۋاتقان ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ئۈچ كىلومېتىر

ئارىلىقتىن خۇمدان كېسىكى توشۇۋاتقىنىغا بىر ھەپتە بولۇپ قالغانىدى .

ئالتە - يەتتە كېسەكىنى دۇمبىسىگە ئارتىۋالغان سەلىم ھېلىدىن - ھېلىغا دادىسىغا قارايتتى . قۇربان مۇئەللىمنىڭ دۇمبىسىنى بېسىپ بارغانسېرى ئېغىرلىشۋاتقان كېسەك مۇرىسىدىن ، قولتۇقىدىن ئۆتكۈزۈلگەن ئارغامچىلارنى سىڭىرەك چىڭىتىپ ، ئۇنىڭ گۈرەن تومۇرلىرىنى ھېلىلا ئېتىلىپ كېتىدىغاندەك كۆپتۇرۇۋۈتكەنىدى . تەر توختىماي تۆكۈلۈۋاتقان يۈزى خۇددى سۇغۇرۇلغان تۆمۈردەك كۆكىرىپ ، كۆزلىرى پولتىيىپ چىققانىدى .

— قانداق ، روھىي دۇنيارىڭغا تاقالدىما ، — دېدى قىزىلكوس بىر خەلق ئەسكىرى ، — گەپ قىلمايسەنغۇ ؟

قۇربان مۇئەللىم بېشىنى ئارانلا لىڭشىتتى . لېكىن ، غەزىپى بىردىنلا ئۆرلەپ قالغان قىزىلكوس كالتەكىنى كۆتۈرۈشىگە ئەزىز مۇدىر ئۇنىڭ ئالدىنى توستى .

— ھەي ، ھەي ، ئۇكام ، رەھىم قىل ، جانغا تاقىلىۋاتسا ، روھىي دۇنياڭا تاقالماي قالامتى ؟ قۇربان بىرنەچچە كۈن بولدى كېسەل ...

— قارا بۇنىڭ خورىكىنى ، — دېدى قىزىلكوس تۆكلۈك قوللىرىنى شىلتىپ ، — «ھەئە» دەپ زۇۋاننى ئاچماي ، ئاقتا ئاتنىڭ بىر نېمىسىدەك بېشىنى گىلدىڭلاتقىنىنى ...

دەرۋەقە قۇربانىنىڭ سۆز قىلىشقىمۇ ماجالى يوق ئىدى . ئۇنىڭ سول كۆكرىكى خۇددى تۆگمەن تېشى ئېسىپ قويغاندەك ئېغىر ئىدى . ئۇ گەمە كولاش ، يېرىم كۈنلۈك يىراقلىقتىكى توغراق ئورمانلىقىدىن ياغاچ كېسىش ، توشۇش ، گەمىلەرنى يېپىش ئەگەكلىرىدە كېسىلىنىڭ كۈندىن - كۈنگە ئېغىرلىشۋاتقانلىقىنى ھېس قىلغانىدى ، بولۇپمۇ بۈگۈن ئۇ ئوغلى سەلىمگە قارىغانسېرى ئۇنىڭ ئاجىز ، ئالاڭغۇ ئۇرۇۋاتقان يۈرىكى ئاجايىپ قايغۇ - ئەلەم ، ھەسرەت ، ئەندىشە تاغلىرى ئاستىدا مۇجۇلاتتى . شۇنداق ، بۇ ئوغلى

تـۇغۇلۇپ قانچىلىك خوۋلۇق كۆردى؟ ئۇ ئاتىلىق بۇرچىنى ئادا قىلالمىدىمۇ؟ ياق، ئۇنىڭ ئوغلى دادىسىنىڭ ئازاب ـ ئوقۇبەتلىرىگە، دەرد ـ ھەسرەتلىرىگە شېرىك بولۇش ئۈچۈنلا بۇ دۇنياغا تۆرەلگەنىكەن. سەلىمنىڭ قانغۇدەك كۈلگەن كۈنلىرىمۇ بولمىدى. ئۇ باشقا كىچىك بالىلاردەك ئاتا ـ ئانىسىغا ئەركىلەپمۇ باقالمىدى، قەغىشلىكمۇ قىلالمىدى. بۇ ئىشلارغا زادى كىم سەۋەبچى؟ ئاتىمۇ ياكى زامانمۇ؟ ئۇنىڭ ئوقۇتقۇچى بولۇشى شۇنچىۋالا بەختسىزلىكلەرنىڭ سەۋەبچىسىمۇ؟

قۇربان ئېغىر تىن ئېلىپ، قارىچۇقلىرى تارتىلغان كۆزلىرى بىلەن مەنزىلگە قارىدى.

— دادا، — دېدى سەلىم يانداپ كېلىپ، — مەن ئېگىشىپ تۇراي، تاغىرنىڭىزنى مېنىڭ دۇمبەمگە يۆلەپ، سەل دېمىگىزنى ئېلىۋالامسىز؟ تاغار بەك پەسكە چۈشۈپ كېتىپتۇ.

— ياق بالام، يېتىپ بارالايمەن ...

قۇربان مۇئەللىم سەلىمنىڭ ئۇمچەيگەن ھارغىن چىرايىنى كۆرۈپ يەنە ئويغا پاتتى. ئەگەر ئۇ تۈيۇقسىزلا ئۆلۈپ كەتسە، سەلىم قانداق قىلار؟ قوشتوغراقنىڭ چۆللىرىدە باشپاناھسىز قالارمۇ؟ بۇ ... بۇ ... توغرۇلۇق بالدۇرراق ئەزىز مۇدىر بىلەن سۆزلىشىپ قويۇش كېرەك ئىدى ...

— قوپ دەيمەن ئالۋاستى، نېمە ھۆردا قىلىسەن؟!

قىزىلكوسىنىڭ ۋارقىرىغان ئاۋازى قۇربان مۇئەللىمنى چۆچۈتۈۋەتتى. ھەممە بىردەك كەينىگە قاراشتى ... ئەكى ئاخىردا كېلىۋاتقان ئايال ئوقۇتقۇچى يېقىلغانىدى. دۇمبىسىدىكى كېسەك قاچىلانغان تاغار ئۇنى بېسىپ تۇراتتى. ئىشتان پۇچقاقلىرىدىن ئېقىپ چىقىۋاتقان قان پۇتلىرىنى ۋە بېسىپ كەلگەن ئىزلىرىنى قىپقىزىل بويىۋەتكەنىدى. بۇ ئايال دەريا ئەمگىكىدە سەلىمگە نان بەرگەن مۇئەللىمە ئىدى.

— ئاچا، — دېدى سەلىم يىغلامسىراپ، — مەن كېسىكىڭىزنى كۆتۈرۈشۈپ بېرەي ...

— هەممىمىز ، — دېدى هۇشۇر كۆچىلىككە قاراپ ، — ئايال ئوقۇتقۇچىلارنىڭ بىرنەچچىسىنىڭ كېسىكىنى بۆلۈشۈپ كۆتۈرۈۋالايلى ، ئۇلار بۇ ئوقۇتقۇچىنى كۆتۈرۈپ گەمىگە ئەكەتسۇن !

كەچلىك تاماقتىن كېيىن ئوقۇتقۇچىلار قۇرۇلۇش سېلىنىۋاتقان مەيدان باشقارمىسىغا يىغىلدى . ناھىيىدىن ئوقۇتقۇچى مەھبۇسلارنى باشقۇرۇش ئۈچۈن ئەۋەتىلگەن باشلىق مەيداندا ھەجىيىپ تۇراتتى . باشلىقنىڭ ئاغزىنى قاپلاپ تۇرغان ئاق ھەم سېرىق رەڭدىكى تۈچ چىشلار ياخشى سېلىنمىغانمۇ ، ئۇنىڭ ھەر ئىككىلا كالپۇكى ئارقىغا ئۆرۈلۈپ دوردىيىپ تۇراتتى . مەيداندىكىلەر بۇ باشلىقنىڭ ئىسمىنى بىلمەيتتى . پەقەت ئۇنىڭ بىر يەردە جىم تۇرالماي غىلدىرلاپلا يۈرگىنىگە قاراپ ، ئۇنىڭغا «قىل يورغا» دەپ ئات قويغانىدى . ئۇ باشقىلارغا ئوخشاش ئايال ئوقۇتقۇچىلارنى «ئالۋاستى» ، ئەر ئوقۇتقۇچىلارنى «جىن - شەيتان» دەپ چاقىرمايتتى . پەقەت سىلىققىنا قىلىپ : «قېنى ، ئايال قارا يىپلار بۇياقتا ، ئەر قارا يىپلار ئۇياقتا سەپكە تىزىلىڭلار !» دەپ ھەجىيىپ قويا تتى .

— ئەتە ئەتىگەن ، — دېدى قىل يورغا چوڭ كالپۇكلىرىنى يالىۋېتىپ ، — شۇەرلىككە قومۇش ئورۇغلى بارىمىز . قۇرۇلۇشلىرىمىز تېزرەك پۈتسە ، زەي گەمىلەردىن قۇتۇلىسىلەر . شۇڭا ، كېسەل - پېسەلگە مەن ئىگە ئەمەس ، ھەممىمىزنىڭ ۋەزىپىسى بار .

— مۇز قاتمىغان تۇرسا ؟ — دېدى ئابدۇكېرىم ئۆسۈپ قالغان ساقالىنى تاتىلاپ ، — قومۇش دېگەننى مۇز قېتىپ ئادەم كۆتۈرگۈدەك بولغاندا ئورۇيدۇ دەپ ئاڭلىغانمەن .

— ئۇغۇ شۇنداق ، — دېدى قىل يورغا پەرۋاسىزلا ، — لېكىن قەتئىي نىيەتكە كېلىپ ، قۇربان بېرىشتىن قورقماي ، قۇرۇلۇشنى پۈتتۈرۈش مۇھىم . شۇنداق بولسۇن - ھە ... ئەمىسە تارقىلىڭلار ...

قوشتوغراقنىڭ كۆكۈچ ئاسمىنىنى يۇلتۇزلار قاپلىدى . چەكسىز چۆل قاراڭغۇلۇقىدىن كېلىۋاتقان سوغۇق شامال تەننى تىترىتەتتى . ناگان ـ ناگاندا يىراق ـ يىراقلاردىن غەلىتە ئاۋازلار ئاڭلىنىپ قالاتتى . لېكىن ، بۇ چۆل سۈكۈناتىغا جان كىرگۈزۈپ تۇرغان گەمىلەر بۇنداق كېچىلىرى ئاۋات ئىدى . پىلىلداپ تۇرغان شام يورۇقىدا رەھىموپنىڭ چاقچاقلىرىغا قاقاقلاپ كۈلۈش بىر كۈنلۈك هارغىنلىقنى ئۇنتۇلدۇرۇپ ، ئۇلارنى بىردەملىك بولسىمۇ غەم ـ غۇسسىلاردىن نېرى قىلاتتى .

— بىز قوشتوغراققا مېڭىشتىن بىر كۈن بۇرۇن ، — دېدى ئابدۇكېرىم ئالدىغا چىقىپ ، — ھېمىدخان : «ھەي دوزاخ شوتىسى ئابدۇكېرىم ، سىركۈل پاچاق ، ئۆمۈچۈك پاچاق ، سەن خوشى بەنجاڭ[1] بولغاندا ئاشخانىدىن گۈرۈچ ، مايلارنى ئاچىقىپ تاماق ئېتىپ يېگەن خىيانىتىڭنى تۆلۈۋەتمەمسەن ؟ » دەيدۇ . مەنمۇ : «توغرا ھىمىدخان ، شۇ چاغدا تاماقنى سىزنىڭ ئۆيىڭىزدە ئەتتۇق ، سىزمۇ بىر قاچا پولۇ يېدىڭىز » دېيىشىمگە ، ھىمىدخان : «ھە مۇنداق دېگىن ، ئەمىسە بۇ ھېسابنى ئۆچۈرۈۋۈەتسەك بولار ، ۋاي جېنىمەي ... » دەپ كېتىپ قالدى .

ئابدۇكېرىمنىڭ گەمە ئىچىدە ھىمىدخاننى دوراپ مېڭىشلىرى قاتتىق كۈلكە كۆتۈرۈۋەتتى . قۇربان مۇئەللىمۇ ياستۇق ـ چاپانلىرىغا يۆلىنىپ ئولتۇراتتى .

— كۆلدۇرىۋېرىپ ، — دېدى يۇلتۇز ئوتتۇرا مەكتىپىدىكى نۇرەخمەت دېگەن ئوقۇتقۇچى بېشىنى تۇتۇپ ، — بېشىمدىكى سەللەمنى چۈۋۈلۈپ كەتتى ، قېنى تېڭىپ قويە .

ئابدۇكېرىم نۇرەخمەتنىڭ داۋاملىق تېڭىقلىق تۇرىدىغان لاتىسىنى يېشىپ قايتىدىن تېڭىپ قويدى . ئۇنىڭ بېشى خۇددى چەمبەر كىيگۈزۈپ قويغاندەك جاراھەت ئىدى .

— ئاكا ، بېشىڭىزغا نېمە بولغان ؟ — دېدى سەلىم ھەيران بولۇپ .

---

① خوشى بەنجاڭ — تاماق باشقۇرۇش باشلىقى .

— ئىچىگە شېغىل تولدۇرۇلغان كۆلا بېشىمدا توختىمىغاندىن كېيىن ، ئۇنى بېشىمنىڭ تېرىسىگە تىككۈچ بىلەن مىخلىغان ! — كۆلا دېگەن نېمە ئۇ ؟

— قەغەز قالپاق ، ئۇزۇنلۇقى بىر غۇلاچ كېلىدۇ .

— قەغەز قالپاقنى بېشىڭىزغا دەپتەر تىكىدىغان تىككۈچتە مىخلىدىما ؟

شۇنداق ، مىخ سۆڭەككە ئۆتمەي تېرىدە مىخلىنىپ قالدى !

سەلىم قوشتوغراقلا كەلگەندىن كېيىن ، ھەر كۈنلۈكى ئوقۇتقۇچىلاردىن «چاشقاننىڭ تۆشۈك تېشىشى»[1] ، «تاۋۇز چېكىش»[2] ، «ئايروپىلاندا ئۇچۇرۇش»[3] قاتارلىق قىيناش ئۇسۇللىرىنى ئاڭلاپ تۇراتتى ، لېكىن بېشىغا مىخ قاققانىنى ئاڭلاپ ئۇنىڭ ئاغزى ئېچىلىپلا قالدى .

— ھەيران بولما ئۇكا ، — دېدى ئىسلام دېگەن بىر مۇئەللىم ئورنىنى سىلىۋېتىپ ، — تېخى «تىكەنگە يۇمىلىتىش» ، «ئىلەڭگۈچ ئۇچۇرۇش» ، «قىغقا كۆمۈش» دېگەن جازا ئۇسۇللىرىمۇ بار...

سەلىم ئىسلام مۇئەللىمگە تىكىلىپ قاراپ قالدى . بۇ ئوقۇتقۇچى ئادەتتە كۆپ گەپ قىلمايتتى . گەپ قىلسىمۇ سۆزلەر چىشسىز ئاغزىدىن پىشىلداپ چىقاتتى . ئۇ كۆرەش مەيدانىدا ئۇرۇپ چۈشۈرۈلگەن بىرنەچچە تال چىشىنى يېپ بىلەن باغلاپ بوينىغا تۇمارىدەك ئېسىۋالغاچقا ، ئوقۇتقۇچىلار ئۇنى «چىش تۇمار» دەپ چاقىراتتى ۋە شۇنداق چاقچاق قىلاتتى .

تۇن نىسبى بولۇپ قالدى ، گەمىلەر تىنچىدى . ئېغىر ئەمگەك ، روھىي قىسىلىشتىن ھالسىزلانغان ئوقۇتقۇچىلار ئۇيقۇغا كېتىشكەندى . پەقەت چۆلنىڭ ھارماس بورىنى چۆل قومۇشلىرىنى شىلدىرلىتىپ ، گەمە ئىشىكىگە تارتىلغان كىگىزلەرنى گۈپۈلدىتىپ ئۇرغاندا ، قەيىرىنىڭدۇر قاتتىق سانجىپ ئاغرىشىدىن ئويغىنىپ

① چاشقاننىڭ تۆشۈك تېشىشى — ئىككى بارماقنىڭ ئوچىنى بوغۇزۇپتىپ ئوتتۇرىغا مەدەك تىقىش .
② تاۋۇز چېكىش — چېچىنى قىرقىۋېتىپ چۈشۈق بىلەن بېشىغا ئۇرۇش .
③ ئايروپىلاندا ئۇچۇرۇش — بىر تال چەكمىگە ئىككى قولىنى كېرىپ باغلاپ يۇگۇرتۇش .

كەتكەن ئوقۇنتۇچىلار ئويقۇلۇق ئىگرايتتى ...

دادىسىنىڭ يوتقىنى ئىچىدە ياتقان سەلىم خىياللار ئىلكىدە ئۇخلىيالمىدى. ئۇ ئۆزى چۈشەنمەيدىغان نۇرغۇن - نۇرغۇن مەسىلىلەر ئۈنۈڭ ئويقۇسىنى قاچۇرغانىدى. پەقەت قەغەز، قەلەم ۋە كىتابلارنىلا ئۆزىنىڭ بىردىنبىر بايلىقى ھېسابلايدىغان مۇئەللىملەر نېمە ئۈچۈن «سېسىق توققۇزنىچى» بولىدىغاندۇ؟ «سېسىق توققۇزنىچى» دېگىنى زادى نېمىسى؟ يەنە سەككىز سېسىقى كىملەردۇ؟ دادىسى قۇربان مۇئەللىم، ئەزىز مۇدىر، ھۇشۇر، ئابدۇكېرىم، رەھىموفلاردەك دىلى يۇمشاق، مېھرىبان ئادەملەرمۇ «سېسىق توققۇزنىچى» بولامدۇ؟ ياق، ياق، ئۇلار ھەرگىزمۇ سېسىق ئەمەس، ئۇرۇپ چىشى تۆكۈۋېتىلگەن «چىش تۇمار»، بېشى مىخلانغان مۇئەللىم، قولى سۇنۇپ دوناي تۇتۇپ قالغان مۇئەللىم، ھېلىقى ئايال مۇئەللىملەرنىڭ ھەممىسى سەلىمگە ئامراقلىق قىلىدىغۇ! بۇ ئۇلارنىڭ ئوقۇغۇچىلىرىغا بولغان مېھىر - مۇھەببىتىنىڭ يېلىنجىغان ئۇچقۇنى، چاقنىغان زەررىلىرى ئەمەسمۇ! ئۇلار ھەر دائىم ئۆزىنىڭ ئوقۇنتۇچىلىق ھاياتىنى، ئوقۇغۇچىلىرىنى چوڭقۇر مېھىر بىلەن ئەسلىشىدۇ، سۆزلىشىدۇ، ھەتتا قايسىدۇر ئوقۇغۇچىسىنىڭ يازغۇچى، دوختۇر، ئىنژېنېر، ئۇچقۇچى بولۇپ چىقىدىغانلىقىنى مۆلچەرلەيدۇ. ئۆز ئەجرىنىڭ مېۋە بەرگەنلىكىنى ھېس قىلغان كىشى بەختلىك كىشىدۇر. مانا، ئەنە شۇنداق بەختتىن تېنىگە مادار، قەلبىگە شادلىق، كۆزىگە نۇر تولىدىغان ئەڭ ئۇلۇغ كىشىلەر — ئوقۇنتۇچىلاردۇر. ئوقۇنتۇچىلار ئۆزىدىكى گۆھەر، ئۇنچە - مەرۋايىتلار بىلەن باشقىلارنى زىننەتلەيدۇ، لېكىن ئۆزلىرى بىر ئۆمۈر رىيازەت چېكىپ، بۇ دۇنيادىن داۋراڭسىز ئۆتۈپ كېتىدۇ. ئوقۇنتۇچىلار خۇددى پىلە قۇرۇتىدەك ئۆز تېنىدىكى ھاياتلىق شىرنىسى بىلەن باشقىلار ئۈچۈن يىپەك ئىشلەپ بېرىدۇ.

سەلىم سىرتقا چىقىش ئۈچۈن بېشىغا قويغان چاپىنىنى ئېلىپ كىيىپ، بىر - بىرىگە تېگىشىپ تۇرغان پۇتلار ئارىسىدىن ئاۋايلاپ

دەسسەپ ئۆتۈپ ، گەمە ئىشكىنىڭ كىگىزىنى قايرىدى . ئۇ گەمىدىن تېخى كۆپ ئۇزاقلىماي تۇرۇپ ، بىر توپ ياۋا قوموش ئالدىغا كەلگەندە ، كىمنىڭدۇر ئاۋازىنى ئاڭلاپ قېلىپ ، قورقۇپ ئارقىغا داجىدى . ياۋا قوموش ئارقىسىدا بىر قارا گەۋدە تىزلانغىنىچە بىر خىلدا گەپ قىلىۋاتاتتى . سەلىم ئۇنىڭ بەگئىرىق ئوتتۇرا مەكتىپىنىڭ «مۇڭداش» دەپ ئاتىلىدىغان ئوقۇتقۇچىسى ئىكەنلىكىنى بىلدى . بۇ ئوقۇتقۇچى ساراي مەكتىپىدە ئېلىپ بېرىلغان تۆت - بەش ئايلىق كۇرەش جەريانىدا ھېچكىمگە دەپ باقمىغان ، باشقا كىشىلەر بىلمەيدىغان ، نېمە دېگەنلىكىنى ئۇققىلى بولمايدىغان تۇگمەس - پۈتمەس بىرنېمىلەرنى پىچىرلايتتى . بەزىدە خۇددى بىر كىم بىلەن مۇڭدىشىۋاتقاندەك ، تولىمۇ ئەستايىدىل ھالدا قوللىرىنى شىلتىپ ، نەلەرنىدۇر كۆرسىتىپ ، يەرلەرگە قانداقتۇر شەكىللەرنى سىزىپ چۈشەندۇرەتتى ، ھەتتا ئۇ كۇرەش قىلىنىپ تاياق يەپ يەردە يېقىلىپ قالغاندىمۇ ، يېقىلغان يېرىدىن قوپماي ، ئۆزىنىڭ ئاخىرى يوق سۆزلىرى بىلەن كىملەر بىلەندۇر مۇڭداشقانىدى ... قوشتوغراقتا كەلگەندىن كېيىنمۇ ئۇنىڭ بىرەر كىشىگە گەپ قىلغىنىنى ھېچكىم بىلمەيدۇ . باشقىلارنىڭ ئېيتىشىغا قارىغاندا ، بۇ ئوقۇتقۇچى ئۆمۇر بويى كىتاب يېغقانىكەن . ئۇ ھەر ئايلىق مائاشى چىققان ھامان شەھەرگە يۈگۈرۈيدىكەن ، ھەتتا بىر ئاخۇنۇمدىن ئالغان كىتابى ئۈچۈن ئۇنىڭغا مائاشىدىن بۆلۈپ پۇل تۆلەپ بىر يىلغىچە تۇرمۇشنى ناھايىتى غورىگىل ئۆتكۈزۈپتۇ . بۇ ئوقۇتقۇچى بىرەر كىم ئۇرۇمچىگە ياكى پالانى ژىلايەتكە بارىدىكەن دەپ ئاڭلىسا ، ئۆزى تونۇمىسىمۇ شۇ كىشىنى ئىزدەپ - سوراپ بېرىپ ، ئۇنىڭغا بىرمۇنچە يوللۇق تۇتۇپ كىتاب ئەكەلدۇرىدىكەن . شۇڭا ، ئۇنى بەزىلەر : «كىتاب سارىڭى ، ئون نەچچە يىلدىن بېرى دولىسى يېڭى كىيىم ، گېلى ياخشىراق تاماق كۆرمىدى . كىيىۋالغان نەرسىلىرىنىڭ ياماق چۈشمىگەن يېرى يوق» دېيىشەتتى .

ئىنقىلاب باشلانغان دەسلەپكى كۇنلەردە بىلىكىگە قىزىل پەتتە

باغلىغان گۈڭشې خەلق ئەسكەرلىرى ئۈنىڭ ئۆيىگە بېسىپ كىرىپ ، ئۈچ تاغاردىن كۆپ قوليازما ماتېرىياللىرىنى بۇلاپ ئەكەتتى . بۇ ئوقۇتقۇچى گۈڭشې كادىرلىرىغا يالۋۇرۇپ ، ئىشخانا بوسۇغىسىدىن نېرى كەتمىدى . بىر كۈنى گۈڭشې شۇجىسى ئۈنىڭغا قانتنق كايىپ كەتتى :

— قانداق ئەكسىيەتچى نېمىسەن ؟ يازغىنىڭ ئادەمشۇلاسلىق[1] دەمدۇ ، ھە راست پېداكوتا[2] ، كايلوپ[3] ، ماكاركۇ[4] دېگەندەك غىلىتاڭ شيۇجېڭجۇچىلارنىڭ گەپ كالىچى . ئەگەر بۇ ئىشلار يۇقىرىنىڭ سەمىگە چۈشۈپ قالسا ، سېلىشتۇرۇپ باھالاشتا بىزنىڭ گۈڭشې نېمە بولماقچى ... مەن نېمە بولماقچى ... ھەي زىيالىي ، زىيالىي ! قىلغان ئىشى خىيالىي ...

— شۇجى ، بۇ ... بۇ ... ئۆمرۈم بويى داغ سۇ ئىچىپ ، قۇرۇق نان يەپ ، داق يەردە يېتىپ ، تېنىم قاقشال بولۇپ قالغۇچە يازغان ئىلمىي ئەسەر ... ئوتتۇرا ـ باشلانغۇچ مەكتەپ پېداگوكىسى ...

— بولدى ، بولدى ، بۇنداق بىمەنە ئىشلارنى قىلغۇچە بىر سېۋەت تېزەك تېرىپ ئەترەتكە ئۆتكۈزۈپ بەرسەڭ ، ئۆغۈت كىنىشكاڭغا بەش نومۇر يازدۇرۇۋالمامسەن !...

گۈڭشې شۇجىسى : «بۇ بىرنېمىلەرنى دەرھال كۆزدىن يوقىتىڭلار» دەپ كېتىپ قالدى . بىرنەچچە خەلق ئەسكىرى ماتېرىياللارنى تەرەتخانىنىڭ ئارقا تەرىپىدىكى ئوغۇت توپلايدىغان يەرگە تۆكۈپ ئوت قويۇۋەتتى ... بۇ ئوقۇتقۇچى ئۆزىنى پەرۋانىدەك ئوتقا ئۇرۇپ كۈللەرگە پۈچىلاندى ، يۈز ـ قوللىرى چاۋۇرۇپ چىقتى ، چاچلىرى كۆيۈپ كەتتى ، لېكىن بىر ئۆمۈر رىيازەت بىلەن يازغان مېھنىتىنى قۇتقۇزۇپ قالالمىدى . ئۇ شۇنىڭدىن بېرى ئۆزىگە ئۆزى سۆزلەيدىغان ، ئالدىغا دەرەخ ، تېلېگراف تۈۋرۈكى ياكى بىرەر تام ئۈچراپ قالسىمۇ ، بىر كۈن كەچكىچە شۇنىڭ بىلەن

---

① ئادەمشۇلاسلىق — ئادەمشۇناسلىق .
② پېداكوتا — پېداگوگىكا .
③ كايلوپ — كايروف .
④ ماكاركۇ — ماكارىنكو .

مۇڭدىشىدىغان بولدى . شۇڭا ، ئۇنى ئوقۇتقۇچىلار «مۇڭداش» دېگەن نام بىلەن چاقىرىشاتتى . بۇ نام ئۇنىڭغا سىڭىشىپلا قالغانىدى .

سەلىم «ئۇ مۇڭ تۆكۈۋاتقان ۋاقتىدا بىرەر كىم كاشىلا قىلسا ، قولىغا نېمە چىقسا ئاتىدۇ» دېگەن سۆزنى ئاڭلىغانىدى . شۇڭا ، شەپە چىقارماي ئارقىغا قايتتى ...

ئەتىسى تاڭ يورۇشى بىلەن ئوقۇتقۇچىلار شۇھرلىككە يېتىپ كېلىشتى . ئەزىز مۇدىر ، ھۆشۇر ، ئابدۇكېرىملەرگە ئۆز ئېغىرلىقىنى سېلىشنى خالىمىغان قۇربان مۇئەللىم ئۇلارنىڭ توسقىنىغا قارىماي ، قومۇش ئورۇغىلى كەلدى . رەھىموف بىلەن ھۆشۇر ئورغاقلىرىنى ئېلىپ بىرنەچچە قەدەم مېڭىۋىدى ، مۆز پاراسلاپ سۆنۈپ ئۆتۈكلىرى سۇغا تولدى .

— نېمىگە ھاڭقىيىپ تۇرىمىز ؟ — دېدى قىزىلكوس ۋارقىراپ ، — بۇرژۇئازىيىنىڭ قارا ئىدىيىسىنى ئۆزگەرتىپ قىزىللىشىشنىڭ ئەڭ ياخشى پۇرسىتى بۇ ، قېنى تېز بولىلى!...

بىردەم تېڭىرقاپ قالغان ئوقۇتقۇچىلار ئابدۇكېرىم بىلەن ئەزىز مۇدىرنىڭ ئۆتۈكلىرىنى سېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ ، كەينى - كەينىدىن ئاياغلىرىنى سېلىشتى . تاپاندىن ئۆتكەن مۆزنىڭ سوغۇقى مېڭىگە چىقتى . لېكىن ، مۆز سۆنۈپ پۇتلار قارا پاتقاققا پاتقاندا ، بۇلتۇرقى قومۇش قىيىندىلىرى سانجىلىپ قارا سۇ قىزىل قانلار بىلەن قوشۇلۇپ قوڭۇر تۈسكە كىرىشكە باشلىدى .

ئوقۇتقۇچىلار قومۇش ئورۇشقا كىرىشىپ كەتتى . مۆزلار پاراسلاپ سۇناتتى ، توڭلاپ قېتىپ كەتكەن كىيىملەر شالدىرلايتتى . بىرقانچە ئوقۇتقۇچى ئايلىنىپ يىقىلدى . ئۇلار تىكەن يوپۇرماقلىق قۇرۇق ئوت قاپلىغان قىرغا ياتقۇزۇپ قويۇلدى . تېنى كۆچلۈك ، ساغلام ئوقۇتقۇچىلارنىڭمۇ كۆزى قاراڭغۇلىشىپ ، بېشى ئايلىناتتى . لېكىن ، ئۇلار دەرھال قومۇشلارنى تۈتاملاپ بىرنەچچە مىنۇت جىم تۇرۇۋالاتتى - دە ، خەتەرلىك ئەھۋالدىن ئۆتۈپ كېتەتتى...

سەلىم دادىسىنىڭ ئەلەڭ - سەلەڭ سەنتۇرۇلۇپ يۇرۇپ

قومۇش ئورۇۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ يىغلىۋەتتى . لېكىن ، شۇ ئەسنادا ئەزىز مۇئەللىم قۇربانىنىڭ ئورۇغان قومۇشىنى كۆتۈرۈپ ئۇنى يېتىلەپ قىرغا چىقتى .

— قۇربان بولدى ، سەن ئەمدى كىرمە ، پۇتۇڭنى يۇيۇپ ئايىغىڭنى كىيىۋال . قالغىنىنى بىز ئورۇپ چىقىمىز .

سەلىم دادىسىنىڭ پۇتلىرىنى يۇيۇپ ، ئايىغىنى كىيگۈزۈپ بولۇپ تۇرۇشىغا باشقىلارمۇ قىرغا چىقىشتى . بىر قۇچاق قومۇشنى قولتۇقلاپ چىققان ئابدۇكېرىم ھۇشۇرنىڭ قىزىرىپ كەتكەن پۇتلىرىغا قاراپ چاقچاق قىلىپ قويدى :

— مۇبارەك بولسۇن ھۇشۇر ئاكا ، تىزىڭىزغىچە قىزىللىشىپسىز ...

— ئاغزىڭنى يىغ ! — دېدى قىزىلكوس تاماكا قىستۇرۇلغان بارماقلىرىنى چېنەپ ، — سىياسىي ئاتالغۇلارنى ئۇنداق چاكىنىلاشتۇرۇشنىڭ ئۆزى بىر جىنايەت . سوغۇق سۇدا قىزىرىپ كەتكەننى قىزىللاشتى دېگىلى بولامدۇ ؟

— ئۇنداقتا ئوتتا قىزىللاشساقمۇ بولىدىغاندۇ ؟ — دېدى «چىش تۇمار» سۇنغان قومۇش پارچىلىرىغا ئوت تۇتاشتۇرۇۋېتىپ .

توپ ئارىسىدا پاراققىدە كۆلكە كۆتۈرۈلدى . بۇ ئەسنادا سۇنى شالاپلىتىپ كېچىپ ، پۇتلىرىغا پۇتلىشىۋاتقان قومۇشلار بىلەنمۇ چاتىقى يوق ، بىر تۇتاملا قومۇشنى قولتۇقلاۋالغان مۇڭداش نەبىملەرنىدۇر دېگەچ قاپقارا پاسكىنا سۇنى چاچرىتىپ قىرغاققا يېقىنلاپ كەلمەكتە ئىدى . ئۇنىڭدىن ھەممە كىشى تەپ تارتتى ...

— قىزىل... قىپقىزىل... چىتتەك قىزىل... گۈلمۇ قىزىل... ئوتمۇ قىزىل... قانمۇ قىزىل... — دېدى قىرغاققا چىقىپ ۋە بىردىنلا قىزىلكوسنىڭ بىلىكىدىكى قىزىل پەتتىنى كۆرۈپ غەزەپ بىلەن ۋارقىرىدى ،— سەنمۇ قىزىل ، ئۆپكىدەك قىزىل ... بۇرنۇڭمۇ قىزىل... بىلىكىڭدىكى لاتىمۇ قىزىل... مېنىمۇ قىپقىزىل ئوتقا تاشلىۋەت... مېنىڭمۇ كۆللىرىم ئاسماندا ئۇچۇپ كەتسۇن ... بوراندا توزۇپ كەتسۇن !...

مۇڭداش ئورغاق ۋە قومۇشلىرىنى تاشلاپ قىزىلكوسقا ئېتىلدى . ئادەتتە بىر كىم چىشىغا تەگمىسە ئۆز «مۇڭگى»نى تۆكۈپ جىمجىت يۇرىدىغان مۇڭداشنىڭ نېرۋىسىغا يالاڭ ئاياغ مۇز كېچىپ يۇرۇش تەسىر قىلدىمۇ ياكى ئابدۇكېرىمنىڭ «قىزىللىشىش» ھەققىدىكى چاقچاقلىرى ئۇنىڭ كونا يارىسىنى قوزغاپ قويدىمۇ ، ئىشقىلىپ ئۇ قىزىلكوسنىڭ بىلىكىدىكى قىزىل پەتتىنى كۆرۈپلا ئەسەبىيلىشىپ كەتكەنىدى .

— مۇڭداش ... مۇڭداش ... ماڭا قارىغىنا ، — رەھىموف ئۇنى قۇچاقلىۋالدى ۋە چىرايلىق گەپلەر بىلەن ئالداپ قاياققىدۇر ئەكەتتى ... قىزىلكوسنىڭ رەڭگى ئۆچۈپ يۇزىدە ھال رەڭ داغلار پەيدا بولغانىدى . بۇ ئەھۋالدىن نە كۈلۈشنى ، نە خاپا بولۇشنى بىلمىگەن ئوقۇتقۇچىلار بىر - بىرىگە قارىغىنىچە ھۆل پايتىمىلىرىنى ئېلىپ پۇتلىرىنى ئونقا قاقلىدى . لېكىن ، كۆپ ئۆتمەي پۇتىنى ئونقا قاقلىغان ئوقۇتقۇچىلار ئاغرىق ئازابىدىن تىكەنلىك قىر ئۇستىدە يۇمىلىنىشقا باشلىدى . ئۇلار ۋارقىرايتتى ، كۆزلىرى چىقىپ كەتكۈدەك چىڭقىلاتتى ... بەزىلىرى پۇتلىرىنى قۇچاقلاپ تۇگۈلۈپلا قېلىشتى ... مۇڭداشنى پەسكارىغا چۈشۈرۈپ قايتىپ كەلگەن رەھىموف ئونقا قاقلىنىش ئۇچۇن كېلىۋاتقانلارغا ۋارقىردى :

— ئاغىنىلەر ، بۇ قانداق قىلغىنىڭلار ؟ «خۇدا ئۇرغانىنى خۇادبەردى قوشلاپ ئۇردى» دېگەندەك ، ئۇنىڭسىزمۇ تارتىۋاتقان ئازابىڭلار ئازمىدى ؟ يىلىك توڭلاپ قالغاندا ئونقا قاقلىسا ، سۆڭەكنىڭ ئاغرىقى يۇرەككە ئۆتۈپ كەتمەمدۇ ؟ ئەڭ ياخشىسى پۇتۇڭلارنى سوغۇق سۇدا يۇيۇپ ئايىغىڭلارنى كىيىۋېلىڭلار ! پۇت ئاستا - ئاستا ئۆزى ئىللىسۇن ...

ئوقۇتقۇچىلار قومۇشلىرىنى كۆتۈرۈشۈپ يولغا چىقىشتى . قۇربان مۇئەللىمنىڭ قەدىمى بارغانسېرى ئاستىلاپ قالدى . ئارقىدىكىلەر بىر - بىرلەپ ئۆتۈپ كېتىپ ، ئۇ سەلىم بىلەن ئارقىدا قالدى . قۇربان مۇئەللىم قومۇش كۆتۈرۈۋالغان ئوغلىغا قاراشقىمۇ

پىتىنالمايتتى . چۈنكى ، ئۇ ئۆز ئەھۋالىنىڭ بارغانسېرى ئۆزگىرىپ كېتىۋاتقانلىقىنى سېزەتتى . ئۇنىڭ سول كۆكرىكىگە ھېلىدىن - ھېلىغا نېمىدۇر سانجىلاتتى ، ھەر قېتىم سانجىلغاندا ، نەپەس ئېلىشىمۇ قىيىنلىشاتتى .

مەيدان باشقارمىسى ئەمدىلا قارا كۆرۈم كۆرۈنۈشكە باشلىغاندا ، قۇربان ئايلىنىپ يىقىلدى . باشقىلار ئۇنى كۆتۈرۈپ گەمىگە ئەكەلدى .

گەمە ئىچى كەچ كىرگۈچە ئوپۇر - توپۇر بولدى . ئاسماندا تۇنجى يۇلتۇزلار كۆرۈنۈپ ، كەچكى گۈگۈم پەردىسى يېيىلغاندا ، قۇربان ھوشىغا كەلدى . يىغلاپ كۆزلىرى قىزىرىپ كەتكەن سەلىم دادىسىنى قۇچاقلاپ ، ئۇنىڭ ساقال باسقان يۈزىگە يۈزلىرىنى ياقتى .

— جېنىم دادا ، ئەمدى ھەرگىز مۇئەللىم بولمايمەن ، سىزنىڭ گەپلىرىڭىزگە ئىشىنىمەن ... مۇئەللىملەر ياخشى ئادەملەر ... لېكىن مۇئەللىم بولماي ...

— بالام ، ئەتىياز پەسىللىرى چىقىدىغان سېرىق بوراننى كۆرگەنمۇسەن ؟

— ھەئە ، مومام ئىككىمىز كۈندۈزىمۇ چىراغ يېقىپ ئولتۇرغانىدۇق .

— ھەببەللى ، بۇ سىياسىي ھەرىكەتمۇ خۇددى ئاشۇ سېرىق بورانىدەك ئۆتۈپ كېتىدۇ .

— بولدى قۇربان ، سەن گەپ قىلما ، بىردەم تىنچ ئارام ئال ! — دېدى ئەزىز مۇدىر چاپىنىنى قۇربانىنىڭ پۈتلىرىغا يېپىۋېتىپ .

گەمىنىڭ كىگىزلىرى قايرىلىپ ، قىل يورغا ئېچىشىپ كىرىپ كەلدى . ئۇ قول ياغلىقىنى بۇرنىغا تۇتقاچ سورىدى :

— ئاق يېپ بارمۇ ؟ كۆڭلىكىمنىڭ تۈگمىسى ...

— بۇ يەردە ئاق يېپ نېمە ئىش قىلسۇن ؟ — دېدى ئەزىز مۇدىر قەھىرى بىلەن ، — بۇ يەردىكىلەرنىڭ ھەممىسى قارا يېپ ...

قىل يورغا چىقىپ كېتىشى بىلەن گەمنى كۆلكە قاپلىدى . قۇربانمۇ ئەزىز مۇدىرنىڭ مىڭ قاققاندەك يۇمۇرلۇق زەربىسىنىڭ نەق جايىغا تەگكەنلىكىنى كۆرۈپ مىيىقىدا كۈلۈپ قويدى .

ئوقۇتقۇچىلار ئابدۇكېرىمنىڭ قىزىق چاقچاقلىرىنى ، رەھىموفنىڭ كۈلكىلىك لەتىپە - يۇمۇرلىرىنى ئاڭلاپ ۋاقىتنىڭ ئۆتۈپ كەتكەنلىكىنى تۇيمايلا قالدى . باشقا گەمدىن قۇربان مۇئەللىمنى يوقلاپ كۆرگىلى كىرگەنلەرمۇ بىر - بىرلەپ چىقىپ كېتىشتى . گەمدىكىلەر پۈرقىراپ توپا ئۆرلەپ تۇرغان يوتقان - كۆرپىلىرىنى سىلىشىپ يېتىشقا باشلىدى . ھۇشۇر بىلەن ئەزىز مۇدىر قۇربان مۇئەللىمنىڭ قېشىغا كەلدى .

— بايا بىرنېمە دەپ ئىشارە قىلىۋىدىڭ ، بىرەر گېپىڭ بارمىدى ؟ — دەپ سورىدى ھۇشۇر پىچىرلاپ .

— ئىككىڭلار مېنى يۆلەڭلار ، سىرتتا بىردەم ئولتۇرۇپ ھاۋالىنىپ كېلەي ...

— دادا ! — دېدى سەلىم بېشىنى كۆتۈرۈپ .

— سەن يېتىپ ئۇخلا ، بىز بىردەمدىلا قايتىپ كىرىمىز ...

ھۇشۇر بىلەن ئەزىز مۇدىر قۇربانىنى يۆلەپ كۈزدە گەمە كولىغاندا توپا دۆۋىلىنىپ تەبىئىي ھاسىل بولۇپ قالغان دۆڭنىڭ ئارقىسىغا چىقىپ ئولتۇرۇشتى . ئۇلار بىرھازا گەپ قىلىشماي ، ئاسماننىڭ ئېگىز بىر جايىدا يالغۇز نۇر چېچىپ تۇرغان ئورغاقتەك ئايغا ، غۇۋا پىلىلدىشۋاتقان سان - ساناقسىز يۇلتۇزلارغا قاراشتى . شىمال تەرەپتە بىر يۇلتۇز سىرىق ۋە يېشىل رەڭدە نۇر قۇيرۇقى قالدۇرۇپ كۆچتى ...

— يۇلتۇز كۆچتى ، — دېدى قۇربان مۇئەللىم پىچىرلاپ ، — كىچىكىمدە ئانام : «ھەربىر ئادەمنىڭ يۇلتۇزى بولىدۇ ، كىمنىڭ رىزقى تۈگىسە ، شۇنىڭ يۇلتۇزى كۆچىدۇ» دەيدىغان . مېنىڭمۇ يۇلتۇزۇم كۆچىدىغان كۈنگە ئازلا قالدى ...

— ئۇنداق دېمە ! — دېدى ھۇشۇر ئاچچىقلىغاندەك قىلىپ .

— بىر ئوبدانلا بولۇپ قالدىڭغۇ ، — دېدى ئەزىز مۇدىر .

— سىلەر ئىلمىي ئادەملەر ، مېن سىلەر بىلەن ئوچۇق - يورۇق سۆزلەشمەكچىمەن ، — دېدى قۇربان مۇئەللىم كۆكرىكىنى مۇجۇپ ، — مەن كېسىلىمنى ئۆزۈم بىلىمەن ... مەن ... مەن ئۆزۈمدىن ئەنسىرەۋاتقىنىم يوق ، ئۆلمەيدىغان كىم بار ، لېكىن ...

— بولدى سۆزلىمە ، — دېدى ھۇشۇر ئارامسىزلىنىپ ، — سېنىڭ بالاڭ — مېنىڭ بالام ، مېنىڭ بالام — سېنىڭ بالاڭ . مەن ... مەن ... سەلىمنى بويۇن قىستۇرمايمەن ...

— يامانلىقنى ئويلىماي ياخشىلىققا يەتكىلى بولمايدۇ ، — دېدى ئەزىز مۇدىر بىمەھەل ئاقىرىپ كەتكەن ساقىلىنى سىلاپ ، — سەن چوقۇم ياخشى بولۇپ كېتىسەن ... بۇنداق گەپلەرنى قىلما ... سەلىمدىنمۇ ئەنسىرىمە ! ئۇ ... ئۇ ... ھازىر ئۆز بالامدەك بولۇپ قالدى ... خەيرىنسامۇ ...

ئەزىز مۇدىرنىڭ گېپىنى ئۇزۇلۇپ بوغۇلۇپ قالدى . قۇربان مۇئەللىم ئۇنىڭ قوللىرىنى تۇتتى . ئەزىز مۇدىرنىڭ قوشتوغراقلا كەلگەندىن بېرى تىغ تەگمىگەن ئاق ساقاللىرىدىن يوغان - يوغان ياش تامچىلاپ يۇمىلاپ چۈشۈۋاتاتتى .

ئەزىز مۇدىرنىڭ ئايالى خەيرىنسا تۇنجى تۇغۇتىدا ئوپېراتسىيە قىلىنىپ ، بالا قورساقتىن ئۆلۈك ئېلىنغاندىن بېرى تۇغمىغانىدى . ئۇلار كېيىن بىر بالا بېقىۋالغان بولسىمۇ ، بالىنىڭ ئاتا - ئانىسى بەش يىل ئۆتكەندە دەۋا قىلىپ بالىنى ئەكەتكەن . شۇڭا ، بالىغا زار بۇ ئايال داۋاملىق سەلىمنى ئۆيىگە ئەكىرىپ ، تاماق بېرىپ ، كىيىم - كېچەكلىرىنى يۇيۇپ ، ياماپ بېرەتتى .

ئەزىز مۇدىر بىلەن ھۇشۇر قۇربان مۇئەللىمنى يۆلەپ تۇرغۇزغاندا ، دۆڭ ئارقىسىدىن بىر شەپە ئاڭلانغاندەك بولدى ۋە دەرھال يوقاپ كەتتى . قۇربان مۇئەللىم يوتقانغا كىرىپ سەلىمنىڭ پۇت - قوللىرىنىڭ مۇزلاپ كەتكەنلىكىنى بىلىپ ھەيران قالدى . لېكىن ، دادىسىنى تۇيۇقسىز قۇچاقلىۋالغان سەلىم بۇقۇلداپ يىغلىۋەتتى .

تۆت كۈن ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قالغان قۇربان مۇئەللىم

بەشىنچى كۈنى قىل يورغىنىڭ بۇيرۇقى بىلەن ئىشقا چىقتى . بۇ چاغدا مەيدان باشقارمىسىغا قۇرۇلۇش سېلىنمۇاتاتتى . قۇربان مۇئەللىم كېتىپ ئارىدىن بىر سائەتمۇ ئۆتمەي ، ئوقۇتقۇچىلار ئۈنى كۆتۈرۈپ كېلىشتى . جازا ئۇستىدە لاي كۆتۈرۈپ كېتىۋاتقاندا ، ئۈنىڭ كېسىلى قوزغىلىپ قالغاندى . ئەزىز مۇدىر ئۈنىڭ بېلىدىكى ئارغامچىنى يېشىپ ، پاختىلىرى تىتىلىپ كەتكەن چاپىنىنى ئاۋايلاپ سالدۇردى .

قۇربان مۇئەللىم كۆزىنى ئېچىپ ، سەپداشلىرىنى كۆرۈپ كۆزىگە ياش ئالدى . ئۇ ئۆزىنىڭ خېلى ياخشى ئىكەنلىكىنى ئېيتىپ ، باشقىلارنى خاتىرجەم قىلغاندىن كېيىن ، ئەزىز مۇدىر بىلەن قالدى .

— ھۇشۇر قېنى ؟ — دېدى قۇربان مۇئەللىم زەئىپ ئاۋازدا .

— ناھىيىدىن بىر باشلىق چىقىپتىكەن ، شۇنىڭ كىچىك ماشىنىسىدا سېنى دوختۇرخانىغا ئەكىرىشنى سۆزلىشىش ئۈچۈن مەيدانda قالدى .

— ئەمدى بەربىر ، — دېدى قۇربان مۇئەللىم ئەزىز مۇدىرنىڭ كۆزىگە ئۇزاققىچە تىكىلىپ ، — ئەزىز ! ...

سىرداش كىشىلەرنىڭ سۆزى ئەمەس ، ھەتتا مەنىلىك كۆز بىلەن بېقىشمۇ كۈپايە ، ئەزىز مۇدىر ھەممىنى چۈشەندى ...

— خاتىرجەم ... بول ... لېكىن ئۈمىدسىزلەنمە ... مەن ... مەن ... مەيدان باشقارمىسىغا باراي ... سېنى دەرھال شەھەرگە يۆتكەش كېرەك !

دەرۋەقە ئاتا ـ بوۋىلىرىمىز توغرا ئېيتقان : بايباشات ، موھتاجسىز شارائىتتا تەڭلەنگەن مىڭ تىللا كۆزگە كۆرۈنمەيدۇ . تەڭقىسلىقتىكى بىر تېمىن ئاشۇ مىڭ تىللانى بېسىپ چۈشىدۇ ... تىنچ شارائىتتا ، كۆڭۈل خۇش چاغدا تېپىشىپ ئىزدەشكەنلەردىن كۆرە ، بوران ـ چاپقۇن ئىچىدە تونۇشۇپ ھەمدەم بولغانلار مىڭ مەرتىۋە ساداقەتمەن كېلىدۇ . ئەزىز مۇدىر بورانىدەك ياش تۆكۈپ چىقىپ كەتتى .

سەلىمنىڭ چىرايى سۈتتەك ئاقىرىپ ، قاپاقلىرى ئىششىپ كەتكەندى . ئۇ قارىغانسېرى دادىسى بىرده تولىمۇ يىراقلاپ ۋە كىچىكلەپ كەتسە ، بىرده ئاجايىپ زور گىگانت ئادەمدەك بولۇپ كۆرۈنەتتى .

— سەلىم ... ئوغلۇم ... بېشىمنى سەللا كۆتۈرۈپ قوي ...

— ماقۇل ... ماقۇل ... مانا هازىر ، — سەلىم دادىسىنىڭ بېشىغا چاپىنىنى توّت قاتلاپ قويۇپ بېرىپ تۇيۇقسىز يىغلاپ ئۇنىڭغا تاشلاندى ...

— جېنىم دادا ، ئەمدى مۇئەللىم بولماڭ ... بىز مومامنىڭ يېزىدىكى ئۆيگە كېتەيلى ... مەنمۇ ئوقۇماي ... دېھقان بولاي ...

— بالام ، ئۇنداق دېمە ... سەن ... سەن مېنى خۇشال قىلىمەن دېسەڭ ئوقۇ ، ئوقۇغىن ! — دېدى قۇربان گۇنسىز كۆزلىرىنى سەلىمگە تىكىپ ، — ئەزىز مۇدىر سېنى ئوقۇتىدۇ ... ئاخىرغىچە ئوقۇتىدۇ .

— ئوقۇساممۇ مۇئەللىم بولمايمەن ...

— ئوقۇتقۇچىلىقنى هاقارەت قىلما ، ئۇنداق دېسەڭ ، مەن سەندىن رازى ئەمەس ، — دېدى قۇربان مۇئەللىم دەممۇدەم هاسىراپ ، — ئوقۇتقۇچى — هەسەل هەرىسى ، ئۇ ئۆزىنىڭ ئەجىر بىلەن يىغقان نېمەتلىرىنى باشقىلارنىڭ قەلبىگە قۇيىدۇ !... ئوقۇتقۇچى — مېهىر بۇلىقى ، ئۇ تەشنا يۈرەكلەرنى قاندۇرىدۇ !... ئوقۇتقۇچى باهار يامغۇرىدەك تامچە ـ تامچە شىرنىلىرى ئارقىلىق يۇمران نوتا ، ياش مايسىلارغا جان ئاتا قىلىدۇ ...

— دادا !... دادا !...

— ئوغلۇم ، — قۇربان مۇئەللىم كۆزلىرىنى تەستە ئاچتى ۋە بەكمۇ ئاستا شۇنىرلىدى ، — هەرقانداق مىللەتنىڭ گۈللەپ ـ ياشنىشى ياكى خاراب بولۇشى — تەرەققي تېپىشتا ! تەرەققي تېپىشنىڭ ئاساسى — مائارىپ . مائارىپنى ، ئوقۇتقۇچىلارنى نەزەر دائىرىسىدىن چەتتە قالدۇرغان مىللەت تەرەققي تاپالمايدۇ .

تەرەققىي تاپالمىغان مىللەت مەڭگۈ ئالغا باسالمايدۇ . ئۇ باشقىلارنىڭ تاپانلىرى ئاستىدا دەسسىلىپ يانجىلىپ ، خارلىنىپ تۈگەيدۇ ...

قۇربان مۇئەللىمنىڭ كۆزلىرى ئوچۇق پېتى قېتىپ قالدى . نېمە قىلارىنى بىلمىگەن سەلىم تېخى سوۋۇشقا ئۇلگۈرمىگەن جەسەتنى مەھكەم قۇچاقلىۋالغاندى .

1967 - يىلىنىڭ تۇنجى باھارى ! ... باھار ئاپتاپ چۈشكەن قىرلارغا ياپيېشىل ئوتلارنى سوۋغا قىلغاندى . چۆل تورغايلىرى بىر - بىرىنى قوغلىشىپ ، چۇرۇقلىشىپ بەس - بەستە سايرىشاتتى . ئۆز ماكانلىرىغا ئىلگىرى - ئاخىر قايتىشۋاتقان ئوقۇتقۇچىلار «ئەكسىيەتچى سىياسەتنىڭ زىيانكەشلىكى» دېگەن شوئار ئاستىدا ئازاد قىلىنىدى . ئاتا - ئانىلار ، ئەر - خوتۇنلار ، قوۋم - قېرىنداشلار ئۆزلىرىنىڭ ئۇزۇن ۋاقىت كۆرمىگەن كىشىلىرىنى ئەكېتىش ئۈچۈن ئايىغى ئۇزۇلمەي كېلىپ تۇراتتى .

دۆڭلۇكتە قىپقىزىل تاۋلىنىپ تۇرغان يۇلغۇن تۈۋىدىكى قەبرە ئالدىدا ئۈچ كىشى تۇراتتى . ئۇلار قۇربان مۇئەللىم بىلەن خوشلاشقىلى كەلگەن ئەزىز مۇدىر ، ئايالى خەيرىنسا ۋە سەلىم ئىدى . سەلىم قوشتوغراقنىڭ چۆللىرىدە يالغۇز - يېگانە قېلىۋاتقان بۇ غېرىب قەبرىنى قۇچاقلايتتى ، ئۇنىڭدىن ئايرىلغۇسى كەلمەيتتى ... يىغلاپ ئۇنى پۈتۈپ كەتكەنلىكتىن ، ئۇنىڭ ئاۋازى چىقماس بولۇپ قالغاندى . پەقەت ئۇنىڭ قەبرىگە تۆكۈلۈۋاتقان كۆز ياشلىرىلا تېخى ئەتىيازنىڭ يۇمشاق ئوتلىرى بىلەن قاپلىنىشقا ئۇلگۈرمىگەن تۇپراقنى ئۇنسىز نەمدەيتتى...

ئونىنچى باب

خورلۇق

ھۆرمەتلىك كىتابخان ! ئەمدى بىز ئارقىمىزغا يانايلى . ئېسىڭىزدە بولسا كېرەك ، بالا يىغقىلى چىققان سەلىم قاتمۇقات تاغ ئوتتۇرىسىدىكى قورقۇنچلۇق جىلغىدا تۇنەپ قالغانىدى . ئۇنىڭ ھالى نېچۈك ، بىلمىدۇق ... تاڭمۇ ئاتاي دەپ قاپتۇ ، تېزرەك ئۇنىڭغا ھەمراھ بولايلى ... ئۇنى بۈگۈن يايلاقلار ئارا يەنە قانداق قىسمەتلەر كۈتۈۋاتىدىكىن ، كۆرۈپ باقايلى !...

سەلىم تاڭ سۈزۈلۈشى بىلەن ئېتىغا مىنىپ تېرىم قىشلىقىغا يېتىپ كەلدى . بۇ كەنتنىڭ جىلغا ئارىلىقلىرىغا تېرىلغان تاختا ـ تاختا ئارپىلىرى كۆكىرىپ تۇراتتى . سەلىم سالچۇقنىڭ تاش تاملىرىغا تېزەكلەر چاپلىۋېتىلگەن قورۇسى ئالدىغا كېلىپ ، ئۇزەڭگىدە ئۆرە تۇرۇپ ھويلىغا قارىدى . ئۆي ئالدىدا ھەمدۇل تەرەت ئېلىۋاتاتتى . ئۇ سەلىمنى كۆرۈش بىلەن ئالمان ـ تالمان قۇم چۆگۈننى تاشلاپ ئىچكىرىگە كىرىپ كەتتى . سەلىم قادىرنىڭ «زاكىر خوجا ھەمدۇلنىڭ مۇرىتى ، ئۇنىڭغا قول بەرگەن زاھىت» دېگەن سۆزىنى يادىغا ئالدى . «ۋۇي ئەبلەخ ! تاسايدىن قوغلىنىپ ، زاكىر خوجىنى تېپىۋاپتىكەنسەن ـ دە ! قادىر ئاكام بىكار ئېيتمىغان ، سالچۇقنى سوئال سوراشقا قۇترانقان سەن بولماي كىم بولاتتى ؟» دەپ تىللىدى ئىچىدە .

— سالچۇق !...

ئۆيدىن يۈزلىرى مايلاشقان ، شالاڭ ساقاللىرى مەيدىسىدە چېچىلىپ تۇرغان پاكار بويلۇق بىر كىشى ۋە ئۇنىڭ ئارقىسىدىن خۇددى سېرىق ماي قاچىلىغان تۇلۇمغا ئوخشاش بوينى يوق ، ئېڭەك

گۆشلىرى قاتلام ـ قاتلام سالپىيىپ ، يېلىمده ئۆرۈلگەن چاچلىرى دىڭگىيىپ تۇرغان بىر ئايال گويا پاكار ئېرى ئالدىدا ئېگىز بويى بىلەن تەنتەنە قىلىۋاتقاندەك كەڭ كۆكسىلەك ئىچىده لىغىرلاپ چىقىپ كەلدى . سەلىم ئاتتىن چۈشۈپ ، ئۇلارغا سالام قىلدى .

— خوش ، نېمە گەپ ؟ — دېدى زاكىر خوجا يوغان كۆزلىرىنى پارقىرتىپ .

— سالچۇقنى ئالغىلى كېلىۋىدىم ...

— سالچۇق ئوقۇمايدۇ ...

— زاكىر ئاكا ، بۇ ؟ ...

— هەي ئەپەندى ، — دېدى ئايال قوللىرىنى شىلتىپ ، — زاكىرئاخۇن دېگىن . تېخى بۆشۈكىنى تەۋرىتىپ بەرگەندەك قىلغان گېپىڭنى قارا !...

— نېمىگە قاراپ تۇرىسەن ؟ ماڭمامسەن يولۇڭغا ! «ئات ئىزى» دېگەن بىرنېمەڭ بىلەن بالىلارغا جەدىتلىك ، مۇرتەتلىكتىن ساۋاق بېرىسەن ... بىزنى ئۇ ئالەمگە پاكراق كەتكىلى قوي ...

— زاكىرئاخۇن ئاكا ... بۇ ... بۇ ئۇقۇشماسلىق ، ئۇنداق دەيدىغان ئوقۇشمۇ يوق ... بۇ ...

— ماڭ ، ماڭ ، ماڭ ... سەن بىلەن مىتەۋىلىشىپ ئولتۇرمايمەن . تېخى ئۆمىلىگۈچى هايۋانلاردىن ئادەم پەيدا بوپتىمىش . ئۆمىلەيدىغان هايۋانلار ئازمىدى ، تۆلكىدىن بۆرىگىچە ، بۆرىدىن ئېيىققىچە هەممىسى ئۆمىلەيدىغۇ ! قايسىبىرى ئادەمگە ئايلىنىپ بېقىپتۇ ؟...

— ئەجەب بىزەڭ نېمىكەنيا بۇ ، ئالدىڭغا دەسسە ! — دېدى ئايال ئېڭىكىنى ئۇچلاپ .

ئەر ـ خوتۇن ئىشىكنى جاققىده يېپىپ ئۆيگە كىرىپ كەتتى . لېكىن ، سەلىم ئىشىك زەنجىرىنى تاراقلاتقىلى تۇردى . بۇ چاغدا ئايالنىڭ «يولۋاس» ، «تۆت كۆز» دەپ ۋارقىرغىنى ئاڭلاندى . قايناقتىندۇر تاملاردىن ئارتىلىپ چۈشكەن تۆكلۈك ئىتلار سەلىمگە ئېتىلدى . سەلىم قامچىنى شىلتىغانسېرى سىرتىدىن ياۋاش

لالمىدەك كۆرۈنىدىغان بۇ تاغ ئىتلىرى خۇددى ئادەمنى يەۋېتىدىغاندەك ئەلپاز بىلەن ئېتىلاتتى . بىرلا يەردە پىرقىراپ ھاسىراپ كەتكەن سەلىمنىڭ «جارتلا» قىلىپ چاپىنىنىڭ يېڭى يىرتىلدى ، پاقالچىقىنىڭ قەيىرىدۇر ئېچىشتى ...

— يولۋاس ، تۆت كۆز ، — ھويلىدىن چىقىپ كەلگەن ياش يىگىتنىڭ غەزەپلىك ئاۋازى كېلىش بىلەن ئىتلار ئارقىغا ياندى .

— خاپا بولمىسلا ئەپەندىم ، دادام ئەسلىي مۇنداق ئەمەس ئىدى ، — دېدى يىگىت سەلىمنىڭ قولىنى قول ياغلىقىدا تېڭىۋېتىپ ، — قىزىل ئىشتان كۆرسىمۇ نەپسى تاقىلدايدىغان بۇ ئوغرى كۆز موللا ئوسمۇ ئالىچىپار قىلىۋەتتى .

يىگىت سەلىمنى ئاتقا مىندۈرۈپ قويغاندىن كېيىن : «بۇ ئىشلارنى كۆڭۈللىرىگە ئالمىسلا ، مەن كېيىنچە سالچۇقنى ئۆزۈم ئاپىرىپ قويىمەن» دەپ ئۆزرە سورىدى .

سەلىم تاغ ئارىلاپ پېشىن بىلەن تاساي يايلىقىدىكى چولپانىنىڭ ئۆيىگە كەلدى . ھويلا جىمجىت ئىدى . سەلىم بىرنەچچە قېتىم ۋارقىرىغاندىن كېيىن ، ئارقا ھويلىدىن «ئو» دېگەن ئاۋاز بىلەن تەڭ گۇس ـ گۇس دەسسىگەن ئاياغ تىۋىشى كەلدى . تېخى تاغدىن چۇشكىنىگە ئىككى كۇنلا بولغان بايىزنىڭ ئوغلى ھارۇن سەلىمنى كۆرۈش بىلەنلا ھۇرپىيىپ مۇشتلىرىنى تۇگدى .

— سىز چولپانىنىڭ ئاكىسى بولىسىزغۇ دەيمەن ...

...—

— بايىز ئاكام بارمۇ ؟ مەن چولپانىنى ...

— چولپان ؟ ! ۋۇي شەھەرلىك سولتەك ...

قارس قىلىپ تەگكەن تەستەكتىن سەلىمنىڭ كۆزلىرى ئوت ئالدى . سەلىم ئۆزىنى ئوڭشاپ بولغۇچە ئارقا ـ ئارقىدىن چۇشۇۋاتقان تېپىك ۋە مۇشتلار ئۇنى يەردە يۇمىلاتتى ... ئەگەر بايىز چىقىپ ۋارقىرىمىغان بولسا ، ھارۇن توختايدىغاندەك ئەمەس ئىدى . بۇ ئارىلىقتا يىغىلىپ قالغان بىرنەچچە كىشى سەلىمنى يۆلەپ تۇرغۇزدى . ئۇنىڭ قاپاقلىرى ئىششىغان ، چېكىسىدىن تامغان قان

بۇرۇنلىرى ئۇستىدىن سىرغىپ ئېچەكلىرىنى بويىۋەتكەنىدى .

قۇياش ئېگىز تاغلارغا باش قويدى . كۈنچىقىش تەرەپتىن ئېغىر يامغۇر بۇلۇتلىرى ئارقا - ئارقىدىن سۈرۈلۈپ تاغ چوققىلىرىنى ، يانباغىرلارنى تۇتاش مانانلاشتۇردى . سوغۇق شامال ئىسسىپ تۇراتتى . ئەتىگەندىن بېرى ناننىڭ ئۇۋۇقىنىمۇ ئاغزىغا سالمىغان سەلىم ئات ئۈستىدە مۈكچىيىپ ئولتۇرۇپ ، بەزىدە ئېگەرگە چاپلىشىۋېلىپ زەئىپ ئىڭرايتتى . ئۇنىڭ قىزىتمىسى ئۆرلەپ ، يۆتىلىمۇ كۈچىيىشكە باشلىدى .

باشقۇرغۇچىسىز قالغان ئات يول پۇراپ تاغ قاپتاللىرىدا كېتىپ باراتتى . ئاتنىڭ بوينىنى قۇچاقلاپ ئېگەردە يېتىپ قالغان سەلىم ئوت - كاۋاپ بولۇپ قىزىپ كەتكەن بولسىمۇ ، جالاقلاپ تىترەۋاتاتتى . تۈيۈقسىز تاغ قاپتىلىدىن «ئو» دېگەن ئاۋاز كېلىش بىلەن ، ياۋا ئالما يەۋاتقان كۈل رەڭ ئېيىق گۈلدۈر - غالاپ قىلىپ توقاي ئىچىگە كىرىپ كەتتى . بۇنىڭدىن ئۇركۈگەن ئات «پارتلا» قىلىپ قاچتى . سەلىم ئاتتىن يىقىلىپ يول چېتىدىكى ئوتلاققا ئۇچۇپ چۈشتى ...

جاراھەت ئۈستىگە سىپىلگەن تۇز

— قادىر مۇئەللىم ! ھاي قادىر مۇئەللىم ، قېنى سىلى ؟ ...

يامغۇرلۇق كېچىدە بېشىغا تاغار ئارتىۋالغان ئىدرىس كاتىپ ۋارقىرىغىنىچە مەكتەپكە كىرىپ كەلدى . سىنىپتا بالىلارنىڭ كەچلىك مۇزاكىرىسىگە يېتەكچىلىك قىلىۋاتقان قادىر ئىدرىسنىڭ ئەنسىز ئاۋازىدىن ئەندىكىپ يۈگۈرۈپ چىقتى .

— سەلىم مۇئەللىم كەلمىدىمۇ ؟

— ياق ، تۇنۈگۈن سەھەر چىقىپ كەتكەنچە .

— ئاپىلا ، ئەمدى قانداق قىلغۇلۇق ؟ سەلىم مىنگەن ئات قايتىپ كەلدى . سومكىسى ئېگەر بېشىدا ئىلىقلىق تۇرىدۇ ، ئېچىدە يېرىم نانمۇ بار ...

ئەدەبىسىنىڭ غارىڭ ـ غۇرۇڭ ئاۋازىنى ئاڭلىغان بالىلار يۈگۈرۈشۈپ چىقىشتى . گۈلسۈمە ، ھۆرلىقا ، نوەرلەر يىغىلىشىتتى .

— ئىزدەيلى مۇئەللىم ! — دېدى سەرۋەر تاقەتسىزلىكتىن قوللىرىنى چىشلەپ ، — چاپسانراق بولايلى ...

— قادىر مۇئەللىم بىلەن ئىككىمىز ، — دېدى ئىدرىس يۈزىدىكى يامغۇرنى ئالقىنىدا سىيرىۋېتىپ ، — تېرىم ، قىشلاق ، ئومشا ، تاسايلارغا بارايلى . سىلەر بالىلار ، سىنىپىڭلارغا كىرىپ ئوقۇۋېرىڭلار .

— ياق ، بىزمۇ بارىمىز ، — سەمەن ، تۇمەن نوەر ، ھۆرلىقا ، گۈلسۈمە قاتارلىق قىز ـ ئوغۇللار بىردەك چۇرقىراشتى .

— بىز ، — دېدى سەرۋەر ئىدرىس بىلەن قادىر كەتكەندىن كېيىن ، — ئۇچكە بۆلۈنەيلى ، سەمەن ، سەن چاقار سايلىقى بىلەن ماڭ ، تۇمەن قوتانلىق مەھەللىسى ئارقىلىق ئايلانسۇن ، نوەر ، سەن تاساي جىلغىسىغا كېتىدىغان يول بىلەن ئىزدە ، ھەممىمىز يامانبوكتە ئۇچرىشىمىز .

— سىز قايسى گۇرۇپپا بىلەن ماڭىسىز ؟ — دېدى بالىلاردىن بىرى .

— مەن خان ئانامغا ئەھۋالنى ئېيتىپ قويۇپ ، ئارقاڭلاردىن يېتىشىمەن .

بالىلار بۇ يامغۇرلۇق كېچىلەردە لايلارغا مىلىنىپ ، تېيىلغاق تاشلاردىن يىقىلىپ «مۇئەللىم ... مۇئەللىم ... » دەپ چۇرقىراشقىنىچە قاراڭغۇ تاغ جىلغىلىرىنى ، تىك چېقىللارنى زىلزىلىگە سالماقتا ئىدى . سەرۋەرمۇ خان ئانىسىغا ئەھۋالنى ئېيتىپ ، ئۆيدىن ئوقتەك ئېتىلىپ چىقتى . ئۇ بالىلار كەتكەن يول بىلەن ماڭماي ، تار ھەم تىك چىغىر يوللاردا كېتىپ باراتتى . ئۇ يىلتىزلارغا ئېسىلىپ تاشلارغا سەكرەيتتى ، چاتقاللار كۆڭلەكلىرىنى ئىلاتتى ، يۈزىگە تىكەنلەر سانجىلاتتى . بۇ تاغ قىزىنىڭ چاققان ، تېز ، چەبدەس ، چېچەن ھەربىكەتلىرى خۇددى

قاراڭغۇ تاغنىڭ ئىچكىسىنى ئەسلىتەتتى ... ئۇ ئىچىدە : «مۇئەللىم ... مۇئەللىم ...» دەپ ئۆزىمەي پىچىرلايتتى ...

چىلىق - چىلىق سۇ بولۇپ كەتكەن سەرۇەر بۇ يامغۇرلۇق تۈندە سەلىمنىڭ ئىسمىنى ياد ئېتىپ كېتىۋاتقىنىدا ، خۇددى مۇرددەك تاتىرىپ كەتكەن سەلىم ئىككى تاغ ئوتتۇرىسىدا چوقچايغان قورام تاشلار ۋە چاتقاللار ئارىسىدىن سەنتۈرۈلۈپ كېلىۋاتاتتى . كۆزلىرى گۆردەك ئولتۇرۇشقان ، ئېغىر قىزىتما ۋە ئاچلىق زەربىسىدە پۈت - قوللىرىدىن ماغدۇر كەتكەن ، پىشانىسىدىكى جاراھەتتىن ئاققان قان يامغۇر سۈلىرى بىلەن قوشۇلۇپ يۈزلىرىدىن تۆكۈلۈۋاتقان سەلىم يىقىلىپ - قوپۇپ ، قورام تاشلارنى قۇچاقلاپ ئىلگىرىلەيتتى . بەزىدە هوشىدىن كېتەتتى ۋە يامغۇر سۈلىرىنىڭ تارسىلداپ يۈزىگە ئۇرۇلۇشى بىلەن كۆزىنى ئاچاتتى . ئۇ قىشلىق تەتىلدە سەمەن ، تۇمەنلەر بىلەن توشقان قوغلىغان جەڭنلىقتا يېتىپ كەلگەندە ، زادىلا بولالمىدى . ئۇ يامىشىپ چىقىۋاتقان تار يولدىن پەسكە دومىلاپ چۈشتى - دە ، تاش ئۈستىدە پۈت - قوللىرىنى تاشلاپ ، خۇددى ئارام ئېلىۋاتقاندەك يېتىپ قالدى ...

تىغ ئۆتمەيدىغان زۇلمەت قاراڭغۇلۇق ! ئارقا - ئارقىدىن دەھشەت چىقىلغان چاقماقنىڭ كۆكۈچ سىرلىق نۇرىدا بىر - بىرىگە مىنگەشكەن ئاجايىپ هەيۋەتلىك قورام تاشلار گويا يۈزلىگەن دۈمبىلەردەك يالت - يۈلت چاقناپ قورقۇنچلۇق ئىزنالارنى پەيدا قىلىماقتا ئىدى . كۆڭلەكلىرى سەرۇىدەك نازۇك بەدەنلىرىگە چاپلىشىپ ، قاپقارا چاچلىرى يۈمران بوينىغا يۆگىشىپ ، گويا مەرمەردىن ئويۇلغان مەبۇدىگىلا ئوخشاپ قالغان سەرۇەر چىغىر يوللارنىڭ ئىزناسىمۇ كۆرۈنمىگەن تاغ باغرىلىرىدا ئەسەبىيلەرچە توۋلاپ يۇرەتتى . ئۇ بىردىنلا قاراسلاپ چىقىلغان چاقماقنىڭ ئۆتكۈر نۇرىدا پەس سايلىقتىكى قورام تاش ئۈستىدە يامغۇر ئوقلىرىغا يەم بولۇپ ياتقان ئاپئاق بىر گەۋدىنى ئايدىلەك كۆرۈپ قالدى ۋە تېيىلىپ - مۇدۇرۇپ ، يىقىلىپ - قوپۇپ يۈگۈردى .

— مۇئەللىم ! ... مۇئەللىم ! ! ! ...

سەرۋەر سەلىمگە تاشلىنىپ يىغلىۋەتتى ... ئەمدىلىكتە سەلىمنىڭ يۈزىگە چۈشۈۋاتقىنى يامغۇر تامچىلىرى بولماي ، ئىسسىق كۆز ياشلىرى ئىدى .

— سەر ... ۋەر ! ...

— مۇئەللىم ! ... مۇئەللىم ! ! ... مۇئەللىم ! ! ! ...

سەرۋەر بۇقۇلداپ يىغلىۋەتتى . سەلىم ئۇنىڭ مەرمەردەك سۆزۈك يۈزىگە ، نازۇك بوينىغا قاراپ ، تەرتىپسىز چاپلىشىپ كەتكەن قۇندۇزدەك چاچلىرىنى كۆردى ... ياش تامچىلىرى يامغۇر بىلەن قوشۇلۇپ ئۇنىڭ يۈمران ئېگىكىلىرىدىن ئاقماقتا ئىدى ...

— يىغ ... لىماڭ ... سەر ... ۋەر ...

— ئېيىم — ... سەرۋەر ئۇچۇن بۇ ئىلتىجا ئۇستازىنىڭ بۇيرۇقى ئىدى . ئۇ ئالمان ـ تالمان باش لىكشىتىپ ياشلىرىنى سۈرتتى . لېكىن ، بەكۇاش كۆز ياشلىرى ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن ئۈزۈلمەي تۆكۈلۈپ تۇردى . ئۇ سەلىمنى قارشىلىق قىلغىنىغا قارماي ، دەس يۇدۇۋالدى .

سەرۋەر سەلىمنى ئۆيگە ئەكىرگەندە ، هازىلخان تېخى ئۇخلىمىغانىدى . ئۇ سەرۋەرنىڭ بوينىغا گىرە سالغان سەلىمنى ، سەلىمنىڭ بەللىرىدىن قامالاپ يۆلەپ كىرگەن سەرۋەرنى كۆرۈپ هەيران بولمىدى . چىرايىدىن خاپا بولغاندەكمۇ ئالامەت كۆرۈنمىدى ، هەتتا «ۋاي بىچارە ، ۋاي بىچارە» دەپ ئىچ ئاغرىتتى .

— قىزىم ، — دېدى هازىلخان ياستۇقنى تاشلاپ بېرىپ ، — كىيىملىرىنى سالدۇرۇپ ، جۇۋا بىلەن قىپچاپ يۆگەپ قوي ، ئوبدان تەرلىسۇن !

— يا ... ياق ، — دېدى سەلىم ئەندىكىپ . لېكىن ، هازىلخان ئۇنىڭ ئوتتەك يېنىپ تۇرغان بىسەرەمجان كۆزلىرىگە ، قان قۇيغاندەك قىزىرىپ كەتكەن يۈزىگە قاراپ ، تاغلىقلارغا خاس مەردلىك بىلەن :

— نېم قوق ، مەن سېنىڭ ئاناڭ ، تارتىنما ، هەمدۇل دېگەن

قوتاز سالجىسى ئەمدى بوسۇغامغا دەسسەپ كۆرسۇن ! سېنىڭ سەرۋەر ئۇچۇنلا مۇشۇنداق جاپالارنى چەككەنلىكىڭنى بىلمەن . ئۆتكەنده سەرۋەرنى قۇنقۇزۇپ قالغانلىقىڭ ئۈچۈن خۇدادىن ئۆمرۇڭنى تىلىدىم . ئۇ مېنىڭ بىر تاللا گۆھىرىم ئەمەسمۇ... — دېدى .

ئۆيگە بوراندەك ياش تۆكۈپ بالىلار كىرىپ كېلىشتى . ئۇلار يۆگەپ قويۇلغان ئوقۇنقۇچىسىنى چۆرىدەپ ئۇنىڭ تېڭىلغان پېشانىسىنى ، قان داغلىرى كەتمىگەن قۇلاق ، ئېڭەكلىرىنى سىلاپ بوغۇلۇپ - بوغۇلۇپ يىغلىشاتتى . سەمەن ، تۇمەن ، ھۆرلىقا ، گۇلسۇمەلەر كۆزلىرىنى ئۇۋۇلاۋېرىپ يۇزلىرىنى مەينەت قىلىۋەتكەنىدى . ھازىلخانىڭ تەسەللىسى ئۇلار ئۈچۈن بىر چېقىلدۇرغۇچ بولدى . بالىلار ئۇن سېلىپ يىغلىۋەتتى .

— سەمەن ... تۇمەن ... ھۆرلىقا ... نودەر ... بالىلار ، — دېدى سەلىم گۇلسۇمەنىڭ بېشىنى سىلاپ ، — يىغلىماڭلار ... مەن ياخشىغۇ ... سىلەر جاپا چەكتىڭلار ... ئارام ئېلىڭلار ! ...

كۆز ياشلىرىدا روملىنى ھۆل قىلىۋەتكەن ھازىلخان بالىلارنى ئالداپ - سىلاپ قايتۇردى . ئوقۇغۇچىلار ئىشىك تۈۋىده كۆزى قىيمىغان ھالدا بىردەم قاراپ تۇرغاندىن كېيىن قايتىشتى .

سەرۋەر سەلىمگە دورا ئىچكۈزگەندىن كېيىن ، ئۇنى قايتا يۆگەپ قويۇپ ، قارا چىراغنى مورا ئۈستىگە ئېلىپ قويدى . قىزنىڭ كىر يۇيۇۋاتقانلىقىنى كۆرگەن ھازىلخان ئۇخلاپ قالدى . سەرۋەر مورا ئالدىدا سەلىمنىڭ كىيىملىرىنى يۇيۇپ ئېسىۋەتكەندىن كېيىن ، تىزلىرىنى قۇچاقلاپ مورا تېمىغا يۆلەنگىنىچە سەلىمگە قارىدى ...

سەرۋەر ئەزەلدىن سەلىمگە تىكىلىپ قاراپ باققان ئەمەس . قىزنىڭ بۇ قارىشىنى ئەلۋەتته تاتلىق تۇيغۇلارنىڭ نازۇك قەلبىده بىخ ئۇرغانلىقىدىن ، دېسەڭ ئاشۇرۇۋەتكەن بولمىز . ئىپپەت - نومۇس ، ھۆرمەت مۇجەسسەملەنگەن بۇ تاغ گۈزىلىنىڭ قارا كۆزلىرى ھېچقانچاق غەيرىي خىياللار ئىلكىده يانغان ئەمەس .

ئەمسە نېمە ئۈچۈن ئۇ داۋاملىق سەلمىدىن كۆزلىرىنى قاچۇرىدۇ ؟ ئۇستازىدىنمۇ تارتىنامدۇ ؟ دەپ سوريشكۈز تۇرغانلا گەپ . توغرا ئۇ ئوقۇغۇچى ! ... لېكىن ئۇ رەسىدە بولۇپ قالغان ، ھۆسنى ، بەدىنى تولۇپ يېتىشكەن قىز ... ئۇنىڭ ھازىرقى يېشىدا قەلبىدە قىزلاردا بولمىغان نازۇك ھېس - تۇيغۇلار چېچەك ئاچقان بولىدۇ ...

تەكچىدە رەتلىك تىزىلغان دوختۇرلۇققا ئائىت كىتابلارغا قارىغانسېرى ، سەرۋەر سەلمىدىن كۆڭلىنىڭ ئەڭ چوڭقۇر يېرلىرىدىن سۆيۈنەتتى . ئۇ كىتابلارنى سەلىم شەھەردىن ئەكەلدۇرۇپ بەرگەن . سەرۋەر كېچە - كېچىلەپ ، بەزىدە تاڭ يورۇغۇچە بۇ كىتابلارنى ئوقۇپ خاتىرە قالدۇرغاندا ، ئۇلارنىڭ ھەربىر بېتىدە سەلمىنىڭ سېيمىاسى كۈلۈمسىرەپ تۇراتتى ...

سەرۋەر خۇشال بولۇشقا ھەقلىق ئىدى . سەرۋەرنى مەكتەپكە قوبۇل قىلىپ ، ھەمدۇلنىڭ چاڭگىلىدىن قۇتقۇزغىنى ، شەھەرگە كىرگۈزۈپ ئوقۇتۇپ ، دوختۇر دېگەن نامغىمۇ ئىگە قىلغىنى ، ھېلىقى قورقۇنچلۇق كېچىدە ھاياتىنى ، تەقدىرىنى ساقلاپ قالغىنى مانا شۇ يېگىت ئەمەسمۇ ! ۋاي ياق ... مۇئەللىم ... شۇنداق ، سەلىم مۇئەللىم ...

سەرۋەر بىر ئىشقا تولىمۇ ھەيران بولاتتى . سەلىم شەھەردىن تاغقا قايتىدىغان ئەتىگەنلىكى سەرۋەر خان ئانىسىغا ئاتاپ ئۇنىڭغا بىر بولاق ناۋات بەرگەنىدى . لېكىن ، سەرۋەر قايتىپ كەلگەندە خان ئانىسى ئۇنى سۆيۈپ تۇرۇپ : «قىزىم ، سەن ئەۋەتكەن تور رومالنى كۈندە باغرىمغا تېگىپ ياتىمەن ، خويمۇ ئىش قىپسەن ! ناماز ئوقۇغاندا ئارتىدىغان ئۇزۇن رومىلىم يوق ئىدى ، سەلىم مۇئەللىم گۈلسارىخانغا بىرنى ئالغاچ كەپتۇ . بولمىسا مەن تەلمۈرۈپ قالىدىكەنمەن» دېدى . سەرۋەر بۇ رومال ئۈچۈن خان ئانىسىدىن تاكى ھازىرغىچە رەھمەت ۋە دۇئالارغا نائىل بولۇۋاتىدۇ ...

سەرۋەر سەلمىنىڭ مۇشۇنداق خەيرخاھلىقى ، جان پىدالىقى ئۈچۈن ئۇنىڭ بىرەر تال كۆڭلىكىنى يۇيۇپ بەردىمۇ ؟ چېيىنى

قاينىتىپ بېرەلمىدىمۇ ؟ ياق ! ... پەقەت ئۇنىڭ ئورنىغا ھەسرەت ـ نادامەت ، قايغۇ ـ ئەلەم ، جەبىر ـ جاپا ، يەنى بۇگۈنكىدەك پاجىئە ۋە كۈلپەتلەرنى كەلتۈرۈپ بەردى .

سەرۋەرنىڭ كۆڭلى بۇزۇلۇپ كۆز ياشلىرىنى تۇتۇۋالالمىدى . ئۇ خان ئانىسىنىڭ ئاڭلاپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ ئاستا مېچىلداپ يىغلايتتى . سەلىمنىڭ قىزىتمىسى ئۆرلەپ جۆيلۈپ ياتاتتى . «ئۇلار كەلدى ! ... » ، «تۇگىدى ... تۇگىدى ... ھەممىسى تۇگىدى ... » ، «داۋۇت ئاكا ... داۋۇت ئاكا ! ... » دەپ ئاشكارىلا گەپ قىلاتتى ئۇ . سەلىم ئىڭىرىدى ۋە كالپۇكلىرىنى تاماشىپ : «سۇ ... سۇ ... » دېدى . سەرۋەر قوشۇق بىلەن ئۇنىڭغا چاي ئىچكۈزۈۋاتقاندا ، سەلىم ئۆزىنىڭ يۈزىگە تامچىلاپ چۈشۈۋاتقان ئىسسىق ياش تامچىلىرىدىن كۆزىنى ئاچتى . ئۇنىڭ كۆزلىرى كېيىن يەنە يۇمۇلۇپ قالدى . ئۇ ، شۇ تەرىقىدە خېلى ئۇزاق جىمىپ كەتكەندىن كېيىن ، تۇيۇقسىز : «گۈلنار ... گۈلنار ... » دەپ پىچىرلىدى ...

ئەتىسى تاڭ سەھەردە ئىدىرىس بىلەن قادىر سەلىمنى مەكتەپكە ئەكەتتى . ئۇلار يايلاقلاردا يۈز بەرگەن ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى ئاڭلىغانىدى . سەرۋەر سەلىمگە كۈنىگە ئىككى قېتىم ئوكۇل ئۇرۇپ تۇردى . كەچكە يېقىن ئۆزىنى خېلىلا ئوبدان سەزگەن سەلىم ياستۇققا يۆلىنىپ ، قادىردىن ژۇرنالنى سورىدى . قادىر تەستە ئۇزاتقان سىنىپنىڭ يوقلىما ژۇرنالىنى كۆرۈپ ، ئۇنىڭ قوشۇملىرى تۇرۇلدى :

— ئون يەتتە بالا دەرسكە قاتنىشىپتۇ ـ دە ...

— ... —

— قادىر ئاكا ، — دېدى سەلىم قادىرنىڭ جىمىپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ ، — سېيىت ئۇستامغا دەپ بىرەر قاچا سۈيۇقئاش ئەتكۈزۈپ بەرسىڭىزچۇ ؟

— مەن ... مەن ئېتىپ بېرەي ، — دېدى قادىر ئالدىراپ .

— سېيىت ئۇستام ... ئۇ ؟ !

— ئـۇ ... ئـۇ ... ئـاخـشـام قېچىپ كېتىپتۇ ، ئەسكى ـ توسكىلىرى قاپتۇ ... بۇگۈن بالىلار بىر ۋاخلىق سۆيۈقئاش ئىچتى .

سـەلـىـم ئـۆزىـنـى يـاسـتـۇقتا تاشلىدى . ئۇنىڭ كاللىسى ئـىشلىمەيتتى ... مانا ئۇنىڭ ئاجىز تېنىگە يەنە بىر تاغ بېسىپ چۈشتى . قادىر دېرىزە تەرەپكە قارىۋالغانىدى . ئۇنىڭ مۇرىلىرىنىڭ بـىـلـىنەر ـ بىلىنمەس تىترەۋاتقانلىقىدىن كۆڭلىنىڭ بىر يېرى ئېچىشىۋاتقانلىقى مەلۇم بولۇپ تۇراتتى ...

ئىشخانىغا ئالدىراپ ئىدىرىس كىرىپ كەلدى . ئۇ سەلىمدىن ئـەھۋال سورىغاندىن كېيىن ، ساقلىنى تاتىلاپ قويۇپ كارىۋاتقا كېلىپ ئولتۇردى .

— سەلىمجان ، شەھەردىن تېلېفون كەپتىكەن ، ماڭا دېگىلى ئۇنىمىدى ، سىز بارمىسىڭىز بولمىغۇدەك .

— قادىر ئاكا ، سىز بېرىڭ ، بەلكىم يىللىق ئىمتىھان سوئالى چىقىرىلغاندۇ !

— ۋۇي ، — دېدى ئىدىرىس ھەيران بولۇپ ، — دەرسنى ھەرقايسىلىرى ئۆتكەندىن كېيىن ، سوئالنىمۇ ئۆزلىرى ...

— يىللىق ئىمتىھان سوئاللىرى باش مەكتەپتىن بىر تۇتاش چىقىرىلىدۇ . قائىدە بويىچە ، بىرەر ئوقۇتقۇچى ئەۋەتىش كېرەك ئىدى . قارىغاندا ، ئۇلارمۇ ئالدىراش ئوخشايدۇ .

— ھـە راسـت ، سىزگە خۇش خەۋەر ، — دېدى ئىدىرىس يانچۇقىدىن لىپاپلىق خەتنى ئېلىپ ، — ئەسلىدە تۇنۇگۈن سىزنى بىر خۇشال قىلىۋېتەي دېگەن ، لېكىن سىز ...

قادىر بىلەن ئىدىرىس چىقىپ كەتتى . سەلىم ئورنىدىن تۇرۇپ لـىـپـاپنىڭ سىرتىدىكى «گۈلنارىدىن» دېگەن ئىسمىنى كۆردى ، ئۇنىڭ كۆڭلى بىردىنلا يورۇپ قالدى . گويا گۈلنارنىڭ ئىللىق ھىدى ئۇنىڭ تېنىنى سۆيۈندۈرۈپ ، ئىسسىق نەپىسى يۈزلىرىنى غـىدىقلىغاندەك بولدى . سەلىم خەتنى ئاچقاندا قوللىرى تىترەپ يۈرىكى قېپىدىن چىقىپ كەتكۈدەك تىپىرلاپ كەتتى ...

«سالام ...

سەلىم ، مېنىڭ قىشلىق تەتىلدە ئاكامدىن ئەۋەتكەن خېتىمگە جاۋاب بەرمىگىنىگىزدىن كېيىن ، قايتا خەت يازماسلىق قارارىغا كەلگەنىدىم . لېكىن ، سېيىت ئۇستامنىڭ ئاكامغا ئەۋەتكەن خېتىدىن سىزنىڭ نېمە سەۋەبتىن قاراڭغۇ تاغقا شۇنچە ئاشىق ـ بىقارار بولۇپ كەتكىنىگىزدىن خەۋەر تاپتىم . دەسلەپتە ئازابلىنىپ نەچچە كۈنگىچە گېلىمدىن تاماق ئۆتمەي ، كۆزۈمدىن ئۇيقۇ قاچتى . كېيىنچە : «ئەخمەقسەن ، ئەخمەق ، ياۋايىلار ئارىسىدا بۇيۇك ئارزۇ ـ ئارمانلىرىنى ، يۇكسەك ھېس ـ تۇيغۇلىرىنى ، ئۇلۇغ غايىسىنى ئاچچىق تېزەك تۈتۈنلىرىدە بۇلغىغان بىر ئادەمگە نېمانچە شەيدا بولسەن ؟ ، دەپ ئۆزۈمگە ئۆزۈم كايىدىم . راست ئەمەسمۇ ، سىز ئۇچۇن ئاسمىنى كەڭرى تاغ ، كىشلەر كۆزىدىن نېرى پىنھان زەڭگەر بۇلاق تۇۋى ساددا ، نادان ، ياۋاش تاغ قىزلىرىنى بىر ـ بىرىگە ئۇچراشتۇرماي كۆڭۈل سەيلىسى قىلىدىغان ئورۇن بولغان ...

نومۇسسىز ! ... »

سەلىم خەتنى مىجىقلىۋەتتى . لېكىن ، ئۇنىڭ چىرايى تېخىمۇ تاتىرىپ بۇرۇن ئۇچلىرىدا ، سۇزۇك سارغايغان پېشانىلىرىدە ئۇششاق تەر تامچىلىرى پەيدا بولدى . ئۇ ئۇستەل تارتمىسىدىن تاماكىدىن بىرنى ئالدى ـ دە ، ئالدىراپ تۇتاشتۇردى ۋە قېقىلىپ يۆتىلىپ كەتتى . سەلىم ئۆزىنى بىرئاز بېسىۋالغاندىن كېيىن ، پۈرلىشىپ كەتكەن خەتنى ئۇستەلگە قويۇپ تۇزلىدى ـ دە ، خەتنىڭ داۋامىغا كۆز تاشلىدى :

«... سەلىم مەندىن ئاغرىنماڭ . مەن بۇ ئاخىرقى

خېتىمدە ئاچچىق ۋە غەزەپتىن تارسىدا ، يېرىلىپ كەتكۈدەك بولغان قورسىقىمنى بوشىتىۋالماقچىمەن . كىشىلەر : «كۆڭۈلدىن يوگۈرۈك ۋە ئۇلۇغ نەرسە يوق» دېسە چۈشەنمەپتىكەنمەن . ھازىر ئويلايمەنكى ، ئۇلار راست ئېيتىپتىكەن . ئېسىگىزدىمۇ ، قىشلىق تەتىلدە سىز يېتىلەپ كەلگەن ھېلىقى تېزەك پۇراپ تۇرىدىغان تاغلىق قىز سەرۋەر (كەچۈرۈڭ ، جانانىگىزنى ئەيىبلەپ سالدىم) «كىرپىكلىرىگىز نېمانچە ئۇزۇن ، خۇددى يېلىم چېپىپ ئۆرۈپ قويغۇدەك» دېگەنىدىم شۇ چاغدىلا كۆڭلۈم بەزى نەرسىلەرنى تۇيغانىدى ... مەن ھازىر شۇ چاغدىكى ئەخمەقلىقىمگە ئېچىنىمەن . سىز يۆتكىلىش ئىلتىماسىنى يېزىپ بولۇپ ، نېمە ئۈچۈن جۈيجاڭغا بەرمىگەنلىكىگىزنىڭ سەۋەبىنى ئەمدى چۈشەندىم ... »

— تۆھمەتخور ، — دېدى سەلىم غەزەپ بىلەن ، ئۇنىڭ ھازىر كىمنى تىللاۋاتقانلىقى ئۆزىگىمۇ ئايان ئەمەس ئىدى . چۈنكى ، ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا سېيىت ، ھەمدۇل ، گۈلنار ، مۇدىرلار ھەجىيىپ تۇرغاندەك بىلىنىدى . سەلىم خەتنىڭ داۋامىغا كۆز تاشلىدى :

«سەلىم ، شەھەرگە كىرىپ قالسىگىز ، ئەڭ ياخشىسى مەكتەپكە قەدەم ئالماڭ ... ئوقۇنقۇچى - ئوقۇغۇچىلار ئارىسىدا كۈسۈر - كۈسۈر قۇلاق يالقىتى گەپلەر تېرىقتەك چېچىلىپ كەتتى ، ھەتتا ئۇلار ، سەرۋەر ، نىسا ، چولپان دېگەن قىزلارنىڭ ئاتا — ئانىلىرىنىڭ قوۋۇم - قېرىنداشلىرىنى باشلاپ مەكتەپكە ئاتلىق بېسىپ كىرىپ ، سىزنى سىنىپىمۇسىنىپ ، تاغمۇتاغ ، جىلغىمۇجىلغا ، سۈر - توقاي قىلىپ قامچىلاپ بىھوش قىلىۋەتكەنلىكىنى ، بۇ جېدەل ھازىرغىچە بېسىقماي ،

سـنـپنی یالغۇز بېشىڭىزغا كىيىپ قالغانلىقىڭىزغا قەدەر بولغان ‹گۈزەل› هاياتىڭىزنى هېكايە قىلىپ يۈرۈشىدۇ ... »

«ئىپلاسلار ! ... دۇنيادا پىتىنخور ، دەيدېچى ، چېقىمچى ، غەيۋەتچى ئادەملەردىنمۇ قاباهەتلىك مەخلۇقلار بارمىدۇ ؟ »

سەلىم بۇ ئەۋرەز يۇندىسىدەك پاسكىنا ، تاپ هىدىدەك سېسىق ، زەهەرى هىلالدەك ئاچچىق خەتنىڭ ئاخىرقى سەھىپىلىرىگە خۇشياقمىغاندەك نەزەر تاشلىدى ـ دە ، بىردىنلا يىگىتلىك غۇرۇرى زەرەرلەنگۈدەك قۇرلارغا كۆزى چۈشۈپ قالدى .

«سەلىم ، ئادەم دۇنياغا بىر قېتىم كېلىدۇ ! ... شۇڭا هاياتنى قەدىرلەپ ، جاپا چەكمەي ، ئۆمۈر بوستانىنى كۆكلىتىپ ، ئۇنى هەرخىل چېچەكلەر بىلەن بېزەپ ياشاش كېرەك ! ... چۈنكى جاپا چەككەنمۇ ، هالاۋەت كۆرگەنمۇ بەربىر ئىككى غۇلاچ سوغۇق يەر ئاستىدا چىرىيدۇ ! ... شۇنىڭ ئۈچۈن مەن ئاۋارىگەرچىلىكى تولا ئوقۇتقۇچىلىقتىن ئالماشتىم (بىر جاپادىن قۇتۇلدۇم) . تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى سۈلتان (مەن ئۇنىڭ بىلەن بىر تويدا تونۇشۇپ قالغان)نىڭ تەكلىپ ۋە يول مېڭىشى بىلەن تەشكىلات بۆلۈمىگە ئورۇنلىشىپ كاتىپلىق خىزمىتىنى ئۆتەۋاتىمەن . كۈنلىرىم كۆڭۈلسىز هەم خاتىرجەم ... مەنمۇ سىزنىڭ ئالا كۆڭۈلۈك قىلماي پاتراق ئۇچ قىزنىڭ بىرىنى تالىشىڭىزغا تىلەكداشمەن ... قالغانلىرىنى كۆڭۈل خۇشلۇقىڭىز ئۈچۈن زاپاسقا قويمامسىز ؟ ... »

سەلىم خەتنى پۈرلەپ تاشلىۋەتتى . ئۇ ئۇستەلگە دۈم يانقىنچە ئېغىر نەپەس ئالاتتى . كەچكە يېقىن سەرۋەر ئوكۇل سېلىپ چىقىپ

كەتكەندىن كېيىن ، داۋۇت ، ئىدرىس ، قادىرلار كىرىپ كېلىشتى .

— داۋۇت ئاكا ، — دېدى سەلىم ئورنىدىن تۇرۇپ ، لېكىن ئۇ سەنتۇرۇلۇپ كەتتى .

— بولدى ، بولدى ، ئورنۇڭدىن قوزغالما ، — دېدى داۋۇت ئۇنى جەينەكلىرىدىن يۆلەپ كارىۋاتقا ئولتۇرغۇزۇپ ، — ئىدرىس بىلەن قادىردىن ھەممە ئەھۋالنى ئۇقتۇم . ئېتىمنىڭ تەرىنى قۇرۇتمايلا ئۇ يىرتقۇچلارنىڭ ئەدىپىنى بېرىشكە ماڭماقچىدىم ، لېكىن سېنى يوقلىماي ئۆتۈپ كېتىشكە كۆڭلۈم ئۇنىمىدى .

— ئۇنداق ... ئۇنداق قىلمايلا ، داۋۇت ئاكا ! قانىنى قان بىلەن يۇغىلى بولامدۇ ؟ ...

— ياق ، بۇ قېتىم بولدى قىلغىلى بولمايدۇ . بىزدە «ياۋاش بولساڭ ئاسىدۇ» بوزەك بولساڭ باسىدۇ ، دېگەن بىر مەسەل بار .

داۋۇت ئۆيدىن قاڭقىغان توپتەك يۇگۇرۇپ چىقىپ كەتتى . ئىدرىس بىلەن قادىر ئۇنى ھويلىدا تۇتۇۋالدى . داۋۇتقا يالۋۇرغانسېرى ، ئۇنىڭ جەھلى قېتىپ ، چىرايلىرى كۆكىرىپ ، كۆزلىرىدىن ئوت چاقنايتتى :

— مېنى توسما ، سەلىمگە ئۆتكەن تاياق ھارۇنغا ئۆتمەمدىكەن ؟ زاكىرغا ئۆتمەمدىكەن ؟ قانۇن دېگەن قانۇن ! قانۇنغا ئۆزۈم جاۋاب قىلىمەن !

جالاقلاپ تىترەۋاتقان داۋۇت قولىنى بىرلا سىلكىپ ئىدرىس بىلەن قادىرنى ئارقىسىغا داجىتىۋەتتى . بۇ قېتىم داۋۇت ئۆتكەنكىدەك ھەيۋە كۆرسىتىش بىلەنلا كۆپايىلەنمەي ، بەلكى ئۇلار بىلەن قامچىسى قانغا بويالغۇچە ئېلىشماقچىدى .

— جېنىم داۋۇت ئاكا ، — دېدى قادىر ئۇنىڭ ئالدىنى توسۇپ ، — مەن خۇش بولۇپ كېتەي ، ئىش يوغىناپ كەتمىسۇن ! ...

— دادۇيجاڭ ، — دېدى ئىدرىس قادىرنى ئىتتىرىۋېتىپ كېتىۋاتقان داۋۇتنى قۇچاقلىۋېلىپ ، — بۇ قېتىم مۇشۇ بىرلا قېتىم گېپىمىزنى ئىلىڭ ئالسىلا ! ...

— داۋۇت ئاكا ... — دېدى سەلىم ئىشىك تۈتقۇچىنى تۈتۈۋېلىپ ، — مەن ... مەن ... سىزدىن ئۆتۈنۈپ قالاي ...
— ھەي ...
داۋۇت قولىدىكى قامچىسىنى «قارسلا» قىلىپ سۈندۈرۈپ يەرگە ئۇردى ـ دە ، تاش ئۈستىگە چىقىپ ئولتۇردى ۋە ئېغىر ـ ئېغىر تىنىپ پۈشۈلداشقا باشلىدى .

ئۈششۈككە دۇچ كەلگەن كۆچەت

ئىككى كۈن ئۆتۈپ كەتتى . ھېچقانداق ئىش خۇشياقمايۋاتقان سەلىم ئۆڭدىسىغا يېتىپ تورۇسقا تىكىلدى . ئۇنىڭ بىر چېكىتكە تىكىلگەن كۆزلىرىدە تاقەتسىز بىر سوئال قېتىپ قالغانىدى .
«قانداق قىلىشىم كېرەك ؟ !»
سەلىم تاغقا كەلگەندىن كېيىن ، قانچىلىك قۇربانلارنى بەردى ؟ ئۇنىڭ سالامەتلىكى ناچارلاشتى ... گۈلنارىدىن ئايرىلدى ! ... ئىززەت ـ ھۆرمىتى يەرگە ئۇرۇلدى ! ... تاياق يېدى ، قېقىلدى ـ سوقۇلدى ! كىشىلەر بوسۇغىلىرىدىن ھەيدەلدى ... ئاشۇ قورقۇنچلۇق تاغ ئېغىزلىرىدا ھاياتىنى دوغا تىكىپ تۇنىدى ! ... سەلىم قىلمىغان يەنە نېمە قالدى ؟ پارتىلار سۇنسا ياغاچچى بولدى . ئاشخانىغا كىرسە ئاشپەز ، ناۋايخانىغا كىرسە ناۋاي ، قىسقىسى ئۇ ئوقۇغۇچىلارنىڭ ھەم ئاتىسى ، ھەم ئانىسى ۋە سىردىشى بولدى . ئۇ بۇلارنى كىم ئۈچۈن قىلدى ؟ نېمە ئۈچۈن قىلدى ؟ ئاقىۋەت قانداق بولدى ؟ ! ... شۇنداق ، ئۇنىڭ ھەربىر جان پىدالىقىنىڭ ھەققى ئۈچۈن بىر قايغۇ ـ ئەلەم كەلدى . ئۇ خورلاندى ! ... تاغدەك ئېغىرچىلىقلار ئۇنىڭ يەلكىسىنى قاتمۇقات باستى . راسا قاتىلاڭچىلىق بىر پەيتته سېپىت قېچىپ كەتتى ... سىنىپتا بولسا بالىلارنىڭ تەڭدىن تولىسى يوق ! ... شەھەردىن يىللىق ئىمتىھان سوئاللىرى ئاللىقاچان چۈشۈرۈلگەنىدى . ھازىرقى بار بالىلارنىڭ ھەممىسى ئەڭ يۇقىرى نومۇر ئالغان بىلەنمۇ بىكار .

ئوقۇغۇچىلار سانىغا چاچقاندا ، ئورتاق نومۇر قىرىققا يەتمەيدۇ ! ... ئۇ ئوقۇتۇش سۇپىستى ، سىنىپ كۆچۈش دېگەنلەرگە قانداق كاپالەتلىك قىلىدۇ ؟ ... ئابدۇرېشىت ھاكىمغا ، جۇيجاڭغا ۋە مەكتەپ رەھبەرلىكىگە قانداق جاۋاب بېرىدۇ ؟ ... سەرۋەر ، نىسا ، چولپانلار توغرۇلۇق تېرىلىپ كەتكەن ھاياسىز سۆز - چۆچەكلەرنى قانداق قىلىپ يىغىۋالالايدۇ ؟ ! ... تاغ خەلقى ئالدىدا ئۆزىنى قانداق ئاقلايدۇ ؟ ئۆز كەتمىنىنى ئۆزى چاپقان ئادەمگە كىمۇ ئىشىنىدۇ ؟ ! ...

كېتىش كېرەك ! كېتىش كېرەك ... بولغان ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى ھاكىمغا دەپ ، ئەمدى قايتىلاپ كەلمەسلىك كېرەك ... لەنىتى كۆڭۈلسىزلىكلەر مۇشۇ ئېگىز تاغلار ئارىسىدا قالسۇن ! ! ...

سەلىم چامادانىنىمۇ ئالماي ، تۇرمۇشتا مۇھىم بولغان ئۇششاق - چۈششەك نەرسىلىرىنى ، خاتىرە دەپتەرلىرىنى سومكىغا تىقتى . ئۇ چامادانىدىن كىيىم - كېچەكلىرىنى ئېلىۋاتقاندا ، ئۇنىڭ يۈرەك تارىلىرىنى تىترىتىپ ، ئالما ئۇرۇقى ئەتلەستىن تىكىلگەن كۆڭلەك ، بىر چىمەن دوپپا ۋە ئالتۇن زەنجىرلىك مېدالىئون چىقتى . ئۇ بۇلارنى ئالىي مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان چاغلىرىدا تەتىللەردە مەكتەپ قۇرۇلۇشلىرىدا ئىشلەپ پۇل تېپىپ ، تۇرمۇش پۇللىرىنى تېجەپ يۈرۈپ گۈلنارنىڭ تويىغا ئاتاپ ئالغانىدى . سەلىم بۇ نەرسىلەرنى پۈرلەپ قايتا چامادانغا سېلىۋەتتى ...

تالا قاراڭغۇ بولۇپ ، شامال چىقىۋاتاتتى . ئۆزلىرىنىڭ تامىقىنى ئۆزلىرى ئېتىپ يېيىشكەن ئوقۇغۇچىلار بالدۇرلا يېتىپ قالغانىدى . ھازىر مەكتەپ ئىچى بۇرۇنقىدەك قاينام - تاشقىنلىق ئەمەس ئىدى . ئەتىسى - ئاخشىمى بولىدىغان كۆڭۈللۈك مەيدان تاماشىلىرى ، داپ ، راۋاب ، نەي ، ناخشا سادالىرى ئاڭلانمايتتى . مەكتەپ مەيدانىدا خۇشال قوغلىشىپ ۋاراڭ - چۇرۇڭ كۆتۈرىدىغان بالىلار ، ياتاقلاردا بەس - بەستە دەرس يادلىشىدىغان تىرىشچان ئوقۇغۇچىلار گويا چۆلدىكى يانغىن ئوستىگە يامغۇر قۇيۇلغاندەك ،

بىر دىنلا جىمىپ كەتكەنىدى .

قول چىرىغىنى مۇرىسىگە ئېسىپ ، سومكىسىنى كۆتۈرۈۋالغان سەلىم چوڭقۇر يول بويلاپ كۆلا كۆۋرۈكىگە يول ئالدى ... ئۇ كېتىپ ئاز ئۆتمەيلا ئوكۇل سېلىش ئۈچۈن كەلگەن سەرۋەر ئىشكىنى بىرنەچچە قېتىم چېكىپ جاۋاب بولمىغاندىن كېيىن ، مۇئەللىم ئۇخلاپ قالغان بولسا كېرەك ، دېگەن ئوي بىلەن ئىشكىنى ئاچتى . گۇركىرەپ كىرگەن شامال ئۇستەل ئۇستىدىكى ئاپئاق بىرنەرسىنى ئۇچۇرۇپ كاربۇات ئاستىغا ئەكىرىپ كەتتى . سەرۋەر قول چىرىغىنى يېقىپ ، ئالقاندەك چوڭلۇقتىكى قەغەزنى قولىغا ئالغاندا ، ئۇنىڭ قولىغا ئىجىمدالغان كاللەك قەغەزمۇ بىللە ئۇرۇندى .

سەرۋەر قول چىرىغىنى قەغەزگە تۇتۇپ كۆرۈپ چۆچۈپ كەتتى :

«قادىر ئاكا ، مەن كەتتىم . سىز مەن بىلەن بىر يىلدەك جاپا ــ مۇشەققەتتە بىللە بولدىڭىز ... سىزگە ئۆز ئاكامدەك كۆنۈپ قالغانىكەنمەن . ئايرىلىش نەقەدەر ئازابلىق بىلىنسىمۇ ئامالىم يوق ! مەن ئۇچۇن داۋۇت ئاكامدىن ئەپۇ سوراپ قويۇڭ ... ھەربىر ھەرىكىتىدىن ، چاقچاقلىرىدىن بىر ئىللىق شەپقەت تېمىپ تۇرغان بۇ ئادەم مەندەك ئاتا ـ ئانا مېھرىگە قانمىغان بىر يېتىم ئۇچۇن ھەقىقىي ئاتىلىق شاپائىتى ئاتا قىلغانىدى ... قادىر مۇئەللىم ، كۆز قارىچۇقلىرىم بولغان بالىلار — سەمەن ، تۇمەن ، نودەر ، ھۆرلىقا ، گۈلسۇمە ، ھەممە ـ ھەممىسى مېنىڭ يۈرەك پارىلىرىم ئىدى ... ئۇلارنى سىزگە تاپشۇردۇم ... ھەرگىز كۆڭلىنى ئاغرىتىپ قويماڭ ... مەن تۇنجى قېتىم كۆڭۈل ئارزۇيۇمغا قارشى مېڭىۋاتىمەن ... ئامالىم قانچە ؟ دىل رىشتىم باغلانغان بۇ يەرنى تاشلاپ كېتىشكە مەجبۇر بولدۇم ... »

سەرۋەر گۈلنارنىڭ خېتىنى تاتىرىپ تۇرۇپ نەپرەتلىنىپ ئوقۇدى . ئۇ «كەچۈرۈڭ ، جانانىڭىزنى ئەيىبلەپ سالدىم» دېگەن قۇرلارنى ئوقۇغاندا ، تاغ لەيلىسىدەك قىزىرىپ كەتتى ... بولۇپمۇ شەھەر مەكتەپتە تارقالغان سەرۋەر ، نىسا ، چولپان ۋەقەلىرىنىڭ ھەددىدىن تاشقىرى مۇبالىغە قىلىنغانلىقى ، گۈلنارنىڭ يۈزسىزلىك بىلەن سۈلتان ھەققىدە يازغانلىقى ۋە ئاخىردا «ئۇچ قىزدىن بىرنى تاللىشىڭىزغا تىلەكداشمەن» دېگەن تېتىقسىز گەپلىرى سەرۋەردە گۈلنارغا نىسبەتەن نەپرەت ئويغاتتى .

سەرۋەر خەتنى قاتلاپ يانچۇقىغا سالغاندىن كېيىن ، ئىشىكتىن ئېتىلىپ چىقتى . ئۇ سەلىمنىڭ ئىزىدىن قوغلاپ كەتتى . بۇ چاغدا سەلىم كۆلا كۆۋرۈكتىن ئۆتۈپ ، قاراچېقىل باغرىدىكى تار ھەم قىستاڭ يوللاردا ئاستا كېتىۋاتاتتى . ئۇ بەزىدە بىرنەرسىسى ئۇنتۇلغان ئادەمدەك تېڭىرقاپ ئارقىغا قارىغانچە بىرھازا تۇرۇپ كېتەتتى ۋە ئون - ئون بەش قەدەم ئالار - ئالمايلا ئارقىغا يانىتتى - دە ، يەنە توختاپ ئالدىغا قەدەم ئالاتتى .

سەلىمنىڭ بۇنداق ئىككىلىنىشى ھەرگىز تۇنۇڭ قاراڭغۇلۇقىدىن قورقىنلىقى ئەمەس ئىدى . ئۇنىڭ كۆز ئالدىدىن تۇرلۇك - تۇمەن مەنزىرىلەر تۇرنىدەك تىزىلىپ ئۆتۈپ ، ئۇنى ناگىھان بىر ھالەتتە قىينىماقتا ئىدى .

«... ھەرقانداق بىر مىللەتنىڭ گۈللەپ - ياشنىشى ياكى خاراب بولۇشى تەرەققىي تېپىشقا باغلىق . تەرەققىي تېپىشنىڭ ئاساسى — مائارىپتا . مائارىپنى ، ئوقۇتقۇچىلارنى نەزەر دائىرىسىدىن چەتتە قالدۇرغان مىللەت تەرەققىي تاپالمايدۇ ...»

... بۇ كىمنىڭ ئاۋازى ؟ ! توغرا ، بۇ سەلىمنىڭ دادىسى قۇربانىنىڭ ئاۋازى ، ھازىر ئۇ : «مەن سەندىن رازى ئەمەس» دېگەندەك ، ئۇنىڭغا ئالىيىپ قاراۋاتىدۇ ...

«... ۋەتەن تۇيغۇسىدا مۇنداق بىر ئاق چېكىتىنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشى ھەربىر ۋىجدان ئىگىسىنى ئېچىندۇرىدۇ ...»

ئەنە ، قاراڭغۇ تاغ شۆبە سىنىپىنى قەلبىگە پۈككەن ئاپئاق

چاچلىق ئابدۇرېشىت ھاكىم ئۇنىڭغا قاراپ تۇرىدۇ ...

ئەنە ، ئاپئاق ساقاللىرىدىن يوغان - يوغان ياش تامچىلىرى دومىلاپ چۈشۈۋاتقان جەپەر بوۋاي : «گۆھەر قىزىم مەكتەپ ، مۇئەللىم دېسە مېڭ ئۆلۈپ بىر تىرىلەتتى ... ئەگەر شۇ مۇئەللىم قاچمىغان بولسىمغۇ دەپ ئارمان قىلمىز ... » دەپ ناله قىلىۋاتىدۇ ...

سەلىم ئۇچۇن ھەممە بالا - قازاغا ئۆزىنى تىكىپ قويغان داۋۇتچۇ ؟ ! ئۇ گەپ قىلماي ، يوغان گەۋدىسىنى تىك تۇتۇپ ، كۆزلىرىنى قىسىپ ، سەلىمنىڭ ئۆزىگە ئەمەس ، نەق قەلبىگە تىكىلىۋاتىدۇ .

سەلىم ئارقىسىغا ياندى . ئۇ كۈلا كۆۋرۈكتىن ئۆتۈۋاتقاندا ، ئۇنىڭ ئاستىدىكى جەھەننەمدىن ئاڭلىنىۋاتقان گۇرۇلدەش ئاۋازى ئۇنىڭغا : «چىق بۇياققا ، شەھەرلىك پاھىشۋاز ئەپەندى ! » دەۋاتقاندەك ، «ۋۇي سولتەك ، چولپاننى نېمە قىلدىڭ ؟ » دېگەندەك ئاڭلىنىپ كەتتى . سەلىم يەنە قاراچېقىلغا قاراپ يول ئالدى . لېكىن ، ئۇ ئارقىسىغا قايرىلىپ قارىغىنىدا ، پەسلىكتە تاغنىڭ يانباغرىدا گويا چولپان يۇلتۇز كۆچۈپ چۈشكەندەك ، دېرىزىلىرى گاز لامپا يورۇقىدا ئاپئاق يورۇپ تۇرغان مەكتەپنى كۆردى . ئۇنىڭغا سەمەن ، تۇمەن ، نوده‌ر ، ھۆرلىقا ، گۈلسۇمە قاتارلىق بالىلارنىڭ تەلمۈرۈپ تۇرغان چىرايلىرى ، ئىشخانا ئالدىدىن ئەگىپ كېتەلمەيۋاتقانلىقى ، ئۇلارنىڭ يىغلاپ قىزىرىپ كەتكەن قاپقارا كۆزلىرى كۆرۈنۈپ كەتتى . سەلىم يەنە ئارقىسىغا ياندى ...

سەلىم خۇددى قەدىمىنى سانىغاندەك ئاستا كېتىۋاتاتتى . ئۇ تۇيۇقسىزلا ئاڭلانغان شالدىرلاشتىن چۆچۈپ ، تېخى قىزىرىپ ئۇلگۈرمىگەن زىخنىڭ ئىرغاڭلاۋاتقان شاخلىرىغا قارىدى . بۇنداق شەپە قاراچېقىلدا ، كۈلا كۆۋرۈك بويىدىمۇ سېزىلگەنىدى .

— كىم سەن ؟

— مەن ... — نازۇك ئاۋاز بىلەن تەڭ سەرۋەرنىڭ تال چۈنقىتەك بەرنا قەددى زىخ ئارقىسىدىن كۆتۈرۈلدى .

— سىز ؟ ! ...

— ...

سەرۋەرنىڭ ئىز بېسىپ ئارقىسىدىن كەلگەنلىكىنى چۈشەنگەن سەلىم نېمە دېيىشىنى بىلەلمەي يەرگە قارىدى . سەرۋەر دۈدۈقلىغىنىچە يىغلىۋەتتى .

— مۇئەللىم ، سىز كەتمەڭ ... زادى كەتمەڭ ... ئۆتۈنۈپ قالاي ... مەن ... مەن ... مەكتەپتىن چىقىپ كېتەي ... ھەممە بالا ـ قازا مېنىڭ سەۋەبىمدىن بولۇۋاتىدۇ ...

— سەرۋەر ، نېمىلەرنى دەۋاتىسىز ... ئەمدى «چىقىپ كېتىمەن» دەپمۇ چىقىپ كېتەلمەيسىز ... مەنمۇ سىزنى قويۇپ بەرمەيمەن . يۈرۈڭ ، قايتايلى ! ...

— ئەكېلىڭ ، سومكىڭىزنى مەن كۆتۈرۈۋالاي ...

ئۇلار مەكتەپ ئالدىغا كەلگۈچە گەپ قىلىشمىدى . سەلىمنىڭ مەكتەپ ھويلىسىغا ئېلىپ بارىدىغان دۆڭدىكى چىغىر يولغا ماڭماي ، پەسلىكتىكى ئوتلاق يولغا قايرىلغانلىقىغا قاراپ ، سەرۋەر «مېنى ئاپىرىپ قويىدىغان ئوخشايدۇ» دەپ ئۇنچىقمىدى . سەلىم زەڭگەر بۇلاقتا يېتىپ كەلگەندە ، يۈز ـ قوللىرىنى يۇيۇپ سۇ ئىچتى . ئۇ ھۆل قوللىرىنى شىمىنىڭ يانچۇقىغا سېلىپ قول ياغلىقىنى تاپالمىغاندىن كېيىن ، سەرۋەرگە قارىدى . سەرۋەر دەرھال قولياغلىقىنى ئۇزاتتى .

— سەرۋەر ، بۇ بۇلاقنىڭ سۈيى ئاجايىپ راھەت ـ ھە ! ؟

— شۇنداق ، بۇ بۇلاق مەن تۇغۇلساممۇ بار ئىكەن ! ...

سەلىم ھازىر ھېچ نەرسىدىن قورقۇپ قالمىدى ، ئېھتىيات بىلەن ئالدى ـ ئارقىسىغا قارىمىدى ... گويا بۇ سېھىرلىك بۇلاق سۈيى بۇگۈنكى جەمجەت كېچىدە ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدىكى ھەممە ئەنسىرەش ، قورقۇش ، ئېھتىياتچانلىق ۋەھم غەم ـ ئەندىشە يۇكلىرىنى بىر يولىلا ئېقىتىپ كەتكەندەك ، يېيىنىڭ بولۇپ قالدى . سەلىمنىڭ ئاۋازىنىڭ تەبىئىي ، نورمال چىقىۋاتقانلىقىدىن كۆڭلى يورۇغان سەرۋەرمۇ ئۆزىنى ئەركىن تۇتتى .

شۇنداق ، سەلىم ئۆزىنىڭ پۈتۈنلەي ئويلىمىغان ئىنتايىن ياماق بىر دەھشەتلىك يولغا قەدەم باسقانلىقىنى سەزۈەرىنىڭ «ھەممە بالا ــ قازا مېنىڭ سەۋەبىمدىن بولۇۋاتىدۇ» دېگەن سۆزىدىن چۈشىنىۋالدى . ياق ! ھەمدۇلنىڭ يايلاقلار ئارا تەنتەنە قىلىشىغا يول قويۇشقا بولمايدۇ . سەلىم كەتسە قاچقان بولمامدۇ ؟ ! ... ھەمدۇل ئويدۇرۇپ چىقارغان تۆھمەتلەر چىنلىققا ئايلانمامدۇ ؟ ! ئۇ چاغدا ئۇ يەنە قانچىلىك يالغانلارنى توقۇپ چىقىرار ـ ھە ؟ ! ... ھازىلخاندەك جاھىل ، مۇتەئەسسىپ بىر ئايال سەلىمنى چۈشىنىپ يەتكەن يەردە ، تاغلىقلار ئۇنىڭ قەدىرىگە يەتمەسمۇ ؟ !

— خوش ! — دېدى سەلىم سەزۈەرنىڭ ئۆيى ئالدىغا كەلگەندە .

— تۇختاپ تۇرۇڭ ، — دېدى سەزۈەر ۋە ئۆيگە كىرىپ كېتىپ ، ھايال ئۆتمەيلا داستىخانغا ئورالغان بىر نەرسىنى كۆتۈرۈپ چىقتى .

— سىز نەگە بارىسىز ؟ — دېدى سەلىم ئۆزى بىلەن بىللە كېتىۋاتقان قىزغا قاراپ .

— زەڭگەر بۇلاققىچە !

— خان ئانىڭىز ؟ ...

— ئېيتىپ قويدۇم ... ھازىل خان ئانام ماڭا بەكمۇ كۆيۈنىدۇ ، سىزنىمۇ چۈشىنىدۇ ... — دېدى سەزۈەر يانچۇقىدىن خەتلەرنى ئېلىپ ، — مۇئەللىم ، بۇ ... خەتلەرنى ...

— كۆيدۈرۈۋېتىڭ ...

— گۈلنار ئاچامنىڭ خېتىمۇ ؟ ! ...

— بەربىر ...

سەلىم سەزۈەرنى ئۆيگە قايتا ئاپىرىپ قويغاندىن كېيىن ، ياتقىغا قايتىپ كېلىپ داستىخاننى ئاچتى . سىڭىپ پىشقان ئارپا نېنى بىلەن بىر كاللەك سوغۇق گۆشنى كۆرگەن سەلىم قەۋەتلا خۇش بولۇپ كەتتى . ئۇ بىر چىنە سوغۇق سۇ بىلەن راھەتلىنىپ تاماقتا تۇتۇش قىلغاندا ، تاگورنىڭ «ئۆزۈمنىڭ ئۆزۈمچە راھەتلىنىش ئۈسۈلۈم بار» دېگەن سۆزىنى ئەسكە ئالدى ...

كۆرەرمىز

يىللىق ئىمتىھانغا قاتناشقان ئون يەتتە نەپەر ئوقۇغۇچى يازلىق تەتىلگە قويۇپ بېرىلدى . سەلىم شەھەرگە كىرىش ئۈچۈن نەرسە ـ كېرەكلىرىنى يىغىشتۇرۇپ ، سىنىپ ، ياتاق ، ئاشخانىلارنى بىرقۇر تەكشۈرۈپ بولۇشىغا داۋۇت ئات يېتىلەپ كەلدى . ئۇ سەرۈەردىكى خەتلەرنى ئوقۇغاندىن كېيىن ، ھەممە ئىشتىن خەۋەر تاپقاندى ، بولۇپمۇ قادىرغا قالدۇرغان خېتى داۋۇتنى خېلىلا تەسىرلەندۈرۈۋەتتى . ئۇ خەتنى قايتا ـ قايتا ئوقۇغانسېرى چىن كۆڭلىدىن سەلىمگە ئېچىندى ۋە خەيرخاھلىق قىلدى . لېكىن ، گۈلنارنىڭ خېتى سەلىم ئۈچۈن قانچىلىك زور يوقىتىش ئىكەنلىكىنى بىلەتتى . شۇڭا ، ئۇ سەلىمنىڭ كۆڭلىدىكىنى بىلىپ بېقىش ئۈچۈن :

— مەكتەپكىمۇ كىرەمسەن ؟ — دەپ سورىدى .

— ياق !

— كىرىۋەرگىن ، مۇدىر بىلەنمۇ كۆرۈشكىن . مەن ھەممە ئىشنى چاي ـ جايىغا توغرىلىۋەتتىم .

داۋۇت چارۋىغا تۈز ھەل قىلىش ئۈچۈن گۈڭشېغا بارغاندا ، ئابدۇرېشىت ھاكىم بىلەن تېلېفوندا كۆرۈشكەنىدى . ھاكىم ئۇنىڭغا : «ۋاقىتلىك بولسا ، بۈگۈنلا بىر ئامال قىلىپ ماڭا يولۇققىن !» دېگەچكە ، ئۇ يۈك يۆتكەپ چىققان ماشىنىدا كېچىلەپ شەھەرگە كىردى ۋە ھاكىمدىن سەلىم توغرۇلۇق شەھەر مەكتەپتە تارقالغان ئىغۋالارنى ئاڭلاپ ئاچچىقلاپ قالدى . ئەتىسى ئابدۇرېشىت ھاكىم بىلەن جۈيجاڭ مەكتەپكە كېلىپ ، پۈتۈن ئوقۇتقۇچىلار ئالدىدا داۋۇتنىڭ سۆزىنى ئاڭلىدى . سەلىمنىڭ بىر دىنىي تونغا ئورىنىۋالغان موللا بىلەن بولغان توقۇنۇشى ۋە شۇ جەريانىدا تارتقان ئازاب ـ ئوقۇبەتلىرى ، چاپلانغان بوھتانلار ، خورلۇقلار ، ھاياتىنىڭ خەۋپىگە ئۇچرىشىدىن قورقماي ئوقۇغۇچىلارنى

قۇتقۇزغانلىقىغا قەدەر جەريانىنى ئاڭلىغان ئوقۇتقۇچىلار ئېغىر خورسىنىش بىلەن مۇدىرغا قاراشتى . خوتۇنىنىڭ كەينىگە كىرىپ ئۆتكۈزگەن سەۋەنلىكىگە ئېچىنغان مۇدىر تىكەنگە يۇمىلانغاندەك ئازابلاندى .

— رەھمەت ، داۋۇت ئاكا ، — دېدى سەلىم قەلبىدىن ئۇرغۇپ چىققان مېھىر بىلەن ئۇنىڭغا تىكىلىپ ، — لېكىن مەن بىر قارارغا كېلىپ بولدۇم ...

— مەن سېنى ئەيىبلىيەلمەيمەن ، كۆپ رىيازەت چەكتىڭ . ئەگەر ئۇلار قوشۇلسا... — دېدى داۋۇت ئېغىر خورسىنىش بىلەن ،— بۇ يەردىكى ئىشلارنى ئۆزىمىز بىر تەرەپ قىلىۋالارمىز ...

— مېنىڭ سۆزۈمنى باشقىچە چۈشىنىپ قالماسلىقىڭىزنى ئۈمىد قىلىمەن ...

سەھەردە يولغا چىققان سەلىم ئېغىر يانقۇ بىلەن گۇڭشېغا يېتىپ كەلدى ـ دە ، ھامۇدۇن شۇجى بىلەن بىر كېچە مۇڭدىشىپ ، ئەتىسى سودا كوپېراتىپنىڭ ماشىنىسى بىلەن شەھەرگە كىرىپ كەتتى . ئۇ يېزىدىكى خەيرىنسا كىچىك ئانىسىنىڭ ئۆيىدە ھەپتە تۇرغاندىن كېيىن ، شەھەرگە كېلىپ جۇيجاڭ بىلەن كۆرۈشتى .

— مۇدىر بىلەن كۆرۈشتۇڭمۇ ؟ — دېدى جۇيجاڭ سەلىمنىڭ سولغۇن چىرايىغا قاراپ .

— ياق ، ئانچە زۆرۈرىيىتى يوق ...

جۇيجاڭ بېشىنى ئىرغىتقىنىچە ئۇستىلىنى تاكىلدىتىپ ئۇزۇنغىچە گەپ قىلمىدى . ئۇ مۇدىرنى قېينىسىڭلىسىنى ئوغرىلىقچە يۆتكەش ئارقىلىق پارتىيە ئىنتىزامىغا خىلاپلىق قىلغانلىقى ، سېيىتنىڭ خېتىنى تەكشۈرۈپ ـ تەتقىق قىلماي ئىشخانىدا ئوتتۇرىغا قويغانلىقى ، شۇنداقلا خوتۇنىنىڭ سىڭلىسى گۇلنارنى سەلىمدىن يالتايتىش ئۈچۈن تارقاتقان ئىغۋالىرىغا قۇلاق يوپۇرۇپ ، بىر ئوقۇتقۇچىنىڭ ئابرۇيىغا داغ چۈشۈرگەنلىكى ئۈچۈن ، پارتىيە ئەزالىرى ئىچىدە ئۆزىنى تەكشۈرۈشكە سالغانىدى .

سەلىم بۇ ئىشلارغا ئانچە قىزىقىپ كەتمىدى . جۈيجاڭ سەلىمنىڭ دوكلاتىنى تەپسىلىي ئاڭلىغاندىن كېيىن ، يىللىق ئىمتىھانغا ئون يەتتە بالا قاتنىشىشتەك ئەھۋالدىن چۆچۈدى . ئۇ سەلىمنى باشلاپ ئابدۇرېشىت ھاكىمنىڭ ئۆيىگە ئاپاردى .

— بۇ ئىنتايىن نازۇك ئىش ، — دېدى ھاكىم سەلىمگە چاي قۇيۇۋېتىپ ، — قاراڭغۇ تاغ ۋەتەنىنىڭ ئەڭ يىراق چېگرىسىغا جايلاشقان چارۋىچىلىق رايونى . تارىختىن بۇيان قاتناش قۇلايسىزلىقىدىن ھۆكۈمەت ئۇ يەر بىلەن قويۇق مۇناسىۋەتتە بولالماي كەلگەن . ئۇ يەرنىڭ ماددىي ۋە مەدەنىي تۇرمۇش سەۋىيىسى تۆۋەن . تاغلىقلارنىڭ دىنغا بولغان ئېتىقادى كۈچلۈك ، بۇنداق شارائىتتا ھەمدۇل ئۇلارنىڭ ئېڭىدا چوڭقۇر ئورۇنلىشىۋالغان .

— ئۇنداقتا قانداق قىلىش كېرەك ؟ — دېدى جۈيجاڭ تېرىككەندەك قىلىپ ، — ئۇنى ئۆز مەيلىگە قويۇۋېتىش كېرەكمۇ ؟

— ياق ، مېنىڭ سۆزۈمنىڭ ئۇرانىدىن سىنىپنى ھەمدۇلغا تاشلاپ بېرەيلى ، دېگەن مەنە چىقمايدۇ ، — دېدى ئابدۇرېشىت ھاكىم جىددىي قىلىپ ، — ھەمدۇلدىن ئاۋام خەلقنىڭ ئۆزى سەسكىنىشى كېرەك . بۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭ قىلىۋاتقان ئىشلىرىنىڭ ئالدامچىلىق ، ساختىلىق ، ھىيلىگەرلىك ئىكەنلىكىنى خەلقنە تونۇتۇش ، تونۇتقاندىمۇ دەلىل ـ ئىسپات بىلەن تونۇتۇش لازىم...

— بۇ... بۇ... تەسرەك بولارمىكىن ،— دېدى جۈيجاڭ ، — خەق ئۇنى ئەۋلىيا ، داخان ، موللا دەپ چوقۇنۇۋاتسا ، ئۇلار تەشۋىقاتقا ئىشىنەرمۇ ؟

— ئەمىسە تاساي ، بۇغاقاچتى يايلاقلىرىغا ئۇ نېمە ئۈچۈن قەدەم ئالالماس بولۇپ قالدى ؟ — دېدى ھاكىم كۈلۈپ ، — ئۇنىڭ رەزىل تەرەپلىرى ئۇ يەرلەردە پاش بولۇپ قالدى ـ دە ...

— مېنىڭچە ، قانۇن بويىچە ئۇنىڭ ئەدىپىنى بەرگىلى بولماسمۇ ؟ — دېدى سەلىم ئورنىدىن تۇرۇپ .

— قانۇن بويىچە ؟ — ھاكىم كۈلۈۋەتتى ، — ھەي بالا ، ئۇنداق قىلماق ئاسان ، ئەمما خەلقنىڭ كاللىسىدىن ئۆتمىسە يەنە

بەربىر بىكار ـ دە ! ... ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۇنىڭ ئادەم ئۆلتۈرگەن ، ئوت قويغان ، زەھەر تاشلىغانغا ئوخشاش دەلىل ـ ئىسپاتلىق قانۇنىي جىنايىتى بولمىسا ...

سەلىمنىڭ بىردىنلا سولىشىپ روھى چۈشكەنلىكىنى كۆرگەن ھاكىم ئۇنىڭ مۇرىلىرىدىن تۇتۇپ ، ئۇنىڭغا چەكسىز ئىشەنچ بىلەن تىكىلىدى ۋە قالغان ئوقۇغۇچىلارنى چىڭ تۇتۇش ، ئۇلارنىڭ كۈچىدىن پايدىلىنىپ يايلاقلار ئارا تەشۋىقاتنى كۈچەيتىش ، پەيتى كەلگەندە ھەمدۇلنىڭ ئاجىز نۇقتىلىرىنى خەلقە ئاشكارىلاش ھەققىدە سۆزلىدى .

— قانداق ، مەكتەپتە قىرائەتخانا ئاچتىڭلارمۇ ؟ — دېدى ھاكىم سەلىمگە قاراپ .

— ئۆي بولمىغاچقا ، كىتاب ـ ژۇرناللارنى تېخى ئەۋەتەلمىدۇق ، — دېدى جۈيجاڭ خىجىل بولۇپ .

— مانا ، مانا ، بۇ بولماپتۇ ... مەن سىلەرگە نەچچە قېتىم تاپىلىدىمغۇ ؟ ...

— مېنىڭچە ، سەلىم دادۇيدىن بولامدۇ ، شەخسىن بولامدۇ ، ياغاچ سېتىۋېلىپ ھۆججىتىنى ئېلىپ قويسا ، تەتىلدىن كېيىنلا ئوستا ئەۋەتسەك ، قىرائەتخانا ئۈچۈن ئۆي سالدۇرساق ، — دېدى دۇيجاڭ ھاكىمغا مەسلىھەت سالغان قىياپەتتە .

— ئاشپەزنى قانداق قىلىمىز ؟ — دېدى سەلىم جۈيجاڭغا .

— ئۆتكەندە سېيىت قېچىپ كەلگەندىلا ، مەن بۇ ئىشنى مۇدىرغا تاپشۇرغان ، — دېدى جۈيجاڭ تاماكا تۇتاشتۇرۇۋېتىپ ، — لېكىن مەكتەپتىكى ئاشپەزلەرنىڭ بىرىمۇ ئۇياققا بېرىشقا ئۇنىماپتۇ . باشقا يەردىن بولسا تاپالماپتۇ . مېنىڭچە ، تاغدىن بىرەر ئادەمنى يالاپ ئىشلىتىپ ماڭاش رەسمىيىتىنى ھەل قىلىپ بەرسەك قانداق بولىدىكىن ؟

— بۇمۇ بولىدۇ ، يەنە بىر مۇھىم ئىش — ماڭارىپ نازارىتىدىن ئەۋەتمەكچى بولغان ئون ئالتە مىللىمىتىرلىق كىنو ئاپپاراتى كەلدىمۇ ؟ — دېدى ھاكىم جۈيجاڭغا ، — كەلگەن ھامان

ماتورى بىلەن بىللە قاراڭغۇ تاغ شۆبە سىنىپقا بېرىڭلار . ئۇلار شەنبە ، يەكشەنبە كۈنلىرى ۋە بەزى كەچلىرى يايلاقلار ئارا كىنو قويىسۇن ، ئوقۇغۇچىلارنىڭ داۋالىنىش راسخوتىنىمۇ كۆپرەك ئاجرىتىپ بېرىڭلار !

سەلىم ھاكىم ، جۈيجاڭلار بىلەن خوشلىشىپ ، تاشقىرىغا چىقتى . ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدىكى غەم ـ قايغۇلار يۇيۇلۇپ كەتكەندەك ، خېلى يېنىكلەپ قالغاندى . ئۇ رەستىلەر ئارا ئايلىنىپ گۈلباغقا كەلگەندە ، مەدەنىيەت سارىيى بىناسى ئالدىغا توپلىشىۋالغانلار ئارىسىدىن كىمدۇر بىرى ئۇنى چاقىردى ، كىشىلەر ئارىسىدىن ئۇنىڭ ئالىي مەكتەپتىكى ساۋاقدىشى مۇختەر چىقىپ كەلدى .

— ۋاي ــ ۋۇي ، مۇنۇ تاغلىقنى كۆر ! — دېدى مۇختەر سەلىمنى قۇچاقلاپ ، — قېرىپلا كېتىپسەنغۇ ، قاردىاپ كەتكىنىڭنى قارا ! ... قاچان كەلدىڭ ؟ ... قورسىقىڭ قانداق ؟ ...

— ھەپتىدىن بېرى يېزىدىكى ئۆيدە بولدۇم . تېخى بۇگۈنلا شەھەرگە كىرىشىم .

— يۇر تانسىغا كىرىمىز ، مەندە بىر بىلەت ئارتۇق .

— مەن كىرمەي ئاداش ، كىرگىنىم بىلەنمۇ ئويىنىمايمەن ...

— قۇرۇق گەپنى قوي ، شۇنچە يىللار چەكلەنگەن بۇ ئويۇن ئەمدىلا يولغا قويۇلغان تۇرسا !

سەلىم قانچە تىرەجەپ تۇرۇۋالغان بولسىمۇ ، مۇختەر ئۇنى ئىتتىرىپ يۇرۇپ زالغا ئەكىردى . يۇمىلاق زالنىڭ كەڭ ـ ئازادە دېرىزىلىرى ئېچىۋېتىلگىنىگە قارىماي ، قىز ـ يىگىتلەرنىڭ يۈزى ئانارەك قىزىرىپ ، مونچاق ـ مونچاق تەرلەپ كەتكەنىدى . ئۇلار بىكار ئورۇندۇق تېپىپ ئولتۇرۇشتى .

— سەلىم ، گۈلنار بىلەن نېمە بولۇشتۇڭلار ، بىر ـ ئىككى قېتىم سەن توغرۇلۇق چاقچاق قىلسام ، دىمىغىنى قاقىدىغۇ ؟

— ئۇ ئىشلارنى سورىما ، تۈگەشتى ...

— تۈگەشتى ؟ ! ھىم مۇنداق دە ... شۇڭا ، سۈلتان سىلىڭنى تېپىۋالغانىكەن ـ دە ...

— سۇلتان سىلىڭ دېگىنىڭ كىم؟

— بىر چاغلاردا يەرلىك تەشكىلاتنىڭ سىلىڭى بولۇپ، چاپان چۆرۈپ يۈرگەن سېرىقچۇ؟ ئۇ ھازىر تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى بولدى ئەمەسمۇ!

مۇختەر تانسىغا چۈشۈپ كەتتى. سەلىم بىر تال تاماكا تۇتاشتۇردى - دە، تانسا ئويناۋاتقانلارنى تاماشا قىلدى. ھەرخىل شەكىل چىقىرىۋالغان چاچلار ... پارقىراپ تۇرغان يۈزلەر ... ھاياجان ئىلكىدە قىزىرىپ كەتكەن قىز - يىگىتلەر بىر - بىرىگە تەبەسسۇم بىلەن بېقىپ پىرقىرىشاتتى ... ئۇلارنىڭ ھەرخىل پاسوندىكى كىيىملىرى رەتلىك، پاكىز بولۇپ، كۆلۈپ تۇرغان كۆزلىرىدىن غەم - ئەندىشىسىز بىر خىل تىنچ ھاياتنىڭ ئالامىتى كۆرۈنۈپ تۇراتتى. سەلىم تۈيۈقسىزلا گۈلنارنى كۆرۈپ قالدى. ئۇ تېگى كۆك، ئاق يوللۇق نېپىز مايكا كىيگەن بولۇپ، تار يوپكىسى ئۇنى ئىنچىكە، ئېگىز كۆرسىتىپ تۇراتتى. سەلىم سىرتقا چىقىپ كەتتى. ئۇ مۇختەر بىلەن خوشلىشىپ كېتىش ئۈچۈن پىشايۋان سۇپىسىغا كېلىپ ئولتۇرۇۋىدى، ئۇيا - ئەڭلىكنى بولدى دېگۈچە سۇرتكەن، كۆز جىيەكلىرىنى نىل بىلەن كۆكەرتىپ، تەرگەن ئىنچىكە قاشلىرىنى قاپقارا بويۇالغان گۈلنار يىگىتى بىلەن چىقىپ كەلدى. ئۇنىڭدىن ئەتىر، يۇز مېيى ۋە چاچ مېيى پۇراقلىرى گۇپۇلدەپ ئۇرۇپ تۇراتتى.

— سەلىم، ياخشىمۇسىز؟! ...

— ياخشىمۇسىز؟! ...

— سۇلتان، بۇ ياق مەن سىزگە دەپ بەرگەن ساۋاقدىشىم سەلىم بولىدۇ ...

— تونۇشۇپ قويايلى، مەن تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ مەسئۇللۇق خىزمىتىنى ئۆتەيمەن. سىز ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ قاراڭغۇ تاغ شۆبە سىنىپىدا ئىشلەيسىزغۇ دەيمەن ...

سۇلتاننىڭ «شۆبە» دېگەن سۆزنى ئالاھىدە سوزۇپ خىڭلداپ ئېيتىشى، سەلىمنىڭ ئاچچىقىنى كەلتۈردى. ئۇمۇ تەئەددى بىلەن:

— شۇنداق بۇجاڭ ، شۆبه سىنىپىدا ئىشلەيمەن ، — دېدى .
بىر ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى ئالدىدا ئۆز ئەمەلىنى پەش قىلىپ ، بىلىمسىزلىكىنى چاندۇرۇپ قويغان سۇلتان ئوڭايسىز هالەتتىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن : «گۇلنار ، مەن كىرگەچ تۇراي» دېدى ـ ده ، زالغا ئۆزىنى ئۇردى . سەلىم هاكاۋۇر ، مەمەدان ، ئۆزىنىڭ ئىش ئورنى ۋە مەنسىپىنى پەش قىلىۋاتقان سۇلتانغا ۋە ئۇنى كۆز ـ كۆز قىلىپ كۆرسەتكىلى ئاچىققان گۇلنارغا ئىچ ـ ئىچىدىن نەپرەتلىنىپ ، يىگىتلىك غۇرۇرىنى يوقاتمىغان هالدا قەد كېرىپ تۇراتتى . گۇلنارمۇ دومسىيىپ كېلىپ سەلىمگە گۆلەيدى :
— تاغلىقلارنىڭ قوپاللىقى سىزگىمۇ يۇقۇپتۇ ـ ده ! قوتازدەك هۆركىرەۋاتقىنىڭىز ... شۇنچىمۇ ئۆزگىرىپ كېتەمدۇ كىشى ؟ ...
— سىزمۇ ئۆزگىرىپسىز ، — دېدى سەلىم كۇلۇپ تۇرۇپ ، — خۇددى ئاشلىغان تېرىدەك سىزدىن ئارپا خېمىرتۇرۇچىنىڭ پۇرىقى كېلىۋاتىدۇ ...
— سىز ... سىز ... — گۇلنار قۇلاقلىرىغىچە قىزىرىپ كەتتى ، — تاغدا يەنە بىر يىللا تۇرسىڭىز ، ئادەملىك سىياقىدىن چىقىپ ياۋايىلىشىپ ، پۈتۈن ئىستېقبالىڭىزدىن ئايرىلغۇدەكسىز ...
— كۆرەرمىز ! ...
سەلىم ئەتىسى قاراڭغۇ تاغ گۈشپىنىڭ تراكتورىغا چىقىپ مەكتىپىگە يۈرۈپ كەتتى ...

ئون بىرىنچى باب

سىرلىق گاچا

تاڭ ... تاڭ ... تاڭ ...

- يامانبوك ئورمانلىقىدىن كېلىۋاتقان پالتا ئاۋازى توكتوكچى ، سېرىققۇشچاق ، جىگدىچى ، سوپىسوپىياڭغا ئوخشاش جاڭگال قۇشلىرىنى ئۇركۈتۈپ ، ياۋا توشقانلارنىمۇ قاچۇرۇۋەتتى . سەلىم شەھەردىن چىقىپ بىر كۈن ئاش - ئوزۇق تەييارلاپ ، پالتىسىنى بىلىگەندىن كېيىن ، يامانبوككە كېلىپ ياغاچ كەسمەكتە ئىدى . ئۇ يىقىلغان تاغ تېرەكلىرىنى پۇتاپ ، خە ، بالا ، تۇۋرۇك ، ۋاسا ، ۋادەك بولىدىغان ياغاچلارنى خىلى بىلەن رەتلىك تىزىۋاتاتتى . قەيەردە تۇز ئۆسكەن ، لېكىن كۆلەڭگىدە قالغان دەرەخ بولسا ، ئۇنى يىقىتىپ شاخ - شۇمبىلىرىنى چاتاپ ، ئارغامچا بىلەن سۆرەيتتى . بەزىلىرىنى مۇرىسىدە كۆتۈرۈپ ئاپىرىپ بىر يەرگە توپلايتتى . سەلىم ئەتىگەنلىكى بىرنەچچە تال ياغاچنى گىرەلەشتۇرۇپ چۆگۈننى ئاساتتى - دە ، چاي قاينىتىپ نان يەۋالاتتى . چۈشلۈك تامىقى بىرقەدەر «ئالىي» بولاتتى . ئورمان ئىچىدىن سىمىز ئوت ، تاغ پىيىزى ، يۇمشاق لويلا قاتارلىق ياۋا كۆكتاتلارنى تېرىپ كېلىپ ، بىر پارچە قۇرۇلقان گۆش بىلەن چۆگۈنگە سالاتتى ۋە ئۇ پىشقۇچە كىتاب كۆرەتتى . ئاچ قورساقنى غىدىقلاپ شورپىسىڭ مەززىلىك پۇرىقى كەلگەن هامان ، ئۆزى كەسكەن ياغاچلارغا يۆلەنگىنىچە هۇزۇرلىنىپ تاماقنى تۇتۇش قىلاتتى . تاماقتىن كېيىن بولسا ، بىر تال تاماكا چېكىۋېلىپ ئىشقا كىرىشەتتى .

بىر ياغاچنى سۆرەپ كەلگەن سەلىم ئۇنى «گۇپ» قىلىپ يەرگە تاشلاپ ، ئورمان ئارىلىقلىرىدىن قىيپاچ چۈشكەن قىپقىزىل

نۇر يوللىرىغا زوقلىنىپ تاغ تەرەپكە قارىدى . بىر كۈن كەچ كىرگۈچە يەر - زېمىننى قىزدۇرغان قۇياش ھاردۇق يەتكەندەك كەچكە يېقىن تاغ ئارقىسىغا قىيسايدى . يېقىلغان گۈلخان پاراسلاپ كۆيۈپ كۆتۈرۈلگەن ئىس ئورمان ئىچىگە تەك يېيىلماقتا ئىدى . قۇياش بىر پارچە قىزىل چوغقا ئايلىنىپ غايىب بولغاندىن كېيىن ، تاغ ئاسمىنى توق قىزىل بىنەپشە رەڭ ، سۆسۈن رەڭلەر بىلەن بويالدى . سەلىم ئۇچۇن ئورمان كېچىسى قورقۇنچلۇقراق بولغىنى بىلەن ، كۆڭۈللۈك ئىدى . ئۇ ئوقۇپ بولغان «ئوقۇتقۇچى» رومانىنى سومكىسىغا سالغاندىن كېيىن ، «تاغ بالىلىرى»نى ئۇيقۇسى كېلىپ تاكى كۆزلىرى ئېچىشقۇچە ئوقۇدى .

سەلىمنىڭ بەللىرى تېلىپ ئاغرىپ ، قاپىرىپ قان چىقىپ كەتكەن ئالىقانلىرى ئېچىشىشقا باشلىدى . ئۇ قۇرۇتقان گۆشىنىڭ بىر قەۋەت مېيىنى شىلىپ ئوتقا قاقلاپ قولىغا سۇرتكەندىن كېيىن ، ئىككى دەرەخ ئوتتۇرىسىغا باغلىۋالغان سەگەنچۇككە چۇشۇپ خۇددى بۆشۇكتىكى بوۋاقتەك بولۇپ ياتتى . بۇ سەگەنچۇك يەردىن ئىككى غۇلاچ ئېگىزلىكتە بولغاچقا ، سەلىم خاتىرجەم ئىدى .

يامانبۇك ئورمانلىقى تۇنده ئەنسىز ئىدى . يىراقلاردىن بۆرىلەرنىڭ سوزۇپ - سوزۇپ ھۇۋلىغىنى ، ئورمان قۇشلىرىنىڭ ۋىچىرلىغان ، چۇكۇلدىغان ۋە قاقىلدىغان ئاۋازى ئاڭلىنىپ تۇراتتى . سەلىم ئۇزۇنغىچە ئۇخلىيالمىدى . ئۇنى خىيال قاينامىلىرى قايىاقلارغىدۇر ئەكەتتى ... ئۇ كىچىكىدە دادىسى ۋە ئۇنىڭ كەسىپداشلىرىنىڭ بېشىغا كەلگەن كۈلپەتلەرنى كۆرگەچكىمۇ ، «ھەرگىز ئوقۇتقۇچى بولماسمەن» دېگەن ئويغا كەلگەنىدى . لېكىن ، دادىسى — قۇربان مۇئەللىم ، بولۇپمۇ ئۆزىنى بېقىپ قاتارغا قانقان ئەزىز مۇدىرنىڭ ئوقۇتقۇچىلىق ھەققىدە ئۇنىڭغا ئېيتقانلىرى ناھايىتى كۆپ بولدى . سەلىم بارا - بارا دادىسىنىڭ ئىزىنى دەسسەشكە بەل باغلىدى . لېكىن ، ئۇ ئارزۇ قىلغان ئوقۇتقۇچىلىق ئۇنىڭ كۆڭۈل ئېكرانىدا يوپيورۇق

يورۇتۇلغان ھەيۋەتلىك سىنىپلار ، پاكىز ، رەتلىك كىيىنگەن بالىلار ... ئاپئاق خالاتلارنى كىيىۋېلىپ تەجرىبە ئۆتكۈزۈۋاتقان سەلىم ... ماڭسا ئاۋاز يېنىپ تۇرىدىغان كارىدورلار ، كۇلۇبلار ... مەكتەپ باغچىلىرى بىلەن باغلانغاندى . لېكىن ، رېئاللىق ئۇنداق بولۇپ چىقمىدى . غايە دېگەن ئاسماندىكى يۇلتۇز ، كۆھنەاپتىكى گۆھەر ، دېڭىز تېگىدىكى ئىنجۇ ئىكەن . ئۇنىڭغا يەتمەك ئۈچۈن بىر ئۆمۈر تەر ئاققۇزۇشقا توغرا كېلىدىكەن ...

سەلىم سەھەر تۇرۇپ كەتتى . ئۇ ناشتا قىلىپ بولغاندىن كېيىن ، قان قېتىشىپ قالغان قوللىرىدا پالتىنىڭ دەستىسىنى تۇتالمىدى . لېكىن ، ئاخشام كەسكەن دەرەخلەرنى تۇزلەش كېرەك ئىدى . شۇڭا ، قان داغلىرى بويىۋەتكەن پالتا دەستىسىنى كۆزنى يۇمۇپ تۇرۇپ بىرلا تۇتۇۋېدى بارماق ئارىلىقلىرىدىن قان تەپچىقىپ چىقتى . ئورمان ئىچىدە يەنە پالتا ئاۋازى ياڭراشقا باشلىدى .

— ھاي ، ھاي ، كىمسەن ؟ ! ...

سەلىم باش كۆتۈرۈپ ئورمانىڭ ئۇ چېتىدىكى تاشلىق سايدا ۋارقىراۋاتقان بىر ئاتلىقنى كۆرۈپ قالدى . ئاتلىق ئادەم جاۋاب بولمىغاندىن كېيىن ، ئېتىنى قامچىلاپ يېتىپ كەلدى .

— سەلىم ! ...

...—

داۋۇت ئاتتىن سەكرەپ چۈشۈپ يۈگۈرۈپ كەلدى . سەلىمنۇ ئۆزىنى ئۇنىڭغا ئاتتى . داۋۇتنىڭ يوغان ئالقانلىرى ئۆز مەيدىسىنى ئىسسىق نەمدەۋاتقان باشنى سىلىماقتا ئىدى . سەلىمنىڭ قىپقىزىل بويىلىپ كەتكەن ئاق كۆڭلىكىنىڭ يىرتىلغان مۇرىلىرىنى كۆرگەن داۋۇت ئۆمرىدە تۇنجى قېتىم كۆز چاناقلىرىدىكى لىغىلداپ تۇرغان ياشلارنى باشقۇرالمىدى .

— سەلىم ... سەلىم ... سەلىم ...

داۋۇت توختىماي پىچىرلايتتى ، پىچىرلىغاچ بۇرنىنى تارتىپ قويياتتى ...

ئۇلار كېسىلگەن ياغاچتا يانمۇيان ئولتۇرغاندىلا ، داۋۇت ئۇنىڭ

لاتىلاردا ئورنۇالغان ئالىقانلىرىنى يوغان پەنجىسىگە ئالدى . ئۇ سەلىمنىڭ شەھەرگە ماڭىدىغان كۈنى «بىر قارارغا كېلىپ بولدۇم» دېگەن سۆزىنى ئۆزىچە ھەرخىل پەرەز قىلغانىدى . لېكىن ، ئۇنىڭ شۇنچە ياغاچلارنى كېسىۋەتكىنىگە قاراپ ، پىلانىنىڭ چوڭقۇرلۇقىغا كۆزى يەتتى ...

— قاچان كەلدىڭ ، بۇ ياغاچلارنى نېمىگە كەستىڭ ؟

— ياغاچ كېسىۋاتقىنىمغا تۆت كۈن بولدى ، شەھەردىن چىققان كۈنىنىڭ ئەتىسى كەلگەن ...

— ئۆزۈڭ يالغۇزلا قىلغىنىڭ نېمىسى ؟ قادىرغا دېمىدىڭمۇ ؟ ! — دېدى داۋۇت گىرە ياغاچقا ئېسىلغان چۆگۈن ، شامالدا پۇلاڭلاپ تۇرغان سەگەنچۇككە قاراپ ، — پەخەس بول ، بۇ يەرگە بەزىدە يايلىلىق سۇر بۆرىلەر كېلىدۇ .

— قادىر ئاكام بالىلىرىنى ئېلىپ قوماتلەنگەردىكى قېينانىسىنىڭكىگە كېتىپتۇ .

— يۇر ، مەن بىلەن كەتكىن ، سەرۋەر مۇرىلىرىڭنى تېڭىپ قويسۇن ، قارىغىنا ، قوللىرىڭنىڭ بولۇپ كەتكىنىنى ...

— نەدىن كېلىشىڭىز ؟

— قىسىلدىن كېلىشىم ، ھازىر يايلاقلاردا يازلىق دارامەت تارقىتىش بولۇۋاتىدۇ ، ئەتىلا ئومشاغا ماڭمەن .

داۋۇتنىڭ ئايۇان ساريىدا بىر كېچە مۇڭداشقان سەلىم ئەتىسى ئەتىگەندە تۇمەن ، سەمەن ، سەرۋەرلەرنى ئېلىپ يامانبۇككە ماڭدى . ئابدۇرېشىت ھاكىمنىڭ يولىورۇقىنى ۋە مەكتەپكە بەرمەكچى بولغان كىنو ئاپپاراتىنى ئويلىغانسېرى خۇشال بولۇۋاتقان داۋۇتمۇ ئېتىغا مىنىپ ئومشا يايلىقىغا يۇرۇپ كەتتى .

ھەرە ، پالتا ۋە ئارغامچىلارنى كۆتۈرۈشكەن سەلىم ، سەرۋەر ، سەمەن ، تۇمەنلەر يامانبۇككە يېتىپ كېلىپلا ئىشقا كىرىشىپ كەتتى . سەلىم داۋۇتنىڭ بەلگىلەپ بەرگەن ئۆلچىمى بويىچە ياغاچلارغا بەلگە ئۇردى . تۇمەن ، سەمەنلەر ھەرە تارتىپ كېسىشكە باشلىدى . سەرۋەر بولسا ئۇلارغا تاماق تەييارلىماقتا ئىدى . قاياق

ئەمگەك ، قىزىق چاقچاق ، كۈلكىلەر بىلەن ئۇلار كۈننىڭ ئولتۇرۇپ كەتكىنىنى بىلمەيلا قالدى . «هوش ـ هوش» دېگىنىچە تۆت قوتازنى يېتىلگەن ئىدىرىسمۇ يېتىپ كەلدى . ئۇلار سەرۋەرنىڭ ئەتكەن ئۇگرە ئېشىنى نان چىلاپ هۇزۇرلىنىپ ئىچىشتى .

— سەرۋەر ، — دېدى ئىدىرىس هەجىيىپ ، — خېمىرنى ئېتەكلىرىدە يايدىلمۇ ، شېغىل ئۈستىدىمۇ ؟ هۆم مانا ...

— شۇنىمۇ بىلمەيدىكەن ! — دېدى سەرۋەر بىر چىرايلىق دومسىيىپ ، — ئاخشام مۇئەللىمدىن يامانبۇككە باردىغانلىقىمىزنى ئاڭلاپ ، يېيىپ قۇرۇتۇپ قويغان .

— راست ، — دېدى تۇمەن كالپۇكىغا چاپلىشىپ قالغان بىر تال چۆپنى تىلىدا يالماپ ، — مەن سەمەننى چاقىرغىلى چاقارغا ماڭغان ۋاقتىمدا يېيىپ قالغاندى .

— سەلىمجان ، — دېدى ئىدىرىس پېشانىسىدىكى تەرنى شاپاق دوپپىسىدا سىيرىۋېتىپ ، — ئۆزلىرى ئوقۇش باشلانغاندا بەدەشقاننى قۇرۇپ تۆرده ئولتۇرۇپ بەرسىلە ، بالىلارنى غىلتاڭ ئۆزۈم يېغىپ بەرمىسەم ، تونۇرغا چوقال بولۇپ كېتىمەن دېسىلە ، هۆم مانا ...

سەلىم ئىدىرىسنىڭ ياغاچىتەك تۇز كەتكەن مىجەزىگە ، ئانچە ـ مۇنچە لاپ ئارىلاشقان پولۇڭ ـ پولۇڭ گەپلىرىگە ئامراق بولغاچقا ، ئۇنىڭ بەزىدە سىزلەپ ، بەزىدە سەنلەپ ، خۇشلۇقى تۇتۇپ كەتسە سىلىلەپ كېتىشلىرىنى ئېغىر ئالمايتتى .

— ئىدىرىس ئاكا ، ئۆزلىرى چوقال تۇرۇپ يەنە قانداق چوقال بولماقچىدىلە ؟ ...

بالىلار پاراققىدە كۈلۈشتى . قىزىق گەپلەر ئارقا ـ ئارقىدىن ئۇلىشىپ ، ۋاڭ ـ چۇڭ ، كۈلكىلەر خېلىغىچە داۋاملاشتى .

تۆت قوتازغا ياغاچلار ئارىتىق قىلىپ ئارتىلغاندىن كېيىن ، ئىدىرىس بىلەن سەرۋەر ئۇلارنى هەيدەپ كېتىشتى . سەلىم گۈلخان يېقىۋەتتى . مۇئەللىمى بىلەن قالغان بالىلار قىن ـ قىنىغا پاتماي

خۇشال بولۇشۇپ كەتتى . ئۇلار سەلمنى چۆرىدەپ ئولتۇرۇپ ، ئۇنى ھېكايە ئېيتىپ بېرىشكە قىستىدى .

— بولىدۇ ، — دېدى سەلىم كىگىزلەرنى سېلىپ ئورۇن تەييارلاۋېتىپ ، — ھېكايە ئېيتقاندا ، ئۇخلاپ قېلىشقا بولمايدۇ ، كىم ئۇخلاپ قالسا ، يۈزىگە كۆيە سۈركەيمىز ...

— ئۇخلىمايمىز ، ئۇخلىمايمىز ، لېكىن سىز ئوتتۇرىدا ياتىسىز .

سەلىم ياستۇق ئورنىدا تۇرتەكلەپ قويۇلغان چاپانغا جەينەكلىگىنىچە جىمىپ كەتتى . ئۇ كۆڭلىدە باللارغا نېمىنى ئېيتىپ بېرىش كېرەك ، دەپ ئويلايتتى . ئوقۇغان كىتابلىرىغۇ كۆپ . لېكىن ، باللارنىڭ سەۋىيىسى كۆتۈرەلىشى كېرەك ـ دە توغرا ، گورکىينىڭ «كىشىلەر ئىشكىدە»نى سۆزلەپ بېرەي ...

— كەلدى ، كەلدى ، — دېدى تۇمەن سەلمنىڭ ئىللىق كۈلۈمسىرىشىدىن خۇشال بولۇپ .

— نېمانچە ئۆندەرەيسەن ، — دېدى سەمەن تۇمەنگە ئالىيىپ ، — مۇئەللىم قورسىقىدا ئەڭ ياخشىلىرىنى سەيلەۋاتىدۇ ...

سەلىم ھېكايىسىنى يۇمشاق ئاۋاز بىلەن سىرلىق ۋە مۇڭلۇق باشلىدى ...

— ئالىكسەينىڭ ئانىسى ئۆلۈپ بىرنەچچە كۈن ئۆتكەندىن كېيىن ،— دېدى سەلىم خۇددى شۇنىڭدەك ئاستا ئاھاڭدا ،— ئۇنىڭ جاھىل بوۋىسى : «ئالىكسەي ، سەن مېنىڭ ھوينۇمغا ئاسىدىغان مېدال ئەمەس ، جايىڭنى تاپ ، ئۆز تىرىكچىلىكىڭنى قىل !» دېدى . مانا شۇنىڭدىن باشلاپ ئالىكسەي كىشىلەر بوسۇغىسىدا ياللىنىپ ئىشلەشكە باشلىدى .

ئاسماندا تولۇن ئاي سەيلانە ئۈزمەكتە ! ئوتنىڭ نۇرى پاراسلاپ كۆيۈۋاتقان ئىسلىرى بىلەن قوشۇلۇپ ئورمان ئىچىنى كۆكۈچ چاڭغا پۇركىگەن ... ئېڭەك تىرەپ ھەممىنى ئۇنتۇغان باللار سەلمنىڭ تولىمۇ سىرلىق ، مۇڭلۇق ئاۋازىغا مەھلىيا بولۇپ ، ئۇنىڭ ھېس ـ تۇيغۇلارغا تولغان ھېكايىسىنى ئاڭلىماقتا . ئەنە

ئالىكسەي كېمە پرىستانلىرىدا قوپال كىشىلەر ئارىسىدا ئىشلەۋاتىدۇ ... ئۇ ئوقۇغان كىتابنىڭ تەسىرىدىن پاراخوت ئاشپىزى يېغلاپ سالدى ! ... ئەنە موزدۇز خوجايىنى ئۇنىڭغا توۋلىماقتا : «ئالىكسەي ، ئوتۇن يار ... ئالىكسەي ، بالىنى باق ، چىراغلارنى ياندۇر ... » ئاچ قورساق ئالىكسەي يۇگۈرۈپ يۈرمەكتە ، پاسكىنا ئايىغىلارنى تازلىماقتا ... ئىدىشلارنى تولدۇرماقتا ... تۇن ... ئالىكسەي قاتتالتىرلىق ئۆگزە ئاستىدا يېغىۋالغان شام ساقىنىدىلىرىغا پىلىك سېلىپ كىتاب كۆرمەكتە ... ئەنە موزدۇز خوجايىنى غەزەپ بىلەن كىتابلارنى يىرتىۋاتىدۇ ... ئالىكسەي ئۇنىڭ پۇتلىرىغا يامىشىپ يالۋۇرۇۋاتىدۇ ... شامسىز قالغان ئالىكسەي ئاق رو قاچىنى ئايىغا تۇتۇپ ئۇنىڭدىن چۈشكەن ئاي شولىسىدا كىتاب كۆرۈۋاتىدۇ .

سەلىم جىمىپ قالدى ... باللار ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ سەلىمنىڭ تۇرۇلگەن قوشۇمىلىرىغا ، ئوتتەك يېنىپ تۇرغان كۆزلىرىگە تىكىلگىنىچە قېتىپ قېلىشتى ...

— موزدۇز خوجايىن ، — دېدى سەلىم بىرھازادىن كېيىن ، — باللىرىنى ئېلىپ مېھمانغا كەتتى . ئۇنىڭ بۇيرۇغان چاچتىن تولا ئىشلىرىغا ئۇلگۈرەلمەي ھالىدىن كەتكەن ئالىكسەي چەينەكنى ساماۋار ئالدىغا قويدى ـ دە ، جوغىسىنى ئاچتى ...

— ئاندىن كېيىن نېمە بولدى ؟ — دېدى تۇمەن قورقۇپراق .

— ئالدىرىما ، — پىچىرلىدى سەمەن سەلىمدىن كۆزىنى ئۇزمەي .

— خوجايىن كەلگەندە ، ئالىكسەي ئولتۇرغان يېرىدە ئۇخلاپ قالغانىدى ، — دېدى سەلىم ئېغىر تىنىپ ، — چەينەكتىن تېشىپ چىققان قايناق سۇنىڭ پولنى ھۆل قىلىۋەتكەنلىكىنى كۆرگەن خوجايىن ئۇنى قوغلاپ يۈرۈپ شۇنداق ئۇرىدىكى ، پەقەت ئۆزى ھارغاندىلا توختىدى . لېكىن ، قىپقىزىل قانغا بويالغان ئالىكسەي ھوشىدىن كەتكەنىدى .

— ئالىكسەي ئۆلۈپ قالدىما ؟ — دەپ سورىدى سەمەن .

— ياق ، — دەپ جاۋاب بەردى سەلىم ئۆزىنىڭ تاساي يايلىقىدا قانغا بويالغانلىقىنى ئېسىگە ئېلىپ ، — مىرشاپلارنىڭ سۈرۈشتە قىلىشىدىن ئەنسىرىگەن خوجايىن ئۇنى ھارۋىغا سېلىپ دوختۇرغا ئېلىپ ماڭدى . خوجايىن يولدا : «ئالىكسەي ... ئالىكسەي ... مەن سەندىن ئۆتۈنۈپ قالاي ، ئۇ يەرگە بارغاندا يىقىلىپ چۈشتۈم دېگىن ، سەن مەندىن نېمە تەلەپ قىلساڭ بېرەي ... » دېدى .

— ھە ؟ ! — دېدى ئالىكسەي زەئىپ ئاۋازدا ئىڭراپ .

— ساڭا پۇل لازىمۇ ، زادى نېمە لازىم ؟ ئېيىت ، مەن ھەممىنى بېرەي ...

— خو ... جا ... يىن ، — دېدى ئالىكسەي كۆزىنىمۇ ئاچالماي ،— ما... ڭا... ھېچ نەر... سە... لازىم ئە ... مەس ... پەقەت كىتاب ئوقۇشقا رۇخسەت قىلسىڭىزلا ... بولدى ...

ئېڭەك تىرەپ ياتقان سەمەننىڭ كۆزلىرىدىن ئۇششاق ياش تامچىلىرى تۆكۈلدى . تۇمەن بولسا دۇم يېتىپ يىغلۇۋەتتى .

— مانا شۇنداق قىلىپ دوختۇر ئالىكسەينىڭ بەدىنىنىڭ قىرىق ئىككى پىرسەدىن ياغاچ قىيىندىلىرىنى ئالدى ...

— مۇئەللىم ، — دېدى سەمەن ئاستاغىنا ، — بىزمۇ ئەنە شۇنداق كىتابلارنى قاچان ئوقارمىز ؟

— بىز بۇ ياغاچلارنى نېمىگە كېسىۋاتىمىز ، بىلەمسەن ؟

— قىرائەتخانا سالىمىز ، — دېدى تۇمەن ئالدىراپ .

— راستمۇ ؟

ئەتىسى سەلىم بالىلار بىلەن ئۇچ تۇپ دەرەخنى كېسىپ ، ئۇنىڭ قوۋزاقلىرىنى سويۇپ ، ئاقارتىپ تۇرۇۋېدى ، سەرۋەر داستىخانغا ئوراپ قىيما كۆمەچ ئەكەلدى . قورسىقى ئاچقان بالىلار راسا ئېشىپا بىلەن يەۋاتقاندا ، يىراقتىن بىر ئاتلىق بالىنىڭ ۋارقىراپ كېلىۋاتقانلىقى كۆرۈندى .

— نودەر ، — دەۋەتتى سەمەن ئورنىدىن تۇرۇپ .

— مۇئەللىم ! ...

نودەر بىرلا ئىرغىپ ئاتتىن بىرنەچچە قەدەم ئالدىغا سەكرىدى .

ئۇ قوللىرىنى كېرىپ يۇگۇرۇپ كېلىپ ، سەلمىنى قۇچاقلىۋالدى .
— بىزنىڭ بۇ يەردىلىكىمىزنى قانداق بىلدىڭ؟ — دېدى سەلىم نوەرنىڭ قوللىرىنى تۇتۇپ .
— مەن سىزنى تايىنلىق شەھەردىن چىقمىدى ، داۋۇت ئاكامغا بولسىمۇ ئېيتاي دەپ كېلىۋىدىم ، ئىدىرىس ئاكام سىلەرنىڭ مۇشۇ يەردە ئىكەنلىكىڭلارنى ئېيتىپ بەردى .
— نېمىدى ئۇ سېنى شۇنچە ھاسىرىتىۋەتكەن؟
— ھەمدۇل موللا يالغانچىكەن ... ئۇ بىزنى ئالداپتىكەن ...
— قېنى ، ئۆزۈڭنى توختىتىۋېلىپ سۆزلىگىنە !
تۇنۇگۈن كەچ نوەرنىڭ دادىسى نىياز ئاكىنىڭ بىر تۇغقىنىنىڭ ئۆيىدە ھەمدۇل داخىلىق قىلىۋاتقانىدى . ئۇ شۇ كۈنى كېچىسى قوقاس ئۇستىگە ئوچ تال ياڭاقنى قويۇپ نېمىلەرنىدۇر ئوقۇپ ياڭاققا ھورىگەندىن كېيىن ، تۈيۇقسىزلا ياڭاقلار دومىلاپ بىر - بىرىگە ئۇرۇلغان . بۇنى كۆرگەن نوەرنىڭ ئۆكىسى ئۆمرىدە بىرەر قېتىممۇ ياڭاق يەپ باقمىغاچقا ، كېچىسى موللامنىڭ خۇرجۇنىدىن بىرنى ئوغرىلاپ چىقىپ چاققانكەن ، ئىچىدىن چالا ئۆلۈك بولۇپ قالغان يوغان قارا قوڭغۇزدىن بىرى چىقىپتۇ .
— دادام قوڭغۇزنى كۆرۈپ ، — دېدى نوەر كۆزلىرىنى ئوينىتىپ ، — دەسلەپتە ئاغزىنى يوغان ئېچىپ كۈلۈپ كەتتى . كېيىن : «ۋۇي ساختىپەز تۇلكە ، قوڭغۇزنىڭ ئۆلۈكىنى بىر ياقلان ، ئىككى توخۇ ،ئون تەڭگىگە سېتىپسەن - دە» دەپ يەرگە تۇكۇرۇۋەتتى ...
ئولتۇرغانلار قاقاقلىشىپ كۈلۈشمەكتە ئىدى . ئۇلار كۈلكىلىرىنى توختىتالماي ، كۆزلىرىدىن ياش چىقىپ كەتتى . سەلىم ئابدۇرېشىت ھاكىمنىڭ «ھەمدۇلدىن ئاۋام خەلقنىڭ ئۆزى سەسكىنىشى كېرەك» دېگەن سۆزىنى ئەسلىدى .
— مۇئەللىم ، — دېدى نوەر ھاياجانلىنىپ ، — ھەمدۇل بۇگۈن كېچە غۇجۇۋۇللانىڭ ئوغلى خالىنى ئوقۇماقچى ... ئۇ ... ئۇ چەينەكنى گەپ قىلدۇرۇپ چاپلاشقان جىننى تاپىدىكەن .

— جىننى؟ — دەپ سورىدى سەلىم.

— ھەئە، خالىنىڭ يۇرىكىنى ئەسىر قىلىۋالغان جىننى قوغلارمىش ...

سەلىم ئابدۇرېشىت ھاكىمنىڭ «ھەمدۇلنىڭ ئالدامچىلىق، ساختىلىق، ھىيلىگەرلىكىنى دەلىل - ئىسپات بىلەن خەلققە تونۇتۇش كېرەك» دېگەن سۆزىنى يەنە بىر قېتىم ئەسلىدى - دە، كۆڭلىدىن ئىنتايىن نازۇك بىر خىيال خۇددى قىلدەك ئىز قالدۇرۇپ ئۆتۈپ كەتتى ...

— سەرۋەر، — دېدى سەلىم، — بۇ ياغاچلارنى كېسىپ ئاقلاپ، تەييار قىلىپ تۇرۇڭلار، ئىدىرىس ئاكام كەلگەن ھامان ھەممىڭلار قايتىڭلار. مېنىڭ قىسلىغا بارىدىغان ئىشىم چىقىپ قالدى.

— قاچان كېلىسىز؟

— ئەتە تاماق ۋاقتى بىلەن يېتىپ كېلىمەن.

سەلىم نوۋەرنىڭ ئېتىغا مىنگىشىپ تاغ قاپتاللىرىدا بىر دەمدىلا غايىب بولدى. ئۇ قارا تەرگە چۆمۈلۈپ كەتكەن ئاتنى قامچىلاپ پېشىن بىلەن قىسىل يايلىقىنىڭ قارىسىنى ئالدى. ئۇلار ئىككى ئېدىر ئوتتۇرىسىدىكى جىلغىدىكى بۇلاق سۆگەتلىكنى ۋە نىياز ئاكىنىڭ قارىيىپ تۇرغان ئۆيىنى كۆرگەندە، يولدا كەلگۈچىلىك قىلىشقان مەسلىھەتلىرىنى ئەسلەپ، مەمنۇن بولغان ھالدا كۈلۈمسىرەشتى ... قاراڭغۇ چۈشۈش بىلەن نىياز ئاكىنىڭ ئۆيىدىن ئوچ كىشى چىقىپ كەلدى. ئۇلار جىلغا باغرىدا يىلاندەك تولغىنىپ ياتقان يوللار بىلەن غۇجۇۋۇللانىڭ ئۆيىگە كېتىپ باراتتى.

— دادا، كېچىكىپ قالمىغاندىمىز؟ — دېدى نوۋەر دادىسىغا قاراپ.

— ياق بالام، ھەمدۇل خۇپتەندىن كېيىن ئىككى رەكەت نەپلى نامار ئوقۇپ، ئاندىن باشلايدۇ، — دېدى نىياز يېنىدا جىمجىت كېلىۋاتقان قاپقارا ساقاللىق، بېشىدا سالۇا تەلپەك، پور رەڭ چىبەرقۇت يەكتىكى ئۇستىدىن شايە پۇتنى قىيىپاچ باغلىغان

كىشىگە قاراپ قويۇپ . نىياز ئاكا يولدا ئۇچرىشىپ سالاملاشقانلارغا : «بۇ كىشى ئاكامنىڭ ئايالىنىڭ ئىنىسى بولىدۇ ، بۇغا قاچىتىدىن كەلگەن ، تىلى ئاجىز» دەپ قويماتتى . مەسە كالاچ كىيىۋالغان بۇ كىشىمۇ غەلىتىلا ھەجىيىپ «ئە ... ئۆ ... بە ... بە ... » دېگەندەك كىشى ئۇقمايدىغان بىرنېمىلەرنى كالدىرلايتتى .

نىياز ھويلىغا يىغىلغان بىرنەچچە كىشى بىلەن سالاملاشقاندىن كېيىن ، غۇجۇڭۇللا بىلەن قول ئېلىشتى . نىياز ئۇنىڭ چىرايىدىن بىر خىل ئېچىنىش ۋە نارازىلىق ئالامىتىنى سەزدى بولغاي :

— مولىلامنىڭ ھەققىياتىغا بىرنېمە بەرگەنسەن ؟ — دەپ سورىدى .

— ھەي ... بەرمەي قۇتۇلغىلى بولامدۇ ؟ ئەتە ئېغىز چىشىمنى سۇغۇرغاندەك بىر مۇي جۇۋا ، بىر ياشلىق موزىيىمنى زاكىر خوجىنىڭ ھويلىسىغا يەتكۈزۈپ بېرىدىغان بولدۇم .

— ئۇ يەرگە نېمىشقا ئاپىرىپ بېرىسەن ؟

— موللامنىڭ ھەربىر يايلاقتا مالىلىرىنى بېقىپ بېرىدىغان ئادەملىرى بار ئەمەسمۇ ... ھە راست نىيازئاخۇن ، خالىزىم بولۇپ سورىماپتىمەن ، بۇ كىشى كىمىڭ بولىدۇ ؟

— بۇغاقاچىتىدىن كەلگەن ئاكامنىڭ ئىنىسى بولىدۇ ، تىلى يوق ...

— تۇۋا ، تۇۋا ، ياپىياشلا ئادەمكەن ، موللامغا ئوقۇتۇپ كۆرمىدىڭمۇ ؟ — دېدى غۇجۇڭۇللا قارا ساقاللىق گاچىنىڭ سالۋا تەلىپەك تېگىدىكى ئارانلا كۆرۈنۈپ تۇرغان كۆزلىرىگە قاراپ .

— ئوقۇشقا قايسى ئۆينى تەييارلىدىڭ ؟ ئادەملەر سىغارمۇ ؟

— يۇرگىنە ، بىر كۆرۈپ باق .

نىياز ئاكا ، قارا ساقاللىق گاچا ۋە نوەرلەر ئۆينى بىرقۇر كۆزدىن كەچۈردى . بولۇپمۇ گاچا ئۆينىڭ مورا ، كۈلۈڭ ، گۈلدار يۇڭ پالازلىرىغچە سەپسالماقتا ئىدى .

— ئە ... ئۆ ... بە ... بۇ ... چە ... چ ... چىچا ، — دەۋەتتى گاچا قوللىرىنى ھەرخىل ئىشارىلەرگە شىلتىپ .

— نېمە دەيدۇ بۇ ، نىيازئاخۇن ، ھېچ ئۇقالمىدىمىيا ؟ — دېدى غۇجۇڭۇللا تېكىرقاپ .

— گەپ قىلمىدىغان چەينەكنى نەگە قويىدىكەن ؟ دەيدۇ .

— مانا ، مانا ، مۇشۇ مورا ئىچىدىكى كان ئوچاقنىڭ ئىچىگە ...

ئۇلار قايتىپ چىقىشى بىلەن جاينامماز كۆتۈرگەن ھەمدۇل غۇجۇڭۇللانى ئىشارە بىلەن چاقىرىپ نېمىلەرنىدۇر دەپ كۈسۈرلىغاندىن كېيىن ، ئۆيگە كىرىپ ئىشىككە ئىچىدىن ئىلغۇرنى سالدى .

— مۇللام ئىككى رەكەت نامماز ئوقۇڭالغاندىن كېيىن ، باشلايدىغان بولدۇق ، — دېدى غۇجۇڭۇللا نىيازغا پىچىرلاپ ، — مەن باشقىلارغا خەۋەر قىلاي .

غۇجۇڭۇللانىڭ ئايۇان ساراىيى ئادەم بىلەن تولدى . مورا تەكچىسىدىكى پىلدىرلاپ كۆيۈۋاتقان قارا چىراغ كۆلۈڭ ئالدىغا تۆگىدەك سايە چۈشۈرۈپ ، ئۆينى غۇڭۇا يورۇتۇپ تۇراتتى . قانداقتۇر سۇر باسقان ، ساقاللىق ، ساقالسىز ، يوغان سالۇا تەلپەكلەرنى چۆكۈرۈپ كىيىشكەن بۇ كىشىلەر گويا مورا ئىچىدىن ھېلىلا ئاجايىپ ـ غارايىپ جىنلار تولغىشىپ چىقىپ كېلىدىغاندەك ، ئارانلا كۆرۈنۈپ تۇرغان چەينەككە قارىشاتتى . موردىن بىر غۇلاچ يىراقلىقتا جاينامماز ئۈستىدە يۈكۈنۈپ ئولتۇرغان ھەمدۇل ئوڭ ـ سولڭ مۇرىلىرىگە ھۇرۇپ ، نېمىلەرنىدۇر ئوقۇيتتى ۋە سۇرىسىدىن ئازغاندەك مورىغا خېلىلا يېقىن ئولتۇرغان تەلپەكلىك بالىغا ۋە ئۇنىڭ ئارقىسىدىكى قارا ساقاللىق گاچىغا كۆز تاشلاپ قويىاتتى . چەينەكنى «قاچان گەپ قىلمىدىكىن» دەپ قورقۇپ ئولتۇرغان كىشىلەر ئۇنلۈكرەك نەپەس ئېلىشتىنمۇ قورقاتتى . موللام ئىككىنچى قېتىم بالىغا قارىدى . لېكىن ، بالا مۈگدەپ قالغانىدى ... ئۇزۇن جىملىقتىن كېيىن ، موللام تاغلىقلار ئۇقالمايدىغان بىرمۇنچە سۆزلەرنى قىلغاندىن كېيىن ، ئالدىغا تىكلەپ قويغان ئەينەككە قارىدى ـ دە ، چۆچۈپ كەتتى ... چۈنكى

ئۇ ئەينەكتىن ھەرخىل جىنلارنى كۆرۈۋاتاتتى ...

— دۆمۈسەن ، پېرىمۇسەن ، ئەسكى تامنىڭ قوقىسى ، كونا تۇگمەن جىنلىرى ... ئېيت ! ...

ھەمدۇلنىڭ تۇيۇقسىزلا ۋارقىرىشى بىلەن ئولتۇرغانلار دىككىدە چۆچۈپ كەتتى ۋە ئالدىدىكى سانجىلغان خەنجەرگە نېمىلەرنىدۇر دەپ سۈپكۈچ قىلىۋاتقان ھەمدۇلغا قاراشتى .

«چىرىق ... چىرىق ... چىرىق ، چىرىق ... » چەينەك چىرىقلىدى .

قارا ساقاللىق گاچا قورقۇپ كەتسىمۇ ياكى ھەيران قالدىمۇ ، قوللىرىنى يەڭلىرىگە تىقىپ ئېڭىشىپ ئولتۇرغان ھەمدۇلدىن كۆزىنى ئۇزمەيتتى .

— ھە... ھە... ھۆم... شۇنداق... — دېدى ھەمدۇل ئاۋازىغا سۈرلۈك تۇس بېرىپ ،— مېكىجىن... ھە... ھە... مېكىجىن[1]...

تاتىرىپ ئاقىرىپ ، ئۆمسۆرۈن بولۇپ كەتكەن چىرايلار بىر - بىرىگە قارىشىپ : «غۇجۇڭۇللانىڭ ئوغلىغا مېكىجىن چاپلىشىپتىكەن - دە ... » ، «شۇنداق ، خالىغا مېكىجىن چېپىلىپتۇ» دېيىشىپ پىچىرلىشاتتى .

«چىرىق ... چىرىق ... چىرىق ، چىرىق ، چىرىق ... » چەينەكنىڭ ئاغزى توختىماي چىرىقلاشقا باشلىدى . لېكىن ، كۈتۈلمىگەندە ئۇخلاپ قالغان بالىنىڭ تەلپىكى مورا كۈلۈڭىغا چۈشۈپ كەتتى . ئالمان - تالمان كۆزلىرىنى ئاچقان نوۋەر كۈلۈڭدىكى سوغۇق كۈلنى تاتىلىغىنىچە تەلپىكىنى ئېلىۋېدى ، چەينەكنىڭ ئاغزى بىللە سۆرىلىپ كەلدى ...

— ھاي بەتبەخت ، ۋۇي هارام ئۆلگۇر ... — ھەمدۇل ۋارقىراپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى ...

— مەن ... مەن ... چەينەكنىڭ ئاغزىنى قىلدا باغلاپ قويغانلىقىڭنى نەدىن بىلەي ؟ — دېدى نوۋەرمۇ بوش كەلمەي .

ئادەملەر گۈركىرىشىپ ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ كەتتى . ئۇلار

---

① مېكىجىن — چىشى جىن مەنىسىدە ئىشلىتىلىدى .

بىلەن بالا ئوتتۇرىسىدىكى سىرلىق ئىشقا ئەقلىنى يوقاتقان ھالدا قارايتتى ...

— قى ... قا ... قۇ ... ۋە ... ۋە ... ۋۇ ... ھىيا... — دېدى گاچا چەينەككە باغلانغان قىلنى ۋە ھەمدۇلنىڭ بارمىقىنى كۆرسىتىپ ...

كىشىلەر ھەمدۇلنىڭ ھېيلىسىگە ، گاچىنىڭ كالدىرلىشىغا ھەيرانۇ ھەس بولغان ھالدا نېيازغا قارىدى .

— ئىنىمىزنىڭ دەۋاتقىنى ، — دېدى نېياز ئاچچىقى بىلەن ، — ئاتنىڭ قۇيرۇقىنى چەينەكنىڭ ئاغزىغا باغلاپ ، بىر ئۇچىنى قولغا يۆگەپ چەينەكنى گەپ قىلدۇرۇش كىچىك بالىنىڭ قولىدىنمۇ كېلىدىغۇ ، دېگەن گەپ ...

نېيازنىڭ بۇ ئۇزۇن تەرجىمىسى ئۆي ئىچىدە بىردىنلا كۈلكە كۆتۈرۈۋەتتى . كۈلكە دەسلەپتە يېڭىدە تۇمشۇقىنى ئېتىۋېلىشتىن «خىرت ـ خىرت»قا ئۆزگەردى ، ئاخىردا ئۆينى ئۆرۈۋەتكۈدەك دەرىجىدىكى قاقاقلاشقا ئايلاندى . ئاسمان ئېگىز ، يەر قاتتىق بىلىنگەن ھەمدۇل شۇ تاپتا توپ ئوتتۇرىسىدا تۇگۈلۈۋېلىپ ، يا ئۆزىنى ئاقلاشنى ، يا قېچىپ كېتىشنى بىلمەي تۇراتتى .

— مې... مې... مە... ئا... غىغا... ھا... ھا... ھا...

— مەن ئارغامچىدا باغلۇۋېلىپ ئېشەكنىمۇ ھاڭرىتالايمەن ، دەيدۇ ، — دەپ تەرجىمە قىلدى نېياز ئۆزىمۇ كۈلۈۋېتىشتىن قورقۇپ .

ئۆي ئىچىدە دەھشەتلىك قىيقاس ـ چۇقان كۆتۈرۈلدى . گاچا باشمالتىقىنى كۆرسىتىپ غۇجۇۋۇللاغا كالدىرلىدى :

— غى ... غۇ ... غا ... ۋېي يا ، ھې ... ھې ... ھۇ ... — گاچا قوللىرىنى سانىغاندەك بىر قىسىملا ئىشارەتلەرنى قىلدى . ئۆزىنىڭ ئالدام خالتىغا چۈشكەنلىكىدىن تىت ـ تىت بولۇۋاتقان غۇجۇۋۇللا گاچىنىڭ سەدەپتەك ئاپئاق چىشلىرىغا ھاڭۋېقىپ قاراپ تۇراتتى ...

— بولدى ئىنىم ، — دېدى نېياز گاچىغا قاراپ ، — ئېچىشقان

يەرگە تۇز سەپمەك ، غوجۇۋۇللا سىز دېگەندەك ياخشى ئادەم ، لېكىن بۇ قېتىم بىر قارا بېسىپتۇ ... مۇسۇلمان ئادەم بۇنداق يالغان نەرسىلەرگە ئىشەنسە ، خۇداغا شەك كەلتۈرگەنلىك بولىدۇ ئەمەسمۇ ! ...

— چىق قوتۇر ئېشەك ، ۋۇي ئەۋرەز پاقسى ، — غوجۇۋۇللا بىردىنلا چاچراپ كېلىپ ھەمدۇلغا ئېسىلدى . ئۆي ئىچى بىردىنلا پاتىپاراقچىلىققا ئايلاندى . خوجۇننى كۆتۈرگەن ھەمدۇل قاقاقلاپ كۆتۈرۈلگەن كۇلكە ، ئاچچىق تىل ـ تەنىلەر ئاستىدا ئىشكتىن چىقىپ كەتتى .

نىياز ، گاچا ، نودەر كۇلۇۋېتىشتىن قورقۇپ ، ئېغىزلىرىنى تۇتقان ھالدا ئۆيگە ئارانلا يېتىۋالدى . دەھلىزگە كىرگەن ھامان ئۇلار قاقاقلاپ كۇلكىنى باشلىۋەتتى . گاچا تەلپەك ، ساقال ـ بۇرۇتلىرىنى ئېلىپ تاشلىۋىدى ، كۇلكە تېخىمۇ ئەۋجىگە چىقتى ...

— ۋاي مۇئەللىم ، ۋاي مۇئەللىم — ... دەيتتى نىياز قورسىقىنى تۇتۇپ ، — گاچىنى مۇنچىۋالامۇ ئوخشاتقان بارمۇ ... ھا ... ھا ... ھا ...

— نىياز ئاكا ، قالتىس تەرجىمانكەنسىز ... ھا ... ھا ... ھا ... گاس ـ گاچىلار مەكتىپىنىڭ تەرجىمانى بولسىڭىز ئوخشاتقۇدەكسىز ... ھا ... ھا ... ھا ...

— ھەمدۇلنىڭ قاچقىنىنى دەيمىنا ... ھى ... ھى ... ھى ...

— ئاكامنىڭ ئىنىسى دېگىنىڭىزچۇ تېخى ... ھا ... ھا ... ھا ...

سەلىمنىڭ جاسارىتى

قىسىلدىكى گاچا ۋەقەسىدىن ئىككى ھەپتە ئۆتۈپ كەتتى . مەكتەپ ھويلىسىدا سەلىم ، قادىر ، تۇمەن ، سەمەن ، نودەر ، سەرۋەر قاتارلىق ئون ئىككى كىشى كۇندە سەھەر تۇرۇپ كېسەك قۇيماقتا ئىدى . ئۇلارنىڭ بەزىلىرى سۇغا ، بەزىلىرى لايغا مەسئۇل

بولدى ، ئالته كىشى مەخسۇس تۇتۇپ كېسەك قۇيدى . مەكتەپ هويلىسىنىڭ دەسسىگۈدەك يېرى قالمىدى . سىنىپ ، ياتاق ئالدىغا يامانبۇكتىن ئەكەلگەن ياغاچلار دۆۋىلەندى ۋە داۋۇت گۇڭشېدىن ئەكەلگەن ياغاچچى ئۇستام بالا ، خە ، تۇۋرۇك ، ۋاسلارنى سىلىقداپ ، ئىشىك ـ دېرىزىلەرنىڭ تۇرۇم ، تۆشۈكلىرىنى تەييارلايتتى : قۇرۇغان كېسەكلەر بىر چەتتىن تامغا ئېلىنىپ ، ئورنىغا كېسەكلەر تۆكۈلەتتى . مەكتەپنىڭ ئەتراپىمۇ كېڭىيىشكە باشلىدى . سەلىم هازىر بىرئاز ياداپ قارىدىغان بولسىمۇ ، كۆڭلى خېلىلا كۆتۈرۈلۈپ قالغانىدى . چەينەك ۋە تاسايىدىكى سېمىز كېلىن ۋەقەلىرىدىن كېيىن يايلاقلار ئارا هەمدۇلنىڭ ئىناۋىتى چۈشۈپ ، مەسخىرىلىك گەپلەر تۇماندەك تارىلىشقا باشلىدى . هازىر سەلىم خۇددى تۇنجى ئۇۋنىڭ تەمىنى تېتىپ ، ئەتراپىغا ئۆتكۈر كۆزلىرىنى تىكىۋاتقان ئىكتى[1]نىڭ ئۆزى بولۇپ قالدى . ئۇ يايلاقلاردىن كېلىدىغان ئوقۇغۇچىلىرىغا ۋە كۆڭلى يېقىن ئاتا ـ ئانىلارغا هەمدۇلنىڭ هەربىكتىنى كۆزىتىشنى ، بىرەر سىرلىق هەربىكتى سېزىلگەن هامان دەرهال خەۋەر قىلىشنى تاپىلىدى .

قەسىلىدىكى گاچا ۋەقەسىدىن كېيىن داۋۇتنىڭ هېس ـ تۇيغۇلىرى دولقۇنلىنىپ كەتكەنىدى . ئۇ هازىرقىدەك خۇشال بولغان ئەمەس . ئۇ نېيازدىن بۇ ۋەقەنى يېپىدىن ـ يېڭىسىغچە ئاڭلىغاندىن بېرى ، كېچىلىرى ئويغىنىپ كەتسىمۇ كۆلۈپ كېتەتتى . يايلاقلار ئارا ئات ئۇستىدە كېتىۋېتىپمۇ كۆلەتتى ۋە سەلىمنىڭ ئەقىلـ ـ پاراسىتىگە ئىچىدە ئاپىرىن ئوقۇيتتى . بولمىسا هەمدۇل چەينەك ۋەقەسىنى هەرخىل پەتىۋالار بىلەن يېغىشتۇرغانمۇ بولاتتى ، لېكىن گاچا سورۇندا بۇنىڭغا يول قويمىغان ، قاتمۇقات زەربە بىلەن ئۇنى ئېغىز ئاچالماس قىلىپ قويغان ...

داۋۇت هازىر ئازراقلا بىكار ۋاقتى بولسا مەكتەپ مەيدانىغا كېلىپ يالىڭاچلىنىۋېلىپ ، يوغان تۆكلۈك پاقالچاقلىرى بىلەن لاي پىشۇراتتى ، گۈپۈلدىتىپ كېسەك قۇياتتى ، قوتازلاردا تاش

---

① ئىكتى — بالا بۆركۈت .

توشۇۋاتقان ئىدرىس ۋە ئات باقارلارغا چاقچاق قىلاتتى . ئۇ ئالدىغا بىر پارچە پالازنى تارتىۋېلىپ ، كېسەك قۇيۇۋاتقان سەلىمگە قاراپ : «بۇنى قانداقمۇ شەھەرلىك زىيالىي دېگىلى بولسۇن ... شۇنداق ... يېتىمچىلىكتە ئۆسكەن بالىلار قورام تېشىدەك چىڭ بولىدۇ» دەپ پىچىرلايتتى . داۋۇت بۇگۇن ئەتىگەن مەكتەپ قۇرۇلۇشىغا بورا ھەل قىلىش ئۈچۈن گۈڭشىغا مېڭىش ئالدىدىمۇ : «سەلىم ، ئۆزۈڭنى قاتتىق ئۇرۇپ كەتمە ، زىكىلى بولۇپ قالسەن» دەپ ئەسكەرتىپ قويۇپ كەتتى .

قۇياش تىك كۆتۈرۈلۈپ ، سايىلەر تاپانغا يىغىلغان چىكتى چۈش ۋاقتىدا سەرۋەر ئاشخانىنىڭ دېرىزىسىدىن ۋارقىرىدى :

— بالىلار ، قوللىرىڭلارنى يۇيۇڭلار ، شورپا تەييار بولدى ... ئىدرىس ئاكامنىڭ دۆلىتىنى كۆرۈڭلار .

— ئىدرىس ئاكا ، قادىر ئاكا ، — دېدى سەلىم بېلىدىكى پەشتامىنى يېشىۋېتىپ ، — قېنى ئۇستام ، سىلىمۇ قوللىرىنى يۇسىلا ، «قورساق توق ، كۆڭۈل شوخ» دېگەن گەپ بارغۇ !

ھەممەيلەن شورپىلىرىغا نان چىلاشتى . ئالدىراپ كەتكەنلەر گۆشلىرىنى بالدۇرراق قوللىرىغا ئېلىۋېلىپ ، سۆڭەكلىرىنى غاجىلاشقا باشلىدى . سەرۋەر بىر قاچا شورپىنى سەلىمگە تۇتتى ۋە :

— نانىنى ئۆزۈم چىلاپ قويدۇم ، تويمىسىڭىز يەتە بار ، — دېدى ـ دە ، ئۇنىڭ ئاپتاپتا كۆيگەن دولىسىغا قاراپ قويدى .

— سەرۋەر ، — دېدى سەلىم شورپىدىن ئوتلاۋېتىپ ، — بۇ قېتىم شەھەردىن ئەكېلىپ بەرگەن كىتابلارنى كۆرۈپ چىقتىڭىزمۇ ؟

— «كۆپ ئۇچرايدىغان كېسەللىكلەر» دېگەن كىتابنى كۆرۈپ چىقتىم ، بەكمۇ ياخشىكەن ، خاتىرە يېزىپ يادلاۋاتىمەن . لېكىن ، ئاياللارغا ئائىت ، — دېدى سەرۋەر ھۆپپىدە قىزىرىپ ، — ئەجەب بىر كىتاب ئىكەن ...

— نېمە ؟ !
— يا ... ياق ، ئاخشاملىقتا ... كۆرۈپ چىقمەن .
— ئۇ بىر بىلىم ، بىلمىگە نىسبەتەن بۇنداق پوزىتسىيە تۇتسىڭىز بولمايدۇ ...
سەلىمنىڭ ئاچچىقى كەلگەنلىكىنى سەزگەن سەرۋەر ئۆزىنىڭ خاتا سۆزلەپ قويغانلىقىنى بىلدى ـ دە ، شەلپەردەك قىزىرىپ كەتتى . ئۇ دۇدۇقلىغىنىچە :
— چوقۇم كۆرمەن ... ياخشى ئۆگىنىمەن ... خاتىرجەم بولۇڭ ! — دېدى ۋە ئارقىدىن ئاستاغىنا قوشۇپ قويدى ، — خان ئانام سىزنى سورىغانىدى ، ئالدىراش دەپ قويدۇم .
— كەچتە قادىرنىڭ ئانىسىنى يوقلىغاچ خان ئانىڭىزنى كۆرۈپ كېلىمەن .
— قىسىلدىكى ، — دېدى سەرۋەر باشقىلارنىڭ دىققەت قىلمىغانلىقىدىن پايدىلىنىپ ئاستا پىچىرلاپ ، — چەينەك ۋەقەسىنى خان ئانامغا سۆزلەپ بەرسەم ، بىر كۈلىدۇ ، بىر قارغايدۇ . ئۇ تېخى پېشىن نامىزىدا سىزگە ئاتاپ ئالاھىدە دۇئا قىلدى .
— سەلىمجان ، گېپىمدىن ئۆتمىدى ، بۇ لوق گۆشنى بىر يەۋەتكىنە ! — دېدى ئىدرىس قاچىسىدىكى گۆشنى سەلىمنىڭ كورىسىغا سېلىپ قويۇپ ، — ھۆم مانا ...
— ھاي ، ھاي ، سەلىم ئەپەندىم بارمۇ ؟ — دېدى نىياز ئېتىدىن چۈشمەي ، — نېمانداق ھويلىنى ئەرەختەم ـ پەرەختەم قىلىۋەتتىڭلار ؟
— دادا ، — دېدى نودەر قاچىسىنى كۆتۈرگەنچە ئۇنىڭ ئالدىغا يۈگۈرۈپ .
— نىياز ئاكا ، — دېدى سەلىم ئۇنىڭ ئېتىنىڭ چۈلۈۋرىنى قولىغا ئېلىپ ، — ياخشى مېھمان تاماق ئۈستىگە ، دەپتىكەن ، راسا ۋاقتىدا كەلدىڭىز .
— پوھۇي ، شورپىكەنيا ؟ قىسىلدىلا بۇرنۇمغا پۇرىۋىدى ...

نـيـاز ئاكانىڭ بۇ تۇيۇقسىز چاقچىقىدىن باشقىلار پاراقلاپ كۈلۈشتى .

— قـېـنـى سـەرۋەر ، نـيـاز ئاكامغا شورپىنىڭ يۇزىدىن ، گـۆشـنـىـڭ لوقمىدىن ئۈسۈپ كېلىڭ ! چۈنكى ، بۇ ئادەم ئۇلۇغ تەرجىمان ...

كۆپچىلىك يەنە قاقاقلاپ كۈلۈشتى .

نيازنىڭ مۇھىم بىر خەۋەر ئەكەلگەنلىكىنى بىلگەن سەلىم ئۇنى كېسەكلىرى يېغىۋېتىلگەن خامانغا ئاچىقتى .

— ئەپەندىم ، — دېدى نيياز قاچىسىنى يەرگە قويۇپ ، — ھەمدۇل ھازىر قوغاق يايلىقىدىكى مەنسۇر خانىڭ ئۆيىدىكەن .

— بىزدە ئوقۇيدىغان نىسانىڭ ئۆيىدىمىكەن ؟ نېمانچە يىراققا بېرىۋالغان ؟

— ھەببەللىٰ ، نىسانىڭ ئاچىسىنىڭ مەيدە ئاغرىقى كېسىلى بار ئىكەن ، ھەمدۇل مەنسۇرخانغا : «قىزىڭىزغا مەلۇم بىر يېگىت بىر قـورچـاقـقا جۇدى قىلىپ مازارغا كۆمۈپتۇ ، بۇ جۇدىنى تېپىپ ياندۇرمىساق ، قىزىڭىز كۈندىن ـ كۈنگە قورۇپ تۈگەيدۇ» دەپ پەتىۋا چىقىرىپتۇ .

— مازارغا كۆمۈپتۇ ؟ ! — سەلىم ئويلىنىپ قالدى ، — ئۇ يەردە نەچچە مازار بار ؟

— ئەۋلىيا مازىرى بار ، توغراق مازىرى يىراقراق .

— قاچان ئوقۇيدىكەن ؟ ...

— ئۆگۈنلۈككە پېرە ئوينىتىپ ، جۇدىنى تاپقاندىن كېيىن ، جۇدىنى كەينىگە ياندۇرۇش ئۈچۈن يەنە بىر كېچە ئوقۇيدىكەن .

— مەن ھازىرلا بىرنەچچە بالىنى ئېلىپ يولغا چىقاي !

— نېمە قىلماقچىسىز ؟

— مەن ئۇنى مازارنىڭ نەق ئۆزىدە مات قىلماقچىمەن ...

— ئۇلگۈرەلەمسىز ؟

— بۇگۈن يېرىم كۈن ، بىر كېچە ، ئەتە بىر كۈن ، — دېدى سەلىم ھېسابلاپ ، — ئەتە قاراڭغۇ چۈشۈشتىن ئىلگىرى نوەر ،

سەمەن ، تۇمەنلەرنى باشلاپ ئەۋلىيا مازىرىغا ئۇلگۇرۇپ بارىمەن .

— ئادەمنى نېمانچە جىق ئالىسىز ، بىرنىلا ئالسىڭىز بولمىدىمۇ ؟

— ياق ، ئىككى مازارغا بۆلۈنىمىز . بىرى كۆزىتىش ، بىرى خەۋەر يەتكۈزۈش ئۈچۈن كېرەك بولىدۇ .

— ئادەمغۇ چىدايدۇ ، ئاتلار چىدىيالماسمىكى ... مۇنداق قىلايلى ، قىسىلدا ئاتلارنى يەڭگۈشلەيلى . مەن تۆت ئات تەييارلاپ قوياي ! ...

سەلىم نىيازنى يولغا سېلىۋېتىپ ، قادىر بىلەن ئىدرىسقا ئەھۋالنى مەلۇم قىلدى . ئىدرىس ئات باقارنى چاقىرىپ تۆت ئات تەييارلاشنى بۇيرۇدى .

هايال بولماي ، سەلىم ئوقۇغۇچىلىرىنى ئېلىپ يولغا چىقتى . تاشلىق سايلار ، قېلىن ئوت باسقان ئېدىرلار ، قويۇق جاڭگاللار ئۇلارنىڭ ئارقىسىدا قالماقتا ئىدى . تاشقا ئۇرۇلغان ئات تۇياقلىرىدىن يالت ـ يۇلت ئۇچقۇنلار چاچرايتتى . سەلىم بالىلارنىڭ ئات ئۈستىدە ئۇخلاپ قالماسلىقى ئۈچۈن يول بويى قىزىق ، هاياجانلىق هېكايىلەرنى ئېيتىپ ماڭاتتى ۋە پات ـ پات : «سەمەن ، تۇمەن ، نودەر » دەپ ۋارقىراپ قوياتتى . هېكايىگە قىزىقىپ كەتكەن بالىلارمۇ ئاتلىرىنىڭ باشلىرىنى قايرىپ بەس ـ بەس بىلەن سەلىمنىڭ يېنىغا تېقىلاتتى . بىر ـ بىرىدىن يول تالىشىپ قىزغىنسۇاتقان ئاتلارمۇ قۇلاقلىرىنى يوپۇرۇپ هەمراهىغا خىرىس قىلاتتى .

ئۇلار تاڭ قاراڭغۇلۇقى بىلەن قىسىل يايلىقىدا ئاتلارنى ئالماشتۇردى . يېرىم كۈن ، بىر كېچە يول بويى توپا ـ توزان كۆتۈرۈپ ماڭغان ئاتلار ئوتلىمۇ مەيلى تارتماي ، بۇرۇن تۆشۈكلىرى كېرىلگەن هالدا پۇشقۇرۇشاتتى ...

ئۇلار يولغا چىقىش ئۈچۈن پۇتلىرىنى ئەمدىلا ئۇزەڭگىگە ئېلىۋىدى ، يىراق تاغ قاپتىلىدا بىر ئاتلىق كۆرۈندى . ئۇ قىسلىغا قاراپ كەلمەكتە ئىدى . ئات ئۈستىدىكى كىشىنىڭ شامالدا

لەپىلدەۋاتقان رومىلى ۋە كۆڭلىكىنىڭ كۆپۈپ تۇرۇشىدىن ئۇنىڭ ئايال ئىكەنلىكى بىلىنىپلا تۇراتتى .

— ۋۇي بـۇ سـەرۋەرغۇ ؟ — دېدى نىياز ئاتلىق يېقىنلاپ كەلگەندە ...

ئېتىنى تاراسلىتىپ يېتىپ كەلگەن سەرۋەر ئاتتىن چۈشۈپلا سـەلىمنىڭ تۇرۇلگەن قوشۇمىلىرىنى كۆرۈپ يەرگە قارىۋالدى . بالىلارمۇ مۇئەللىمنىڭ جىددىيلەشكەن چىرايـىـدىـن ئەيمىنىپ ، ئۇن ـ تىنسىز جىم بولۇشتى ...

— سىز ... سىز زادى نېمىشقا كەلدىڭىز ؟ ...

—...

— گەپ قىلىڭ دەيمەن ! ...

— بولدى مۇئەللىم ، ئۆزىڭىزنى بېسىۋېلىڭ ! سەرۋەر مېنىڭ ئېتىمنى مىنىپ كەتسۇن ، مەن بىر يەردىن ئات تېپىپ تاڭغا يېقىن ئۇلگۇرۈپ بارىمەن ، — دېدى نىياز ئېتىنىڭ بوينىنى شاپىلاقلاپ .

— ھەي ، — دېدى سەلىم ئېتىغا مىنىۋېتىپ ، — بىز سەيلىگە چىقىۋاتقىنىمىز يوق ـ دە ! ...

...

قوغاق يايلىقىنىڭ پەس ئېدىرلىقلىرى گۈگۈم پەردىسى بىلەن قاپلىنىپ ، پىنھان مەھەللىلەر قاراڭغۇلۇققا پاتقاندى . قوغاقنى ئىـكـكـىگە بۆلۈپ ئېقىۋاتقان تاغ سۈيى كۈموش ئېرىتمىسىدەك يالـتـىراپ تۇرغان بىر پەيتتە ، بەش ئاتلىق ئېگىز دۆڭلۇكتىكى ئەۋلـىـيـا مـازىـرىـغا يوشۇرۇن كىرىپ كەلدى . ئۇلار ئاتلارنى پەسلىكتىكى ئوتلاقتا قوزۇق قېقىپ باغلىغاندىن كېيىن ، بىر قەبرە ئارقىسىغا ئۆتتى .

— نـوەەر ، سـەن بـۇ يـەرنىڭ ئويـمان ـ چوڭـقـۇرـنى بـلـىـسەن ، — دېدى سەلىم ئاستا شۇنىرلاپ ، — شۇڭا سەن سەمەننى ئېلىپ توغراق مازىرىغا بېرىپ يوشۇرۇنغىن ، بىرەر ئادەم كـۆرۈنـگەن ھامان ھەرىكىتىگە سەپسېلىڭلار ، لېكىن چاندۇرۇپ قويماڭلار ، ئىشنى بۇزۇپ قويىسىلەر !

سەلىم ھەمدۇلنىڭ ئىككى مازارنىڭ بىرىگە چوقۇم كېلىدىغانلىقىغا ئىشىنەتتى . چۈنكى ، ھەمدۇل كۈندۈزى كەلسە بىرەر ئادەمنىڭ كۆزىگە چېلىقىپ قالىدۇ . ئۇ چاغدا باشقىلار ئۇنىڭ تىلسىمىدىن گۇمانلىنىپ قالىدۇ ...

سەلىم تۇمەن بىلەن سەرۋەرگە كەنت تەرەپنى كۆزىتىشنى ئېيتىپ ، ئۆزى قەبرىلەر ئارا يۈرۈپ كەتتى . ئۇ قەبرىستانلىقنىڭ قارا ئاغۇلۇق تىقىلغان ئۇ چېتىگە قارىدى . ئەلمىساقتىن تارتىپ قوغاق چارۋىچىلىرىنى يەپ تويمىغان بۇ مازارلىق مەزگىلسىز سەمرىپ كەتكەن يىرتقۇچتەك بولۇپ كۆرۈنۈپ ، كەڭ بوشلۇقتا يېيىلىپ ياتاتتى . سەلىمنىڭ كۆڭلىدىن : «ئەگەر ھەمدۇل مازارنىڭ ئۇ بېشىدا ھەرىكەت قىلسىچۇ ؟ » دېگەن ئوي ئۆتتى . ئۇنىڭ يۈرىكىنى تاقەتسىزلىك ۋە ئەنسىرەش قاماللىۋالدى . سەلىم ئېگىز — پەس تۆپىلىكلەرنى ئايلىنىپ سەرۋەر بىلەن تۇمەن يوشۇرۇنغان قەبرە قېشىغا يېنىپ كەلدى .

— سەرۋەر ، — دېدى سەلىم پىچىرلاپ ، — سىز تۇمەن بىلەن مازارلىقنىڭ ئۇ بېشىدا كۆزىتىڭ ، بولمىسا ...

— تۇمەن ئۇخلاپ قالدى ، — دېدى سەرۋەر قەبرە تېشىغا يۆلەنگىنىچە ئۇيقۇغا كەتكەن تۇمەننى ئىما قىلىپ .

— ئەگەر ھەمدۇل ئىشنى ئۇ تەرەپتە تۇگەتسە ، پۇتۇن پىلانىمىز سۇغا چىلىشىدۇ ...

— بولىدۇ ، مەن باراي ...

— نېمە ؟ ئۆزىڭىز يالغۇز ؟ قورقارسىزمىكىن ؟ ئەمىسە مەشەدە تۇمەن بىلەن قېلىڭ ...

— ياق مۇئەللىم ، بۇ يەر كەنتكە يېقىن مۇھىم جاي ، ئۆزىڭىز تۇرۇڭ ...

سەرۋەر شارتلا ئورنىدىن تۇرۇپ بېلىدىكى كەمەرنى چىڭىتتى . سەلىم سەرۋەرنىڭ تاغلىقلارغا خاس قورقۇمسىزلىقىغا ئىچىدە زوقلاندى . ئۇ سەرۋەرنى باشلاپ مازارلىقنىڭ ئۇ بېشىدىكى بىر تەرىپى گۆمۈرۈلۈپ چۇشكەن گۇمبەز يېنىغا كەلدى .

— سەرۋەر ، ئېھتىيات قىلىڭ ! — دېدى سەلىم ھاياجاندىن تىترەپ ، — بىرەر ئادەم كېلىپ قايسى قەبرىنىڭ قېشىدا ھەركەت قىلسا ، شۇ قەبرىنىڭ توپىسىغا چوڭ قىلىپ قوشۇش بەلگىسىنى سىزىپ قويۇپ ، مېنىڭ قېشىمغا كېلىڭ !

— بولىدۇ ...

— قورقامسىز ؟ ...

— ياق ...

سەرۋەر قەبرىلەر ئارا ئېڭىشىپ دېگۈدەك كېتىپ بارغان سەلىمنىڭ قارىسى يوقالغاندىن كېيىنلا ، ئالدىدىكى گۈمبەزنىڭ گۆمۈرۈلۈپ چۈشكەن قاپقاراڭغۇ تۆشۈكىگە قارىدى . ئۇنىڭ تېنى ئېيمىنىپ كەتتى . دېمىسىمۇ ئاستى جەسەتلەر بىلەن تولغان بۇ مازارلىق تۈندە سۇرلۇك ئىدى . تۈغ ـ ئەلەملەر باغلۇقلىقى ، خادىلار ، ئۇ يەر ـ بۇ يەردىكى قاقشال توغراقلاردا ساڭگىلاپ تۇرغان قوتاز قۇيرۇقى ، ئېچىگە سامان تىقىلغان تۈلۈملار ، شامالدا قارسىلداۋاتقان ئالىيېشىل «جىنكۆچتى» لاتىلىرى ، قەبرىلەر ئۈستىگە قويۇلغان كوزا سۇنۇقلىرى ، قوشقار مۈڭگۈزلىرى جىمجىت كېچىدە ئاجايىپ قورقۇنچلۇق كۆرۈنەتتى . ناگان ـ ناگاندا «ھۇۋ ، ھۇۋ ، ھۇۋ» قىلىپ سايراۋاتقان ھۇۋقۇشنىڭ شۇم ئاۋازى ئادەمنىڭ تېنىنى شۇركۈندۈرەتتى . لېكىن ، سەرۋەر سەلىمنىڭ مۇشۇ قەبرىستانلىقنىڭ قەيىرىدۇر بىر يېرىدە بارلىقىنى ئويلىغىنىدا ئۇنىڭ بەرنا قەددىگە ، قىزىلىق يۈمران يۈرىكىگە ئالەمچە كۈچ ــ قۇۋۋەت تولغانىدەك بولاتتى . لېكىن ، سەرۋەردىن ئەنسىرەۋاتقان سەلىم كەنتنى كۆزەتكەچ ھېلىدىن ـ ھېلىغا ئۇ تەرەپكە قارايتتى ۋە پات ـ پاتلا ئەسنەيتتى ... بىر كېچە ـ كۈندۈز ئات ئۈستىدە ئۆتكۈزگەن ئېغىر سەپەر ، ئۇيقۇسىزلىق ئۆزىنى كۆرسەتمەكتە ئىدى . كۆزلىرى قىزىرىپ ئېچىشىۋاتقان سەلىم تۇمەنگە چاپىنىنى يېپىۋېتىپ ھاسىرىغان ئاۋاز بىلەن شېغىللارنى شىرىقلىتىپ كېلىۋاتقان ئاياغ تىۋىشىنى ئاڭلاپ قالدى . سەلىم يامغۇر تېشىۋەتكەن گۆرنىڭ گوداڭ يېرىگە چۈشتى ـ دە ،

ئەتراپقا قاردى . قىسماقتەك ئېگىلگەن بىر گەۋدە تىمسىقلاپ يۇرۇپ قوينىدىن بىرنەرسىنى ئېلىپ قەبرە توپىسىغا كۆمگەندىن كېيىن ، ئىككى دانە تاشنى ئۇستىلەپ قويۇپ ، ئاستا ـ ئاستا ئارقىسىغا يانغاچ ئەتراپقا قاردى . سەلىم ئۇنىڭ پەسكە يۇمىلىغاندەك چۈشۈپ مەھەللىگە كېتىپ بارغانلىقىنى كۆرگەندىن كېيىن ، قوش تاش بەلگە قويۇلغان قەبرىگە «+» بەلگىسىنى سىزىپ قويۇپ سەرۋەرنى قايتۇرۇپ كەلدى . ئۇلار تاتلىق ئۇخلاۋاتقان تۇمەننى ئويغاتتى .

— تۇمەن ، بىز نودەر بىلەن سەمەننى چاقىرىپ كېلەيلى !

— بۇ يەرگە قارىمايمىزما ...

— بۇ يەردىكى ئىشلار تۈگىدى .

ئۇلار تۇغراق مازاردىكى بالىلارنى باشلاپ كەلگەندە ، تۇن يېرىم بولغانىدى . ھاردۇق ۋە ئۇيقۇسىزلىقتىن بالىلارنىڭ چىرايى تاتىرىپ ، كۆزلىرى ئولتۇرۇشۇپ قالغانىدى . سەلىم سومكىسىدىكى نانلارنى ئۇلارغا بۆلۈپ بېرىپ ، ئېگەردىكى كۆرپىلەرنى ئاتلارغا يېقىن يانباغىرغا سالدى ۋە ئېگەرلەرنى ياستۇق ئورنىدا قويغاندىن كېيىن ، بالىلارنى يانقۇزۇپ كۆرپە يېپىپ قويدى . بېشى ئېگەرگە تېگەر ـ تەگمەيلا بالىلار قاتتىق ئۇيقۇغا كەتتى . سەرۋەر بولسا بىر قەبرە ئارقىسىدا ئولتۇراتتى . ئۇنىڭ ئېڭەك تىرەپ مۇڭلىنىپ ئولتۇرۇشىدىن سەلىمنىڭ ئاخشامقى ئاچچىقلىنىشىنى ئۇنتۇمغانلىقى ئېنىق ئىدى .

— سەرۋەر ، سىزمۇ كۆزىڭىزنى يۇمۇۋالامسىز ؟ تاڭ ئېتىشقا تېخى خېلى بار ، — دېدى سەلىم كۆيۈنگەن ئاۋازدا .

— سىزچۇ ، مۇئەللىم ؟ ...

— مەن ئاتلارنى سۇغىرىپ كەلگىلى بارىمەن .

— يالغۇزما ؟ — قىز يالتتىدە قايرىلىپ قاردى ، — مەنمۇ بىللە بارسام بولامدۇ ؟

سەلىم دەماللىقا بىرنېمە دېيەلمىدى . ئۇ «ياق» دېسە ، ئاخشامقى قوپاللىقىنى ئېغىر ئالغان قىزنىڭ تېخىمۇ رەنجىپ

قېلىشى تۇرغانلا گەپ ئىدى . ئۇنىڭ ئۇستىگە سەرۋەرنى يالغۇز تاشلاپ كېتىشكىمۇ ئۆزىنىڭ كۆڭلى ئۇنمايتتى .

— يۈرۈڭ ...

سەلىم بىلەن سەرۋەر ياۋداق ئاتلارنى يېتىلەپ يۈمشاق ئوتلار بىلەن قاپلانغان سۇ بويىغا يېتىپ كەلدى . نەچچە تارام بولۇپ ئېقىۋاتقان تاغ سۈيى شاۋۇلداش ، بۇلدۇقلاش ۋە تاشلارغا ئۇرۇلغان شوخ ئاۋازلىرى بىلەن تۇن جىمجىتلىقنى بۇزۇپ تۇراتتى . ئەۋلىيا مازىرى ۋە پەس تۇزلەڭلىكتىكى قوغاق كەنتى قارا تۇن پەردىسىگە پۈركىنىپ ، گويا ئېغىر يامغۇر بۇلۇتىدەك غۇۋا يېيىلىپ ياتاتتى . سەلىم بىلەن سەرۋەر ئىككى تاغ ئېغىزىدىن كۆتۈرۈلگەن مىس لېگەندەك ئايغا قاراشتى . سۇغا قانغان ئاتلارمۇ باشلىرىنى كۆتۈرۈپ قۇلاقلىرىنى شىكىتايتىشتى .

«ئاھ سېھىرلىك تاغ كېچىسى ... »

تاغ سۈيىدەك دولقۇنلىغان ھېس - تۈيغۇلار قەلبىنى لەرزىگە سېلىۋاتقان سەلىم يىراقلارغا تىكىلىپ سۆزلىۋەتكەنلىكىنىمۇ تۈيمىدى ... بۇ ئۇنتۇلماس تاغ تۇنىڭ سىرلىق كۈچىدىن بىر - بىرىدىن تاتلىق خىياللارغا غەرق بولغان سەرۋەرمۇ ئاتنىڭ سىلىق ۋە ھىدلىق بوينىغا قولىنى تاشلاپ ، بېشىنى سىكىيان قىلغىنىچە يىگىتنىڭ كەڭ پېشانىسىدە يەلپۇنۇپ تۇرغان يىرىك قارا چاچلىرىغا ، يۈڭ بىشىر ، ئاق كۆڭلەك سىكىشىپ كەلگەن ئېگىز قامەتلىك سېيماسىغا سەپسالدى ...

— سەلىم ئاكا ، ۋاي ياق ... — دېدى سەرۋەر ئۆزىنىڭ خاتاسىنى تۇزەپ ، — مۇئەللىم ، ئاخشام مەن سىزنى رەنجىتىپ قويدۇم ...

— بولدى سەرۋەر ، ئۇنىڭسىزمۇ خىجىل بولۇۋاتىمەن ، ھەي مېنىڭ قوپاللىقىمزە ...

سەرۋەر ئاتنىڭ بوينىنى قۇچاقلاپ يىغلىۋەتتى . سەلىم قول يىغلىقىنى ئېلىپ قىزنىڭ ياشلىرىنى سۈرتكەندە ، بارماقلىرى ئوتلۇق مەڭزىلەرگە تېگىپ كېتىپ ، ۋۇجۇدىنى بىردىنلا ئىللىق بىر

سېزىم چىرمىۋالدى ... تۇنجى قېتىم يات ئەر قولى پاك ، يۇمران تېنىمگە تەگكەن قىزنىڭ يۈرىكىگە گويا شۇنقەدىر نۇرى چۈشكەندەك ، پۈتۈن تېنىنى قىزىق بىر ئېقىن كۆيدۈرۈپ ئۆتتى ... ئۇ ئادەم ئەيمەنگۈدەك قويۇق كىرپىكلىك چوڭ كۆزلىرىنى ئۇمىد ۋە مېھىر بىلەن سەلىمگە تىكتى ... مانا بۇ سۈكۈتكە تولغان كېچىنىڭ ، تىنىق ئاسماندىكى سىرلىق ئاينىڭ تاغ پەرىسىگە بەرگەن كۈچ ۋە جاسارىتى ئىدى ... ھەر ئىككىلىسى ئۆزلىرىمۇ سەزمىگەن ھالدا بىر دەقىقە قاراپ قېلىشتى ...

— سەرۋەر ، قايتايلى ، — دېدى سەلىم تولىمۇ پەس ئاۋازدا ...

ئۇلار ئاتلارنى ئۆز ئورنىغا باغلاپ قويغاندىن كېيىن ، ئېچىلىپ قالغان بالىلارنى يۆگەپ قويۇپ ، بەلگە سېلىنغان قەبرە ئالدىغا كەلدى ۋە ھەمدۇل يوشۇرغان تىلسىمنى كولاپ ئېلىشتى . بۇ ئادەتتىكى لاتا قونچاق بولۇپ ، نەق مەيدىسىگە بىر دانە يىگىنە سانجىلغانىدى .

— مۇناپىق تۇلكە ، — دېدى سەرۋەر قورچاقنى قولىغا ئېلىپ ، — خان ئانامنىمۇ مۇشۇنداق ھىيلىگەرلىك قىلىپ نەچچە يىل بېشىنى ئايلاندۇردى .

— سەرۋەر ، مەن كەنتكە كىرىمەن ، سىز مۇشۇ يەردە ساقلاپ تۇرامسىز ؟

— مەنمۇ بىللە بارسام بولمامدۇ ؟

— مۇشۇ تۇرقىڭىز بىلەن ؟ ...

— توختاڭ !

سەرۋەر پەسكە يۈگۈرۈپ چۈشتى ـ دە ، سەمەنىڭ تەلپىكىنى ، چاپىنىنى كىيىپ ، كۆڭلىكىنى ئىچىگە تۇرۇپ كەمەر باغلاپ يېتىپ كەلدى .

— قاراڭ سىزنى ! ... — دېدى سەلىم كۈلۈپ كېتىپ .

ئۇلار مەھەللىگە ئاستا ـ ئاستا يېقىنلاشتى . مەنسۇرخاننىڭ ھويلا ئەتراپىغا ئات ـ ئېشەكلەر باغلانغان بولۇپ ، ھويلىدىن

داپەندىلەرنىڭ ھۆۋلىغاندەك غەزىلى بىلەن نېپىز گەردىشلىك داپنىڭ بىر خىلدا داراڭلىغان ئاۋازى كېلەتتى . سەلىم نوۋەرنىڭ تەلىپىكىنى چۈكۈرۈپ كىيىۋالغاندىن كېيىن ، سەرۋەرنى دەرۋازا ئارقىسىغا يوشۇرۇپ قويۇپ ، ئۆزى ئۆيگە يېقىنلاشتى . ئەمدى داپەندىلەرنىڭ غەزەللىرى ئېنىق ئاڭلىنىشقا باشلىدى :

ئىشىكنى تاماكۇ ،
نېمىشەك ياغاچۇ .
مەيدەڭ قاتتىقكەن ،
بوشياق باغاچۇ ...

بوغماق خۇماخان ،
تاماكا سېپ بە .
تاماكۇڭنى چەكمەيمەن ،
يايمىنى تەپبە .

ئۈي ئىشىكى ئېچىلىپ ئىككى كىشى چىقىپ كەلدى . شۇ ئەسنادا ئۆيدىن ھەمدۇلنىڭ «ھۇۋ ، ھۇۋ ، ھۇۋ ، ھۇق ، ھۇق ، ھۇق» دېگەن ئاۋازى كەلدى . ئۆيدىن چىققان كىشىلەر : «قورچاقنى جۇدى قىلىپ مەيدىسىگە يىگنە سانجىغانمىش ، شۇڭا قىزنىڭ مەيدىسى ئاغرىيدىكەن» دەيىشىپ كېتىپ قالدى . سەلىم ئارقىسىغا ياندى ـ دە ، سەرۋەرنىڭ قولىدىن يېتىلەپ يۇگۇرگىنىچە مازارلىققا يېتىپ كەلدى .

تاڭ سۈزۈلۈپ كېلىۋاتاتتى . تاقەتسىزلىنىۋاتقان سەلىم پات ـ پات سائىتىگە قاراپ نىياز ئاكىنىڭ يولىغا قارايتتى ۋە ئىچىدە : «داۋۇت ئاكام گۈڭشىغا كىرىپ كەتمىگەن بولسا بەك ياخشى بوپتىكەن !» دەپ ئارمان قىلاتتى . لېكىن ، تاڭغا يېقىن ئاتلارنى دۈپۈرلىتىپ نىياز بىلەن داۋۇت يېتىپ كەلدى .

— داۋۇت ئاكا ، — دېدى سەلىم بەكمۇ خۇشال بولۇپ ئۇنىڭ

ئېتىنىڭ چۈلۈڭۇرىدىن تۇتۇپ ، — قادىر ئاكامدىن ئاڭلاپسىز ـ دە ؟ سىزنىڭ كەلگىنىڭىز بەك ئوبدان بولدى .

— ئۆتكەنكى جەڭنى نىياز بىلەن ئىككىڭلار قىلدىڭلار ، — دېدى داۋۇت كۈلۈپ ، — بۇ قېتىمقىسىنى ماڭا قويۇپ بېرىڭلار ، ئون يىللىق دەردىمنى بىر يولىلا چىقىراي ...

داۋۇت گۈلسارە ئەۋەتكەن يۈمشاق نان ۋە قايماقنى سەلىمگە بېرىپ ، بالىلارنى ئويغاتتى . ئۇلارغىمۇ ئەكەلگەن تاماقلىرىنى بۆلۈپ بەردى .

داۋۇت قورچاقنى ۋە كۆمۈلگەن ئورۇنىنى كۆزدىن كەچۈرگەندىن كېيىن ، قورچاقنى باشقا قەبرە توپىسىغا كۆمدى . ھەمدۇلنىڭ بەلگىسىنى بولسا ئۆز پېتىچە قويۇپ قويدى .

— بۇلارنىڭ كېلىشىگە ئاز قالدى ، — دېدى داۋۇت قىزىرىپ كەتكەن تاغ ئارقىسىغا قاراپ ، — ھازىرچە سىلەر قورساق تويغۇزۇۋېلىڭلار ! ...

مەھەللىدىن ۋاڭ ـ چۈڭ كۆتۈرۈلدى . ھەمدۇلنى ئوتتۇرىغا ئېلىۋالغان بىر توپ كىشىلەر كۆيدۈرۈلگەن كېپەك ، سەندەللەرنى كۆتۈرگەن ھالدا كېلىۋاتاتتى . ئىككى ـ ئۈچ قەدەم ئالدىدا ماڭغان داپەندىلەر بولسا داپلىرىنى داراڭلىتىپ يولنىڭ ئويمان ـ چوڭقۇرىغا قارىماي ماڭاتتى . ئۇلار مازارغا يېتىپ كەلگەندە ، ھەمدۇل غەلۋىرىنى ئالدى ـ دە ، نېمىلەرنىدۇر ئوقۇپ ھۇرىگەندىن كېيىن ، قەبرە توپىلىرىنى غەلۋىرگە ئېلىپ تاسقاشقا باشلىدى . ئۇ ھەر قېتىم قەبرىلەردىن توپا ئالغاندا ، غەلۋىرگە ھۇروپ قويىاتتى . كىشىلەرمۇ ئۇنىڭ ئارقىسىدىن قالماي گۇركىرىشىپ كېلىپ غەلۋىرگە قارايتتى . داۋۇت ، نىياز ، سەلىم ۋە بالىلار توپلىشىپ يېتىپ كېلىشتى . ئادەملەر ئورىۋالغان ھەمدۇل بۇلارنى كۆرمەكچە ، ھەدەپ ئوقۇپ ۋە ھۇروپ قەبرە توپىلىرىنى تىلغىۋەتتى . ئۇ ئاخىر كىشىلەرگە تۈيدۇرماي كۆزلىگەن نىشان — قوش تاش بىلەن بەلگە قويۇلغان قەبرە ئالدىغا كەلدى . داۋۇت ، نىياز ، سەلىملەر بىر ـ بىرىگە مەنىلىك قاراپ قويۇشتى . ھەمدۇل

قەبرە توپىسىنى غەلۋىرگە ئېلىپ تاسقىدى . ئۇ قەبرىنى ئويۇۋەتكۈدەك قىلىپ بىرنەچچە قېتىم تاسقىغان بولسىمۇ ، قورچاق چىقمىدى . ھەمدۇللىنىڭ كۆزلىرى چەكچىيىپ ، ئېڭەكلىرى كاسىلدىدى ، ھەتتا ئۇ «نىشاندىن ئازدىممۇ» دېگەندەك ، قوش تاشنى سلاپ ، كېچىدىن تىمسىقلىغان جايلىرىغا كۆز تاشلىۋالدى . مانا شۇ چاغدا ئالىمانىنى ھەيران قالدۇرۇپ گۈلدۇرلىگەن كۈلكە ئاۋازى كەلدى . ھەممە بىردەك بۇرۇلۇپ داۋۇنتا قارىدى .

— ھەمدۇل ، — دېدى داۋۇت كۈلۈپ تۇرۇپ ، — بۇ قېتىم نۆۋەت ماڭا كەلدى . قورچاقنى تاپالمىدىڭ ... داخانلىق ، پېرىخونلۇقتا كامالەتكە يەتمىگەن چېغىڭدا ... ئۇنداق بولسا مەن تاپايمۇ ...

داۋۇت غەلۋىرنى ئالدى ـ دە ، ئۆزى قورچاقنى كۆمگەن يەرنىڭ توپىسىنى غەلۋىرگە ئۈسۈپ بىرلا تاسقاپ ، قورچاقنى قولىغا ئالدى . ھەمدۇل بۇنىڭدىن ئىككى ھەپتە ئىلگىرى گاچا ئالدىدا قانداق ئوسال ئورۇنغا چۈشۈپ قالغان بولسا ، بۇ قېتىم ئۇنىڭدىن بەتتەررەك تاتاردى ، سارغايدى ، تىترىدى ، تىزلىرى پۈكۈلدى .

— تۇغقانلار ، — دېدى داۋۇت كۆپچىلىككە قاراپ ، — ھەمدۇللىنىڭ بۇغاقاچتى ، تاساي ، قىسىللاردا نېمە قىلغانلىقىدىن خەۋىرىڭلار بارمۇ ؟ !

داۋۇت چەينەك ، ياڭاق ، سېمىز كېلىن ۋەقەلىرىنى بىرمۇبىر سۆزلەشكە باشلىدى . كۆپچىلىك ياقىلىرىنى تۈتۈپ : «تىۋۇا ، توۋا ! » دېيىشەتتى . ئۇ بايىزىنىڭ ئوغلى ھارۇننىڭ يېقىن قوشنىسى بىلەن ئۇرۇشۇپ قالغاندىن كېيىنلا ، ھەمدۇللىنىڭ خوتۇنىغا قىلغان ئەسكىلىكلىرىنى ئاڭلىغانلىقىنى ، ئۇنىڭ ھازىر ھەمدۇلنى يايلاقمۇيايلاق ، كەنتمۇ كەنت ئىزدەپ يۈرگەنلىكىنى سۆزلىگەندە ، ساددا كىشىلەر يەرگە تۈكۈرۈشۈپ ، مۇشتلىرىنى تۈگۈشتى .

— تۇغقانلار ، بۇ قورچاقنىڭ قانداق قىلىپ مېنىڭ قولۇمغا چۈشۈپ قالغانلىقىنى بىلەمسىلەر ؟ سەلىم مۇئەللىم مال ـ مۈلكۈڭلارنىڭ قاقتى ـ سوقتىغا ئۇچراپ كېتىۋاتقانلىقىغا

ئېچىنىپ ، چەينەك ، ياڭاق ، تاساي ۋەقەلىرىنىڭ سىرىنى ئېچىپ چىقتى . مانا بۇگۈن بولسا ، ئىككى يېرىم كۈن جاپا چېكىپ ، ئۇخلىماي مازار بېشىدا يېتىپ ، مەنسۇرنىڭ مال ـ مۈلكىنى قوغداپ قالدى .

داۋۇت ھەمدۇلنىڭ تۇنۇگۈن كەچ كۆز باغلانغاندا مازارغا كەلگەنلىكى ، قورچاقنى قانداق كۆمگەنلىكىنى سۆزلىگەندە ، مەنسۇرخان يۈگۈرۈپ كېلىپ ھەمدۇلنىڭ ياقىسىغا ئېسىلدى :

— ھەي ئىمانسىز دەججال ، تۇنۇگۈن كەچ «ناماز ئوقۇيمەن» دەپ ئىشىكنى تاقاپ كىرىپ كېتىپسەن ، چاقىرسام چىقمايسەن ، ئارقىغا ئۆتسەم پەنجىرە ئوچۇق ، ئۆزۈڭ يوق . ئەسلىدە بىزنى خام كاللا كۆرۈپ ، ئوينىتىپ يۈرۈپسەن ـ دە ! ...

— تۇغقانلار ، — دېدى نىياز ئالدىغا چىقىپ ، — مېنىڭ ئىككى تۇغقان سىڭلىمنى ئوقۇيمەن دەپ بىر پاقلان ، ئىككى توخۇ ، ئون سوم پۇل ئالدى بۇ ... لېكىن ئۇنىڭ كۆرسەتكەن سېھرىي كۇچى پۈتۈنلەي ئادەم ئالداش ئىكەن ...

— تۇغقانلار يۈرۈڭلار ، مەنسۇرخاننىڭ ئۆيىگە بارايلى ، — دېدى داۋۇت كۆپچىلىكنى باشلاپ ، — ھەمدۇلنىڭ يەنە قانداق سېھرىي كۇچى بار ... كۆرۈپ باقمايمىزمۇ ؟ ...

داۋۇت ئادەملەرنى باشلاپ مەنسۇرخاننىڭ ئۆيىگە كەلگەندە ، ئايالار ئاخشامقى پاراكەندىچىلىكنى يېغىشتۇرۇۋاتاتتى . داۋۇت ھەمدۇلنىڭ خۇرجۇنىنى كۆتۈرۈپ چىقىپ تەتۈر ئۆرۈۋەتتى . يەرگە تۆكۈلگەن مايلىق نان ، سوغۇق گۆش ، يېرىم قېرىن سېرىق مای ، بىرنەچچە تال ياڭاق ، بىر ئورام ئات قۇيرۇقى قاتارلىق نەرسىلەرنى كۆرگەن ئادەملەر ئۇنىڭ كىرگەنلىكى ئۈيدىن بىرنەرسە يۇلۇپ ماڭىدىغانلىقىنى بىلىشتى . داۋۇت بىر ئورام قىل بىلەن ياڭاقلارنى قولىغا ئېلىۋىدى ، ھەمدۇلنىڭ كۆزلىرى چەكچىيىپ كەتتى .

— مانا بۇ قىل — چەينەكنى سايرانقان مۆجىزە ، — دېدى داۋۇت قىلنى كۆرسىتىپ ، كېيىن ياڭاقنى چېقىپ ئىچىدىن ئۆلۈك قوڭغۇزنى ئالدى ، — بۇ بولسا ياڭاقنى يورغىلاتقان باتۇر

قوڭغۇز ...

— ھېلىغۇ قوڭغۇز ئىكەن ، — دېدى نىياز غەزەپ بىلەن ، — ھەرقايسىلىرى قوقاسقا دەسسۈپالسىلا ، نەچچە يۈمىلاپ سەكرەپ كېتىشىلا ! ...

نىيازنىڭ گېپىگە ھەممە كۈلۈۋەتتى . شۇ چاغدا كوچىدىن ئات تۇيىقىنىڭ گۈپۈرلىگەن ئاۋازى كېلىپ ، قامچىسىنى كۆتۈرگەن ھارۇن توپ ئارىسىغا ئېتىلىپ كىردى .

— ھېي تۈلكە ، ئاخىر قولۇمغا چۈشتۈڭمۇ ؟ بۈگۈن مەن قامچامنى قانغا بويىمىسام ھارۇن بولماي كېتەي !

بەستلىك ۋە قوپال ھارون ھېچكىمنىڭ توسۇغىنىغا قارىماي ، ھەمدۇلنى سۈر ـ توقاي قىلىپ ساۋاشقا باشلىدى . قارسىلداپ چۈشۈۋاتقان قامچا چۈشكەن يېرىدە ئىز قالدۇراتتى . ھەمدۇل يەكتەكنى ئۆرۈپ بېشىغا كىيىۋالغانىدى ، ھارۇن ئۇنىڭ يەكتەكنى بىرلا قاماللاپ تارتىپ ، كۆڭلەكلىرى بىلەن بىللە بېشىدىن سۈغۇرۇۋالدى . ئەمدى ئۇنىڭ يالىڭاچ دۈمبىسىگە چۈشۈۋاتقان قامچا گۈللۈك ئىزلارنى قالدۇرۇشقا باشلىدى . بىردەمدىلا قىزىل رەڭگە بويالغان ھەمدۇل يىقىلىپ يۇمىلاپ يۇرۇپ كېلىپ ، داۋۇنتىنىڭ پۇتلىرىنى قۇچاقلىۋالدى .

— بىر قوشۇق قېنىمنى تىلەي ، مەن ئۇچۇن ئىككى ئېغىز لەۋزىلىرىنى ئايىمىسىلا ...

— ھارۇن ، بولدى قىل ! — دېدى داۋۇت ئۇنىڭغا كۆزىنى مىختەك قاداپ .

— گەپ قىلە ! خوتۇنۇم ئايسىنى نېمە قىلدىڭ ؟ — دېدى ھارۇن قامچىسىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ .

— ئۇ ... ئۇ ... ئۆزى ...

— ھارۇننىڭ ئايالىغا تۆھمەت قىلما ، — دېدى سەلىم ئالدىغا چىقىپ ، — ئۇ ۋاقىرىغاندىن كېيىن ، داۋۇت ئاكام ئىشكىنى ئاچتىغۇ ! ئەگەر بىز شۇ چاغدا ئۇ ئايالىنى تۇتۇۋالمىغان بولساق ، نوغۇچتا كاللاڭ يېرىلغان بولاتتى ...

داۋۇت بىلەن نىياز سەلىمنىڭ ئىنتايىن زىل پەيتتە ئىشنى توغرىلىۋەتكىنىگە ئىچىدىن خۇشال بولغان بولسا ، ھارۇن كىشىلەر ئارىسىدا ئايالىنى ئاقلاپ ، ئۆزىنى نومۇستىن ساقلاپ قالغان مۇئەللىمگە قاراپ قىزىرىپ كەتتى .

— ۋۇي مۇناپىق ! — ھارۇن داۋۇتنىڭ بىخەستە تۇرغان پەيتىدە ھەمدۇلغا يەنە بىر قامچا سىلىۋەتتى .

— جېنىم داۋۇت ، ئۆزلىرى ھۆكۈمەت ، ئۆزلىرى پارتىيە ، ئۆزلىرى سىياسەت ... مەن جۇگۇلاپ كېتەي ... ھې ... ھې ... ھې ...

داۋۇت قانغا بويالغان ھەمدۇلنى ، ئۇنىڭ ئۆز ئاياغلىرىنى قۇچاقلاپ يالۋۇرۇۋاتقانلىقىنى كۆردى . بۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ توققۇز - ئون يىللىق رىيازىتى بىر يولىلا يۇيۇلۇپ كەتكەندەك بولۇپ ، يېنىك تىن ئالدى . لېكىن ، ئىنسان كۆڭلى ئاجايىپ بولىدۇ . ئۆز دۈشمىنىنىڭ يۈزىدىكى بەلدەم - بەلدەم قامچا ئىزلىرى ۋە ئاققان قانلىرى ئۈستىدىن يۇمىلاپ چۈشۈۋاتقان ياشلارنى كۆرگەن داۋۇتنىڭ ئۇنىڭغا يەنە ئىچى ئاغرىپ قالدى .

— قېنى ئېيتە ! نېمە شۇملۇقلار بىلەن شۇغۇللاندىڭ ؟ تۇغقانلارنى قانداق ئالدىدىڭ ؟ نېمىلەرنى ئېلىۋالدىڭ ؟ ئەگەر ياۋاش بولمىساڭ ، مەن ساڭا ئىگە بولالمايمەن ...

— جان باقماق پەرز دەپ ...

ئۇ كۆپچىلىك ئالدىدا قانداق ھىيلە - نەيرەڭلەر بىلەن شۇغۇللانغانلىقىنى ، كىمنىڭ نېمىسىنى ئالغانلىقىنى ئىقرار قىلغاندا ، كىشىلەر ئۇنىڭدىن بىردىنلا يۈز ئۆرۈدى ، سەسكەندى ، ئۆزلىرىنىڭ نادانلىقىغا ئۆكۈندى ... ھەمدۇل يەكتەك ، كۆڭلەكلىرىنى قولتۇقلاپ ، خۇرجۇنىنى سۆرەپ دېگۈدەك دەرۋازىدىن چىقىپ كېتىۋاتقاندا ، ئۇنىڭ ئۇچلۇق ياغاق بېشى ، ساپاقتەك بوينى ، يادەك ئېگىلگەن قارامتۇل دۈمبىسى ، تېرىلىرى يىغىلىپ قالغان تار كۆكرەكلىرى ئۇنى خۇددى توخۇ ئوغرىسىغا ئوخشىتىپ قويغانىدى .

— مۇئەللىم ، ئۆتكەنكى ئىشنى ، — دېدى هارۇن سەلىمگە خىجىللىق بىلەن تىكىلىپ ، — كۆڭۈللىرىدىن چىقىرىۋەتسىلە ... مەن ... مەن ... قېنىم قىزىپ كېتىپ ...

هارۇن ئارقىغا قايرىلىپ ماڭغاندا ، داۋۇت ئۇنىڭغا ئۇنلۈك ۋارقىرىدى :

— توختا ! ئۇنداق ئاسان قۇتۇلۇپ كېتىدىغان ئىش ئەمەس ؟

— دا ... داۋۇت ئاكا ... — هارۇن دۇدۇقلىدى .

— سەنغۇ رەقىبىڭدىن ئۆچۈڭنى ئالدىڭ . لېكىن ، سەلىمگە سالغان قامچاڭنىڭ ئازراقىنى بولسىمۇ تېتىمايسەن ، سەت تۇرار ؟

داۋۇت شارتلا قىلىپ بېلىگە قىستۇرۇۋالغان قامچىسىنى ئالدى ... كىشىلەر هاڭ ـ تاڭ بولغان هالدا داۋۇتنىڭ هېچ نەرسىدىن يانمايدىغانلىقىنى ئېپادىلەپ تۇرغان تاشتەك يۈزىگە قاراشتى . ئاقىرىپ كەتكەن هارۇنمۇ بېشىنى ساڭگىلىتىپ تۇراتتى . لېكىن ، سەلىم هارۇنغا دېۋەيلەپ كېلىۋاتقان داۋۇتنىڭ ئالدىنى توستى :

— داۋۇت ئاكا ... ئۇنداق قىلماڭ ! ... هارۇنمۇ ئۇقۇشماسلىقتىن ...

— ئۆت بۇياققا ، — دېدى داۋۇت سەلىمگە ۋارقىراپ . سەككىز قات قامچىنىڭ كېيىك پۇتلۇق دەستىسىنى چىڭ سىقىمدىۋالغان قولىنى كۆرگەن هارۇن يېلىنغاچ ئارقىغا چېكىندى .

— هاي داۋۇت ، ئۆزۈڭگە هاي بەر ... ئاچچىقىنىڭ كەينىگە كىرمە ! — دېدى نىياز ئۇنى توسۇپ ، سەلىمنىڭ ئۇنىڭ قولىدىكى قامچىغا ئېسىلدى .

— هەي نومۇسسىز ، — دېدى داۋۇت هارۇنغا مىختەك قادىلىپ ، — بىلسەڭ خوتۇنۇڭنى پالاكەتتىن قۇتقۇزغان ئادەم سەلىم . سەن ئۇنىڭ مانچىسى ئۈچۈن بولسا قامچا بەردىڭ ...

قوغاقلىقلار داۋۇت ، سەلىم ، نىيازلارنى ئۇزىتىپ قويدى . هارۇنمۇ ئۇلار بىلەن بىللە قايتتى . ئاتلار خودىدى بەيگىگە

چۇشكەندەك بىر - بىرىگە يول بەرمەي قىستىلىشىپ ، تاپۇر - تۇپۇر چېپىشاتتى ، بەزىدە بولسا سىلىق يورغىلايتتى . ھارۇن ئېتىنى بۇراپ داۋۇنقا يانداپ كەلدى ۋە يەر ئاستىدىن خىجىللىق بىلەن ئۇنىڭغا قارىدى .

— ئاڭلىسام ، بايىز يېتىپ قاپتىمىشقۇ ؟ — دېدى داۋۇت ھارۇنغا قارىماي .

— خوش ، سۆڭگىچىگە چىقان چىقىپ ، پۇت - قوللىرى ئىششىپ كەتتى .

— مەكتەپكە ئاپار ، سەرۋەر داۋالاپ قويسۇن . ئۇ نەچچىلىگەن چىقانلارنى كېسىپ ، غېزىنى ئۇيان ، ئۆردىكىنى بۇيان قىلىۋەتتىغۇ !

— دادام ئۆزلىرىدىن خىجىل بولۇپ ...

— نېمە خىجىل - پىجىل ئۇ ؟ ... ئۇرۇشقاندا ئۇرۇشمىز ، يالاشقاندا يالىشمىز ، بۇ قانچىلىك گەپلەر ئىدى ؟

كۇن تاغ تەرەپكە قايرىلغاندا ، ئۇلار نىيازنىڭ ئۆيىدە مېھمان بولدى ۋە ئاتلارنى تويغۇزۇشتى . ھارۇنمۇ خوشلىشىپ تاسايغا يول ئالدى . داۋۇت ، سەلىم ۋە ئوقۇغۇچىلار يولغا چۇشتى . قورسىقى تويۇپ سۇغا قانغان ئاتلار كەنت ھىدىنى ئالغاندەك ئوينىقلاپ سەكرەشتى . سەلىم بالىلار بىلەن نېمىلەرنىدۇر دېيىشىپ كۇلۇشەتتى ، ۋارقىرىشاتتى . ئالدىدا كېتىۋاتقان داۋۇت خىيال سۇرمەكتە ئىدى .

داۋۇت خۇشال ئىدى ھەم ھەيرانمۇ بولاتتى . ئۇ شۇنچە يىللار مابەينىدە ھەمدۇلدىن قانچە قېتىملاپ يېڭىلگەن ، ھەتتا سۆزى ئەمەس ، ئىشلىرى ئالغا باسماس بولۇپ كەتكەن . چارۋىچىلار ئۇنىڭغا ئىشەنمەيدىغان ، بەزىدە يۇز تۇرا يانىدىغان بولۇپ ، خىزمەتتە ئامالسىز قالغان كۇنلەرمۇ كۆپ بولغان . لېكىن ، شۇ چاغلاردىمۇ ھەمدۇلنىڭ داخانلىق ، پېرىخونلۇقتەك بۇ ئىشلىرى بار ئىدىغۇ ؟ ... ئۇنى مۇقەددەس ئەۋلىيا قىلىۋەتكىنىمۇ ئاشۇ ھىيلىگەرلىكلىرى ئەمەسمىدى ؟ داۋۇت نېمە ئۇچۇن شۇ چاغدىلا

سەلىمدەك قىلمىدىكىنە ؟... ھەي ، ئۇ ئوقۇغان ـ دە... ئوقۇغان... سەلىم ھەمدۇلنىڭ تىلسىملىرىنى ئاڭلاپ ، غەلۋىرگە سېلىپ تاسقىغان ، دەريانىڭ تېگىدە نېمە بارلىقىنى كۆرگەن ... بولمىسا داۋۇتمۇ نۇرغۇن ئىشلارنى بىلىدۇ ... كالا ، قوتاز ، قوي ، ئۆچكە ، تۆگە ، ئاتلاردا قانداق كېسەللىكلەرنىڭ بولىدىغانلىقىنى بىلىدۇ . ئۇلارنىڭ قايسى ۋاقىتتا كۆيلەيدىغانلىقىنى ، قايسى پەسىللەردە تۇغىدىغانلىقىنى ، ھەتتا ئاچچىق ئۇچەينىڭ نەچچە غۇلاچ ، نەچچە غېرىچ كېلىدىغانلىقىنى ، قوشقارنىڭ ماڭلىيىدا نەچچە دانە قۇرت بولىدىغانلىقىنىمۇ بىلىدۇ ، شۇنداق تۇرۇقلۇق ئەجەبا شۇنىڭغا ئەقلى يەتمىگەن بولسا ! ...

— سەلىم ، — دېدى داۋۇت بىردىنلا ئارقىغا قايرىلىپ ، — بۇنىڭدىن كېيىن ھەمدۇلنى ئەمەس ، سېنى ئەۋلىيا دېسەك بولغۇدەك ...

— نېمە ئۈچۈن ؟ ...

— چۈنكى ، سەن چەينەك بىلەن قورچاقتا نېمە تىلسىم بارلىقىنى بىرلا قۇر سېلىپ بىلىۋالدىڭ ـ دە ! ...

ئۇلار كەنتكە كىرىپ كەلگەندە ، ئاغزى قۇلىقىغا يەتكەن ئىدرىس ھاسىراپ يېتىپ كەلدى .

— خۇش خەۋەر ، داۋۇت ئاكا ... خۇش ... خۇش خەۋەر ، سە ... سەلىمجان ! ...

— ھە ، نېمە گەپ ئىدرىس ؟ قوماتلەنگەردىكى خوتۇنۇڭ ئوغۇل تۇغدىمۇيا ؟ ... — دېدى داۋۇت ئاتتىن چۈشۈپ .

— سىلەر كېتىپلا ھاكىمدىن تېلېفون كەلگەنىكەن . مەكتەپكە كىنو ئاپپاراتى ، ماتور ، بىر ساندۇق دورا ئەۋەتىپتۇ . مەنمۇ سىلەر يولغا چىققان كۈنى گۈڭشېغا كەتكەنىدىم ، ھېلىراقتا كەلدىم .

— ئۇ نەرسىلەر ھازىر نەدە ؟ — دەپ سورىدى تۇمەن بىلەن سەمەن تەڭلا ...

— مەكتەپ ئىشخانىسىدا ...

— يۈرۈڭلار ، — دېدى داۋۇت ئېتىغا مىنىپ ، — كۆرۈپ

كېلەيلى !

مەكتەپ ئىچى خۇشاللىققا چۆمدى . بالىلار سۈلياۋ قاپتىن چىقىرىلغان ئاپپاراتنى سىلايتتى ، ئالدى ـ ئارقىسىغا ئۆتۈپ كۆرەتتى . سەرۋەر ساندۇقنى ئېچىپ ھەرخىل دورا ، ئوكۇللارنى ، شپىرىس قاينىتىش قازانلىرىنى كۆرۈپ ئىنتايىن خۇشال بولۇپ كەتتى ، ھەتتا تەجرىبىخانا ، قىرائەتخانا قۇرۇلۇشىنىڭ ئۇلىغا تاش قويۇۋاتقان ئۇستاممۇ بۇ تەنتەنىگە ئورتاقلاشتى .

— ھەي ـ ھەي ، ھۆكۈمەت دېگەن ھۆكۈمەت ـ دە ، — دېدى ئۇستام شاپاق دوپپىسىنى ئالىقىنىغا ئۇرۇپ ، — كۈنمۇ نۇرىنى ئايايدىغان بىر تاغقا قانات يېپىۋاتقىنىنى كۆرمەمدىغان !

— مائارىپ ئىدارىسى ، — دېدى ئىدرىس داۋۇتقا ، — قۇرۇلۇش پۇلى ئۇچۇن تۆت مىڭ يۈەن تەستىقلاپتۇ ، ھازىرچە ئىككى مىڭ يۈەننى ئەۋەتىپتۇ .

— ئۆزىمىز سېلىۋاتقاندىن كېيىن ، — دېدى داۋۇت خىجىل بولغاندەك قىياپەتتە ، — يۇقىرىنى چىقىمدار قىلمىساق بوپتىكەن .

— مۇئەللىم ، ئاخشاملىققا كىنو قويۇپ بېرەمسىز ؟ — دېدى تۇمەن يالۇرۇپ .

— بولىدۇ ، مەن ھازىرلا ماتورنى ماڭدۇرۇپ توك كۈچىنى كۆرۈپ باقاي !

داۋۇت ئۆيگە قايتتى ، ئۇنىڭ گېپىدىن ھېچ نەرسە ئۆتمىدى . گۈلسارەنىڭ : «دادىكىسى ، گاللىرىغا بىر نېمە يەۋالاملا ؟» دېگەن سۆزىگىمۇ «ياق» دەپ جاۋاب قايتۇردى ـ دە ، ئۇزۇندىن بېرى تاشلىنىپ قالغان مال قوتانلىرىنىڭ بۇزۇلغان يەرلىرىنى ئوڭلاشقا كىرىشىپ كەتتى . نېمە ئۇچۇندۇر ئۇ ھەم خۇشال ، ھەم خاپا ئىدى .

داۋۇت مانا مۇشۇ ئەتراپتا — مۇقەددەس تاغلار قاپلىغان قازانغا ئوخشاش قاراڭغۇ تاغدا تۇغۇلۇپ چوڭ بولدى . شۇنداق ، ئۇنىڭ ئەلىك يىللىق ھاياتى ماللار ، تېزەكلەر ، چىلە پۇراپ تۇرغان ئېغىللاردا ئۆتتى . ئۇ كىچىككىنە جاراھەت چىقىش سەۋەبى بىلەن يېكى «سوقا يەل تۇرۇپ قالدى» دېگەندەك باھانىلەردە ئۆلگەن

كىشىلەرنى كۆپ كۆردى . تاغلىقلار ئۇلارنى «قازاۋۇقەدەر ، ئۆمرى شۇنچىلىككەن ، قازاغا رىزا» دېگەندەك سۆزلەر بىلەن ئۇزىتىپ قويۇشاتتى . ھەمدۇلدەك كىشىلەرنى مۇقەددەس بىلىپ ، ئۇلارنىڭ تەكەنلىك ۋە تىكەنسىز گەپلىرىنىڭ تېگىگە يەتمەي ئالدىناتتى . لېكسىن ، قار ـ شۇرغانلىق ، جۇدۇن ـ چاپقۇنلۇق جىلغا ـ قاپىتاللاردا جاپا ـ مۇشەققەت بىلەن ئۆمرىنى ئۆتكۈزىدىغان بۇ جاسارەتلىك ، جاھىل تاغلىقلار بىرەر ئىشنىڭ ئەسلىي تېگىگە يەتكەن ھامان ، دەرھاللا قامچىلىرىنى قولىغا ئېلىشاتتى ... ھەر ھالدا داۋۇت قېرىنداشلىرىدىن بىرنەرسىدىن خۇرسەن ئىدى ، ئۇلار نەچچە يىلدا بىر قېتىم بۇ يەرگە ئېزىپ ـ تېزىپ دېگەندەك كىنو قويۇش ئەترىتى ياكى سەنئەت ئۆمىكى كېلىپ قالسا ، دەرھال ئۇلاغلىرىغا مىنىشىپ خەتەرلىك چېگىل ۋە داۋانلاردىن ئۆتۈپ ، «كىنو كەپتۇ» ، «ئاياغ ئويۇنى كەپتۇ»[1] دېيىشىپ ، ۋاراڭ ـ چۇرۇڭ كۆتۈرۈپ يېتىپ كېلىشەتتى . ئەدناسى بۇنداق ئويۇنلار ئۇلار ئۈچۈن بەجايىكى بىر تويدىن ئارتۇقراق تاماشا بولاتتى . تاغلىقلارنىڭ بۇ خىل يېڭىلىققا ئىنتىلىشى داۋۇتتا يېڭىدىن ـ يېڭى ئۇمىدلەرنى پەيدا قىلاتتى . شۇ تاپتا كوچىدىكى تاپۇر ـ تۇپۇر يۈگۈرۈشكەن كىشىلەرنىڭ «ھوي پالانى ، مەكتەپكە كىنو كەپتۇ ، شاپ بول» دەپ بىر ـ بىرىنى چاقىرىشلىرى ، بالىلارنىڭ «ئاق دادا ، بەگ ئانا» دېيىشىپ خۇشال ۋارقىراشلىرى داۋۇتتا ئاجايىپ ھېس ـ تۇيغۇلارنى ئويغاتماقتا ئىدى .

— ھوي دادىسى ؟ — دېدى گۈلسارە تالادىن پالاقلاپ كىرگىنىچە ، — مەكتەپتە كىنو بامىشيا ؟ «مۇ» دەپ مۆرەپمۇ قويمايمىزيا ؟ توۋا ـ توۋا ، مۇنداقمۇ تەپسە تەۋرىمەس ئادەم بۇتكەنيا بۇ ؟ ... — دېدى .

گۈلسارە تىۋىت رومىلىغا ئورىلىپ كېتىپ قالغاندىن كېيىن ، داۋۇت ماللارغا ئوت سېلىۋېتىپ مەكتەپكە قاراپ يول ئالدى . ئۇ يىراقتىنلا ئاپئاق يورۇپ كەتكەن مەيداندا يۈگۈرۈشۈپ يۈرگەن

① ئاياغ ئويۇنى — سەنئەت ئۆمىكى دېمەكچى .

كىشىلەرنى كۆرۈپ قەدىمىنى ئىلدامىلاتتى . داۋۇت ئوقۇغۇچىلار پارتىسىغا ئورنىتىلغان ئاپپاراتلار ، يامانبۇكتىن ئەكىلىنگەن ياغاچلارغا بېكىتىلگەن ئېكرانىنى كۆرۈپ : «قارا ، بۇ بالىنىڭ چاقىرلىقىنى ! » دەپ پىچىرلىغىنىچە ئاۋازكانايىنى بېكىتىۋاتقان سەلىم بىلەن ئىدىرىسنىڭ قېشىغا كەلدى .

— سەلىم ، ئىشلار كاتتىغۇ ؟ — دېدى داۋۇت كۈلۈپ قويۇپ .

— داۋۇت ئاكا ، ئوبدان بولدى . كىنو باشلىنىشتىن بۇرۇن ئىككى ئېغىز گەپ قىلىپ بېرىڭ !

— قوي نېرى ، سەن تۇرغان يەردە مەن سۆزلىسەم ، پەيغەمبەر ئالدىدا مەددالىق قىلغاندەك ئىش بولار ؟

سىزمۇزە داۋۇت ئاكا ، ئاچچىقىڭىز كەلسە پىلىموتتەك پاراسلاپ كېتىسىز . بۇنداق چاغلاردا ...

— ئىدىرىس سۆزلىسۇن ، قانداق دەيسەن ؟ ...

— بوپتۇ ! — دېدى سەلىم كۈلۈپ ، — ئىدىرىس ئاكامۇ ئاپپاراتلارنى ئەكەلگۈچە راسا جاپا تارتتى .

— مەن ... مەن ... ھۆم مانا ... بۇ ... بۇ ... — ئىدىرىس گەدىنىنى قاشلىدى .

مەيدان ۋاراڭ - چۇرۇڭ بىلەن تولغانىدى . قوتانلىق مەھەللىسى ۋە تىكىلەك كەنتىنىڭ ئادەملىرى ، باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ ئوقۇغۇچى ۋە ئوقۇتقۇچىلىرى كەلگەنىدى .

— ھاي تۇغقانلار ! — دېدى ئىدىرىس ئالدىغا چىقىپ ، — ھۆم مانا ، بۇگۈن «شاڭگەنلىك» دېگەن ئەدەسسىز سوقۇش ئۇيغۇرچە كىنو قويۇلىدۇ ... تىم ئولتۇرايلى ... ھاي تەلپەك ، سەن نېمىشقا قوتاز تۇمشۇقىدەك چوقچىيىۋالدىڭ ؟ ئولتۇر دەيمەن ... ھوي مەللەتون ، بىردەم كاسىلدىما ! ...

ئىدىرىس كىنو ئاپپاراتى بىلەن ماتورنى ئابدۇرېشت ھاكىمنىڭ «مەكتەپكە بېرىڭلار» دەپ بۇيرۇق قىلغانلىقىنى ، جۇيجاڭنىڭ تەستىق سالغانلىقى ، مۇدىرنىڭ باش لىڭشىتقانلىقىنى سۆزلىگىنىدە ، ئارقا - ئارقىدىن چاۋاك چېلىندى .

كىنو ئاياغلىشىش بىلەن داۋۇت سەلىم ، قادىر ، سەرۋەر ۋە بىرنەچچە ئوقۇغۇچىنى سەلىمنىڭ ياتقىغا باشلاپ كىرىپ بىر چىنىدىن چاي ئىچكەندىن كېيىن ، ھەممىسىگە بىرقۇر قاراپ چىقتى .

— سەلىم ، مېنىڭ ئويۇمغا بىر ئىش كېلىۋاتىدۇ ، — دېدى داۋۇت بۇرۇتىنى ھىمىرىپ قويۇپ ، — مەكتەپنىڭ ئىشىنى قادىر ، ئىدرىس ئۇستاملارغا تاپشۇرايلى . سەن سەرۋەر بىلەن ئاپپاراتۋە دورا سانىدۇقلىرىنى ئېلىپ بېرىپ ، يايلاقلاردا داۋالاش ئېلىپ بارغاچ كىنو قويساڭلار قانداق ؟ دەرس باشلاشقا تېخى يىگىرمە كۈن بارغۇ ...

— توغرا ، — دېدى داۋۇتنىڭ نىيىتىنى سەزگەن سەلىم ، — بۇ ئىنتايىن ياخشى پائالىيەت بولىدۇ .

— مەنمۇ بارىمەن ، — دېدى تۇمەن .

— بولىدۇ . سەمەن بىلەن نودەرمۇ يارداملىشىۋن ، كىنو قويۇشنى بۇ بالىلارغىمۇ ئۆگىتىپ قوي ! ...

جاپالىق رىيازەتنىڭ مېۋىسى

يايلاقلارغا جان كىردى . تاغ قۇياشى پارقىراپ كۈلۈپ ، يانباغىرلار مەخمەلدەك تاۋلاندى ... قاپتاللاردىكى تاغ تېرەكلىرى يېڭى كېلىنلەردەك يۈيۈنۈپ تارايدى ! ...

— سەلىم مۇئەللىم كەلدى ! سەلىم مۇئەللىم كەلدى ! ...

مانا بۇ تاغلىق بالىلارنىڭ جاراڭلىق ئاۋازى ! بۇ ئاۋاز مۇقەددەس تاغلار ئارا تارقاق جايلاشقان كۆرۈمسىز ، پىنھان كەنتلەرگە ، چارۋىچىلارنىڭ تېزەك تۇتۇنلىرىدە ئىسلاشقان ئاددىي ئۆيلىرىگە شادلىق ـ شادىمانلىق ئەكېلەتتى ... قېرىلار : «ھوي ئانىكىسى ، ھېلىقى يۇمىلاق مەللە دورا مەيدەمدىكى غىژ ـ غىژنى ئېلىپلا كەتتىيا ؟» دېسە ، ئانىلار : «ھوي بالىكىسى ، مۇئەللىم كەلسىلا ئۆيگە باشلىغىنا !» دەيتتى .

بەش كۈندىن بېرى يايلاق كېزىپ ، كىشىلەرنىڭ قورساق ، چىش ، باش ئاغرىقلىرىنى داۋالىغاچ كىنو قويۇۋاتقان سەلىم ھېچقانداق ھېرىش - چارچاشنى ھېس قىلمىدى . ئەكسىچە ، ئۇ تاغلىقلارنىڭ كىنو كۆرۈۋېتىپ خۇشال ۋارقىراشقانلىقىنى ، كۈلۈشكىنىنى كۆرۈپ ، روھلىنىپ قالدى .

سەلىم سەرۋەرنىڭ ئۆتكۈر ، چېچەن ، ئەقىللىق قىز ئىكەنلىكىگە چىن كۆڭلىدىن قايىل بولدى . ئۇ ھەر كۈنى ئۇچرىغان كېسەللەرنى ئىنچىكىلەپ سوراپ ، خاتىرىلەپ كېچىلىرى كىتاب كۆرەتتى ، ئۆگەنگەنلىرىگە سېلىشتۇراتتى . بىرەر يات كېسەل يولۇقۇپ قالسا ، سەلىم ئەكېلىپ بەرگەن كىتابلارنى ئاختۇرۇپ تاڭ ئاتقۇز ۋۇجۇدتتى .

سەلىمنىڭ ئەڭ چوڭ غەلىبىسى ھەم خۇشاللىقى شۇ بولدىكى ، نۇرغۇن ئاتا ــ ئانىلار ئۇنىڭدىن ئەپۇ سورىدى . ئۇلار : «بالىلىرىمىزنى قېتىپ قويايلى» دېۋىدى ، سەلىم : «تەتىل توشقاندا مەكتەپكە ئەۋەتىپ بېرىڭلار» دەپ ئېيتتى . تاغلىقلار : «قايسى كۈنى كۆڭلۈڭ ئەمىن تاپسا ، شۇ كۈنى پاقلان گۆشى يېگەندەك بولىسەن» دېيىشىدۇ . سەلىم مۇشۇ بىر ھەپتىدىن بېرى خۇددى خېمىرتۇرۇچى تېتىغان بولدۇرۇق مانتىدەك ھۇپپىدە ئاقىرىپ تولۇپ قالدى ، چىرايىدىن كۈلكە - تەبەسسۇم يېغىپ تۇراتتى . ئوقۇتقۇچىسىنىڭ نۇرلۇق چىرايىنى كۆرگەن سەرۋەرنىڭ كۆڭلى ئېچىلىپ ، غىڭشىپ ناخشىمۇ ئېيتىپ قوياتتى .

قوتاز ئۇستىدە كىتاب كۆرۈپ كېلىۋاتقان سەرۋەر تاساي يايلىقىغا كىرىپ كەلگەندە ، يەرگە سەكرەپ چۈشتى - دە ، سەلىمگە قاراپ يېنىككىگە كۈلۈمسىرەپ قويدى . تەشۋىقات ئەتىرىتىنىڭ كەلگەنلىكىدىن خەۋەر تېپىپ بولغان تاسايلىق بالىلارمۇ چۈرقىرىشىپ يېتىپ كېلىشتى .

— سەلىم مۇئەللىم كەلدى ! ...

قېتىق ، قايماق ، سۈزمە ، يۇمشاق ئارپا كۆمىچى كۆتۈرۈشكەن ئەر - ئاياللار ، قېرى - چۆرىلەر ئۆي - ئۆيدىن يۈگۈرۈشۈپ چىقتى .

سەلىم ئۇلار بىلەن سالاملاشتى ، ئەھۋال سورىدى . كەنت ئاقساقاللىرىنىڭ ھايت ـ ھۇيت دېيىشى بىلەن ياشلار خادا ياغاچلارنى ئوتلاقلىققا بېكىتتى . تۇمەن ، نودەر ، سەمەنلەرنىڭ كۆرسىتىشى بىلەن ئېكىرانىنى تارتىشتى . سەلىم ئاپپاراتنى تىكلەپ كىنو لېنتىلىرىنى كەينىگە ياندۇرۇۋاتقاندا ، ئېكران تارتىشقا يارەملىشىۋاتقان ھارۇننى كۆرۈپ قالدى . ئۇ سەلىمنىڭ قېشىغا كېلىشكە پېتىنالماي تۇراتتى ...

— ھارۇن ئاكا ، — دېدى سەلىم كۇلۇپ تۇرۇپ ، — بايىز ئاكامنىڭ ئەھۋالى قانداق ؟

— دادام ... دادامنىڭ يارىسى بەكمۇ ئېغىرلىشىپ كەتتى ... — دېدى ھارۇن يەردىن باش كۆتۈرمەي ، — ھازىر ئىششىق قورساقلىرىغچە كەلدى ، ئوڭدا ياتالمايدۇ ...

— بولىدۇ ، مەن ھازىر سەرۋەرنى باشلاپ بارىمەن .

كىنو باشلاشقا تېخى بالدۇر ئىدى . شۇڭا ، سەلىم لېنتىلارنى يانداۋرۇش ، ئاپپاراتنى مۇۋاپىق ئورۇنلاشتۇرۇشتەك ئىشلارنى بالىلارغا تاپشۇرۇپ قويۇپ ، سەرۋەرگە ئەھۋالنى ئېيتتى . سەرۋەر بايىزنىڭ كېسىلىنى داۋالاشقا بارىدىغانلىقىنى ئاڭلاپ ، بىردەمدىلا تۇتۇلۇۋېلىپ تاش ئۇستىدە ئولتۇرۇۋالدى .

— بارمايلى مۇئەللىم ، ئۇ ... ئۇ ... دېگەن ... — سەرۋەر تەتۇر قاراپ ئۆزىچە غودۇڭشىپ قويدى ، — سارائ پىت چېقىۋالغان تەلۋە ...

— ئۇنىڭغا نېمە بوپتۇ ؟

— مەكتەپكە بېسىپ كىرگەن ، ھەمدۇلغا سىنىپ ئېچىپ بەرگەن ، ئوغلى دېگەن قارا ئېيىق سىزنى ئورغان تۇرسا ! ... ھېلىقى يامغۇرلۇق كېچىدە كىشىنى قانچىلىك پاراكەندە قىلدى ئۇلار ! ...

— مانا قارائ سىزنى ! — سەلىم كۇلۇۋەتتى ، — ئاخشامقى كىنودا دۇشمەن ئوفىتسېرىنى داۋالىغان دوختۇرىمىزمۇ خاتا قىپتۇ ـ دە ؟ بايىز دېگەن ئۆز ئادەمغۇ !

سەلىم بايىزنىڭ ئۆيىگە سەرۋەرنى باشلاپ كىلىۋېتىپ ئۇنىڭغا قاراپ قويدى . سەرۋەرنىڭ تاغ گۈلىدەك بىجىرىم چىرايى تۇتۇلغاندى . ئۇ بۇنداق چاغلاردا تېخىمۇ ئوماقلىشىپ كېتەتتى ، تومپىلاق كىچىك لەۋلىرى ئۇچلىنىپ قالاتتى ...

— دوختۇرنىڭ ئىللىق مۇئامىلىسى كىسەل ئۇچۇن روھىي ئوزۇق بولىدىغانلىقىنى ئۇنتۇپ قالماڭ ! — دېدى سەلىم بايىزنىڭ ئۆيىگە كىرىۋېتىپ .

ئۇلارنى ھارۇن ، ئانىسى ۋە كىلىنى كۇتۇۋالدى . ھارۇننىڭ ئايالى — سىمىز كىلىن ئالاھىدە مىننەتدارلىق تەبەسسۇمى بىلەن «ھارمىغايلا ! » دەپ قويدى ... بايىز ئۆينىڭ تۆردە ئىنجىقلاپ دۇم ياتاتتى . سەرۋەر بايىزنىڭ جاراھىتىنى تەكشۈرۈپ چىققاندىن كېيىن باش ئىرغىتتى . چۇنكى ، يىرىڭ تېشىغا تېپىلمىگەنلىكتىن قانىنى بۇلغاپ ، چېنە ئاغزىدەك يەرنى سىستىۋەتكەنىدى .

— نېمىشقا بالدۇرراق كايىش قىلمىغان ؟ — دېدى سەرۋەر ھارۇنغا ئاچچىقى بىلەن .

— ھەمدۇل دېگەن ساختا «بىرلا تۇكۇرۇپ قويسام ساقىيىدۇ» دېسە ، دادام ئىشىنىپ ...

— قېينى ، پاكىزراق داستىن بىرنى ئەكىلىڭ ، قالغانلار چىقىپ كەتسۇن ! ...

سەرۋەر بايىزنىڭ ساغرلىرىنى بېسىپ ۋە ئاستا مۇجۇپ كۆرگەندىن كېيىن ، جاراھەتنىڭ ئەتراپىنى دېزىنفېكسىيىلەپ ، يىرىڭنى شپىرىس بىلەن تارتتى . ئۇ يېرىم داس قان ـ يىرىڭنى تارتىپ بولغان ھامان ، بايىز يىغلاپ كەتتى .

— ئاھ خۇدايىم ، ئاھ خۇدايىم ، بۇلارنى ئۆزۈڭ يەتكۈزدۇڭ ، يۇرىكىمنى قاماللىۋالغان قىسماق قويۇپ بەردى .

— سىز ئاۋۇ يەرنى ، مۇئەللىم سىزمۇ ... — سەرۋەر ھارۇنغا بايىزنىڭ پۇتىنى ، سەلىمگە ئىككى قولىنى تۇتۇشقا ئىشارەت قىلغاندىن كېيىن ، جاراھەتنى « + » بەلگىسىدە تىلدى ـ دە ، تەرەپ ـ تەرەپتىن سىيرىپ يىرىڭلىق قانىنى سقىپ چىقاردى ۋە

قىسقۇچتا قىسىپ تۇرۇپ خالتىلىشىپ كەتكەن تېرىنى كېسىپ تاشلىدى .

سەرۋەر جاراھەتنى پاكىز تازىلاپ ، قانداقتۇر ئۇنغا ئوخشاش ئىاق دورىنى سېپىپ تېڭىپ بولغاندىن كېيىن ، بايىزغا ئوكۇل ئۇردى ۋە ئىچىدىغان دورىلارنى بېرىپ ، نەرسە ـ كېرەكلىرىنى يىغىشتۇردى .

— ئەتە ئەتىگەندە بىز قايتىشتىن ئاۋۋال تېڭىقنى ئالماشتۇرۇپ ، يەنە بىر ئوكۇل ئۇرمەن ، — دېدى سەرۋەر دورا ساندۇقىنى ئېلىپ .

ئەتىسى سەھەر نەرسە ـ كېرەكلەرنى قوتازلارغا ئارتىپ ئومشا يايلىقىغا يۆتكىلىش ئالدىدا سەلىم بىلەن سەرۋەر بايىزنى يوقلاپ كىردى .

— ئەپەندىم ، — دېدى بايىز سەلىمنىڭ قوللىرىنى قويۇۋەتمەي ، — يېرىم ئايدىن بېرى ئۇيقۇ كۆرمىگەنىدىم ، ئاخشام بۆشۈكتىكى بوۋاقتەك ئۇخلىدىم . ئۆزلىرى مېنىڭ جېنىمغا ئارا تۇردىلا ... لېكىن مەن ...

— كۆڭۈللىرىنى چاچمىسلا ، بايىز ئاكا ، ئۇ ئىشلارنى سىلىدىن كۆرگىلى بولمايدۇ .

— ياق ، ياق ، مەن ئېزىپتىمەن ، ئۇنىڭ ئۈستىگە ، — دېدى بايىز بېشىنى ساڭگىلىتىپ تۇرغان ھارۇنغا قولىنى شىلتىپ ، — ماۋۇ چولۇكسىز ئۆكۈز ، پىچىلمىغان بۇقا ، ئىگىسىگە قاۋغان سەگ تولىمۇ ئوسال ئىش قىلدى..

سەرۋەر جاراھەتنى قايتا تېڭىپ ئوكۇل سالغاندىن كېيىن ، بايىز ئۇلارنىڭ بىرئاز تەخىر قىلىشىنى ئۆتۈنۈپ تۇرۇۋالدى . بۇ ئەسنادا ھارۇن بىر قېرىن سېرىق ماي ۋە لېگەندە گۆش كۆتۈرۈپ چىقىپ ، سەلىمنىڭ ئالدىغا قويدى .

— ئەمدى ... ئەمدى ... ئاز بولسىمۇ ...

— بايىز ئاكا ، بۇ نېمە قىلغانلىرى ؟ بىز ھۆكۈمەتنىڭ ئوقۇغۇچىلار ئۈچۈن ئاجراتقان داۋالىنىش راسخوتىدىن چىقىم

قىلدۇق ، ئۇنىڭ ئۇستىگە سىلىنىڭ چولپان بىزنىڭ مەكتەپنىڭ ئوقۇغۇچىسى تۇرسا ...

— ياق ، ياق ، مەن خاپا بولىمەن ، ھەمدۇل بىر تۇكۇرۇپ قويغىنىغا بىر سان گۆش بىلەن بىر تۇلۇم قېتىق ئېپكەتتىيۇ ...

— لېكىن ، بىز ئالالمايمىز . خەير - خوش ، مەن ئاربىلىقتا سەرۇەرنى يەنە ئەۋەتىمەن !

سەلىم بىلەن سەرۇەر چىقىپ كەتكەندىن كېيىن ، بۇ بىر ئائىلە كىشىلىرى بىر - بىرىگە تاپا - تەنە قىلىشىپ ، ئۆز گۇناھلىرىنى تاغدەك كۆرسىتىشىپ ، بىرھازا خىجىللىق ئىچىدە قېلىشتى .

كەچلەپ ئومشا يايلىقىغا يېتىپ كەلگەن سەلىمەر كىشىلەر ئاچىقىقان قېتىق ، قايماق ، قېيما كۆمەچلەردە قورسىقىنى تويغۇزغاندىن كېيىن ، ماتورنى ئوت ئالدۇردى . بىر خىلدا گۇلدۇرلەۋاتقان ماتور ئاۋازىدىن ، ئاپئاق يورۇپ تۇرغان چىراغدىن ئۇركۇگەن موزايلار قۇيرۇقلىرىنى نوغۇچتەك تىكلەپ قېچىشتى ، ئىستلار قاۋىدى . قارامتۇل ۋە قىپقىزىل يۇزلۇك تاغ بالىلىرى قىيقاس - چۇقان كۆتۇرۇشتى ...

كىنو باشلىنىش بىلەن ئوتلاقتا تىقا - تىقما ئولتۇرغانلار چاۋاك چېلىشتى . ئۇلار كىنودىكى ۋەقەلىكلەرگە ئەگىشىپ ھاياجانلىنىپ تەلپەكلىرىنى ئېلىپ ۋارقىرايتتى ياكى بار ئاۋازى بىلەن قاقاقلاپ كۈلەتتى ... سەلىم كىنو ئالدىدا بىر ژۇرنال فىلىمنى قوشۇپ قويغانىدى . ئېكراندا يۇگۇرۇش مۇسابىقىسى كۆرۈندى ، كىمدۇر بىرى ئورنىدىن تۇرۇۋالدى .

— چاپ ! ... چاپ دەيمەن ! ... ئاناڭمۇ ساڭا نان بېرىپ باققان ، ۋۇ ئانىكسىنىڭ پاقىسى ...

— ئولتۇر ھەي دوقمباش توڭكاي ، كىنو كۆرەمدۇق ياكى سېنىڭ خادىمەك بوينۇڭنىمۇ ؟ ... — دېدى توپ ئارىسىدىن بىرى .

— ئولتۇرمامسەن ھوي غوپ - غوپ ئۆتۈك ؟ لايدىن سۇزۇۋالغان قوزۇقتەك گىدىيىۋالماي ... كىنو كۆرگىلى قوي ، — ۋارقىرىدى توپ ئىچىدىن يەنە بىرى .

— كۆرسەك كۆرمەمسەن ! مەن كۆزۈڭگە تېزەك چاپلىدىممۇ ؟
كىنو تۈگىگۈچە بۇنداق قىزىق كۆلكە ـ چاقچاقلارنىڭ ئايىغى ئۈزۈلمىدى . كىنو تۈگىگەندىن كېيىن ، كۆپچىلىك چۈرقىرىشىپ قايتىلاپ قويۇپ بېرىشنى تەلەپ قىلىپ تۇرۇۋالدى . شۇڭا ، سەلىم ئەتە قويماقچى بولغان فىلىمنىمۇ باشلىدى .
فىلىم تېخى يېرىملاشمىغانىدى ، سەلىمنى ئاقساقال بىر كىشى چاقىردى . سەلىم ئاپپاراتنى تۈمەن بىلەن سەمەنگە تاپشۇرۇپ ، ئۆزى ئۇ كىشىنىڭ يېنىغا باردى .
— مۇئەللىم ، بىر بۇرادىرىمىزنىڭ كېلىنى يەڭگەنىدى ، لېكىن ھەمرىيى چۈشمەي ، كېلىن بالا ھوشىدىن كەتتى ، — دېدى ئاقساقال بىرھازا گەپ قىلالماي ، — بۇرادىرىمىز ئۆزلىرىدىن خىجىل بولۇپ ، چىش يېرىپ بىرنېمە دېيەلمەيۋاتىدۇ ...
— نېمە ئۇچۇن ! ؟ ...
— بۇ ... بۇ ... بىر سەتچىلىك دېسىلە ... ئۆز ۋاقتىدا ئۇ ئۆزلىرىنى ...
— كىم ئۇ ؟
— زاكىر خوجا ...
سەلىم بىردىنلا دىققاق ، مايلاشقان يۈزلۈك زاكىر خوجىنى ۋە ئۇنىڭ ئىتلارنى كۈشكۈرتۈپ قويۇۋەتكەن بىشەم خوتۇنىنى ئەسكە ئالدى .
— ئوغلى بارمۇ ؟
— ئوغلى تاغقا چىقىپ كەتكەن .
سەلىم سەرۋەرنى زاكىر خوجىنىڭ ئۆيىگە يولغا سالغاندىن كېيىن ، ئاپپارات قېشىغا كەلدى . ئۇ كىنو تۈگىگەن ھامان بالىلارنى ئاقساقال كىشىنىڭ ئۆيىگە ئورۇنلاشتۇرۇپ قويۇپ ، ئۆزى سەرۋەرنى ئەكېلىش ئۈچۇن زاكىر خوجىنىڭ ئۆيىگە كەتتى .
زاكىر خوجىنىڭ قوش قاناتلىق دەرۋازىسى ئىچىدىن ئېتىلگەن بولۇپ ، ناگان ـ ناگاندا ئۆي ئىشىكىنىڭ «غېيىت» قىلىپ ئېچىلىشى ۋە ئالدىراپ ماڭغان ئاياغ تىۋىشى كېلەتتىيۇ ، يەنە يوقاپ

كېتەتتى . تاغلىقلارنىڭ «توغۇتلۇق ئۆيگە يات ئادەم كىرسە ، ئىنس - جىننى بىرگە ئەكىرىدۇ» دېگەن ئادەتنىنى بىلگەن سەلىم ئېشىك تۇۋدىكى قارىياغاچ كۆتىكىگە ئولتۇردى - دە ، تامغا يۆلەندى .

بىر كۈنلۈك ئۇزۇن سەپەر ، ئىككى كىنو تۈگىگۈچە ئۆرە تۇرۇپ ئاپپارات باشقۇرۇش ، كىنو تۈگىگەندىن كېيىن ئاپپارات ، ماتور ، توك سىمى ، ئېكىرانلارنى يىغىشتۇرۇپ بالىلارنى ئورۇنلاشتۇرۇشقۇچە بولغان بىر قاتار ئىشلار چارچاتقان ئېغىر هاردۇق يەتكەن سەلىم تامغا يۆلەنگىنىچە ئۇخلاپ قالدى .

— مۇئەللىم !...

— هە ! ... — سەلىم چۆچۈپ ئويغىنىپ ، سەرۋەر ۋە ئۇنى ئۇزىتىپ چىققان زاكىر خوجا بىلەن هېلىقى تەرى سۆرۈن سېمىز خوتۇننى كۆردى .

— ئۆيگە كىرمەي بۇ يەردە ئولتۇرغانلىرى نېمىسى ؟ — دېدى زاكىر خوجا خجىل بولۇپ .

— سەرۋەرنى يولدا قورقىتىپ دەپ ساقلاپ ئولتۇرۇپ كۆزۈم ئۇيقۇغا ئىلىنىپ كېتىپتۇ...

سەرۋەرنىڭ بىردىنلا ئۆپكىسى ئۆرۈلدى . تۇن نىسبىدىن ئۆتكۈچە ئۆزىنى ساقلاپ ئولتۇرغان سەلىمگە ئۇنىڭ ئىچى ئاغرىدى ، يەنە بىر تەرەپتىن خجىل بولدى .

— مۇئەللىم كېتەيلى !...

— خۇداغا شۈكۈر ، ئاۋۇال خۇدادىن ، ئاندىن قالسا هەر قايسىلىرى كېلىن بالىمىز بىلەن نەۋرىمىزنى ساقلاپ قېلىشتىلا ... مەن ئەتە سىلەرنى يوقلاپ بارىمەن !... — دېدى زاكىر خوجا .

— جېنىمغىنا غوجام ، — دېدى سېمىز خوتۇن سەلىمگە يالۇرۇپ ، — بىز مەزلۇم خەقنىڭ چېچىمىز ئۇزۇن ، ئەقلىمىز كۆتمەككەن ! هېلىقى ئىشلارنى كۆڭۈل - كۆكسىلىرىدىن كۆتۈرۈۋەتسىلە . سالچۇق بالىكىمىزنىڭ يۈزىگىمۇ سېلىپ يۈرمىسىلە . مەن ئۇ دۇنيا - بۇ دۇنيا ئۇزلىرىدىن خۇش بولۇپ

كېتەي ...

بۇ تەشۋىقات ۋە داۋالاش ئەترىتى قوغاق يايلىقىدىكى مەنسۇرخاننىڭ ئۆيىدە تۆت كۈن تۇرۇپ قالدى . سەلىملەر كېچىسى قويسا ، سەرۋەر «قونچاققا جۇدى قىلىنغان قىز »نىڭ مەيدىسىنى داۋالىدى . ئەسلىدە يېرىم يىلدىن بېرى قىزنىڭ ئاشقازىنىنىڭ سۈيۇقلۇق ئىشلىنىشى ئاجىزلاپ ، تاماق سىڭمەس بولۇپ قالغانىدى . قىز ئۆز كېسىلىنىڭ جەريانىنى تەپسىلىي سۆزلىگەندىن كېيىن ، سەرۋەر كېچىدە كىتاب كۆرۈپ ، ئەتىسى كېسەلگە دىئاگنوز قويدى . تۆت كۈنگىچە قاتتىق ـ يېرىك تاماقلاردىن چەكلەنگەن قىز يېگەن دورىلىرىنىڭ مەنپەئىتىنى كۆردى . ئۇلار قايتىش ۋاقتىدا ھەرخىل تابلېتكا ۋە سۈيۇق دورىلاردىن قالدۇرۇپ قويدى . سەرۋەر بىمارغا دورىلار تۈگىگەن ھامان سىڭلىسى نىسا بىلەن مەكتەپكە بېرىپ ، يەنە دورا ئېلىشنى تاپىلاپ قويۇپ يولغا چىقتى . سەلىم يول بويى قونغان كەنتلىرىدە ، ھەتتا ئىككى ـ ئۈچ ئائىلىلىك يايلاقلاردىمۇ كىنو قويۇپ ، داۋالاش ئىشلىرىنى بىللە ئېلىپ ماڭدى .

نەرسە ــ كېرەكلەر ئارتىلغان قوتازلار كولدۇرمىلىرىنى جاراڭلىتىپ مەكتەپ ئالدىغا كېلەر ـ كەلمەيلا ئۆۋۈسى چۈۋۈلغان ھەسەل ھەرىلىرىدەك ۋاڭ ـ چۇڭ كۆتۈرگەن بالىلار سەلىمنى ئوتتۇرىغا ئېلىۋالدى . بالىلارنىڭ بەزىلىرى كۈلۈشتى ، بەزىلىرى يىغلاشتى ۋە ئۇنى كۆتۈرگەندەك قىلىپ ، قىستىلىشىپ مەكتەپ مەيدانىغا ئەكىردى .

قۇرۇلۇش ئىشلىرى بىلەن بولۇپ ساقاللىرى ئۆسۈپ كەتكەن قادىر لاي پۈتلىرى بىلەنلا يۈگۈرۈپ كېلىپ ، ئۇنىڭ بىلەن قول سىقىشتى .

— سىز چىقىپ كەتكەن كۈنىدىن تارتىپ بالىلار يىغلىغلى تۇرۇۋىدى ، ئەمدى ھەممىسى دېگۈدەك كېلىپ بولدى . قاراڭا ، مەكتەپ قانداق بولۇپ قاپتۇ ؟

سەلىم تېخى يېقىندىلا ئۇمىدسىزلىك قاپلىۋالغان بۇ مەكتىپىگە

قاردى . يېڭىدىن سېلىنغان قىرائەتخانا ۋە تەجرىبىخانىلارنىڭ ئۈستى يېپىلىپ ، ئاقارتىش ئۈچۈن ھاكلار چىلانغانىدى . قىز - ئوغۇل ئوقۇغۇچىلار ئۈستامنىڭ كۆرسىتىشى بىلەن مەكتەپ ئەتراپىغا تام سېلىۋاتاتتى .

— ئۆزگىرىشلەر كۆپ ، سەلىمجان ، — دېدى قادىر كۈلۈپ كېتىپ ، — بىرىنچىدىن ، ئىدىرىس ئىشلىك - دېرىزە ، دەرۋازىلارنى سىرلاش ئۈچۈن گۈڭشىبىغا سىرغا كەتتى . ئىككىنچىدىن ، مەكتەپنىڭ ھازىرقى ئەھۋالى شەھەرگە يەتكۈزۈلدى . ئۇچىنچىدىن ، ئوقۇش باشلاش مۇراسىمىغا ھاكىم ، جۈيجاڭ ، ھامۇدۇن مۇدىرلار قاتناشماقچى ...

خاپىلىق ۋە دەرد - ھەسرەت ئادەمنى ئەقلىدىن ئازدۇرۇپ ، قويغان - پۈتكىنىنى بىلمەي قالغۇدەك گاراڭ قىلىپ قويسا ، خۇشاللىقمۇ خۇددى شۇنداق قىلىدىكەن . سەلىم ياتاققا كىرەتتى ، تالاغا چىقاتتى ، قىرائەتخانا ، تەجرىبىخانىلارغا كىرىپ ھاڭۇپقىپ قاراپ قالاتتى . تۇرۇپلا سومكىسىنى ئېلىپ ، نەگىدۇر بارماقچى بولغاندەك تېڭىرقاپ ، بىرھازا ئويلانغاندىن كېيىن كۈلۈپ كېتەتتى ...

كەچلىك تاماق يېيىلىپ بولغاندىن كېيىن ، سەلىم ئىسكىرىپكىنى ئاچقىپ بالىلار بىلەن مەيدان تاماشىسى قىلدى . ئومۇمىي ئۇسسۇل راسا قىزغان چاغدا ئۇ قادىرنىڭ قۇلىقىغا پىچىرلاپ قويۇپ ، يۇيۇنۇش ئۈچۈن زەڭگەر بۇلاقتا ماڭدى . ئۇ زەڭگەر بۇلاقتا پاكىز يۇيۇنۇپ بولۇپ ، داۋۇت گوندازنىڭ ئۆيىگە باردى . سەلىم گۈلسارە ئاچىغا سالام بېرىپ ئەھۋاللاشقاندىن كېيىن ، قادىرنىڭ ئانىسىنى يوقلىدى . قايتىشتا ھازىلخانىنىڭ ئۆيىگە كەلدى . ئۇ ئەمدىلا ئىشكىنى چەكمەكچى بولۇۋىدى ، ئۆيدىن سەرۋەرنىڭ ئاچچىقلىغان ئاۋازى كەلدى .

— خان ئانا ، بۇنداق گەپنى ھۆددەس قىلماڭ ، ئۇ دېگەن مۇئەللىم ...

— مۇئەللىم بولسا نېمە بوپتۇ ؟ ئۇمۇ ئادەمدۇ ؟ ياكى

ئاسماندىن چۈشكەن پەرىشتىمىكەن؟

— مەن نەدە، ئۇ نەدە؟ — سەرۋەر غودۇڭشىپ قويدى.

— ئادەمنىڭ رىزقى قوشۇلسا، نەدە ـ پەدىگە قارىمايدۇ، — ھازىلىخان جىمىپ قالدى، — مېنىڭ ھالىم كۈندىن ـ كۈنگە ئوساللىشىۋاتىدۇ. كېچىلىرى دېمىم سىقىلىپ، كۆزلىرىم چىقىپ كەتكۈدەك بولۇپ كېتىدۇ. تىنىقمىنىڭ بارىدا خاتىرجەم بولمىسام، كۆزۈم ئوچۇق كەتمەمدۇ؟

ھازىلىخاننىڭ مىچىلداپ، بۇرنىنى تارتقىنىغا قارىغاندا، يىغلاۋاتقانلىقى مەلۇم ئىدى.

— سىز شۇنداق دېگەنبىلەن، مەندەك بىر تاغلىقنى ...

— بولدى، بولدى، مەن بۇ توغرۇلۇق داۋۇت بىلەن سۆزلىشىمەن ...

سەلىم ئىشىك زەنجىرىنى ئاستا قويۇۋەتتى ـ دە، كەلگەن يولى بىلەن قايتىپ كەتتى ...

شېرىن خىياللار تەشۋىشى

گۈلدۇراس ئالقىشلار ئۇزۇنغىچە ياڭراپ تۇردى. ئوقۇش باشلاش مۇراسىمىغا قاتنىشىش ئۈچۈن كەلگەن ئاتا ـ ئانىلار، باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ ئوقۇتقۇچى ـ ئوقۇغۇچىلىرى مەكتەپ مەيدانىدا لىقمۇلىق ئولتۇراتتى.

سەمەن، تۇمەن، نوەر، سەرۋەر، ھۆرلىقا، گۈلسۈمە، نىسا قاتارلىق مۇكاپاتلىنىدىغان ئوقۇغۇچىلار ئالدىغا چىقىپ تىزىلدى. جۈيجاڭ سۈنۈۋاتقان مۇكاپات بۇيۇملىرىنى ھاكىم بالىلارغا تارقىتىپ بەردى، ئۇلار بىلەن قول ئېلىشىپ كۆرۈشتى.

جۈيجاڭ ئىلغار ئوقۇتقۇچىلار ۋە مەكتەپكە يېقىندىن ياردەمدە بولغان كىشىلەرنىڭ ئىسىملىكىنى چاقىرغاندا، سەلىم، قادىر، ئىدرىس، داۋۇت ۋە باشلانغۇچ مەكتەپتىن بىر ئوقۇتقۇچى مەيدانغا چىقتى. ئۇلار مۇكاپاتنى تاپشۇرۇۋېلىپ، ھاكىم، جۈيجاڭ،

شۇجى ، مۇدىرلار بىلەن قول ئېلىشىپ بولغۇچە چاۋاكلار ئۇزۇلمەي چېلىنىپ تۇردى .

بالىلارنىڭ ئىشى ئۆزىمىزنىڭ ئىشى ، ھۆم مانا ، قاتتىق ئىشلەيمىز... قاتتىق ، — دېدى ئۇچ مېتىر چىبەرقۇت بىلەن قىپقىزىل چايداننى قولتۇقلىۋالغان ئىدىرس ھاكىم بىلەن قول ئېلىشۇۋېتىپ .

جۇيجاڭ ئاخىردا مەكتەپ كوللېكتىپى ئۈچۈن بېرىلىدىغان مۇكاپاتنى ئېلان قىلدى . داۋۇت مۇزىكا سادالىرى ئىچىدە بىر رادىئو ۋە تام سائىتىنى تاپشۇرۇۋالغاندا ، مەيداندا چاۋاكلار ئۇزۇنغىچە بېسىلمىدى .

مۇكاپاتلاش ئاخىرلىشىش بىلەن ئوقۇغۇچىلار ۋەكىلىدىن سەمەن ، ئوقۇنقۇچىلاردىن قادىر ، ئاتا - ئانىلاردىن نىيازلار سۆز قىلدى . يىغىنىڭ ئاخىرىدا ئابدۇرېشىت ھاكىم مائارىپنى قوللاش ۋە قوغداش ئۈلگىسى بولغان داۋۇتنى ئالاھىدە ئېغىزغا ئېلىپ ماختىدى ، سەلىم ، قادىرلارنىڭ جاپاغا چىداپ تاغ بالىلىرىنى ئوقۇتۇشتەك ئالىيجاناب روھىنى مەدھىيىلىدى . ئۈلارنىڭ تىرىشچانلىق - ئىقتىسادچانلىق بىلەن مەكتەپ باشقۇرۇپ ، دۆلەتكە تېجەپ بەرگەن پۇللىرىنىڭ سانىنى ئېلان قىلدى .

يىغىندىن كېيىن كۆڭۈل ئېچىش باشلاندى . سەمەن ، تۇمەن ، نۇدەر ، قادىرلار نەي ، داپ ، راۋابلىرىنى كۆتۈرۈپ چىقتى . سەلىم ئىسكىرىپكىنى سازلىدى . مۇزىكا باشلىنىش بىلەن گۈلسۇمە ناخشا ئېيتتى :

ناخشا ئېيتىپ مال بېقىپ ،
كەڭ يايلاقنى كېزىمەن .
بەختى پارلاپ ياشنىغان ،
شۇ يايلاقنىڭ قىزىمەن .

دولقۇن ياساپ ئوتلاقلار ،
شوخ مەرىشەر قوزىلار .
ھەريان چاپار تايچاقلار ،
سېمىز پاقلان ، ئوغلاقلار .

ھۆرلىگا بىلەن تۇمەن لەپەر باشلىغاندا ، ھەممىنى كۈلدۈرۈۋەتتى . تۇمەن قاش ـ كۆزلىرىنى ئوينىتىپ ، دولىلىرىنى سىلكىپ ، ھۆرلىقانىڭ ئەتراپىدا پەرۋانىدەك پىرقىرايتتى . ئاخىردا سەلىم ، قادىر ، نۇدەرلەر ئايرىم مۇزىكا ئورۇندىغاندىن كېيىن ، باشلانغۇچ مەكتەپتىن بىر مۇئەللىم ئوتتۇرىغا چىقىپ تۇرلۇك قۇش ۋە ھايۋانلارنى دوراپ ، مەيداندا كۈلكە كۆتۈرۈۋەتتى .

مەكتەپ زىياپىتىدىن كېيىن ئاتا ـ ئانىلار قايتىشتى . لېكىن ، بايىز ئېتىغا غانجۇغىلاپ كەلگەن ئىككى تۇلۇم سېرىق ماي بىلەن بىر قوينىڭ گۆشىنى ئابدۇرېشىت ھاكىمنىڭ ئالدىغا قويدى :

— قارىسىلا ھاكىم ، ئۆزلىرى بىزنى مەكتەپكە يېقىندىن يارەمدە بولۇڭلار ، دەپ ئىيتتىلا ! لېكىن ، مۇئەللىم بۇ نەرسىلەرنى تەممەت ئالغىلى ئونمايدۇ . ئۇنداقتا بىز يارەمنى ھەمدۇلغا قىلامتۇق ؟ — دېدى بايىز كۆزلىرىنى چىمچىقلىتىپ .

— بوپتۇ سەلىم ، بايىزنىڭ كۆڭلىنى ياندۇرماڭلار ، ئوقۇغۇچىلارغا ئىشلىتەرسىلەر ، — دېدى ھاكىم كۈلۈپ تۇرۇپ ، — بايىزئاخۇن ، ھەمدۇل تۇكۇرگەن ھېلىقى جاراھەتتىن خالاس تاپتىلمۇ ؟

توپلىشىپ تۇرغانلار پاراققىدە كۈلۈشۈپ كەتتى .

— مېنىڭچە ، — دېدى ھاكىم ئۇنىڭ بىلەن چېقىشىپ ، — ھەمدۇلغا بىر سان گۆش ، بىر تۇلۇم قېتىق بېرىپ تۇكۇرتۇشنىڭ نېمە ھاجىتى بار ؟ خوتۇن ، بالا ـ چاقلىرىڭىز تۇكۇرسىمۇ جاراھەتنى كۆمۈۋەتمەمدۇ ؟ !

قاتتىق كۈلكىلەر ئىچىدە بايىز ئۆزىمۇ كۈلۈپ كەتتى . ئۇ ھاكىمدىن مەنۇن بولغان ھالدا ئېتىغا مىندى .

— ئەمسە ھاكىم ، يايلاقلارنى ئارىلىغاندا ، مېنىڭ ئۆيۈمنىڭ كىگىزلىرىنى ئوچ كۈن تىلغىمىسلا قويۇپ بەرمەيمەن .

— لېكىن ، بايىزئاخۇن مەن بالدۇررراق دەۋالاي ، مېنىڭ تۆكۈرۈكۈم جاراھەتكە داۋا بولمايدۇ ...

قاتتىق كۈلكە ئىچىدە بايىز ئېتىغا قامچا سالدى ۋە مەكتەپنىڭ يېڭى ئورنىتىلغان يېشىل دەرۋازىسىدىن چىقىپ ، قوتانلىق مەھەللىسى ئارقىلىق تاسايغا كېتىندىغان چىغىر يولغا چۈشتى ...

بايىزنىڭ ئارقىسىدىن كۈلۈشۈپ قالغان مېھمانلار مۇدىرنىڭ تەكلىپى بىلەن مەكتەپنىڭ تەجرىبىخانا ۋە قىرائەتخانىلىرىنى كۆزدىن كەچۈردى . قىرائەتخانا باشقۇرۇشقا مەسئۇل قىلىنغان چولپان گېزىت ـ ژۇرنال ، ھەرخىل كىتابلارنى ئۆز تۇرى بويىچە تىزغان بولۇپ ، ئۇستەللەرگە رەسىملىك ژۇرناللارنى يېيىۋەتكەنىدى .

داۋۇتنىڭ ئۆيىدە بىر كۈن قونۇپ ، تاغنىڭ ناخشا ـ غەزەللىرىنى ئاڭلاپ كۆڭلى ئېچىلغان جۈيجاڭ بىلەن مۇدىر ئەتىسى شەھەرگە قايتتى . ھاكىم ، ھامۇدۇن ، داۋۇتلار يايلاقلارنى ئارىلاپ كېتىپ قالدى .

جۈيجاڭنى ئۇزىتىپ قاراچېقىلغىچە بىللە كەلگەن سەلىم ئاشپەز مەسلىسىنى يەنە تىلغا ئالدى . جۈيجاڭ بۇ توغرۇلۇق داۋۇت بىلەن مەسلىھەتلەشكەنلىكىنى ئېيتىپ ، سەلىمنى خاتىرجەم قىلدى .

— ئادەم ھەل قىلغىلى بولمىدى ، — دېدى مۇدىر ئېتىغا مىنىۋېتىپ ، — داۋۇتنىڭ تاپقان ئادىمى خاتىرجەم ئىشلەپ قالسا تېخى ياخشى ، بولمىسا بىز بىر ئامال قىلىپ ئاشپەزدىن بىرنى تاپارمىز ...

سەلىم قايتىپ كەلگەندىن كېيىن ، قادىر بىلەن ئىككىسى دەرس سېتىكىسى تۈزدى ۋە دەرس تەييارلىقلىرىنى كۆزدىن كەچۈرۈپ چىقتى . كېيىن قادىر ئۆيىگە قايتتى .

— ھازىلخانىنىڭ كېسىلى ئېغىرلىشىپ قاپتۇ ، — دېدى قادىر

ئۇزىتىپ چىققان سەلىمگە ، — تۇنۇگۈن بېرىپ يوقلاپ كەلدىم ، سىزنى سورايدۇ ...

سەلىم ئۇندىمىدى . ئۇ قادىرنىڭ تىكىلىپ مەنىلىك قارىشىدىن ئارىدا بەزى گەپ ـ سۆزلەرنىڭ ئۆتكەنلىكىنى ھېس قىلدى . سەلىم بۇ چاغقىچە ئەيمەنمەي ئۇ ئۆيگە بارالايتتى . لېكىن ، ھېلىقى كېچىدىكى ھازىلخانىنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ، ئۆزىنى تارتقانىدى .

— توغرا ، مەن بىر ئىشنى ئۇنتۇپتىمەن ، — دېدى قادىر كەينىگە بۇرۇلۇپ ، — داۋۇت ئاكام سەرۋەرنى ئاشپەزلىك قىلسا قانداق بولار دېگەن گەپنى قىلدۇ .

— ئۇ ئوقۇغۇچى تۇرسا ؟ ...

— بۇ توغرۇلۇق داۋۇت ئاكام : «سەرۋەر كەچ تەرەپلەردە ۋە ئارىلىقلاردا شۇ كۈنلۈك دەرسلەرنى سىلەردىن ۋە دوستلىرىدىن ئۆگىنىپ كەتسە ، ئۇنىڭ زېھنى ياخشى ، سىلەر ئويلىنىپ باقساڭلار » دەيدۇ .

— ئۆزى قىينىلىپ قالارمىكىن ؟

— ياق ، سەرۋەر قىينىچىلىقتىن قورقىدىغان قىز ئەمەس . سەلىم ياتقىغا كىرىپ ئۇزۇن ئويلاندى . ئۇنىڭ ئويلىرى ئۇچىنى تاپقىلى بولمايدىغان يىپتەك چىگىش ئىدى . سەرۋەر ئەمدى مەكتەپنىڭ مائاشلىق خىزمەتچىسى بولىدۇ ھەم بىر تەرەپتىن ئوقۇغۇچى ...

سەلىمنى قانداقتۇر غەشلىك ۋە بۇرۇقتۇرمىلىق قىينىماقتا ئىدى . بۇ زادى نېمە ئىشتۇ ! ؟ بۇ بىئاراملىق خۇددى يۈزلەرنى چېقىپ ئۆتكىنى بىلەن تەڭگە راھەت بېغىشلايدىغان باش باھارنىڭ شامىلىغا ئوخشايتتى ، بۇ بىئاراملىقتا ياش يۈرەكنى يوشۇرۇن سۆيۈندۈرىدىغان ئاجايىپ نازۇك ۋە لەززەت بىر ئەركىلىتىشمۇ بار ئىدى ... توغرا ، بۇ ئاشۇ كۈندىن بۇيان ، يەنى سەرۋەرنىڭ ئىشىك زەنجىرىنى قاقالماي قايتىپ كەلگەن كۈنىدىن تارتىپ ئۇنىڭ كۆڭلىگە كىرىپ كەلگەن باھار شامالىرى بولسا كېرەك ...

... ئەگەر هازىلىخان ئېغىز ئېچىپ قالسا قانداق قىلارمەن؟ ... ئۇ ئايال ھېچ تەپ تارتمايلا سەرۋەرنى سايە قىلسىچۇ ... ياق دېسەك كېسەل ئايالنى رەنجىتىپ قويىسەن ، ماقۇل دەپ يالغان ئېيتساڭ ، قىز ئۇمىدلىنىپ قالىدۇ؟ ئۇ... ئۇ... مېنىڭ ئوقۇغۇچۇم تۇرسا؟... قانداقمۇ ...

سەلىم بۇ چاغقىچە سەرۋەرنىڭ ئادەم ئەيمەنگۈدەك دەرىجىدىكى گۈزەل ھۆسنى جامالىغا تىكىلىپ قاراپ باققان ئەمەس ... ھېلىقى يامغۇرلۇق كېچىسى ئۇنى يۆلەپ ئەكەلگەندە ، جاراھەتلىرىنى تېڭىپ ، كىيىملىرىنى سالدۇرغاندا ، سەرۋەرنىڭ نازۇك بارماقلىرى تېگىپ كەتكەندە ، نېمە ئۈچۈن سەلىمدە ئۆزگىچە بىر ھال يۈز بەردى؟ ! ... نېمە ئۈچۈن سەرۋەرنىڭ ياش بىلەن تولغان خۇمار كۆزلىرى سەلىمنىڭ كۆزلىرى بىلەن تاساددىپىي ئۇچرىشىپ قالغاندا ، ئۇنىڭ دەردلىك يۈرىكىنى ئىسكەنجىدەك قىستى؟

سەلىم كېيىن بۇنى ئۇنتۇدى ! ياق ، ئۇنتۇشقا ئۆزىنى مەجبۇرلىدى ۋە ئۆزىگە ئۆزى تەسەللى بەردى : بۇ شۇ كۈنكى قاتتىق خورلىنىشتىن كېيىنكى تەسەللىگە موھتاج قەلبىنىڭ تەۋرىنىشى ... تەسىرلىنىشى ... ھېس ـ تۇيغۇلارنىڭ ناتۇۋان يۈرەكنى ئادەتتىن تاشقىرى لەرزىگە سېلىشى ئىدى ...

سەلىم ئەتىسى دەرسكە كىرگەندە ، سەرۋەردىن ھازىلخانىنىڭ ئەھۋالىنى سورىغاندىن كېيىن ، ئۇنىڭغا قارىمىدى . ئىلاجى بار ئۆزىنى سۇرلۇك تۇتتى ... دەرستىن قايتىپ چىققاندىن كېيىن ، سەلىم بىلەن قادىر سەرۋەرگە داۋۇتنىڭ مەسلىھىتىنى يەتكۈزدى . ئوقۇش تەشنالىقى قانمىغان قىز يەرگە قارىغىنىچە ئۇزۇن جىمىپ كەتتى .

— سىلەرنى ئاۋارە قىلىپ قويىمەنمىكىن؟ — دېدى سەرۋەر ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ .

— گەپ ئۆزىڭىزنىڭ تىرىشچانلىقىدا ، — دېدى سەلىم قىزغا قارىماي ، — ھەر كەچتە شۇ كۈنكى دەرسلەرنى ئۆتۈپ بېرىشكە بىز كاپالەتلىك قىلىمىز . ئۇنىڭدىن باشقا ئاشخانا ، ناۋايخانىغا

ئوقۇغۇچىلار تۆۋەت بويىچە يارەملىشىدۇ . بىزمۇ قاراپ تۇرمايمىز ... ھەر ۋاخلىق تاماقتىن كېيىنمۇ ۋاقىت ئاجراتقىلى بولىدىغۇ ؟ ...

ئىشىك ئېچىلىپ ئىدرىس كاتىپ كىرىپ كەلدى . ئۇ گۈڭشېغا بالىلارنىڭ نورما ئاشلىقىنى ۋە كۆكتات ئالغىلى بارماقچىدى .

— سەلىمجان ، قېنى كۆرۈپ باقسىلا ، ھۆم مانا ، — دېدى ئىدرىس تىزىملىكنى كۆرسىتىپ .

— ئىدرىس ئاكا ، مېنىڭچە تۆز سىز ئۇچۇن ئارتۇقچە يۈككەن . تۇزلۇق سايدىن تاش تۇز ئەكەلسەك بولمامدۇ ؟

— ھەببەللى ، مۇنداق دېمەمسىز ، ئوقۇغۇچىلار بىلەن بىر نۆۋەت تۇز ئەكەلسەكلار ئىككى ئاي يېتىدۇ ، پۇلمۇ ئىقتىساد بولىدۇ .

— سەلىمجان ، — دېدى قادىر ئىدرىس چىقىپ كېتىشى بىلەن ، — تۇزلۇق سايغا بارساق ، ھازىرلا بالىلارغا ئۇقتۇرۇپ قويايلى !

— ئەتە ئەتىگەن بولماسمۇ ؟

— ھاۋانىڭ ئەلپازى يامان ، بۇگۈن كېچە يامغۇر يېغىپ قالسا ، شور ئېرىپ تۇزنىڭ قۇلىقىنى تاپماق تەس بولۇپ قالىدۇ ...

— تۇزنىكىمۇ قۇلىقى بولامدۇ ؟

— بارغاندا كۆرىسىز ...

ئوچچى ئەمگەكنىڭ گېپىنى ئاڭلىغان بالىلار خۇشال بولۇشۇپ ۋارقىراپ كېتىشتى . ئۇلار تۇز قومۇرىدىغان «قوپاغا»نى ئاشخانا ئارقىسىدىن تېپىشتى . بەزى ئوقۇغۇچىلار تاغرىنى ، بەزىلىرى ئارغامچىلىرىنى ئېلىۋېلىشتى . سەلىمۇ بىر دانە كونا تاغار بىلەن ئوتۇن يارىدىغان كەكسىنى ئېلىۋالدى .

— مۇئەللىم ، مەنمۇ بارسام بولامدۇ ؟ — دېدى سەرۋەر يەرگە قاراپ .

— بالىلار كەچتە چاي ئىچكەندىن كېيىن ، بارسىڭىزمۇ

بولىدۇ .

— سەلىمجان ، سىلەر ماڭغاچ تۇرۇڭلار ، — دېدى قادىر سەرۋەرگە قارىۋېلىپ ، — مەن بىرنەچچە بالىنى باشلاپ بېرىپ ، شەخسلەرنىڭ تاكان كەتمەنلىرىدىن بىرنەچچىنى ئېلىۋالاي .

بالىلار يول بويى ۋارقىرىشىپ ، ناخشا ئېيتىشىپ ، كەنت ئىچىنى بېشىغا كىيىشتى . بەزى بالىلار سەلىمنى ئورىۋېلىپ ، ئۇنى ھېكايە ئېيتىپ بېرىشكە قىستايتتى . ئارقىدا كېلىۋاتقان چولپان ، نوۋەر قاتارلىق قىز ـ ئوغۇللار قىرائەتخانىدا ئوقۇغان كىتابلىرى ئۈستىدە بەس ـ بەس بىلەن سۆزلىشىپ كېلىشىۋاتاتتى . ئۇلار چاقار تېغىنىڭ سايلىقىغا كەلگەندە ، قورام تاشلار ئارىلىقلىرىدا بىر ـ بىرىنى قوغلىشىپ چىرقىراشقا ۋە سالغىلىرىدىن تاغ چوققىلىرىغا قارىتىپ ۋېڭىلدىتىپ تاش ئېتىشقا باشلىدى . بىر پاي بەتىنكە كۆتۈرۈۋالغان سەمەن يۈگۈرۈپ كەلگىنىچە ھېكايە سۆزلەۋاتقان سەلىمنىڭ ئالدىدا توختىدى .

— مۇئەللىم ، بۇ بەتىنكىنى تونۇدىڭىزمۇ ؟

سەلىم ئۇزۇن ۋاقىت قار ، يامغۇردا ۋە ئاپتاپتا قېلىپ ئاپقۇتى ئىزىلىپ ، رەڭگىنى يوقاتقان بۇ بەتىنكىنى ئۆرۈپ ـ چۆرۈپ كۆلۈۋەتتى .

— بۇ سېنىڭ بەتىنكەڭغۇ ، نەدىن تاپتىڭ ؟

— قاراڭ ، — دېدى سەمەن چاقار تېغىنىڭ بۇلۇت قاپلىغان تىك چوققىسىنى كۆرسىتىپ ، — ئاشۇنىڭ تېگىدىن .

سەلىم قىشتىكى ۋەقەنى ئېسىگە ئېلىپ ، تاغنىڭ چوققىسىغا قايتا قاراپ نېمىنىدۇر خىيالىدىن ئۆتكۈزدى ـ دە ، تېنى شۇركۈنۈپ سەمەنگە قارىدى . سەمەنمۇ ئۇنىڭ كۆڭلىدىكىنى چۈشەنگەندەك ، — گۆھەر ھەدەم مۇشۇ يەردىن ئۇچۇپ كەتكەن ، — دەپ قويدى .

— ھاي ، ھاي ، قېنى بىردىن كۆتۈرۈۋېلىڭلار ! — دېدى قادىر بىرنەچچە تاكان كەتمەننى يەرگە تاشلاپ .

ئىككى تاغ ئوتتۇرىسىدا دەريادەك يېيىلىپ ياتقان تۈزلۈق ساينىڭ چېتىنى كۆرگىلى بولمايتتى . تۈز ئالغىلى كەلگەنلەر كولاپ

ئېگىز - پەس قىلىۋەتكەن يەرلەر دۇمچىيىپ تۇراتتى . بالىلار تاكان كەتمەنلىرىنى كۆتۈرۈپ تۇزنىڭ قۇلىقىنى ئىزدەيتتى . تۇزنىڭ قۇلىقىنى تېپىشنى سەلىمۇ ئۆگىنىۋالدى . تاش تۇزنىڭ يەر بېتىگە يېقىن ياكى ئازراقلا چىقىپ تۇرىدىغان قۇلاقتەك قانتىق يېرى بولۇپ ، بۇنى تاپقان هامان ، تېگىنى كولاپ پىشاڭ قويۇپ ئاستا لىڭشىتىپ بەرگەندە ، يوغان - يوغان تاش تۇزلار بىرمۇنچە يەرنىڭ توپىسىنى قوزغاپ قومۇرۇلۇپ چىقاتتى . تۇزچىنىڭ كەكسىدە توپا ، شېغىللىرىنى چۇشۇرۇۋەتكەندىن كېيىن ، خۇددى مۇزغا ئوخشاش كۆپكۆك تازا تۇز پارقىراپ ئايان بولاتتى .

يۇگۇرۇشۇپ يۇرۇپ بەس - بەستە تۇز كولىغان بالىلار كەچكە يېقىن تۇزلىرىنى بىر يەرگە دۆۋىلىدى . قادىر مۇئەللىم تۇزنى قولدىماش قىلىپ ، بالىلارنىڭ دۇمبىسىگە باغلىدى . ئۆزىمۇ يوغان بىر پارچە تاش تۇزنى قولدىماش قىلىۋالدى . ئۇ جىمجىت خىيال سۈرۈپ ئولتۇرغان سەرۋەرنى كۆرۈپ قالدى - دە ئۇنىڭغا :

— سەلىمجان ، سەرۋەرنىڭ تۇزىنى قولدىماش قىلىپ قويسىڭىزچۇ ! — دېدى .

سەلىم هەرقانچە قىلىپمۇ ئارغامچىنى ئالماشتۇرۇپ قولدىماش قىلالمىدى . ئۇ بۇنچىلىك ئاددىي ئىشنى بىلمىگەنلىكىدىن ئىزا تارتقانىدى . قادىر تەرلەپ كەتكەن سەلىمگە قاراپ كۈلۈپ قويدى - دە ، ئۆزى كېلىپ سەرۋەر بىلەن سەلىمنىڭ تۇزلىرىنى قولدىماش قىلىپ بەردى .

ئون نەچچە كۈن يايلاق تەكشۈرۈپ قايتقان ئابدۇرېشىت هاكىم بىلەن هامۇدۇن شۇجى قايتىدىغان كۈنى داۋۇت بىلەن مەكتەپكە كېلىپ ، ئوقۇتۇش ۋە تۇرمۇش مەسىلىلىرى ئۈستىدە يولىيورۇق بەردى . كېيىن ئاشخانىغا كىردى . ئۇلار ئالدىغا پەرتۇق تارتىۋىلىپ تاماق ئېتىۋاتقان سەرۋەرنى كۆرۈپ ، ئۇنى ماختىدى . ئۇنىڭغا : «ئوقۇشنىمۇ قولدىن بەرمەڭ ! » دەپ ئىلهام بەردى . دۆۋىلەنگەن تاش تۇزلارنى كۆرگەن هامۇدۇن سەلىمدىن :

— مۇئەللىم ، بۇ تۇزلارنى ئۆزۈڭلار ئەكەلدىڭلارمۇ ؟ — دەپ

سوربدی .

— شۇنداق !

— مېنىڭ ئويۇمغا بىر ئىش كېلىۋاتىدۇ . سىلەر دەم ئېلىش ۋە پائالىيەت كۇنلىرى تۇز يىغساڭلار ، ئىككى - ئۈچ ئايدىلا جاھانىڭ تۇرى دۆڭلىنىپ قالغۇدەك . گۇڭشېغا ئەكىرسەڭلار پۇل ئەمەسمۇ ؟ بازاردىكى تىجارەتچىلەردىن باشقا ، ئۇ تۇزنى ئىدارە - جەمئىيەتلەرنىڭ ئاشخانا - ناۋايخانىلىرىمۇ ئالىدىغۇ !

— توغرا ! — دېدى داۋۇت ، — بۇرۇن بۇ ئىش ھۆددەس خەتمىزگە كەلمەپتۇ ...

— قاتناشچۇ ؟ — دېدى سەلىم كۇلۇپ .

— بەللى ، شۇمۇ گەپ بوپتىمۇ ، — دېدى ھامۇدۇن ، — توقۇزنىچى - ئونىنچى ئايلاردا قاراڭغۇ تاغدىن تەمىنلەش كوپىراتىپىغا ئۆتكۈزىدىغان يۇز نەچچە كالا - قوتاز بار . ھەربىرىگە يۇز جىڭدىن ئارتىپ قويساڭلارمۇ نەچچە ئون مىڭ جىڭ تۇز يۆتكەلمەمدۇ ؟

— شۇ ، — دېدى داۋۇت بىر پارچە تۇزنى قولىغا ئېلىپ ، — بىر قېتىمدىلا بەش - ئالتە يۇز جىڭدىن ئارتۇق تۇز ئەكېلىپسىلەر ، بۇنىڭدىن كېيىن بىرنەچچە قوتازنىمۇ بىللە ئالغاچ بېرىڭلار !

— بۇ ئوبدان چارە ، — دېدى ئابدۇرېشىت ھاكىم ، — بۇ ئارقىلىق مەكتەپنىڭ كەم - كۈسىنى ، بالىلارنىڭ تۇرمۇشىنى قامداشتىن سىرت ، ئوقۇ - ئوقۇتۇش ئىشلىرىنىمۇ ياخشى يولغا سېلىۋالغىلى بولىدۇ . لېكىن ، ئەمگەك پائالىيىتى شەھەر مەكتەپلىرىدىكىگە ئوخشاش ھەپتىدە بىرىم كۈندىن ئاشماسلىقى كېرەك . پۇلنى دەپ دەرسكە تەسىر يەتكۈزۈشكە بولمايدۇ .

داۋۇت ئۇلارنى يولغا سالغاندىن كېيىن ، كەچكە يېقىن مەكتەپكە كېلىپ ، سەرۈەر ئەتكەن سۇيۇقئاشتىن بىر چىنە ئىچتى . قادىر تاماقتىن كېيىنكى كەچلىك مۇزاكىرە تەييارلىقىدا ماتورنى ئوت ئالدۇرۇپ ، سىنىپ ، ياتاق ، ئاشخانىلارنىڭ چىرىغىنى

ياندۇرۇپ ، رادىئونى ئېچىپ قويدى . بالىلار ئەمدى چىراغ يانغان ھامان ۋارقىرىشىپ كەتمەيدىغان ، رادىئونىڭ ئەتراپىغا توپلىنىۋالمايدىغان بولغانىدى . داۋۇت قادىرنى چاقىرىپ ، ئۇنىڭ بىلەن كۆسۈرلاشقاندىن كېيىن ياتاقتا كىردى .

— سەلىم ، قوپ ئورنۇڭدىن ! — دېدى داۋۇت سەلىمنىڭ دولىسىغا ئۇرۇپ ، — بىزنىڭ ئۆيگە بارىلى ، يەڭگەڭ ساڭا ئاتاپ نېرىن ئەتتى .

— داۋۇت ئاكا ... مەن بارمىسام ... دەرس تەييارلىقىم بار ئىدى ...

— قوپە ! كۆپ ھايال بولمايسەن ...

داۋۇت بىلەن سەلىم تىكىلەكتىن ئايلىنىپ ئۆتكەندە ، سۇ كۆتۈرۈپ كېتىۋاتقان ھەمدۇلغا دوقۇرۇشۇپ قالدى . ئۇ داۋۇتقا چوڭقۇر ئېگىلىپ سالام قىلغاندىن كېيىن ، غەلىتىلا ھېجىيىپ كېتىپ قالدى . ھەمدۇل ھازىر كۈنلەپ ئۆيدىن چىقمايدىغان بولۇۋالغانىدى . ئۇنىڭ سىرى ئېچىلىپ ، قىلمىشلىرى پۈتۈن يايلاقلار ئارا مەسخىرىگە ئايلىنىپ كەتكەنىدى ، ھەتتا جامائەت مەسچىتكە باشقا ئىمام سايلاپ ، ئۇنى قاتاردىن چىقىرىۋەتتى . شۇڭا ، ئۇ نامازنىمۇ ئۆيدە ئوقۇيدىغان ، تالا ـ تۈزدە ئانچە كۆرۈنمەيدىغان بولۇۋالغانىدى . داۋۇت بىلەن سەلىم ئۇنىڭ ئارقىسىدىن قاراپ كۈلۈپ قويدى ـ دە ، مەھەللىنىڭ بېشىغا قاراپ كېتىپ قالدى .

ئون ئىككىنچى باب

مۇئەللىم ئۇچۇن

قايغۇ ۋە شادلىقلار بىلەن تولغان يازمۇ ئۆتۈپ كەتتى . تاغلار ، ئېدىرلار ، دەل ـ دەرەخلەر تونىنى ئالماشتۇرۇشقا ئۇلگۇرگەنىدى . قاپتاللاردىكى ياۋا ئۆرۈك ، ياۋا ئالمىلار ، زىخ ۋە ئالاقاتلار بىر ـ بىرىدىن رەڭ تالاشقاندەك ، قىزىل ، توق قوڭۇر ، ھال رەڭ ، ساپسېرىق ، ئاقۇچ تاۋلىنىپ ، كەكلىك ، قىرغاۋۇل ، سۇر رەڭ ئېيىقلار ئۇچۇن چۇچۇمەل ۋە قېرىق مېۋىلىرىنى قېلىن ئوتلار ئارىسىغا تۆكمەكتە ئىدى .

سەلىم مەكتەپ مەيدانىدا ئوقۇغۇچىلارغا ماتېماتىكىدىن مەشىق ئىشلىتىۋاتاتتى . ئوقۇغۇچىلار گەرچە ئىككىنچى يىللىقنىڭ دەرسىنى ئوقۇۋاتقان بولسىمۇ ، چولپان ۋە «ئات ئىزى» ۋەقەلىرىدە بىر مەزگىل ئوقۇشتىن قالغان بالىلارغا دەرستىن سىرت كونا دەرسلەرنىمۇ تولۇقلاشقا توغرا كەلگەنىدى . كۆز ئاپتىپىنىڭ ئاجىز تەپتىدە سەلىم ئېيتىپ بېرىۋاتقان تېپىشماق خاراكتېرىدىكى ماتېماتىكا مەشىقلىرىنى ئىشلەۋاتقان بالىلار بىگىز قوللىرىدا ، بەزىلىرى تەمەچلەردە توپىغا سانلارنى يازاتتى .

— ... ئاسماندا بىر توپ غاز ، يەردە بىر توكۇر غاز . ئەسسالامۇئەلەيكۇم يۇز غاز ، دېدى توكۇر غاز ... بىز يۇز غاز ئەمەسمىز ، دېدى بىر توپ غاز . بىزگە بىزدەك قوشۇلسا ، يەنە ئۇنىڭ يېرىمى ، يېرىمنىڭ يېرىمى ھەم سەن قوشۇلساڭ ، بولىمىز يۇز غاز ، دېدى . قېنى سىلەر ئويلاپ تېپىڭلار ، ئاسماندىكى غاز قانچە ؟

— مۇئەللىم ، فورمۇلىسىنى ئىشلىسەك بولامدۇ ؟

— ياق ، بۇنى ئويلاپ تېپىڭلار !

بالىلار بارماقلىرىنى سانىشاتتى ، بەزىلىرى ئاسمانغا قارىۋالغان ھالدا ئاستا پىچىرلىشاتتى .

— مۇئەللىم ، مەن تاپتىم ، — دېدى گۈلسۈمە سەكرەپ تۇرۇپ ، — ئاسماندىكى غاز ئوتتۇز ئالتە .

— ئۇنداقتا ، سىز دوسكىغا چىقىپ فورمۇلىسىنى تۇزۇپ بېقىڭ !

گۈلسۈمە مەيدانغا تىكلەپ قويغان دوسكىغا فورمۇلىنى تۇزگەندىن كېيىن ، سەلىم يەنە تېپىشماقتىن بىرنى ئېيتتى .

— قايسىڭلار ئوتتۇز ئاتنى توققۇز ئوقۇرغا جۈپتىن باغلاپ بېرەلەيسىلەر ؟

ئوقۇغۇچىلار جاۋاب بېرىش ئارىلىقىدا چىرايى ئۆمسۈرۈن ھالدا قادىر مۇئەللىم يېتىپ كەلدى . ئۇ سەلىمنى چەتكە تارتىپ پىچىرلىغاندىن كېيىن ، سەلىم ئالدىراپ باش لىڭشىتتى ـ دە ، بالىلارغا :

— قادىر مۇئەللىم سىلەرگە دەرس ئۆتكەچ تۇرىدۇ ، مەن ھېلىلا قايتىپ كېلىمەن ، — دېدى .

سەلىم ھازىلخاننى تېخى تۇنۇگۈنلا داۋۇت ، قادىر ، ئىدرىسلار بىللەن بىللە يوقلاپ كەلگەنىدى . سەرۋەرنىڭ بۇگۈن ئەتىگەن كەلمەسلىكى شۇ ۋەجىدىن ئىكەنلىكىگە كۆزى يەتكەن سەلىم ئالدىراپ يۇرۇپ كەتتى . ئۇ يولدا بارغۇچە : «ئەگەر ھازىلخانغا بەختكە قارشى بىرەر ئەھۋال بولۇپ قالسا ، سەرۋەر قانداق قىلار ؟ » دەپ ئويلىدى .

سەلىم ئۆيگە كىرگەندە ، سەرۋەر ھازىلخاننىڭ بېشىدا يىغلاپ ئولتۇراتتى . ئىشىكنىڭ تىرىق قىلغان ئاۋازىدىن كۆزىنى ئاچقان ھازىلخان ئېغىر تىنىق بىلەن خارتلىدى . سەلىم ئۇنىڭ بېشىغا كېلىپ ئولتۇرۇشىغا سەرۋەر ئورنىدىن تۇردى . ئۇ : «سىزگە خان ئانامنىڭ گېپى بار ئىكەن» ، دېدى ـ دە ، يىغلاپ چىقىپ كەتتى .

ھازىلخان ئۆزۈنغچە گەپ قىلالماي ھاسىرىدى . ئۇ گەز باغلاپ

كەتكەن كالپۇكلىرىنى يالىغاندىن كېيىن : «مېنى يۆلە !» دەپ پىچىرلىدى . سەلىم ئۇنى يۆلەپ ئولتۇرغۇزدى .

— مەن ... مەن ... بولالمىدىم ... — دېدى هازىلخان يۇقىرىغا تىنىپ ، — سەر ... ۋەر ... يالغۇز قالدى ... ئۇنى ساقلا ... ساقلا تاپشۇردۇم ... سەن قارىلىق بوپسەن ...

سەلىم «قارىلىق بوپسەن» دېگەن سۆزنى ئاڭلىشى بىلەن داۋۇت بىلەن بولغان ئەڭ ئاخىرقى سۆھبەتنى ئەسلىدى . ئۇ چاغدا سەلىمدىن ئېنىق بىر جاۋاب ئالالمىغان داۋۇت يالغان ئېيتىپ هازىلخاننىڭ كۆڭلىنى ياسىغانىكەن ـ دە ! ...

— سەلىم بالام ... — دېدى هازىلخان تەستە سۆزلەپ ، — سەن ئۇنىڭغا ... كۆپ ... كۆپ ياخشىلىق قىلدىڭ ... مەندىن يانمىدى ... خۇدادىن يانمىدۇ ... سەن سەرۋەرنى ... ئاسرا ، ئۇنى خار ... لىما ... سەر ... ۋەر ...

هازىلخاننىڭ نەپىسى بارغانسېرى پەسلەپ ، قاش ـ قاپاقلىرىغا توپا قونغاندەك بولدى ۋە «خىرت ، خىرت ، خىرت» قىلغان سۈس ئاۋاز بىلەن تەڭ ئاغزىدىن سۆزۈك كۆپۈك بۇژۇلداپ چىقتى .

— سەرۋەر ! ...— سەلىم قورقۇپ ۋارقىرىۋەتتى .

— خان ئاتا ! — سەرۋەر ئېتىلغانچە كىرىپ ، سەلىمنىڭ قولىدا كۆز يۇمغان هازىلخاننىڭ ئۇستىگە ئۆزىنى ئاتتى .

ئەتىسى سەھەر هازىلخاننى كۆمۈپ يانغان جامائەت سەرۋەرنىڭ ئۆيىدە قۇرئان ئوقۇغاندىن كېيىن قايتىشتى . ئارقىدا قالغان داۋۇت سەرۋەرگە تەسەللى خاتىرە بېرىپ :

— ئەمدى بىزنىڭ ئۆيگە بېرىۋال ! مېيىت چىققان ئۆي سۇرلۇك بولىدۇ ، قورقۇپ قالارسەن ! — دېدى .

سەرۋەر خان ئانىسىنىڭ يەتتىسىگچە ئۆيدە ئولتۇرۇپ ، يىغىپ قويغان مائاشىنى ئىشلىتىپ نەزىرسىنى بەرگەندىن كېيىن ، مەكتەپ ناۋايخانىسىنىڭ نەرسە ـ كېرەك قويىدىغان ئىچكىرىكى قازانقىغا كۆچۈپ كەلدى . بۇ چاغدا مەكتەپتە گۈڭشېغا ئىككىنچى قېتىملىق تۇز يۆتكەش تەييارلىقى بولۇۋاتاتتى .

سەرۋەر ئوقۇغۇچىلارغا كەچكى تاماقنى بېرىپ بولۇپ ئاشخانىنى يىغىشتۇردى ـ ده ، كەچلىك مۇزاكىرىگە قاتنىشىش ئۈچۈن سىنىپقا كىردى . ئۇ قادىر شۇ كۈنى ئۆتكەن ئەدەبىيات دەرسى بىلەن جۇغرافىيە دەرسىدىن كونسېپىك يېزىپ بولغاندىن كېيىن ، چۈشەنمىگەن يەرلىرىنى قادىردىن سورىدى . مۇزاكىرىدىن چىققان سەرۋەر قاراڭغۇ چۈشۈش بىلەن سەلىمنىڭ ياتقىغا كىردى .

— كېلىڭ سەرۋەر ! — دېدى سەلىم قولىدىكى ماتېماتىكا تەييارلىقىنى ئۈستەلگە قويۇپ ، — مەن سىزنىڭ ياتقىڭىزغا كىرمەكچى بولۇپ تۇراتتىم .

سەلىم شۇ كۈنى ئۆتۈلگەن ئالگېبرا دەرسىنى ئەستايىدىل سۆزلەپ قايتا ـ قايتا چۈشەندۈردى . ئارقىدىن سەرۋەرگە بىرنەچچە مەسىلە ۋە مىسال ئىشلەتكۈزۈپ خاتىرجەم بولغاندىن كېيىن ، ئالدىنقى كۈنى ئۆتۈلگەن فىزىكا دەرسىدىن تەجرىبە ئىشلەپ كۆرسىتىپ بەردى .

— مەن چىقاي مۇئەللىم ، — دېدى سەرۋەر دەپتەرلىرىنى يىغىشتۇرۇپ ، — كېچىمۇ بىر چاغ بولۇپ قاپتۇ . بۈگۈن تاپشۇرۇق بەرمەمسىز ؟

— ياق ، سەرۋەر ، ئەتە ئىككىمىز جەرەن بۇلاققا بېرىپ كېلىمىز . سەمەننىڭ بوۋىسى ئاغرىپ قاپتۇ . شۇڭا ، سەھەردە چۈشلۈك تاماقنىڭ تەييارلىقىنى قىلىپ قويۇڭ ، نۆۋەتچى قىزلار تاماقنى ئۆزلىرى ئېتىدۇ . جەپەر ئاكامنى يوقلاپ كەلمەسەك ، باشقا پۇرسەت چىقمايدۇ ، ئۆگۈنلۈككە گۈڭشېغا تۇز يۆتكەيمىز .

— تۇز يۆتكەشكە سىزمۇ بارامسىز ؟

— ھەئە ...

... دورا ساندۇقىنى ئاسقان سەلىم بىلەن سەرۋەر ئەتىسى چاقار تېغىنىڭ «چاپلاشماق» ، «ساڭگىلماق»لىرىدىن قول تۇتۇشۇپ ئۆتۈپ ، جەرەن بۇلاققا يېتىپ كەلدى . جۇڭغا يۆگىنىۋالغان جەپەر ئىنجىقلاپ ياتاتتى . مورا ئالدىدا ئوت پۈۋلەپ ئولتۇرغان سەمەن ئۇلارنى كۆرۈش بىلەن خۇشال بولۇپ كەتتى ۋە سەلىمنى

قۇچاقلىۋالدى .

— نېمە قىلىۋاتىسەن ؟

— ئاق دادامغا كاشكاپ قاينىتىۋاتىمەن .

— جەپەر ئاكامنىڭ ئەھۋالى قانداق ؟

— خېلى ياخشى ، — دېدى سەمەن دەرھاللا جەپەرنىڭ جۇۋىسىنى قايرىدى ، — ئاق دادا ، ئاق دادا ! مۇئەللىم كەلدى ، مۇئەللىم ...

جەپەر بېشىنى كۆتۈرۈپ تەكىيگە يۆلەنگەندىن كېيىن ، جىيەكلىرى قىزىرىپ كەتكەن كۆزلىرىنى سەلمىگە تىكتى .

— ھە سەلىم بالىكەنيا بۇ ... يوقلاپ كەپسەن ـ دە ، رەھمەت ، رەھمەت ، ۋاي ـ ۋۇي تىترەپلا تۇرىمەن ... ھە بۇ سېكىلەك كىم بولىدۇ ؟

— ھازىلخانىڭ قىزى سەرۋەر ئەمەسمۇ ؟

— ھۆم ، ماقۇلە ، مۇنداق ـ دە ! ھاپىزنىڭ قىزى مەن دېگىن ... ئاڭلىسام ھازىلخان قازا قىپتۇ ، ھاپىز رەھمەتلىكمۇ سېنى تەلىپكىدە چوڭ قىلغانىدى ، مانا ئەمدى چوپچوڭلا ئادەم بولۇپ قاپسەن ! ...

سەرۋەر جەپەرنىڭ تومۇرىنى تۇتۇپ ، كۆز ۋە ئېغىزلىرىنى تەكشۈرۈپ كۆرگەندىن كېيىن ، بىرنەچچە خىل دورىنى چۈشەندۈرۈپ قەغەزگە ئوراپ بەردى . قاينىتىش سۇ قاينىتىش ئۇچۇن ئۆزى قۇم چۆگۈننى ئوتقا قويدى . سەلىم جەپەرنىڭ دولىسىنى تۇتقاچ ئۇنىڭدىن ئۆزىنىڭ ۋاقتىدا يوقلاپ كېلەلمىگەنلىكى ئۇچۇن ئۆزرە سورىدى .

— قوي ، بۇنداق گەپنى قىلما ! — دېدى جەپەر ئېغىر خورسىنىپ ، — مەن سەمەندىن بېشىڭغا كەلگەن پىشكەللىكلەرنى ئاڭلاپ تۇردۇم . لېكىن ، «تاغ ئىچىدە تېنىگەن ئادەمگە يول چىقماي قالمايدۇ» دېگەن گەپ بار . تېنىدىڭ ، تەمتىرىدىڭ ، يىقىلدىڭ ، قوپتۇڭ ، تىل ـ ئاھانەت ، تۆھمەتلەر مۆلدۈردەك ياغدى ، لېكىن سەن يادىاپ ، سولىغان بولساڭمۇ ، تاغدىكى قورام تاشتەك

بوۋاي بىرھازا يۆتىلىپ كەتتى . سەلىم مورا ئالدىدىكى ئوت قالاۋاتقان سەرۋەرگە قارىدى ـ دە ، قىزىرىپ كەتتى . چۈنكى ، بىر چاغلاردىكى ئىشلار گۈپلا ئۇنىڭ ئېسىگە چۈشكەنىدى . سەرۋەر ئۇنىڭ كۆڭلىدىكىنى بىلگەندەك يەرگە قارىۋالدى .

— بىزنىڭ تاغلىرىمىزدا ، — دېدى بوۋاي يۆتەلدىن كېيىن ھاسىراپ ، — مېھرىگىياھ ئۆسىدۇ ، ئۇ كېچىلىرى ئوت بولۇپ كۆرۈنىدۇ . يىلتىزى بولسا شىپالىق دورا . خۇددى سەنمۇ مېھرىگىياھتەك چىراغ بولۇپ ، تاغلىقلارنىڭ كۆزىنى يورۇتتۇڭ ، شىپالىق دورا بولۇپ ، تېنىگە مادار بولدۇڭ ! ...

— ئاق دادا ! — دېدى سەرۋەر جامدا قاينىاق سۈ ئەكىلىپ ، — دورىكىزنى ئىچىۋېلىڭ !

دورا ئىچىپ كۆنمىگەن جەپەر بوۋاي بىرنەچچە خىل دورىنى ئىچىپ بولغۇچە تەرلەپ كەتتى . سەرۋەر دورىلارنى قاناق ئىچۈرۈش ۋە ئىچۈرۈش ۋاقتى قاتارلىقلارنى سەمەنگە ئۇقتۇرغاندىن كېيىن ، بوۋاينى يۆگەپ قويۇپ مەكتەپكە قايتتى .

سەلىم يولدا كېلىۋېتىپ جەپەر بوۋاينىڭ ئاددىي ، ئەمما تاشقا مۆھۈر باسقاندەك گەپلىرىنى ئويلىدى . بۇ تاغلىقلارنىڭ ئۇنىڭغا بەرگەن تۇنجى باھاسى ئىدى . لېكىن ، سەلىم ئۆزىدە يەنە قانداقتۇر نەرسىلەرنىڭ كەمچىل ئىكەنلىكىنى ، قىلىشقا تېگىشلىك ئىشلارنىڭ تېخى قىلىنمايۋاتقانلىقىنى ھېس قىلاتتى . شۇنداق ، ئۆزلىرى ئۆز كۈچىگە تايىنىپ تەجرىبىخانا ، قىرائەتخانا ، ئىشخانىلارنى سېلىۋالدى . ھازىر قىرائەتخانا ھەسەل ھەرىسىنىڭ ئۇۋىسىغا ئايلاندى . بالىلار دەرس ئارىلىقلىرىدا ، دەم ئېلىش پۇرسەتلىرىدە بەس ـ بەس بىلەن كىتاب كۆرىدۇ . لېكىن ، كىتابلار بالىلارنىڭ تەلىپىنى قاندۇرالمايۋاتىدۇ . توغرا ، بۇ قېتىم تۇز ساتقان پۇلغا ھەرخىل كىتابلارنى سېتىۋېلىش كېرەك ، تەنتەربىيە تۇرلىرىنى كۆپەيتىش كېرەك ، ھەر شەنبە بالىلارنى قويۇپ بەرگەندە ، كەنت ۋە يايلاقلاردا كىنو قويۇش ، سەييارە داۋالاش پائالىيىتىنى ئېلىپ

بېرىش كېرەك .

— مۇئەللىم ،— دېدى سەرۋەر كۈلۈپ ،— مەن جەپەر بوۋاينىڭ سۆزلىرىنى دەڭسەپ كۆردۈم ، ئۇ توغرا دەيدۇ... سىز... ھەقىقىي بىر مېھرىگىياھ ... شۇنداق ، سىز ... سىز ... نۇر ۋە شىپا بەرگۈچى مېھرىگىياھ ...

— ياق ، سەرۋەر ! ھاھا تولىمۇ ئېشىپ كەتتى . بۇنداق باھاغا ئېرىشىش ئۇچۇن ، يەنە ئەجىر سىڭدۈرۈش كېرەك . تاغلىقلارنىڭ دەردىگە بەكرەك دەرمان بولۇۋاتقىنى ھازىر سىزغۇ ! ...

— ئەگەر سىز ، — دېدى سەرۋەر مېھىر ۋە مۇھەببەت بىلەن كۆزىگە ياش ئېلىپ ، — مېنى قوبۇل قىلمىغان ، دەردىمنى تارتمىغان ، ھەرخىل كىتابلارنى بەرمىگەن ۋە كۆزۈمنى ئاچمىغان بولسىڭىز ، قىسقىسى سىز بولمىغان بولسىڭىز ... مەن نېمە بولغان بولار ئىدىم ... بىر دۇئانىڭ قۇربانى بولۇپ كەتمەسمىدىم ! ...

— كۆڭلىڭىزنى بۇزماڭ سەرۋەر ، — دېدى سەلىم تۇنجى قېتىم ئۇنىڭ دولىسىغا قولىنى قويۇپ ، — مەن سىزگە رەھمەت دېيىشىم كېرەك ، سىز ... سىز مېنىڭ ېشىمغا كۇن چۇشكەن ، ئۇمىدلىرىم ئۆچكەن كۇنلەردە ېشىمغا سايىۋەن بولدىڭىز ... جاپالىق كۇنلەردە ماڭا ھەمراھ بولدىڭىز ... شۇنداق ، بۇنىڭدىن كېيىنمۇ سىز ماڭا قانات بولۇپ قالىسىز ...

يەرگە قاراپ كېتىۋاتقان سەرۋەرنىڭ يۇزى ھۇپپىدە قىزىرىپ ، پۇتۇن تېنى ئوت ئالغاندەك چىمىرلاپ كەتتى . كىچىككىنە يۇرىكى بولسا تۇنلەپ سۇرگەن خىياللىرىنىڭ كۆلەڭگىسىنى غىل ـ پاللا كۆرۇپ قالغاندەك تىپىرلاپ ، ئۇنى بىھوش ھالەتكە سالدى ...

ئۇلار ئوقۇغۇچىلار چۇشلۇك تامىقىنى يەپ بولغاندا مەكتەپكە يېتىپ كەلدى . سەرۋەر چۇشتىن كېيىن سەلىمنىڭ ئىككى سائەتلىك دەرسىگە قاتناشقاندىن كېيىن ، كەچلىك تاماقتا تەييارلىق قىلىش ئۇچۇن ئاشخانىغا كىردى . ئۇ بۇگۇن ناھايىتى خۇشال ئىدى ، نېمىگە خۇشال بولۇۋاتقانلىقىنى ئۆزىمۇ بىلمەيتتى ...

سەرۋەر ئىچىدە بىر تاغ ناخشىسىنىڭ ئاھاڭىنى ئېيتقاچ

بالىلارغا تاماق بېرىپ ، كەچلىك مۇزاكىرىگە قاتنىشىش ئۈچۈن خاتىرە ، قەلەملىرىنى ئېلىپ تۇرۇشىغا ناۋايىخانىنىڭ ئىشىكى ئېچىلىپ توققۇز ياشلىق گۈلشەن دېگەن قىز كىرىپ كەلدى . بۇ قىزنىڭ ئۆيى مەسچىتنىڭ قېشىدا بولۇپ ، تېخى ئۆتكەندىلا سەرۋەر ئۇنىڭ قورساق ئاغرىقىغا دورا بەرگەنىدى . مەكتەپكە كېلىپ ئويناپ كېتىدىغان كەنتلىك بالىلارغا ئانچە قېتىلمايدىغان بۇ قىزنىڭ تاسادىپىي كېلىپ قېلىشى سەرۋەرنى توختاتتى .

— يەنە قورسىقىڭىز ئاغرىپ قالدىما ؟

— ياق ، ئويناپ كەلدىم ...

— ھازىر مەن دەرسكە چىقمەن ... ئوينىغىلى كېيىن كېلىڭ !

— سەرۋەر ئاچا ، گۈڭشېغا قاچان تۇز ئاپىرىسلەر ؟ ...

— ئەتە ئەتىگەن !

— سەلىم مۇئەللىممۇ بارامدۇ ؟

— ھەئە ...

سەرۋەر جاۋاب بېرىپ بولۇپ ئويلىنىپ قالدى . «بۇ قىز نېمە ئۈچۈن بۇنى كوچىلاپ قالدى ؟ سەلىم مۇئەللىممۇ بارامدۇ ، دېگىنى نېمىسى ؟ ... تېگىدە بىرەر سىر بولمىسۇن يەنە... »

— بۇنى نېمە ئۈچۈن سورايسىز ؟...

— ياق ئۆزۈمچە .

— ئېيتمىسىڭىز ئۆيدىن چىقارمايمەن !

قىز يىغلامسىراپ ئىشىك ئالدىدا دومسىيىپ تۇرۇۋالدى . قورقۇتسا ئىشىنىڭ چاتاق بولىدىغانلىقىنى پەملىگەن سەرۋەر بوينىدىكى يېرىم تىزىق قىزىل مارجاننى ئالدى ـ دە ، ئۇنىڭ بوينىغا سېلىپ قويدى .

— ۋاي ئانىكام ، ئەجەب ياراشتىيا !

— ماڭا بەرمەيسىز ؟

— سىزگە بەردىم ، ئەمدىغۇ ئېيتىپ بېرەرسىز ؟ ...

— ماڭا ... ماڭا : «موللام ئېيتماڭ ، ئېيتسىڭىز ئاغرىڭىز

مايماق كېتىدۇ» دېگەندى ... راستىنلا ئاغزىم مايماق كېتەمدا؟

سەرۋەر قىزنى چىقىرىۋەتتى. ئۇ گەرچە مۇزاكىرىگە كىرىپ دەرس تەكرار قىلىپ بېرىۋاتقان سەلىمنىڭ ئاغزىغا قادىلىپ تۇرغان بولسىمۇ، قۇلىقىغا ھېچ نەرسە كىرمەيتتى. بىر - بىرىدىن ۋەھىمىلىك خىياللار ئەنسىز ئۇرۇۋاتقان يۈرىكىنى ئامبۇردەك قىساتتى.

«ھەمدۇل نېمە ئۈچۈن مۇئەللىمنىڭ گۈڭشېغا بېرىشنى سورايدۇ؟ بۇنىڭدا يەنە قانداق شۇملۇق يوشۇرۇنغان؟ ھەممە مەئىشتىدىن قۇرۇق قالغان ھەمدۇل ئەڭ ئاخىرقى قىساس ئېلىشقا نىيەت قىلدىمۇ يا؟ ئۇ يەنە زادى نېمە قىلماقچى؟»

سەرۋەر مۇزاكىرىدىن قايتىپ چىقىپ چىراغمۇ ياقماي، ھەر كۈنلۈك ئادىتى بويىچە تاپشۇرۇق ئىشلەشنىمۇ ئۇنتۇپ، تېڭىرقاپ تۇرۇپ قالدى. ئۇ مەكتەپ ھويلىسىدا بىر خىلدا گۈركىرەۋاتقان ماتورنىڭ ئاۋازىنى تىڭشاۋاتقاندەك جىمجىت ئىدى.

«داۋۇت ئاكام بىلەن مۇئەللىمنى بۇ ئىشتىن خەۋەرلەندۈرۈپ قويۇش كېرەك، بولمىسا...»

ئىشىكنىڭ تىرىقلىشىدىن سەرۋەر چۆچۈپ كەتتى.

— كىم؟

— مەن ... سەلىم، سەرۋەر، يېتىپ قالدىڭىزما؟

سەلىم ئىشىكتىن كىرىپلا قاراڭغۇ قازناقتا ھېچ نەرسىنى پەرق ئېتەلمىدى، سەرۋەر دەرھال چىراغنى يېقىۋەتتى.

— چىراغنىمۇ ياندۇرماي، قاراڭغۇدا ئولتۇرغىنىڭىز نېمىسى؟

— ئۇنتۇپ قاپتىمەن!

— سەرۋەر، سىزگە ياخشى بىرنەرسە ئەكەلدىم، قاراڭ ...

— «پولات ۋە گۈلروھ»!

سەرۋەر مۇقاۋىلىرى كونىراپ رەڭگىنى يوقاتقان كىتابنى قولغا ئالدى - دە، ئۆرۈپ - چۆرۈپ كۆرۈشكە باشلىدى.

— نېمانچە كونىراپ كەتكەن؟

— دادامدىن قالغان تەۋەررۈك كىتابلارنىڭ بىرى . ئۇنى مەن ئوقۇۋاتقان چېغىمدا ئىنستىتۇت بېغىغا كۆمۈپ ساقلىغان .

— ئۆتكەندە بەرگەن «ئوقۇتقۇچى» رومانىنى ئوقۇپ ، ئۇزۇن ۋاقىتلارغىچە ئۆزۈمنى باشقىچىلا ئالەمدە ياشاۋاتقاندەك ھېس قىلدىم ... ئوقۇتقۇچى ئالىم دوسمەتوق ، يېزا قىزى گۈلسۈملەر تارتقان رىيازەتلەر مېنى نەچچە قېتىم يىغلاتتى ...

— مەن ، — دېدى سەلىم دۈدۈقلاپ ، — سىزدىكى ئۆزگىرىشلەرنى كۆرگەنسېرى مۆلچەرلىگۈسىز دەرىجىدە خۇشاللىق ھېس قىلىۋاتىمەن ... لېكىن سالامەتلىكىڭىزگە دىققەت قىلىڭ . ھازىرمۇ خېلىلا جۈدەپ قالدىڭىز ! ...

سەرۋەرنىڭ بېشى كۆكسىگە ئېگىلىپ ، قويۇق كىرپىكلىرى جۈپلەندى ... «جۈدەپ كەتتىڭىز» دېگەن بۇ سۆزگە نەقەدەر كۆپ مەنە يوشۇرۇنغان ـ ھە ؟ ! ... ياكى سەرۋەرگە شۇنداق تۇيۇلۇۋاتامدۇ ؟ ياق ، تۇيۇلۇۋاتقىنى يوق ... بۇ ئاددىي سۆزدىن ئاسراش ، ئەركىلىتىش ، قانات يېپىش ، ئەڭ قەدىرلىك قەدىناسىغا نىسبەتەن بولىدىغان مېھىر ـ مۇھەببەت چىقىپ تۇرمامدۇ ؟

سەلىممۇ ئالدىدا ئۆرە تۇرغان ، بەدىنى ۋە ھۆسنى تولۇپ يېتىشكەن كېيىك كۆزلۈك بۇ تاغ قىزىغا قارىغانسېرى ، غەيرىي بىر سېھرىي كۈچ ئۇنىڭ يۈرىكىنى ئۆز ئىزىدىن ئازدۇرماقتا ئىدى . قىزنىڭ ناۋات رەڭ نازۇك بوينىغا تولغىشىپ چۈشكەن قارا سىيالىتەك ئۆركەش ـ ئۆركەش چاچلىرى ... زەڭگەر بۇلاق سۈيىدەك سۈزۈك شەھلا كۆزلىرى ... بىر قاراش بىلەنلا يۈرەككە قادىلىدىغان نەيزىدەك كىرپىكلىرى... خۇددى بۆدۈنە چۈجىسىدەك يۇمران ، نازۇك ، يۇمىلاق ئېگىكلىرى ... تاغ بۆلجۇرگىنىدەك قىپقىزىل لەۋلىرى ... ئاق تېرەك نوتىسىدەك زىبا بويى ...

— خوش سەرۋەر ، مەن ... مەن ... چىقاي ...

— توخ ... تاڭ مۇئەللىم ... — ئاستا شۇنىلىدى قىز .

سەلىم توختىدى ... لېكىن سەرۋەرگە قارىمىدى ... سەرۋەر بۇگۈن كەچتە كىرگەن گۈلشەن دېگەن قىزنىڭ سىرلىق سۆز ـ

هەربىر كەتلىرى ۋە ئۆزىنىڭ گۈمان - ئەنسىرەشلىرىنى سەلمىگە بىرمۇبىر بايان قىلغىنىدا ، سەلىممۇ ھەيرانلىقتىن نېمە دېيىشىنى بىلمەي قالدى ...

— مۇئەللىم ، — دېدى سەرۋەر ئۈنىڭغا يېلىنىپ ، — ئەتە تۈز يۆتكەشكە سىز بارماڭ ... مەن ...

— ئەنسىرىمەڭ ، مەن يالغۇز بولمىسام ! ئىدىرىس ئاكاممۇ باردۇ ئەمەسمۇ ؟

— سىز بارمىسىڭىز زادى بولمامدۇ ؟

— سەرۋەر ، ئىككى قېتىملىق تۈزنىڭ پۇلىنى ھېسابلاپ ئېلىپ ، ناھىيىدىن كىتاب - ژۇرنال ، ھەربىر بالىغا بىردىن پوپكا ، قەلەم ، خاتىرە قاتارلىقلارنى ئاچقىشىم كېرەك ئىدى ...

— مەن ... مەن ... ھەمدۇلنىڭ بىر شۇملۇق قىلمىشىدىن ئەنسىرەيمەن ...

سەلىم قايتىپ چىقىپ ، ئوقۇغۇچىلار ياتاقلىرىنى بىرقۇر تەكشۈرۈپ ، ئېچىلىپ كەتكەن ئوقۇغۇچىلارنى قىپچاپ يۆگەپ ، چۈشۈپ كەتكەن كىيىملەرنى قوزۇقتا ئېسىپ قويغاندىن كېيىن ، ماتورنى ئۆچۈرۈۋېتىپ ياتقىغا كىرىپ شامنى ياقتى - دە ، ئورنىنى راسلىدى . ئۇ يوتقانغا كىرىپ ياستۇقتا يۆلەندى . سەرۋەر ئۈنىڭ كۆز ئالدىدىن كەتمەيۋاتاتتى . «سەلىم راستتىنلا ... ياق ، ياق... ياق... ئۇ ئوقۇغۇچى !... ئوقۇغۇچى ! !... «ئەخمەق ، ئۇ ئىشچى ... مەكتەپنىڭ ئاشپىزى ! ... » كىمدۇر بىرى ئۈنىڭغا ئەقىل ئۆگەتكەندەك ، يول كۆرسەتكەندەك قىلاتتى ...

دەرۋەقە سەلىمنىڭ قەلبىگە بىراۋ سىڭىپ كىرمەكتە ! ... ھېسسىياتنىڭ كۆزگە كۆرۈنمەيدىغان تورلىرىنى يېيىپ ، ئۈنىڭ شېرىن تۇيغۇلىرىنى ئۇۋلىماقتا ئىدى ! ... بۇ ئۇۋچى كىم ؟ ئۇ گۈزەللىكتە نۇقسانسىز ، بېجىرىم ... ساغلام ، ئەقىللىق ، چېۋەر تاغ لەيلىسى — سەرۋەر ... ئۈنىڭ بىلەن سەلىمنىڭ بەخت بۇلىقى شەربەت بېرىدۇ ... ھايات بېغى ياشنايدۇ ... بۇ باغ بىر ئۆمۈر ، بىر ئۆمۈر ۋاپادار باغۋەننىڭ پەرۋىشىدە بولىدۇ ...

سەلىم ئۆزىنى ئۆزى ئەيىبلىدى ... بۇ ئويلارنى ئۆزىدىن نېرى ئىتتىردى . لېكىن ، بۇ خىياللار خۇددى ئوغرىلاردەك ئىشىك يوچۇقلىرىدىن ، دېرىزىلەردىن يەنە كىرىپ كەلدى ، ئۇنىڭ يېنىدىن پەقەتلا نېرى كەتمىدى ...

«ھەي سەلىم ، سەلىم ، — دېدى ئۇ ئۆزىگە پىچىرلاپ ، — سەن بىر مۇئەللىم ! قىرىق بەش ئوقۇغۇچىنىڭ ئۈستازى ... بۇنداق خىيالىلار سېنىڭ كاللاڭغا قەيەردىن ئۇندى ؟... ئۇيالمامسەن ، نومۇس قىلمامسەن ؟ !... ئازغىنا قىلغان ساخاۋىتىڭ بەدىلىگە ئۇنىڭدىن نېمىلەرنى ئۈمىد قىلىۋاتىسەن ؟ !... ئۇنىڭ بەختى تېخى ئالدىدا ! ئۇ ئوقۇشى كېرەك ، ئالىي مەكتەپكىچە ئوقۇشى كېرەك... سەرۋەرنىڭ ھايات مۇساپىسىدە يەنە نۇرغۇنلىغان دوستلىرى بولىدۇ ... كىم بىلىدۇ ، بەلكىم ... »

سەلىم ئۆز خىيالىلىرى بىلەن كۈرەش قىلىۋاتقان بۇ كېچىدە سەرۋەرمۇ ئۇخلىمىغانىدى . ئۇ ئۇيان ئۆرۈلۈپ - بۇيان ئۆرۈلۈپ ، قورقۇنچلۇق خىيالىلاردىن قۇتۇلالمىدى . يوتقانىنى بېشىغا پۈركەپ يېتىپ باقتى ، ئورنىدىن تۇرۇپ دەرس تەكرارلايدىغان ئۇستىلىدە ئولتۇرۇپ سەلىم بەرگەن رومانىنى ۋاراقلىدى ، لېكىن ھېچنېمىنى كۆرەلمىدى ...

قوش قوڭغۇراقلىق ئۇستەل سائىتىمۇ خۇددى «تېزرەك» دېگەندەك چىكىلدايتتى . سەرۋەر كىتابنى نېرى ئىتتىرىۋېتىپ يوتقانغا پۈركەندى . ئۇ سەلىمگە ئوكۇل سېلىپ يۈرگەندە ، ئۇنىڭدىن ئۆگىنىۋالغان ئۇسۇلى بويىچە ، ئىچىدە يۇزگىچە ساناشنى قارار قىلدى . ساناق بەش يۈزگە يەتكەندە ، ئۇنىڭ ھەربىر سانىغاندا كۆرپىگە ئۇرۇلۇۋاتقان بارمىقى توختاپ ، بىر مىدىرلاپ كۆزى ئىلىنىپ كېتەتتى ... سەرۋەر ئۇخلىدى ، لېكىن ئۇ قاباھەتلىك چۈشلەر ئىلكىدە بىردە ئىڭرايتتى ، بىردە جۆيلۈيتتى ...

«سەلىم ئاكا ! ... »

سەرۋەر چاچراپ ئورنىدىن تۇردى - دە ، ھاسىرىغىنىچە ئەتراپىغا ئالاقزادىلىك بىلەن قارىدى . ئۇ گويا ھېلىلا خىرس

قـــلىپ تالىغان ئىت ، ياق ، بۆره ، بۆرىمۇ ئەمەس ، ئۇچىدىغان ئاجايىپ مەخلۇقنى ئىزدەۋاتقاندەك ، ئۆينىڭ ھەممە يېرىگە قاراپ چـــىقـــتى ... پەقەت كىچىككىنە قازناقنىڭ جىمجىتلىقنى بۇزۇپ چىكىلداۋاتقان فوسفورلۇق سائەتنىڭ ستىرىلكىسى كېچە ئىككىنى كۆرسىتىپ تۇراتتى .

سەرۋەر ھاپىلا ـ شاپىلا كىيىملىرىنى كىيدى ـ دە ، داۋۇتنىڭ ئۆيىگە قاراپ يۈگۈردى . ئۇ زەڭگەر بۇلاقتىن ئۆتكەندە ، بىر چاغدا تاش ئارقىسىدىن ئېتىلىپ چىققان قارا كىيىملىك كۆزگە كۆرۈنۈپ كېتىپ ، ئۇنى چىلىق ـ چىلىق قارا تەر بېسىپ كەتتى .

سەرۋەر يـــۈگـــۈرە ـــ يۈگۈرە تاشلىق سايدىن ھالقىپ تىكىلەككە يېتىپ كەلگەندە توختىدى . ئۇ ئابدۇللانىڭ دۇكىنىدىن ئۆتۈپلا تېلېفونخانىدىن كېلىۋاتقان ئىدىرىسنىڭ خورىكىنى ئاڭلاپ ، يـــېـــنـــكـــكـــنە تىن ئالدى . ئۇ تەرلىرىنى سۈرتۈپ ، داۋۇتنىڭ دەرۋازىسى ئالدىغا كەلدى .

سەرۋەر ئىشىك زەنجىرىنى ئۇزۇن تاراقلىتىپ بىرەر ئاۋاز بـولـمـــغـاندىن كېيىن ، مۇشتى ئاغرىغۇچە ئۇردى . بىر چاغدا «قايىسكىلىيا ؟ » دېگەن گۇلسارەنىڭ ئۇيقۇلۇقتىكى غاراڭ ـ غۇرۇڭ ئاۋازى كەلدى . كېيىن ئىشىك تاقىقى تاراقلاپ ئېچىلدى .

— ھوي بالىسى ، سەرۋەرمۇ سەن ؟ ماڭ ئىچكىرىگە !

— ياق ، كىرمەي ، ئۆندەرەپلا كەلدىم . گۇلسارىخان خان ئانا ، بەگ دادام بارمىكىن ؟

— دادىكىسى تۇنۇگۈنلا تېرىمقىشلاققا كېتىپ قالدى . ئۇ يەرنى بىر كېچىدىلا قار بېسىۋاپتۇ ...

— مەن كېتەي ... — سەرۋەر لاسسىدە بوشاپ قالدى .

— ھوي بالىكىسى ، بىرەر گەپ كالىچى بارمىدى ؟

— بولدى ، بەگ دادام بولمىغاندىن كېيىن ...

سەرۋەر خـــيـــال بـــىلەن تىكىلەككە كېلىپ قالغانلىقىنى بىلمىدى . ئۇ شۇ ئەسنادا يۆتەلگەن ئاۋازنى ئاڭلاپ قالدى ـ دە ، تـــىـــكـــلـــەكـــنـــىڭ ئارقىسىغا يوشۇرۇندى . ئالدىدىن قارا كۆرۈم

كېيىلىۋاتقان گەۋدە تىكىلەكنىڭ ئالدىغا كېلىپ ، تۆت ئەتراپىغا قارىدى .

«ھەمدۇل ؟ » سەرۋەر تاشقا چاپلاشتى .

ھەمدۇل گەرچە بويۇنلىرىدىن كۆزىگىچە قارا لاتا ئورىۋالغان بولسىمۇ ، لىكگىرچاقتەك بېلى ، يۆتەلگەندىكى خىرقىراق ئاۋازى ئۇنىڭ سىياقىنى ئاشكارىلاپ تۇراتتى . سەرۋەر بىر چاغدىكى قارا تونلۇق ، ئېغىز ـ بۇرنىنى يۆگىۋالغان دوڭغاق گەۋدىنى قايتا كۆرۈۋاتاتتى .

ھەمدۇل تۆت ئەتراپتىن ھېچقانداق شەپە بولمىغاندىن كېيىن ، دوڭغاسلىغىنىچە ساي تەرەپكە ماڭدى . سەرۋەر ئۇنىڭ قارىسىنى يوقاتماي ، قورام تاشلار ، يالغۇز توغراقلار ، بۇك ئازغان تۈپلىرىنى دالدا قىلىپ كېتىپ باراتتى . ھەمدۇل زەڭگەر بۇلاق تۈۋىدىكى — بىر چاغلاردا سەرۋەر سەلمىنى قايتۇرۇپ كەلگەن چىغىر يول بىلەن كۆلا كۆۋرۈككە قاراپ ماڭدى .

سەرۋەر سەلمىنى ياكى قادىرنى چاقىرماقچى بولدى ، لېكىن ئۇلارنى چاقىرىپ كەلگۈچە ھەمدۇل قايسى تەرەپكە ماڭىدۇ ، قايسى غار ، ئۆڭكۇر ياكى چېقىل يېرىقلىرىغا يوشۇرۇنىدۇ ؟ نىشانسىز ئىز قوغلاپ يۈرگەندە ، تۈيۇقسىزلا يۇقىرىدىن تاش غۇلىتىۋەتسچۇ ؟ ...

سەرۋەرنى تولىمۇ دەھشەتكە سېلىۋاتقىنى كۆلا كۆۋرۈك ئىدى . ئەگەر ئۇنىڭ تۇم ئارقانلىرىنى ھەرىدەپ بىرنەچچە قېتىنى قويۇپ قويسا ، سەلىم ، ئىدرىس ۋە قوتازلار بىراقلا ئەجدىھا ئېغىزىغا چۈشۈپ كېتەتتى ...

پېشانىسىدىن مۆزدەك تەر تەپچىپ چىققان سەرۋەر ھېچ ئىككىلىنىپ تۇرمايلا ، ھەمدۇلنىڭ ئارقىسىدىن قوغلاپ كەتتى . ھەمدۇل تۇرۇپلا كەينىگە قايرىلىپ ، كەنتكە ۋە دۆڭلۇكتىكى مەكتەپكە قارايتتى . ئۇ كۆلا كۆۋرۈكتىن ئۆتكەندىن كېيىن ، ئوڭغا بۇرۇلۇپ قاراچېقىل باغرىدىكى يولغا كېلىپ ، ئاستىدىكى تېگى كۆرۈنمەس قاراڭغۇ ھاڭغا ۋە ئۇستىدىكى قاراچېقىلنىڭ چوققىسىغا قارىدى . كۆلا كۆۋرۈكتىن ئۆتۈپ تاش يېرىقىغا مۆكۈنۈۋالغان

سەرۇەر قاق بەلدىكى كەڭلىكى بىر غۇلاچ كەلمەيدىغان تار يولدا تىمسىقلاپ يۇرگەن ھەمدۇللىنى ئېنىق كۆرۈپ تۇراتتى . ھەمدۇل ئالدىراپ ئارقىسىغا قايتتى . ئەمدى سەرۇەر قېچىپ ياكى يوشۇرۇنۇپ ئولگۇرەلمەيتتى . ئۇ بىلەي تاشتەك يېرىقتا مەھكەم چاپلاشتى ... ھەمدۇل قورقانلىقتىنمۇ ياكى تاغ ئارقىسىنىڭ بېغىر رەڭدە سۇزۇلۇۋاتقانلىقىدىن ئەنسىرىدىمۇ ، ئۇچ قەدەم ئارىلىقتىكى سەرۇەرنى كۆرمەي ئۆتۈپ كەتتى . ئۇ كۇلا كۆۋرۈك ئالدىغا كەلگەندە ، كەنت تەرەپكە بىر قارىدى - دە ، ئالدىراپ سول تەرەپتىكى چىغىر يول بىلەن تاغقا ياماشتى ...

تاغ ئارقىسى سۇزۇلۇۋاتقان بولسىمۇ ، قاپتاللار ، جىلغىلار ، قىسىلچاق تاغ يوللىرى تېخى قاراڭغۇ ئىدى . ھەمدۇل يۇمشاق ئوت بىلەن قاپلانغان تاغ ئوستى تۇزلەڭلىككە چىقىپ ، بۇككىدە قاراڭغۇلىشىپ تۇرغان توغراقلىققا كىرىپ كەتتى . سەرۇەر ئەمدى قوغلىغان تەقدىردە ئۆزى ئوچۇقلا كۆرۈنۇپ قالاتتى . شۇڭا ، ئۇ ئەككى تاغ ئوتتۇرىسىدىكى تار جىلغىدا كۆتۇرۇلەلمەي تۇرغان كۇموش رەڭ بۇلۇتقا قاراپ ماڭدى . ئادەتتە يازنىڭ ئىسسىق ھەم تىنجىق كۇنلىرى مالىلار شۇنداق «ئازغان بۇلۇت» ئارىسىغا كىرىپ سايىدايتتى . سەرۇەر بۇلۇت ئارىسى بىلەن توغراقلىققا يېتىپ بارغاندا ، پۈتۈن بەدىنى ، كىيىم - كېچەكلىرى نەملىشىپ ، چاچلىرىدىن سۇ تامچىشقا باشلىغانىدى . ئۇ ئۆمىلەپ دېگۇدەك «تاك ... تاك» ئاۋاز چىقىۋاتقان تەرەپكە يېقىنلاشتى . ھەمدۇل ياش بىر تۈپ توغراقنى يىقىتىپ ، ئۇنىڭ شاخ - پۇتاقلىرىنى چاتاۋاتاتتى .

«ئۇنىڭ يېنىدا تۇھەززۇن[1] بار ئىكەن - دە ! ئۇ بادرىنى نېمە قىلىدىغاندۇ ؟ ! »

ھەمدۇل تۇھەززۇننى بېلىگە قىستۇرغاندىن كېيىن ، ئىككى غۇلاچ كېلىدىغان توغراق ياغىچىنى مۇرىسىگە ئېلىپ سەرۇەر ھېلىلا كەلگەن بۇلۇت باسقان جىلغا ئارقىلىق تاغقا ياماشتى . مانا شۇ

① تۇھەززۇن — كىچىك پالتا .

چاغدىلا ئۇنىڭ قاراچېقىل چوققىسىغا كېتىپ بارغانلىقى مەلۇم بولدى .

«ھىم ، — دېدى سەرۋەر لەۋلىرىنى چىشلەپ ، — سېنىڭ نىيىتىڭ ئۇلارنى قاراچېقىلدىن تاش بوران قىلىش ئىكەن- دە ! »

تاغ ئىنتايىن تىك ۋە ئەينەك قىيىندىلىرىدەك تاشلار بىلەن ئورالغانىدى . سەرۋەر ھەمدۇل تاشلاپ كەتكەن توغراق شېخىنى ئالدى - دە ، چېقىلغا ياماشتى . ئۇ يۇقىرىغا ئۆرلىگەنسېرى ئەتراپ يورۇپ كېتىۋاتاتتى . سەرۋەر كۆڭلىدە : «بەلكىم ھازىر مەكتەپ ئالدىغا قوتازلار يىغىلىپ بولغاندۇ » دەپ مۆلچەرلىسە ، تۇرۇپلا كۆز ئالدىغا كۆشۈكلەردە تۇز ئارتىلغان قوتازلارنىڭ قوڭغۇراقلىرىنى جاراڭلىتىپ يولغا چىققانلىقى كېلەتتى . ئۇ تاقەتسىزلىنەتتى . ھەمدۇلنىڭ ئالدىغا چىقىش ئۇچۇن ، ساڭگىلاپ تۇرغان سۇر رەڭ تاش تۇۋدىكى تىك قىيىندى تاشلارغا يامىشاتتى . ئۇ قاق بەلدىن ئاشقاندا ، بەتىنكىسىنىڭ سىلىق چەمى دەسسەپ تۇرغان ئالقاندەك تاشتىن تېيىلىپ كەتتى... سەرۋەر تۆۋەنگە چاقپەلەكتەك يۇمىلاپ چۈشتى . ئۇ قانچىلىك ۋاقىت ئۆتكەنلىكىنى بىلمىدى . پەقەت يۇزىدىن مۇزدەك سۇ ئېقىۋاتقانلىقىغا ۋە ئەتراپىنىڭ مانانلىشىپ كەتكەنلىكىگە قاراپ ، ئۆزىنىڭ بۇلۇت ئارىسىدا يانقانلىقىنى بىلىۋالدى . ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا تاش بوران ئارىسىدا ھاڭدىن ئۇچۇپ كېتىۋاتقان سەلىم ، ئىدرىسلار كەلدى - دە ، ئورنىدىن چاچراپ تۇردى . بەتىنكىسىنى سىلىپ تاشلاپ ، تايىقىغا تايىنىپ چېقىلغا ياماشتى . پېشانىسى ، يۈزى تىلىنىپ ، جەينەك ۋە تىزلىرى يېرىلىپ ، كىيىملىرىنىڭ ساق يېرى قالمىغان تاغ قىزى سەرۋەر لەۋلىرىنى چىڭ چىشلەپ چېقىل ئۇستىگە چىقتى . ئۇ تاشقا چاپلاشقىنىچە پەسكە قارىدى . پاھ ، نېمىدېگەن قورقۇنچلۇق - ھە ؟ ! قاراڭغۇ تاغ كەنتى خۇددى تېگى يوق قازاندەك كۆرۈنەتتى . بۇ قازاننىڭ ئۇستىدە كۆكۈچ رەڭ بۇلۇتلار تۇۋاق بولۇپ ئېسىلىپ تۇراتتى .

سەرۋەر قولىدىكى تايىقىنى چىڭ تۇتقىنىچە قاراچېقىلنىڭ

چوقىسىغا ئۆمىلەپ چىقىپ ، چوقچايغان بىر تاش ئارقىسىغا يوشۇرۇندى . ئۇ تاش ئارقىسىدا تۇرۇپ ، چوققا ئۇستىدە تاش يۆتكەۋاتقان ھەمدۇلنى كۆردى .

قاتمۇقات تاغلار ئارقىسىدىن بىر پارچە ئوتتەك بولۇپ كۆتۈرۈلگەن قۇياش قار قاپلىغان تاغ چوققىلىرىنى قىپقىزىل تاۋلاپ ، ئاسمان قەھرىدە سانسىزلىغان گۈلخانلارنى پەيدا قىلدى ... بۇ يەردىن قاراچىقىل ئاستىدىكى كۈلا كۆۋرۈك كۆرۈنمىگىنى بىلەن ، كەنتتىن كىلىدىغان يول خۇددى تاشلاپ قويۇلغان ئارقاندەك يىلان باغرى بولۇپ ئېنىق كۆرۈنەتتى ... سەرۋەر ئوتتۇز قەدەم ئارىلىقتا ، قاراچىقىل چوققىسىنىڭ يانباغرى لېۋىدە توغرىسىغا ياتقۇزۇلغان ياغاچقا چىشلەشتۈرۈپ گۈمبەزدەك دۆۋىلەنگەن تاشلارنى كۆردى . ھەمدۇلنىڭ بېلىگە قىستۇرۇلغان تۆەززۇنىڭ پارقىراق بىسى ئۇ ھەرىكەت قىلغاندا ، قىزىل نۇردا يالت ـ يۇلت قىلىپ چاقنايتتى . ھەمدۇل بارغانسېرى كۆتۈرۈلۈۋاتقان تاش دۆۋىسى ئۈستىگە ھەدەپ تاش قويماتتى ...

ئەڭ قورقۇنچلۇق ۋە جىددىي مىنۇتلار يېتىپ كەلدى ... كەنت يولىدا خۇددى ھاشار چۈمۈلىسىدەك تىزىلغان قوتازلار كۆرۈندى ... ھەمدۇلمۇ قولىدىكى تاشنى تاشلۇۋېتىپ چېقىل ئۈستىدىن پەسكە تىكىلىپ تۇراتتى . سەرۋەرنىڭ كاللىسى ناھايىتى تېز ئىشلىمەكتە ئىدى . ئۇ ھەمدۇلغا كۈچى يەتمەيدىغانلىقىنى بىلەتتى . شۇڭا ، ئۇ ئەڭ ئاخىر : «ھەمدۇل تاش دۆۋىسى ئاستىدىكى ياغاچنى تېپىۋېتىشتىن بۇرۇن ، ئۇنى قۇچاقلاپ بولسىمۇ بىرلىكتە چېقىلدىن ئۈچۈپ كېتىش كېرەك» دېگەن قارارغا كەلدى . سەرۋەر قان ئۈيۈپ يېغىر بولۇپ كەتكەن جەينەكلىرىنىڭ ئاغرىشىنىمۇ سەزمىدى . ئۇ تېزلىك بىلەن ئۆمىلەپ چوققا ئۈستىگە چىقتى ـ دە ، تايىقىنى تاشلىۋېتىپ ، پۈتۈن زېھنى ، دىققىتى ، خىيالى پەسكە مەركەزلەشكەن ھەمدۇلنى ئارقىدىن كېلىپ قۇچاقلىۋالدى .

— قويۇۋەت ! ...— دەپ خىرقىرىدى ھەمدۇل ...

قاراچىقىلنىڭ ئون قەدەممۇ كەلمەيدىغان تار ۋە قىستاڭ

چوققىسىدا شىددەتلىك ئېلىشىش باشلاندى ! ... ھەمدۇللىنىڭ بېلىگە سالىجىدەك چاپلىشىۋالغان سەرۋەر ئۇنى ھەدەپ چېقىل لېۋىگە سۆرەيتتى ... تىپچەكلەش ، يولقۇنۇشلار پەقەت ئۇنىڭ بېلىدىكى تۆمۈرزۇننى تاراڭلىتىپ تاش يېرىقىغا چۈشۈرۈۋېتىشكىلا يارىدەم بەردى ! ... ھەمدۇل غىلاپتىن پېچىقىنى سۇغۇردى ـ دە ، ئارقىسىغا بىر شىلتىپ سەرۋەرنىڭ بىلىكىگە تىقىۋەتتى ... سەرۋەرنىڭ قوللىرى غەزەپتىن تېخىمۇ كىرىشىپ ، ھەمدۇللى بۇرۇنقىدىن بەتتەرەك قىستى ... ھەمدۇل ئىككىنچى قېتىم پىچاقنى ئارقىسىغا ئۇرۇۋۇندى ، پىچاق ئۆزىنىڭ مۇرىسىگە تىقىلدى .

سەرۋەردىن يۇلقۇنۇپ قۇتۇلغان ھەمدۇل مۇرىسىدىن سۇغۇرۇۋالغان قانلىق پىچاقنى چىڭ سقىمدىغىنىچە قولىغا تاياق ئېلىۋالغان سەرۋەرگە يېقىنلىدى ... لېكىن ، شۇ پەيتتە ئۇ چېقىل تۇۋىدىن كېلىۋاتقان قوڭغۇراقلارنىڭ سۇس جىرىڭلىغان ئاۋازىنى ئاڭلاپ ، دەرھال تاش دۆۋىسى ئاستىدىكى ياغاچقا قاراپ يۈگۈردى . سەرۋەر دەل شۇ پەيتتە ئۇنىڭ كاللىسىغا تاياق بىلەن سېلىۋەتتى . كۆزى قاراڭغۇلىشىپ ، بېشى ئايلانغان ھەمدۇل سەرۋەرگە قارامىلىق بىلەن ئېتىلىپ كېلىپ ، تاياقنىڭ ئۇچىنى تۇتۇۋالدى .

ئەڭ خەتەرلىك ، ھايات ـ ماماتلىق ئېلىشىش چېقىل چوققىسىنىڭ ئۇچ قەدەممۇ كەلمەيدىغان ئەڭ ئاخىرقى گىرۋىكىدە داۋاملىشىۋاتاتتى . ھەمدۇل پۈتۈن ئەمگىكى ، پىلانى ، تەقدىرىنىڭ ئاچقۇچى بولغان تاش دۆۋىسى ئاستىدىكى ياغاچنى تېپىۋېتىش ئۈچۈن ، سەرۋەر قويۇۋەتمىگەن تاياقنى تارتىپ ، ئۇنى چوققىنىڭ لېۋىگە سۆرىدى ... سەرۋەر بىر پۈتىنى تاشقا تىرەپ تۇرۇۋالدى ، بىر قەدەممۇ ئىلگىرىلىمىدى ... ھەمدۇل تاياقنى غەزەپ بىلەن تارتىۋىدى ، سەرۋەر ئۇنى قويۇۋەتتى ...

« ئا ... »

چوققا ئۈستىدە ئادەم كۆرۈنمەيتتى ... پەقەت دۆۋىلەنگەن تاش ئۆز پېتىچە تۇراتتى .

ۋەھىمىلىك توۋلىغان ئاۋاز تاغ قاپتاللىرىدىن ئەكس سادا

قايتۇرۇپ ، قاراچىقىل توۋىدە كېتىۋاتقان قوتاز كارۋىنىنى توختاتتى ... سەلىم ۋە ئىدرىس چوققىدىن خۇددى بىر پارچە لاتىدەك بولۇپ ئۇچۇپ چۈشۈۋاتقان نەرسىگە قارىدى . ياۋايىلارچە دەھشەتلىك ۋارقىرىغان ئاۋاز چىقىرىپ كېلىۋاتقان بۇ نەرسە تار يولنىڭ تاش قىرغىقىغا سوقۇلدى ـ دە ، ئۇچۇشنى داۋاملاشتۇرۇپ ، تېگى كۆرۈنمەس ھاڭغا چۈشۈپ كەتتى ...

— ئىدرىس ئاكا ؟ — دېدى سەلىم چوققىغا قاراپ ، — ئۇزۇن يەكتەكلىرىگە قارىغاندا بۇ ھەمدۇلدەك قىلىدىغۇ ... چېقىل ئۈستىدە چوقۇم بىرەر ئەھۋال يۈز بەردى .

— قانداق قىلىمىز ؟ ...— دېدى ئىدرىس تېڭىرقاپ .

— سىز قوتازلارنى ھەيدەپ كېتىۋېرىڭ ! مەن چېقىل ئۈستىگە چىقىپ باقاي ...

— بولىدۇ ، ئارقامدىن يېتەرسىز ...

سەلىم ئېتىنى چاپتۇرۇپ تىك چىغىر يول ئاغزىغا كەلدى ـ دە ، ئاتنى تاش ئارىلىقىدىكى يىلتىزغا باغلاپ قويۇپ ، ئۆزى تاغقا ياماشتى . سەلىم قىشلىق تەتىلدە باللار بىلەن كەكلىككە قىلتاق ، قىسماق قويۇپ ئوينىغان چاغدىكى يوللار بىلەن كېتىۋاتقىنىدا ، ئاخشام سەرۋەرنىڭ ھەمدۇل ھەققىدە ئېيتقان گۇمانلىرىنى ئاڭلاپ تۇرۇپ بېخۇدلۇق قىلغانلىقىغا ئۆكۈنمەكتە ئىدى . ئۇ بۈگۈن ئەتىگەن قوتازلارغا تۇز ئارتىۋېتىپ سەرۋەرنى بىرنەچچە قېتىم سۈرۈشتە قىلدى . لېكىن ، باشقىلارنىڭ «بۈگۈن كېچە بىرەر ئائىلىدىن كېلىپ تۇغۇنقا چاقىرىپ كەتكەن بولسا كېرەك» دېگەن جاۋابىنىلا ئاڭلىدى . ئۇ بىر پاجىئەگە يول قويغانلىقىنى پۈشايمان بىلەن مۆلچەرلىمەكتە ئىدى . سەلىم بۈلۈت كۆتۈرۈلۈپ كەتكەن تار جىلغىغا يېتىپ كەلدى . ئۇ سەرۋەرنىڭ بىر جۈپ ئايىغىنى ۋە تاشلارغا تامغان قانىنى كۆردى ـ دە ، يۈرىكى ئاغزىغا تىقىلىپ قالدى ...

كۆز ئالدىغا قانداقتۇر قورقۇنچلۇق مەنزىرىلەر ، سۈرلۈك پاجىئەلەر كېلىپ باسقان سەلىم ئەسەبىيلەرچە ۋارقىرىۋەتتى .

— سەر ... ۋەر ! ...

سەلىم چاپىنى بىلەن شەپكىسىنى قاياققىدۇر چۆرۈۋەتتى . ئۇ تىك چوققىغا جاھىللىق بىلەن ياماشتى ... قىيىندى تاشلار ئۈنۈك ئالىقانلىرىنى تىلدى ... شىمىنى يىرتىپ ، كۆڭلەكلىرىنى ئىلىۋالدى . لېكىن ، ئۇ ھېچ نەرسىنى سەزمىدى .

سەلىم قاراچىقىلىنىڭ خەتەرلىك چوققىسىغا چىقتى . چوققا جىمجىت ئىدى ! ... پەقەت چوققا لېۋىگە دۆۋىلەنگەن تاش ، قان ئۈيۈپ قالغان پىچاق ، تاش قىسىلچىقىدىكى پالتا ، قانلىق بەش بارماق ئىزى گۈل چەككەن تاياقلار ھېلىلا بۇ چوققىدا قانلىق ئېلىشىشنىڭ بولۇپ ئۆتكەنلىكىنى كۆرسىتىپ تۇراتتى ! ... سەلىم قانغا مىلەنگەن رومالنى ئېلىپ يۇرىكىگە باستى - دە ، ئۇن سېلىپ يىغلىغىنىچە ۋارقىرىۋەتتى :

— سەر ... ۋەر ! ...

سەلىمنىڭ ئاۋازى مىڭلىغان سادا بولۇپ ئۈزۈنگىچە يېنىپ تۇردى ! ... سەرۋەرنىڭ بۇ دۇنيادا ھايات قالغانلىقىدىن ئۈمىدى ئۈزۈلگەن سەلىم ئەسەبىيلەرچە ۋارقىراپ ، كىچىككىنە تارچۇق چوقىقىدا پىرقىراپ يۇرەتتى ... ئۇ سەرۋەرنىڭ رومىلىنى سىقىمىدىغىنىچە ھەمدۇل چۈشۈپ كەتكەن چوققىنىڭ قارشى قىرغىقىغا كېلىپ پەسكە قارىدى - دە ، چۆچۈپ كەتتى ... سەرۋەر يەتتە - سەككىز مېتىرچە تۆۋەندىكى قوزۇقتەك ئۆسۈپ چىققان تاشقا كۆڭلىكى بىلەن ئىلىنىپ قالغان بولۇپ ساڭگىلاپ تۇراتتى . ئۇ تاياقنى قويۇۋەتكەندە ، پۈتۈنلەي ماغدۇرىدىن كەتكەن بولۇپ ، ئارقىسىغا سەنتۈرۈلۈپ بېرىپ قىيپاش چېقىل قىسىلچىقىغا چۈشۈپ كەتكەندى .

— سەرۋەر ! ... سەرۋەر ! ... سەرۋەر ! ! ! ...

سەلىم تاشلاردىن سىيرىلىپ ۋە ئېسىلىپ يۇرۇپ ، سەرۋەرنى قولتۇقلاپ كۆتۈرۈپ چىقتى . ئۇ قىزنى يانقۇزغاندىن كېيىن ، ئۈنۈك قان چىقىۋاتقان بىلىكىنى تاڭدى . ئارقىدىن قان ئۈيۈپ قالغان يۈزىنى قولياغلىقىدا سۈرتۈۋېتىپ كۆز ياشلىرىنى

توختىتالمىدى .

— سەرۋەر ! ... سەرۋەر ! ...

سەرۋەرنىڭ قان قېتىپ قالغان ئۇزۇن كىرپىكلىرى بىلىنەر - بىلىنمەس مىدىرلىدى ... ئارقىدىن يېرىلىپ كەتكەن چىرايلىق لەۋلىرى ئۇمچەيدى ... ئۇنىڭ بوستان كىرپىكلىك چوڭ كۆزلىرى ئاستا - ئاستا ئېچىلدى ... ۋە زەئىپ ئاۋازدا ئىڭىرىدى :

— مۇ ... ئەل ... لىم ...

— سەرۋەر ... مېنى ... مېنى ... كەچۈرۈڭ ... مەن ...

— مۇ... ئەللىم ، سىز... سىز... بار... بار... كەن ! ! !...

سەرۋەر كۆزلىرىنى يۇمۇپ جىمىپ قالدى .

— سەرۋەر ، سەرۋەر ؟ !...

سەللىم پۈتۈن بەدىنى جاراھەتلىنىپ قانغا مىلەنگەن ئوقۇغۇچىسى سەرۋەرنى دەس كۆتۈردى ! ...

گويا رىۋايەتلەردە گىلەمدە ئۇچتى ، بۇلۇتقا مىنىدى دېگەندەك ، كۆك ئاسمان قەھرىدە سارغۇچ بۇلۇتلار ئارىسىدىن ئالىقاندەك كۆرۈنۈپ تۇرغان قارا چېقىل چوققىسى ... ئۆز ئوقۇغۇچىسىنى باغرىغا تاڭغان ئوقۇتقۇچى ئېغىر قەدەملەر بىلەن قويۇق بۇلۇتلار ئارىسىغا چۈشۈپ كەلمەكتە ... ئوقۇتقۇچىنىڭ قەلبى ئوقۇغۇچىنىڭ بەدىنىدىكى جاراھەتتىنمۇ بەكرەك ئېچىشماقتا ... ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن ئاققان ياش باھار يامغۇرىدەك توختماي تۆكۈلمەكتە ...

تاغ قىزىنىڭ قەلبى

قار پاختا ئاتقاندەك لەپلەپ چۈشمەكتە . قاراڭغۇ تاغ گويا چەكسىز تۈزلەڭلىككە ئايلىنىپ قالغاندەك ، ئەتراپ ئاپئاق كۆرۈنەتتى . يامانبۇك ئورمانلىقىنى كېسىپ ئۆتكەن ئېقىن توڭلاپ كەتكەنلىكتىن ، مۇز ئۈستىدە تىرەجەپ ماڭغان بىر ئادەم ئارقان بىلەن ياغاچ سۆرەپ كېلىۋاتاتتى . بېلىدە تاسما بەلۋاغ ، پۇتىغا بۇغا

تېرىسىدىن چورۇق تارتقان ، تاغ شامالىلىرى دېگۈدەك قاربدىتىپ ، ياڭاق سۆڭەكلىرى بۆرتۈپ چىققان ، كۆزلىرى ئولتۇرۇشقان تەلپەكلىك بۇ يېگانە جاپاكەش — ئوقۇتقۇچى سەلىم ئىدى . ئۇ تۇتاش مۇزلۇقىغا ئايلانغان كەڭرى يالاڭلىققا چىققاندا بېلىنى رۇسلاپ ، يازدىكى گۈزەللىكتىن ھېچقانداق نىشان قالمىغان تاغ قاپتاللىرىغا ئېغىر نەزەر تاشلىدى . بۇ قار باسقان مۇزلۇقنىڭ بىر تارمىقى قوتانلىق مەھەللىسىنى ئايلىنىپ ئۆتۈپ ، زەڭگەر بۇلاققىچە مۇز يولى ھاسىل قىلغانىدى .

قىشلىق تەتىل باشلانغاندىن بېرى بۇ مۇز يولىدا خېلى - خېلى چوڭ ياغاچلارنىمۇ غىلدىرلىتىپ سۆرەپ ئۆتكەن سەلىم بۇگۈن يولنىمۇ تۈزۈك پەرق ئېتەلمەيۋاتاتتى . ئۇ پېشانىسىدىن كۆزلىرىگىچە ئېقىپ چۈشۈۋاتقان تەرنى قولىنىڭ ئارقىسىدا سىيرىۋېتىپ ، قار باسقان تەلپىكىنى قولىغا ئېلىۋىدى ، بېشىدىن ئاپئاق ھور كۆتۈرۈلدى . سەلىم ياغاچتا ئولتۇرۇپ تاغدا ئادەتتە «دادۇيجاڭ تەلىپىكى» دەپ ئاتىلىدىغان تۈكى پەس ، قاسقىنى ئېگىز ، بۈدۈر قوزا تېرىسىدىن تىكىلگەن بۇ تەلپەكنى ئۆرۈپ - چۆرۈپ كۆرۈپ ، چاقار تېغىدا بىر چاغدا سەمەن بىلەن بولغان ئىشنى ۋە داۋۇتنى ئەسلىدى . ھازىر سەمەن كېسەلچان بوۋىسى جەپەرگە قاراۋاتىدۇ . داۋۇت بولسا ، قار قېلىن چۈشۈپ ئاپەتكە ئۇچرىغان چارۋىنى قوتقۇزۇش ئۈچۈن ، ھۆكۈمەت يارىدەمگە تىك ئۇچار ئايروپىلان ئەۋەتكەن تۇمان ئېغىزىغا كەتتى . ئايروپىلانىڭ گېپىنى ئاڭلىغان تۇمەنمۇ يىغلاپ يۈرۈپ دادىسىنىڭ ئېتىنىڭ ئارقىسىغا مىنگەشتى ... قادىر بولسا ، شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىدا ئېچىلىغان قىرىق كۈنلۈك ئەدەبىيات ئوقۇتۇش مېتودىكىسى ئۆگىنىش كۇرسىغا قاتنىشىش ئۈچۈن ، ئۈرۈمچىگە يۈرۈپ كەتتى . سەرۋەرچۇ ؟ ! ئۇ قاراچېقىلدا يارىلانغاندىن كېيىن ، شەھەردە داۋالىنىشقا ئەۋەتىلدى . قىشلىق تەتىل كېلىشى بىلەن ئابدۇرېشىت ھاكىمنىڭ تەكلىپى بويىچە ئۇ ناھىيىلىك دوختۇرخانىدا كەسىپ ئۆگىنىۋاتىدۇ .

تەری سىگىرىت ، بىرئاز ھاردۇقى چىققان سەلىم ياغاچقا باغلانغان ئارقانىنىڭ ئۇچىنى يېڭى ئۇستىدىن يۆگەپ ، يەنە يولغا چۈشتى . بارغانسېرى قارغا كۆمۈلۈۋاتقان مۇزدا ھەر كۈنى مېڭىۋاتقان يولىنى تاپالمىغان سەلىم ئۇدۇل كەلگەن يول بىلەن كېتىۋاتاتتى . ئۇ ئەمدىلا قوتانلىق مەھەللىسىگە قايرىلىدىغان يول ئاغزىغا كېلىۋىدى ، مۇز چىرىسلاشقا باشلىدى ۋە بىردىنلا چاراسلاپ ئاۋاز چىقىرىپ ئويۇلۇپ كېتىپ ، سەلىم تىكلا سۇغا كىرىپ كەتتى . مۇزدەك سۇدا پۈتۈن بەدىنى تىكەنلىشىپ مۇزلاپ كەتكەن سەلىم قولىغا يۆگەلگەن ئارغامچا ئارقىلىق سۇدىن بېشىنى چىقىرىپ ، كاشكۇل ئاغزىدا توغرا يانتاق ياغاچقا ئېسىلدى . لېكىن ، سۇغا پىشىلىپ ئېغىرلىشىپ كەتكەن كىيىملىرى ئۇنى ھەدەپ سۇ ئاستىغا سۆرەيتتى ... ئۇ جان ـ جەھلى بىلەن تىرمىشىپ ئەمدىلا كاشكۇل ئۈستىگە چىقىۋىدى ، مۇز يەنە سۇنۇپ ئۇ يەنە سۇغا چۈشۈپ كەتتى . سەلىم ئىككىنچى قېتىم ياغچىغا يامىشىپ چىقىپ كاشكۇلدىن يىراقلاشقاندىن كېيىن ، ياغچىنى سۆرەپ مېڭىپ كەتتى ... ئۇ توڭلاپ قالماسلىق ئۈچۈن ، ياغاچنى بار كۈچى بىلەن سۆرەپ يۈگۈرۈپ ماڭدى . شۇڭا ، مەكتەپ ئالدىغا كەلگەندە ، ئۇنىڭ باش ۋە بويۇنلىرىدىن ھور كۆتۈرۈلۈپ ، كىيىملىرى شالدىرلاپ تاياقتەك قېتىپ قالغاندى .

سەلىم مەشكە ئوت قالىغاندىن كېيىن ، گازۇاي لامپىنى ئاياپ ، قارا چىراغنى ياندۇردى ـ دە ، توڭلاپ كەتكەن كىيىملىرىنى ۋە ئېدىرىس بەرگەن چورۇق ـ جاۋۇلارنى ئورۇندۇقلارغا يېيىۋېتىپ ، چەينەكتە چاي قۇيدى . ئۇ يۆتىلىپ يۈرۈپ چاي بىلەن نان يەۋالغاندىن كېيىن ، يوتقىنىنى تىزلىرىغا ئوراپ ياستۇقتا يۆلەندى . تاراسلاپ ئوت كۆيۈۋاتقان مەش ، كىيىملەردىن كۆتۈرۈلۈۋاتقان ھور ئۆينى ھۆپپىدە ئىسستىۋەتتى . كىتاب ئوقۇشقا ياكى خاتىرە يېزىشقا رايى بارمىغان سەلىم مەشنىڭ يوچۇقلىرىدىن چىققان قىزىل نۇرنىڭ ئۆيى ئىچىدە ھەرخىل شەكىللەرنى پەيدا قىلىشىغا قاراپ ئولتۇردى .

ئادەم تەنها قالغىنىدا ، غېرىبلىق باسىدۇ ... غېرىبلىق بولسا كىشىنى ھەرخىل خىياللارغا سۈرەيدۇ ... بولۇپمۇ بۇگۈنكىدەك كۈنلەردە بىرەر ئىت ياكى موزاي ، ھەتتا مۇشۇكنىڭمۇ ئاۋازى ئاڭلانمىغان ، يېگانە مۇڭلىنىپ تۇرغان بۇ تاغ مەكتىپىنىڭ كىچىككىنە ھۇجرىسىدا يالغۇز قېلىش نەقەدەر كۆڭۈلسىز - ھە ؟ ! چاشقان بولسىمۇ ئۆينىڭ ئۇ تەرىپىدىن بۇ تەرىپىگە چىرىكلاپ ئۆتسىچۇ ، كاشكى ! ...

ياق ! تەنها ھايانقا كۆنگەن ، تالاي يالغۇزلۇقلارنى بېشىدىن ئۆتكۈزگەن سەلىم ئۇچۇن بۇ كۆڭۈلسىزلىك ھېچ گەپ ئەمەس ئىدى . ئۇ بۇنداق چاغلاردا خاتىرە يازاتتى ، ئۆگىنەتتى ، دوستلىرىنى ، سۆيۈملۈك مەكتىپىنى ، خەيرىنسا كىچىك ئانىسىنى ئەسلەيتتى ؛ خىيال ئۇنىڭ ئۆمۈرلۈك ھەمراھى ۋە دوستىغا ئايلانغانىدى .

مانا ھازىرمۇ ئۇ تىرىشچان ، ئەقىللىق ، قورقماس تاغ قىزى سەرۋەر بىلەن خىيالەن سۆزلەشمەكتە . بالىنىسىدىكى كۆرۈنۈشلەر بىرمۇبىر كۆز ئالدىدىن ئۆتمەكتە ئىدى . بولۇپمۇ سەلىم ئۇنى دوختۇرخانىدىن قايتۇرۇپ ئەكېلىش ئۇچۇن بارغان كۈن ئەبەدىلئەبەد ئۇنىڭ ئېسىدىن كۆتۈرۈلمەيدۇ . سەلىم دوختۇرخانىغا بېرىپ ، ئۇنىڭ تۇنۇگۈنلا بالىنىسىدىن چىقىپ كەتكەنلىكىنى ئاڭلاپ ، باش مەكتەپكە باردى . مەكتەپ ئىشچىسى ئۇنىڭغا مائارىپ ئىدارىسىنىڭ مەجلىسخانىسىدا سەرۋەرنى مۇكاپاتلاش يىغىنى ئېچىلىۋاتقانلىقىنى ، يىغىنغا ھاكىم ، جۇيجاڭ ۋە ساقچى باشلىقلىرىمۇ قاتناشماقچى ئىكەنلىكىنى ئېيتىپ بەردى .

سەلىم مائارىپ ئىدارىسى مەجلىسخانىسىنىڭ ئىشىكى ئالدىغا كەلگەندە ، تاراسلاپ چېلىنغان چاۋاكنى ئاڭلاپ توختاپ قالدى . كۆلۈب ئىچى بىر پەس جىملىققا چۆككەندىن كېيىن ، ئابدۇرېشىت ھاكىمنىڭ سەرۋەر تارتنماڭ ، سۆزلەۋېرىڭ ! » دېگەن ئاۋازى كەلدى .

— ھۆرمەتلىك رەھبەرلەر ۋە ئۇستازلار ، — دېدى سەرۋەر

بوغۇلۇپ ، ئۇنىڭ ئاۋازى هودۇققانلىقتىن بولسا كېرەك ، تىترەپ چىقىۋاتاتتى ، — سىلەر : ماڭا ئادەم ۋە كوللېكتىپ مۇلكىنى قوغدايدىغان جانلىق ئىدىيىگىزنى سۆزلەپ بېقىڭ» دېدىڭلار ... نېمە دېسەم بولار ؟ شۇ چاغدا مەن پەقەت مەكتەپنىڭ تەقدىرىنى ، شۇنداقلا پۈتۈن ياشلىق ئۈمرىنى تاغ بالىلىرىغا ، تاغنىڭ ساددا خەلقىگە ئاتىغان سەلىم مۇئەللىمنىلا ئويلىغانىكەنمەن . مەن شۇ كۈنى ھەمدۇلغا كۈچۈم يەتمەسلىكىنى بىلەتتىم ، لېكىن تاش بوران ئىچىدە قانغا مىلىنىپ يانقان مۇئەللىم ، زار ـ زار يىغلاپ ، مەكتەپ ئەتراپىدا يېتىمسىراپ بويۇن قىسىپ يۇرگەن بالىلار كۆز ئالدىمغا كېلىۋىدى ، ھەمدۇلنى قۇچاقلاپ ، پۈتلىرىغا ئېسىلىپ بولسىمۇ چېقىلدىن بىللە چۈشۈپ كېتىشنى نىيەت قىلدىم ...

كۈلۈب ئىچى بىرپەس جىملىققا چۆكتى .

— سەلىم مۇئەللىم ، — دېدى سەرۋەر ئېغىر ئۇھ تارتىپ ، — بالىلار ئۈچۈن ئاچ ـ زېرىن ھالدا شۇنچىغانلىق جىلغىلاردا قالدى ، بوھتانلار تۈپەيلىدىن تاياق يېدى ... قورقۇنچلۇق تاغ قاپتاللىرىدا يالغۇز تۇنىدى ! جۇدۇنلۇق سوغۇق كۈنلەردە ئوت ـ كاۋاپ بولۇپ چېقىللار ، ھاڭ تاشلار ئارا تېنەپ يۈردى... ئۇنىڭ سالامەتلىكى ئەنە شۇ يەرلەردە قالدى !... مەن ئۇنى داۋالاۋاتقان چاغلىرىمدا پات ـ پات ئۇنىڭ قولياغلىقىدا تامچە ـ تامچە قان ئۆزلىرىنى كۆرۈپ قالاتتىم . بىر قېتىم تاقەتسىزلىنىپ سورىدىم ، ئۇ... ئۇ... «تىلىمنى چىشلىۋالدىم... » دەپ كۈلدى ...

سەرۋەر يىغلىۋەتتى ، ئۇنىڭ بۇقۇلدىغان ئاۋازى ئېنىق ئاڭلاندى .

— بىر كۈنى ، — دېدى سەرۋەر ئۆپكىدەپ ، — ئوكۇل سېلىۋاتسام تۈيۈقسىزلا يۆتىلىپ كەتتى . ئۇ ئاغزىغا تۇتقان قولياغلىقىنى ئالمان ـ تالمان ياستۇق ئاستىغا يوشۇرۇۋىدى ، مەن ئۇنىڭ قولىدىن تارتىۋالدىم . مەن قولياغلىققا بىرلا قاراپ ئەندىكىپ كەتتىم ... لېكىن مۇئەللىم : «سەرۋەر ... بالىلار بىلىپ قالمىسۇن ... مەن سىزدىن ئۆتۈنەي ... » دېدى ...

سەرۋەر ئۇن سېلىپ يىغلىۋەتتى ... يىغىندىكىلەر ئىچىدىمۇ يىغلاۋاتقانلار بولسا كېرەك ، مىچىلدىغان ، ئېغىر خورسىنغان ئاۋازلار ئاڭلاندى .

— ھۆرمەتلىك رەھبەرلەر ، بىزنىڭ قاراڭغۇ تاغدا ئىككى نۆۋەت ئوتتۇرا سىنىپ قۇرۇلۇپ چۈۋۈلۈپ كەتتى ، — دېدى سەرۋەر ئاۋازىنى كۆتۈرۈپ ، — مەن قېچىپ كەتكەن ئوقۇنقۇچىلارنى ئەيىبلىيەلمەيمەن ، تاغ خەلقى كۆنگەن قوتۇرماچقا ، تېزەك چوغىغا كۆمگەن ئارپا كۆمىچىگە ، سەيسىز ۋە رەڭسىز چۆپ ئاشلىرىغا ، جۇدۇن ـ چاپقۇنلارغا شەھەرلىكلەرنىڭ كۆنەلمەسلىكى ئېنىق . لېكىن ، سەلىم مۇئەللىمچۇ ! ئۇ ... ئۇ ... تاغلىقلارنىڭ تېنىگە مادار ، كۆزىگە نۇر بەرگۈچى بىر مېھرىگىياھ بولدى ...

كۇلۇب ئىچىدە تۇيۇقسىزلا گۈلدۇراس ئالقىشلار كۆتۈرۈلدى ، بۇ ئالقىشلار ئۇزۇنغىچە توختىمىدى .

— ئەگەر رەھبەرلەر لايىق تاپسا ، — دېدى سەرۋەر خاتىرىسىنى قولىغا ئېلىپ ، — ھەمدۇلىنىڭ سۇيىقەستى بىلەن سىنىپ بالىلارسىز قالغان ، مۇئەللىم يايلاقلار ئارا ئىتلارغا تالىنىپ تاياق يەپ ، ياماغۇر ـ يېشىنلىق جىلغىلاردا تېنەپ يۇرگەن ، مەكتەپمىزگە بىر توپ ئاتلىقلار باستۇرۇپ كىرىپ ، تۆھمەت تاشلىرىنى ياغدۇرغان ، بۇ پىتنىلەر شەھەرگىچە تارقىلىپ ئازاب ئۇستىگە ئازاب كەلتۈرگەن شۇ كۈنلەردە مۇئەللىمنىڭ يازغان خاتىرىسىدىن بىر سەھىپىنى ئوقۇپ بەرسەم ... مەن بۇنى ئۇنىڭ خاتىرىسىدىن ئوغرىلىقچە كۆچۈرۈۋالغان ...

«... سەلىم ئۇمىدلىك بول ، ئۇستازىڭنىڭ دائىم ئېيتىدىغان ‹ئۇمىدنىڭ تومۇرى ئۇزۇلسە ، ھاياتلىقنىڭ ئومۇرتقىسى سۇنىدۇ ... › دېگەن بۇ سۆزنىنى ئۇنتۇما ! كاللاڭغا كىرىۋالغان غەيرىي خىياللاردىن نومۇس قىل ... سېنى قانداق كۈچ كۈلا كۆڭرۈككىچە ئاپاردى ؟ ...× نىڭ (سەرۋەر ، گۈلنارنىڭ ئىسمىنى ئوقۇشنى خالىمىدى) خېتىمۇ ؟! ‹ئادەم دۇنياغا بىر قېتىم كېلىدۇ ، شۇڭا ھاياتنى قەدىرلەپ ، جاپا چەكمەي ، ئۆمۇر بوستانىنى

كۆكلىتىپ ، ئۇنى ھەرخىل چېچەكلەر بىلەن بېزەپ ياشاش كېرەك . چۈنكى ، جاپا چەككەنمۇ ، ھالاۋەت كۆرگەنمۇ ئىككى غۇلاچ سوغۇق يەر ئاستىدا چىرىيدۇ ، . × نىڭ بۇ دېگەنلىرى ئېھتىمال توغرىدۇ . لېكىن ، بۇ توغرا تۇرمۇش پەلسەپىسى ئەمەس . مېنىڭمۇ ئاشۇنداق قاينىاق شەھەرلەردە جاپاسىز ، مۇشەققەتسىز ، قىينىچىلىقسىز ئىشلىگۈم بار . لېكىن ، تاغنىڭ ئاق ھالىتىنى ، ئوقۇشقا تەشنا تاغ بالىلىرىنى كۆرگىنىمدىن كېيىن ، يۈرىكىمنى گويا قورام تاش بېسىۋالغاندەك بولدى ، ئازابلىق ۋە كۆڭۈلسىز خىياللارنى كۆپ قىلىدىغان بولۇپ قالدىم . دۇنيادا ھاياتلىق پەيدا بولغاندىن كېيىن ، تەبىئەت ھادىسىلىرى سەۋەبىدىن نۇرغۇنلىغان ھايۋانلارنىڭ نەسلى قۇرۇپ كەتتى ... پەقەت ھەربىر دەۋردە ئۆزگىرىۋاتقان شارائىتقا ماسلىشالمىغان ھايۋانلارنىڭ نەسلىلا ساقلىنىپ قالدى ... شۇڭا ، ھەرقانداق مىللەتمۇ ئۆزى ياشاۋاتقان دەۋر شارائىتىدىن كېيىن قالماسلىقى ، ھەتتا رىقابەت بىلەن ئالدىغا ئىنتىلىشى كېرەك ... بۇنىڭ ئۈچۈن ھەربىر مىللەت ئۆز مائارىپىدىن ئىبارەت ئالتۇن ئاچقۇچنى چىڭ تۇتۇپ ، ئۇنىڭ كۆزنى چاقنىتىدىغان نۇرلىرى بىلەن كۈن چۈشمەيدىغان تەسكەيلىرىنمۇ يورۇتۇشى ، بۇ مۇقەددەس بۇرچىنى ئۇنتۇماسلىقى لازىم ...

شۇنداق × ! ... مەن دۇنيادا چوڭ ئىشلارنى قىلالمىساممۇ پەقەت تاغ بالىلىرى ، ساددا ، لېكىن ئاق كۆڭۈل ، جاھىل ، ئەمما ، جەسۇر تاغلىقلارنىڭ قەلبىدىن ئورۇن ئالالىسام ، بىر قېتىم چەككەن رىيازىتىم بىر ئۆمۈر كۆرگەن ھالاۋىتىمدىن ئەلا بولىدۇ ... دۇنيادا ياشىشىمنىڭ چىن مەنىسىمۇ شۇ ! ... مەن خاتىرەمنىڭ باش بېتىگە ھۆسنىخەت بىلەن يېزىۋالغان ئۆمەرھەييامنىڭ مۇنۇ بىر كۇپلېت رۇبائىيسى مېنى تولىمۇ ئويلاندۇرىدۇ :

بىر قەترە دەريادا يوق بولۇپ كەتتى ،
يەرگە بىر چاڭ قوندى كۆمۈلۈپ كەتتى .

دۇنياغا كېلىشىڭ ، كېتىشىڭ نېمە ؟
بىر چۈن تۇغۇلدى يا ئۆلۈپ كەتتى ! ! »

كۇلۇب ئىچىنى شۇقەدەر جىمجىتلىق باستىكى ، سەلىم ئۆز يۈرىكىنىڭ دېگۈدەك رىتىم بىلەن ئۇرۇۋاتقانلىقىنى ، ھەتتا سەرۋەرنىڭ خاتىرىنى شىرىقلىتىپ ۋاراقلىغىنىنمۇ ئېنىق ئاڭلاپ تۇراتتى .

— ئوھوي ، بۇ سەلىم مۇئەللىمغۇ ؟ ...

سەلىم قايرىلىپلا ماڭارىپ ئىدارىسىنىڭ بوغالتىرىنى كۆرۈپ ھودۇقۇپ قالدى ...

— نېمىشقا كىرمەيسىز ؟

— يىغىن ئاياغلىشىپمۇ قاپتۇ ... بىردەم ساقلاي ...

— يۈرۈڭ ! نېمە دېگىنىڭىز بۇ ؟ ... نۇرغۇن رەھبەرلەرنىڭ سىزنى بىر كۆرگۈسى بار ... تاغدىكى ئىشلىرىڭىز ھازىر ناھىيىمىزدىلا ئەمەس ، ھەتتا ۋىلايەتتىمۇ داستان بولۇپ قالدى .

سەلىم كۇلۇب ئىچىگە كىرىپ كەلگەندە ، بىردىنلا كۆتۈرۈلگەن چاۋاكلار ئىلكىدە گاڭگىراپلا قالدى . كۆچىلىكىنىڭ تەكلىپى بويىچە ئۇ تاغ شۆبە سىنىپى ، ھەمدۇلنىڭ ھىيلە ـ مىكىرلىرى ، ئۇنى قانداق مات قىلغانلىقىنى قىسقا بايان قىلىپ بەردى . ئۇ سۆزلەۋاتقاندا ، كۇلۇب ئىچىدە ئارقا ـ ئارقىدىن كۇلكىلەر كۆتۈرۈلۈپ تۇردى . يىغىنىڭ ئاخىرىدا ئابدۇرېشىت ھاكىم تاغ شۆبە سىنىپىنىڭ ئىستىقبالى ۋە كېيىنكى يىلدا ئىككى سىنىپقا كۆپەيتىلىدىغانلىقىنى ئېلان قىلغاندى ، زال ئىچىدە يەنە بىر قېتىم چاۋاكلار ياڭرىدى .

شۇ كۈنى سەرۋەر بىلەن سەلىم ئىككىسى كىنوغا باردى . ئۇلار كېچىدە مەكتەپ مېھمانخانىسىغا قايتىپ كېلىۋاتقىنىدا ، ئالدىدا قولتۇقلىشىپ كېتىۋاتقانلارنىڭ گەپلىرىنى ئاڭلاپ قېلىشتى :

— ھازىر ئىچكىرى ئۆلكىلەردە ئۇچ خىل ئادەملەرنى تازىلاۋېتىپتۇ ، — دېدى ئەر قىزغا بېشىنى سىڭايان قىلىپ .

— ئۇچ خىل ئادەم دېگىنى نېمىسكەن؟ — دېدى قىز ئۇنىنى قويۇپ بېرىپ، سەلىم تونۇش ئاۋازنى ئاڭلاش بىلەن تېكىرقاپ قالدى.

— ئاستىراق گۇلنار، — دېدى ئەر ئارقىسىغا قاراپ قويۇپ، — ئۇچ خىل ئادەم دېگىنى مەدەنىيەت ئىنقىلابىدا ئەلەم كۆرىشىگە قاتنىشىپ، ئۇرۇپ ـ چېقىش، بۇلاش بىلەن شۇغۇللانغانلار ـ دە! ...

— نېمە قورقاتتىڭىز؟ بىزنىڭ بۇ يۇرتلىرىمىزغا ئۇ شامال كېلىپ بولغۇچە يەتتە قاپاق پىششىقى بار دەڭە! ...

سەلىم شۇ كېچىسى مېھمانخانىنىڭ ئىچىدە ئۇياقتىن ـ بۇياققا ماڭدى، يېتىپ باقتى، ئۇيقۇسى كەلمىدى، تاماكا چەكتى، لېكىن خاپىلىقى تېخىمۇ ئاشتى، ئۇ پەقەت گۇلنارنىڭ كەلگۈسى توغرىسىدىلا ئەندىشە قىلاتتى ... «قوي، نېمە چاتىقىڭ، بىلگەن يولىدا مېڭىۋەرسۇن، تۇمشۇقىغا يېگەندىلا كۆرمەمسەن؟» دەپ ئۆزىگە تەسەللى بېرەتتىيۇ، لېكىن يەنە نېمە ئۈچۈندۇر ۋىجدانى ئۆرتىنەتتى.

ئەتىسى ئابدۇرېشىت هاكىم كىچىك ماشىنىسى بىلەن سەلىمنى دوختۇرخانىغا ئاپىرىپ تەكشۈرتكەندىن كېيىن، بالىنىتسىدا يېتىشنى بۇيرۇدى. لېكىن، سەلىم قىشلىق تەتىلىنىڭ يېقىنلىشىپ قالغانلىقىنى، شۇڭا چارەكلىك ئىمتىهانغا تەييارلىق قىلمىسا بولمايدىغانلىقىنى ئېيتىپ تۇرۇۋالدى. هاكىم دوختۇر بىلەن سۆزلىشىپ، بىرنەچچە خىل مۇهىم دورا ۋە ئوكۇل هەل قىلىپ، ئۇلارنى سەرۋەرلىكى سومكىسىغا قاچىلاپ بەردى.

— بوپتۇ، — دېدى هاكىم سەلىمگە، — ئوقۇغۇچىلىرىڭىزنىڭ ئىلمىي نەتىجىسىدىن ئەنسىرەۋاتقانلىقىڭىزنى بىلىمەن. لېكىن، تاغقا بارغاندىن كېيىن، سەرۋەر هوقۇقىنى يۇرگۈزىدۇ. باش تارتساڭ، ئىككىمىز ئۇرۇشۇپ قالىمىز. باشقا گەپلىرىڭ بارمۇ؟

— مېنىڭ ... مېنىڭ بىر ئىلتىماسىم بار ئىدى، — دېدى سەلىم تۆت قاتلانغان بىر قەغەزنى هاكىمغا سۇنۇپ، — دادام

قۇربان بىلەن باققان دادام ئەزىز مۇدىرنىڭ مەسلىسىنى قايتا تەكشۈرۈپ كۆرسەڭلار !

— بۇ ئىشنى يادىمغا سېلىپ ياخشى قىلدىڭ ! — دېدى هاكىم ، — مەكتەپ پارتىيە ياچېيكىسى سېنىڭ پارتىيىگە كىرىش ئىلتىماسىڭنى مۇزاكىرە قىلغاندا ، مۇدىر داداڭنىڭ مەسلىسىنى سۈرۈشتە قىلىپ ، قېشىمغا كەلگەنىكەن . مەن «سىياسەتنى ئەمەلىيلەشتۈرۈش» ئىشخانىسىغا ئەھۋالنى ئېيتتىم . ئۇلار سېنى ئىلتىماس يازسۇن دېگەنىدى .

— رەھمەت ئابدۇرېشىت ئاكا ! رەھمەت ...

...

تاتلىق ئەسلىمىلەردىن كۆزى يۇمۇلۇپ كەتكەن سەلىم ئۆي ئىچىدە بىرنەرسىنىڭ قاڭسىق پۇراۋاتقانلىقىنى سەزدى - دە ، سەكرەپ ئورنىدىن تۇردى . مەشكە يېقىن قويۇلۇپ قالغان چاپىنىنىڭ پېشىدىن پۇرقىراپ ئىس كۆتۈرۈلۈۋاتاتتى . سەلىم ئالمىقانىدەك يېرى سارغىيىپ كەتكەن چاپانىنى ئۆرۈپ يېيىپ قويغاندىن كېيىن ، باشقا كىيىم ۋە چورۇقلارنىڭ ئورنىنى يۆتكەپ قويدى .

تۇن يېرىمدىن ئېشىپ قالغانىدى . شېرىن ئەسلىمىلەردىن ئۈيقۇسى قاچقان سەلىم قارا چىراغنى پەلۈبتىپ يوتقىنىغا كىردى - دە ، ياستۇق تېگىدىن خاتىرىسىنى ئېلىپ توغرا كەلگەن يېرىنى ئاچتى . ئۇ سەرۋەر بىلەن جەپەر بوۋاينى يوقلىغان كۈنى كەچتە يازغان قۇرلارنى ئاستا ئوقۇشقا باشلىدى .

«... مەن بۈگۈن جەپەر بوۋاينى يوقلاپ كەلدىم . ئۇ تاغدا ئۆسىدىغان مېھرىگىياھ دېگەن دورا ئۆسۈملۈكىنى تەرىپلەپ ، مېنى مېھرىگىياھقا ئوخشاتتى . مەن قايسىدۇر بىر يازغۇچىنىڭ ‹مېھنەت سەندىلىدە چاچرىغان ئۇچقۇن قەدىر - قىممەت ئاسمىنىدا چاقنىغان يۇلتۇز دېمەكتۇر › دېگەن سۆزىنى ئەسلىدىم . لېكىن ، بوۋاينىڭ بۇ باھاسى ماڭا مۇناسىپمۇ ؟ مەن تاغ بالىلىرى ۋە تاغلىقلارنىڭ قەلبىنى ‹ۋىل › قىلىپ يورۇتۇپ ئۆتەلىگۈدەك ئۇچقۇن

چاچرىتالمىدىمۇ ، يوق ؟ دەپ ئۆزۈمگە ئۆزۈم سوئال قويدۇم ... ھەرھالدا بوۋاينىڭ بۇ ئوخشىتىشى تاغدىن يانغان ساداەك ماڭا ئىشەنچ ۋە مادار ئاتا قىلدى . ئومۇستىن قىزىرىپ تۇرسامۇ ، روھىمىنىڭ تاغ بۇركۇتىدەك كۆكلەردە پەرۋاز قىلغانلىقىنى ھېس قىلدىم... »

سەلىم ئاخىرقى سەھىپىلەرنى ئوقۇۋاتقىنىدا كۆزى يۇمۇلۇپ ، ئۇنى ئىچىگە چۈشۈپ كېتىپ باراتتى . بۇ چاغ ئاسمان تىرىگەن نەيزىدەك قاتمۇقات تاغلار قېلىن قار ئاستىدا ئۇيقۇغا چۆككەنىدى . ئۇلارنىڭ چوڭقۇر ، ئەگرى ـ بۈگرى ، سۇرلۇك ھاڭلىرى ۋە قاپتاللىرىدا قۇيرۇقىنى چىۋىسىگە تىقىپ ئاسمانغا قاراپ ھۇۋلاۋاتقان يايلىلىق ئاچ بۆرىلەرنىڭ ئەنسىز ئاۋازى تاغ باغرىدىكى قار ئاستىدا قالغان بۇ مەكتەپكە ئاڭلىنىپ تۇراتتى .

قورقۇنچلۇق ئورمان كېچىسى

تاڭ سەھەر ، ھاۋا ئېچىلغانىدى . ئاسمان زەڭگەر بۇلاق سۇيىدەك كۆك بولۇپ ، تاغلار ، ئېدىرلار ، تاغ مەھەللىسى ئاپئاق قار بىلەن قاپلانغانىدى . تىكىلەك مەھەللىسىدىن مەكتەپكە قار ئۈستىدە تۇنجى ئىز قالدۇرۇپ بىر كىشى كەلمەكتە ئىدى .

تۇمان ئېغىزىدىكى ئاپەتتىن قۇتقۇزۇۋېلىنغان ئادەملەر ۋە چارۋىلار توغرۇلۇق ناھىيىگە تېلېفون بېرىش ئۈچۈن كېچىلەپ قايتىپ كەلگەن ئىدىرىس ئەتىگەندىلا مەكتەپكە يېتىپ كەلدى . ئۇ قېلىن قاردا ئالچاڭلاپ كېلىۋېتىپ يىراقتىنلا سەلىمنىڭ مەكتەپ ھويلىسىدا قار كۆرەۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ ، بار ئاۋازى بىلەن ۋارقىرىدى :

— سەلىم مۇئەللىم ، قانداق ، ئامانچىلىقمۇ ؟ تۇنۇگۈن كاشكۇلغا چۈشۈپ كېتىپسىز ـ ھە ؟ ھېلىمۇ خۇدا ساقلاپتۇ ـ دە ، ھۆم مانا ...

— كىمدىن ئاڭلىدىڭىز ئىدىرىس ئاكا؟ ...

— بۇ تۆشۈك قۇلاق بار ، ئاڭلىمامدىغان ! سىزنىڭ تاياقتەك بولۇپ قالغانلىقىڭىزنى قوتانلىقلار كۆرۈپتىكەنغۇ؟ نېمىشقا ئۆيگە چىللىسا كىرمەي كەتتىڭىز؟

— قىزىقكەنسىز ، خەقنىڭ ئۆيىدە كىيىم سالغىلى بولامدۇ؟

— نېمە قوق؟ ئۇلار ئۆزلىرىمۇ كىيىمنىڭ ئىچىدە موزايدەك يالىڭاچقۇ؟ يۈرۈڭ، ھۆم مانا ...

ئىدىرىسنىڭ قوپال چاقچىقى سەلىمنى كۈلدۈرۈۋەتتى .

— بەللى مۇئەللىم ، چاپانىڭ بىر پېشى قېنى؟ ھۆم مانا؟ — دېدى ئىدىرىس سەلىمنىڭ كۆيۈپ پاختىلىرى ساپسېرىق سارغىيىپ قالغان چاپىنىنى كۆرسىتىپ ، — قورساق ئېچىپ يەۋەتتۇقمۇ ، نېمە؟

ئۇلار چورۇقلىرىدىكى قارلارنى تازىلاپ ئۆيگە كىرىپ ، بىر چىنىدىن قىزىق چاي ئىچكەندىن كېيىن ، ئىدىرىس گۈللۈك خالتىسىنى چىقىرىپ تاماكا ئوردى .

— مۇئەللىم ، ئەمدى يامانبۇكىكە ياغاچ كېسىشكە بارمىسىلا ! — دېدى ئىدىرىس تاماكىسىنى تۇتاشتۇرۇۋېتىپ ، — سىلىدىن ئەنسىرەپ داۋۇت ئاكامنىڭ كۆزىگە ئۇيقۇ كەلمەيۋاتىدۇ . قار قېلىن ياغدىمۇ بولدى ، بۆرىلەر قۇتراپ كېتىدۇ .

— بارمىسام بولمايدۇ ، ئىدىرىس ئاكا . داۋۇت ئاكامنىڭ جۇۋىسىنى ، پالتا ، ئارقانلارنى چاتقال ئارىسىغا تىقىۋېتىپ كەلگەن . شۇلارنى ئەكېلىۋالاي ! ئۇنىڭ ئۈستىگە قول سائىتىممۇ دەرەخنىڭ پۇتىقىغا ئىلىقلىق قاپتۇ .

— ئەمىسە ياراملىق قوتازدىن بىرەي ، مىنىپ بېرىڭ ، لېكىن ئالدىڭىز بارسۇن ، كەينىڭىز يانسۇن ! ...

ئۇلار قورساقلىرىنى تويغۇزۇپ سىرتقا چىقتى . ئىدىرىس تەكشى قار ئۈستىدىكى ئىزلارنى كۆرۈپ بىردىنلا چۆچۈپ كەتتى .

— ھۆم مانا ، دېمىدىممۇ ، بۇ ئىزلارنى كۆرۈڭ ! ... مەكتەپنىمۇ مېھمانلاپتۇ ـ دە ، بۇ كاساپەتلەر ! ...

— ئىتنىڭ ئىزى ، — دېدى سەلىم كۈلۈپ ، — ئەتىگەندىن بېرى بۇنداق ئىزلارنى كۆپ كۆردۈم .

— ئىتنىڭ ئىزى دەۋاتقىنىنى ، — دېدى ئىدرىس كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ ، — ئىتنىڭ ئىزى دېگەن سەرۋەرنىڭ تۈگۈپ قويغان ماتتىسىدەك چۈشىدۇ . بۇ ئىزلار خۇددى كېپىشتەك تۇرسا ؟ قارغا پاتقان تىرناقلارغا قاراڭ ! بارمىسىڭىز قانداق ؟

— ئىدرىس ئاكا ، بېرىپلا يانمەن دېدىمغۇ !

— سىزمۇزە ، تاغلىقتىن بەتتەر جاھىل بولۇپ كېتىپسىز ...

ئىدرىس ئات باقاردىن ئاچققان قوتازنى توقۇۋېتىپ يەنە خېلىغىچە غودۇڭشىدى .

— ئەگەر بۇگۈن سائەت ئون ئىككىدە يۇقىرىنىڭ يولىيورۇقىنى قوبۇل قىلمايدىغان بولسام ، ئۆزۈم بىللە باراتتىم ، ھۆم مانا ... لېكىنزە ، پاتراق قايتىپ كېلىڭ !

قوتاز ئۇستىدە چوقچىيىپ ئولتۇرغان سەلىم قوتانلىق مەھەللىسىدىن ئۆتكەندە ، ئۆگزە ، ھويلىلاردا قار تازىلاۋاتقانلار بىلەن سالاملىشىپ ۋە چاقچاقلىشىپ ئۆتۈپ كەتتى . ئۇلارمۇ سەلىمنىڭ يامانبۇككە ماڭغانلىقىنى ئاڭلاپ ، ئەنسىرەپ پاتراق قايتىپ كېلىشىنى تاپىلىدى .

سالۋا تۈكلىرى قاردا سۆرىلىپ دېگۈدەك كېتىۋاتقان ئالا قوتاز بېشىنى ئېچىگە تىقىپ پۇشۇلداپ ۋە پۇشقۇرۇپ ماڭاتتى . بۇ قوتازنى ئالدىنقى ھەپتە سەلىم ياغاچ توشۇشقا ئاپارغان ، لېكىن قوتازنىڭ تۇياقلىرى مۇزدا تېيىلىپ پۇتلىرى كېرىلىپ ماڭالمىغاچقا ، ياغاچنى ئۇ پۇتىغا چورۇق تارتىپ توشۇغاندى .

سەلىم كۈلۈڭ سۇنىڭ تار جىلغىلىرىدىن ئۆتكەندە ، قاردىكى قالايمىقان ئىزلارغا قاراپ ، بۇ ئىزلار ئېيىقنىكىمۇ ياكى بۆرىنىڭ ، توشقانىنىكىمۇ ياكى تۈلكىنىڭ ، كۆڭلىدە ئايرىپ ماڭدى . قويۇقراق چۈشكىنى بۇغا ـ مارال ۋە كېيىكلەرنىڭ ئىزلىرى ئىدى . ئۇلار كېچىلىرى سۇ ئىچىش ئۈچۈن توپ ـ توپ بولۇپ كۈلۈڭ سۇنىڭ كاشكۈللىرىغا كېلەتتى .

سەلىم يامانبۇككە يېتىپ كېلىپ ، قوتازنى بىر ياغاچقا باغلاپ قويۇپ قالايمقان بۆرە ئىزلىرى ئۈستىدىن مېڭىپ چانقال قېشىغا كەلدى . تىلغىنىپ كەتكەن قار ئۈستىدە جۇۋا تېرىسىنىڭ پارچىلىرى ۋە ئاپئاق تۈكلىرى يېيىلىپ ياتاتتى . سەلىم پالتا بىلەن ئارقاننى قولىغا ئېلىپ ئەتراپقا قارىۋىدى ، تېنى ئەيمىنىپ كەتتى . كېچىدىن ئاچ بۆرىلەر جۇۋنى تالان ـ تاراج قىلىۋەتكەنىدى .

سەلىم ئىنچىكە پۇتاقتا ئاپئاق قىرو باغلاپ ئېسىلىپ تۇرغان سائىتىنى ئېلىپ يانچۇقىغا سالدى . ئۇ قۇرۇق قايتىپ كەتكۈچە ئىككى تال ياغاچ بولسىمۇ قوتازغا سۆرىتىپ كېتەي دەپ ، بەلگە قويۇلغان تاغ تېرەكلىرىدىن ئىككىنى يىقىتتى . ئۇلارنىڭ شاخ ــ شۇمبىلىرىنى چاتاپ بولغۇچە قوللىرى مۇزلاپ قېتىپ قالدى . سەلىم بىر پارچە يەرنىڭ قارلىرىنى تازىلىۋېتىپ بىر قۇچاق قۇرۇق جىغان ئۈستىگە شاخ ـ شۇمبىلارنى تاشلاپ گۈلخان يېقىۋەتتى . تاغلىقلار : «تاغدا قىش كۈنى كۆزنى يۇمۇپ ـ ئاچقۇچە ... » دېيىشىدۇ . بىردەمدىلا ئەتراپنى گۈگۈم بېسىپ كەچ بولۇپ قالدى . سەلىم ياغاچلارنى سۆرەپ بىر يەرگە ئەكېلىپ تۇرۇۋۇۋىدى ، قوتاز تۇيۇقسىزلا قار چاپچىپ ھۆركىرەپ كەتتى . سەلىم قايرىلىپ ئارقىسىغا قاراپ ، ئوتتۇز قەدەم ئارىلىقتا قارنى ئىچىگە تارتىلىپ كەتكەن ئىككى قىزغۇچ بۆرىنىڭ زوڭزىيىپ ئولتۇرغانلىقىنى كۆردى ...

سەلىمنىڭ يۈرىكى بوغۇزىغا كەپلىشىپ قالغاندەك بولۇپ ، نەپىسى بىردىنلا قىسىلىپ كەتتى . ئۇ قىپقىزىل تىللىرىدا كالپۇكلىرىنى يالىشىپ تۇرغان بۆرىلەرگە تىكىلىپ قاراپ قالدى . ئۇ ھوشىنى يىغىپ قولىغا تاياقتىن بىرنى ئالدى ـ دە ، ھەيۋە قىلىپ باقتى . لېكىن ، بۆرىلەر قوزۇقتەك ئۆتكۈر چىشلىرىنى كۆرسىتىپ خىرقىراشتى . بۇ ئەسنادا قاياقتىندۇر قورساقلىرى خالتىلىشىپ ، سۆڭگەچلىرى ئۆچلىنىپ چىققان يەنە بىر بۆرە پەيدا بولدى . سەلىم بۆرىنىڭ ئوتتىن قورقىدىغانلىقىنى ئېسىگە ئالدى ـ دە ، ئەتراپتىكى شاخلارنى گۈلخان ئۈستىگە تاشلىدى . ئوت لاۋۇلداپ كۆيۈشكە

باشلىدى . بۆرىلەر ئارقىغا چېكىنگەندەك قىلدىيۇ ، لېكىن كالپۇكلىرىنى يالىشىپ يەنە ئالدىغا سىلجىدى . قورقۇپ كەتكەن سەلىم شاخلارنى ئايىماي ئوت ئوستىگە تاشلاشقا باشلىدى . قوتازنىڭ ئارقا تەرىپىدىمۇ يايلىلىرى قىزغۇچ قارا ، ئۆزى سارغۇچ بۆرىدىن ئىككىسى پەيدا بولدى . ئەمدى بۆرىلەر سەلمنى ۋە قوتازنى ئوتتۇرىغا ئېلىۋالغانىدى . ئۇلار بارغانسېرى يېقىنلاپ كېلەتتى . قورقۇپ كەتكەن سەلىم كۆيۈۋاتقان چۇچۇلا ۋە شاخلارنى ئۇلارغا قارىتىپ ئاتتى . يال - يۇل نۇر چېچىپ كەلگەن ئوتتىن قورققان بۆرىلەر خىرقىرىشىپ ئارقىغا داجىدى . كېيىنكەن شاخلارمۇ ئاخىرلاشتى ، گۇلخان بولسا بارغانسېرى پەسلىمەكتە ئىدى . سەلىم قېيىن چاپانلىرىنى سېلىپ تاشلاپ ، تەلىپكىنى قەيەرگىدۇر چۆرۈۋەتتى - دە ، كۆيۈۋاتقان يوغان بىر شاخنى ئېلىپ ئالدى تەرەپتىكى ئۇچ بۆرىگە قاراپ يۇگۈردى . ئوتتىن چۆچۈگەن بۆرىلەر پارت — پۈرت قىلىشىپ چېچىلىپ كەتتى . لېكىن ، ئارقىدىن كەلگەن ئىككى بۆرە قوتازغا ئېتىلدى . قوتازمۇ تۇمشۇقىنى يەرگە تىرەپ ئۇلارغا بېشىنى قىلىپ تۇراتتى . سەلىم قولىدىكى ئۆچۈپ قالاي دېگەن شاخنى كۆتۈرۈپ ئۇلارغا قاراپ يۇگۈردى . چىلىق - چىلىق تەرگە چۆمۈلگەن سەلىم قوتاز يېنىدا پۈرقىراپ ئىس چىقىۋاتقان تاياقنى تۇتقىنىچە ، كۆزلىرى ئوتتەك يېنىپ تۇرغان بىر جۈپ بۆرىگە قادىلىپ قاراپ تۇراتتى . بۆرىلەر بارغانسېرى ۋەھىشىيلىشىپ ، بىرنەچچە قەدەم ئارىلىقتىلا چۆرگىلەيتتى . بىر بۆرە ئۇنىڭغا شىددەت بىلەن ئېتىلىۋىدى ، سەلىم ئۇنىڭ قورسىقىغا شاخ بىلەن بىرنى ئۇردى . لېكىن ، قالغانلىرى بولسا كۆزلىرىنى چەكچەيتكىنىچە ئۇنىڭغا تېخىمۇ يېقىنلاشتى ...

شۇ پەيتته «گۇم - گۇم» قىلغان ئاۋاز بىلەن تەڭ يوغان ئىككى پارچە ئوت كۆرۈندى - دە ، سەلىمگە ئېتىلغان بۆرە تېپىچەكلەپ يىقىلدى ، قالغانلىرى بولسا دەرھال قاچتى ...

— سەلىم ! ...

— دا ... داۋۇت ئاكا ! ...

داۋۇت سىلتىقىنى تاشلىۋېتىپ ئۇنى قۇچاقلىۋالدى . سەلىمۇ خۇددى كىچىككىدە مۇشۇكتىن قورقۇپ مومىسىغا چىڭ يېپىشىۋالغىنىدەك ، داۋۇتنىڭ باغرىغا سىڭىپ كەتتى ...

ئون ئۇچىنچى باب

شادىمان كۈنلەر

تاغ بۇلۇتلىرى ئەكەلگەن جۇدۇن - چاپقۇنلار ئارقىدا قالدى . ھەپتىلەر ، ئايلار ، يىللار تاغ چوققىلىرىنى ھالقىپ ئۆتكەن تۇمانلاردەك بىر - بىرىنى قوغلىشىپ ۋە سۈرۈلۈپ ، دەرد - ھەسرەت ، پىغانلارنى ئۆزى بىلەن ئەكەتتى ... ئاجايىپ ۋەقەلەرنىڭ شاھىتى بولغان كىچىككىنە تاغ شۆبە سىنىپىمۇ ئوقۇش پۈتتۈرۈش ھارپىسىدا تۇرماقتا ئىدى . چۆرىلىرى قورۇغا ئېلىنىپ ، دەرۋازا بېكىتىلگەن تاغ مەكتىپى يېڭى سېلىنغان سىنىپ ۋە ياتاقلار ، تەنتەربىيە مەيدانلىرى ، تەجرىبىخانا ، قىرائەتخانىلىرى بىلەن تېخىمۇ ئاۋاتلىشىپ كەتكەندى ! ... تاغ بالىلىرىنىڭ بۇ يىلقى ھاياتىمۇ داغدۇغىلىق ۋەقەلەر بىلەن ناھايىتى تېزلا ئۆتۈپ كەتتى ...

تاغدا بىر ئايدەك تەكشۈرۈش ئېلىپ بارغان گېئولوگىيە ئەترىتىنى كۈلا كۆۋرۈككىچە ئۇزىتىپ قويۇپ كېلىۋاتقان بىر توپ كىشىلەر بىر - بىرىگە قوناق بەرمىگەن ھالدا ، ۋاراقلا - چۇرۇقلا كۆتۈرۈپ سۆزلەشمەكتە ئىدى . ئۇلار گېئولوگىيە ئەترىتى تەرىپىدىن مۇكاپاتلانغان ئوقۇغۇچىلارنى ئاغزى - ئاغزىغا تەگمەي ماختىشاتتى . دورا ئۆسۈملۈكلىرىنى توپلاش ئۈچۈن كەلگەن مىللىيچە داۋالاش مەكتىپىنىڭ ئوقۇغۇچىلىرى ۋە مىللىي شىپاخانىنىڭ تېۋىپلىرى بىلەن كۆڭۈللۈك ئۆتكەن يازلىق تەتىلنىمۇ ئەسكە ئېلىشاتتى .

بۇ قېتىم گېئولوگىيە ئەترىتىگە ياردەم بەرگەن ئوقۇغۇچىلارنىڭ كۆپىنچىسى مۇكاپاتلاندى . شۇڭا ، ئۇزىتىش ۋە

مۇكاپاتلاش يېغىنىغا يېراق - يېقىندىن كەلگەن ئاتا - ئانىلارمۇ قاتناشقانىدى .

سەلىم ، داۋۇت ، قادىرلارنى ئوراپ كېلىۋاتقانلار ئىچىدە نوەرنىڭ دادىسى «ئۇلۇغ تىلماچ» — نىياز ، چولپانىنىڭ دادىسى بايىز چوقان ، ئاكىسى هارۇن ، بىر چاغلاردا سەلىم بىلەن «ئات ئىزى» دېگەن بىمەنە ئوقۇشنى ئۆگەتكەن دەپ ئۇرۇشقان سالچۇقنىڭ دادىسى زاكىر خوجا ، هەتتا بۇغاقاچتىدىن كەلگەن گۇلسۇمەنىڭ دادىسى سادىنلارمۇ بار ئىدى . قورچاقلا جۇدى قىلىنغان نىسانىڭ ئاچىسىمۇ سەرۋەر بىلەن قىزغىن گەپلىشىپ كېلەتتى .

بۇلارنىڭ ئىچىدە ئەڭ خۇشال بولغىنى داۋۇت ئىدى . ئۇنىڭ ئاشۇ يوغان گەۋدىسى بىلەن بۇركۇتتەك چوققىلار ئارا پەرۋاز قىلغۇسى ، تاغ قاپلىنىدەك هۆركىرەپ نەرە تارتقۇسى كېلەتتى . چۈنكى ، ئۇنىڭ ئوغلى تۇمەن يىللار بويى يانچۇقلىرىنى توشتۇرۇپ كەلگەن تاشلىرى ئۇچۇن هەممىدىن كۆپ ماختالغان ، هەممىدىن كۆپ قىممەتلىك سوۋغىلار بىلەن مۇكاپاتلانغانىدى ، هەتتا گېئولوگىيە ئەترىتىنىڭ باشلىقى هېلىقى تاقىرباش خەنزۇ ئۆزىنىڭ مەيدىسىدىكى گېئولوگىيە خاتىرە ئىزنىكىنى ئېلىپ ، ئۇنى ئۆز قولى بىلەن تۇمەننىڭ مەيدىسىگە تاقاپ قويدى .

داۋۇت ئۆز ۋاقتىدا ئوغلىغا بىكارلا ئاچچىقلاپتىكەن . ئەگەر سەلىم : «هەربىر بالىنىڭ قىزىقىدىغان نەرسىسى بولىدۇ . كىم بىلىدۇ ، كېيىنكى ۋاقىتتا ئۇ شۇ نەرسىنىڭ ئەهلى بولۇپ چىقامدۇ !» دەپ توسمىغان بولسا ، داۋۇت تۇمەننى «كىيىمنىڭ ساپاسىنى قويمىدىڭ» دەپ ساۋۇغانمۇ بولاتتى . هەي ، سەلىم دېگەن ئوقۇغان - دە ، ئوقۇغان ... هەر نەرسىنى ئالدىن بىلىشمۇ يەنە شۇ ئوقۇشتىن كېلىدىكەن . داۋۇتمۇ شۇنداق بولدى . ئۇ هەر قېتىم پارتىيە مەكتەپتىكى كۇرستىن چىققاندا ، كۆزى روشەنلىشىپ ، كۆڭلى - كۆكسى كۆتۇرۇلۇپ ، نەزەر دائىرىسى كېڭىيىپ ، بىرەر ئىشقا دۇچ كەلگەندە ، ئالدى - ئارقىسىنى ئويلايدىغان

بولۇپ قالاتتى ...

مانا سەلىم دېگەندەك ، تۇمەنمۇ ئاخىر ئۆزىنىڭ ئەمگىكىنىڭ مېۋىسىنى كۆردى . بۇ جەريان ناھايىتى ئاددىي ئۆتكەنىدى .

مەكتەپنى باش شتاب قىلغان گېئولوگىيە ئەترىتى يىغقان ھەر خىل تاشلىرىنى مەكتەپنىڭ يېڭى سالغان ئىشخانىسىدا تەكشۈرۈۋاتاتتى . بىر كۈنى تۇمەن ئاق قالپاقلىق كىشىنىڭ ھەرخىل تاشلارغا نەيچىلەردىن قىزىل ، يېشىل سۇيۇق دورىلارنى تېمىتىۋاتقانلىقىغا ، بەزىلىرىنى ئەينەك شېشىدىكى سۇيۇق بىر نەرسىگە چىلاپ چايقاۋاتقانلىقىغا قىزىقىپ قارىدى ، ئۇلارنىڭ يېنىدا ئۇزۇنغۇچە ئولتۇردى .

— سىزنىڭ ئاۋۇ تېشىڭىز ، — دېدى تۇمەن كۆكۈچ پارقىراپ تۇرغان تاشنى كۆرسىتىپ ، — مېنىڭ تېشىمغا ئوخشايدىكەن . لېكىن ، مېنىڭكىدەك پارقىرمايدىكەن .

— شۇنداقمۇ ؟

— ھەئە . تېخى ماۋۇ تېشىڭىز ، — دېدى تۇمەن قىزغۇچ بىر تاشنى قولىغا ئېلىپ ، — يوغان بولغىنى بىلەن مېنىڭ تېشىمدەك ئېغىر ئەمەسكەن .

— پاھ ، سېنىڭ تاشلىرىڭ قالتىس ئوخشىمامدۇ ، سەن بەلكىم سالغا تاشلىرىڭنى دەۋاتساڭ كېرەك ...

— ياق ! — دېدى تۇمەن تۇمشۇقىنى سوزۇپ ، — ئېيتىڭا ، سىزنىڭ تاشلىرىڭىز قەغەزنىڭ ئۇۋاقلىرىنى ، ئۇششاق مىخلارنى ئۆزىگە تارتالامدۇ ؟

— ياق ، مېنىڭ تاشلىرىم تارتالمايدۇ ، — ئاق قالپاقلىق كىشى بىردىنلا تۇمەنگە كۆزلىرىنى تىكىپ چەكچىيىپ قاراپ قالدى ، — سېنىڭ تاشلىرىڭ تارتالامدۇ ؟

— تارتىدۇ ، پۈتمىسىڭىز مەن سىزگە كۆرسىتەي .

تۇمەن يانچۇقلىرىدا تولا تۇرۇپ سىلىقلاپ پارقىراپ كەتكەن تاشلىرىنى ئالدى . قالپاقلىق كىشى كۆزەينەكىنى سۈرتۈۋېتىپ قارىدى . ئۇ تاشلارنى لوپا ئەينەككە تۇتتى . قانداقتۇر بىر ئەسۋابنى

تـاشقا يېقىن ئەكېلىۋىدى ، ھېلىقى ئەسۋاب نازۇك بىر سىگنال بەردى .

— سەن بۇ تاشنى قەيەردىن تاپتىڭ ؟ ...

— كەكلىككە قىلتاق قويغان يەردىن ...

— ئۇ قايسى جاي ؟

— ئاقچېقىل ...

— بۇ تاشنىچۇ ؟ — سورىدى ھېلىقى كىشى ئارىلىرى يـول - يول كۈموشتەك ياللىداپ تۇرغان كۆكۈچ تاشنى قولىغا ئېلىپ .

— ئۇنى جىگدىچىگە تور قويغان يەردىن ... ئۇ ... ئۇ يەرنى «تاقىرھاڭ» دەيدۇ .

قالپاقلىق كىشى بىردەمدىلا بىرنەچچە ھەمراھىنى چاقىرىپ كېلىپ تاشلارنى كۆرسەتتى . ئۇلارنىڭ باشلىقى بولسا كېرەك ، چـاچـلـىرى شالاڭ ، پېشانىسى پارقىراپ تۇرغان بىر خەنزۇ بۇ تـاشـلارنـى تولىمۇ ئىنچىكىلەپ تەكشۈردى ۋە تۇمەننىڭ بېشىنى سىلاپ : «خاۋ ، خاۋ ، تەي خاۋ[1]... » دەپ تۇمەنگە باشمالتىقىنى كۆرسىتىپ قويدى .

— سىلەر تېخى ، — دېدى تۇمەن كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ ، مـۇشۇلارغا ھاڭ - تاڭ قالدىڭلارمۇ ؟ مېنىڭ پوپكامدا بۇنىڭدىن ئۇزلىرى بار ! ...

مـانـا شـۇنـىڭ بىلەن ئوقۇغۇچىلار گېئولوگىيە ئەترىتىنى ئاجايىپ قورقۇنچلۇق تاغ قاپتاللىرىغا ، چوڭقۇر جىرالارغا ، تىك چېقىللارغا ئاپاردى . سەلىم يازدا دورا ئۆسۈملۈكلىرىنى يىغىشقا ياردەم بەرگەندە ، ئۆسۈملۈك ھەققىدە تاغلاردا دەرس ئۆتكەندەك ، بـۇ قېتىممۇ تاغ ئارىلىرىدا مەدەنلەر توغرىسىدا ئۇلارغا ئەمەلىي دەرس ئۆتۈپ بەردى ...

داۋۇت تاتلىق خىياللار بىلەن بىر توپ كىشىلەرنى باشلاپ مـەكتەپكە كىرىپ كەلدى . ئاتا - ئانىلار ئۆزلىرىنىڭ ئات -

① ياخشى ، ياخشى ، بەك ياخشى .

ئۇلاغلىرىغا مىنىشىپ قايتىدىغان ۋاقتىدا سەلىمگە كۆپ مىننەتدارلىقىنى بىلدۈرۈپ ، ئۇنىڭدىن كونا ئىشلار ھەققىدە ئەپۇ سوراشتى ... بولۇپمۇ ئۇلار سەرۋەرگە ئارقا ـ ئارقىدىن رەھمەت ئېيتىپ ، ئۇنىڭ ساۋابلىق ئىشلىرىدىن ئۇ دۇنيا ـ بۇ دۇنيا رازى ئىكەنلىكىنى ئېيتتى .

— ئاتا ـ ئانىلاردىن ئەپۇ سورايمەن ، — دېدى سەلىم ئۇلار بىلەن خوشلىشۇۋېتىپ ، — ئوقۇش پۈتتۈرۈش ئىمتىھانى بولغاچقا ، بىر ئايدىن بېرى بالىلار ئۆيگە قايتمىدى .

— بىز بالىلاردىن بەخىرامان ، — دېدى بايىز قارا ئايغىرنىڭ تىزگىنىنى سىيرىپ ، — ئاتىسىدەك بېشىنى سىلايدىغان ئۆزلىرى بار . ساقسىز بولسا ئەمىلەيدىغانغا سەرۋەرخان تۇرۇپتۇ ...

— بالىلار ، — دېدى نىياز سۆز قىستۇرۇپ ، — ئۆيگە بارغان بىلەنمۇ خىيالى مەكتەپتە ، بۇ يەردىكى ئويۇن ـ تاماشا ئۆيدە يوق ـ دە ! ...

— مۇئەللىم ، — دېدى سادىن سېكرىتار ئېتىغا مىنىش ئالدىدا ، — قىزىمنىڭ ئېيتىشچە ، بالىلاردىن شەھەردە ئىمتىھان ئالارمىشقۇ ؟ ... كەم ـ كۈسىسىنى تەييارلاپ بېرىدىغان ئىشمۇ ، قانداق ؟

— مەنمۇ شۇنى سورىماقچىدىم ، — دېدى ھارۇن سەلىمگە قاراپ .

— ئوقۇش پۈتتۈرۈش ئىمتىھانى مەكتەپتە ئېلىنىدۇ . لېكىن ، تولۇق ئوتتۇرا ۋە ئوتتۇرا تېخنىكومىلارغا بېرىدىغان ئىمتىھان شەھەردە ئېلىنىدۇ . بۇ مەكتەپتىن بىر تۇتاش ئورۇنلاشتۇرۇلىدۇ .

— سادىن ، — دېدى داۋۇتمۇ چاقچاق ئارىلاش ، — سەلىم مۇئەللىم بۇ يىل سېنىڭ قىزىڭ گۈلسۈمە ، نىيازنىڭ ئوغلى نۇرەرلەرنى سەنئەت مەكتىپىگە تونۇشتۇرۇپ بېرىمەن ، دەيدۇ . چىدالارسەنمۇ ؟

— ھەي گونداز ، چېكىپ بېقىۋاتقىنىڭنى قارا ، ئەگەر سېنىڭ بېشىڭغا كەلسىچۇ ؟

— ئىمتىھاندىن ئۆتۈپلا قالسا ، نەگە بولسا بېرىمەن !

— مەنمۇ شۇ ، سۆسەر بىلەن قۇندۇزنىڭ تېرىسىنى ساق ئالىمەن ، دېگەن ئادەم ئۇنىڭ چىشى بىلەن تىرنىقىدىن قورقماسلىق كېرەك ... ھا ... ھا ... ھا ...

ئاتا ـ ئانىلارنى ئۇزىتىپ زەڭگەر بۇلاققىچە كەلگەن سەلىم كەينىدە كېلىۋاتقان زاكىر خوجا بىلەن پاراڭلىشىپ قالدى . زاكىر كىچىك ئوغلى سالچۇققا ئانىسىنىڭ چىدىمايدىغانلىقىنى ئېيتىپ ، ئوقۇش پۈتتۈرگەن هامان ئۇنى ئۆيگە قايتۇرۇپ بېرىشنى سورىدى . بۇنداق گەپ يەنە باشقا ئاتا ـ ئانىلاردىمۇ بار ئىدى .

— زاكىرئاخۇن ئاكا ، — دېدى سەلىم ئۇنىڭ ئېتىنىڭ تىزگىنىنى تۇتۇپ ، — سالچۇقنىڭ ئوقۇشى ياخشى ، ئەگەر ئىمتىھاندىن ئۆتۈپ قالسا ، ئۇنىڭ رايىغا باقايلى .

— شۇنداق قىلساققۇ تېگىل ئوبدان بولاتتى ، لېكىن ، هەر شەنبە كەلگۈچە تاقىتىم تاق بولۇپ كېتىدۇ . ئۇ مەكتەپتىن هەرخىل قىزىق كىتابلارنى ئەكېلىپ كېچىچە ئوقۇپ بەرگەچكە ، ئۇنىڭغا بەكمۇ ئىجىل بولۇپ قاپتىمەن .

— بۇ توغرۇلۇق ئۆزلىرى بىلەن سۆزلەشكىلى بارماقچىدىم . چۈنكى ، سالچۇق يۇقىرى مەكتەپلەردە ئوقۇشنى بەكمۇ ئارزۇ قىلىدۇ .

— شۇنداقمۇ ؟ قارا بۇ ئوندىمەسنى ! ئۇنداقتا ، ئانىكىسى بىلەن يەنە بىر مەسلىھەت قىلىپ باقاي ! ...

ئاتا ـ ئانىلىرىنى ئۇزىتىپ قويغان بالىلار چۇرقىرىشىپ يېنىپ كېلىشتى . سەلىممۇ مەكتەپ دەرۋازىسىدىن كىرىۋىدى ، ئاشخانا ئالدىدا تۇرغان سەرۋەر ئۇنى چاقىردى :

— مۇئەللىم ، سىزگە ئازراق تاماق ئېلىپ قويغانىدىم ، بايا زىياپەتتە يۇگۈرۈپ يۇرۇپ هېچنېمە يېيەلمىدىڭىز ...

سەلىم سەرۋەرنىڭ ياتقىغا كىردى . سەرۋەر ئۇچۇن ئاشخانىغا يانداپ سېلىنغان بۇ ئۆي گەرچە كىچىك بولسىمۇ ، ئاپئاق ئاقارتىلىپ ، كارىۋات ، ئۇستەل ئورنىدا قويۇلغان ساندۇق ، ئۇنىڭ

ئۇستىگە يېيىلغان شەھەر پاسونىدىكى چۇچىلىق تور ، تىزىلغان كىتاب — دەپتەرلەر ئۆز جايىدا سەرەمجانلاشتۇرۇلغانىدى . كارىۋاتنىڭ باش تەرىپىدىكى تامدا سەلىم بەرگەن كالېندار ئېسىقلىق تۇراتتى .

سەرۋەر ھازىر بۇنىڭدىن ئۇچ يىل بۇرۇنقى پۇتىغا كۇل رەڭ بۇغا تېرىسىدىن چورۇق تارتىپ ، تىزلىرىغچە كۆك مونچاقلىق جاۋا ئورىغان ، تېرە پىنجەك ئۇستىدىن كەمەر باغلىغان سەرۋەر ئەمەس ئىدى . ئۇ سەلىمنىڭ زورى بىلەن شەھەردە ئىككى قېتىم دوختۇرلۇقنى ئۆگىنىپ كەلگەندىن كېيىن ، كۆزلىرىدىن نۇر چاقناپ ، ماي كېچىلىرى تاغ ئاسمىنىدا كۆرۈنگەن تولۇن ئايدەك ھۆسنىگە تولغان جازىبىلىك ، چىرايىدىن تەبەسسۇم تېمىپ تۇرىدىغان سەرۋەر بولۇپ قالغانىدى .

— قادىر مۇئەللىم ئۆيگە كەتتىمۇ ؟ — دېدى سەلىم سەرۋەرنىڭ ئەكەلگەن نېرىنىنى يەۋېتىپ .

— ھەئە ، ئايالى ئاغرىپ قاپتىكەن ، ئەنسىرەپ ...

— سىز بارمىدىڭىزمۇ ؟

— بېرىپ تەكشۈرۈپ كەلدىم ، يەنە بىرەر ئاي ۋاقتى بار ، پەقەت پارچە تولغاق ...

— ئانىسى بولغان بولسىمۇ قادىر ئاكام ئۇچۇن يار ـ يۆلەك بولاتتى .

سەلىم قادىرنىڭ ئايالىنىڭ تۇنجى تۇغۇتىدا يوقلاپ بارغىنىدا ، مومانىنىڭ قەۋەتلا خۇشال بولۇپ كەتكىنىنى ئەسلىدى . تاغ شۆبە سىنىپى ئۇچىنچى يىللىقتا كۆچكەن بىر يىل ئىچىدە خۇشال ـ خۇرامىق كۇنلەرمۇ كۆپ بولدى ، لېكىن بىر خۇشاللىقنىڭ بىر خاپىلىقى ... دېگەندەك ، قايغۇلۇق ۋەقەلەرمۇ بولماي قالمىدى . سەلىم يالغۇزلۇق ھېس قىلىپ زېرىككەن كۇنلىرىدە بېرىپ گۇڭۇر ـ مۇڭۇر مۇڭدىشىپ كېلىدىغان جەپەر بوۋاي باش ئەتىيازدا تۇغەپ كەتتى . قادىر ئۇرۇمچىدە بىلىم ئاشۇرۇپ قايتىپ كېلىپ ئۇزۇن ئۆتمەيلا ، ئانىسى جەننەتخان ئانىمۇ تۇيۇقسىزلا بىر كېچىدە

كۆز يۈمدى .

— سەرۋەر ، — دېدى سەلىم دەملەنگەن چايدىن بىر ئوتلىۋېتىپ ، — بىر خۇش خەۋەر بار ، ئىككىمىز ئۇلگىلىك ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ئۇرۇمچىدە ئېكسكۇرسىيە ۋە ساياھەتتە بولىدىغان ئۆمىكىگە قاتنىشىدىكەنمىز . ناھىيىدىن بېكىتىپتۇ .

— راستما ؟

— راست ! تېلېفون كەلدى . مەن قادىر ئاكامغا : «سىز بېرىڭ ! » دېسەم ، ئۇ : «بالىلارنى شەھەردىكى ئىمتىھانغا قاتناشتۇرۇپ بولۇپلا قايتىپ كەلمىسەم بولمايدۇ» دەپ ئايالىدىن ئەنسىرەپ تۇرىدۇ .

ئۇرۇمچىنىڭ گېپى چىقىشى بىلەن سەرۋەر ھاياجانلىنىپ كۆزىگە ياش ئالدى . يەنە كېلىپ ئۇرۇمچىگە سەلىم بىلەن بىرگە بارىدىكەن ، نەقەدەر كۆڭۈللۈك ئىش ـ ھە ؟ ! ئۆمرىدە كۆلا كۆۋرۈكىدىن نېرىغا ئۆتمىگەن بۇ يېتىم قىز تۇنجى قېتىم ناھىيىگە كىرىش خەۋىرىنى ئاڭلىغاندىمۇ مۇشۇنداق ھاياجانلانغاندى . بىرنەچچە كېچە كۆزىگە ئۇيقۇ كەلمىگەن ... ئۇ شەھەر كۆرۈش ئىستىكى بىلەن ھاياجانلانغاندى ، ئۇ شەھەر كۆردى ھەم ئۇ يەرگە كۆندى . شەھەر ، دېگەن ياخشىكەن ، كېچىلىرى ئالتاغىل توۋلاپ ، كوچىنىڭ ھەممە يېرىدە ماڭىدىغان مەستلىرىنى ھېسابقا ئالمىغاندا ، ئادەملىرى تەرتىپلىك ، مەدەنىي ، ئىناق ، مۇلايىم بولىدىكەن ! ... ئۇلارنىڭ مېڭىش ـ تۇرۇشلىرى ، گەپ ـ سۆزلىرى ، مۇئامىلىلىرى ، ھەتتا كىيىنىشلىرىدىنمۇ بىر خىل مەرىپەت ھىدى گۇپۇلدەپ پۇراپ تۇرىدىكەن . ئەمدى ئۇرۇمچىدەك كاتتا شەھەرگە بارماقچى . ئۇ شەھەر تېخىمۇ ياخشىدۇ . مۇئەللىم تۇزلۇق سايغا ، يامانبۇككە بارغاندا ، بالىلارنى ئېلىپ ساياھەتكە چىققان چاغلاردا سۆزلەپ بەرگەن ئەسەن تېغى ، بۇغدا كۆلى ، خەلق باغچىسى ، ھايۋانات باغچىسى دېگەن جايلارنى كۆرسە ـ ھە ! ...

— جىمىپ كەتتىڭىزغۇ ، سەرۋەر ؟

— ياق ، ئۇرۇمچىنى خىيالەن كۆز ئالدىمغا

كەلتۇرۇۋاتىمەن — ... دېدى سەرۋەر كۈلۈپ ، — مۇئەللىم ، قاچان ماڭىدىكەنسىز ؟ ...

— تېلېفوندا ئوقۇش پۈتتۈرۈش ئىمتىھانىنى 7 ـ ئاينىڭ 4 ـ كۈنى ئاياغلاشتۇرۇپ بولۇپ يولغا چىقىڭلار ، قادىر ئوقۇغۇچىلارنى 7 ـ ئاينىڭ 13 ـ كۈنى باشلىنىدىغان شەھەردىكى ئىمتىھانغا ئۇلگۈرتۈپ ئەكەلسە بولىدۇ ، دېدى .

— ئەمىسە ئاز قاپتىغۇ ؟

— لېكىن ، سەرۋەر مەن ئوقۇش پۈتتۈرۈش ئىمتىھانىدىن كېيىن ، ئوقۇغۇچىلارغا ئۇچ يىلدىن بۇيان ئۆتۈلگەن دەرسلەر ئىچىدىن ئەڭ قىيىن بابلارنى قايتا ئۆتۈشنى ئويلاۋاتىمەن .

— نېمە ئۈچۈن ؟

— بىرىنچىدىن ، بالىلارنىڭ تەقدىر ـ ئىستىقبالىدىن ئەنسىرەيمەن ... ئىككىنچىدىن ، شەھەر مەكتەپلىرى ، رەھبەرلەر ۋە تاغ خەلقى ئالدىدا مەكتەپنىڭ يۈزى تۆكۈلمىسۇن ! كىشىلەرنىڭ يۈزىگە قانداق قارايمىز ؟ شۇڭا ، ئاز دېگەندە بەش كۈندىن بىر ھەپتىگىچە تەكرارلاش ئېلىپ بارىمەن .

بۇ كېچە سەرۋەر تاڭ سۈزۈلگىچە كىرپىك قاقمىدى . ئۇ نازۇك تەبىئەتلىك يىگىت — سەلمىنى ئويلاپ چىقتى . ئۇمىدلەرنىڭ يۈرەكتىكى يالقۇنى بىلەن ياشاپ كەلگەن بۇ يىگىت ھەرقاچان ـ ھەر مەھەل نومۇس كۈچى بىلەن ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئالدىدا تۇرغان ئىمتىھانلاردىن ئەنسىرەۋاتاتتى ...

تاڭ ئاتار ئالدىدا ئۇخلاپ قالغان سەرۋەر ئۈيقۇلۇق پىچىرلايتتى ۋە كۈلەتتى . شۇنداق ، ئۇ چۈش كۆرۈۋاتاتتى . چۈشىدە بۇغدا كۆلىنىڭ زۇمرەتتەك سۈيىدە ماتورلۇق كېمىدە كېتىپ بارغۇدەك ، رومىلى يۈزلىرىگە ئۇرۇلۇپ ، چاچلىرى بويۇنلىرىنى غىدىقلىغۇدەك ، تۇرۇپلا ، نەنسەن تاغلىرىنىڭ قارىغايزارلىقلىرىدا سەلىم بىلەن قوغلىشىپ يۈرگۈدەك ... ئەنە ، خەلق باغچىسىنىڭ گۈللۈكلىرى ... پاھ ، نېمىدېگەن چىرايلىق ـ ھە ! مودەنگۈل ، ئەتىرگۈل ، قىزىلگۈل ، سەبدەگۈللەر ...

سەرۋەر ئەتىسى ئورنىدىن خۇشال تۇردى . ئەمما ، ئوقۇغۇچىلارنىڭ تەرەپ ـ تەرەپتە دەرس تەكرارلاۋاتقىنىنى كۆرۈپ ، بىردىنلا غەمكىن بولۇپ قالدى ...

تۇغرا ، ئۇ شەھەرگە كىرىپ يۇقىرى مەكتەپلەرگە كىرىش ئىمتىھانىغا قاتنىشالمىسا قانداق بولىدۇ ؟ ئۆمۈر بويى ئاشپەز بولۇپ ئۆتۈپ كېتەمدۇ ؟ ياق ، بولمايدۇ . بۇنى سەلىمگە ، ھەتتا ئابدۇرېشىت ھاكىمغىمۇ ئېيتىش كېرەك ... ئۇ ئۇرۇمچىگە بارمىسىمۇ مەيلى ، لېكىن ئوقۇشتىن قالسا بولمايدۇ ـ دە !... سەلىمنىڭ ئالدىدا يەرگە قارىپ قالمامدۇ ؟ ! ئەگەر ئىمتىھانغا قاتنىشىپ يىراق يەرلەرگە ئوقۇشقا كەتسىچۇ !... ۋاي ياق... ئۇ... ئۇ چاغدا ...

دەرۋەقە بويىغا يەتكەن بۇ تاغ قىزى كېيىنكى ۋاقىتلاردا ئۆز قەلبىدە پەيدا بولغان قاتتىق تەۋرىنىشنى سېزىپ قالدى . ئۇ ئۇمىد قىلاتتى ، خالاس . ئۇ چۈشىنەتتى ... سەلىم ئۇنىڭغا داۋاملىق ئۇستازلىق بۇرچى بىلەن خەيرخاھلىق قىلدى ، ئاسرىدى ، ئۇنى تەربىيىلىدى . باشقا ئوقۇتقۇچى بولغاندىمۇ بۇنداق قارىغۇچىسى ، ھىماتى بولمىغان قارا يېتىم قىزغا ئوخشاشلا ئىچ ئاغرىتقان بولاتتى ـ دە ... سەلىمۇ پەقەت ئەنە شۇنداق ئىچ ئاغرىتقاندۇ ؟ ... ھېسداشلىق قىلىپ بېشىنى سىلىغاندۇ ؟ ! ...

ئۇنداق بولسا ، نېمە ئۈچۈن سەرۋەرنىڭ قەلبى تەۋرىنىدۇ ؟ ... نېمە ئۈچۈن بۇلاق سۈيىدەك داۋالغۇپ بىئارام بولىدۇ ؟ ! بۇ سەلىم بىلەن ئىككىسىنىڭ ئۇرۇمچىگە بىللە بارىدىغانلىقىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ، پەيدا بولغان سىرلىق تۇيغۇمۇ ياكى كېچىدىن كۆرگەن چۈشىنىڭ بەرگەن تەسىرىمۇ ؟ ... چۈش دېگەن چۈش ـ دە ... ئېھ سەرۋەر ، سەرۋەر ! سېنى ياخشى كۆرمىگەن ، شۇنداق ، ياخشى كۆرمىگەن ، پەقەت ساڭا ئىچ ئاغرىتقان بىر كىشىنىڭ قەلبىگە بۆسۈپ كىرىشنى نومۇس دەپ بىلمەمسەن ؟ ... سەن راستىنلا كىتابلاردا يېزىلغاندەك مۇھەببەتنىڭ قەلەندەرى بولۇپ قالدىڭمۇ ؟ ...

«ياق ، مەن ھەرگىز بۇنداق قەلەندەر بولمايمەن ... زادى ئۇنداق بولمايمەن ! ... »

— سەرۋەر ئەمبەلدىكى خېمىر بىلەن گەپلىشۋاتامسىز ؟ — دېدى ئىدرىس ئاشخانا ئىشىكىدىن بېشىنى تىقىپ ، — سەلىم مۇئەللىمگە خەت كەپتىكەن ، ئۇ دەرسكە كىرىپ كېتىپتۇ ، سىز بېرىپ قويامسىز ؟ مەن ئالدىرايتتىم ...

— ماقۇل !

سەرۋەر خېمىر يۇقى قوللىرى بىلەن خەتنى ئالدى ۋە بىر قاراش بىلەنلا چىرايى ئۆڭۈپ كەتتى . چۈنكى ، ئۇنىڭ كۆزلىرى ئەڭ ئالدى بىلەن «گۈلناردىن» دېگەن خەتكە چۈشكەنىدى . ئۇ خەتنى نېرىغا ئىتتىرىپ قويۇپ خېمىر يېيىۋاتقاندا ، يوغان بىر تامچە ياش بېغىدىن ئايرىلغان جىنەستىدەك يۈزلىرىدىن يۇمىلاپ يالاڭ بىلىكىگە چۈشۈپ كەتتى ...

— سەرۋەر ؟

سەرۋەر چۆچۈپ قارىدى . ئالدىدا كىتاب قولتۇقلىغان سەلىم تۇراتتى . ئۇ ئالمان ـ تالمان يۇزىنى سۈرتۈۋېتىپ يەرگە قارىۋالدى .

— يايغان خېمىرىڭىزنى كېسىۋېتىپ ، دەرھال سىنىپقا كىرىڭ .

— مۇئەللىم ... سىز ... سىزنىڭ خېتىڭىز ... ئىدرىس ئاكام ...

سەلىم خەتنى قولىغا ئالدى ـ دە ، شۇندىلا سەرۋەرنىڭ ياش يۇقى كۆزلىرىدىكى مەنىنى چۈشەندى ... ئۇ ئۆزىمۇ بىلمىگەن ھالدا خەتنى مىجىقلاپ لاۋۇلداپ كۆيۈۋاتقان ئوچاققا تاشلىۋەتتى...

— مۇئەللىم ، سىز ...

— تېز بولۇڭ ، ھازىر ئەڭ قىيىن بابتىن تەكرار قىلىپ بېرىمەن !...

سەلىمنىڭ قوپال ۋارقىرىشى ئەلۋەتتە سەرۋەرگە قارىتىلمىغانلىقى ئېنىق ئىدى . گۈلنارنىڭ خېتىنى ئېلىش بىلەنلا ، تېخى يېقىندىلا ئاڭلىغان بىر خەۋەر ئۇنىڭ ئېسىگە كەلگەنىدى .

شەھەردە ئوچ خىل ئادەملەرنى ئېنىقلاشتا بۇلاڭچىلىق ۋە باسقۇنچىلىق جىنايىتى پاش بولغان سۇلتان قولغا ئېلىنىپ ئوچۇق سوتقا تارتىلغاندى . ئارقا ئىشىك قىلىپ يۆتكەلگەن كادىرلارنى ئۆز ئورنىغا قايتۇرۇش پرىنسىپى بويىچە ، گۇلنارمۇ ئەسلىدىكى مەكتىپىگە قايتۇرۇلغاندى .

تاغ گۈزىلى

ئىيۇل ئايلىرىنىڭ ئوتتۇرىلىرى ئىدى . ئېگىز بىنالارنى تۇمان پەردىسىگە قاپلاپ لەرزان تۆكۈلۈۋاتقان يامغۇر ئاسفالت يوللارنى يۇيۇپ ، قارىغاي قاتارلىرىنى ياپيېشىل ياشنىتىۋەتكەندى . ئاپتوبۇسنىڭ دېرىزىلىرىگە يېپىشىۋالغان تاغ بالىلىرى «ۋاي ئانكام ، ۋاي توۋا» دەپىشكىنىچە قەد كۆتۈرگەن رەڭدار بىنالارغا ، يالت ـ يۇلت نۇر زەررىلىرىنى چېچىپ ئايىغى ئۈزۈلمەي ئۆتۈۋاتقان ھەرخىل ئاپتوموبىللارغا ، خۇددى باھار كېلىش بىلەنلا تاغ قاپتاللىرىنى قاپلاپ كېتىدىغان موگۇغا ئوخشايدىغان رەڭگارەڭ كۇنلۇكلەرنى كۆتۈرۈۋالغان ، يېڭى موددا نەپىس كىيىنگەن كىشىلەرگە قاراپ تويمايتتى . ئۇلار ھەربىر گۈللۈك ۋە روجەكلەردىن ئايلىنىپ يېڭىدىن ـ يېڭى قەۋەتلىك بىنالارنىڭ ئالدىغا كەلگەندە ، سەلىم ، قادىر ، سەرۋەرلەردىن توختىماي سوئال سورايتتى . سەلىممۇ زېرىكمەي چۈشەندۈرەتتى : «مانا بۇ ناھىيىلىك كومىتېت» ، «قاراڭلار ، ئاۋۇ مەرمەردەك پارقىراپ تۇرغىنى ھۆكۈمەت بىناسى» ، «بۇ بولسا تەنتەربىيە مەيدانى» ...

— ۋاي ئانكام ، بۇ مەيدان نېمانچە چوڭ ، مۇئەللىم ؟

— قىشتا مۇز مەيدانى ، يازدا غالتەكلىك كانكى مەيدانى قىلىنىدۇ !

— مۇزدا غىل ئوينامدۇ ، مۇئەللىم ؟

— غالتەكلىك كانكى دېگىنى نېمىسى ؟ ...

ئاپتوبۇس ئىشكى قاسىتىدا ھەيۋەتلىك بىنالار قەد كۆتۈرگەن كەڭ ئاسفالت كوچىلاردىن ئايلىنىپ مېڭىپ ناھىيىلىك ئوتتۇرا

مەكتەپكە كىرىپ كەلدى . بالىلار : «بىزنىڭ ئانا مەكتەپىمىز ... » ، «باش مەكتەپ مۇشۇ ئىكەن» دېيىشىپ چۈرقىرىشىپ كېتىشتى . مۇدىر ۋە بىرقانچە ئوقۇتقۇچى - ئوقۇغۇچى يىغىلىپ ، بالىلارنىڭ نەرسە - كېرەكلىرىنى كۆتۈرۈشۈپ ، ئۇلارنى ئالدىن تەييارلانغان ياتاقلارغا ئورۇنلاشتۇردى .

سەلىم بىلەن قادىر ئايرىم ياتاقتا ئورۇنلىشىپ بولغاندىن كېيىن ، قىز - ئوغۇللارنىڭ ياتاقلىرىنى بىرقۇر تەكشۈرۈپ چىقتى . سەرۋەر قىزلار بىلەن بىر ياتاقتا ئورۇنلاشقانىدى . ئوقۇغۇچىلاردىن خاتىرجەم بولغان سەلىم بىلەن قادىر ياتاقتا كىرىپ يۇزلىرىنى يۇيۇپ تۇرۇۋىدى ، مۇدىر كىرىپ كەلدى .

— بايا يامغۇردا تۇزۇكرەكمۇ ئەھۋاللاشقىلى بولمىدى ، — دېدى مۇدىر قوللىرىنى ئۇۋۇلاپ ، — بالىلارنىڭمۇ ئىمتىھانغا ئۇلگۈرۈپ كەلگىنى ياخشى بولدى ، لېكىن سەلىم بىلەن سەرۋەرنىڭ ئېكسكۇرسىيە ئۆمىكىدىن قېپقالغىنى بولمىدى .

— ئېكسكۇرسىيە ئۆمىكى يولغا چىقتىمۇ ؟

— ئۇلارنىڭ يولغا چىققىنىغا تۆت كۈن بولدى . جۇيجاڭ بىلەن ھاكىم بەك جىلە بولۇپ كەتتى . جۇيجاڭنىڭ يېنىغا بۈگۈن ھاردۇقۇڭلارنى ئېلىپ ئەتە ئەتىگەن بېرىپ كەلسەڭلارمۇ بولىدۇ .

— كەچتە بېرىپ كېلەيلى ، قانداق قادىر ئاكا ؟

— بولىدۇ ، ماشىنىدا ماڭغانغىمۇ ھارامدۇ كىشى ؟

سەلىم كەچلىك تاماقتىن كېيىن قادىر بىلەن سەرۋەرنى باشلاپ جۇيجاڭنىڭ ئۆيىگە بارغاندا ، جۇيجاڭ بالىلرى بىلەن تېلېۋىزور كۆرۈپ ئولتۇراتتى .

— بەللى ، بەللى سەلىمجان ، خەلىپەم كۈلمەيدۇ ، كۈلسە تېلىقىپ قالىدۇ دەپ ، تاغدىن كەلمىگىز شۇنچە تەس بولۇپ كەتتا ؟ قېنى ئىچكىرىگە كىرىپ كېتەيلى !

جۇيجاڭنىڭ ئايالى بىر لېگەندە دۆۋىلەپ قىزىل ئۈزۈم ئەكىرىپ ، يۇمشاق ناندىن ئوشتۇپ قويدى ۋە تەبەسسۇم بىلەن :

— قېنى ، چېيىم دەملىنىپ بولغۇچە ئۈزۈمدىن ئالغاچ

تۇرۇڭلا ! — دېدى .

جۇيجاڭ سەلىم بىلەن مەكتەپ ، ئوقۇغۇچىلار ۋە ئىمتىھان ھەقىقىدە بىرقۇر ئەھۋاللاشقاندىن كېيىن ، ئېكسكۇرسىيە ئۆمىكىنىڭ ئۇلارنى ھاكمىنىڭ يولىيورۇقى بىلەن ئىككى كۈن ساقلىغانلىقىنى ، قاراڭغۇ تاغقا بىرنەچچە قېتىم تېلېفون بېرىپ ئالالمىغانلىقىنى ئېيتىپ ، بىرئاز كايىغانمۇ بولدى :

— ھاكىم ئاچچىقلاپ تاپان چېلىپ كەتتى ، — دېدى جۇيجاڭ ئۇلارنى ئۇزۇمگە سايە قىلغاچ ، — مانا ئۇلار ئەتە كەچ ، ئەڭ بولمىسا ئۆگۈنلۈككە ئەتىگەن ئۇرۇمچىگە چۈشىدۇ . ئىككى كۈن ئۇرۇمچى ئەتراپىدىكى زاۋۇت ـ كارخانىلارنى ئېكسكۇرسىيە قىلىدۇ ، ئۈنىڭدىن كېيىن سىرتلارغا ماڭىدۇ ، ئۇلگۇرگىلى بولمايدۇ ...

— جۇيجاڭ ، ھاكىم بىلەن سۆزلىشىپ باقساق بولماسمۇ ؟ — دېدى قادىر ، — تاغدا ئوچ كۈن قاتتىق يامغۇر يېغىپ تېلېفونخانا ئۆرۈلۈپ چۈشتى ... بولمىسا ...

— ئايروپىلاندا ماڭسىغۇ ئولگۈرىدۇ ، لېكىن مالىيە بۆلۈمىدىكىلەر رەسمىيەتنى كۆتۈرۈپ چىقىدۇ ، — دېدى جۇيجاڭ سەلىم بىلەن قادىرغا تاماكا سۇنۇپ ، — توغرا ، ھاكىم تەستىقلىسا بولىۋېرەتتى ...

— ئەمىسە ، ھازىر بېرىپ كەلسەك بولماسمۇ ؟ — دېدى قادىر .

— جۇيجاڭنى كېچىدە ئاۋارە قىلىپ يۈرمەيلى ، — دېدى سەلىم ئوڭايسىزلىنىپ .

— نېمە ئاۋارىچىلىك بولاتتى . ناھايىتى ئىككى قەدەم ئاراڭلىقۇ ! ھە راست ، ھاكىم ئۆزىمۇ : «سەلىم بىلەن مەسلىھەتلىشىدىغان ئىشلىرىم بار» دېگەندەكمۇ قىلىۋىدى .

جۇيجاڭ ئۇلارنى باشلاپ سىرتقا چىقاندا ، سىملىداۋاتقان يامغۇر توختىغان بولۇپ ، تازا نەم ھاۋا ئادەمگە ھۇزۇر بېرەتتى .

ھاكىم ئۇلارنى يېنىك چاقچاقلار بىلەن قارشى ئالدى . ئۇلار داۋۇت ھەر قېتىم كەلگىنىدە ھاكىم بىلەن كېچىچە مۇڭدىشىپ

ياتىدىغان كەڭ ئازادە مېھمانخانىغا كىرىشتى . ھاكىمنىڭ مۇلايىم ئايالى ، خۇش چاقچاق قىزى بىردەمدىلا يۇمشاق دىۋان ئالدىدىكى پاكار ئۇستەلنى يېمەكلىكلەر بىلەن تولدۇرۇۋەتتى .

— ھە ، قېنى ، بىرنەرسىلەردىن ئالغاچ پاراڭلىشايلى ، — دېدى ھاكىم قىزنىڭ قولىدىن بىر لېگەن ئالمىنى ئېلىپ ئۇستەلگە قويۇپ ، — بۇ باغۋەنچىلىك مەيدانىنىڭ سورتلۇق سۇت ئالمىسى ، قېنى ئېلىڭلار ! ...

— مانا بۇ «قىزىل مارشال» ، — دېدى ھاكىمنىڭ قىزى يەنە بىر تەخسە رەڭدار ئالمىنى كۆتۈرۈپ كىرىپ ، — دادام بۇ ئالمىنىڭ سورتىنى كۆچەتتىش ئۈچۈن باغۋەنچىلىك مەيدانىغا توپتوغرا توققۇز قېتىم قاتىردى ...

ئۆي ئىچىدە قاقاقلاپ كۈلكە كۆتۈرۈلدى .

— سەلىم ، ماڭارىپ ئىدارىسى بۇرۇنلا ئۇقتۇرۇش قىلغان تۇرسا ، — دېدى ھاكىم ئۇلارغا ئالما ئاقلاپ بېرىۋېتىپ ، — ئۇلگۈرۈپ كېلەلمىدىڭغۇ ؟

— مۇئەللىم ، — دېدى سەرۋەر قىپقىزىل قىزىرىپ ، — ناھىيىدىن بىر تۇتاش چىقىرىلغان ئىمتىھان سوئاللىرىنى بالىلارغا ئىككى نۆۋەت تەكرارلاپ بەردى ...

— ھىم ، مۇنداق دەڭ ، مەن تېخى ئۇنى ئاغرىپ قالدىمىكىن دەپ ئەنسىرەپتىمەن . ھە ، ھازىر ئەھۋالىڭ قانداق ؟

— خېلى ياخشى ، سىز چىقارتىپ بەرگەن دورىلار بەكمۇ پايدا قىلدى .

سەلىمنى دوختۇرخانىدا ئۆزى تەكشۈرتكەن ، ئۇنىڭ كېسەل دىئاگنوزىنى ئېنىق بىلىدىغان ئابدۇرېشىت ھاكىم ئۇنىڭدىن تولىمۇ ئەنسىرىگەنىدى . شۇڭا ، ئۇ بىرنەچچە قېتىم پوچتا ئارقىلىق ۋە قارا ئۇغۇ تاغ گۈڭشىبىسىدىن تېرە - يۇڭ توشۇغان شوپۇرلاردىن ياخشى دورىلارنى چىقارتىپ بەرگەنىدى .

— ئېكسكۇرسىيە ئۆمىكى بىلەن بالدۇرراق ماڭساڭ ياخشى بولاتتى ، — دېدى ھاكىم سەلىمگە ئاقلانغان ئالمىنى سۇنۇۋېتىپ ، — خەير بوپتۇ ، ھېلىمۇ بىر ئامالىنى قىلارمىز ...

— ئەمدى ماشىنىدا ماڭسا ئولگورەلمەسمىكى ! — دېدى جۇيجاڭ ھاكىمنىڭ چىرايىغا قاراپ .

— ماشىنىدا قانداق ئولگۇرىدۇ ، ئايروپىلاندا ماڭسۇن . ئەتە ئىدارىنىڭ بوغالتىرىنى ئەۋەتكىن ، مەن ناھىيىلىك كومىتېت ئىشخانىسىدىن تونۇشتۇرۇش خېتى قىلدۇرۇپ بېرەي ، ئىلاجى بار ئۆگۈنلۈككە ماڭىدىغان بېلەتنى ھەل قىلسۇن !

جۇيجاڭ ، سەلىم ، قادىرلار بىر - بىرلىرىگە قاراشتى ... لېكىن سەرۋەر چىرايلىق ھال رەڭ لەۋزلىرىنى چىڭ يۇمۇپ ، نەيزىدەك كىرپىكلىرىنى يەرگە قارانغۇچە جىمجىت ئولتۇراتتى . بايىاتىن بېرى ئۇنىڭ تەبىئىتىدىكى خىرەلىكنى سەزگەن ھاكىم قىپقىزىل پارقىراپ تۇرغان بىر تال ئالمىنى ئۇنىڭغا سۇندى :

— سەرۋەرگۈلگە ئۆزىگە ئوخشايدىغان مۇشۇ ئالمىنى بېرەي ، قېنى ، ئېلىڭ ! ...

سەرۋەر ئەدەپ بىلەن ئورنىدىن تۇرۇپ ئالمىنى ئالغاندىن كېيىن ، ئاستاغىنا «رەھمەت» دېدى . ئۇنىڭ يۈزى قولىدىكى ئالمىدىنمۇ ئارتۇقراق رەڭ ئالدى .

— پالۋان قىزىمىز سەرۋەرنىڭ ئالا كۆچۈكلىرى كېلىپ قاپتىغۇ ؟ قايسىڭلار ئاچچىقلىتىپ قويدۇڭلار ؟

— سەرۋەرنىڭ ، — دېدى سەلىم كۈلۈپ ، — جۇيجاڭ بىلەن ئۆزلىرىگە پىكرى بار ئوخشايدۇ ... ئۇنىڭ ... يۇقىرى مەكتەپلەرگە ئىمتىھان بەرگۈسى بار ئىكەن ...

— شۇنداقمۇ ؟ — دېدى جۇيجاڭ ھاكىمغا مەنىلىك قاراپ قويۇپ ، — ئوقۇش پۈتتۈرۈش ئىمتىھانىغا قاتناشقان بولسا بولدى ، بۇ توغرۇلۇق مېنىڭ كۆڭلۈمدە سان بار .

— شۇنداق ، — دېدى ھاكىم جىددىي تەلەپپۇزدا ، — بۇ قېتىم سەلىمنى ئېكسكۇرسىيىگە ئەۋەتىشتىكى مەقسىتىمىز ئۇنىڭ داۋالىنىشىغا پۇرسەت يارىتىش . مەن لىتىپ يۈەنجاڭ بىلەن سۆزلىشىپ قويدۇم . ئەتە ۋىلايەتلىك دوختۇرخانىدىن رەسمىيەتلەرنى توغرىلاپ بېرىمەن . سەرۋەر بولسا ئۇنىڭ تۇرمۇشىدىن خەۋەر تاپىدۇ .

تىل بىلەن ئىزھار قىلىپ بولمايدىغان تولىمۇ نازۇك بىر تۇيغۇ سەلمىنىڭ ۋۇجۇدىنى بىردىنلا لەرزىگە سېلىپ تىترىتىپ ئۆتتى. مېھرى ئوتلۇق بۇ تۇيغۇ ئۇنىڭ قەلبىگە سىغمايلا كۆزلىرىدىن ئېتىلىپ چىقىدىغاندەك، ئۇنىڭ كۆز جىيەكلىرى قىزىرىپ، كىرپىكلىرى نەملەشتى ... شۇ تاپتا بۇ جاپاكەش ئوقۇتقۇچىنىڭ يۈرەك سۆزلىرى كۆكسىدە قاينىۋاتاتتى، پۈتۈن ئۆمرىنى ئاۋام خەلقنىڭ خۇشاللىقىغا، كەلگۈسى ئەۋلادلارنىڭ بەختىگە ئاتىغان ئابدۇرېشىت ھاكىمدەك ئادەمدىن ناھىيىدە يەنە نەچچىسى باردۇ؟ ... مۇشۇنداق ئادەملەر بىلەن دۇنيانىڭ چېتىدە ئىشلىسەڭمۇ ئۆزۈڭنى ئەركىن - ئازادە، گويا باغدا ياشاۋاتقاندەك ھېس قىلىسەن - دە! ... ئۇ ئادەملەر يېنىڭدا بولمىسىمۇ، كۆڭۈل ئېكرانىڭدا ساڭا تىكىلىپ تۇرىدۇ، ھەربىر ئىشىڭدا مەسئۇلىيەت سېزىسەن! ... ئۇلارنىڭ غەمخورلۇقى كۆڭۈل - كۆكسۈڭنى يورۇتۇپ تۇرىدۇ ...

— بەلكىم ئېكسكۇرسىيە ھەپتىدىن ئاشماسلىقى مۇمكىن، — دېدى ھاكىم سەرۋەرگە قاراپ، — سەلىم ئېكسكۇرسىيىدىن كېيىن بالىنتسىدا ياتسۇن. ئۇ بالىنستىن چىققانغا قەدەر سىز ئۇنىڭغا ھەمراھ بولۇڭ! سەلىم، سەن بۇ يەردىكى ئىشلاردىن خاتىرجەم بول. ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىش خىزمىتىنى قادىر بىلەن داۋۇت بېجىرىدۇ، ناھىيىدىن يەنە ئىككى ئوقۇتقۇچىمۇ بېرىمىز.

ئۇلار ھاكىمنىڭ ئۆيىدىن ئۆزاپ چىققاندا، ھاۋا ئېچىلغان بولۇپ، ئىيۇلنىڭ ئىل رەڭلىك ئاسمىنى چاراقلىغان يۇلتۇزلار بىلەن تولغاندى. تىنىق ئاسمان ئۇنچە - مەرۋايىت چاچقاندەك چاقنايتتى ...

سەلىم، قادىر، سەرۋەرلەر جۇيجاڭ بىلەن خوشلىشىپ مەكتەپكە يېتىپ كەلگەندە، دەرۋازا ئارقىسىدىن بىر كىمنىڭ زىل، ئەمما ئاستا «سەلىم؟» دېگەن ئاۋازى كەلدى. چۆچۈپ قايرىلغان سەلىم بۇ قارا سايىنىڭ سېيماسىغا قاراپ، ئۇنىڭ كىم ئىكەنلىكىنى دەرھال تونۇدى.

— گۈلنار؟ ...

«گـۈلنار» دېگەن ئىسىمنى ئاڭلاش بىلەن يۈرىكى بىردىنلا ئـەنسىز سېلىپ ، رەشك ئوتلىرى پۈتۈن ۋۇجۇدىنى كۆيدۈرۈپ ئۆتكەن سەرۋەر ئىختىيارسىز تېڭىرقاپ قالدى ـ ده ، تەبىئىتىدە ھېچ كۆرۈلمىگەن جاسارەت بىلەن «ھي» دەپ دىمىغىنى قاقتىنىچە يۇگۈرۈپ ياتاقتا كىرىپ كەتتى . ئەھۋالىنىڭ نازۇك تېگىگە يەتكەن قادىرمۇ : «مەن ياتاقتا بارغاچ تۇراي» دېدى ـ ده ، ئىتتىك قەدەملەر بىلەن ئۆزاپ كەتتى .

سەرۋەرنىڭ بۇ دىماغ قېقىشى گۈلنار ئۈچۈن ئېيتقۇسىز زەربە ئىدى . ئۇنىڭ بۇنداق قىلىشىغا ھەقىقى بار ... تولۇق ھەققى بار ! ... گۈلنار ۋىجدان ئالدىدا ، ساپ مۇھەببەت ئالدىدا قەرزدار ! ... ئۇ ھەممىنى ئاڭلىدى ... كۆزى بىلەن كۆردى ... سەرۋەر گۈلنارغا ئوخشاش مۇھەببەت رومانلىرىنى ، پاجىئەلىك تراگېدىيىلەرنى ۋە ئىشق داستانلىرىنى ئوقۇمىغان ، شېرىن مۇھەببەت تېمىسىدا سەپسەتە ساتمىغان ، لېكىن ئۇ سەلىمنىڭ بېشىغا كۈلپەت ، نادامەت ، قايغۇ تۇمانلىرى سايە سالغاندا ، ئۇنىڭ دەردلىك قەلبىگە قەلبداش بولۇپ ، ھەسرەتلىرىگە مەلھەم بولغان ! ... ھەتتا بۇ يولدا ئۆز ھاياتىنى ئىككى قوللاپ تەقدىم قىلىشتىنمۇ يانمىغان ! ...

قاراڭغۇلۇقتىكى ئىككى گەۋدە يەرگە قارىغىنىچە جىمجىت تۇراتتى . جىمجىتلىقنى سەلىم بۇزدى :

— بىرەر ئىشىڭىز بارمىدى ؟

— ھە ! ... — ئالدىراپ باش لىڭشىتتى قىز ، — مەن ... مەن ... سىز ... سىز ... بىلەن ...

ئارىنى يەنە گۆرىستان جىمجىتلىقى باستى ... سەلىمنىڭ پات ـ پات ياتاق تەرەپكە قاراپ قويۇشىدىن ئەنسىرىگەن گۈلنار دۈدۈقلاشقا باشلىدى :

— مەن ... مەن ... قاراڭغۇ تاغقا يۆتكەلسەم دەيمەن ...

سەلىمنىڭ قەلبىنى بىردىنلا ئاچچىق غەزەپ ئۆزىنىڭ رەھىمسىز ئىسكەنجىسىگە ئالدى . بۇ گەپ ئۇنىڭ يىگىتلىك غۇرۇرىغا تەگكەنىدى ! ... بىر چاغلاردا ئىپلاس تۆھمەتلەرگە مەدەت

بېرىپ ، ئۆزى ئۇستىدىن كۈلگەن بۇ قىزنى ئۇ ھەرگىز كەچۈرەلمەيتتى ...

— كەچۈرۈڭ ، گۈلنار ، سىزنىڭ تاغقا بېرىش - بارماسلىقىڭىز ئۆزىڭىزنىڭ ئىشى ! ... مەن بىلەن مۇناسىۋەتسىز ... — دېدى سەلىم قىزنىڭ ياش يۈزى كۆزلىرىگە قادىلىپ ، — لېكىن ئۇ يەردە تانسا ، كۆڭۈل ئېچىشلار ، ئولتۇرۇشلار ، كىنو - تىياتىرلار يوق ... پەقەت جاپالىق ئىشلەشلا بار ! ...

— سىز ... سىز ... مېنى قارشى ئالمامسىز ؟ ... زادى مېنى ...

— گۈلنار ، ئۆزىڭىزنىڭ سۆزى بويىچە ئېيتقاندا ، — دېدى سەلىم يۈرىكىدە داغ قالدۇرغان گۈلنارنىڭ خېتىنى ئېسىگە ئېلىپ ، — ياۋايىلار ئارىسىدا بۇيۇك ئارزۇ - ئارمانلىرىڭىزنى ، يۈكسەك ھېس - تۇيغۇلىرىڭىزنى ، ئۇلۇغ غايىڭىزنى ئاچچىق تېزەك تۇتۇنلىرىدە بۇلغاپ نېمە قىلاتتىڭىز ؟

سەلىم قايرىلىپلا كېتىپ قالدى .

ئەتىسى سەلىم ئابدۇرېشىت ھاكىم بىلەن دوختۇرخانا رەسمىيەتلىرىنى ئۆتەپ كەلگەندە ، ماۋارىپ ئىدارىسىنىڭ بوغالتىرى ئىككى كىشىلىك ئايروپىلان بېلىتىنى ئۇنىڭغا تاپشۇردى . سەلىم شۇ كۈنى چۈشتىن كېيىن ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلغىلى كەلگەن سەنئەت مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرى بىلەن گۈلسۈمە ، ھۆرلىقا ، نودەر ، سەمەنلەر توغرۇلۇق سۆزلىشىپ كەلگەندىن كېيىن ، كەچتە قادىر ، سەرۋەر ۋە تاغ بالىلىرىنى ئېلىپ كىنوغا كەتتى ...

...

ئابدۇرېشىت ھاكىمنىڭ «شاڭخەي» ماركىلىق كىچىك ماشىنىسى سىلىققىنا ئايلىنىپ كېلىپ ، ھەيۋەتلىك خەلقئارالىق ئايرودرومىنىڭ مېھمان كۈتۈش زالى ئالدىدا توختىدى .

نىل رەڭلىك شىم - چاپان كىيگەن قامەتلىك ئابدۇرېشىت ھاكىم ، سۈتتەك ئاق كۆڭلىكىنىڭ ياقىسىنى سىرتقا قايرىۋەتكەن قارا كاستۇم - بۇرۇلكىلىق سەلىم ، ئالما ئۇرۇقى ئەتلەستىن كۆڭلەك ، چىمەن دوپپا ، ئارا پاشىلىق ئاق بەتىنكە كىيگەن ، گۈل

لحوٹیاں

بەرگىدەك بەرنا ، تاك چولپىنىدەك كۆلۈپ تۇرغان سەرۋەرلەر ماشىنىدىن چۈشتى .

— خوش ! — دېدى ئابدۇرېشىت ھاكىم سەلىمنىڭ قولىنى سىقىپ ، — راست گەپنى قىلسام ، سەن ئۇچۇن داۋالىنىش ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ . تاغدىكى ئىشلاردىن خاتىرجەم بول ، بۇ يىل تاغدا ئوتتۇرا سىنىپتىن ئىككىسى قۇرۇلىدۇ .

— ئوبدان بولدى ، — دېدى سەلىم خۇشال بولۇپ ، — بۇلتۇر باشلانغۇچنى پۈتتۈرگەن بالىلار ئوقۇيمىز دەپ مەكتەپكە كىيىلىۋالغانىدى . ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇ يىل بىر سىنىپ ئوقۇش پۈتتۈرىدۇ ئەمەسمۇ !

— ھىم ، سەرۋەر قىز ، — دېدى ئابدۇرېشىت تاغ قىزىنىڭ ھۆسن - جامالىغا زوقى كېلىپ ، — سەلىم ئاكىڭىزغا ياخشى قاراڭ ، يەنە دومسىيىپ يۈرمەڭ ! قايتىپ كەلگەندىن كېيىن ، ناھىيىلىك سىفەن مەكتىپىدە ئوقۇيسىز ...

راستما ؟ — سەرۋەر شەلپەردەك قىزىرىپ كەتتى .

— سىز قايتىپ كېتىڭ ! — دېدى سەلىم ھاكىمغا ، — شوپۇر ۋىلايەتلىك مېھمانخانىدا يېغىن بار دېگەندەك قىلىۋاتاتتى ...

— سەلىم ، ساڭا يەنە بىر خۇش خەۋەر ، — دېدى ھاكىم سەلىمنىڭ قولىنى سىقىپ ، — ئەزىز مۇدىرنىڭ قاتىللىرى تۇتۇلدى . داداڭ قۇربان مۇئەللىمنىڭ مەسلىسىمۇ ئاساسىي جەھەتتىن ئايدىڭلىشىپ قالدى . بەلكىم ، پات ئارىدا ناھىيىلىك كومىتېت ئۇلار توغرۇلۇق خۇلاسە دوكلاتى يازىدۇ ...

— ئابدۇرېشىت ئاكا ! ...

ھاياجان شادلىقىدىن ئۆزىنى ئونتۇغان سەلىم ھاكىمنى قۇچاقلىۋالدى . ئۇ : «دادام ، بىچارە دادام ... ئاھ ئەزىز مۇدىر ... » دەپ پىچىرلايتتى .

— شۇنداق ! ... ئەمدى ئوقۇتقۇچىلارنى خارلاشقا مەڭگۈ خاتىمە بېرىلىدۇ ! ... ئۇ دەۋرلەر ، مەرىپەت مەشئەللىرى بولغان ئوقۇتقۇچىلارغا تىغ كۆتۈرگەن ئاشۇ دەۋرلەرنىڭ جاللاتلىرى تارىخنىڭ جازاسىدىن قۇتۇلالمايدۇ ... ئۇلارنى ئەۋلادلىرىمىز

مەڭگۈگە نەپرەت بىلەن تىلغا ئالمىدۇ !...

سەلىم بىلەن سەرۋەر ھاكىم چۈشكەن كېچىك ماشىنا ئايرودروم دەرۋازىسىدىن قايرىلىپ كەتكۈچە قاراپ تۇردى ، ئاندىن سەپەر سومكىلىرىنى كۆتۈرۈپ قاتىرىسىغا دىۋانلار قويۇلغان كۆركەم زالغا كىرىپ كەلدى . ئۇلار يولۇچىلار ئايروپىلانلىرى قۇياش نۇرىدا كۈمۈشتەك پارقىراپ كۆرۈنۈپ تۇرغان دېرىزە تۈۋىدىكى ئورۇندۇققا كېلىپ ئولتۇرۇشتى . كۆركەم نەقىشلەنگەن زال ئىچى ھەرخىل يولۇچىلار بىلەن تولغان بولۇپ ، چەت ئەللىكلەرمۇ كۆپ ئىدى . ئۇلار شەرقىي تامغا ئېسىلغان ئاجايىپ زور ئانار گۈللۈك گىلەمنى ۋە ئۇنىڭ ئالدىدىكى توق قىزىل دۇخاۋا يېيىلغان پەشتەققا قويۇلغان رەڭگارەڭ گۈللەر بىلەن نۇر چاقناپ تۇرغان رەڭلىك قاشتېشىنى تويماي تاماشا قىلاتتى .

ئايرودروم مەيدانىدىكى ماي قاچىلاۋاتقان ۋە ئوت ئالدۇرۇۋاتقان ئايروپىلانلارنى ، شامالنىڭ يۆنىلىشى ۋە كۈچىنى بەلگىلەيدىغان ئەسۋابلارنى قىزىقىش بىلەن كۆرۈۋاتقان سەرۋەر دىۋانغا تاشلىنىپ نېمىندۇر ئويلاۋاتقان سەلمگە پات - پات قاراپ ، كۈلۈمسىرەپ قوياتتى .

سەلمنىڭ كۆز ئالدىدىن بۇگۈن ئەتىگەنكى ۋەقەلەر بىر - بىرلەپ ئۆتمەكتە ئىدى . ئابدۇرېشىت ھاكىمنىڭ كېچىك ماشىنىسى مەكتەپ مەيدانىغا كىرىپ كەلگەندە ، سەلمنىڭ جانجىگەرلىرى — تاغ بالىلىرى ئۇنى قۇچاقلىۋېلىشىپ چۇرقىرىشىپ يىغلاشتى ... ئۇزىتىشقا چىققان مۇدىر ۋە بىرقانچىلىغان ئوقۇتقۇچى ئۇنىڭ بىلەن خوشلاشتى . لېكىن ، توپقا يېقىن كېلەلمەي تۇرغان مۇدىرنىڭ ئايالى يېنىدىكى گۈلنارغا چىرايلىرى ئۆمسۈرۈن ھالدا نېمىلەرنىدۇر دەپ كۈسۈرلايتتى . ئەمما ، گۈلنارنىڭ كۆزى ئالما ئۇرۇقى ئەتلەس كۆڭلەك ۋە چىمەن دوپپا كىيگەن سەرۋەردە ئىدى . كېچىك ماشىنا ئوتتۇرا مەكتەپ دەرۋازىسىدىن ئايلانغاندا ، سەلىم گۈلنارنىڭ ئالىقانلىرىدا يۈزىنى ئېتىپ يىغلىۋەتكەنلىكىنى كۆرۈپ قالدى .

— مۇئەللىم ، بۇ غەلىتە ئادەملەر بىزگە نېمانچە

قارىشىدىغاندۇ ؟ — دېدى سەرۋەر ئالدىنى ئىما قىلىپ .
— ھە ؟ — سەلىم چۆچۈپ رۇسلاندى ـ دە ، ئۆزلىرىگە ھەۋەس بىلەن تىكىلىپ تۇرغان كىشىلەرنى كۆردى .
— قاياق سۇ ئەكېلىپ بېرەي ، دورىگىزنى ئىچىۋالمسىز ؟
سەرۋەر ئاۋۇتاتسىيە بەلگىسى چۈشۈرۈلگەن مېھمانخانا ئىستاكانىنى ئېلىپ كېتىپ قالدى . سەلىم شۇندىلا ، ئەتراپىدىكى ھەرخىل ئاپپاراتلارنى ئېسىۋالغان چەت ئەللىكلەرنىڭ ، بولۇپمۇ ئەرەب مەملىكەتلىرىدىن كەلگەن مېھمانلارنىڭ سەرۋەرنى كۆرىستىپ ، نېمىلەرنىدۇر دېيىشكەنلىكىنى كۆردى . ئۇلار بىگىز قوللىرىدا ئۇنى كۆرىستىشەتتى ، ھەتتا ئىككى ئەرەب ئاپپاراتلىرىنى توغرىلاپ ، ئۇنىڭ ئارقىسىدىن كېتىشتى .
— مۇئەللىم ، — دېدى سەرۋەر ئىستاكانىنى ئۈستەلگە قويۇپ ، — بۇ ئادەملەر ماڭا نېمانچە قارىشىدىغاندۇ ؟ تېخى سۈرەتكە تارتماقچى بولدى ، يۈزۈمنى توسۇۋالدىم . ياكى ئۇلار مېنى زادىلىق قىلىۋاتامدۇ ؟
سەلىم ئالدىدا ئۆرە تۇرغان سەرۋەرگە تىكىلىپ قارىدى ، قارىغاندەمۇ ھەقىقىي زوق بىلەن قارىدى ! ...
... چەمەن دوپپا قوندۇرۇلغان دولقۇن ـ دولقۇن قاپقارا چاچلار ئۇنىڭ نازۇك بويۇن ، يۇمىلاق مۈرە ، ئىنچىكە بەللىرىگە ھۆسن قوشۇپ تۇراتتى ! ... چېچىلىپ تۇرغان كىرپىكلەر قارا كۆزلىرىنى خۇمارلاشتۇرغاندى ! ... تاكى چېكىلىرىگىچە تارتىلغان قىيغاچ قاشلىرى ناۋات رەڭ سۈزۈك يۈزىگە بەكمۇ يارىشىپ چۈشكەن ! ... ئالۇچىدەك رەڭ ئالغان كىچىككىنە يۇمران لەۋلىرىنىڭ ئىككى يېنىدا چوڭقۇر زىناقلىرى بار ئىدى ! ...
ئېھتىمال ، ئۆزىنىڭ ئەرەب قىلىچىدەك ئەگرى كىرپىكلىك گۈزەللىرى بىلەن پەخىرلىنىدىغان بۇ كىشىلەر ئاددىي ئۇيغۇر قىزىنىڭ ئادەم ئەيمەنگۈدەك ھۆسنىگە ، چىنار بەرگىدەك سېيماسىغا ھەيران قالغان بولسا كېرەك . ھە ... بۇ ئاددىي ئۇيغۇر قىزى ئىدى ! ... ھەيۋەتلىك تاغلار ، مەخمەلدەك ياياقلار ، سۇلار شارقىراپ ناخشا ئېيتىدىغان چوڭقۇر جىلغىلار ... گۈللەر قاپلىغان

قاپتالار ... ئۆز قوينىدا چوڭ قىلىپ ئۆزىنىڭ ھەممە گۈزەللىكلىرىنى ئاتا قىلغان ھەقىقىي ئۇيغۇر قىزى ئىدى ! ...

— مەيلى سەرۋەر ، — دېدى سەلىم بىئىختىيار تىكىلىپ قالغانلىقىدىن قىزىرىپ ، — ئۇلار قارىسا قاراۋەرسۇن ! لېكىن سىز ... سىز قارىماڭ ! ...

— كۈموش قۇش ھەيۋەت بىلەن كۆك ئاسماندا قانات قاقتى . بۇيۇك ئارزۇ - ئۈمىدلەرنى قەلبىگە پۈككەن ئىككى ياش — ئەۋلادلارنىڭ ئەتىسى ۋە پارلاق كەلگۈسىنى قەلبىگە پۈككەن سەلىم بىلەن سەرۋەر بۇلۇتلار ئارىسىدا پەرۋاز قىلماقتا ئىدى ...

خاتىمە

ئۇلار سېنتەربىرنىڭ باشلىرىدا قايتىپ كەلدى . سەلىم مائارىپ ئىدارىسىدىن سەرۋەرنىڭ رەسمىيەتلىرىنى ئېلىپ ، ئۇنى ناھىيىلىك سىفەنگە تىزىملاتقاندىن كېيىن ، ئىككىسى بىرلىكتە تاغقا قايتتى .

ئۇلار مەكتەپكە كېلىپلا ، يېقىن ـ يېراقلار بىلەن خوشلىشىش ئۇچۇن ، قول سومكىلىرىنى كۆتۇرۇشكىنىچە داۋۇتنىڭ ئۆيىگە كەلدى . سەلىم بىلەن سەرۋەرنىڭ ئاقىرىپ ۋە سۇزۇلۇپ قالغان چىرايىغا ، شەھەرلىكلەرگە ئوخشاش كېيىنۋالغان تەقى ـ تۇرقىغا قاراپ ھاڭ ـ تاڭ قالغان گۇلسارە يۇگۇرۇپ كەلگىنىچە سەرۋەرنى قۇچاقلاپ ، ئۇنىڭ يۇز مېيى پۇراپ تۇرغان مەڭزلىرىدىن شاپ ـ شۇپ سۆيدى ـ دە ، سۆزلەپ كەتتى :

— ئاللا بالىكىسى ، نېمانچە ئۇزلىشىپ كەتتىڭ ؟ مۇشكى ـ

ئەمبەر يېگەندەك مەززىلىك پۇرايسەنغۇ؟ كاتتا شەھەرلەردە كۆز تېگىشتىن قورقمىدىڭمۇ؟

— ئۆزلىرى ئوبدان تۇردىلىمىكى؟ — دېدى سەلىم قول قوشتۇرۇپ.

— ئوبدان تۇرۇشىنغۇ تۇردۇم، خۇدايىمنىڭ ئىلتىپاتى. ئاممىزە، تۇمەن شەھەردە ئوقۇپ قېلىپ، قانىتى سۇنغان قۇش، ئايىغىغا ياسىقاق پاتقان كېيىك، سالغا تېشى تەگكەن مارالدەك بولۇپ قالدىم.

گۇلسارە كۆزىدە تەييارلا تۇرغان يېشىنى كەڭ يەڭلىرىگە سۈرتۈپ، ئۇلارنى ئۆيىگە باشلىدى. ئۇ داستىخان سېلىپ قايماق، سېرىق مايلارنى قويغاندىن كېيىن، نانلارنى ئوشتۇپ قويدى.

— ئىككىڭلار ئەگۈندىن بىر چىرايلىق كىرىپ كېلىۋىدىڭلار، جېنىم تېنىمگە سىغماي قالدى. رەھمەتلىك ھازىلخان بولغان بولسىغۇ! — دېدى گۇلسارە مىچىدە يىغلاپ، — ئون سەككىز مىڭ ئالەمنى تىللاغا توشتۇرۇپ بەرگەندەك بېشى ئاسمانغا يېتەر ئىدى. ھېلىمۇ خۇدايىم سىلەرگە بىر جۇپ ئىپار كېيىكتەك، بىر بېغىشتا ئېچىلغان قوشماق كاككۇكگۈلىدەك ئۆتۈشنى نېسىپ قىلسۇن ...

— گۇلسارىخان ئاچا، — دېدى سەلىم ھۇپپىدە قىزىرىپ كەتكەن سەرۈەرگە قاراپ، — داۋۇت ئاكام ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىشتىن تېخى كەلمىدىمۇ؟

— ئۇلار بۇگۈن ـ ئەتە ئىچىدە بالىلارنى باشلاپ يېتىپ كېلەرمىكىن! قېنى سىلەر قايماقتىن ئىلگەچ ئولتۇرۇڭلار، مەن شاپپىدە قازان ئاساي ...

— بولدى، قازان ئاسمىسىلا، بىز ئالدىرايمىز، — دېدى سەلىم ئۆزرە ئېيتىپ.

— مۇنۇي، مۇئەللىم نېمە دېگەنلىرى بۇ، بىزنىڭ ئۆي مەسچىت بولمىسا كېپ ـ كېتەرگە! ...

— سەرۈەر شەھەرگە ئوقۇشقا ماڭماقچى. شۇڭا، خوشلاشقىلى كەلگەن ... پەتىلەيدىغان يەنە بىرمۇنچە يەر بار، ئۇنىڭ ئۈستىگە

نەرسە ـ كېرەكلەرنى يېغىشتۇرمىدۇق .
سەرۋەر ئۇرۇمچىدىن ئالغاچ كەلگەن سوۋغىسىنى پەتنۇسقا قويۇپ ، ئورنىدىن تۇردى .
سەرۋەر گۈگۈم چۈشكۈچە ئىدىرىس ، قادىرنىڭ ئايالى ۋە كەنتتىكى بىرقانچەيلەن بىلەن خوشلىشىپ مەكتەپكە قايتقانغا قەدەر سەلىمگە تىكىلىپ قارىمىدى . ئۇنىڭ قولاق تۈۋىدە گۈلسارەنىڭ «خۇدايىم سىلەرگە بىر جۈپ ئىپار كېيىكتەك ، بىر بېغىشتا ئېچىلغان قوشماق كاككۇكگۈلىدەك ئۆتۈشنى نېسىپ قىلسۇن» دېگەن سۆزى ھېلىدىن ـ ھېلىغا تەكرارلىناتتى . ئۇلار ياتاقتا نەرسە ـ كېرەكلەرنى يېغىشتۇرۇپ ، سەپەر تەييارلىقىنى قىلىۋاتقاندىمۇ ھەر ئىككىسىنىڭ كۆزلىرى ئۇچرىشىپلا قالسا ، يۈزلىرى تەڭلاپ قىزىرىپ كېتەتتى .
— مۇئەللىم ، مەن تاماق ئېتەي ، قورسىقىڭىز ئېچىپمۇ كەتكەندۇ ؟ — دېدى سەرۋەر سەلىمگە يالتىيىپ كۆز تاشلاپ .
— شۇنداق قىلىڭ ، مەن سىزگە يارەملىشەي ، كەچمۇ بولۇپ قاپتۇ ...
سەرۋەرنىڭ كۆڭلى يېرىم ئىدى . ئۇ ئوتۇن يېرىپ ، سەي ئادالاپ تۇرغان سەلىمگە ھەر قاريغىنىدا ، ئۇنىڭ چىرايلىق كۆزلىرى دەممۇدەم ياشقا تولاتتى ... مانا سەرۋەر كېتىۋاتىدۇ ... ئەتە ئەتىگەن ئۆزىنىڭ تۇغۇلۇپ ئۆسكەن يېرىنى تاشلاپ كېتىدۇ . ئۇ نېمىگە تارتىشىدۇ ... ئۇنىڭ قەلبى گويا ئوغلىقى ئارقىدا قالغان كېيىكتەك ناله قىلىدۇ ... مەيلىدى ئاشۇ ئاق كۆڭۈل يىگىتنىڭ بىر ئۆمۈر خىزمىتىنى قىلسا ، ئۇنى ئاسرىسا ، ئۇنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ تۇرسا ...
سەرۋەر ئۇرۇمچىدە ئۆتكەن كۈنلىرىنى مەڭگۈ ئۇنتۇيالمايدۇ ! ئۇ كۆرگەن پولات زاۋۇتلىرى ، يېزا ئىگىلىك كۆرگەزمىخانىسى ، ئالىي مەكتەپلەر ، گېزىتخانا ، نەشرىيات ئورۇنلىرى ، جەننەتتەك باغچىلار ، نەسەندىكى چارۋىچىلىق ئورۇنلىرى ... ھەممە يەردە ئۆزگىچە ھال ! ئادەملەر تىرىشىپ ـ تىرمىشىپ ۋەتەنىنىڭ ئەتىسى ئۈچۈن ، كەلگۈسى ئەۋلادلار ئۈچۈن مەئىشەت ياراتماقتا ،

مۇستەھكەم ئۇل قۇرماقتا . نەگىلا بارما ، ھەربىر تەرەققىياتتىن ۋەتەنىمىڭ ھۆسنۈ ـ جىلۋىسىنى كۆرسەن ! ... ئۇنىڭ ئۇستازى ، باشپاناھى ، ئاكىسى ، قېرىندىشى بولۇپ قالغان سەلىمنۇ مانا ئاشۇ كىشىلەرنىڭ بىرى ! ... ئۇ ۋەتەنىمىڭ ئەڭ جاپالىق ، ئەڭ چەت ياقىسىدا ياشىلىق ھاياتىنى ئەۋلاد ئۇچۇن تەقدىم قىلغان . ئەمدى ئۇنىڭ تۇرمۇشىدىن كىممۇ خەۋەر ئالار ؟ كىممۇ ھالىڭ نېچۇك دەپ سورار ؟ ...

— سەرۋەر ، نېمە بولدىڭىز ، يىغلاپسىزغۇ ؟ — دېدى سەلىم قول ياغلىقىنى ئۇنىڭغا سۇنۇپ ، — كۆڭۈڭىزنى يەرلەردىن ئايرىلماق تەس . لېكىن ، كېيىنچە كۆنۈپ كېتىسىز ...

— ياق مۇئەللىم ، مەن ... مەن ... ئۇنىڭ ئۈچۇن يىغلاۋاتقىنىم يوق ، ئەمدى ... ئەمدى ... سىزگە كىممۇ تاماق ئېتىپ بېرەر ؟ ! ...

— قاراڭ سىزنى ! مېنىڭ تاماق ئېتىلەيدىغانلىقىمنى بىلىسىزغۇ ! ...

سەلىم گەرچە قىزغا تەسەللى بېرىۋاتقان بولسىمۇ ، لېكىن ئۇنىڭ دىمىغى زىڭڭىدە ئېچىشىپ كۆزلىرىنى بىردىنلا ياش قاپلىۋالدى . ئەمدى كۆڭۈل سۆزىنى ئېيتماي بولمايدۇ ... سەلىم ئۆزىگە ھەمدەل ـ ھەمنەپەس بولۇپ يېنىدا پەرۋانىدەك ئايلىنىپ يۈرگەن بۇ ساپ دىل ، سەمىمىي ، ئاق كۆڭۈل تاغ قىزىدىن ئايرىلىشقا قىيالمايۋاتاتتى . ئۇنىڭدىن ئايرىلىش ، ئۇنىڭ كۈمۈش قوڭغۇراقتەك ئاۋازىنى ئاڭلىماسلىق ، مەكتەپنىڭ يارىشىقى — زىننىتى بولغان ئۇنىڭ ھۆسن ـ جامالىدىن مەھرۇم بولۇش ئۇنىڭ ئۈچۇن نەقەدەر ئازابلىق ئىدى ـ ھە ! ...

ئۇنسىز ، تىۋىشسىز كەچلىك تاماقنۇ يېيىلىپ بولدى . سەرۋەر سەرەمجانلاشتۇرۇلغان نەرسە ـ كېرەكلىرىگە ، شېرىن خاتىرىلەرنىڭ شاھىتى بولغان كىچىككىنە ھۇجرىسىغا ، ئوقۇتقۇچىسى بىلەن بىرلىكتە كىتاب كۆرۈپ ، ئۇنىڭدىن كۆپ نەرسىلەرنى ئۆگەنگەن ، خۇشاللىق ، قايغۇدىنمۇ ئورتاقلىشىپ نۇرغۇن سۆھبەتلەرنى ئۆتكۈزگەن ئاددىي ئۇستىلىگە مەيۈس ھالدا تۇيماي ـ تۇيماي

قارايتتى ...

— مۇئەللىم ، — دېدى سەرۋەر مەيۇس پىچىرلاپ ، — خان ئاناممنىڭ قەبرىسىگە سىز بىلەن بىللە بارغۇم بار ، بۇ مېنىڭ ئاخىرقى تەلىپىم ...

ئۇلار زەڭگەر بۇلاقتىن قايرىلىپ ، بىر چاغلاردا سەلىم سەرۋەرنى قۇنقۇزۇۋالغان تاشلىق بىلەن ھازىلخانىنىڭ كونا ئۆيىگە كەلدى . سەرۋەر ئۆينىڭ ئەتراپىنى بىرقۇر ئايلىنىپ ، ئىشىك زەنجىرىدىكى داتلىشىپ كەتكەن قۇلۇپنى سىلاپ بۇقۇلداپ يىغلىغىنىچە :

— مۇئەللىم ، بۇ ئۆينىڭ ياغاچ ـ تاشلىرىنى مەكتەپنىڭ قۇرۇلۇشىغا ئىشلىتىۋېتىڭلار ! — دېدى .

ئاق چوقىلارنى ئوتقاشتەك تاۋلىغان شەپەق ئۆچتى . تاغ قاپتاللىرىدىن ، چوڭقۇر ھاڭلاردىن يامرىغان قاراڭغۇلۇق پىنھان كەنتلەرنى سىرلىق قوينىغا ئالدى . خان ئانىسى بىلەن خوشلىشىپ قەبرىستانلىقتىن قايتىپ كېلىۋاتقان سەرۋەر بىلەن سەلىم تاغ ئارلىرىنى ئايلىنىپ يۇرەتتى .

سەلىم بىلەن سەرۋەرنىڭ ياتاقتا قايتقۇسى كەلمەيتتى . ئۇلار مەكتەپنىڭ يانباغرىدىكى چىغىر يوللاردا قىسقا ـ قىسقا سۆزلىشىپ ، ئۇ تەرىپى كۆلا كۆۋرۈك ، بۇ تەرىپى تىكلەك مەھەللىلىرىنى ئايلىنىپ ، ئۇچىنچى قېتىم زەڭگەر بۇلاق تۆۋىگە قايتىپ كەلگەندە ، تىكلەك تاغ چوققىسى سۇس بىنەپشەرەڭ تاۋلىنىپ ، ئاي تۇغۇلاي دەپ قالغانىدى ...

سەلىم ئۆزىگە ياندىشىپ يەر بېقىپ كېلىۋاتقان قىزغا پات ـ پات قاراپ قويياتتى ... سەلىمنىڭ ياش قەلبىنى لەرزىگە سېلىۋاتقان كۆڭۈل ئارزۇلىرى ، ئىستەكلىرى نەقەدەر كۆپ ئىدى ـ ھە ! ... ئۇ بۇگۈن ، ياق ھازىر ... ھازىرلا ئۆزىگە يارىدەم بېرىۋاتقان مۇشۇ قاراڭغۇلۇقتىن پايدىلىنىپ ، سەرۋەرگە يۇرەك سۆزلىرىنى ئېيتىۋېلىشى كېرەك ! ... ئاي تۇغۇشقىمۇ ئاز قالدى ... سېنتەبىرنىڭ تولۇن ئېيى تولمۇ يارقىن بولىدۇ ... سىرلىق ھاۋارەڭ نۇر ئاستىدا قىزلار تېخىمۇ گۈزەل ، نازىنىن ، تېخىمۇ

بەرنا كۆرۈنۈپ گويا رىۋايەتلەردىكى قاناتلىق ھۆر - پەرىلەرگە ئايلىنىپ قالىدۇ ! ... ئۇ چاغدا ... ئۇ چاغدا ئېيتماقچى بولغانلىرىڭىز ھەممىسى بىردىنلا غايىب بولۇپ ، ياۋا ئۇرۇكنىڭ چېچىكىدەك قاياقلارغىدۇر توزۇپ كېتىدۇ ...

بۇ يۇلتۇزلۇق سىرلىق كېچە سەلمىنىڭ جۇش ئۇرۇپ تۇرغان ياشلىق قەلبىنى — چاڭقاق يۇرىكىنى شېرىن ئوي - خىياللارغا تولدۇرۇپ ، گۈلسارەنىڭ ساددا ، سەمىمي سۆزلىرىنى ئېسىگە ئالدى ...

— سەرۋەر ، — دېدى سەلىم خۇددى سۇغا گەپ قىلىۋاتقاندەك بۇلاققا قاراپ ، — مەن ... مەن ... سىز بىلەن گۈلسارەم ئاچام ئېيتقاندەك ... ئۆمرۇمنى سىزگە ... بىرلا سىزگە باغلاپ ئۆتەي دەيمەن ! ...

قىزنىڭ تېنى بىردىنلا ئوت ئېلىپ ، يۈرىكى ئۆز رىتىمىدىن ئازدى ! ...

— سەرۋەر ! — دېدى يىگىت سۆزلىرىدىن ئېزىپ ، — مەن ... مەن ... سىزنى ...

— بولدى ... سۆز ... لىمەڭ ... — ئاستا شۇنىرلىدى قىز .

— مەن سىزنىڭ بىر ئېغىز جاۋابىڭىزغا تەشنا ! ...

— سەلىم ئاكا ، بۇ... بۇ... راستمۇ ؟ ! ياكى ماڭا يەنىلا ئېچ ئاغرىتىپ ... مەن ... مەن... — قىز ئۇنسىز يىغلىۋەتتى ، — ئېچ ئاغرىتىشتىن ئىزھار قىلىنغان كۆڭۈل بولسا خالىمايمەن... مەن... مەن... ئۇنداقتا مۇھەببەت تىلەمچىسى بولۇپ قالمامدىم !...

— ئاھ سەرۋەر ... ئىككىمىزنىڭ بېشىدىن ئۆتكەن سەرگۈزەشتىلەر قەلبىمىزدە بىخلانغان مۇھەببەتنىڭ شاھىتى ئەمەسمۇ ؟ !

— سەلىم ئاكا ! ! ...

— سەرۋەر ! ! ...

تاغ چوققىلىرىنى ھاۋارەڭ سوغۇق نۇرىدا بېزەپ ئاي تۇغدى . قىزنىڭ ئوڭ يۇزىدىكى كۆكۈچ نۇر ئۇنىڭ مەڭزىدە توختاپ قالغان

بىر تامچە ياشتىمۇ ئەكس ئېتىپ پارقىرىدى . قىزنىڭ بۇ سىياقى يىگىت ئۇچۇن تېخىمۇ جازىبىلىك كۆچكە ئىگە ئىدى . سەلىم ھېچ كۆرۈلمىگەن جۇرئەت بىلەن سەرۋەرنىڭ قوللىرىنى تۇتتى ... نومۇسچان ، ئىپپەت ـ نومۇسلۇق پاك مەسۇمە قىز ئۆزىنى قاياقتا ئېلىپ قېچىشنى بىلەلمىدى . ئاخىر بىر ئەپلىك پىنھان جايىنى — يىگىتنىڭ كۆكرىكىنى تاپتى ...

— ۋاي ، سەت بولدى ... — دېدى قىز سەلىمگە قىيا بېقىپ ، — يۇلتۇزلار بىزنى كۆرۈپ قالدى ! ...

— شۇڭا يۇلتۇزلار چىرايلىقلىشىپ كەتتى ...

— قاراڭ چاقچىقىڭىزنى ! ...

— راست سەرۋەر ، ئۇلار كائىناتتىكى بارلىق مۇھەببەتنىڭ گۇۋاھچىسى ... ھەممە سۆيۈشكەنلەرنى كۆرۈپ تۇرغانلىقى ئۈچۈن ... شۇنچە گۈزەللىشىپ كەتكەن ...

يىگىتنىڭ كۆكرىكى بەرگەن لەززەت ۋە ھارارەتتىن بىھوش بولغان قىز ئاددىي تىلدا ئىزھار قىلىپ بولمايدىغان ئاجايىپ لەزىز بىر لاتاپەت بىلەن يىگىتكە قايرىلىپ باقتى ... ئۇنىڭ زەڭگەر بۇلاق سۈيىدە جىلۋىلەنگەن تولۇن ئايدەك چېھرى ، سىرلىق ، لېكىن ھايا بىلەن بىر تاتلىق كۈلۈمسىرىشى يىگىتنى ناگىھان بىر ھالەتتە گاڭگىرىتىپ قويدى . گويا ئۇ قىز ئەمەس ، بەلكى ئاسمان پەرىلىرىدىن ، جەننەت ھۆرلىرىدىن بولۇپ ، ھېلىلا قۇچقىدىن ئۇچۇپ چىقىپ كېتىدىغاندەك ، يىگىت ئۇنى تېخىمۇ قاتتىقراق باغرىغا باستى ۋە ئۇنىڭ خۇمارلاشقان كۆزلىرىگە تەلمۇرۇپ قارىدى ...

قايرىلما كىرپىك قاپلىغان كۆزلەرنىڭ قارا شولىسى بىر دەقىقە ياندى ۋە ئۆچتى ...

...

سەرۋەرنى ئۆزىتىپ گۈڭشېدىن يانغان سەلىم ئىككى كۈنلۈك يول سەپىرىدە ھارغىنىغا قارىماي ، كەچ گۈگۈم بىلەن تاغقا قايتىپ كەلدى . ئۇ تىكىلەك مەھەللىسىگە كىرىپ ئېتىنى ئات باقارغا تاپشۇرغاندىن كېيىن ، ئىدىرىس بىلەن كۆرۈشتى .

— مۇئەللىم ، ھۆم مانا ، — دېدى ئىدرىس كۇلۇپ ، — «تەلەيلىك تالقان يېسە ، يامغۇر يېغىپ نەمدەپ بېرىدۇ» دېگەندەك ، بۇگۈن چۈشتە ھاكىمدىن تېلېفون كەلدى . ئۆزلىرىنىڭ دادىلىرى ۋە يەنە بىر ئەزىز مۇدىر دېگەن كىشىنىڭ نامى تولۇق ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپتۇ . دادىلىرىنى بۇرۇنقى خىزمەت قىلغان ئوتتۇرا مەكتەپ خاتىرىلەش يىغىنى ئۆتكۈزۈپتۇ ...

سەلىم ھېچ نەرسىنى ئاڭقىرالماي قالغان ئادەمدەك تېڭىرقاپ قالدى . گويا بۇ خەۋەر ئۇنىڭغا قۇياش پارلىغان ئوچۇق ئاسماندا چاقماق چېقىلغاندەك تۇيۇلغاندى .

— نېمە ؟ مېنىڭ گېپىمگە پۈتمەيۋاتاملا ؟ !

— ياق ، ئىشەندىم ، ئىشىنىمەن ! ...

— تېخى تەلەي كەلسە قوش كەلگىنىنى كۆرمەمدىلا ؟ سىلىگە پارتىيىگە كىرىش ئانكىتى ماڭغۇزۇپتۇ . تاپشۇرۇۋالغاندىن كېيىن ، ئۇنى توشتۇرۇپ ئەۋەتسىلە بولغۇدەك ...

— ئىدرىس ئاكا ...

سەلىم دىققاق ۋە تەمبەل ئىدرىسنى قۇچاقلىۋېلىپ نەچچە پىرقىرىتىۋەتتى ... ئۇ گەرچە چىن كۆڭلىدىن كۈلۈۋاتقان بولسىمۇ ، قەلبىنىڭ چوڭقۇر بۇلاقلىرىدىن ئېتىلىپ چىققان سۇزۇك ياشلار يۈزلىرىنى يۇماقتا ئىدى .

ئوقۇتقۇچى ، ئاھ ، ئوقۇتقۇچى ! ... سېنىڭ قەدرىڭنى بىلىدىغان ، ئەجرىڭنىڭ قىممىتىگە يېتىدىغان دەۋرلەرمۇ بولىدىكەن ـ ھە ! ...

سەلىم ئۇچقاندەك سىرتقا ئۆزىنى ئاتتى .

— مۇئەللىم ، نەگە ؟

— داۋۇت ئاكامنىڭكىگە !

— داۋۇت ئاكام تېخى كەلمىدى ... ئەسلىي بۇگۈن قوبۇل قىلغان ئوقۇغۇچىلارنى ئېلىپ قايتىدىغان كۈنى ئىدى .

«پارتىيىگە كىرىش ئانكىتى» دېگەن بۇ قىسقىغىنا بىر جۈملە سۆز سەلىمنىڭ قەلبىنى لەرزىگە سالدى . ئۇنىڭ كۆز ئالدى بىردىنلا يورۇپ ، كۆزنى چاقنىتىدىغان ئۆتكۈر نۇرلار ئاسمان ـ

زېمىننى قاپلاپ ، تاغلار جاراڭلىغاندەك بولدى .

سەلىم ھاياجان ، شادلىق ، بەخت ئىچىدە يۇگۈرە - يۇگۈرە مەكتەپكە قايتىپ كەلدى ... ئۇ نېمە ئۈچۈن بۇنچىۋالا ھاسىراپ - ھۆمۈدەپ مەكتەپكە كەلدىكىنە ؟ ! توغرا ، ئۇ ئۆزىنىڭ خۇشاللىقىنى سەرۋەر ۋە بالىلار بىلەن بىللە ئورتاقلىششى كېرەك - دە ! ... ئۇ سەمەن ، تۈمەن ، نودەرلەرنى باغرىغا باسىدۇ ... «يۇرۇڭلار بالىلار ئوۋغا چىقمىز ... » دەپ ئۇنلۇك ۋارقىرايدۇ ... ئاقچىقىلدا كەكلىككە قىلتاق قويسۇنمىكىن ؟ ياكى جىغانلىقتا توشقان قوغلىسۇنمىكىن ؟ ! ... توغرا ، جىلغىلار ، قورام تاشلاردىن ئارتىلدۇروپ سالغا ئېتىشىپ ئويىنىسىمۇ بولىدىغۇ ؟ ... ئەڭ ياخشىسى بۇنى ئۇلار ئۆزلىرى بەلگىلىسۇن ... لېكىن بۇگۈن زادى ئوۋغا چىقماي بولمايدۇ . سەلىم ئۇلارغا قەلبىنىڭ ئەڭ چوڭقۇر قاتلاملىرىدا ساقلاپ قويغان ئاجايىپ - غارايىپ قىزىق ۋەقەلىرىنى سۆزلەپ بېرىدۇ ... ھە راست ، داۋۇت بىلەن ئوۋغا چىققاندىكى ئوقنىڭ تېگىشىگە قۇيرۇقى بىلەن قانىتى كاشىلا قىلغان كەكلىكلەر توغرىسىدىكى كۈلكىلىك ئوۋ خاتىرىسىنى سۆزلەپ بەرسۇنمىكىن ؟ ! ... بوپتۇ ، نېمىنى سۆزلىسە سۆزلىسۇن ، بالىلار بولسا كۈلۈپ يىقىلىپ قالسۇن ! ... سەلىمۇ ئۇلار بىلەن قانغۇچە ، پۇخادىن چىققۇچە قاقاقلاپ كۈلۈۋالسۇن ! ...

سەلىم قاراڭغۇلۇق قارا تورلىرىنى يېيىشقا ئۇلگۈرگەن تاغ باغرىدىكى مەكتەپنىڭ ھويلىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدا تۇراتتى ... ئۇ خۇددى بىرنەرسىسىنى يىتتۈرۈپ قويغاندەك ئەتراپقا تىكىلىپ قارايتتى ۋە : «قېنى سىلەر ... قېنى سىلەر ؟ ... » دەپ شۇڭلايتتى . سەلىم تۇيۇقسىزلا ئەسەبىي ئادەمدەك ۋارقىرىۋەتتى :

— قېنى سىلەر ؟ ! ! !...

مەكتەپ تىمتاسچىلىق ئىدى . سىنىپ ، تەجرىبىخانا ، ئاشخانا ، ياتاقلار قۇلۇپلانغان بولۇپ ، بۇ يەردە ئەزەلدىن ئادەمزات ياشىمىغاندەك چۆلسىرەپ تۇراتتى . سەلىم سەرۋەرنىڭ يېگانە مۇڭلىنىپ تۇرغان ياتقىغا ، ئۇ دائىم خىمىر يۇغۇرۇۋېتىپ ، سەي توغراۋېتىپ بىر تاتلىق كۈلۈمسىرەش ھەدىيە قىلىدىغان

دېرىزىلىرىگە بىرھازا قاراپ تۇرغاندىن كېيىن ، سىنىپقا كىردى . توپا باسقان پارتىلار دېرىزىلەردىن چۈشكەن گۈڭگا يورۇقتا غۇۋا كۆرۈنۈپ تۇراتتى . سەلىمنىڭ كۆڭۈل ئەينىكىدە بالىلار ھېلىھەم ئۆز ئورۇنلىرىدا ئولتۇرۇشقاندەك ، بەس - بەس بىلەن سوئال سوراۋاتقاندەك بىلىنىپ كەتتى ...

— ساۋاقداشلار ! — دېدى سەلىم خۇددى دەرس ئۆتۈۋاتقاندەك ، — بۈگۈن مەن سىلەرگە «ئوقۇنتۇچى» دېگەن ھېكايىنى ئېيتىپ بېرىمەن ...

... توپا - توزان كۆتۈرۈلگەن بوستان يولى ... قوللىرى باغلىنىپ ، يۈزلىرى قاپقارا بويالغان بىر توپ ئوقۇنتۇچىلار ... رەستىلەر ئارا بوينىغا تاختاي ئېسىلىپ سازايى قىلىنىۋاتقان دادىسى قۇربان مۇئەللىم ... مەشھۇر ساراي مەكتىپىدىكى دەھشەتلىك ئاق تېررورلۇق ۋە ئۆزىنى ساقال پىچىقىدا بوغۇزلىۋالغان ئوقۇتقۇچى ... زەھەر ئىچىپ ئۆلۈۋالغان ئايال مۇدىر ... شاۋقۇنلۇق دەريا قاينىمىدىن كۆتۈرۈلگەن مۇشت ... قوشتوغراقنىڭ چۆللىرىدە خۇنغا بۇلغىنىپ يېقىلغان مۇلايىم ئايال مۇئەللىم ... ئەزىز مۇدىر ، ھۇشۇر ، ئابدۇكېرىم ، رەھىموف ، چىش تۇمار ، مۇڭداش ، دادىسى قۇربان مۇئەللىملەر ... ئۇنىڭ كۆز ئالدىدىن بىر - بىرلەپ ئۆتمەكتە ... ئەنە قۇم بارخانلىرى ئارا ھەمراھسىز يالغۇز قالغان قىزىل يۇلغۇن تۇۋىدىكى غېرىب قەبرە ...

— شۇنداق بالىلار ، — دېدى سەلىم بوغۇلۇپ ، — ئۇلار قان بىلەن بويالغان «قىزىل دەۋر»نىڭ قۇربانلىرى بولدى ...

دەرۋەقە بەخت شادلىقى سەلىمنى سەۋدايىدەك قىلىپ قويغانىدى . قۇرۇق پارتىلارنى كۆرگىنىدە ، ئۇنىڭ كۆڭلى بىردىنلا يېتىمسىراپ كۆزلىرىگە ياش كەلدى ... راست ، قېنى ئۇنىڭ جانجىگەرلىرى ؟ ... قېنى سەلىمنىڭ دەرد - ھەسرەتلىرىنى خۇددى قۇش بالىلىرىدەك چۈرۈقلىشىپ ، خۇشال ئاۋازلىرى بىلەن ئۇنتۇلدۇرغان يۈرەك پارىلىرى ؟ ... ئۇلار ھازىر ئۇچۇم بولغان قۇش بالىلىرىدەك ئۇۋۇسىنى تاشلاپ يىراقلارغا كەتتى ! ...

شۇنداق ، ئۇلار مۇستەقىل ھاياتقا قەدەم قويدى ! ئورۇق ،

سەپكۇن يۇزلۇك نەچچى سەمەن ، ناخشىچى گۈلسۈمەلەرنى ھەربىي رايون سەنئەت ئۆمىكى تەربىيىلەشكە ئېلىپ كەتتى . راۋابچى نودەر بىلەن ھۆرلىقا سەنئەت مەكتەپنىڭ مۇزىكا سىنىپىدا ئوقۇۋاتىدۇ ... ئالىي مەكتەپلەردە ئوقۇشقا بەل باغلىغان تۇمەن ، چولپان ، قۇندۇزلار تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپتە يەنىلا بىر سىنىپقا كىردى . سەرۋەر ، نىسا باشلىق بىرنەچچە بالا ناھىيىلىك سىفەندە ئوقۇپ مۇئەللىم بولماقچى ... ئوقۇشقا بارالمىغان بالىلارمۇ گۈڭشېنىڭ دېھقانچىلىق ، مال دوختۇرلۇق پونكىتلىرى ، سودا كوپىراتىپلىرىغا خىزمەتكە ئورۇنلاشتى ...

سەلىم جەمجىتلىق باسقان مەكتەپ قورۇسىدىكى گارغا يۆلىنىپ ، مانان قاپلىغان تاغ باغرىلىرىغا ، زەڭگەر بۇلاق سايلىرىغا ، پەستىكى گۈگۈم قوينىدا ئىتىلارنىڭ ئۈزۈپ - ئۈزۈپ قاۋىغان ئاۋازى كېلىۋاتقان تىكلەك مەھەللىسىگە مەيۈس بىر ھالدا قارىدى . ئۇ پۈت - قوللىرى بوشاشقان ، تېنى ئېغىرلىشىپ كەتكەن بىر ھالدا ياتقىدىن ئىسكىرىپكىسىنى ئېلىپ چىقىپ ، چىغىر يول بويلاپ ئوقۇغۇچىلىرى سەپەر قىلغان كۆلا كۆۋرۈك تەرەپكە ماڭدى . سەلىم كۆلا كۆۋرۈكتىن ئۆتمەي ، ئوڭ تەرەپتىكى ئېگىزلىككە يامىشىپ ، قورام تاشلار چوقچىيىپ تۇرغان تاغ تۆپىسىگە چىقتى . بۇ يەردىن مەشھۇر ئېگىزلىك — تىكلەك تاغ چوققىسى غۇۋا كۆرۈنۈپ تۇراتتى . سەلىم كۆڭۈل رىشتىسىنى ئۇزەلمىگەن ئوقۇغۇچىلىرىنى كۆرمەكچى بولغاندەك ، تۇتاش مانانلاشقان يىراقلىققا ، تولىمۇ يىراقلارغا باقتى ...

ئىختىيارسىز ئۆپكىسى ئۆرۈلۈپ كۆڭلى بۇزۇلغان سەلىم ئىسكىرىپكىسىنى ئۆزىمۇ ئويلىمىغان يەردىن «غېرىب» ناخشىسىغا چېلىۋەتتى . ئۇ ئاھاڭغا ئەگىشىپ كۆڭلىدە ناخشىسىنى ئېيتىۋاتاتتى .

بۇ تاغلار — ئېگىز تاغلار ،
غېرىب يولىنى باغلار .
غېرىب ئۆلسە كىم يىغلار ؟
غېرىبقا غېرىب يىغلار ...

يۇمشاق كۇچىنىشلەر بىلەن ئەۋجىگە كۆتۈرۈلگەن ئىسكىرىپكىنىڭ مىسكىن ، غېرىب ئاۋازى تاغ قاپتاللىرىنى ، چوڭقۇر سايلارنى ، ئەگرى - بۈگرى جىرا يوللىرىنى ، كۆز قاراڭغۇلاشقۇدەك ھاڭلارنى كېزىپ ئۆتتى ! ... تاغ شامالىرى بۇ مۇڭلۇق سادانى تىكىلەك چوققىلىرىدىن ھالقىتىپ ، چەت ئەل چېگرىلىرىغا ئەكەتتى ...

سەلىم تېخىمۇ مۇڭ بىلەن چالماقتا ! ... ئىسكىرىپكىسىنىڭ پارقىراق يۈزىدىن سىيرىلىپ ئايىغى ئاستىدىكى تاشنى يۇيۇۋاتقان تامچە - تامچە كۆز ياشلىرى ئۈنۈڭ ئوقۇغۇچىلىرى ئۈچۈن ئاققان قەلبىنىڭ ئەڭ چوڭقۇر قاتلىمىدىن ئۇرغۇپ چىققان مېھىر - مۇھەببەت شىرنىسى ئىدى ! ... ئىسكىرىپكىنى ئۇ چېلىۋاتقىنى يوق ، ھىجران ئوتلىرى ئۈنۈڭ يۈرەك تارلىرىنى تىترىتىۋاتىدۇ ... ئۇ ھازىر بۇ يەردە يوق ! ... ئۈنۈڭ ناتۇۋان كۆڭلى ئۇزاق ، بەكمۇ ئۇزاقلاردا ، ئوقۇغۇچىلىرى بىلەن بىللە سەيلە قىلىۋاتىدۇ ! ...

شۇنداق ! ... پىچاق بىسىدەك تاغلارنىڭ ئېگىز داۋانلىرى ، قىستاڭ يوللىرى ، خەتەرلىك چېقىللىرى ، ئادەم تېنى تىسكەنلىشىدىغان ھاڭلىرى ، ئۇچار قاناتلارمۇ ئۆتەلمەيدىغان تىك چوققىلىرى — ھاياتنىڭ ئەگرى - توقاي ، مۇرەككەپ يوللىرىغا قارىغاندا ،ھېچ نەرسە ئەمەس ئىكەن . چۈنكى ، ئۇلارنى كۈچ ۋە شىجائەت بىلەن بېسىپ ئۆتكىلى بولىدىكەن ، ئەمما ھايات يولى سېنىڭ ئىرادەڭگە باغلىق بولمايدىكەن ! !...

... سەلىم تاشتا ئولتۇرۇپ ئۈنسىز يىغلىۋەتتى . لېكىن ، ئۇ مۇرىسىگە چۈشكەن ئېغىر ئالىقاندىن چۆچۈپ ئارقىغا قايرىلدى ... ئۈنىڭ ئارقىسىدا كۆزلىرى نەملەشكەن داۋۇت تۇراتتى ... مۇزىكىنىڭ سېھرىي كۈچىدىن قەلبى لەرزىگە كەلگەن داۋۇت سەلىمنىڭ كۆڭۈل خەزىنىسىدىكى ھەممە - ھەممىنى كۆرۈپ تۇرغانىدەك ، ئۇنىڭ كۆزلىرىگە ئۈن - تىنسىز بىرھازاغىچە تىكىلىپ قاراپ قالدى . سەلىم داۋۇتقا ئۆزىنى ئېتىپ ئۈن سېلىپ يىغلىۋەتتى ...

— داۋۇت ئاكا ... ھايات دېگەن بۇ نەرسە شۇنچىۋالا رەھىمسىز

بولامدۇ ؟ ! ...

— ئۇنداق ئەمەس ، سەلىم ... مەن ... مەن ... سېنىڭ كۆڭلۈڭنى چۈشىنىمەن ...

— ياق ، ياق ! ئوقۇتقۇچى ۋىسالغا ئالدىنىپ ، ھىجران ئوتىدا كۆيەمدۇ ؟ ! ... بۇ ئوتلار مېنىڭ ئۈستازلىرىمنىڭمۇ يۈرىكىدە قانچىلىغان داغلارنى قالدۇرغاندۇ ؟ ...

— تۇغرا دەيسەن ، شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئوقۇتقۇچى ئۇلۇغ ئىنسان ! ... ئۇ شامغا ئوخشاش ئۆز تېنى ، قېنى ھېسابىغا ياشىغىلارغا يورۇق بېرىدۇ ! ... مەن چوڭلاردىن ئەخمەتجان قاسىمنىڭ «كىشىلىك جەمئىيىتىدە مۇئەللىمنىڭ مېھنىتىدىن پەخىرلىگۈدەك مېھنەت يوقتۇر» دېگەن سۆزىنى ئاڭلىغانمەن . يەنە قايسىدۇر بىر داھىينىڭ «ئوقۇتقۇچى يىگىرمە قەدەم ئارىلىقتا سالام بېرىشكە تېگىشلىك كىشىلەر ... » دېگەن بىر سۆزىنىمۇ ئوقۇغانمەن ... بۇ باھا ۋە ھۆرمەتنى نېمە بىلەن ئۆلچەش مۇمكىن ؟

تاغ ئاسمىنى خۇددى بەقەسەمدەك يول - يول شەپەق بىلەن قىزاردى ... داۋۇت بىلەن سەلىم قاندەك تاۋالانغان رەڭگارەڭ نۇرلارغا تىكىلىپ تۇراتتى ... بۇ ئۆتكۈر چاقنىغان نۇرلار مۇقەددەس ئېگىز تاغلاردىن ھالقىپ ، يېڭى كەلگەن ئوقۇغۇچىلارنىڭ ۋاڭ - چۇڭى ۋە ئۇلارنىڭ قوتازلىرىنىڭ ھۆركىرىشى ، ئاتلىرىنىڭ كىشنىشى بىلەن تولغان مەكتەپكىمۇ يورۇتۇپ تۇراتتى .

— قايتايلى ، — دېدى داۋۇت مەكتەپنى ئىشارە قىلىپ .

— قايتايلى ، — دېدى سەلىم تاغ باغرىدىكى خۇددى تىزىپ قويۇلغان چاقماق قەنتتەك تۇرغان مەكتەپ ئۆيلىرىگە مېھرى بىلەن تىكىلىپ ، — يېڭى دوستلارنى ، يېڭى ھايات يولىنى ، يېڭى ئەۋلادنىڭ يېڭى ئەتىسىنى كۈتۈۋالايلى ...

1985 - يىلى 12 - ئايدا يېزىلىپ تۈگىدى .
1986 - يىلى 6 - ئايدا ئۆزگەرتىلدى .

مېھرىگىياھ

(رومان)

ئاپتورى: جالالىدىن بەھرام
مەسئۇل مۇھەررىرى: بارىجان زەپەر
مۇھەررىرى: سۇلتان ھاشىم، ئەزىز تۇردى
مەسئۇل كوررېكتورى: ئايگۈل سابىت
مۇقاۋىسىنى لايىھەلىگۈچى: ئەكبەر سالىھ
نەشر قىلىپ تارقاتقۇچى: شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى
ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى جەنۇبىي ئازادلىق يولى 348 ـ نومۇر
تېلېفون: 2827472 – 0991
پوچتا نومۇرى: 830001
باسقۇچى: بېيجىڭ شۇنچېڭ رەڭلىك مەتبەئەچىلىك چەكلىك شىركىتى
ساتقۇچى: شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق شىنخۇا كىتابخانىسى
فورماتى: 1230×880 مىللىمېتىر 1/32
باسما تاۋىقى: 13
قىستۇرما بېتى: 12
نەشرى: 1999 ـ يىلى 2 ـ ئاي 1 ـ نەشرى
باسمىسى: 2015 ـ يىلى 5 ـ ئاي 7 ـ بېسىلىشى
تىراژى: 24001 – 27000
كىتاب نومۇرى: ISBN 978 – 7 – 228 – 04932 – 5
باھاسى: 36.00 يۈەن